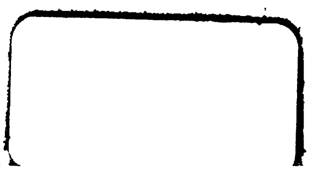

NORGES OFFENTLIGE RET.

AF

T. H. ASCHEHOUG.

FØRSTE AFDELING.

STATSFORFATNINGEN I NORGE OG DANMARK INDTIL 1814.

CHRISTIANIA.

I COMMISSION HOS FEILBERG & LANDMARK.

TRYKT HOS H. TØNSBERG.

1866.

STATSFORFATNINGEN

I

NORGE OG DANMARK

INDTIL 1814.

AF

T. H. ASCHEHOUG.

CHRISTIANIA.

I COMMISSION HOS FEILBERG & LANDMARK.

TRYKT HOS H. TØNSBERG.

1866.

Indhold.

Andet Afsnit.
Statsforfatningen fra 1397 til 1536.

Tredie Afsnit.

Statsforfatningen fra 1536 til 1660.

Fjerde Afsnit.

Statsforfatningen fra 1660 til 1814.

Slutning.

§ 1.

Indledning.

Der gives enkelte Folk, hvis Samfundsorden stedse har været saa stærk og hvis Herredømme over deres Skjæbne altid saa stort, at de have kunnet bevare sin oprindelige Statsforfatning alene med de Udbedringer, den gjennem en uafbrudt og selvstændig historisk Udvikling har modtaget. Dette har ikke været Tilfældet med Normændene. Tre Gange, nemlig under Calmarunionen, i 1660 og i 1814, er vort Lands Forfatning undergaaet Omvæltninger, som have havt sin nærmeste Aarsag i Begivenheder, indtrufne udenfor dets Grændser, og som tillige afskare næsten alt Sammenhæng mellem den Statsorden, de tilintetgjorde, og den, de indførte. I Norge have Folkets ældste politiske Institutioner altsaa ikke alene manglet den overordentlige Grad af Levedygtighed, som de siden Normannernes Erobring have havt i England, hvor de fremdeles danne Grundlaget for den gjældende Statsret. Men de ere hos os endogsaa forsvundne uden, som i Sverige, at fornye sig ved Folkets Medvirkning, efter dets egen Følelse af sit Behov og med Bibeholdelse af deres oprindelige Eiendommelighed.

Vor nu bestaaende Statsforfatning kan derfor meget vel gjøres til Gjenstand for en Fremstilling, der sætter Fortiden næsten ganske ud af Betragning. Dens historiske Forudsætninger indskrænke sig nemlig, forsaavidt de blive at hente fra den ældre Forfatning, paa det nærmeste til de tvende store Kjendsgjerninger, at Norge før 1814 var forenet med Danmark under samme Regjering, og at denne førtes af en Enevoldskonge.

Allerede denne Omstændighed kunde synes at anvise Landets ældre Forfatninger deres Plads ikke i Retsvidenskaben, men i Historien.

Hertil kommer desuden, at en Fremstilling af Statsforfatningen før 1660 ikke blot paa Grund af dennes egen, men ogsaa paa Grund af Retskildernes Beskaffenhed uundgaaelig maa faa en Characteer, der bliver meget forskjellig fra den strenge juridiske Udvikling, vor nugjældende constitutionelle Ret baade taaler og kræver. Denne hviler hovedsagelig paa en eneste skreven og systematisk bygget Lov, der efter almindelig Maalestok maa siges at indeholde nogenlunde udtømmende Regler om sin Gjenstand. Indtil Enevældet indførtes, var derimod Samfundets retlige Organisation baade fattig og vaklende, og det ikke mindst i Anordningen af de høieste Myndigheder. Der manglede ikke alene enkelte Regler, men hele Institutioner, som forekomme os at være nødvendige Betingelser for en sammenhængende Retsorden. Og blandt de Institutioner, der i Gjerningen fandtes, savnede atter nogle, endog blandt de vigtigste, den uomtvistede Anerkjendelse og det faste Præg, vi fordre hos alt, der skal kunne opstilles som virkelig Ret.

Ligesom i alle andre Samfund dannedes ogsaa i vort Land Retskilderne oprindelig ikke af skrevne Love, men af Vedtægter og Sædvaner, der ofte vare usikre og ufuldstændigen kjendte. Dette Forhold forandredes for Statsrettens Vedkommende kun i ringe Grad ved Affattelsen af vore ældste Love. I det tolvte og fornemmelig i det trettende Aarhundrede begyndte man vistnok at ordne enkelte Stykker af Statsforfatningen gjennem Love, der optegnedes ved offentlig Foranstaltning, og Magnus Lagabøters i 1273—1276 givne Lovbøger indeholde i Thingfare- samt Landeværnsbolkerne, men fornemmelig i Christendomsbolken adskillige til den offentlige Ret henhørende vigtige Forskrifter. Lovene omhandlede dog fremdeles kun enkelte politiske Institutioner, og det ikke altid de vigtigste eller disse fra deres væsentligste Sider. Forfatningens Udvikling foregik udenfor og endog i Strid med den skrevne Lov. Endnu saalangt nede i Tiden som ved Midten af det syttende Aarhundrede var for Norges

Vedkommende den Deel af Statsforfatningen, der havde ligefrem Hjemmel i skreven Lov, ganske vist den mindste i Sammenligning med den, som hvilede blot paa Retsbevidstheden.

Blandt de Retskilder, som efter deres Natur ere de sikreste og lettest tilgjængelige, nemlig de skrevne Love, ere mange i Tidens Løb gaaede til Grunde. Dette er selvfølgeligt især Tilfældet med de ældste Love, hvis Indhold ogsaa iøvrigt har efterladt sig de færreste Spor.

Undersøgelsen af de ældre Tiders Statsforfatning hindres altsaa ideligt af Lovgivningens Huller og Tvivlene om, hvorvidt og hvorlænge dens Forskrifter have været i Kraft. Disse Huller maa søges udfyldte og Tvivlene løste ved en omhyggelig Benyttelse af Sagaer og Diplomer. Man har følgelig ingen anden Udvei end at ty til den historiske Kritik med dens tungvindte Hjelpemidler. Og naar det kommer til Stykket, maa det ved saadanne Undersøgelser vundne Udbytte ofte erkjendes at være usikkert, selv i Spørgsmaale, der i sin Tid sandsynligviis have været enten ligefrem afgjorte eller betragtede som uomtvistelige.

Men hvor fuldstændigt en Statsforfatning maatte være gaaen til Grunde, og hvor mangelfuldt det Lys maatte blive, hvori det kan lykkes at stille den, saa har den dog altid i sin Tidsalder dannet Samfundets Livsbetingelse, det mest betydende Udtryk for dets Tilstand og Rettesnoren for dem, der raadede over dets Kræfter. Dens Indflydelse kan derfor aldrig ganske forsvinde. Den ligefremme Sammenhæng med Fortiden, der mangler i Forholdet mellem vor nuværende og vore tidligere Statsforfatninger, er tilstede i vor øvrige Retsforfatning. Dette gjælder endog om den egentlige Privatret, hvis Grundlag Christian V. vel tildeels forandrede, men ikke paa saadan Maade, at Retsvidenskaben inden dens Omraade har kunnet standse ved hans Lovbog som sit første Udgangspunkt. Endnu mindre vil dette lade sig gjøre, naar man skal fremstille vor Statsforvaltning og Statshuusholdning, hvis Udvikling paa det oprindelige Grundlag aldrig har været afbrudt. Af vore nuværende privatretlige, administrative og økonomiske Institutioner have saaledes en stor Mængde sit

sidste Udspring i Love og Sædvaner, der ere ældre endog end Enevældet. Naar Retsvidenskaben optager disse som Gjenstand for sin Behandling, kan den ikke vise fra sig de Statsforfatninger, under hvis Herredømme de bleve til, og som i væsentlig Grad bestemte deres Indhold og senere Skjæbne.

Medens vor nugjældende constitutionelle Ret staaer saa uafhængig og i sin Bygning er saa eiendommelig, at den kan udsondres fra alle andre Landes Forfatninger som Stof for særskilt Behandling, gjælder dette i meget mindre Grad om Statsforfatningen i de tilbagelagte Tidsrum. I en Fremstilling, der endte med Calmarunionens Istandbringelse, vilde det vistnok heller ikke være strengt nødvendigt at medtage andet end Norges egen Statsret. Men den ældste Samfundsorden var i de tre skandinaviske Riger i det hele saa ensartet, at en Udvikling af det enkelte Riges politiske Institutioner naturligen leder til en Jevnførelse med de tilsvarende i de tvende andre Lande. Vel antog Forfatningen i ethvert af dem sit særegne Præg, men Slægtsligheden tabte sig aldrig, og desuden giver den efterhaanden fremkomne Forskjel Anledning til endnu lærerigere Betragtninger, end den oprindelige Overeensstemmelse. Calmarunionen var ikke alene en Forening imellem de tre Riger under een Konge, men ogsaa et Forsøg paa at sammensmelte dem. Der blev istandbragt Overeenskomster mellem Rigerne, ja endog fælles Forfatningslove, som grebe dybt ind i den ældre Retsorden, og hvis Indhold bestemtes af Magthaverne i Danmark og Sverige. Det bliver derfor under dette Tidsrum stedse vanskeligere at skille Norges Statsforfatning fra de øvrige Unionsrigers, og dette er en Anledning mere til at behandle dem undereet for det tidligere Tidsrum. Efter 1536 falder Norges Statsret hovedsageligt, og fra 1660 af fuldstændigt sammen med Danmarks. Af disse Grunde er det fundet hensigtsmæssigst her ved Siden af Norges Statsforfatning at omhandle Sveriges indtil Calmarunionens Opløsning og Danmarks indtil 1814. For Tidsrummet indtil 1397 er det dog kun de tvende sidstnævnte Rigers Statsforfatninger i deres Hovedtræk, eller hvad der maatte være af særlig Interesse til Belysning af norske Institutioner, der er medtaget.

Maalt efter det, der i Fremstillingen af Tidsrummene imellem 1397 og 1814 fremtræder som det væsentligste baade i Omfang og Betydning, burde nærværende Afdeling helst være kaldt „Danmarks og Norges Statsforfatning“. Naar disse Riger ikke destomindre i Titelen ere nævnte i omvendt Orden, er det fordi Udviklingen af Norges statsretlige Stilling har været Arbeidets egentlige Formaal. Af en beslægtet Grund er saavel Hertugdømmernes Forhold til Danmark som Islands til Norge forbigaaede. Thi end ikke det sidste har havt nogen Indflydelse paa Norges Forfatning eller forøvrigt paa dets Skjæbne.

Förste Afsnit.

Statsforfatningen indtil 1397[1]).

§ 2.

De oprindelige Smaariger og Statseenheden.

Folkets og Landets oprindelige Inddeling.

Ved de tre skandinaviske Folkefærds Indvandring i deres nuværende Hjem vare de delte i flere forskjellige Stammer. Svearne nedsatte sig rundtom og især nordenfor Mælaren, Gauterne i den sydlige og vestlige Deel af Sverige lige ned til Skaane samt i den sydøstlige Deel af Norge, Thrønder, Raumer, Hørder og Roger i den øvrige Deel af vort Fædreland, Danerne i Skaane og efterhaanden paa de danske Øer, Jyderne paa den cimbriske Halvø.

Stammen dannede det naturlige, men ikke altid det politiske Samfund. Alle de Stammer, der udelukkende toge Bopæl i Norge, synes ligesaavel som Svearne enten fra først

---

[1]) At Norges Statsret har modtaget fortrinlig Bearbeidelse for dette Tidsrum af Professor P. A. Munch i hans Værk „Det norske Folks Historie“ og for samme saavelsom det nærmest paafølgende Tidsrum af Professor Keyser i „Den norske Kirkes Historie“ vilde her være overflødigt at bemærke, hvis det ikke for enhver, der følger i deres Fodspor, var Pligt at anerkjende dette.

De vigtigste Arbeider over Sveriges og Danmarks ældre Statsret ere Nordstrøms „Svenska Samhällsförfatningens Historia“, Naumanns „Svenska Statsförfattningens historiska Utveckling“, Schlegels „Danmarks Statsret“, Kolderup Rosenvinges „Grundrids af den danske Retshistorie“ og I. E. Larsens „Forelæsninger over den danske Retshistorie“ i hans samlede Skifter I. Afdeling 1ste Bind.

at have været eller, efterhaanden som de udbredte sig, at været blevne deelte i mindre Samfund eller **Folk**, der udgjorde de egentlige politiske Eenheder. Den Deel af Landet, som et Folk tog i Besiddelse, kaldtes i Norge Fylke, i det egentlige Sveriges ældste Landskab derimod Folkland. Samfundets Deling blev saaledes tillige Landets. Hvert Folk var igjen i Regelen en Forening af flere mindre Samfund, hvis Land i Norge kaldtes Herred, i Svealand derimod Hundred, rimeligviis fordi den Krigerskare, som benævntes en Hær, i Almindelighed skulde være hundrede Mand. Undertiden, f. Ex. i Thrøndernes otte Fylker, manglede dog Herredsinddelingen. Ogsaa de af Gauterne, Danerne og Jyderne beboede Egne vare eller bleve deelte i mindre Kredse, svarende til Fylkerne eller Folklandene. Disse Kredse benævntes i Almindelighed Lande eller senere Landskaber, en Betegnelse, som ogsaa blev benyttet om alle andre Dele af det egentlige Sverige, end Uplands tre gamle Folklande. De gautske og danske Lande eller Landskaber deeltes i Herreder. Vestergøtlands Herreder have tillige været samlede i ni større Grupper, ligesom ogsaa nogle af de danske Lande allerede tidligt erholdt en Inddeliug i større Kredse, der indbefattede flere Herreder. Saaledes deeltes Skaane i det egentlige Skaane, Halland og Bleking.

Fylker,

Den oprindelige Samfundsforfatning paa den skandinaviske Halvö.

De Anliggender, som et saadant større eller mindre Samfund havde tilfælles, vare ikke mange. De synes at have indskrænket sig til den offentlige Gudsdyrkelse, Forsvaret mod ydre Fiender og en tarvelig Retspleie. Samfundsforfatningen var, i alt Fald hos alle norske, svenske og gautske Stammer, fra Begyndelsen af i Formen reent demokratisk. Vistnok gaves der forskjellige Samfundsklasser med en Forskjel i Rettigheder, der mellem enkelte Klasser var høist betydelig. Størst var den mellem Frimændene og Trællene. Men ogsaa inden Frimændenes Klasse skjelnedes, nemlig mellem Jarler og Karle eller Krigerhøvdinger og Bønder, iblandt disse igjen, idetmindste i Norge, mellem Odelsbønderne eller Haulderne paa den ene Side og den lavere eiendomsløse Bondestand, Leilændingerne, paa den anden. Mellem de frie Mænds Rettigheder var dog

Ligheden større end Forskjellen. Enhver fri Mand havde Adgang til at erhverve Eiendom, og dette var af saameget større Betydning, som Eiendomsretten endog over Jord var uindskrænket. Ligeledes havde alle frie Mænd samme politiske Rettigheder. Folkets eller Herredets offentlige Anliggender afgjordes nemlig paa Folkeforsamlingerne eller Thingene, og i disses Beslutninger havde enhver fri Mand Ret til at deeltage. Den fælles Gudstjeneste, Forhandlingerne paa Thinget og Udførelsen af dets Beslutninger ledede i Norges Herreder af en Herse, i Almindelighed tilhørende en anseet Æt, i hvilken Værdigheden da paa en vis Maade er gaaet i Arv. Hersen var saaledes Bøndernes Hoved. Paa samme Maade have Fylkets fælles indre Anliggender været ledede af en Fylkesformand eller Fylker, maaskee i Almindelighed Hersen i det Herred, hvor Fylkets Thingsted var beliggende. Til Anfører under Forsvar mod fiendtlige Overfald synes derimod en Høvding at være bleven valgt for hvert enkelt Tilfælde. Paa lignende Maade har der vel været forholdt hos de svenske og gautske Stammer. I de sidstnævntes Herreder forefindes nemlig ogsaa længere hen i Tiden en Forstander under Navn af Herredshøvding, hvis hele Stilling svarede til de norske Hersers.

Imellem de forskjellige Fylker eller Lande bestod der i Almindelighed neppe noget politisk Baand. Kun forsaavidt deres Beboere hørte til samme Stamme, har der sandsynligviis altid været et Slags Fælleskab mellem dem i Helligdomme og Retsvedtægter, og dette har i alt Fald i visse Tilfælde medført, at de beslægtede Stammer have havt fælles Tempel eller dannet en Thingforening. Saaledes have de fire indthrønderske Fylker havt et Tempel paa Mæren, ligesom alle Svear vare fælles om Templet i Upsala. Hørdernes tre Fylker havde meget tidligt deres fælles Hovedthing paa Gulen, ligeledes sandsynligviis samtlige alle thrønderske Fylker paa Øren ved Nidaros. Muligens have samtlige gautske Landskaber ogsaa engang havt fælles Thing paa Gudhem i Vestergøtland, da dette endnu i den ældre Vestgøtalag benævnes „allra Gøtha thing“.

Det ældste Kongedömme.

I den politiske Organisation, hvis Grundtræk her ere angivne, havde Kongedømmet oprindelig ingen Plads. Kongerne eller Drottnerne vare fra først af blot høibyrdige Mænd, der om sig havde samlet en større Skare af Krigere, med hvilke de droge i Vikingefærd eller paa Erobring i fremmede Lande. Kjernen i denne Skare var Følget eller Hirden, som bestod af Mænd, der høitideligen havde tilsagt Kongen sin Tjeneste, og vare bundne til ham ved et personligt og hellig overholdt Troskabsbaand. De kaldtes paa Grund heraf Kongens haandgangne Mænd. De vare forpligtede til at bistaa ham med alle deres Kræfter, og alt hvad han ved deres Hjælp erobrede, Land saavelsom Løsøre, blev hans udelukkende Eiendom. Kongen var altsaa blot en Krigerhøvding, der som saadan ingen retlig Magt havde i det Samfund, der var hans egentlige Hjem. Men Besiddelse af krigersk Magt omdanner sig let til politisk Herredømme, og allerede meget tidligt blev næsten hele det skandinaviske Norden underlagt Konger, af hvilke nogle kun herskede over et enkelt Fylke, andre over flere. Undertiden lykkedes det ogsaa en eller anden Kongeæt endog i længere Tid at holde sig i Besiddelse af et Overherredømme over den største Deel af de her omhandlede Lande. Men hverken Smaakongedømmet eller dette ældste Overkongevælde synes at have medført nogen Forandring i selve Forfatningens Væsen. Fylkeskongen blev Fylkets Forstander og Anfører for dets Krigsmagt, Overkongen øverste Krigsherre i alle de Smaariger, han underlagde sig. Men Folkets Raadighed over dets Anliggender formindskedes ikke. Ei heller tilveiebragte fælles Underkastelse under samme Konge nogen organisk Forbindelse mellem de forskjellige Fylker. Dette fandt, saavidt vides, kun Sted mellem de Riger, som Halfdan Svarte i Norges Opland og Viken lagde under sit Scepter, idet han mellem dem stiftede en Thingforening med Hovedthing paa Eidsvold.

Tvisten om Danmarks ældste Samfundsforholde.

Omtrent med samme Træk skildre de fleste Historikere den ældste Samfundsforfatning i Danmark. Deri maatte der vel gjøres nogen Forandring, hvis det kunde antages afgjort, at Danmark har havt en ældre gothisk Befolkning, som er

bleven undertvungen af en indvandrende nordisk Krigerskare, Thi i dette Tilfælde vilde Samfundet her som i andre Lande, der have havt en lignende Skjæbne, sandsynligviis være blevet bygget paa Lensbesiddelsens, ikke paa Selveiendommens Princip og Forfatningen følgelig have faaet et mere aristokratisk Præg. Naar en Krigerskare af germanisk Herkomst i hine Tider erobrede noget Land, der allerede var beboet af en anden agerdyrkende Stamme, tilegnede Erobrernes Konge sig nemlig altid en Deel af Landets Jordegods. Hvad han saaledes fratog den undertvungne Befolkning, uddeelte han mellem sine Følgesvende enten til Eiendom eller til Forlening. I sidste Tilfælde beholdt Kronen Eiendomsretten til Godset, medens Indtægterne tilfaldt Besidderen. Derhos satte Kongen i saadant Tilfælde de fornemste af sit Følge til Styrere i større eller mindre Dele af det erobrede Land. Krigerfølget kom saaledes til at danne Samfundets indflydelsesrigeste Klasse, et ved Herkomst og særegen Stilsing afsluttet Aristokrati. Det er imidlertid tvivlsomt, hvorvidt noget saadant Forhold har fundet Sted i Danmark. Under enhver Omstændighed artede Institutionerne sig her ganske anderledes end i de Lande, hvor det egentlige Lensvæsen havde sit Hjem. Thi i disse bleve Forleningerne efterhaanden arvelige, hvilket derimod paa en enkelt Undtagelse nær aldrig var Tilfældet i Danmark. Paa den anden Side maa det igjen bemærkes, at der endog blandt dem, som forkaste den historiske Gisning, ifølge hvilken Danmarks Befolkning skulde have bestaaet af et herskende nordisk Krigerfølge og en undertvungen Stamme af gothisk Herkomst, gives enkelte, som antage, at de oprindelige Samfundsforholde i dette Land have havt et meget stærkt aristokratisk Præg. De indrømme nemlig, at den Jord, der tilhørte de egentlige Bønder i Danmark, ikke har været af saa stor Udstrækning, som man i Almindelighed har tænkt sig, samt at den afgjørende Indflydelse paa Thingene laa hos Kongens haandgangne Mænd og Adelbønderne eller Medlemmerne af de anseeligere Bondeætter[1]). Men forudsat, at dette er rig-

[1]) N. M. Petersen i Annaler for Nordisk Oldkyndighed for 1847 Side 228—327.

tigt, bliver det atter et Spørgsmaal, om Danmarks ældste Samfundstilstand heri har været meget afvigende fra Norges og Sveriges. Man har nemlig al Anledning til at tro, at der i begge disse Riger allerede meget tidlig gaves saavel en Klasse af Storbønder som et betydeligt Antal Leilændinger, uden at man dog kan gjøre sig nogen Mening om, hvorvidt Forholdet imellem disse Klasser har været synderlig forskjelligt i de forskjellige Lande.

Dannelsen af de tre nuværende Kongeriger.

I det niende og Begyndelsen af det tiende Aarhundrede dannedes omsider tre Kongedømmer, der mellem sig deelte hele det skandinaviske Norden og bleve Udgangspunkter for en Udvikling, som frembragte tre forskjellige Statseenheder og tre forskjellige Nationaliteter, og som forberedede en langsom, men dybtgaaende Omdannelse af Samfundet og Statsforfatningen. I Sverige og Danmark medførte dog heller ikke den endelige Sammenlægning af Smaarigerne, saavidt man veed, strax nogen stor Forandring i Forfatningens Væsen. Vistnok bleve Kongerne i de nye Stater meget mægtigere og anseeligere end de ældre Smaafyrster. De samlede paa sine Hænder idetmindste alt det Jordegods, disse havde eiet, og de fik meget større Stridskræfter til sin Raadighed. Men Kongemagten synes ikke at være udvidet paa Folkefrihedens Bekostning. Landskabsinddelingen vedblev og hvert Landskab beholdt sin egen Lov og sit eget Thing.

I Sverige havde eller erholdt saaledes Upland, Vestmanland, Helsingeland, Sødermanland, Vestergøtland, Østergøtland, Smaaland og Øen Gotland sine særegne Love. Nogen almindelig for det hele Rige fælles Lov fik Sverige ikke førend under Magnus Eriksøn i 1347. Det af de svenske Landskaber, fra hvilket Erobringen af de øvrige udgik, nemlig Upland, kom dog i et Slags overordnet Forhold til disse. Det erkjendtes at være, ikke blot som Throndhjem i Norge, det fornemste, men ogsaa det forherskende. Uplands Kongevalg var forbindende for de øvrige Landskaber. Uplands Thing betragtedes allerede meget tidligt som fælles Hovedthing for samtlige under Sveriges Konge lydende Undersaatter. Lagmanden i dets fornemste Folkland, Tiundaland,

havde Forrang for alle øvrige i Riget. Uplands Lov synes at have gjældt som subsidiær Ret i de øvrige Landskaber.

I Danmark beholdt ogsaa Skaane samt Halland og Bleking med Hovedthing i Lund, Sjelland samt Smaaøerne med Hovedthing i Leire eller senere i Ringsted, og Jylland samt Fyen med Hovedthing i Viborg, sin gamle Forfatning som særskilte Lande. Fælles Thing for hele Riget afholdtes kun i Anledning af Krigstog og Kongevalg, i sidste Tilfælde ved Isøre paa Sjelland. Hvert af de danske Lande havde sin egen Lov, den skaanske optegnet i Begyndelsen af det 13de Aarhundrede, den sjellandske lidt senere. Jyllands ældste Lov (see Valdemars sjellandske Lov 1—3) er nu gaaet tabt og afløst ved den af Valdemar den Anden i 1241 givne. Først saa seent som i Christian V's Regjering erholdt Danmark en almindelig for alle Landsdele gjældende Lovbog.

Norges Samfundsorden under Harald Haarfager.

Det af de tre nordiske Riger, i hvilket de smaa Samfunds Forening under fælles Konge foreløbigen medførte den største Forandring i den oprindelige Forfatning, var Norge. Det norske Kongedømmes Stifter, Harald Haarfager, tilegnede sig nemlig i de Riger, som han med væbnet Haand bemægtigede sig, alt Land med Erobrerens Ret. Han fordrev vel ikke Jordens forrige Eiere, men han berøvede dem deres Odel (Eiendomsret) og lod dem give sig Landskyld. Han tiltog sig desuden en mere umiddelbar Eiendom over den store Mængde Jordegods, som havde tilhørt de Høvdinger og mægtige Bønder, der enten gjorde Oprør mod ham, eller forlode Landet. Af dette anvendte han igjen en stor Deel til Forleninger for sine Høvdinger. Han satte, heder det, i ethvert Fylke en Jarl, som skulde skifte Lov og Ret, og forestaa Oppebørselen af Kongens Indtægter. Af disse skulde Jarlen selv beholde Tredieparten mod Forpligtelse til i Fredstid at beværte Kongen og al hans Hird og i Krigstid at følge ham med 60 Hærmænd paa egen Bekostning. Hver Jarl havde under sig fire eller flere Herser, af hvilke enhver forlenedes med kongelige Gaarde til en Indtægt af 20 Mark, mod at tjene Kongen i Krig med 20 Mand. Harald Haarfager ophævede altsaa ganske den gamle Odelsforfatning og indførte Lensvæsenet i vid Udstrækning. Dersom

denne Forfatning havde faaet Tid til at befæste sig og afføde sine nødvendige Følger, maatte Folkets Myndighed i de offentlige Anliggender snart være forsvundet. Men allerede i næste Slægtfølge opgav Kongedømmet sin selvtiltagne Eiendomsret over Böndernes Jord. Det var ved denne Indrømmelse Haakon Adelsteensfostre erhvervede sig Kronen. Fra dette Tidspunkt af gjenvandt altsaa Folket i alt Fald for en Deel sin gamle Ret, Kongedømmet kom til at hvile paa en Overeenskomst mellem Kongeætten og Folket og Omfanget af den kongelige Myndighed paa de traditionelle Grundsætninger.

De blivende Spor af hans Indretninger. Jarlerne, Krongodset og Lendermændene.

Det kan dog ikke antages, at ethvert Spor af Harald Haarfagers Forandringer i den ældre Forfatning herved er bleven tilintetgjort. Saaledes er den Indretning, at der i Spidsen for hvert Fylke sattes en Jarl, i det store taget vedbleven indtil Olaf den Helliges Tid. Senere har der aldrig i selve Norge paa samme Tid været ansat mere end en Jarl (jfr. Harald Haardraades Saga Cap. 67). Jarlen blev da Kongens Stedfortræder og navnlig næst ham Rigets øverste Hærfører. Samme Stilling indtog Jarlen i Sverige. Vigtigere var det, at Kongerne beholdt den store Mængde Jordegods, som under Harald Haarfager var forbrudt til Kronen. Derved sattes de fremdeles istand til at meddele sine Mænd betydelige Forleninger, deels som Løn for deres Bistand ved Oppebørselen af Kongedømmets Indtægter og ved den offentlige Myndigheds Haandhævelse, deels som Vederlag for den Forpligtelse, de paatoge sig til at holde Krigsfolk til Kongens Tjeneste. De, der erholdt saadanne Forleninger, hvilke dog kun bestode i Gaarde, indtoge altsaa en dobbelt Stilling. De vare baade de gamle Hersers Efterfølgere og Kongens haandgangne Mænd. De kaldtes dog ikke længere Herser. Denne Benævnelse blev upassende, efterat de havde ophørt at være blotte Bondehøvdinger. Det var deres Egenskab af Kongens haandgangne Mænd, der faldt mest i Øine. De kaldtes derfor Lendermænd ɔ: de, der havde (Kongens) Land (i Forlening).

Norges Deling i fire Lagdömmer.

Fælleskongedømmets Oprettelse medførte ligesaalidt i Norge, som i Sverige og Danmark noget andet fælles retsligt Baand mellem samtlige dets Fylker. Vistnok ind-

traadte der snart efter en nærmere Tilslutning mellem visse af dem, men den var ikke rettet paa nogen Udvikling af Riget til organisk Eenhed. Den var kun en Fortsættelse af den gjensidige Tiltrækning, som allerede forhen havde vist sig at finde Sted mellem stammebeslægtede Fylker, der kom under samme Scepter. Under Haakon Adelsteensfostre udvidedes nemlig Frostathingslaget, der før blot havde indbefattet Throndhjems otte Fylker, saaledes at det nu kom til at omfatte Romsdal og Nordmøre og maaskee alle de nordlige Kystfylker. Samtidig udvidedes Gulathingslaget til alle Fylker mellem Rygiarbit og Søndmøre. Da Oplandene og Vikens Fylker allerede før dannede en Thingforening under Navn af Eidsvoldsthinget, vare altsaa samtlige Norges Fylker — maaskee med Undtagelse af enkelte afsidesliggende — fordeelte i tre Hovedgrupper. Ved en senere Deling af Eidsiviathingslaget kom hertil en fjerde, nemlig Borgarthingslaget, med Hovedthing i Sarpsborg. Hver af disse havde sin egen Folkeforsamling og sin egen Lov. Men denne Forandring var jo saa langtfra egentlig at tjene til Styrke for Rigets Udelelighed, at den tvertimod indeholdt baade et Beviis paa, at det endnu ingen sand Eenhed udgjorde, og en ny Stadfæstelse af Sondringen mellem dets forskjellige Dele.

§ 3.

Kongedømmet.

Kongedömmet bærer Statseenheden, Aristokratiet udvikler Nationaliteten.

Kongedømmet var i Norge og Danmark det eneste, i Sverige i alt Fald det væsentligste Baand mellem de forskjellige Landsdele. Det indeholdt altsaa i ethvert af Rigerne Spiren til de vordende Statseenheder. Hertil var det ogsaa fortrinlig skikket. Den kongelige Myndighed var vel fra Begyndelsen ikke den største inden Samfundet, men den gjorde sig stadigst og almindeligst gjældende, var knyttet til en enkelt Person, og fremtraadte saaledes i den paatageligste Skikkelse. I sin Hird havde Kongerne desuden et særdeles tjenligt Middel

til at tilveiebringe en nøie Forbindelse mellem Landets Stormænd og vænne dem til at betragte sig som en Eenhed, hvis Fælleskab i Interesser ikke svækkedes derved, at dens Medlemmer havde sit Hjem i forskjellige Landsdele. Forbundne ved Lighed i Opdragelse, Sæder, offentlig Virksomhed og snart tillige ved Slægtskab, bleve Høvdingerne de fornemste Bærere for Nationaliteten, ligesom Kongedømmet oprindeligt var det for Statseenheden.

Dennes Udvikling synes i Danmark at være afsluttet allerede med det fælles Kongedømmes Tilblivelse. I Sverige havde den ulige større Vanskeligheder at overvinde. Disse laa deels i Stammeforskjellen mellem Svear og Gauter, deels i den mere tilfældige Omstændighed, at Christendommen vandt Overhaand hos Gauterne meget tidligere, end hos deres nordlige Naboer. Dette ledede nemlig til langvarige Kampe, hvorunder Sveriges tvende Hoveddele ofte paa samme Tid havde forskjellige Konger. Endeligen constitueret kan Statseenheden ikke siges at være bleven i Sverige førend hen mod Midten af det 13de Aarhundrede. I Norge erholdt den vel allerede i Kong Olaf den Hellige en Repræsentant, der erhvervede sig saa stort Vælde over Folkets Sind, at den efter hans Tid maa betragtes som fuldbragt Kjendsgjerning. Imidlertid truedes den ogsaa her paa Grund af Mangler, der længe klæbede ved det norske Kongedømme, ideligt med Opløsning.

Kongedømmet var som Følge af den Maade, hvorpaa det opstod, nødvendigen svagt, noget, der allerede viser sig i det vigtige Spørgsmaal om Thronens Arvelighed. Kongedømmet var fra først af blot en Værdighed, betragtedes derfor som en personlig Ret, der fulgte Slægten, og gik saaledes ved en Konges Død over paa samtlige hans Sønner. At en Konge underlagde sig flere Smaasamfund, medførte egentlig ingen Forandring hverken i Kongedømmets Væsen eller i disses Stilling, og om de ved hans Død forbleve under en Hersker eller skiltes ad, ansaaes oprindelig som en ligegyldig Sag. Naar de ældre Smaariger indbefattede mere end et Fylke eller Landskab, vare de derfor delelige, som anden Eiendom. Anderledes maatte

Thronfølgen.

Tingen komme til at stille sig fra den Tid, disse Smaasamfund vare blevne vante til og fandt det fordeelagtigst for sig at leve under een Hersker og altsaa begyndte at betragte sig som tilsammen udgjørende eet Rige. Kongedømmets gamle sædvansmæssige Egenskab, at være deleligt, kom da i Strid med dets Øiemed.

Sverige og Danmark gik over til Valgriger under Enekonger.

Denne Strid ledede imidlertid ikke i noget af Rigerne strax, men i Danmark og Sverige dog efterhaanden til Opgivelse af Grundsætningen om Kongedømmets Arvelighed. I begge disse Riger uddøde den første Kongeæts Mandstamme allerede tidligt, og nye Konger maatte følgelig udkaares ved virkeligt Valg. Man vedblev dog ogsaa senere i rum Tid at ansee den sidstafdøde Konges Søn berettiget til at efterfølge Faderen paa Thronen. Efterlod Kongen sig flere Sønner, synes man i Sverige ved enkelte Leiligheder at have betragtet dem alle berettigede til i Fælleskab at overtage Landstyrelsen. I Danmark har man derimod intet Exempel paa et saadant Sameie af Thronen. Om det end under Borgerkrigen stundom hændte, at forskjellige Partier samtidigen udkaarede forskjellige Konger, ansaaes i dette Rige Thronen egentlig som Gjenstand for en eneste Mands udelukkende Besiddelse. Men paa den anden Side formaaede man ikke at ordne Thronfølgen ved nogen Regel, der altid gav en øieblikkelig, sikker og al Vilkaarlighed udelukkende Afgjørelse. Under den Dunkelhed, som i hiin Tid ikke saa ganske sjeldent hvilede over selve de factiske Slægtskabsforhold, var dette maaske ikke heller muligt. Endog Personer, hvis Arveret til Thronen var utvivlsom, kom derfor efter den almindelige Sædvane først gjennem Folkets offentlige Prøvelse og Godkjendelse af deres Adkomst i fuldstændig Besiddelse af Kongedømmet. Og naar en saadan Prøvelse overhovedet maatte finde Sted, saa kunde det let fremstille sig som en Urimelighed at lade det blotte Aldersforhold gjøre Udslaget mellem flere forøvrigt ligeberettigede Personer. Thi herved vilde det Hensyn, der vistnok forekom hiin Tidsalder som det hovedsageligste, nemlig den personlige Overlegenhed, blive udelukket fra al Indflydelse paa Thronfølgen. Prøvelse af Adkomst til Thronen maatte

følgelig uden nogen brat Overgang kunne omdannes til et virkeligt Valg, og om man end i Begyndelsen ansaa dette saaledes bundet, at man ikke kunde forbigaa den sidst afdøde Konges Sønner, hvis han efterlod sig saadanne, saa laa det i Tingens Medfør, at man stræbte efterhaanden at frigjøre sig fra dette Baand. Allerede i Midten af det ellevte Aarhundrede eller under Svend Estridsen, der i sin Herkomst kun havde utilstrækkelig Adkomst til Kongedømmet i Danmark, begyndte den Anskuelse at blive forherskende, at det var et Valgrige, og i Valdemar den Førstes Tid eller anden Halvdeel af det 12te Aarhundrede var denne Anskuelse fuldt befæstet. I Virkeligheden afløstes dog næsten altid den afdøde Konge enten af sin ældste Søn, eller hvis han ingen Søn efterlod sig, af sin ældste Broder, og ligetil Calmarunionen brugte Kongeættens Medlemmer at kalde sig Arvinger til Danmarks Rige[1]). Omtrent paa samme Maade ordnede Sagen sig i Sverige. At dette Land var et Valgrige og ikke et Arverige, forudsættes allerede i dets ældste skrevne Love og udtales udtrykkeligt saavel i et Südermanlandsloven givet Tillæg omtrent fra Aaret 1336 som i Magnus Eriksøns Landslov. Dog tiillægges det, at man til Konge helst skulde tage en indenlandsk Kongesøn, om nogen saadan var til.

I Norge vedblev Kongedömmet at være arveligt og i lang Tid tillige at være deleligt.

I Norge forblev derimod Thronen ubetinget arvelig. Harald Haarfagers Mandstamme uddøde først efter firehundrede Aars Forløb, og den vandt gjennem Olaf den Hellige en større Ærefrygt hos Folket, end de nye Kongehuse i Danmark og Sverige. Forestillingen om dens Arveret til Riget vedligeholdt sig derfor usvækket, og den Handling, hvorved enhver ny Konges Adkomst til Thronen prøvedes, gik aldrig over til noget Valg. Med Kongedømmets Arvelighed bibeholdtes imidlertid ogsaa Grundsætningen om dets Overgang til samtlige den sidstafdøde Konges Sønner. Allerede Harald Haarfager havde forordnet, at enhver af hans mandlige Ætlinger skulde tage Kongedømme efter ham. For at bevare Rigets Eenhed havde

[1]) See I. E. Larsen: Om Kongeværdighedens Arvelighed i Danmark, i hans samlede Skrifter, Afd. 1. Bind. 2. Side 178 ff.

han tillige foreskrevet, at een af dem altid skulde være Overkonge og herske over de øvrige. Paa saadan Maade forholdtes der ogsaa indtil det tiende Aarhundredes Udgang. Underkongernes Magt blev dog undertiden større, end Stamfaderen havde tænkt, og flere af dem maa antages kun i Navnet at have været Overkongen underordnede. Paa dette Slags Kongedømme gjorde Olaf den Hellige for bestandigt en Ende. Men fra hans Tid erkjendtes igjen alle den sidste Konges Sønner som lige arveberettigede til Thronen, saaledes at de bleve hinanden sideordnede Regenter. Fra Olafs Død indtil de store Borgerkriges Udbrud beherskedes Riget sex Gange af flere samtidige Arvekonger, nemlig i Tidsrummene fra 1046—1047, 1067—1069, 1093—1095, 1103—1122, 1130—1135 og 1137—1157. Den Lov, at alle Brødre vare ligeberettigede til Thronen, blev imidlertid ikke engang i denne Tid altid iagttagen. Sigurd Jorsalafarer vægrede sig ved at dele Kongedømmet med Harald Gille, hvem han selv erkjendte som Broder. Men denne Konge kunde som Grund for sin Vægring paaberaabe sig, at han havde regjeret i mange Aar, førend den nye Kronprætendent fremtraadte.

Naar flere Konger samtidigt førte Regjeringen, saa betragtedes de ikke som Herskere over særskilte Riger, men som Fælleskonger for hele Norge. Landet var i saadanne Tilfælde vel undertiden udstykket i flere forskjellige Regjeringskredse, men det var da den regelmæssige Fremgangsmaade, at Kongerne skifteviis styrede enhver af disse Landsdele. Derhos synes Kongerne hyppigen at have været sammen, i hvilket Fald de udøvede den kongelige Myndighed i Fælleskab [1]). Men Kongedømmets Indtægtskilder vare deelte mellem dem, og de havde, hvad der især er vigtigt at bemærke, næsten altid hver sin Hird. Det er altsaa klart, at denne Deling af Kongedømmet, om den end ikke medførte en Udskiftning af Landet, dog maatte sætte baade Statseenheden og især den indre Fred i Fare.

Uægte Sønners Arveret.

Ulemperne ved Thronarvefølgen forøgedes i høi Grad derigjennem, at uægte Sønner saalangt fra at være ude-

[1]) See især Munchs Historie II. 994.

lukkede endog vare fuldkommen ligeberettigede med ægtefødte. Og i den uheldigst mulige Stilling bragtes Tingen endelig derved, at den Person, der paastod at være en Konges uægte Søn, for at blive arveberettiget ikke behøvede at have været anerkjendt af Faderen. Det var nok at han overhovedet kunde bevise sin Paastand, og Beviset tillodes her, som i andre Slægtskabsager, ført ved de saakaldte Gudsdomme.

Beslutninger om Thronfølgen, fattede paa Rigsmødet i Bergen 1164.

Selve den Grundsætning, at Ret til Thronen hvilede udelukkende paa Herkomst, forsøgtes rokket ved de Bestemmelser, som skulle være fattede paa Rigsmødet i Bergen 1164 og have faaet Plads i Gulathingslovens Cap. 2, saaledes som denne Lov er gjengivet i et af de os opbevarede Brudstykker. Disse Bestemmelser ophævede vel ikke ligefrem Arveretten til Thronen, men de foreskreve, at der ved enhver Konges Død skulde sammenkaldes en Rigsforsamling, som i Tilfælde af, at den nærmeste Arveberettigede fandtes uskikket eller uværdig til at føre Regjeringen, skulde have Ret til at forkaste ham og tage den nærmest efterfølgende til Konge. Gaves der ingen til Thronen skikket Arving, skulde Rigsforsamlingen vælge den Mand, „som syntes dueligst til at værne om Guds (ɔ: Kirkens) Ret og Landets Lov“. Rigsforsamlingen skulde holdes i Nidaros og bestaa af Erkebiskoppen, hans Lydbiskopper, Abbederne, Hirdstyrerne, Hirden og desuden 12 Mænd fra hvert af Rigets Bispedømmer. Disse Mænd skulde udnævnes af Biskoppen. Hvis Forsamlingen ikke kom til Samstemmighed, skulde de fleste Stemmer gjøre Udslaget, naar Erkebiskoppen og de øvrige Biskopper vare enige med dem.

Det fremgaar dernæst af Capitlets Forskrifter, at Kongedømmets Delelighed for Eftertiden skulde ophøre. De forudsætte nemlig bestemt, at den yngre Søn først skulde kaldes til Thronen hvis den ældre forkastedes. Endelig blev det udtrykkeligt sagt, at den uægtefødte i alt Fald skulde staa tilbage for den ægtefødte, og det har sandsynligviis været Meningen, at den uægtefødte i Overeensstemmelse med den kirkelige Regel aldeles ingen Arveret skulde have. Det

heder nemlig: Hvis Norges Konge ikke efterlader sig ægtefødt Søn, skal den være Konge, som efter Rigsforsamlingens Omdømme er nærmest i Arveret, hvis han dertil er skikket. Og dersom Hensigten ikke havde været herved at negte den uægtefødte al egentlig Arveret, saa kunde de da levende uægte Kongesønner, hvoraf der gaves idetmindste een (Harald Sigurdssøn), hvis Tilværelse var almindelig bekjendt, ikke af Rigsmødet uden videre have været satte tilside for Magnus Erlingssøn.

Saafremt disse Forskrifter havde faaet Lovs Gyldighed, vilde Norge ligesom Sverige og Danmark i Virkeligheden være blevet et Valgrige og Valget været lagt hovedsageligt i Geistlighedens Haand. De bleve istandbragte ved en Overeenskomst mellem Geistligheden og Lendermændene, og det var som bekjendt den mægtige Jarl Erling Skakke, der var Hovedmanden i Foretagendet. Om hans Øiemed kan der ikke være Tvivl. Det har sikkert nok været at skaffe Sønnen Magnus, der nogen Tid forud var tagen til Konge, en stærkere Adkomst til Thronen end den, han havde som ægtefødt Søn af Sigurd Jorsalafarers Datter Christine. Efter den ældre Thronfølgelov var nemlig dette Slægtskabsforhold aldeles utilstrækkeligt til at hjemle ham Arveret, idetmindste saalænge der levede nogen, om end uægtefødt mandlig Agnat. Det kan imidlertid ikke paastaaes, at Beslutningen for alle Deeltageres Vegne blot var bygget paa egennyttige Bevæggrunde. De nærmest forudgaaende tredive Aars Tildragelser maa nemlig have overbeviist Høvdingerne om Nødvendigheden af at give Thronfølgereglerne en Forandring, der forebyggede Kongedømmets Deling og udelukkede uægtefødte Eventyrere fra Thronen. I disse Henseender indeholdt de vedtagne Bestemmelser aabenbare Forbedringer.

Kongedømmets Arvelighed opretholdes.

For Folkets Retsbevidsthed kom imidlertid Forandringen for tidligt. Den nye Lov blev ikke forelagt det til Antagelse uden maaskee i Gulathingslaget, og den bragtes neppe engang til almindelig Kundskab i det hele Rige. Folket opretholdt derfor den ubetingede Arveligheds Princip og i Forbindelse dermed endogsaa de uægte Agna-

ters Arveret. Med Magnus Erlingsøn faldt den paa Rigsmødet i Bergen vedtagne Kongevalgslov, men Thronfølgereglen kom derfor ogsaa fremdeles til at lide af de gamle Mangler. Naar disse ikke ledede til Rigets Sønderlemmelse, saa skyldtes dette vistnok ikke blot den allerede i nogen Grad befæstede Nationalbevidsthed, men ogsaa den mere tilfældige Omstændighed, at Kampen under de følgende Borgerkrige i det store taget blev ført mellem arveberettigede mandlige Ætlinger af den gamle Kongestamme paa den ene Side og paa den anden Prætendenter, hvis Herkomst endog efter deres egne Paastande ikke var af saadan Beskaffenhed, at den gav dem nogen sand Ret til Thronen. Baade Folkets Eenhedstrang og dets Retsfølelse drev det saaledes til at tage Parti for Sverre og hans Efterkommere. Dersom disse Fyrster havde havt nogen til Kongehusets Sværdside hørende Modstander, hvis Herkomst havde været ligesaa anerkjendt som deres egen, saa vilde en varig Deling af Riget unegteligt have været vanskeligere at undgaa. Under Kampen mellem de gamle og nye Grundsætninger vandt dog den Anskuelse, at Kongedømmet burde være udeleligt, Fodfæste selv blandt dem, der iøvrigt forfægtede hine. Kong Sverre fik saaledes Medhold af sine Tilhængere, da han negtede at give sin Broder Erik Kongenavn. Dette var dog intet fuldstændigt Brud med den gamle Regel. Erik fik Jarls Værdighed og blev paa en vis Maade Kong Sverres Medregent. Senere maatte Kong Inge Baardsøns Brødre, Haakon Galin og Skule, mod lignende Vederlag opgive sine Fordringer paa Kronen. Skule erholdt, uagtet han ved Siden af Haakon Haakonsøn var en aldeles uberettiget Prætendent, endog Hertugstitel. Baade han og Haakon Galin vare Konger i alt undtagen i Navnet. At dette forholdtes dem, var imidlertid et Fremskridt.

En anden Mangel ved den ældste Arvegangsorden var dens Ufuldstændighed. Dens eneste Regel var i Grunden, at enhver Kongesøn efter sin Fader arvede Kongenavn og Andeel i Kongedømmet, dog saaledes at Søn af afdød Konge ikke kaldtes til Arv efter sin Fader, saalænge nogen af dennes Brødre og Medregenter endnu

Søn kaldtes ikke til Arv, saalænge Farbroder levede.

levede. Naar en Konges mandlige Descendenter i første Grad engang vare komne i Besiddelse af Thronen, have de altsaa været anseede som et Slags Sameiere med Ret for den længstlevende til at blive siddende i Uskifte. Da Olaf Kyrres ældste Broder og Medregent Magnus døde, erholdt derfor ikke dennes Søn Haakon Thoresfostre Kongenavn, saalænge Farbroderen var i Live. Derimod blev Haakon Hærdebreid tagen til Konge, endnu medens hans Farbroder Inge levede. Hans Ophøielse fandt imidlertid ikke Sted, strax hans Fader Kong Sigurd var dræbt, men først efterat samme Skjæbne havde rammet hans anden Farbroder, Kong Eystein. Tanken har da formodentlig været, at Kong Inge ikke kunde erhverve Ret til udeelt Besiddelse af Kongedømmet derved, at han ryddede sine Medkonger af Veien.

Den her omhandlede Regel medførte ikke med fuld Nødvendighed, at Farbroderen skulde udelukke Brodersønnen, naar den Konge, efter hvem Thronen blev ledig, var hiins Fader og dennes Bedstefader. Thi i dette Tilfælde var ikke Farbroderen, naar Spørgsmaalet opstod, allerede i Besiddelse af kongelig Værdighed. Første Gang Sagen kom under Afgjørelse, blev den ældste Søns Søn sat tilbage for den yngre Søn, idet nemlig Kronen ved Kong Sverres Død uden Indvending gik over, ikke paa Guthorm, der var Søn af Sverres afdøde ældste Søn Sigurd, men paa dennes yngre Broder Haakon. Dette kan muligens have havt sin Grund i Tidernes Urolighed, der gjorde det nødvendigt at foretrække den voxne og prøvede Mand for Barnet. Rimeligere er det dog, at den befulgte Arvegangsorden virkelig har stemt med de herskende Retsbegreber. Thi da Haakon IV s ældste ægte Søn Haakon den unge døde, blev ikke hans Søn Junker Sverre, men Haakon den IV.s anden Søn Magnus Lagabøter tagen til Konge og bestemt til Faderens Efterfølger, og i Magnus's egen Lovbog blev en hermed overeensstemmende Regel udtrykkelig opstillet.

Kongedømmet bliver udeleligt.

Paa Rigsmødet i Nidaros 1260 blev det bestemt, at Kongens ældste ægtefødte Søn skulde være nærmest arveberettiget til Thronen, og hvis ægtefødt Kongesøn ikke var til, da Kongens uægte Søn, og hvis heller ingen

saadan var til, da den af Kongens Æt, som efter den almindelige Lov var nærmeste Arving. Jvfr. Haakonarbok Cap. 10. Forskriften var imidlertid hverken fuldstændig, tydelig eller ganske hensigtsmæssig, og Thronfølgen blev derfor snart gjort til Gjenstand for de meget udførligere Bestemmelser, som findes i Hirdskraaens Cap. 2 og 3 og Magnus Lagabøters Lov Bolk II Cap. 4—6. Disse istandbragtes paa Rigsmødet i Bergen 1273. De udtalte for første Gang utvetydigt den allerede i nogen Tid befulgte og ved Bestemmelsen af 1260 vistnok tilsigtede vigtige Sætning, at Kongedømmet for Eftertiden skulde være udeleligt.

Grundsætningen blev ikke fuldstændig gjennemført i noget af de tre Riger.

At Kongens Brødre havde Krav paa et Slags Andeel i Regjeringen, var imidlertid en i den almindelige Retsbevidsthed indgroet Anskuelse. Den gjorde sig gjældende endog i Danmark, hvor Kongedømmets Udelelighed var bedst befæstet, og forledede Valdemar den Anden til 1232 at overdrage sin yngre Søn Abel Sønderjylland eller Slesvig som personligt Len, hvilket gav den første Anledning til, at denne ældgamle danske Landsdeel er bleven Danmark berøvet. I Sverige foranledigede den samme Anskuelse, at Riget til dets store Skade flere Gange blev deelt mellem den ældste Kongesøn som Konge og de yngre som Hertuger, saaledes mellem Magnus Ladulaas's og senere mellem Gustav Vasas Sønner. Først i 1622 inddroges det sidste ved en saadan Deling fremkommet Hertugdømme under Kronen. Heller ikke i Norge tilintetgjordes denne Synsmaade ganske ved den anførte Bestemmelse i Hirdskraaen og Christendomsbolken. Kong Magnus gav selv paa samme Tid, som han tillagde sin ældste Søn Erik Kongenavn, sin anden Søn Haakon en stor Deel af Riget i Forlening. Haakon erholdt blot Navn af Hertug, og Hertugerne vare efter Hirdskraaens Cap. 13 Kongens Undersaatter, deres Myndighed paa forskjellige Maader indskrænket og deres Værdighed neppe tænkt som arvelig. Ikke destomindre kom den Forlening, Magnus Lagabøter gav sin yngre Søn, i Virkeligheden til at medføre en Deling af Landstyrelsen. Haakon blev nemlig i egentligste Forstand Hersker over sin Landsdeel og synes desuden, ligesom de tidligere

Jarler, ved visse Leiligheder at være optraadt som Kongens Medregent. Dette uklare Forhold, der vilde have været meget farligt for Landets Ro og Eenhed, hvis begge Brødre havde efterladt sig mandligt Afkom, ophørte imidlertid, da Kong Erik Magnussøn døde uden Søn.

Arvegangsordenen efter Magnus Lagaböters Landslov.

De til Thronen arveberettigede ordnes i Hirdskraaens Cap. 2 saavelsom i Landslovens II—5 i 13 forskjellige Arvegangsclasser. Den første af disse omfatter den afdøde Konges ægte Sønner efter deres Alder. Først hvis alle Kongens yngre Sønner vare døde, skulde den ældste ægtefødte Sønnesøn arve Riget. Derpaa opregnes fire Arvegangsclasser, indbefattende den afdøde Konges Brødre, Farbrødre, Brodersønner og Farbrødres Sønner.

Saalangt var Arvegangsordenen bestemt hovedsagelig ved Gradforskjellen. I den følgende, altsaa i den syvende Arvegangsclasse, opføres den afdøde Konges uægte Søn. At give illegitime Børn Arveret, var nu ogsaa bleven mindre farligt, efterat Adgangen til at bevise deres Herkomst ved Gudsdom var bleven dem betagen ved en Beslutning, der under Medvirkning af en pavelig Legat var fattet paa Rigsmødet i Bergen 1247. Men desuden gjorde Landsloven paa anførte Sted det til Betingelse for den uægte Søns Arveret, at Kongen selv havde vedgaaet at være hans Fader, at Undfangelsen kunde skjønnes at have faldt paa en Tid og under Omstændigheder, der bestyrkede Faderens Anerkjendelse, og endelig at Moderen aldrig havde afgivet nogen modsat Forklaring. Det var blot den sidstafdøde Konges uægte Sønner og ikke disses Afkom eller uægte Sønner af tidligere Konger, som her kaldtes til Arv.

I de følgende sex Classer udstrækkes Arveretten først til de nærmeste mandlige Cognater og derpaa til en Deel særskilt opregnede fjernere Slægtninge. At ægtefødte Dattersønner bleve optagne iblandt de arveberettigede, var en Indførelse af et nyt Princip i den norske Statsret, men maa vistnok have været anseet som en Forbedring. Den i 1273 regjerende Konges Linie udsprang nemlig fra Kong Sverre, der var uægte Søn af Kong Sigurd Mund og havde vundet Kronen i Kamp med en ægtefødt Søn af Kong Sigurd Jor-

salafarers Datter. At indrømme Cognaterne Arveret kom altsaa i en vis Strid med denne Linies Historie, og sandsynligviis er det ikke uden Modstræben, Kong Magnus derpaa er gaaet ind. Ved samme Leilighed at negte uægte Sønner af den regjerende Konge Arveret vilde jo have været at indrømme Magnus Erlingsøn bedre Ret, end Liniens Stamfader. For at undgaa Skinnet heraf, maatte der gives den uægte Søn nogen Adgang til at arve Thronen. Men da man har indseet Ulemperne herved, har man kun tillagt ham en saadan Plads i Thronfølgen, at Kong Sverre ogsaa efter den nye Arvelov vilde have udelukket Magnus Erlingsøn. Dertil udfordredes da ikke mere, end som Loven har gjort, at stille sidste Konges uægte Søn foran Cognaterne.

Gaves der ingen engang efter den private Arvegangsorden arveberettiget mandlig Slægtning, som nedstammede fra den rette gamle Kongeæt, skulde Kongevalg afholdes omtrent paa samme Maade som ved Rigsmødet i Bergen 1164 bestemt. Forskrifterne i Landslovens II—6 ere nemlig, hvad Valgforsamlingens Sammensætning og Forretningsorden angaaer, alene deri forskjellige fra Gulathingslovens Cap. 2, at hiint udtrykkelig tillægger Abbederne og Hirdstyrerne Adgang til at deeltage i Valget, samt at Biskoppen efter den yngre Lov deelte Retten til at opnævne de 12 Bønder, som skulde møde for hvert Stift, med Kongens Sysselmand. Stemmefleerhed gjør ogsaa her kun Udslaget, forsaavidt Erkebiskoppen og de øvrige Biskopper høre til Majoriteten.

Da Haakon V nærede en, som det viste sig, velgrundet Frygt for, at Kongeættens mandlige Stamme skulde uddø med ham, udgav han en Anordning af 9 September 1302, der havde til Hensigt at overføre Thronen til en af hans Døtre eller deres Afkom. Arvegangsordenen blev nu fastsat saaledes: 1) Kongens ægte Søn. 2) Hans ægte Sønnesøn. 3) Ældste ægte Søn af Kongens ældste ægte Datter. 4) Kongens ægte Broder osv. I Arvetallet bleve ogsaa Kvinderne for deres egne Personer og ikke blot deres mandlige Descendenter optagne. De sattes imidlertid tilbage for disse; thi medens Kongens ægte Dattersøn, som anført, blev sat i Haakon V.s Thronfølgelov.

tredie, saa blev Kongens ægte Datter selv først sat i syvende Arvegangsclasse, næstefter ægtefødt Farbroders ægte Søn. I niende Classe kaldtes blandt illegitime Descendenter til Arv: Først ældste ægte Søns ældste uægte Søn, dernæst Kongens egen uægte Søn og derpaa uægte Datters ægte Søn. Efterat flere fjernere Slægtninge derpaa specielt vare kaldte til Arv, bestemtes det til Slutningen, at hvis ingen af disse vare til, saa skulde den være Konge, som efter den private Arvegangsorden var nærmest arveberettiget, dog saaledes at Mand skulde gaa foran Kvinde, og at ingen kunde blive Konge uden at nedstamme fra den rette norske Kongeæt. Som almindelig Regel blev det tillige fastsat, at Arveretten skulde regnes fra den sidstafdøde Konge.

Kongen lod ifølge Anordningens Overskrift lyse til Thinge, at ingen Lovbog maatte benyttes, medmindre det nye Arvetal i den var indført. Ikke destomindre er det dog blot optaget i fire af det store Antal (henved 60) Codices, som endnu er opbevaret af den nyere Landslov eller Bylov. Man har derfor betvivlet, at Anordningen af 9 Septbr. 1302, forsaavidt Thronfølgen angaar, nogensinde har været anseet som gjældende Ret, og ved det Møde i 1344, da Almuen gav sit Samtykke til, at Haakon VI toges til Konge i Norge, blev det ogsaa bestemt, at der med Thronfølgen efter hans Død skulde forholdes efter „ret og gammel Kongearv i Norge", hvori synes at ligge, at den nævnte Anordning betragtedes som ugyldig [1]).

Erik af Pommerns Valg.

Da Olaf Haakonsøn døde i Aaret 1387, blev Thronen, som bekjendt, besat paa en meget vilkaarlig Maade. De nærmest arveberettigede vare nemlig Albrecht, Konge i Sverige, en Datterdatters Søn af Kong Olafs Farfaders Morfader, Haakon V, samt dernæst Hertug Albrecht af Mechlenburg, en Søn af Kong Albrechts ældre Heelbroder, Hertug Henrik [2]).

---

[1]) Norsk Diplomatarium I No. 290.

[2]) See om dette Arvespørgsmaal Munch, anden Hovedafdeling II, Side 286 ff., Keysers den norske Kirkes Historie II, 413 ff. og Justitiarius Berg i Samlinger til Det norske Folks Sprog og Historie III, 488 ff., hvor der findes en Stamtavle over Kong Haakon V.s Efterkommere.

Ingen af dem henhørte vel ved dette Slægtskab til nogen af de i Landslovens Christendomsbolk Cap. 2 eller Anordningen af 1302 nævnte specielle Arvegangsclasser, men i Kraft af den almindelige Forskrift om, at Arveretten til Thronen skulde strække sig ligesaa langt som Arveretten til privat Eiendom, vare de, som nedstammede fra den rette norske Kongeæt, begge arveberettigede efter Landslovens Arvebolk Cap. 7, Kong Albrecht i niende og Hertug Albrecht i tiende Arvegangsclasse. Den sidste var tillige Kong Olafs Sødskendebarn paa mødrene Side, da hans Moder Ingeborg var Dronning Margretes Heelsøster. I denne Egenskab stod han i det private Arvetals syvende Classe. Baade Hertug Albrecht og hans Farbroder bleve imidlertid tilsidesatte. Om Kong Albrecht, hvis Herredømme i Sverige allerede var almindelig forhadt, synes der ikke engang at have været vakt Spørgsmaal. Hertug Albrechts Forfædre erklæredes af Rigets Raad at have været Landets Fiender, og hans Arveret benegtedes. Derimod overdrog Raadet ved en Beslutning, som kundgjordes i Brev af 2 Februar 1388[1]), den afdøde Konges Moder, Dronning Margreta, Rigsforstanderskabet. Som Arving til Thronen kunde hun, der ei nedstammede fra den rette norske Kongeæt, ikke betragtes[2]). Heller ikke blev Thronen hende personlig overdragen, hvorimod Rigsraadet ved en Beslutning af 16de samme Maaned[3]) tog Erik af Pommern og hans rette Arvinger efter ham til Konge, idet Raadet erklærede, at det ved at granske Norges Lov, havde fundet, at han var Rigets rette Arving. Denne Paastand manglede aabenbart al Hjemmel. Han havde nemlig ingen anden Arve-

---

[1]) N. Dipl. III. No. 477.

[2]) Jevnfør Langes Norske Tidsskrift for Videnskab og Literatur 1. 230. Efter en Indberetning fra en engelsk Gesandt til det engelske Raad af 9 August 1400, affattet i Anledning af Forslaget om Erik af Pommerns Giftermaal med den engelske Kongedatter Philippa, skal Margreta være anerkjendt som Norges Regentinde „i Kraft af Senatusconsultum Tertullianum, der tillægger Moderen Arveret efter Sønnen fremfor dennes Agnater“, Styffes Bidrag til Skandinaviens Historie II. 109 ff.

[3]) N. Dipl. III. 484.

ret end gjennem sin Moder Maria, Hertug Albrechts Søster, og maatte altsaa i alle Tilfælde staa tilbage for Morbroderen. Der gaves senere i alt Fald i Danmark eller Sverige dem, som ansaa hans Ret til Norge betinget af Dronning Margretes Liv[1]).

Kongernes Hyldning, Kroning og Eed i Norge.

Som allerede forhen paapeget kom ikke engang i Norge, hvor Kongedømmet var i strengeste Forstand arveligt, den nærmeste Thronarving ved den tidligere Konges Død strax i fuld Besiddelse af Thronen. Dertil udfordredes efter den gamle sædvansmæssige Ret en særegen høitidelig Handling, ved hvilket Folket paa Thinge tillagde ham Kongedømmet med al dets Ret, gav ham Kongenavn og svor ham Troskabseed, hvorimod han til Gjengjæld aflagde Eed paa at ville overholde Landets Lov og Folkets Ret. Denne Handling havde altsaa i sin Form et Slags Lighed med en Overeenskomst, hvilket den for Haakon Adelsteensfostres Vedkommende vel ogsaa egentlig var. Senere var denne Form blot et Udtryk for de Konge og Folk paahvilende Forpligtelsers Gjensidighed, idet der ikke er Spor til den Forestilling, at Folket, førend det tog den nærmeste Arving til Konge, skulde have kunnet formindske Kongedømmets Ret, eller hvis han ikke indgik paa dets Fordringer, tilsidesætte ham for nogen anden.

Nærmere Bestemmelser om Fremgangsmaaden ved denne Thronarvingens eller „Kongeemnets“ Antagelse til Konge blevne trufne ved Hirdskraaens Capitel 5. Handlingen skulde finde Sted paa en af de store kirkelige Høitider eller i ethvert Fald paa en Søndag. Førend selve Thingmødet holdtes, skulde der være Hirdstævne eller Møde af Hirdmændene, for at den vordende Konge kunde bekræfte dem i deres Værdigheder eller forøge disse. Paa Thinget skulde der gives Thronarvingen Kongenavn, ifølge den ældre Ret af en Bonde,

[1]) I den nysnævnte Beretning siger den engelske Gesandt, der vistnok har forfattet samme efter Oplysninger, han har modtaget i Danmark eller Sverige, at Dronning Margreta havde overdraget Kong Erik sin Ret til Norge, og at det alene var med Hjemmel heraf, han besad dette Rige. Hans Ret til samme vilde følgelig ophøre, naar Dronning Margreta døde, og Norges Throne da tilfalde Olaf Haakonsøns næste Agnater.

ifølge Hirdskraaen af en læg eller lærd Mand, som dertil blev udseet. Derpaa løftedes Kongen høitideligt op i Thronens Høisæde. Den hele Handling ledsagedes af religiøse Ceremonier.

Kongeedens Indhold findes eenslydende bestemt i Hirdskraaens Cap. 6 og Landslovens II—8. Kongen svor, „at han skulde holde den christne Lov, som den hellige Kong Olaf stiftede, og hans rette Efterkommere hidtil havde samtykt mellem Kongen og dem, som Landet bygge, med begge Parters Samtykke, og med gode Mænds Raad at forbedre den efter den Forstand, som Gud forundte ham". Formen for den almindelige undersaatlige Troskabseed (Bøndernes Eed) findes i Hirdskraaens Cap. 10 og Landslovens II—12. Bønderne svore, at de skulde være Kongen hulde og tro og yde ham al lovlig undersaatlig Skyldighed med al den Ret og Tilliggelse, som den hellige Kong Olaf havde fastsat mellem Konge og Bønder med begges Samtykke. Desuden aflagde Hertuger, Jarler, Lendermænd og Lagmænd Eed efter særskilte Formularer, Hirdskraaens Cap. 7 til 9 og Landslovens II—9 til 11.

I den senere Tid bleve Kongerne ofte kronede. Den første Kroning fandt Sted 1164, da Erling Jarl, for at befæste sin Søn paa Thronen, fik ham paa denne Maade høitideligt indviet af Kirken. Exemplet efterfulgtes af Kong Haakon Haakonsøn, hans Søn og begge hans Sønnesønner. Derimod vides det ikke, at nogen af de følgende fire Konger bleve kronede i Norge. Kroningen foregik i Almindelighed i Bergens Domkirke og kun Haakon V.s i Nidaros.

I Sverige og Danmark, der vare Valgriger, havde Overdragelsen af Kongedømmet en ganske anden Betydning og foranledigede, at disse Lande erholdt langt fuldstændigere Love om Omfanget af den kongelige Magt, end Norge nogensinde besad. Kongevalg og Haandfæstninger i Danmark.

I Danmark, for hvis Vedkommende der manglede udtrykkelige Bestemmelser om Fremgangsmaaden ved Kongevalgene, maatte Kongerne fra Knud den Helliges Tid af, førend de bleve hyldede, aflægge Eed paa at overholde de dem som Vilkaar for deres Valg paalagte Forpligtelser. Disse

have oprindelig vistnok været Gjenstand for en blot mundtlig Vedtagelse, men synes dog allerede temmelig tidligt, maaskee ved privat Foranstaltning, at være blevne optegnede til Vidnesbyrd om Indskrænkningerne i den regjerende Konges Magt og til Brug ved fremtidige Kongevalg. Ved disse ere de da efterhaanden, som hver enkelt Leilighed krævede det, bleven afændrede og udvidede, og have omsider udviklet sig til virkelige Forfatningslove. Saaledes have disse traditionelle Kongeforpligtelser formodentlig ligget til Grund for Erik Glippings Forordning af 29de Juli 1282, der opstiller mange Forskrifter om Udøvelsen den kongelige Myndighed, sigtende til at forebygge Misbrug af samme, og da Christopher II i 1320 mod sin Broder og Forgjængers Advarsel blev tagen til Konge, saa maatte han udstede en formelig Haandfæstning i 37 Artikler, indeholdende en Mængde Indskrænkninger i Kongemagten. Lignende Haandfæstninger udfærdigedes af samtlige imellem ham og Erik af Pommern regjerende danske Konger[1]). Haandfæstningerne betragtedes mere som Overeenskomster, end som Love, og bleve neppe offentliggjorte paa samme Maade som disse.

Kongevalg og Kongeed i Sverige.

Efter Sveriges gamle Ret skulde den, som paa Mora Thing ved Upsala var valgt til Konge og af Uplands Lagmand tildømt Riget, ved Eed forbinde sig til at overholde Lovene og værge over Landets Fred og Sikkerhed. Han skulde derpaa „ride sin Eriksgata" eller drage fra Landskab til Landskab i bestemt Orden, for at dømmes til Konge og aflægge Eed. Ved det før omtalte Tillæg til Sødermanlandsloven og derpaa ved Magnus Eriksøns Landslov Kongebolkens fl. 4, gaves der udførlige Forskrifter om Kongevalget. Uplands udelukkende Ret til at vælge Konge for hele Riget var nu bortfalden. Samtlige ni Lagmænd og 12 Mænd fra hvert Landskab samledes paa Mora Thing ved Upsala og foretoge Valget. Den som blev udkaaret, aflagde derpaa en Eed, der i sex Artikler og langt vidtløftigere, end den norske, omhandler Kongens Forpligtelser og med noget større Oversigt over Stoffet, end der spores i de danske Haandfæstninger, opstiller de vigtigste

[1]) Jfr. I. L. Larsens samlede Skrifter I. 2. Side 208—212.

Regler angaaende det retlige Forhold mellem Konge og Folk. At Kongens Pligter her fastsattes i Landsloven, og ikke som i Danmark ved Haandfæstninger, var ogsaa et aabenbart Fortrin. Derved undgik man nemlig Faren for, at den Forsamling, som valgte Konge, enten skulde forsømme at paabinde ham disse Forpligtelser eller vilkaarligen og ubesindigen forandre dem. Og desuden vandt man, at deres Indhold kom til mere almindelig Kundskab og trængte dybere ind i Folkets Bevidsthed. I Sverige vare saaledes Haandfæstninger mindre fornødne og i lang Tid ukjendte. Først efterat Kong Albrecht ved sin slette Styrelse havde ophidset det svenske Folk til et udbredt Oprør, blev han i 1371 nødt til at udfærdige en saadan Act, der overdrog en stor Deel af den kongelige Magt til Rigsraadet. Men den gjældte da blot for hans egen Regjeringstid.

Efter Norges gamle statsretlige Skik indtraadte Kongens Myndighedsalder ved det fyldte 12te Aar. Denne Aldersgrændse forandredes i det 13de Aarhundredes Begyndelse til det fyldte 18de Aar. Kong Erik Magnussøn blev dog erklæret for myndig, da han var 14 Aar[1]). I Lighed med Landslovens Bestemmelse om private Personers Myndighed udsatte den før omhandlede Anordning af 9de Sept. 1302 Kongens Myndighedsalder til det fyldte tyvende Aar. Ikke destomindre tillodes det Magnus Eriksøn at overtage Rigets Styrelse som fuldmyndig Konge, allerede da han havde opnaaet 16 Aars Alderen[2]). Man har saaledes ogsaa i dette Stykke sat sig ud over Anordningen af 1302. Foranledningen hertil har maaske ligget i Forholdet til Sverige, hvor Magnus omtrent samtidig blev erklæret myndig. Olaf Haakonsøn har været holdt i Umyndighed længere end til sit 15de Aar, uden at man dog med Sikkerhed kan sige, hvorlænge[3]).

Kongens Myndighedsalder i Norge.

Hvorledes en Formynderregjering skulde indrettes, var ikke i de ældre Love eller engang i Magnus Lagabøters

---

[1]) Munch det Norske Folks Historie III Side 637 samt IV Deels 2det Bind Side 27, 28 og 118.

[2]) Sammesteds Anden Hovedafdeling I. Side 124.

[3]) Sammesteds II. Side 259.

Landslov bleven bestemt. Af Historien veed man, at de mest anseede blandt Lendermændene i hver Landsdeel paa den umyndige Konges Vegne have ført Styrelsen inden samme. Hvormange, hvilke og med hvor stor Myndighed, ere Spørgsmaale, der vistnok ere blevne afgjorte for hver enkelt Leilighed ved Overeenskomster mellem Høvdingerne, og som det synes, uden Folkets Medvirkning.

Ved den flere Gange nævnte Anordning af 9de September 1302 traf Haakon V udførlige Bestemmelser om Formynderregjeringens Sammensætning og Styrelsesmaade. Den skulde bestaa af Cantsleren, Mærkesmanden og 10 andre Medlemmer, der forudsættes at være udnævnte af den afdøde Konge. Dersom nogen af dem afgik, skulde de øvrige tilsætte et nyt Medlem i hans Sted. Af Formynderregjeringens Medlemmer skulde fire altid være nærværende hos den umyndige Konge og besørge de løbende Regjeringsforretninger. De Øvrige otte skulde hver i sin Deel af Landet føre Opsigt med Administrationen og Retspleien. Rigets Midler forvaltedes af den Skatmester eller Fehirde, som var i Embedet, da den forrige Konge døde, men selve Rigets Skat stod under Forvaring af samtlige 12 Formyndere og desuden af to Geistlige. Een Gang hvert Aar skulde den hele Formynderregjering samles i Kongens Residents for at afgjøre Rigets vigtigste Ærinder og navnlig for at modtage Regnskab af de fire, som førte den daglige Styrelse, samt af Fehirden for Rigets Indtægter og Udgifter, og da tillige eftersee Beholdningen. Alle Sager afgjordes ved Stemmefleerhed. I Tilfælde af Stemmelighed gjorde de ældstes Mening Udslaget. Formynderregjeringen skulde styre med fuld kongelig Magt og Myndighed. Dog maatte den ikke fatte endelig, men kun midlertidig Beslutning om Benaadning, ikke forhøie nogen Mands Værdighed eller meddele større Veitsler eller Forleninger, end Hirdskraaen foreskrev. Heller ikke kunde den begynde Angrebskrig eller trække udenlandske Mænd ind i Landet. Hvorvidt den kunde forandre Lovene, omtaltes ikke udtrykkeligt. Det har derfor vistnok ikke været Meningen at betage den Retten hertil, og det saameget mindre som saadan Ret var udøvet af den nærmest foregaaende Formynderstyrelse.

Ved Haakon Magnussøns Død blev Formynderregjeringen dannet i alt Fald paa det nærmeste overeensstemmende med Anordningen og af de af ham udnævnte Mænd, der ved høitidelig Eed havde forpligtet sig til at opretholde denne Lov. Formynderregjeringen overlod imidlertid den vigtigste Andeel af Styrelsen til den umyndige Konges Moder, Hertuginde Ingeborg, som misbrugte sin Indflydelse. Herved kom selve Formynderregjeringen i Ringeagt, og efter lidt over tre Aars Forløb blev den ved en Beslutning, der fattedes paa et Høvdingemøde i Oslo den 20de Februar og samtyktes paa Oslo Thing, ophævet, idet Rigsstyrelsen under Kongens Umyndighed overdroges en Rigsforstander eller Drotsete samt Kongens Raad. Under den umyndige Olaf Haakonsøn førte hans Moder Dronning Margreta det egentlige Formynderskab for sin Søn, men naar hun var udenfor Landet, styredes det af Drotseten og Cantsleren, saaledes at denne stod i Spidsen for Retspleien, hiin for Krigsvæsenet og den øvrige Administration. Vigtigere Sager afgjordes af dem begge i Forening. Lovgivningssager afgjordes af det hele Rigsraad [1]).

I Sverige og Danmark har man, saavidt vides, ingen almindelig Regel havt om Kongens Myndighedsalder eller om Formynderregjeringens Sammensætning. En saadan Regel tiltrængtes ogsaa mindre i disse Valgriger. Faldt Kongevalget paa en umyndig Person, saa havde Valgforsamlingen altid Anledning til at anordne, baade hvem der skulde være Kongens Formyndere, og naar han selv skulde tiltræde Regjeringen.

Kongens nærmeste Omgivelse og virksomste Redskab var den før omtalte Hird, der paa een Gang dannede hans Raad, Hof og Livvagt. Hvorledes den var indrettet i Sverige og Danmark, vides ikke. I Norge bestod den af flere Classer, først Hirdstyrerne, dernæst de egentlige Hirdmænd, og endelig Gjæsterne. Kongens Hird.

Samtlige Medlemmer af Hirden, Gjæsterne derunder indbefattede, vare Kongens haandgangne Mænd. Den Tro-

[1]) Munchs Historie, Anden Hovedafdeling II Side 123—124.

skabseed, de havde aflagt ham, opfattedes tillige som et Løfte om at holde den Eed, som Kongen havde svoret Folket, hvorfor det særligen indskjærpedes dem at holde sig Lovene efterrettelige og at bistaa dem, som kom i Kongens Ærinder. Gjæsterne indtoge den sidste Plads, men brugtes dog ikke til de ringeste Tjenester, hvilke tilfaldt de egentlige Huuskarle. De almindelige Hirdmænd vare nærmest Kongens Hoffolk og Livvagt. De vare strengt taget forpligtede til altid at være om hans Person, hvorfor de ogsaa erholdt Sold. Men foruden disse, de saakaldte bordfaste Hirdmænd, optog Kongen i sin Hird ogsaa mange andre anseelige Mænd, som altsaa gik ham til Haande og bleve hans Tjenere, men fritoges for at gjøre stadig Tjeneste. De fik imidlertid ofte Veitsler og maatte da stille et i Forhold til disses Størrelse afpasset Antal Krigsfolk til Kongens Raadighed. Blandt dette Slags Hirdmænd udgjorde de før omtalte Lendermænd, som Hoveder for de mægtigste Ætter i Riget, en egen og høiere Classe.

Ved Hirden var der flere Embedsmænd. Til disse hørte for det første Kongens Capellan eller Skriftefader. Han fungerede tillige oprindelig som Kongens Secretær eller Cantsler. Senere oprettedes et eget Cantslerembede, der først nævnes i Begyndelsen af det 13de Aarhundrede. Cantsleren forestod Udfærdigelsen af Kongens Befalinger, opbevarede hans store Segl og førte desuden Bog over Kongens Eiendomme, Landskyld og de af ham bortgivne Forleninger (Hirdskraaens Cap. 21). Saavel paa Grund af den boglige Kunst der hertil udfordredes, som fordi man her i Landet ikke var fremmed for den vesteuropæiske Opfatning, at Cantsleren var Kongens Samvittighedsraad, („Kongens anden Skriftefader“), besattes Embedet gjerne med en Geistlig, i Almindelighed Provsten ved Mariakirken i Oslo, see Kongebrev 31te August 1314 [1]). Fremdeles Kongens Stallare, som efter Hirdkraaens Cap. 22 paa Thinge og ved Hirdstævne skulde føre Ordet i Kongens Ærinder. Cantsleren og Stallarne vare altsaa tillige med Fehirderne eller Skatmesterne Kongens Ministre. Til Hirdens Embedsmænd hørte endvidere

---

[1]) N. Dipl. I. No. 143.

Mærkesmanden eller Bannerføreren, der tillige var den, hvem Omsorgen for Kongens personlige Sikkerhed nærmest paalaa, Hirdskraaen Cap. 23. I Løbet af det 14de Aarhundrede gik baade Stallare- og Mærkismandsembederne ind. Blandt Hirdmændene udnævntes Skutilsvendene, der udførte den høiere Hoftjeneste, og mellem dem toges Drotseten eller Drosten og Skjænkeren eller Mundskjænken, der fra først af kun forestode Kongens Huusholdning, men af hvilke hiin, som vi allerede have seet, i det fjortende Aarhundrede blev Rigets første Embedsmand.

I Spidsen for Hirden stode Hirdstyrerne, nemlig Jarlen, hvis nogen saadan gaves, Lendermændene, Cantsleren, Stallarne, Mærkesmanden og Skutilsvendene. I det 14de Aarhundrede blev imidlertid Hirdstyrer Benævnelsen paa de kongelige Ombudsmænd eller Statholdere, som fik Overtilsynet med større Landsdele, der omfattede flere Sysler.

Hirdens Medlemmer eller de blandt dem, som vare nærværende hos Kongen, sammenkaldtes oftere til Møder, de saakaldte Hirdstævner eller Huusthing, for at raadslaa enten om Hirdens egne Anliggender eller om vigtige Statsærinder eller paa Krigstog om militære Foretagender.

Hirden dannede saaledes en særegen Corporation. Den havde sin egen Lov, den oftere omtalte Hirdskraa. Dens Medlemmer vare forpligtede til gjensidig Understøttelse og førte Opsigt med hverandre, Efter Hirdskraaens Cap. 30 jfr. Cap. 18 havde den endog Adgang til at modsætte sig Optagelsen af nye Medlemmer, eller de allerede optagnes Forfremmelse, saafremt der kunde gjøres retmæssige Indvendinger mod deres Personer. Naar Kongen vilde give nogen Mand Hirdvist eller Navnbod, altsaa Plads i Hirden eller høiere Værdighed, kunde nemlig ethvert af Hirdens Medlemmer reise Indsigelse derimod, ikke alene hvis det havde at klage over personlige Fornærmelser af den, hvem Kongen tænkte paa at ophøie, men ogsaa hvis der ved denne Mands Æt eller Opførsel klæbede nogen Omstændighed, som kom i Strid med Kongens eller Hirdens Værdighed. Og dette Maal skulde da ransages. Hvis den, mod hvem der var gjort Indsigelse, bød Lov for sig efter Kongens eller gode

Mænds Dom, kunde Kongen vel give ham Hirdvist eller Navnbod, men dog med Hirdens Raad. Efter Hirdskraaens Cap. 22 og 23 skulde de Tvistigheder, der opstode mellem Hirdmændene indbyrdes, forliges paa Hirdstævne af Stallarne og Mærkesmanden, naar de derom modtoge Kongens Befaling. Hermed sigtedes vel mere til Overholdelse af den nødvendige Fred og Orden imellem Kongens Omgivelse, end til Oprettelse af nogen egen Domstol for ethvert Slags Retstrætter mellem Hirdens Medlemmer. Det er dog sandsynligt, at Sager, som Kongen anlagde mod nogen Hirdmand for Handlinger, der stred mod den for Hirden eiendommelige Troskabspligt, bleve afgjorte paa Hirdstævne. Dette er endog udtrykkeligt bestemt i Hirdskraaens Cap. 20, forsaavidt den tiltalte var Lendermand. Af disse Forskrifter og Vedtægter maatte der let udvikle sig den Anskuelse, at Hirdens Medlemmer i alt Fald i visse Sager stode under en egen Jurisdiktion. Det blev Skik og Brug, at Kongen henviiste enhver Sag mellem Hirdmænd, endog mellem dem, som ikke vare tilstede hos ham, og selv om Sagen angik Penge og Gods, til Ransagning af Dommere som for Tilfældet opnævntes blandt Hirden og den høiere Geistlighed, og som da enten selv afgjorde Tvisten eller, efter at have meddeelt de fornødne Oplysninger om dens Sammenhæng, henskøde den til Afgjørelse af Kongen paa Hirdstævne. Denne Fremgangsmaade stred egentlig mod Hirdskraaens Cap. 34, som foreskrev, at der med alle de Sager, som Kongens Mænd havde at søge eller værge i Herredet, skulde forholdes efter Landets Love, hvormed Meningen utvivlsomt har været, at de skulde høre under de almindelige Domstole. Men Hirdskraaens Bestemmelse kunde neppe binde Kongen, forsaavidt angik Sager, i hvilke begge Parter tilhørte Hirden, og det er klart, at ingen Hirdmand, hvis han vilde beholde sin Stilling, godt kunde negte at underkaste sig de Kjendelser, som Hirdstyrerne efter Kongens Befaling afsagde. Værre var det, at Hirdens Medlemmer unddroge sig de almindelige Domstoles Jurisdiktion i Sager, de havde med nogen, der stod udenfor Hirden. Dette var en ligefrem Tilsidesættelse af Landsloven, og Hirdskraaens Cap. 34 bestemte derfor, at Forbrydelser, som nogen haandgangen Mand

begik mod andre Undersaatter, skulde bødes efter Sysselmandens Raad og Lagmandens Orskurd, hvilken Forskrift indskjærpedes ved Retterbøderne af 29 Mai og 11 October 1303, jfr. Retterboden af 14 Sept. 1307. Disse Love vise, at de haandgangne Mænd endogsaa i Formuestrætter negtede at svare for de almindelige Domstole, og uagtet den sidste Retterbod ganske almindelig fastsætter Straf af Udlægd for dem, som negte at betale efter lovlige Domme og Orskurder, lader det til, at de haandgangne Mænd oftere have formaaet at drage de Sager, som andre Undersaatter anlagde mod dem, ind under Hirdens Jurisdiktion[1]). Under Magnus Eriksøns Regjering vandt denne en saa stor Udvidelse, at Hirden endog erholdt sin egen Lagmand.

Ved denne faste Organisation forøgedes den Indflydelse, som Hirden maatte faa allerede ved sine Medlemmers personlige Anseelse. Hvor stor dens Magt har været, sees blandt andet deraf, at Hirden, uagtet den egentlig maatte ansees opløst ved den Konges Dødsfald, der havde taget den i sin Tjeneste, havde Stemme ved Thronens Besættelse saavel ifølge de paa Rigsmødet i Bergen 1164 vedtagne Bestemmelser om Kongevalget, som efter de yngre Forskrifter derom i Hirdskraaens Cap. 3 og M. L. II. 6. I Hirdskraaens Cap. 5 jfr. Cap. 11 forudsættes det ogsaa ligefrem, at Hirdens Medlemmer ved ethvert Thronskifte havde et Krav paa at stadfæstes i sine tidligere Værdigheder, hvilket den nye Konge ikke letteligt kunde tilsidesætte.

§ 4.

Kongemagten.

Kongens fornemste Pligter bestode i at drage Omsorg for Landets Sikkerhed og værne om Retsordenen samt om Kirkens Fred og Rettigheder. For at sætte Kongen istand til at opfylde disse Pligter saavelsom til hans personlige Underhold, var der tillagt ham visse Indtægter samt Ret til af Statsborgerne at kræve visse Tjenester eller Ydelser og Magt *Kongens Pligter.*

[1]) Jfr. Munch Anden Hovedafdeling, I. Side 413–414.

til at udstede Befalinger, der i visse Retninger indskrænkede deres Handlefrihed.

Kongen, øverste Krigsherre. Ledingen.

Den oprindeligste og efter hiin Tids Forholde vigtigste Myndighed, som tilkom Kongen, var den han udøvede i Egenskab af øverste Krigsherre. Som saadan sagdes han raade for Bud og Ban. Det vil sige, han havde Ret til at opbyde Leding og at forbyde Undersaatterne at forlade enten selve Landet eller en vis Landsdeel eller derfra at udføre visse Slags Varer, Gulath. L. Cap. 295 og 313, Frostath. L. VII—1 og 27, Magn. L. III—1. I Tilfælde af fiendtligt Anfald var enhver vaabenfør Mand, idetmindste i den Landsdeel, der blev angrebet, pligtig at møde frem til Forsvar, og Kongen kunde, hvis han mistænkte nogen Provinds for Forræderi, forlange, at den skulde stille ham Gidsler, Gulath. L. Cap. 312 og Magn. L. III—3. I de Dele af Landet, som ikke virkelig hjemsøgtes af en fiendtlig Hær, kunde Kongen alene udbyde Leding, eller et vist Antal Skibe af lovbestemt Størrelse og Bemanding, der med Udrustning af Skibsredskab, Vaaben og Proviant skulde stilles til hans Raadighed, dog kun i et kort Tidsrum, nemlig efter Gulath. L. Cap. 300 og 302 i to og efter Magn. L. III—9 og 13 i tre Maaneder, hvilke regnedes fra Udreisen til Hjemkomsten. Den hele Ledingstyrke eller saakaldte fulde Almenning kunde alene udbydes til Landets Forsvar. Dette flyder allerede af Gulath. L. Cap. 295, som kun forpligtede Ledingsfolkene til at følge Kongen til Landsenden, og endnu klarere af Magn. L. III—3, hvor det siges, at man, naar fiendtlig Hær angriber nogen Deel af Kongens Rige eller dets Skatlande, ikke kan negte ham fuld Almenning baade af Folk, Skibe og Vaaben, dersom Kongen med de viseste Mænds Raad seer, at saameget udfordres. I Fredstid kunde Kongen kræve halv Almenning, Magn L. III—1. Herved meentes Halvdelen af de Naturalydelser, som skulde have været udredede, hvis heel Almenning kunde have været udbudt, samt vel ogsaa Halvdelen af den Lønning, som G. L. Cap. 300 og M. L. III—8 og 9 tillægge Ledingsfolkene. Ledingen gik altsaa i Fredstid over til en Skat. Foranledningen hertil maa vel have ligget deri, at

Kongen ansaaes berettiget til virkelig at udbyde halv Almenning i hvilketsomhelst Øiemed, og da først og fremst til Angrebskrig.

Hvorvidt Kongen var eneberettiget til at holde Krigsfolk.

Som Landets Krigsherre burde Kongen egentlig have havt udelukkende Ret til at holde Krigsfolk og Krigskibe, men denne Grundsætning blev ikke fuldstændig gjennemført. Sysselmændene og de, der nøde kongelige Veitsler, vare som før bemærket forpligtede til at holde Kongen et vist Antal Krigsfolk til Tjeneste, see Hirdskraaens Cap. 36 og Retterboden af 17 Juni 1308. Denne Pligt var tillige en Ret. Enhver Lendermand havde endnu efter Hirdskraaens Cap. 19 Frihed til at holde 40 bevæbnede Huuskarle, og enhver Hirdmand, som det synes, idetmindste to. Og disse Huuskarle kom ikke i umiddelbart Tjenesteforhold til Kongen, men kun til den, der havde antaget dem, og adløde følgelig ingen anden. Retterboden af 18 December 1332 viser, at Hirdskraaen dengang forstodes saaledes, at kun Sysselmændene maatte holde bevæbnede og eedsvorne Huuskarle, og selv disse Embedsmænd blot det i Hirdskraaen bestemte Antal, der var sat i Forhold til Størrelsen af deres Forleninger. Retterboden indskjærpede vel i Almindelighed Forbudet mod, at andre holdt faste eedsvorne Svende, men synes dog at have tilladt enhver at holde saamange saadanne, han selv vilde, naar han havde dem i sit Huus og gav dem daglig Føde og Klæder. Man antog altsaa vel, at det Antal Krigsfolk, som Privatmænd kunde tage i Eed og Tjeneste, vilde blive for lidet til at være farligt, naar Huusbonden maatte sørge for deres hele Underholdning. At bygge Krigskibe var vel ikke Privatmand ligefrem forbudt, men enhver, som gjorde det, var efter M. L. III—18 forpligtet til at give Kongens Sysselmand Forklaring om, hvorhen han agtede at fare, eller ogsaa at stille Borgen.

Krigs- og Fredsretten.

Som Krigsherre har Kongen fremdeles havt Ret til at begynde Krig og slutte Fred. Noget Spor til, at han dertil behøvede Folkets Samtykke, findes for Norges Vedkommende ikke. I nøie Forbindelse hermed stod det, at han overhovedet var Rigets Repræsentant i Forhold til fremmede Magter. Han kunde saaledes slutte For-

bund med dem, Overeenskomster om Rigets Grændser, ogendog afstaa eller pantsætte Dele af Landet. Exempler paa sidstnævnte Arter af Tractater ere Overeenskomsten til Perth af 2 Juli 1266, ved hvilken Syderøerne og Man afstodes til Skotland mod en aarlig Afgift, og Grændsetractaten med Rusland af 3 Juni 1326. De ældste norske Tractater, hvoraf Originalexemplarer endnu opbevares, ere Handelstractaten med Lübeck af 6 October 1250 og Tractaten af 25 Juli 1281 mellem Erik Magnussøn og Alexander af Skotland om den norske Konges Ægteskab med dennes Datter Margreta.

Kongens Raadighed over Krigsmagten i Sverige og Danmark.

Ogsaa i de tvende andre skandinaviske Lande havde Kongen Befaling over Krigsmagten. Uplandsloven, Kongebolken fl. 10 bestemte, at Kongen, naar han vilde fare udenrigs eller sende sin Hær ud, selv raadede for, hvor længe han vilde være ude, og derefter kunde udbyde Leding. Men allerede Sødermanlandsloven Add. I. § 3 Art. 5 foreskriver, at Kongen ikke uden Folkets Samtykke kunde tvinge nogen Indlænding til at fare i Hærfærd ud over Rigets Grændser, jvfr. M. E. L. Kongebolk fl. 3. Denne Regel antages ogsaa at have været den gjældende i Danmark[1]. I Christopher II.s Haandfæstning af 1320 § 13 og Valdemar Eriksøns af 1326 § 12 blev det endog bestemt, at Kongen ikke maatte begynde Krig uden Rigsraadets Samtykke. Forøvrigt vare Kongerne i disse Riger raadige over Forholdet til fremmede Magter. I Sverige forbød dog Søderml. Loven paa nysnævnte Sted og M. E. Landsl. Kongebolken fl. 3 jvfr. 10 Kongen at formindske Riget.

3

Kongens Omsorg for Retspleien og dömmende Myndighed.

Kongens Pligt at opretholde den indre Fred og Sikkerhed, fik under en ufuldstændig og vaklende Retsforfatning nødvendigen stort Omfang. Det var vanskeligt at erholde Ret, og enhver, som led derunder, havde i Kongens fremragende Stilling, store og ubestemte Magt, en Opfordring til at ty til ham.

I Sverige var Kongen ved sin Eed, saaledes som denne findes foreskreven i det nys citerede Tillæg til Sødermanlandsloven og i Magnus Erikssøns Landslov Kongebolken fl.

[1]) Kolderup Rosenvinges Lovhistorie I. 91 og Larsens samlede Skrifter I. 2. Side 215 og 216.

5, forpligtet til at styrke, elske og iagttage al Retfærdighed og Sandhed, men med Lov og sin kongelige Magt nedtrykke al Uretviished, Usandhed og Uret samt beskytte sit Folk, særdeles den fredelige, som vilde leve med Sagtmodighed og Lov, mod ustyrlige og onde Mennesker, og fremfor alt at opretholde Kongens Ed- søre eller Kirke-, Thing-, Kvinde- og Hjem-Freden. Kongen skulde ved sine Lensmænd lade forfølge Forbrydelser og vaage over Rettergangen. Efter den fornærmedes Forlangende skulde Kongens Lensmand fuldbyrde Straffen over den Domfældte og overhovedet føre Tilsyn med alle Dommes Iværksættelse. Det var imidlertid her allerede i den almindelige Kongeed bleven Kongen forbudt at fængsle eller lade fængsle eller paa noget Sæt fordærve nogen Mand, fattig eller rig, medmindre han var lovlig forvunden, eftersom Loven i den Lagsaga, hvor Gjerningen var begaaet, bestemte. Heller ikke maatte Kongen berøve nogen sit Gods uden efter lovlig Dom.

Desuden havde Kongen i Sverige, som det synes fra meget gamle Tider, den høieste Domsret i Riget. Han satte alle Dommere, endog de af Folket valgte, „Dom i Hænde“ og ansaaes altsaa, ligesom i England, for at være den dømmende Myndigheds egentlige Kilde, og det uagtet der ved Siden af Dommeren, som afsagde den egentlige Dom, („sagde hvad der var Lov om det Maal“), i visse Sager tillige stod en Nævnd af 12 Mænd, som ransagede Tvistemaalets faktiske Omstændigheder („sagde hvad der var sandt om det Maal“). Kongens Domsret udøvedes fornemmelig paa de saakaldte Ræfstething eller Rettarething, enten af ham personligen eller af en eller flere dertil Befuldmægtigede. Denne Domstols ældste Organisation er meget dunkel. Ifølge Upsalastadgan af 1344 § 14, Telge Stadgan af 1345 § 17, Magn. Eriksøns Landslov Kongeb. fl. 31 og Thingm. fl. 39 synes Kongens Thing at have været holdt to Gange aarligt til Paadømmelse af Forbrydelser mod Kongebolken og i Anledning af andre Sager til ubestemte Tider. Kongens Domsret udøvedes, naar han ei selv var nærværende, i det sidstnævnte Tilfælde efter Upsalastadgan § 5 af Landshøvdingen i vedkommende Landskab og tre af Kongens Raad. Kongen var ikke bunden til de i Sa-

gen tidligere førte Beviser, men havde fuld Myndighed til at udfinde Sandheden og underkjende enhver vrangviis eller overdreven Dom, („att återbryta alla skruksóknir ok alla upsoknir“). Thingm. B. fl. 38.[1])

I Danmark sagdes Kongeembedet (Jydske Lovs Fortale) at bestaa i at overholde Dom og gjøre Ret og frelse dem, der med Vold tvinges, og de senere Haandfæstninger ere fulde af Bestemmelser, sigtende til at indskjærpe Kongen den Pligt at sørge for, at Retten fik sin Gjænge. Kongens Ombudsmand skulde derfor ogsaa i dette Land føre Opsyn med Retspleien, paatale Kongens Rettighed til Bøder og foranstalte grove Forbryderes Afstraffelse. Men denne Myndighed maatte ikke udøves vilkaarligt. Den Vordingborgske Forordning af 19 Marts 1282 § 2 bestemte med nogle Undtagelser samt Forordningen af 29 Juli samme Aar § 2 og 3 ubetinget, at ingen maatte fængsles uden i lovbestemte Tilfælde eller straffes uden at være lovlig forvunden, Forskrifter, der siden gjentoges i Haandfæstningerne. Dømmende Myndighed synes Kongen her ikke oprindelig at have havt. Den udøvedes af Folket paa Thinge, enten af de almindelige Thingmænd eller i visse Sager ved dertil særlig udnævnte Mænd. Allerede temmelig tidligt begyndte dog Kongerne at afgjøre Retstvistigheder, men end ikke i de provindsielle Lovbøger fremtraadte Kongens dømmende Myndighed som anerkjendt i noget stort Omfang. Efterat derimod Kongen ved Jydske Lov havde faaet udvidet Indflydelse paa Retspleiens Administration, voxede hans Dommermyndighed, indtil den Anskuelse, at Kongen var al Jurisdiktions Kilde og desuden Indehaver af den øverste dømmende Myndighed, omsider i Slutningen af det 13de og Begyndelsen af det 14de Aarhundrede ogsaa i dette Land vandt fuld Anerkjendelse. Kongens Domsret udøvedes her som i Sverige paa særegne Thinge, der holdtes snart paa et, snart paa et andet Sted, og kaldtes Kongens Retterthinge. Kongen selv eller paa hans Vegne en Biskop eller høi Embedsmand førte Forsædet. Forøvrigt bestod Retterthinget af et vilkaarligt Antal gode Mænd, som tilkaldtes for hver Leilig-

[1]) Jfr. Nordstrøm II. 538—541.

hed. Den, som udøvede størst Indflydelse paa den gjennem disse Thing besørgede Retspleie, var Kongens Cantsler, der udfærdigede Stævningerne, affattede og forseglede Dommene. Kongens Retterthing skulde egentlig være en overordnet Ret, men denne Bestemmelse blev ikke nøiagtig overholdt, hvorimod det tillodes ved samme at anlægge Sag *a prima instantia*[1]).

I Norge stod Tingen fra Begyndelsen af omtrent ligesom i Danmark. Kongen var forpligtet til at skaffe enhver Mand Ret, og han havde derfor at oppebære Andeel i de Bøder, der fløde af de fleste større Forbrydelser. Hans Ombudsmænd skulde da ogsaa paatale disse Forbrydelser, forsaavidt den fornærmede undlod det, G. L. Cap. 214 og 256, saavelsom saadanne, der ikke kunde afsones med Bøder, og som ikke hørte under geistlig Jurisdiktion, G. L. Cap. 253. Kongens Ombudsmænd vare endvidere forpligtede til at holde Forbrydere i Forvaring og besørge dem, der vare dømte fra Livet, henrettede, see G. L. Cap. 152 og 253 samt F. L. Indlédn. Cap. 12, IV—10 og XIV—12, jevnfør Magn. L. IV—8, 11, 14, 16, 20 og 25, IX—2 og 3. Ligeledes skulde de være behjælpelige ved Execution af civile Domme, hvilket formodentlig nærmest havde sin Grund deri, at den, som undlod at opfylde en saadan Dom, ansaaes at gjøre sig skyldig i et Retsbrud og ilagdes Bøder, G. L. Cap. 37, jvfr. F. L. V—46.

Egentlig dømmende Magt tilkom der i de ældste Tider ikke den norske Konge. Men det var hans Sag at lade Forbrydelser straffe, og den Sikkerhed mod Misbrug af hans Myndighed i saa Henseende, som den svenske Kongeed og de danske Haandfæstninger søgte at opnaa ved Forbudet mod at straffe uden efter Dom, manglede i den norske Ret. Frostath. L. III. 24, jvfr. Magn. L. IV. 16 og 17, kunde vel ved første Øiekast synes at vise det modsatte. Det førstnævnte Lovsted siger nemlig, at ingen bliver udlæg, medmindre Mand stævner ham Thing, de to sidstnævnte, at Kongens Sysselmand kun maatte straffe efter Dom. Men disse Bestemmelser sigte kun til at beskytte

---

[1]) I. E. Larsens samlede Skrifter I. 2. Side 305—325.

Forbryderen mod den fornærmede Privatmands Hævn eller Sysselmandens Vilkaarlighed, og andre Lovsteder vise, at Kongen selv ansaaes berettiget til uden Dom at straffe Misgjerningsmænd, som forstyrrede den offentlige Fred eller forsømte at sikre sig Landsvist, eller hvis Skyld forøvrigt var aabenbar, see Frostath.L. Indledning Cap. 1 og 3 samt V. 45, jvfr. Hirdskraaens Cap. 20, som vel udtalte, at det sømmede sig for Kongen at holde ret Ransagning i alle Maal, men selv hvor den skyldige var Lendermand, kun krævede Dom, naar Sagen ikke var aabenbar. Den Ransagning, som Kongen anstillede, maatte imidlertid let antage Characteren af en Rettergang, og hans Befaling til at exeqvere Straffe saaledes blive et Slags Domme. Det er ogsaa antageligt, at han ved Tingenes egen Magt er bleven paa mange Maader indblandet i den civile Retspleie. Denne var egentlig ordnet efter den Forudsætning, at Gjenstanden for Parternes Tvist blot var Sagens faktiske Omstændigheder, medens Loven betragtedes som almindelig bekjendt og dens Anvendelse paa det foreliggende Tilfælde som faldende af sig selv. Desuden krævedes der, som senere skal godtgjøres, Eenstemmighed mellem Domstolens Medlemmer, for at de skulde kunne afsige gyldig Dom. En Rettergangsorden, der led af saadanne Mangler, maa undertiden have vist sig utilstrækkelig til at fremskaffe nogensomhelst Afgjørelse, nemlig naar der opstod Retspørgsmaale, med Hensyn til hvilke hverken Sædvanen eller Loven gav tilstrækkelig Veiledning, eller Tvistigheder, om hvilke Dommerne ikke kunde blive enige. I saadanne Tilfælde har man uden tvivl ogsaa før Magnus Lagabøters Lov søgt en Nødhjælp i at henvende sig til Kongen som den eneste, ved hvis Medvirkning man kunde haabe at faa bragt Sagen til Endskab. Den Hjælp, som Kongen kunde yde, hvilede oprindelig blot paa den moralske Indflydelse, hans Forestillinger altid maatte udøve. Men heraf udviklede sig vistnok den Skik, at Parterne i Følelsen af de Mangler, der klæbede ved Domstolenes Organisation, have taget Kongen til Voldgiftsmand.

Lagmændene i Norge.

I Overeensstemmelse hermed maa det forklares, hvorledes Kongen, som det synes, ganske paa egen Haand ved

en i Aarene mellem 1184 og 1188 [1]) truffen Foranstaltning kunde beskikke Lagmænd til at skifte Ret mellem Bønderne. Lagmændene lønnedes af Kongen og handlede altsaa paa hans Vegne. Kongen kunde følgelig ikke overdrage dem større Myndighed, end han selv havde. Der blev heller ikke fra først af tillagt Lagmændene egentlig dømmende Myndighed, men kun Ret til at „sige Lov", eller i omtvistede Tilfælde at erklære, hvad Lovens rette Mening var. Deres Kjendelser kaldtes derfor ikke Domme, men Orskurder. Hvorvidt disse havde forbindende Kraft for Parterne, har fra først af maaske været holdt i uvisse. Sikkert er det, at en saadan ofte har været negtet dem, indtil den Retterbod, der er indtaget i Frostath. L. Indledning Cap. 16, og som af Munch henføres til 1224, indskjærpede det som Forpligtelse ikke blot efter Stævning at møde for Lagmanden, men ogsaa at holde sig hans Orskurd efterrettelig. Hvorvidt Lagmændene fra Begyndelsen af have været stillede i organisk Forbindelse med Lagretten paa det Lagthing, i hvis Kreds de vare ansatte, er intetsteds udtrykkelig sagt. Efter Haakon Haakonsøns i 1224 givne Stadfæstelse af Cardinal Nikolaus's Bestemmelse om Gaver, N. gl. Love I. 447, lader det dog til, at Lagmændene have deeltaget i Lagthingenes Forhandlinger. Men i alt Fald er det lidet troligt, at Forholdet har været ordnet saaledes, at Lagmanden skulde afgjøre de for Lagthinget indstævnte Sager fra deres juridiske Side, medens Lagretten beholdt Afgjørelsen af Tvistigheder om Kjendsgjerningerne. Det er rimeligere, at Lagmanden, forsaavidt han før Magnus Lagabøters Love deeltog i Lagrettens Forhandlinger, har begyndt med at optræde som dens Veileder, derpaa efterhaanden er bleven dens Bestyrer og omsider i alle Retninger har deelt Myndighed med den. Paa saadan Fod er nemlig hans Stilling til Lagretten ordnet ved Magnus Lagabøters Love, see Landslovens I—4 og Bylovens I—2, 3 og 6 i Slutningen. Derhos beholdt han fremdeles Myndigheden til udenfor Lagthinget at give Orskurder, som dog kunde paaankes, paa Landet til Lagthinget, i Byerne

---

[1]) Munchs Historie III. 190.

besynderligt nok først til Bythinget og derfra til Lagthinget, see Landslovens I—10 og 11 og Bylovens VII—15. Uagtet han saaledes paa en vis Maade blev stillet under Lagthinget, er han dog som dets Formand vistnok temmelig snart bleven den egentlige Indehaver af dets Domsret. Lagmændene bleve hos os de vigtigste Redskaber til at drage Retspleien i sin Heelhed ind under Kongedømmet.

Ved Magnus Lagabøters Lov tillagdes der ligefrem Kongen dømmende Myndighed, idet Landsl. I—4 og Bylovens VII—15 for visse Tilfælde aabnede Adgang til at henskyde en ved Lagthinget behandlet Sag til Kongen og hans Raad. Landsloven indskrænker efter sine Ord denne Adgang alene til det Tilfælde, at nogle af Lagrettens Medlemmer angaaende Afgjørelsen af et Punkt, hvorom Loven tier, erklære sig uenige med Lagmanden og de øvrige Lagrettesmænd. Byloven tillader derimod udtrykkelig Appel til Kongen i alle Tilfælde, hvor Eenstemmighed ikke opnaaedes paa Lagthinget. Dersom derimod Lagmanden og alle Lagrettesmænd havde været enige, og en virkelig gyldig Dom altsaa var bleven afsagt, saa maatte den efter en streng Lovfortolkning ansees upaaankelig. De i Landsl. I—11 og Bylovens VII—15 udtalte Anskuelser, at Kongen er sat over Loven, og at hans Afgjørelse skal være den endelige, fordi de fleste vise Mænd ere samlede hos ham, lede imidlertid til at antage, at der i alle Tilfælde skulde være Adgang til at appellere til Kongen. Og paa denne Maade blev, saavidt skjønnes, Loven senere forstaaet. Kongen er saaledes ogsaa i Norge omsider bleven øverste Dommer.

Benaadningsretten. Kongen havde selvfølgelig Ret til at eftergive de Bøder og det forbrudte Gods, som paa Grund af Lovovertrædelser blev tildømt Kronen. Ligeledes kunde han give den, der var bleven udlæg, sin Fred igjen. Nogen almindelig Benaadningsret tilkom der imidlertid oprindelig ikke Kongen. Bøder, som skulde tilfalde Private, kunde ikke berøves disse, og G. L. Cap. 178 viser, at Kongen ikke kunde benaade for de der nævnte Arter af Nidingsværk, ligesom Fr. L. III—24 at han ikke kunde give nogen, som var bleven gjort udlæg efter Christenretten, Landsvist. Dette maa vistnok have været

betragtet som Biskoppens Ret. I den senere Tid har Kongen dog sandsynligviis været anseet berettiget til at eftergive al Straf, der ikke bestod i en Privatmænd eller Kirken tilfaldende Bod, see Retterb. 17 Juni 1308 (Norges gamle Love III Side 77) og 25 April 1346 i Slutningen. Heller ikke i Sverige eiede Kongen fra først af nogen egentlig Benaadningsmyndighed, idet Landslovene blot tillagde ham Ret til, naar han red sin Eriksgata, at give tre Mænd deres Fred, dog ikke dem, som have gjort Nidingsværk. Kongens høieste og af de foregaaende Forhandlinger i Sagen ubundne Dommermyndighed affødte dog efterhaanden en almindelig Benaadningsret, som imidlertid ikke maatte udøves til Skade for den fornærmede Privatmands Ret [1].

Den lokale Administration oprindelig deelt mellem Kongen og Folket.

Ihvorvel Kongen saaledes stod i Spidsen for Retspleien og Forsvarsvæsenet, kan det ikke siges, at Styrelsen af disse Anliggender udelukkende tilkom ham. Der skjelnedes i hiin Tid ikke skarpt mellem Lovgivning og Administration. Folket deeltog derfor paa sine Thinge ofte umiddelbart i Styrelsen selv af Forsvarsvæsenet og Retspleien. Disse vare ved Siden af Kirkens Anliggender, som nærmest henlaa under Geistligheden, de eneste Øiemed, der i Almindelighed erkjendtes som Staten vedkommende. Tog Samfundet sig undtagelsesviis af noget andet Formaal, saa fattedes de fornødne Beslutninger paa det enkelte Herreds eller Fylkes Thing uden Kongens Medvirkning. Efter vor Forestillingsmaade behandledes disse Sager som communale. Det var fornemmelig i Kjøbstæderne de forekom. Beslutningerne iværksattes da af vedkommende Herreds eller Kjøbstads særlige Styrere.

Selvstyrelsen i Sverige. De svenske Lagmænd.

Oprindelig var den lokale Styrelse temmelig uafhængig af Kongen. Navnlig var dette Tilfældet i Sverige, i hvis politiske Institutioner Folkets Magt overhovedet synes at have været noget stærkere udpræget, end i Danmarks eller endog i Norges. Kongen havde vistnok i Sverige i hvert Herred en Lensmand, i hvert Landskab en Landshøvding, der vare hans Ombudsmænd og paa hans Vegne førte

[1] Nordstøm II. Side 455 ff.

Tilsyn med Styrelsen. Men ved Siden af dem stode i de gautske Herreder en Herredshøvding, i det svenske Hundred en Dommer og i Landskabet en Lagmand. Disse vare vel egentlig Thingforstandere og Dommere, men de kom i samme Grad, som Thingene blandede sig i den offentlige Styrelse, til at faa Indflydelse paa denne. Desuden overdrog Lovgivningen dem ligefrem flere administrative Forretninger. Navnlig maa Lagmanden have havt den største Magt i de svenske Landskaber. „Han raader", heder det i Olaf den Helliges Saga Cap. 76, „mest med Bønderne, thi det skal være Lov, som han siger. Men om Konge eller Jarl eller Biskopperne fare over Landet og holde Thing med Bønderne, saa svarer Lagmanden paa Bøndernes Vegne og ham følge de, saa at mægtige Mænd neppe vove at komme paa deres Thing, om ei Bønder og Lagmænd dertil give Lov". Lagmændene, Herredshøvdingerne og Dommerne ansattes paa en Maade, som gjorde dem til Folkets Repræsentanter. Dommeren i Svealands Hundreder valgtes af 12 Bønder, der dog opnævntes af Kongens Lensmand. Herredshøvdingerne i gautske Herred troes at være udkaarede umiddelbart af Bønderne[1]. Lagmanden, der skulde være Bondesøn og altsaa hverken selv tilhøre eller gjennem sin Herkomst være forbunden med Kongens Hird, valgtes indtil 1347 af Almuen. Senere udvidedes Kongens Indflydelse paa de enkelte Landsdeles Anliggender. Ved Magnus Eriksøns Landslov, Thingm. Bolken fl. indskrænkedes Almuens Ret til at udkaare Lagmænd. Den fik nu blot Adgang til at vælge en Nævnd af 12 Medlemmer, der havde at bringe tre Mænd i Forslag til det ledige Lagmandsembede, og af disse skulde Kongen tage een. Under Kong Albrechts Regjering blev Almuens Ret til at foreslaa Lagmænd vel ikke ganske tilsidesat, men dens frie Beslutningsret har oftere været truet. Lagmænds- og Herredshøvdingembederne tilfaldt nu saagodtsom altid Stormænd, der vare alt andet end Almuens Talsmænd og ofte lode sine Embeder bestyre ved Fuldmægtiger.

---

[1]) Nordstrøm I. Side 16. Bergfalk i Tidskriftet Frey for 1841 Side 167.

I Norge maatte Kongen i lang Tid dele den lokale Styrelse med Høvdingerne. Lendermændene beholdt en stor Deel af de gamle Hersers Myndighed. Endnu paa den Tid, da vore ældste Love modtoge den Redaction, hvori de ere os opbevarede, udøvede Lendermændene den største Indflydelse paa de offentlige Anliggender i deres Hjembygder. De havde saaledes et Tilsyn med Forsvarsvæsenet og Landets Sikkerhed, G. L. Cap. 309, 311, 312 og 314. De vare i Besiddelse af en udstrakt Politimyndighed, G. L. Cap. 3, 141, 152 og 253. De betragtedes fremdeles som Bøndernes Høvdinger og vare, saalænge der endnu gaves et større Antal af dem, formodentlig Forstandere af Herreds- og Fylkesthingene. Men medens de fornemste lokale Styresmænd i Sverige valgtes af Folket, udnævntes de norske Lendermænd af Kongen. Som hans haandgangne Mænd var det paa hans Vegne, de udøvede den styrende Myndighed. Det blev derfor den herskende Anskuelse, at al Styrelse egentlig tilkom Kongen. Hvor han var personlig tilstede, burde den føres af ham selv. De Mænd, til hvem han under sin Fraværelse fra nogen Landsdeel overdrog den, betragtedes blot som hans Fuldmægtiger og sagdes at have hans Ombud eller Syssel. Han kunde vel ikke undgaa at give de mægtigste og høibyrdigste Mænd sin Fuldmagt. Men han behøvede ikke at holde sig alene til dem. Saa stærkt fremtrædende var det reent personlige Fuldmagtsforhold i de kongelige Ombudsmænds Stilling, at man ansaa Kongen berettiget til at overdrage Udførelsen af offentlige Forretninger endogsaa til sine Gaardsbestyrere, de saakaldte Aarmænd, der ofte have været Trælle eller dog Mænd af lav Herkomst. Navnlig anvendtes Aarmændene til at oppebære de kongelige Indtægter og til at efterspore og afstraffe Misgjerningsmænd. Først naar de forsømte denne Pligt, synes Lendermændene, der forövrigt ikke egentlig kunde kaldes deres foresatte, at have skredet ind. Der gaves altsaa to Classer af administrative Tjenestemænd med ligeløbende Myndighed, begge udnævnte af Kongen, den ene fuldkommen afhængig af ham, den anden paa Grund af sin sociale Stilling mere selvstændig. Omtrent paa samme Maade synes Styrelsen at have været ordnet i Danmark: Kongen havde

Styrelsen i Norge först ved Lendermænd og Aarmænd, siden ved Syssel-mænd.

ogsaa her tvende Classer af Fuldmægtiger, Sysselmændene, der vare Stormænd, og Bryderne, der svarede til de norske Aarmænd, og ligesom disse undertiden Trælle.

Eftersom Kongedømmets Magt og Anseelse befæstedes, og Statstyrelsen blev mere regelmæssig, indtraadte der i disse Forholde en Forandring. Kongens Ombud fik mere Præg af offentligt Embede. Aarmændene og Bryderne ophørte at have nogen Andeel i Styrelsen. Efter det Knæk, det gamle Lendermandsaristokrati fik i Borgerkrigen, erholdt i Norge Kongen friere Hænder i Valget af sine Fuldmægtiger. Lendermændenes Antal var vistnok betydeligt formindsket, og det var upaatvivleligt de færreste af de kongelige Ombudsmænd, der efter Borgerkrigene vare i Besiddelse af en saa høi Værdighed. De kaldtes derfor i de senere Love i Almindelighed kun Kongens Sysselmænd. Endnu i Magnus Lagabøters Landslov findes dog enkelte Bestemmelser, der paalægge enten Kongens Aarmænd (I—2 og VII—11) eller Lendermændene (I—2, III—4 og 18, IX—3) visse offentlige Hverv. Men disse Bestemmelser staa vistnok kun som Levninger af en forsvunden Tilstand. Magnus Lagabøters Lov III—6, 9, 14, 15, IV—8, 11, 14, 15, 16, 20, VII—14 og 33, VIII — 3 og 8, IX—2 og 7, sammenholdte med tilsvarende Forskrifter i de ældre Love vise, at de, der paa denne Konges Tid forestode den lokale Styrelse, fremtraadte i Egenskab af kongelige Embedsmænd, ikke længere som Bondehøvdinger eller som Kongens private Tjenere. Og efterat Lovgivningen begyndte at udstrække sin Omsorg til flere andre Formaal, end den ydre og indre Sikkerhed, bleve de hermed forbundne Forretninger overdragne disse Embedsmænd, saaledes f. Ex. Tilsynet med Veivæsenet, M. L. VII—44 og 46, samt med Byernes Brandvæsen, Bylovens VI—3.

Spor til den Forestilling, at Kongen skulde svare for de Forurettelser, hans Aarmænd i saadan Egenskab tilføiede Bønderne, kunde man maaske ville finde i F. L. X—33. Dette Lovsted saavelsom G. L. Cap. 152 og 253 viser i alt Fald, at Kongen ikke tog Bøder af sin Aarmand for saadanne Forseelser. Ganske anderledes forholdt det sig efter Magnus Lagabøters Landslov med de Forbrydelser, hvori Kon-

gens Sysselmænd gjorde sig skyldige mod privat Mand. Baade IV—20 og VIII—1 tillægge Kongen Andeel i de af saadanne Handlinger flydende Bøder. Sysselmændenes Pligter bleve ogsaa mere og mere lovbestemte, og man begynder at finde de første Spor til den Forestilling, at disse Embedsmænd ikke blot vare Kongens, men ogsaa Lovens Tjenere, see M. L. IV. 16: „Loven revser, men ikke Sysselmanden, uagtet han gjør sin Skyldighed efter Loven."

Sysselmændenes Ansættelse og Løn. Hvorvidt Kongens Syssel kunde overdrages Udlændinger.

Kongen beholdt imidlertid altid den fulde Raadighed over Sysselmændenes Stilling. Han foreskrev dem saaledes, hvad de havde at gjøre og lade, og bestemte vilkaarligen, i hvilket og hvor stort District enhver af dem skulde have hans Ombud. Sin Løn erholdt de enten med en bestemt Sum, der tillagdes dem af Kongens Kasse, eller, hvad der oftest var Tilfælde, i Veitsler. Som almindelig Regel gjaldt det vel, at Kongen efter Godtykke kunde vælge og afskedige sine Sysselmænd, men dog blev det i den senere Deel af det her omhandlede Tidsrum vistnok den almindeligt raadende Forestilling, at de vigtigste Embeder ikke maatte betroes nogen Udlænding. I Sverige var det i Magnus Eriksøns Landslov fl. 5 Art. 4 udtrykkelig sagt, at Kongen ikke maatte overdrage Fæstning, Len eller Krongods til nogen Udlænding. I Norge blev det ved Forordn. om Rigstyrelsen af 9 Sept. 1302 forbudt Regjeringen under Kongens Umyndighed at drage Udlændinger ind i Landet og give dem fast Ophold her, og da Kongen i 1319 lod de hos ham tilstedeværende Herrer aflægge Eed paa at overholde hiin Forordning, maatte de tillige love ikke at inddrage Udlændinger til at have Fæstninger, Sysler, Raad eller Embeder enten under Kongens Umyndighed, eller efter at han var bleven myndig.[1]) Den samme Grundsætning indskjærpedes i Fredstraktaten mellem Kongen og de svenske Hertuger af 17 Marts 1310 og i Dagthingningen i Skara 1339[2]).

Sysselmændene vare saaledes kongelige Embedsmænd, men heller intet mere. I Danmark var Forholdet det samme: „De udøvede de kongelige Rettigheder, men besade dem ikke, de overholdt Rettergangen paa Kongens

[1]) N. Dipl. I. No. 156.

[2]) Samlinger til det norske Folks Sprog og Historie V. Side 564.

Vegne, men havde ikke selv nogen Jurisdiktion, de besørgede Indkrævningen af Kongens Indtægter, men oppebare dem ikke for sig selv." Efter det Forbillede, den danske Adel lærte at kjende i de tydske Lande, der stode under dansk Overherredømme, vidste den imidlertid at faa dette Forhold forandret. Den skaffede sig de kongelige Sysler i Forlening, saaledes at Sysselmændene eller, som de siden kaldtes, Lensmændene (Lensherrerne) erholdt Ret til for egen Regning at oppebære enten samtlige de i Lenet faldende kongelige Indtægter eller dog enkelte Arter af saadanne, f. Ex. Sagefaldet. Undertiden indrømmedes denne Ret dem blot som Vederlag for den Tjeneste, de ydede deels ved at forestaa Lenets Styrelse, deels ved i Feidetid at understøtte Kongen med sine Krigsfolk, i hvilket Tilfælde de sagdes at have Lenet paa Tjeneste. Som oftest erlagde de dog tillige en bestemt Afgift til Kongens Kasse (Len paa Afgift.) De vare da ikke alene de øverste Embedsmænd, men ogsaa Generalforpagtere i sine Districter. Det var imidlertid aldrig Tilfældet, at alle Rigets Sysler vare bortsatte paa saadanne Maader. En Deel af dem forbeholdt Kongen sig saaledes, at han lod samtlige Indtægter oppebære for sin egen Regning. Men Benævnelsen Len kom ogsaa i Brug for disse Sysler. De sagdes at være bortforlenede paa Regnskab, og dersom Indtægterne vare henlagte til Dækkelse af Udgifterne ved Kongens Hofholdning, at være henlagte til hans Fadebuur. Skjønt de norske Konger vides at have meddeelt Forleninger paa Tjeneste allerede i 1315, medens intet dansk Lensbrev kjendes, der er ældre end 1326 eller maaske 1321, er Lensvæsenet rimeligvis først kommet fra Danmark til Sverige og Norge. Under enhver Omstændighed var det i Norge, Lensvæsenet sidst fik almindeligt Indpas. Allerede før Calmarunionen var det imidlertid ogsaa her blevet sædvanligt. En ny og med mange Misligheder forbunden Skikkelse antog denne Institution derved, at Kongerne pantsatte Lenene. Dette blev saa almindeligt i Sverige og Danmark, at idetmindste de Len, der laa til nogen Fæstning eller Borg, i de nærmeste Menneskealdre før Calmarunionen sjeldent eller aldrig synes at være overdragne til nogen Befalingsmand, uden at han enten laante eller forpligtede sig

Syslernes Overgang til Len. De forskjellige Slags Forleninger.

til at laane Kongen en vis Sum, for hvilken Lenet stilledes som Pant, og for hvilken han undertiden skulde gjøre sig betalt i dets Indtægter. Saalænge Beløbet ikke blev paa denne Maade godtgjort eller ligefrem tilbagebetalt eller Lenet ikke ved Troskabsbrud forvirket, kunde dette hverken fratages Panthaveren eller hans Arvinger. Kongen tabte saaledes al virkelig Control med Bestyrelsen af de pantsatte Len, og da Panthaveren ansaaes berettiget til igjen at overdrage dem til hvemsomhelst, kom de ofte i Hænderne paa fremmede eller paa andre Mænd, med hvem baade Konge og Undersaatter vare ilde tjente. Og ved disse Pantsættelser paa anden og tredie Haand blev Indløsningen ofte gjort meget vanskelig. Ogsaa i Norge forekom der adskillige Exempler paa saadanne Pantsættelser [1]).

Kongedømmets Indtægter.

Ligesom de Mænd, der besørgede Statens Ærinder, betragtedes som Kongens Tjenere, saaledes ansaaes Statsindtægterne som Kongens personlige Eiendom. Disse Indtægter bestode for nogen Deel i Skatter, men idetmindste i den ældre Tid hovedsagelig i Afkastningen af de kongelige Jordegodser. Fremdeles havde Kongen Indtægt af de ved Lovovertrædelser forbrudte Bøder og Eiendomme (Sagøren), af Efterladenskaber efter Personer, der døde uden lovlige Arvinger, samt af andet herreløst Gods, G. L. Cap. 106, 111—113, 145, M. L. Landslov V—7 i Slutningen og Byloven VII—21. Han oppebar desuden Skat af de Riget tilliggende Skatlande. Afgiften af Finmarken i Forening med Kongens Eneret til at kjøbe Skindvarer af Finnerne (F. L. XVI—2), den saakaldte Finnefærd, sees at have været betragtet endog som en vigtig Indtægtskilde for det norske Kongedømme.

Hvorvidt Kongen paa egen Haand kunde raade over Kronens Indtægter.

Der skjelnedes vistnok, som M. L. II—7 viser, mellem det Kongedømmet og det Kongen personligt tilhørende Gods, idet hiint fulgte Kronen, men dette derimod dem, som efter Privatretten vare den afdøde Konges nærmeste Arvinger. Over Kongedømmets engang oppebaarne Indtægter havde imidlertid Kongen fuldstændig Raadighed, saaledes at han ikke tiltrængte Samtykke af nogensomhelst for at anvende

[1]) Munch, Anden Hovedafdeling II. 203 ff. og N. M. Petersen i Annaler for Nordisk Oldkyndighed 1837 Side 300 ff.

dem paa den Maade, som tyktes ham bedst. Om nogen Folket tilkommende Bevilgningsmyndighed var der følgelig ikke Tale. Kun forstaaes det af sig selv, at de Ydelser, som Undersaatterne udenfor Loven (M. L. III—1) tilsagde Kongen i bestemte Øiemed, ikke kunde anvendes til noget andet. Men dette laa alene deri, at en anden Anvendelse vilde have været et Brud paa den for Leiligheden trufne Overeenskomst. Noget Middel til at forebygge deslige Brud kjendtes ikke. Oprindelig har Kongen været anseet berettiget til med bindende Virkning for sine Efterfølgere at bortgive Kongedømmet tilhørende Eiendomme. Anderledes kan det neppe forklares, at G. L. Cap. 270, F. L. XII. 4. og M. L. VI—2 ubetinget tillægge den, hvem Kongen skjænker Jord, Odelsret til samme. Man maa imidlertid allerede tidlig være bleven opmærksom paa det betænkelige i at tillade Kongen at formindske selve Indtægtskilderne, og den bekjendte Retstvist mellem Kong Sigurd Jorsalafarer og Sigurd Ranesøn viser, at om Kongen endnu dengang ansaaes berettiget til at give arvelige Veitsler, saa maatte dog saadanne Forleninger, for at blive bindende for hans Eftermænd, lyses paa alle Lagthing i Landet. I Anledning af denne Retstrætte blev det fastsat, at ingen Konge for Eftertiden skulde give Forleninger udover sin egen Regjeringstid. Denne Sætning blev paa en vis Maade stadfæstet ved en Dom af 1347[1]), der frakjendte Hafthorsønnerne Borgesyssel, som af Kong Haakon var givet dem i Forlening for deres Livstid. Dommen angik dog en Forlening, ved hvilken Kongen havde overdraget ikke blot en Kongedømmet tilhørende Indtægtskilde, men ogsaa offentlig Myndighed, hvilket udtrykkelig udhævedes som afgjørende mod Forleningsbrevets Gyldighed. Det heder nemlig i Dommen, at Kongen ikke kunde bortforlene nogen saa stor Deel af sit Rige for længere Tid end sine egne Levedage, fordi Herredømme og Befaling over Undersaatterne tilligemed al anden Rigsstyrelse i Norge efter Loven tilkommer den, som er ret Arving til Riget. Man synes imidlertid at have været tilbøielig til at gjøre en

---

[1]) N. Dipl. I. No. 303.

lignende Regel gjældende med Hensyn til alle Dispositioner over kongelige Rettigheder eller kongeligt Gods, da endog den Konge, der selv havde bortskjænket noget af Kronens Gods, ansaaes berettiget til at tage det tilbage, see Retterboden af 17 Juni 1308 og N. Dipl. I. No. 131 og 132, II. No. 422 [1]). Aldeles sikker har den Sætning, at Kongen ikke med bindende Virkning for sine Efterfølgere kunde bortskjænke noget af Krongodset, dog langtfra været. Endog Kong Haakon V, som selv senere foretog de store Inddragninger af bortforlenet og bortskjænket Krongods, der omhandles i nysnævnte Retterbod og Diplomer, erklærede i Brev af 22 Juni 1300 [2]) de Gaver, han havde skjænket Mariekirken i Oslo, ugjenkaldelige, idet han der paaberaaber sig, at han ikke veed at have brudt det, som rette Konger før ham have givet, „fordi det endog sømmer sig ilde at bryde deres Gaver, som ere mindre Mænd end Konger". Det stred overhovedet vistnok ogsaa mod Tidsalderens Forestillingsmaade, at Gaver til Kirken skulde kunne tilbagekaldes. Den anførte Ytring er saaledes ikke ubetinget afgjørende. Men desuden har man i Brev af 29 September 1361 [3]) Exempel paa en ugjenkaldelig kongelig Gave til Lægmand. Ved dette Brev skjænkede nemlig Kongerne Magnus og Haakon Otto Rømer og hans Arvinger hele det af Audun Hugleiksøn forbrudte Gods til evig Eiendom, hvilken Gave, da Kongedømmet senere vilde tage Godset tilbage, ved Lagthingsdom af 26 Januar 1412 [4]) erkjendtes at være gyldig. Der har maaskee været gjort den Forskjel, at Kongen med bindende Virkning for sine Eftermænd vel kunde bortgive det Gods, der ved Misgjerninger forbrødes til Kronen, men ikke derimod noget af det gamle Krongods. Thi hiint var blot en tilfældig Indtægt, dette derimod en af Kronens fornemste Indtægtskilder.

---

[1]) Jevnfør Munchs Historie IV—2 Side 487 og Anden Hovedafdeling I Side 811 ff.

[2]) N. Dipl. I. No. 92.

[3]) N. Dipl. II. No. 365.

[4]) N. Dipl. II. No. 620.

I Sverige erklærede Loven ligefrem, at Kongen var uberettiget til at afhænde noget af Kronens Gods eller formindske dens Indtægter. Hvis han ikke destomindre gjorde det, kunde hans Efterfølgere eller i alt Fald den nærmeste af dem ifølge Tillægget til Sødermanlandslagen og Magn. E. L. Kongebolk fl. 3 tage det afhændede tilbage. For Danmarks Vedkommende gjældte det ogsaa, at ingen Konge kunde bortgive Len for længere Tid end sin egen Regjering[1]).

§ 5.

Folkeforsamlingerne.

Al Samfundsmyndighed udgik efter den oprindelige Anskuelse fra Folket, der ikke kunde bindes ved andet, end hvad det selv vedtog. Sine Beslutninger fattede det paa Thingene.

Blandt disse Thing ere de, der afholdtes for de enkelte Herreder, os her lidet vedkommende. De vare nemlig i Hovedsagen blot Domstole og Communalraad. Paa den anden Side fandt Folkets Afgjørelse af egentlige Statsærinder dog heller ikke Sted paa Thinge for det hele Rige, thi saadanne sammenkaldtes blot undtagelsesviis. Det var derimod paa Thingene for de større Landsdele, Folket regelmæssigen udtalte sin Villie.

De svenske Landskabsthing og de danske Landsthing vare almindelige Folkeforsamlinger.

I Sverige siges vistnok Uplands Thing, det saakaldte Allsherjarthing, som allerede bemærket, at have været et fælles Thing for det hele Rige, men ogsaa der maa Landskabsthingene antages at have været de almindelige Organer for Udøvelsen af Folkets Raadighed over sine Anliggender. Om disse Thinges Afholdelsestider og Sammensætning savnes nærmere Underretning. Heller ikke om de danske Landsthing eller Hovedthingene for hvert af Danmarks Lande haves der synderlig Oplysning. Det maa dog ansees som vist, at disse Thing i begge Lande have været Forsamlinger ikke af folkevalgte Repræsentanter, men af selve Folket, i

[1]) Viborgs Landsthings Vidne 11 Aug. 1421, Hvitfeldts Kr. 684.

hvilke enhver fri Mand eller i alt Fald enhver Bonde var berettiget til at tage Deel. De have altsaa været lidet skikkede til at optræde som Tolke for vidstrakte Landsdeles Fællesvillie, især naar de, som Tilfældet var i Danmark, afholdtes saa hyppigt som hver fjortende Dag [1]). Thi deraf maatte Følgen blive, at de besøgtes af faa Personer, der ikke hørte hjemme i Thingstedets Nabolag. Det svenske Landskabsthing bestyredes af den folkevalgte Lagmand, der indtog samme Stilling som *„the speaker“* oprindelig i det engelske Underhuus. Han ledede saaledes ikke blot Thingets Forhandlinger, men tilkjendegav ogsaa Kongen dets Villie og forsvarede dets Anskuelser og Rettigheder ligeoverfor ham, naar han personligt var tilstede. At Thinget havde en saadan Ordfører, var saameget nødvendigere, som dets Udtalelser ikke affattedes skriftligt og altsaa savnede den blivende Form, de nyere Nationalforsamlinger kunne give sine Beslutninger. De danske Landsthing bestyredes af Landsdommere, der i det 14de Aarhundrede, og rimeligviis allerede tidligere, udnævntes af Kongen.

De norske Lagthing.

I Norge skulde Fylkesthingene nærmest have svaret til Lands- eller Landskabsthingene i Danmark og Sverige. Men efterat samtlige norske Fylker, som før omhandlet, vare blevne samlede i fire store Grupper med hvert sit Hovedthing eller Lagthing: paa Frosten [2]), paa Gulen, paa Eidsvold og i Sarpsborg, bleve disse Lagthing de Forsamlinger, gjennem hvilke Folket regelmæssigen udøvede sin egentlige politiske Myndighed. Udtrykkelig er dette vistnok ikke sagt i Lovene, og det vilde neppe være kommet i Strid med Folkets Retsbevidsthed, om Kongen havde henvendt sig til Fylkes- eller Herredsthingene for at erhverve dets Samtykke f. Ex. til en ny Lov. Forsaavidt Loven blot skulde gjælde i en enkelt Landsdeel eller en enkelt By, saa vilde det endog

---

[1]) See Larsens samlede Skrifter I. 2. Side 234.

[2]) Lagthinget for Frostathingslaget kunde ogsaa holdes paa Øren ved Nidaros. Ellers var Ørething kun Hovedthing for de otte egentlige thrønderske Fylker, Frostath.-Lovens I—4.

have været den eneste rette Fremgangsmaade at foreslaa den paa Districtets eller Byens Thing. Men i alle Tilfælde, hvor der var Spørgsmaal om at erhverve et for det hele Land eller i alt Fald for en Fylkesforening bindende Samtykke, og dette efter den gjældende Ret kunde meddeles af Lagthingene, laa det i Sagens Natur, at man ikke med Forbigaaelse af disse valgte den besværligere Udvei at forelægge Sagen for samtlige vedkommende Fylkes- eller Herredsthing.

Lagthingenes Afholdelsestider og Sammensætning før Magnus Lagaböters Lov.

Lagthingene holdtes kun een Gang om Aaret og til en bestemt Tid, der dog før Magnus Lagabøters Lovforandring ikke var den samme for hvert Lagdømme. Frostathing holdtes nemlig nogen Tid efter Olafsvaka, altsaa formodentlig i August Maaned, Gulathing første Thorsdag efter Paaske, men siden 1164 Petersmesseaften eller 28 Juni, Eidsivathing den 2 September. Tiden for Borgarthingets Afholdelse er ubekjendt.

Medens enhver Bonde, som havde voxen Tjenestekarl, var forpligtet til at møde paa de almindelige Herreds- og Fylkesthing (Gulath. L. Cap. 131, Frostath. L. I—4 og Magn. Lag. L. VII – 56), saa dannedes Lagthingene hovedsageligt af et vist Antal fra hvert Fylke udnævnte Mænd eller saakaldte Nevndarmænd. Lagthingene vare altsaa ikke som de svenske og danske Landsthing Folkeforsamlinger, men et Slags Repræsentantmøder. At Lagthingene fik denne Indretning, havde imidlertid vistnok langtfra sin Grund deri, at man foretrak den middelbare Afgjørelse ved Repræsentanter for den umiddelbare ved selve Folket, men deri, at Almuen umulig kunde indfinde sig nogenlunde talrigt fra alle de Fylker, som hørte under Lagthinget. For at deres Befolkning skulde ansee sig bunden ved Lagthingets Beslutninger, var det altsaa nødvendigt, at det blev paalagt nogle af hvert Fylkes Bønder at afgive Møde. Men derved vare neppe de øvrige berøvede Retten til, hvis de fandt for godt, at indfinde sig og deeltage i Thinget.

Hvor stort Antallet af Nevndarmænd ifølge de ældste Love var ved Eidsiva- og Borgarthingene, er ubekjendt. Ved Gulathinget var det (Gulath. L. Cap. 3):

	Efter Olaf den Helliges Regel:	Efter en paa Rigsmødet 1164 fattet Beslutning:
For Hørdaland . . .	102	60
— Ryfylke	102	60
— Firdafylke . . .	80	50
— Sygnafylke . . .	64	40
— Egdafylke . . .	27	20
— Søndmøre . . .	ubestemt . . .	16
Tilsammen mindst	375	246

Efter Frostathingslovens I—2 opnævntes til dette Thing for hvert af de fire indthrøndske Fylker 40 og for hvert af de fire udthrøndske Fylker 60 Mand, altsaa tilsammen 400. Til Gulathingslaget hørte foruden de nævnte Fylker ogsaa Valders, Hallingdal og Sætersdal, ligesom til Frostathingslaget ogsaa Romsdal, Nordmøre, Namdal og Haalogaland. Lovene omtale imidlertid ikke, at disse Fylker sendte Nevndarmænd til Lagthingene. Grunden hertil laa sikkerlig deri, at de oprindelig stode udenfor Fylkesforeningerne. Enten de aldeles ikke have sendt Nevndarmænd, eller sendt saadanne i Forening med noget af de udtrykkelig nævnte Fylker, eller sendt et ubestemt Antal, lader sig nu neppe bringe paa det rene[1]). Paa Lagthingene skulde desuden vedkommende Biskopper. (Eidsivath. Christenret I. Cap. 10) og de af dem opnævnte Præster (sidstnævnte Capitel og G. L. Cap. 3), Lendermændene, Sysselmændene samt Kongens og Biskoppens Aarmænd (M. L. I—2 i Slutningen) indfinde sig.

Magnus Lagabøter omarbeidede alle de fire Lovbøger, der før hans Tid gjaldt i de forskjellige Fylkesforeninger, saaledes at samtlige deres Forskrifter, forsaavidt de ikke angik rent stedlige Forholde, bleve Ord til andet enslydende. En paa det nærmeste ligesaa vidt gaaende Overeenstemmelse tilveiebragte han imellem Byloven og Landsloven i de Bolker, som omhandlede Retsforholde, der vare fælles for By og Land. Han indførte saaledes i Virkeligheden en almindelig Lov for det hele Rige. Det kunde derfor ogsaa synes rimeligt, at han

Magnus Lagabøters Lov indförte intet fælles Thing for hele Riget.

[1]) Jfr. Munch II. Side 1000.

maatte have stræbt at indføre et Fællesthing eller Storthing for hele Landet. Thi dersom Folket havde viist nogen Selvstændighed i Udøvelsen af sin Andeel i Lovgivningsmyndigheden, saa skulde man tro, at Lagthingenes Sammensmeltning til et saadant Fællesthing maatte have fremstillet sig som en nødvendig Betingelse for, at Lovgivningen under en fremtidig Udvikling kunde bevare den Eenhed, som han nu havde tilveiebragt, og paa hvilken han med Føie satte stor Priis. Nødvendigheden af at indhente Samtykke fra fire selvstændige Provincialforsamlinger til enhver ny Lov maatte nemlig enten have ledet til en Standsning af næsten al fremtidig Lovgivervirksomhed eller til, at hver Provinds efterhaanden atter havde faaet sin særskilte Lovgivning. At forene samtlige Lagthing til eet synes ogsaa at maatte have været en saameget nærmere liggende Tanke, som denne Konges egne Love (II—6 og Hirdskraaens Cap. 3) paabød et for hele Riget fælles Thing, nemlig for det Tilfælde, at Kongeætten uddøde, og virkeligt Kongevalg altsaa skulde finde Sted.

Nogen saadan Sammensmeltning af Lagthingene indførte imidlertid Magnus Lagabøter ikke. End ikke til Kongehyldingerne udlystes noget fælles Thing for det hele Rige. Vistnok udviklede der sig den Anskuelse, at Frostathinglagets Thing var det fornemste Lagthing, og den paa Rigsmødet 1260 vedtagne Forskrift, som findes indført i Haakonarbok Cap. 10, bestemte for det Tilfælde, at en Konge ved Døden afgik, at Thronarvingen, Prælaterne, Hirdstyrerne, Lagmændene og 12 for hvert Bispedømme udnævnte Mænd inden een Maaned og uden Varsel skulde drage til Nidaros og Ørething sættes, for at Konge kunde blive tagen. Men denne Forskrift, som gjorde Ørething til fælles Thing ikke blot, som før omhandlet, for virkelige Kongevalg, men ogsaa for Hyldingerne, blev ikke optagen i Magnus Lagabøters Landslov eller Hirdskraaen, hvis Cap. 5 derimod tydeligt forudsætter, at Thronfølgeren kunde tages til Konge ved hvilketsomhelst Thing. Heller ikke foreskrev nogen af disse Love, at der til det Thing, paa hvilket Kongen blev hyldet, skulde indkaldes Repræsentanter for samtlige Landsdele, eller at Kongen skulde lade sig hylde ved alle Lag-

thing. Det sædvanlige var vel, at Thronarvingen toges til Konge og hyldedes enten først eller i alt Fald senere hen paa Ørething. Men om Magnus Eriksøn og Haakon VI er dette dog ikke berettet.

De gamle Lagthing vedbleve altsaa efter Magnus Lagabøters Landslov at være Folkets almindelige, i Loven anerkjendte Organer. Deres Afholdelsestid blev ved Thingfarebolken Cap. 1 bestemt til Botolfsmesseaften, den 17 Juni. Antallet af Nevndarmændene sattes:

Lagthingenes Afholdelsestider og Sammensætning efter Magnus Lagaböters Lov.

For Frostathinget:

Fra hvert af de fire indtrøndske Fylker til 40, tilsammen	160
— hvert af de fire udthrøndske Fylker til 60, tilsammen	240
— hvert af Romsdalens 8 Skibreder 2, tilsammen . .	16
— hvert af Nordmøres 16 — 3, tilsammen . .	48
— hvert af Namdalens 9 — 2, tilsammen . .	18
— fra Opdal	3
I alt	485

For Gulathinget:

Fra Egdafylke	12
— Ryfylke	30
— Hørdafylke	40
— Sygnafylke	20
— Firdafylke	20
— Søndmøre	12
— Valders	4
— Hallingdal	2
— Sætersdal	3
— Otrodal	4
I alt	147

For Eidsivathing:

Fra Gudbrandsdalen nordenfor Rusten	4
— — søndenfor —	8
— Heinafylke	24
— Hadafylke	24
— Raumafylke	24
— Østerdalen nordenfor Aamot	2
— — søndenfor —	4
I alt	90

Om Antallet af Nevndarmænd til Borgarthing siges blot, at de skulle opnævnes efter gammel Sædvane af hvert Fylke eller Bygdelag.

Nevndarmændenes Opnævnelse.

Retten til at opnævne Nevndarmændene tilkom efter Frostathingslovens I—3 Kongens Aarmænd, efter Gulathingslovens Cap. 3 og Magn. L. Landslov I—1 enten Lendermanden eller Kongens Sysselmand eller Kongens Aarmand. Oprindelig er det formodentlig Lendermændene, som have udnævnt dem. Nevndarmændene vare altsaa ikke i vor Tids Mening Almuens Repræsentanter. De skulde imidlertid opnævnes paa de almindelige Thinge. Dette har vistnok altid været sædvanligt og er udtrykkelig sagt i det anførte Capitel af Landsloven. Dette Capitel paalægger ogsaa Embedsmændene til Nevndarmænd at opnævne saadanne, som have andre til at arbeide for sig, og som syntes dem at være de skjønsomste, hvilket de skulde bekræfte med Eed. Opnævnelsen maa derfor vistnok i Regelen være falden paa dem, som i sin Kreds nøde den største Anseelse, og have været ledsaget af et Slags Samtykke fra Almuen. Efter Frostathingslovens I—2 maatte Lendermand ikke opnævnes, medmindre Bønderne dertil gave sit Minde. Denne Bestemmelse havde neppe det Øiemed at hindre Høvdingerne fra at erholde for stor Indflydelse paa Lagthinget, og var i alt Fald lidet skikket dertil. Den findes heller ikke gjentagen i Magnus Lagabøters Landslov.

Nevndarmændenes Hverv var et tvunget Ombud. Undladelse af at møde straffedes med Bøder. Paa den anden Side erholdt Nevndarmændene af sit Fylkes Bønder fri Kost og en efter Reisens Længde afpasset Godtgjørelse. Det antages, at i alt Fald Gulathing har varet omtrent tre Uger, da endog Nevndarmændene fra Hørdaland og Sogn fik en Maaneds Kost[1]).

Lagrettet.

Blandt Nevndarmændene opnævntes et Udvalg, det saakaldte Lagrette, som paa Thingstedet indtog en særskilt og afgjærdet Plads. Udtrykkene i Frostath. L. I—2 synes imidlertid bestemt at tilkjendegive, at samtlige Nevndarmænd

[1]) Munchs Historie II. Side 1002.

paa Frostathinget skulde have Sæde i Lagrettet, hvilket netop for dette Things Vedkommende er besynderligt, da Antallet af Nevndarmænd her var størst, og Grunden til, at man i Almindelighed gjorde et Udvalg blandt dem, formodentlig maa have ligget, deri at det har været anseet som uhensigtsmæssigt at tilstede samtlige Nevndarmænd at tage Deel i Forhandlingerne, en Betragtning, som maatte gjøre sig gjældende med mere Vægt, jo større deres Antal var. I Magnus Lagab. Landslov I—3 bestemtes det, at der paa alle Lagthing skulde være Lagrette, og at det, saaledes som Tilfældet sandsynligviis allerede forhen var i Gulathingslaget, skulde bestaa af 36 Mænd, der valgtes blandt de dertil mest skikkede og saaledes, at nogle toges fra hvert Fylke. De skulde aflægge Eed paa at dømme efter Loven og sin Samvittighed. Hvem der havde Retten til at opnævne dem, er ikke udtrykkelig sagt. Men det er vel lidet tvivlsomt, at den tilkom enten Sysselmanden eller Lagmanden.

Om Fremgangsmaaden ved Forhandlingerne gives der faa Efterretninger og endnu færre Bestemmelser. Forsamlingen havde oprindelig ingen officiel Leder. Ifølge Lendermændenes Stilling til Almuen som dens Høvdinger have de vistnok været Thingets fornemste Veiledere og Talsmænd, paa en vis Maade ligesom Lagmændene i Sverige, men med den Formindskning i Indflydelse, som maatte flyde deraf, at Myndigheden i Norge var deelt mellem flere. Af den tilstedeværende Almue tog formodentlig kun Lagrettet Deel i de egentlige Forhandlinger, i alt Fald angaaende Retstvistigheders Afgjørelse [1]. Men forat Lagrettets Beslutning skulde blive

Lagthingenes Forretningsorden.

[1]) Dette Punkt er meget uklart. Man maa nu for det første antage, at det har været en almindelig Sædvane over hele Norden, at der paa ethvert Thing dannedes et Udvalg eller et Lagrette. Dette har sikkerligen været Tilfælde med de norske Herreds- og Fylkething. Det har ligeledes fundet Sted i Danmark, see I. E Larsens samlede Skrifter I. 2 Side 306—307. Den her nævnte Forfatter antager, at Forhandlingerne angaaende de politiske Sager ere blevne førte af den hele Mængde. Men i Sverige synes det dog at have været den regelmæssige Maade, at Afgjørelsen overlodes til Udvalget, saaledes vare f. Ex. Lagmands- og

gyldig, maatte den vedtages af de øvrige Nevndarmænd samt rimeligvis ogsaa af de andre tilstedeværende. Bifaldet gaves oprindeligt ved „Vaabentag“, (Frostathingslovens V—46, Magn. Landslov I—5). Dette antages at have bestaaet deri, at de tilstedeværende toge sine Vaaben, som de under Forhandlingerne sandsynligviis have lagt fra sig.

Til gyldig Beslutning kræverdes sandsynligviis Eenstemmighed.

At formelig Afstemning har fundet Sted, og at Stemmefleerhed gjorde Udslaget, er intetsteds gjennem almindelig Regel eller Forudsætning tilkjendegivet, men kunde ved første Øiekast synes utvivlsomt. Ikke destomindre er det den antageligste Mening, at gyldig Beslutning efter norsk Ret i Almindelighed alene istandbragtes, naar ingen gjorde udtrykkelig Indsigelse. Gulathingslovens Bestemmelser i Cap. 35 om Herreds- og Fylkethingenes Domme saavelsom Frostath. L. X—30 og Retterboden af 1280 § 28 ere øiensynligt byggede paa den Tanke, at der til en gyldig Dom eller Beslutning egentlig krævedes Eenstemmighed. For det Tilfælde at der maatte forekomme noget Spørgsmaal, hvorom Lovbogen ingen Afgjørelse indeholdt, skulde ifølge Frostath. L. I—2 og Haakonarbok Cap. 3 det gjælde som Ret, „hvorom alle Lagrettesmænd bleve enige“. Den paa Rigsmødet i 1164 fattede og i Gulath. L. Cap. 2 optagne Forskrift om Kongevalget er formodentlig den første Afvigelse fra den gamle Synsmaade. Endnu Magnus Lagabøters Love vakle mellem den ældre Grundsætning, der krævede Eenstemmighed, og den yngre, der lod Fleertallets Mening være gjældende. Paa den ene Side siger Bylovens VII—15, at den Bythingsdom, hvorom Lagmænd, Sysselmænd og Gjallkyre samt alle Thingmændene bleve enige, skulde holdes. Bleve de ikke enige, saa skulde Sagen henskydes til Lagretten. „Blive de der enige, saa er det vel. Blive de ikke enige, da skal Sagen henskydes til Kongen og det gjælde, som han bestemmer, og Sagen ikke føres videre, fordi de fleste vise Mænd komme sammen hos ham.“ Paa den anden Side staar Landslovens I—4. Den begynder vel med sige, at det skulde gjælde som Ret, hvor-

---

Dommervalgene samt Retten til at træffe Beslutning om overordentlige Skatters Paalæg overladte 12 af Almuen valgte Mænd. See Frey for 1841 Side 179—180, jevnfør dog Munch II. 100.

om Lagmanden og alle Lagrettesmænd bleve enige. Men dersom de ikke bleve enige, da skulde Lagmanden og de, som samtykte med ham, raade. Deres Votum dannede altsaa en gyldig, skjønt appellabel Dom. Det kan vistnok siges, at de Forskrifter, der forudsætte Eenstemmighed som Betingelse for Gyldigheden af Thingets Beslutninger, blot angaa Afgjørelse af Rettergangstrætter, og at de saaledes ikke bevise, at Eenstemmighed var nødvendig til Beslutninger om politiske Sager. Der var imidlertid neppe nogen Forskjel i de Former, under hvilke Lagthingene afgjorde de forskjellige Slags Ærinder, der forelagdes dem. Idetmindste bleve alle Beslutninger, som fattedes til Thinge, uden Hensyn til deres Gjenstand, kaldte Domme. Det sagdes saaledes, at Bønderne tildømte Thronarvingen Riget. I Indledningen til Magnus Lagabøters Love, hvor Kongen omtaler, at Folket havde bemyndiget ham til at omarbeide de ældre Love, siger han, at det havde dømt disse til hans Bestemmelse. Der findes ogsaa Spor af ligefremme Vidnesbyrd om, at der til Lovforandringer udkrævedes eenstemmigt Samtykke af Lagthingets Medlemmer. Hvad angaar Forandringer i de ældre Loves Forskrifter om Ledingsvæsenet, er dette udtrykkelig sagt i Slutningen af Gulathingslovens Cap. 314. Og ved Istandbringelsen af nye Love udhæves det ikke saa sjeldent, at de ere vedtagne af alle Thingmænd, see f. Ex. Frostathingslovens III—1 og 17, Haakonarbok Cap. 9, Retterbod 14 Novb. 1316. Endog saa seent som i Retterboden af 23 Juni 1384 paaberaabes et saadant eenstemmigt Samtykke. Der omtales, saavidt vides, heller intet Exempel paa, at nogen Lov eller anden Bestemmelse er bleven vedtagen paa et Lagthing mod udtrykkelig Indsigelse af et Mindretal. Ogsaa i Sverige er der noget, om end svagt Spor til, at Eenstemmighed oprindelig krævedes, see Søderm. L. Ád. I. § 2 („Samtykke af alle dem som ere i Lagdømmet") jfr. § 3, der først nævner den eenstemmige Udkaarelse som den regelmæssige. Imidlertid have allerede de ældste skrevne svenske Love i den Skikkelse, hvori de nu forefindes, bestemt at Rettergangstrætter skulde afgjøre af Nevnden ved Stem-

mefleerhed[1]). — Da en formelig Afstemning vistnok ikke har været brugelig, forstaaes det omtrent af sig selv, at Ytring af en afvigende Anskuelse ikke har været til Hinder for Beslutning, medmindre den fremtraadte som udtrykkelig og standhaftigen vedbleven Indsigelse, eller hvad vi vilde kalde formelig Protest. Den Maade, hvorpaa en saadan Indsigelse gjordes gjældende, synes efter Gulathingslovens Cap. 35 og F. L. X—30 at have bestaaet deri, at de protesterende forlode Thinget. De, som i en voldsom og lidet lovlydig Tidsalder skulde vove en saadan Modstand mod den almindelige Villie, maatte da vistnok have enten en meget god Sag eller et meget stærkt Parti paa sin Side.

Den Grundsætning, at der til en offentlig Forsamlings Beslutning om Statsager udfordres Eenstemmighed, er vistnok ganske fremmed for vore Anskuelser. Der kunne imidlertid tænkes Forholde, som gjøre den forklarlig. En Beslutning, fattet af alle, binder alle paa en utvivlsom Maade, vækker i Almindelighed den stærkeste Formodning om at være billig og retfærdig, og maa antages at kunne bringes til Udførelse uden Modstand. Ethvert Samfund kan derfor anerkjende den som forpligtende. Men herfra er der et meget stort Sprang til den Retsregel, at endog et betydeligt Mindretal, der tæller mægtige Mænd inden sin Midte, skal bindes af Flertallets Villie. En saadan Regel forudsætter ikke blot, at der gives faste og betryggende Former, hvorunder Fleertallets Mening virkelig kan komme til Udtalelse, men ogsaa at Samfundet har vundet Tillid til, at Fleertallet i Almindelighed vil ramme det rette, og Styrke nok til nogenlunde hurtigt og let at beseire enhver Ulydighed mod dets Beslutninger. Saalænge disse Betingelser mangle, kan en Strid mellem forskjellige Interesser og Meninger, som fremtræde med nogen Styrke, ikke føres i regelbundne og fredelige Former, og Staten vilde da ved at gjøre Fleertallets Villie til Lov paatage sig en Forpligtelse, som ofte kunde overstige dens Evne. Forsaavidt den Grundsætning virkelig har været gjældende, at der til Beslutning paa Thingene ud-

[1]) See Nordstrøm II. 814.

fordredes en i alt Fald tilsyneladende Eenstemmighed, staaer den altsaa som talende Vidnesbyrd om Samfundets Svaghed.

Det er forhen oplyst, at Magnus Lagabøter uden Forsøg paa nogen Sammensmeltning lod de fire gamle Lagthing vedblive. Hans Lovforandringer ledede imidlertid tillige paa en dobbelt Maade til Lagthingenes Forflerelse. For det første oprettede han særskilte Lagthing for Nidaros, Bergen, Oslo, og Tønsberg, de fire saakaldte *villæ forenses*, der før synes at have ligget under de almindelige Lagthing, skjønt de ikke sendte særskilte Nevndarmænd til dem.[1]. I disse Kjøbsteder bestode Lagthingene af Byens Raadmænd og 12 Mænd for hver af dens Fjerdinger. Disse Mænd opnævntes af Gjallkyren eller Sysselmanden. Lagretten bestod af 24, nemlig de 12 Raadmænd og 12 andre, der opnævntes blandt Nevndarmændene og toges nogle af hver Fjerding, (Bylovens I—1 til 3). Dernæst fik man efterhaanden, og uden at det nu nøiagtigt vides, naar og hvorledes, flere Lagthing for Landdistricterne. Det antages, at Foranledningen nærmest laa deri, at Magnus Lagabøters Love satte Lagmændene til at forestaa Lagthingene og tillagde dem den største Andeel i den Function, som allerede var eller i alt Fald snart blev den eneste, Lagthingene i Virkeligheden udøvede, nemlig den dømmende. Lagmændenes Antal var imidlertid, da Magnus's Landslov udkom, mindst dobbelt saa stort som Lagthingenes, og da Loven forudsætter, at der ikke skulde være flere, men kun en eneste Lagmand i Spidsen for hvert Lagthing, saa maatte det heraf let blive Følgen, at selve Lagthingene deeltes. Sandsynligviis inden Udgangen af det 13de Aarhundrede har der været ligesaa mange Lagthing, som der vare Lagmænd[2]. Lagthingenes Antal forøges.

§ 6.

Folkefriheden.

I alle tre nordiske Riger var det en almindelig anerkjendt Grundsætning, at Kongen ingen Ret havde til at paa- Kongen kunde ikke paalægge Skatter.

[1]) Munchs Historie IV. I Side 571.

[2]) Sammesteds Side 459—508.

De ældste Afgifter og Ydelser til Kongen.

lægge Folket Skatter. De Undersaatterne paahvilende Udredsler til Kongen indskrænkede sig i den ældste Tid til at yde ham Leding og Skyds paa hans Reiser. Desuden vare Indbyggerne i det Herred eller Fylke, hvor han midlertidig opholdt sig, maaske pligtige til at skaffe ham og hans Følge fri Kost i et vist Antal Dage. Det er dog ikke sikkert, om den sidstnævnte Byrde, det saakaldte Gjæsteri, oprindelig paalaa andre end Kronens Leilændinger. Skatter, som Kongen ved særegne Leiligheder formaaede nogen til at yde, betragtedes som Gaver. Efterhaanden gik flere af disse dog gjennem Sædvanen over til at blive staaende Afgifter. Foruden Ledingen og Gjæsteriet oppebar Kongen saaledes i Danmark Innæ eller visse Arbeidspræstationer, Stud eller Krigstyr, Plovskat og Midsommersgjæld samt visse Afgifter af Byerne. Disse Skatter maatte ikke af Kongen vilkaarlig forhøies eller nye paalægges, see Fr. 29 Juli 1282 § 5, 7, 8 og 15, Christopher II's Hdf. §§ 20, 22—25, 31, Valdemar Eriksøns Hdf. §§ 16, 17, 19—21 og 38. I Sverige have Skatterne med Undtagelse af Ledingen fra Begyndelsen ligeledes været frivillige Sammenskud, og Kongen lovede i sin Eed ikke at lægge nogen ny Tynge paa sine Lande. I Tidens Løb opkom ogsaa her, uden at man veed hvorledes, flere faste Afgifter under forskjellig Benævnelse[1]). Hvorledes Ledingen i Norge blev en staaende Skat, er allerede forhen forklaret. Den udrededes kun af de Egne, der vare underlagte Skibredeinddelingen, altsaa ikke af Oplandene og de øvrige indre Bygder. Disse erlagde i Stedet for Ledingen en Afgift, der kaldtes Visøre eller undertiden simpelthen Skat. Ligeledes betalte Byerne, uagtet de gjorde Leding, en særegen Skat, den saakaldte Bøargjæld, Bjarkøretten Cap. 136 og M. L. Bylov III—8. Noget Forbud mod, at Kongen afkrævede sine Undersaatter andre Afgifter, findes hverken i Gula- eller Frostathingsloven. Det er dog sikkert nok, at han dertil ansaaes uberettiget. Det fremstilles saaledes ikke som en Udøvelse af nogen det gamle nationale Kongedømme tilkommende Ret, men af det Enevælde, Har-

---

[1]) Bergfalk Svenska Jordens Beskatning Side 42 ff., Nordstrøm I. 69.

ald Haarfager tiltog sig, naar han paalagde Bønderne at betale en personlig Skat eller Nevgilde, og en af de største Besværinger, der førtes over Sven Knutsøns Styrelse, var at han paabød nye Skatter. Ogsaa senere, indfødte Konger synes at have gjort sig skyldige i saadant Misbrug af sin Magt. En Antydning dertil findes i Magnus Lagabøters Landslov III—1, der forbyder Kongen eller hans Ombudsmænd at paalægge Bønderne almindelige Tolde, Gaver, Veitsler, Hestefoder og Vedhugster, der hvor Leding gjøres. Denne Bestemmelse bærer i sin Udtryksmaade Præg af at tilhøre en ældre Lov, og vilde neppe været indtagen i den nye Lovbog, hvis den ei havde staaet i en af de tidligere. Da den omhandler en Ydelse (Hestefodringen) som senere gjenfindes i Viken, er den sandsynligviis hentet fra den gamle Borgarthingslov. Naar uretmæssige Skatter engang vare paalagte, har det faldt Bønderne vanskeligt ganske at befri sig fra dem. De af Svend Knutsøn opkrævede vedbleve idetmindste i enkelte Landsdele at erlægges lige til Eystein Magnussøns Tid, see Frostathingslovens XVI—1 til 3. Det første af disse Capitler viser, at det desforuden havde været Almuen paalagt at gjøre Arbeide til Kongens „Huse" (Borge), det følgende Capitel og Sættargerden af 9 Aug. 1277 [1]), at Kongen oppebar en Afgift af Skreifiskerierne.

Vilde Kongen i Anledning af nogen usædvanlig Begivenhed kræve en ny Skat af Almuen, var Adgangen til at underhandle med denne ham meget lettere i Danmark og Sverige, end i Norge. De Thing, der afholdtes for større Landsdele i hine Riger, vare virkelige Folkeforsamlinger. De maatte derfor ved fælles og for alle bindende Beslutning have Ret til at bevilge Kongen den Skat, han begjærede og sandsynligviis gaves der allerede temmelig tidligt en sædvansmæssigen vedtagen Form for Istandbringelsen af deslige Beslutninger. I Norge vare derimod Lagthingene aabenbart uberettigede til at paalægge nye Skatter. En saadan Myndighed indrømmes dem intetsteds, tvertimod viser M. L. III—1 temmelig tydeligt, at den ikke tilkom dem. Efterat

Udskrivning af overordentlige Skatter.

[1]) Norges gamle Love II. Side 475 ff.

have bestemt, at Kongen i Fredstid kun kan kræve halv Almenning, tilføier den nemlig: „Medmindre han kommer i Trang dertil, saa at Mænd ville give mere for Venskabs Skyld, og med gode Mænds Samtykke, hvis de nyde Miskund og Velvillie af ham.“ Meningen hermed er visselig den, at Kongen maatte henvende sig til Bønderne paa deres almindelige Herreds- eller Fylkesthing, hvor alle afgave Møde, og ved hvis Beslutninger ingen, i alt Fald i dette Slags Sager, var bunden, medmindre han havde givet sit Samtykke. Paa denne Maade synes Kongerne i Virkeligheden ogsaa at have gaaet frem. Saaledes siges det i Haakon Haakonsøns Saga Cap. 28, at den fulde Almenning og de Tillægsgaver, som han ved sin Hylding i Viken 1217 oppebar bleve ydede efter frivilligt Samtykke af Bønderne. Derimod kjendes intet Exempel paa, at Kongerne have henvendt sig til Lagthingene med Anmodning om Skat, en Udvei de neppe vilde have undladt at benytte, hvis den efter hiin Tids Retsbegreber havde staaet dem aaben.

Den lovgivende Myndighed var oprindelig hos Folket.

Efter de skandinaviske Stammers ældste Forestillingsmaade har al Ret været betragtet som Vedtægt. De Love, der skulde udfylde eller forandre den sædvansmæssige Ret, kunde altsaa blot blive til ved Overenskomst mellem dem, for hvilke de skulde gjælde. Dette vil med andre Ord sige, at den lovgivende Myndighed tilhørte Folket. Sit Udtryk fandt denne Anskuelse for Sveriges Vedkommende i den Sætning, „at Kongen ikke havde Ret til at bryde Alsherjathings Dom,“ altsaa var bunden ved den Beslutning, som fattedes paa en for hele Thingforeningen fælles Folkeforsamling. Heller ikke er det tvivlsomt, at den ogsaa i de to andre Riger har været den oprindeligt gjældende.[1])

[1]) For Norges Vedkommende kunde man maaske ville finde Folkets lovgivende Myndighed udtrykt deri, at dette i mange af vore gamle Lovbestemmelser, endog saadanne, der ikke indeholde Optegnelse af ældre Retsædvaner, men aabenbart ere istandbragte ved positive Beslutninger, fremtræde som talende i første Person, en Udtryksmaade der forekommer hyppigst i de allerældste Love, (f. Ex. „Det er nu dernæst, at vi skulle give en Mand Frihed hvert Aar her paa Gulathing“), see G. L. Cap. 1, 4, 102, 137, 148, 295, 298 og fl. samt Frostath. L. I–6, III–1 og 11, IX – 19 og 20, X - I, men heller ikke er ukjendt i Magnus Lagabøters Love, see f. Ex. Landsloven II–1, III–1,

Hvorvidt man af den ovenfor anførte Sætning tør udlede, at Folket i Sverige oprindelig kunde give sig Love uden Kongens Medvirkning eller endog mod hans Protest, er vistnok tvivlsomt. Sandsynligviis har Mangelen af Kongens Samtykke ikke betaget Loven dens Gyldighed, naar Kongen dog ikke havde nedlagt nogen Indsigelse mod, at den vedtoges. Paa den anden Side er det lidet rimeligt, at nogen Lov skulde kunne istandbringes, saalænge Kongen vægrede sig ved at indgaa paa den. Idetmindste er dette for Norges Vedkommende usandsynligt. Man finder i vore ældste Love Kongens Samtykke paaberaabt endog til Love om saadanne Gjenstande som offentlige Byrders Fordeling, der ingen ligefrem Indflydelse fik paa Kongedømmets Ret, see G. L. Cap. 295. Og hvis det antages, at bestemt Protest, endog af et Mindretal blandt Thingmændene, har hindret Istandbringelsen af en Lov, saa maa saameget mere Kongens heelt eller halvt frivillige Samtykke have været en Nødvendighed.

Efterhaanden blev i alle tre Riger Kongens Indflydelse paa Lovgivningen i alt Fald i Formen den overveiende. Det var Kongen, som sagdes at give Lovene. Men den Grundsætning, at Folkets Vedtagelse udfordredes til at gjøre en Lov forbindende for det, blev dog, ogsaa efterat Kongen var anerkjendt som den egentlige Lovgiver, baade i Sverige og Danmark gjentagen og bekræftet paa en høitidelig Maade. I Sverige lovede Kongen i sin Eed helligen at overholde al gammel Lov, som Almuen med god Villie og Samtykke havde vedtaget, og stadfæstet var af tidligere Konger, hindre at ingen udenlandsk Ret inddroges i Riget, og ikke stifte ny

Kongen fik efterhaanden overveiende Andeel i den lovgivende Myndighed.

3, 5 og 7, VIII—1 og Bylovens VI—1, 2, 4 og 6. I de førstnævnte Love skriver denne Udtryksmaade sig dog vistnok blot derfra, at de ligesom Landskabslovene i Sverige vare bestemte til aarligen at oplæses for Almuen paa Thingene, see G. L. Cap 91 og 160, hvor Oplæseren endog indføres som talende i første Person Enkelttal, Eidsivath. Chr. Ret I. Cap. 10 samt Retterbod No. 60 i Norges gl. Love III. Bind. Og i Magnus Lagabøters Love er den høist sandsynlig blot en Levning fra de tidligere, idet enhver Lovbestemmelse, hvori den er brugt, maa antages at være saagodtsom ordlydende optagen fra nogen ældre Lov.

Lov uden Folkets Samtykke. For Danmark haves der vel en Forordning af Aaret 1200, hvori Kongen synes at tillægge sig den lovgivende Myndighed. Men denne Paastand fik han aldrig anerkjendt. Derimod erklærer Jydske Lovs Fortale, at der skal dømmes efter den Lov, som Kongen giver og alt Landet vedtager, og at den Lov af Kongen ikke maa tages tilbage eller ophæves uden Landsens Villie. Dog tillægger den Kongen Ret til at forandre Loven i det Tilfælde, at den aabenbarligen maatte stride mod Gud.

At Folket ogsaa her i Norge under de ældre Konger og indtil Magnus Lagabøters Tid pleiede at vedtage de Love, som Kongen gav, er fra Sagaerne bekjendt og forudsættes flere Steder i selve Lovene (see f. Ex. F. L. III—1 og 17, Haakonarbok Cap. 9), samt navnligen i Kongeeden, hvori disse udtrykkelig betegnes som givne af Kongen med Folkets Samtykke.

Beskaffenheden af Folkets Indflydelse paa Lovgivningen.

I Virkeligheden har Folkets Deelagtighed i Lovgivningen neppe været meget stor, idetmindste ikke her i Norge, efterat Olaf den Hellige havde indført Christendommen, befæstet Kongedømmet og ordnet Lovgivningen. Hvis man bragte den nyere Tids statsretlige Begreber i Anvendelse paa vore Forfædres Forfatning, saaledes som den fremtræder i de os tilhændekomne Love og historiske Efterretninger, saa kunde man endog fristes til at paastaa, at Thingene have manglet saavel Forslags-, som Ændringsretten, og at deres Andeel i Lovgivningsmyndigheden overhovedet har været uden Betydning. Men herved vilde man upaatvivlelig gaa forvidt.

Af disse Paastande vilde den, at Forslagsretten alene tilkom Kongen, bedst lade sig høre. Thi Forholdet mellem Kongens og Folkets Virksomhed ved Lovenes Istandbringelse beskrives altid saaledes, at det er Kongen, som egentlig giver, medens Folket blot vedtager dem, og herved er dette, hvis man overhovedet kan lægge Vægt paa Udtryksmaaden, jo udelukket fra Andeel i Initiativet. Og at Udtrykket her er nøiagtigt, bestyrkes i ikke ringe Grad ved den Omstændighed, at det gjenfindes i alle tre nordiske Landes Love, i Jydske Lovs Fortale som i Norges og Sve-

riges Formularer for Kongeeden. Fremdeles ved hvad der berettes om flere af vore egne Loves Istandbringelse. Indledningen til Magnus Lagabøters Love ytrer sig saaledes som om den, der ønskede Lovgivningen forandret, ingen anden Udvei havde, end først at henvende sig derom til Kongen. Herpaa kan dog ikke lægges afgjørende Vægt, da der i hiin Indledning er Tale om en almindelig Lovrevison, som, selv om andre end Kongen havde Forslagsret, umulig kunde ventes tilveiebragt uden ved hans Foranstaltning. Af større Betydning er det, at mange enkelte Lovbestemmelser, der aabenbart ere foranledigede ved Henvendelse til Kongen enten fra enkelt Mand eller Almuen, forkynde sig som fremkomne ved hans Initiativ. Exempel herpaa findes i Frostath. L. Indledning Cap. 22—24. I umiddelbar Forbindelse med Capitlerne 14—21 [1]) heder det her: Da denne vor Bestemmelse blev oplæst og haandtagen paa Ørething, gave vi Thrønderne følgende Retterbøder, nemlig at den bestjaalne, naar Tyven bliver dømt udlæg, først skal tage sit Gods og sin Ret ud af Tyvens Eiendom osv. Denne og de følgende Forskrifter ere af saadant Indhold, at det sikkerlig er Almuen, som underhaanden har bragt dem paa Bane. Lignende Exempel haves i samme Lovs Indledning Cap. 2, sammenholdt med Haakonarbok Cap. 15. Og i en Mængde af de senere Retterbøder paaberaaber Kongen sig, at de ere givne efter de bedste Mænds Bøn og idelige Anmodninger. Paa den anden Side haves der ingen bestemt Efterretning om, at en Undersaat, som ønskede en ny Lovbestemmelse istandbragt, selv fremsatte Forslag derom paa Lagthinget, og at dette derpaa fattede en Beslutning, som forelagdes Kongen til Stadfæstelse [2]). Men Aarsagen hertil laa vistnok alene deri, at Forhandlingerne paa disse Thing have manglet al egent-

---

[1]) See Munchs Historie IV. 1. S. 110.

[2]) Det eneste Exempel, som maaskee skulde kunne anføres derpaa, er Frostath. L. I—3, der synes at være foreslaaet umiddelbart af Erkebiskop Eystein. Men dette Lovsted angaar ogsaa en Interesse, som nærmest maatte ligge Kirken paa Hjerte.

lig Form. Da Lagthingene oprindelig ingen officiel Leder havde, der, saaledes som Lagmændene paa de svenske Landskabsthing, mundtligen kunde tolke deres Villie, maatte det saa meget mere ligge over deres Evne at bringe denne til Udtalelse i Form af en fra dem udgangen Beslutning. Naar Bønderne have ønsket Loven i et eller andet Stykke forbedret, saa har det derfor faldt naturligst for dem underhaanden eller dog paa en ganske formløs Maade at henvende sig til Kongen derom, for at høre, hvorledes han har været stemt for Forandringen. Er den stødt paa en uovervindelig Modstand fra hans Side, saa er dermed Forsøget paa at gjennemføre den bleven opgivet. Har derimod Kongen ladet sig formaa til at samtykke i Forandringen, saa har det formodentlig været anseet som en Selvfølge, at den foresloges i hans Navn. Var det Kongen, som først fattede den Tanke at istandbringe en ny Lovbestemmelse, saa har vistnok ogsaa han brugt at raadføre sig derom med de Mænd, som udøvede den største Indflydelse paa Lagthingene, og neppe fremsat noget Forslag, førend han havde sikret sig den fornødne Understøttelse til at drive det igjennem. Den Modvægt, som Folket var istand til under Lovgivningens Udvikling at opstille mod Kongemagten, har sandsynligviis altsaa gjort sig gjældende under forberedende underhaands Forhandlinger, ikke i selve Thingmøderne. Paa den ene Side kan man saaledes af den Omstændighed, at der intet Exempel kjendes paa, at Lagthingene efter privat Forslag have fattet nogen Lovbeslutning eller efter Olaf den Helliges Død forkastet noget kongeligt Forslag, ikke slutte, at de have manglet al virkelig Andeel i Lovgivningsmyndigheden. Paa den anden Side maa det unegtelig have bidraget til at svække Folkets Indflydelse paa Lovgivningen, at den ligesom skjulte sig og aldrig kom tilsyne hverken i Initiativ eller i formeligt Afslag[1]).

---

[1]) Endog i den Tid, da det engelske Parlament var svagest, nemlig under Henrik VIII, da det udtrykkelig indrømmede kongelige Befalinger (proclamations in council) samme Gyldighed som Love, naar de ikke kom i Strid med disse eller medførte Forurettelser for Borgerne paa deres Gods eller Friheder, hændte det dog, at det forkastede kongelige Forslag.

Der mangler heller ikke Kjendsgjerninger, som tyde paa, at Bevidstheden om den Andeel, Folket skulde have i den lovgivende Magt, havde tabt sig allerede før Borgerkrigene. Da der f. Ex. under Sigurd Jorsalafarer og hans Brødres Regjering opstod Uenighed mellem dem, om den ældre Ret skulde forandres saaledes, at det for Eftertiden blev forbudt Kongen at give Forleninger udover sin egen Livstid, saa blev Sagen afgjort ved Lodtrækning mellem Kongerne, ikke ved Forelæggelse for Lagthingene, hvilke neppe kunde have været forbigaaede, hvis de havde besiddet nogen stor Indflydelse.

Lagthingene vare ved sin Sammensætning uskikkede til at bevare Folkefriheden.

Til at være Bærere af Folkets Andeel i den lovgivende Myndighed, vare disse ogsaa efter sin Sammensætning lidet skikkede. Allerede den Regel, at Lagthingenes hovedsageligste Bestanddeel, Nevndarmændene, skulde opnævnes af Kongens Ombudsmænd, ikke vælges af Bønderne, har været en Mangel, skjønt neppe af en saa indgribende Beskaffenhed, som man efter vor Tids Begreber kunde tro. Thi dersom Bønderne havde havt tilstrækkelig Interesse for og Forstand paa Statens Anliggender og altsaa havt politiske Overbeviisninger at gjøre gjældende, vilde de under hine Tiders Svaghed i Former sandsynligviis saa ofte have kunnet formaa Sysselmanden til at opnævne de Mænd, de ønskede, at Opnævnelsen efterhaanden gjennem Sædvanen var gaaet over til blot at blive et offentligt Vidnesbyrd om, hvem der af Almuen vare valgte.

Lagthingene manglede Beskatningsmyndighed.

Endnu svagere vise disse Forsamlinger sig deri, at de manglede Beskatningsretten, den vigtigste af alle de Rettigheder, som kan tillægges en lovgivende Forsamling, og den stærkeste Støtte for dens politiske Stilling. At de norske Lagthing ikke ligesom de svenske Landskabsthing have havt nogen Beskatningsret, staaer maaskee i Forbindelse med den Omstændighed, at Nevndarmændenes Fuldmagt blot skrev sig fra de kongelige Ombudsmænd. I alt Fald vilde det have været urimeligt at tillade en paa saadan Maade sammensat Forsamling at paalægge sine Medborgere Skatter. Men hvis Lagthingene havde været saaledes organiserede, at denne Ret var bleven dem betroet, og Kongerne altsaa

havde været nødsagede til at underhandle med dem om nye Paalæg, saa vilde de unegtelig havt en noget større Udsigt til at redde sin Andeel i Lovgivningsmyndigheden. Thi en Forsamling, hvis Bifald ér nødvendigt til Udskrivning af nye Skatter, undlader ikke lettelig undertiden at negte det, og ethvert saadant paaagtet Afslag bringer det til fuld Bevidsthed, at Folket har en virkelig Andeel i Afgjørelsen af de offentlige Anliggender.

Det er dog neppe tvivlsomt, at de norske Lagthing vilde have tabt sin politiske Betydning, selv om de havde havt Beskatningsretten. Saaledes gik det nemlig tilsidst baade Landsthingene i Danmark og Landskabsthingene i Sverige, uagtet de besade denne Ret.

Lagthingene vare blotte provindsielle Forsamlinger.

De norske Lagthing, de svenske Landskabsthing og de danske Landsthing havde en grundfordærvelig Svaghed tilfælles deri, at de repræsenterede ikke det hele Rige, men kun en enkelt Landsdeel, vare Landdage og ikke Rigsdage. Historien opviser intet Exempel paa, at et Folk i Længden ligeoverfor det ved sin Eenhed stærke Kongedømme kan bevare sine politiske Rettigheder, naar deres Udøvelse kun anbetroes provindsielle Forsamlinger. Kongen har det da ikke alene i sin Magt først at rette sine Forlangender til den af disse Forsamlinger, som er svagest eller villigst til at gaa ind paa samme, men han faar ogsaa som Repræsentant for det hele Land en stor Overvægt over enhver af dem, idet den enkelte Forsamlings Modstandsevne altid svækkes ved Uvisheden om, hvilken Bistand den vil finde hos Landdagene og Befolkningen i de øvrige Provindser. Af de forskjellige Lagthing i Norge kunde der imidlertid ligesaalidt som af Landsthingene i Sverige og Danmark ved ligefrem Sammensmeltning skabes noget fælles Thing for hele Riget. I de tvende sidstnævnte Lande var dette umuligt, saalænge som Folkeforsamlingernes Sammensætningsprincip forblev uforandret, da det her var selve Folket, ikke Repræsentanter for samme, som dannede Thingene.

Pligten til at møde paa Lagthingene ansaaes som en stor Byrde.

Ved de norske Lagthing mødte vel Almuen kun frem gjennem Nevndarmænd. Men Landets Størrelse og Uveisomhed gjorde det saa besværligt at istandbringe Forsam-

linger, ved hvilke det hele Rige skulde repræsenteres, at saadanne alene kunde afholdes ved høist sjeldne Anledninger. Uagtet Reiserne til Lagthingene i Gjennemsnit vare meget kortere, end de kunde blive til et almindeligt Thing for hele Riget, ansaaes endog Pligten til at afgive Møde ved dem, som en stor Byrde. Dette kommer tydeligt tilsyne i den Maade, hvorpaa Antallet af Nevndarmænd fra de forskjellige Fylker i Lovene er blevet fastsat. Det er nemlig klart, at dette Antal hverken i de ældste Love eller i Magnus Lagabøters er bleven bestemt væsentlig efter Fylkernes Størrelse og Folkemængde, men at det er disses Afstand fra Thingstedet, som er kommen i overveiende Betragtning. Nevndarmændenes Antal aftager nemlig ofte forholdsviis overordentlig stærkt, om end ikke regelmæssigt, eftersom denne Afstand voxer, især naar deres Reise maatte foregaa tillands [1]). At endog store Districter og hele Stænder skulde betragte Afsendelse af Repræsentanter til en lovgivende Forsamling som en tung Forpligtelse istedetfor som en Fordeel og en Ære, er efter vor Tids Opfatning saagodtsom en Umulighed. Men at en saadan Betragtningsmaade i forbigangne Tider oftere har gjort sig gjældende endog i de tvende Lande, som ere de frie Statsforfatningers Hjem, Sverige og England, er en ubestridelig Kjendsgjerning. I Kong Sigismunds Haandfæstning af 11 Februar 1594 loves det saaledes, at Rigsdagene ikke skulde holdes oftere, end Rigets høie og magtpaaliggende Sager det fordre, fremdeles at de skulde holdes paa bekvemme Aarstider og Steder og ikke vare over sex Uger. Dette Løfte gjentoges i Gustav Adolphs Haandfæstning af 31 Dec. 1611, hvor det heder, at Stænderne ikke skulde betynges med mange Rigsdage, men blot naar de virkelig tiltrængtes, og Rigsraadet havde samtykt i Sammenkaldelsen. I 1602 bragte den samme Følelse, som havde foranlediget Afæskelsen af disse Løfter, den svenske Adel til at begjære at faa møde ved Deputerede istedetfor personligen, en Begjæring, hvis Indvilgelse Kongen unddrog sig. Selvskrevenheden eller Retten til at afgive personligt Møde ved

[1]) See foran Side 59 og 61.

Rigsdagene, der senere ansaaes som en af den svenske Adels ypperste Privilegier, var altsaa dengang betragtet som en Byrde[1]). I England søgte og erholdt enkelte Byer Fritagelse for at sende Repræsentanter til Underhuset og endnu flere unddroge sig for Opfyldelse af denne Pligt[2]).

De provindsielle Forsamlinger svækkedes ved Aristokratiets Udvikling.

Den væsentligste Aarsag til, at Lagthingene i Norge og de tilsvarende provindsielle Thing i Nabolandene ikke udviklede sig til Rigsforsamlinger, laa imidlertid neppe i de Mangler, der klæbede ved deres Organisation — store som disse vare — men deri, at de blot passede for Samfundsforholde, under hvilke den største Magt endnu hvilede hos den egentlige Bondestand. Dette gjælder ikke mindst om de norske Lagthing, da de, der mødte paa Almuens Vegne, nemlig Nevndarmændene, aabenbart fra Begyndelsen af vare og formodentlig i hele det heromhandlede Tidsrum vedbleve at ansees som deres Hovedbestanddeel. Men den virkelige politiske Magt var, og det vistnok allerede temmelig tidligt, gaaet over fra Bønderne til de geistlige og verdslige Stormænd. Dertil samvirkede flere Grunde. Endog Christendommens Indførelse maa antages at have været til Hinder for, at Folkefriheden bevaredes i sin gamle Skikkelse. Christendommen blev Folket paatvungen og medbragte nye Begreber, der idetmindste i Begyndelsen og til en vis Grad overstege den simple Almues Fatteevne. Den ledsagedes af et Hierarki, som lærte Folket at bære et nyt, i Hovedsagen gavnligt, men i mange Henseender tungt Aag. Den knækkede saaledes det gamle vilde Uafhængighedsind, der intet Baand taalte. Den nærmeste Grund til, at Almuen tabte sin politiske Magt, laa imidlertid deri, at de gamle Smaasamfund kom under et fælles Kongedømme og efterhaanden sammensmeltedes til en Eenhed. Herved blev Staten saa udstrakt, at den ligesom voxte ud over Bøndernes Synskreds. Forholdene bleve i alle Retninger større, de offentlige Interesser og Indretninger mere forviklede. Evnen til virksom Deeltagelse i det politiske Liv kom derfor til at betinges af

[1]) Naumann, Sveriges Statsforfatningsret I. Side 165, 173 og 195.

[2]) Hallams View of the state of Europe during the middle ages Cap. VIII, Part III.

et rigere Kundskabsforraad og en høiere Aandsudvikling. Høvdingerne opdroges ved Kongens Hof, fulgte i sin yngre Alder med ham paa Krigstog og paa hans idelige Reiser rundt om i Riget. De stiftede derunder Bekjendtskab ikke alene med sine jævnlige, men ogsaa med mange Mennesker i andre Stillinger. De erhvervede sig ved Kjøb og ved Giftermaal Eiendomme i de forskjellige Landsdele, imellem hvilke de vedbleve at færdes, ogsaa efterat de havde forladt Hoffet. De fik mangehaande offentlige Hverv at udføre. De havde altsaa rig Anledning til at skaffe sig det Maal af Dannelse, Livserfaring og Kjendskab til Landets Tilstand, som udkrævedes for at kunne tage Deel i dets Styrelse. Ganske anderledes forholdt det sig med Bondealmuen. Under den ringe Samfærsel, som dengang fandt Sted, og uden Støtte i alle de Oplysningens Hjelpemidler, som senere Tider have stillet til Folkets Raadighed, maa de egentlige Bønder have været saagodtsom fremmede for alt, hvad der foregik udenfor hver enkelt Mands Hjembygd og dens nærmeste Omgivelser, samt ude af Stand til at sætte sig ind i noget politisk Spørgsmaal, som krævede Indsigt i, hvad der laa udenfor deres umiddelbare Erfaringskreds. De offentlige Anliggender maatte derfor overlades Kongen, de geistlige og verdslige Stormænd. Forskjellen mellem disses og Almuens Synsmaader og Livsvaner, Formue og Magt blev stedse større. Der dannede sig høiere Stænder, og disse skabte sig igjen særegne Organer: Rigsmøderne og Rigsraadet.

§ 7.

Stænderne.

Den Adskillelse, der oprindelig fandt Sted mellem de forskjellige Classer af frie Mænd, deelte dem endnu ikke i Stænder. Leilændingen kunde blive Odelsbonde, Odelsbonden Kriger og omvendt. Ingen af disse Classer dannede noget eget Samfund, og der gaves egentlig kun en eneste Stand: Bondestanden. *Geistlighed, Adel og Borgerskab udskille sig fra Bondestanden.*

Fra denne udsondrede der sig af de nys angivne Grunde først tvende Classer, Geistlighed og Adel, hver med en

saa eiendommelig Stilling, at dens Medlemmer kom til at betragtes som en Eenhed, og saamegen Indflydelse, at den formaaede at skaffe sig store Forrettigheder og organisere sig som en særegen Stand. Til disse tvende Stænder sluttede sig i Tidens Løb Kjøbstædernes Borgerskab som den tredie. Forbindelsen mellem de forskjellige Byers Borgerskab var imidlertid svagere, end mellem Adelens eller Geistlighedens Medlemmer. Heller ikke erhvervede Borgerstanden nogensinde saa store politiske Rettigheder som de tvende høiere Stænder.

Geistligheden. Den første af disse i Rang og længe maaskee ogsaa i social Indflydelse var Geistligheden. Den katholske Kirkes Præster stode i ganske andre Forholde, end Statens øvrige Borgere. De vare, især fra den Tid, da Coelibatet her blev indført, paa en vis Maade løsrevne fra det borgerlige Samfund. Sin Lydighed skyldte de først og fremst ikke Landsherren, men sin Kirkes Overhoved. Og denne Kirke havde sine eiendommelige Formaal, der, saa langt fra altid at falde sammen med Statens, undertiden kom i Strid med disse. Paa Grund heraf stræbte den katholske Kirke for sig og sine Tjenere efter en Uafhængighed af Staten, som den virkelig ogsaa i stor Udstrækning opnaaede. En vidtløftig Udvikling af den Kamp mellem Kirken og den verdslige Magt, hvortil disse Bestræbelser gave Anledning i de tre skandinaviske Riger, vilde imidlertid føre for langt fra dette Skrifts egentlige Gjenstand, og det maa derfor være nok her at gjengive dens Hovedtræk[1]).

Den katholske Kirke var ved Christendommens Indførelse i Skandinavien allerede et gammelt Samfund med en stærk Organisation og en egen Lov, den kanoniske Ret, der udgaves for at have en guddommelig Hellighed. Denne Ret

---

[1]) See Keysers Kirkehistorie I. 203—216, 458—462 og II. 330—338, Reuterdahls Svenska Kyrkans Historie II. 1 Side 207—250 og II. 2. 686 ff. Strindholms Svenska Folkets Historie IV Bind, Nordstrøms Svenska Samhällsförfattningen I. 211—240, Neumanns Svenska Statsförfattningens historiska Utveckling Side 65—73. Kolderup Rosenvinge, Kirkehistoriske Samlinger I. 30.

var i hiin Tid vistnok ikke paa langt nær heelt udviklet og dens Bestemmelser heller ikke fuldstændigt samlede. Udviklingen synes dog allerede at have naaet et saadant Punkt, at det kun vilde have været en simpel Følge af Kirkens Grundsætninger, om den havde paastaaet, at de nyomvendte Riger uden videre skulde underkaste sig dens Lov og lade sine kirkelige Institutioner ordnes i fuldkommen Overeensstemmelse med samme. Herimod vilde der efter Sagens Natur heller intet have været at indvende, hvis den katholske Kirke havde været et frivilligt og reent aandeligt Samfund, der kun anvendte moralsk Tugt og i verdslige Sager underkastede sig Statens Love. Men saaledes forholdt det sig ikke. Den tog med Statens Samtykke alle dens Borgere under sin Myndighed. Den anvendte udvortes Onder, Bøder og Fredløshed, som Straffemidler. Den søgte saameget som muligt at drage enhver Handling, hvis religiøse eller moralske Præg antoges at være det forherskende, ind for sin Domstol, og den forlangte for sine Tjenere og sine Eiendomme særegne Friheder og en næsten fuldstændig Uafhængighed af den verdslige Magt. Disse Grundsætninger kom i altfor stærk Strid med Folkets tilvante Begreber og dets Styreres Interesser til, at Kirken kunde vove noget fuldstændigt Forsøg paa at gjennemføre dem, strax den christelige Troeslære antoges.

I ethvert af Rigerne gaves der ved Overeenskomst mellem Geistligheden og Lægfolket særegne Kirkelove.

Uagtet Kirken ogsaa i Skandinavien altid erkjendtes for at være et af Staten til en vis Grad uafhængigt Samfund, maatte den fra Begyndelsen af i mange Stykker underordne sig den verdslige Myndighed og taale, at der i ethvert af de tre Riger udgaves særegne, skjønt ikke udtømmende Kirkelove eller, som de i Norge kaldtes, Christenretter, der skulde gjælde fremfor den kanoniske Ret. De ældste af disse Love bleve idetmindste i Norge og Danmark istandbragte ved en Samvirken af Biskopperne, Kongen og Bønderne. De indrømmede ikke Kirken Ret til at paalægge nogen borgerlig Straf eller overhovedet nogen egentlig dømmende Myndighed. Heller ikke fritoge de Geistligheden for at svare for verdslige Domstole. I den ældre Vestgøtalov Manddrabsbolk fl. V § 5 sagdes det ligefrem, at Præst skulde være i Bøndernes Love.

Kirken paastaaer selvstændig Lovgivningsmyndighed og Overhöihed over Staten.

Geistligheden blev imidlertid stedse mere gjennemtrængt af den Bevidsthed, at Kirken ifølge sin eiendommelige Opgave maatte fordre den kanoniske Rets Gyldighed ubetinget anerkjendt. Derpaa rettede den ihærdigt sin Stræben. Dette er Kjernepunktet i den hele Strid mellem Kirken og Staten. Fra Slutningen af det 12te og Begyndelsen af det 13de Aarhundrede forfægtede Kirken med hele sin Styrke den Lære, at det verdslige Samfund var den underordnet, at Kirken gjennem sine lovgivende Myndigheder, Provindsialconcilierne, Paven og de almindelige Concilier var eneberettiget til at ordne sine Anliggender, at det tilkom Paven og de almindelige Concilier at bestemme, hvilke Anliggender der skulde henregnes til de kirkelige, og overhovedet at fastsætte Kirkens Forhold til Staten, samt at Guds, det vil sige Kirkens Lov overalt skulde gjælde, hvor den kom i Strid med den verdslige Ret. Denne Lære mødte imidlertid almindelig Modstand, især hos Fyrsterne, hvis Magt den vilde have tilintetgjort.

I Norge begyndte Erkebiskop Eystein (1161—1167) sandsynligviis paa egen Haand ikke blot at udfylde Hullerne i den kirkelige Lovgivning, noget hvortil han havde Hjemmel i den ældre Borgarthings Christenret I—18 jfr. II—27, men ogsaa at foretage virkelige Forandringer i den gjældende Kirkeret. Dette var imidlertid ikke den største Anmasselse, hvori han gjorde sig skyldig. Det Overherredømme over Staten, som den katholske Kirke overalt forlangte, var Eystein et Øieblik paa god Vei til at sikre den i Norge. Som Vederlag for den Understøttelse, han skjænkede Erling Jarls Forsøg paa at skaffe sin Søn den norske Throne, betingede han sig, at denne for Eftertiden skulde besættes ved et Valg, hvis Udfald, som før forklaret, væsentlig vilde have beroet paa Biskopperne. Eystein forlangte desuden, at Magnus for sig og sine Efterfølgere skulde tage Riget til Len af St. Olaf, hvorved Kongerne vilde være sunkne ned til blotte Vasaler af Kirken. Hvorvidt denne Fordring af Erling Jarl blev indrømmet, er imidlertid meget tvivlsomt[1]). De føl-

[1]) See paa den ene Side Keyser i hans Kirkehistorie I. 234—245, paa den anden Paludan Müller i Historisk Tidsskrift, tredie Række Bind 1 Side 263—289.

gende norske Erkebiskopper forsøgte i Henhold til de af Eystein opstillede Grundsætninger i flere Stykker, f. Ex. med Hensyn til Biskoppernes Valg og Geistlighedens Værnething at gjøre den kanoniske Rets Bestemmelser gjældende i Strid med Landets Love. Hierarkiets Bestræbelser fandt imidlertid ikke tilstrækkelig Gjenklang hos Folket, og heftig Modstand hos den gamle Kongeæt. Dennes Hoved, Kong Sverre, paastod, at Kongen ei alène havde Eneraadighed over alle verdslige Anliggender, men ogsaa et Overtilsyn over Kirken, hvilket han, som selv indsat af Gud og ansvarlig for ham, ikke kunde opgive. Men ligesaa lidt som Erkebiskopperne vare istand til at sætte Paastanden om Kirkens Overhøihed over Staten igjennem, ligesaa lidt formaaede Kongerne at bringe Kirken under Statens Herredømme. Allerede under Sverres nærmeste Efterfølger, Haakon III, istandbragtes ved gjensidige Indrømmelser en Erklæring om den verdslige og den kirkelige Magts indbyrdes Forhold. Det udtaltes i denne Erklæring, at begge havde fælles Udspring fra Gud, saaledes at Kongen af Gud havde verdslig Magt til verdslige Ting, Biskopperne aandelig Magt til aandelige Ting, og at de gjensidigt skulde styrke hinandens Vælde i alle rette og lovlige Sager. Grændserne for den enhver af dem tilkommende Myndighed bleve ikke bestemte, men ved Erklæringen maatte det vel ansees indrømmet, at Geistligheden havde Ret til selv at ordne de Anliggender, som maatte erkjendes at være reent kirkelige. Magnus Lagabøter forsøgte imidlertid, førend Grændsen mellem den verdslige og kirkelige Myndighed var fastsat, at give sin almindelige Lovbog en saadan Udstrækning, at den kom til at omfatte en Deel af den kirkelige Lovgivning. Han udarbeidede nemlig en ny Christendomsbolk[1]), der var bestemt til Optagelse i Lovbogen. Uagtet denne Christendomsbolk var meget gunstig for Kirken, gjorde Erkebiskop Jon Indsigelser mod dette Kongens Forehavende som en uberettiget Indblanding i Kirkens Anliggender. Magnus gav efter, og i Stedet for den hele nye Kirkelov indtog han i den Afdeling af Lovbo-

Kong Sverres og hans Efterfölgeres Kamp med Kirken.

[1]) Norges gamle Love II. 293—338.

gen, der beholdt Navnet Christendomsbolken, kun den nysnævnte, af Haakon III afgivne Erklæring samt forøvrigt en Deel Kirken egentlig uvedkommende Bestemmelser. Den herved stadfæstede Synsmaade, at Staten og Kirken vare hinanden sideordnede, medførte, at dens nærmere Forhold maatte fastsættes ved Overeenskomst eller Concordat, og paa Istandbringelsen af et saadant arbeidedes der senere fra begge Kanter. Et Forlig blev sluttet mellem Kongen og Erkebiskoppen i Bergen den 1 August 1273, men det blev kun bifaldt af Paven paa Betingelser, som Kongen fandt uantagelige. Fire Aar efter sluttede han imidlertid med Erkebiskoppen i Tønsberg en ny Forening, der ikke forelagdes Paven til Stadfæstelse, men synes at være bleven vedtagen som endelig og ubetinget forbindende. Det var den saakaldte Sættargerd (*compositio*) af 9 August 1277 [1]).

Forliget til Tönsberg.

Hvilke Gjenstande Kirken ved sine Love paa egen Haand kunde ordne, blev ikke udtrykkelig bestemt i denne Forening. Derimod angaves paa anden Maade, hvilke Anliggender der skulde betragtes som kirkelige. I Artikel 2 frasagde nemlig Kongen sig og de verdslige Domstole al Ret til at dømme i de Kirken vedkommende Sager, hvorimod disse for Fremtiden frit skulde afgjøres af geistlige Dommere. Og da den kanoniske Ret dengang intetsteds opregnede, hvilke Sager der skulde ansees Kirken vedkommende, nævnte Sættargerden de vigtigste Arter af dem, nemlig saadanne, hvori begge Parter eller den sagsøgte vare geistlige, eller som angik Ægteskab, Fødsel, Patronatsret, Tiender, hellige Løfter, Testamenter, Fornærmelser mod Pilegrimme, Kirkernes Eiendomme, Bansverk, Meeneed, Aager, Simoni og Løsagtighed. Det var en nærliggende Slutning, at Kirken maatte have Ret til at give Love om de Sager, der vare henlagte under dens Jurisdiction, og det saameget mere, som det var sagt, at Kirkens Domsret i disse Sager skulde være fri („*tales causæ libere dirimantur*“). Saaledes forstod ogsaa Erkebiskop Jon Overeenskomsten. Han udgav en ny Kirkelov, der efter ham blev kaldt Jons Christenret. Men ligesom Sættargerden

[1]) Norges gl. Love II. 462 ff.

forbød Kongen at forandre Landets vedtagne og skrevne Love og de deri fastsatte Pengebøder til Kirkens eller Geistlighedens Skade, saaledes forbeholdt den paa den anden Side ogsaa udtrykkeligt Kongen de Pengebøder eller Andeel i samme, som efter verdslig Lov maatte flyde af Forseelser, der paataltes ved geistlig Ret. Sættargerden tilkjendegav herved bestemt, at Kirkens lovgivende Myndighed ikke skulde strække sig ligesaa langt som dens dømmende. At bemyndige Kirken til at give hvilkesomhelst Regler, den fandt for godt, om enhver af de ovennævnte Anliggender f. Ex. om Testationsfriheden eller Tiendevæsenet, maatte desuden erkjendes at være en altfor betænkelig Sag. Det var ogsaa det Forsøg, Erkebiskop Jon i sin Christenret gjorde paa at indføre den kanoniske Rets nyeste Forskrifter om udvidet Tiendepligt, som bragte Kongen til at negte denne Kirkelov Gyldighed. Kongen fik heri Understøttelse af den over de nye Byrder forbitrede Almue ligesaavel som hos de verdslige Stormænd.

Den gamle Christenret indføres igjen.

I denne Kamp gik Kongedømmet af med Seiren. Erkebiskop Jørund maatte samtykke i, at Kong Erik Magnussøn, hvem man har kaldt Præstehaderen, ved en Retterbod af 14 Mai 1290 bestemte, at den gamle Christendomsbolk, som gjaldt før Foreningen i Tønsberg, atter skulde træde i Kraft med Hensyn til Tiende, Bøder og alle andre Ydelser til Geistligheden. Baade Sættargerden af 1277 og Erkebiskop Jons Christenret bleve fra nu af i sin Heelhed betragtede som ugyldige. Den norske Kirke vedblev vistnok senere gjennem sine Provindsialconcilier at udøve en lovgivende Myndighed, men denne kan ikke siges at have været anerkjendt, uden forsaavidt Kirken derunder holdt sig inden sine egentlige Enemærker. Dens Domsret fik ogsaa i Virkeligheden et langt snevrere Omraade, end det i Sættargerden opstillede. Endog Sager mellem Geistlige behandledes undertiden ved de almindelige Domstole, nemlig naar de angik verdslige Retsforholde. Derimod have Ægteskabs- og Skilsmissesager fremdeles været paadømte af de geistlige Retter. Disses Jurisdiction synes senere igjen at have udvidet sig noget, jvfr. Retterbøderne af 14 Sept. 1327 og 30 August 1337.

Den sidste bestemte, at alle Forseelser, hvoraf der efter Christenretten kunde flyde Bøder, i Nidaros skulde paadømmes af Erkebiskoppens Official og Lagmanden vexelviis, og hvis Sagen var meget vigtig, af Erkebiskoppen selv paa Kongedømmets og Kirkens Vegne. Kirken opgav heller aldrig den Paastand, at Overeenskomsten af 1277 var gyldig. I Erkebiskop Olafs Statut af 23 August 1351 fastsattes endog Straf af Excommunication for den Lægmand, som tiltog sig dømmende Myndighed i de Sager, der efter Sættargerden hørte under geistlig Ret.

Forholdet mellem Stat og Kirke i Danmark.

I Danmark bleve endnu i Aarene 1162 og 1171 de skaanske og sjellandske Kirkelove givne af Biskopperne efter Overeenskomst med Folket og med Stadfæstelse af Kongen. De forudsatte ogsaa, at Folkets Samtykke var nødvendigt til Stiftelsen af ny kirkelig Lov. De sige nemlig, at dersom Biskopperne og Bønderne bleve uenige om, hvad der var Lov, da skulde de i dem optegnede Bestemmelser afgjøre deres Trætte. Biskopperne kunde altsaa ikke paa egen Haand udfylde eller ændre disse Love. Ogsaa her fremkom imidlertid Geistligheden med den Paastand, at den kanoniske Ret var den gjældende i alle Kirkens Anliggender, og Erkebiskop Jacob Erlandsøn foretog sig derfor (1254—1256) paa egen Haand og mod Kongens Indsigelse at forandre Kirkeloven. I Anledning af denne og andre Anmasselser fra Geistlighedens Side opstod der en langvarig Strid med Kongen. Men denne Strid antog en noget anden Characteer end i Norge. Paa den ene Side vides nemlig ingen af de danske Konger i dette Tidsrum, saaledes som Magnus Lagabøter, at have gjort Forsøg paa at give Kirkelove. Ingen af de danske Provindsiallove have noget eget Afsnit, svarende til Christendoms- eller Kirkebolkerne i de norske og svenske Love. Paa den anden Side have heller ikke de danske Erkebiskopper anseet det nødvendigt gjennem en heel ny Kirkelov af samme Slags som Jons Christenret at bringe den danske Kirkeret i Overeenstemmelse med den kanoniske Lov. De have udentvivl, og det med større Sammenhæng i Tankegang, paastaaet, at selve den kanoniske Ret i Egenskab af almindelig Lov for den katholske Kirke, uden nogen

særskilt Beslutning eller Tillempning, gjaldt ogsaa for Kirken i Danmark[1]). Og denne Anskuelse trængte for en væsentlig Deel igjennem. Som allerede tilforn anført, erkjender Jydske Lovs Fortale paa en vis Maade, at dén verdslige Lov skulde staa tilbage for Guds Lov. At Kongen beholdt Retten til at afgjøre, hvorvidt den verdslige Lov stod i en aabenbar Strid med den kirkelige, formildede vistnok Grundsætningen, men det vigtigste var dog opnaaet ved dens Anerkjendelse som almindelig Regel. Kjøbenhavns Stadsret af 1294, Art. 42, udtaler, at den kanoniske Ret skulde bruges i geistlige Sager. I Christoffer II.s Hdf. § 8, Valdemar Eriksøns Hdf. § 5 og Olafs Hdf. § 7 heder det udtrykkeligt, at ingen Biskop eller geistlig Person maa fængsles, gjøres landflygtig eller berøves sit Gods, medmindre det skeer, hvis han er Biskop, efter pavelig Befaling, eller hvis han er i ringere geistlig Stilling, efter Befaling fra hans ordinære geistlige Dommer, „for hvem han var forvunden paa kanonisk Maade“. Og at ingen verdslig Lov skulde gjælde, forsaavidt den kom i Strid med den kanoniske, fremhæves saa stærkt i Biskop Knuds Glosse til Jydske Lovs II—96, at man kun kan nære liden Tvivl om denne Regels hyppige Anvendelse ved de geistlige Domstole. Uagtet disse, naar Gjenstanden ei var af reent kirkelig Natur, vel ikke fulgte enhver Regel i den kanoniske Ret, men sandsynligvis for nogen Deel have holdt sig til den nationale Lov, hvor dennes Bestemmelser ei stode i aabenbar Strid med Kirkens Grundsætninger, maatte det Omfang, i hvilket den katholske Kirkes Lov blev anerkjendt i Danmark, i væsentlig Grad komme til at bero paa Udstrækningen af de geistlige Domstoles Jurisdiction, og i saa Henseende ordnedes Forholdet overeenstemmende med Kirkens Synsmaade. Allerede under Kong Nils (1104—1134) vare Sager, hvori geistlige Personer sagsøgtes, henlagte under de geistlige Domstole. Omtrent ved Midten af det 13de Aarhundrede bleve disse Retter

[1]) Denne Anskuelse synes ogsaa at være fremtraadt paa Island, skjønt den ikke der kan være bleven gjennemført. See Munch IV. 2. Side 64.

5 (6)
lat. 10.

Værnething for Geistlighedens Tjenere og Fæstebønder. Af Thord Degns Artikler 7 og 15 seer man, at ogsaa almindelige Lægmænd i visse mod geistlige forøvede Forbrydelser svarede for geistlig Ret, og omsider fik Kirken Jurisdiction i hele den omfattende og stedse voxende Mængde af Sager, som den kanoniske Ret regnede til de geistlige. Af den Sætning, at Sager om Meeneed hørte under geistlig Ret, udviklede der sig endog (Jydske Lov III—7) den Regel, at Sandemænds Dom og overhovedet alle andre Domme, der afsagdes af nogen, som havde aflagt Eed paa at ville dømme retfærdigt, kunde indankes for Biskoppen og otte af ham valgte Bygdemænd. Denne halvt geistlige Domstol blev saaledes en næsten almindelig Overret, „der skulde være Lovens Ende", det vil sige, fra hvilken der ikke kunde appelleres.

Forholdet mellem Stat og Kirke i Sverige.

I hvilket Forhold Kirkens Lovgivningsmyndighed i Sverige stod til Statens, er lidet oplyst. Næsten alle Landskabslove indeholde, som forhen antydet, særegne Kirkebolker, der formodentlig ere blevne givne paa samme Maade som disse Loves øvrige Bolker, altsaa i alt Fald ikke af Geistligheden alene. Ligeledes seer man, at Kongen endnu i 1304 har givet en Anordning om Tienden [1]). Den kanoniske Ret paaberaabes vel paa enkelte Steder i Landskabslovene, saaledes i den ældre Vestgøtalov Arveb. fl. 8 og 10, Giftuingeb. fl. 7 og fl. 9 § 6, men ikke som gjældende ved sin egen Kraft. Tvertimod har den Forskrift, at Kongen i sin Eed skulde love ikke at inddrage nogen udenlandsk Ret i Riget, vistnok fornemmelig havt til Hensigt at forebygge Anvendelsen af den kanoniske Ret, hvor den kom i Strid med den nationale. Grundsætningen om den kanoniske Rets Gyldighed i visse Forholde banede sig dog nogen Indgang. Da Magnus Eriksøn i 1347 forelagde et Rigsmøde Udkast til en ny Landslov, protesterede fem af de tilstedeværende geistlige mod dens Antagelse, idet de erklærede, at Loven ingen udtrykkelig eller stiltiende Forandring kunde medføre i, hvad der var fastsat ved den kanoniske Ret, Synodal- og Provindsial-Statuterne, pavelige, kongelige eller andre Privile-

[1]) Dipl. Svecanum II. 403—409.

gier, som vare forundte Kirkerne i Sverige, eller hvad der gjennem gamle Sædvaner var indført til Kirkens Fordeel. Ligesom en lignende tidligere Protest havde medført, at Sødermanlandslovens Kirkebolk ikke kom til at træde i Kraft, saaledes standsede den her omtalte Protest Vedtagelsen af Magnus Eriksøns Landslov i sin Heelhed. I de opbevarede Haandskrifter af denne Lov er nemlig Kirkebolken udeladt og vedkommende ældre Landskabslovs Kirkebolk indtagen i Stedet.

Den kirkelige Jurisdiction havde i Sverige meget mindre Udstrækning end i Danmark. Ved et Brev af Aar 1200 fritog Kong Sverker II geistlige fra at svare for verdslig Domstol i Sager angaaende Forbrydelser. Denne Bestemmelse udvidedes og indtoges i Landskabslovene. Under geistlig Ret hørte efter disse Love Tvistigheder mellem Kirker eller mellem Kirke og Præst om Kirkegods eller Kirkens Gjæld, ligeledes Søgsmaal mod geistlige, naar Sagen vedkom deres Personer, samt paa en vis Maade de saakaldte Bansmaal eller Sager, i hvilke Kirken eller dens Klerker ansaaes fornærmede ved Forbrydelse, begaaet af Lægmænd. Forøvrigt hørte Sager mellem eller mod Lægmænd kun under geistlig Domstol, forsaavidt de angik Ægteskab eller Aager. Tvistemaal mellem Kirken og Bonden angaaende Jord skulde efter Lovenes udtrykkelige Bestemmelse paadømmes af de verdslige Domstole, og for dem svarede ligeledes Kirkens Bønder og Tjenere, naar de forbrøde sig mod andre Lægmænd. Fra Biskoppernes Domstole kunde Lægmænd desuden i alle Tilfælde appellere til Kongen, „hvis Biskopperne ei gjorde dem Ret." Heri laa det kraftigste Værn mod, at den kanoniske Lov fortrængte den nationale.

At Kirken besad lovgivende og dømmende Myndighed, var i visse Henseender gavnligt.

Den lovgivende og dømmende Myndighed, Kirken erhvervede sig, var endog med de Indskrænkninger, den maatte taale, nok til at sikre Geistligheden en overordentlig Magt. Kirkens Jurisdiction var tillige en rig Indtægtskilde. Det var nemlig den almindelige, skjønt som vi have seet, ingen undtagelsesfri Regel, at Kirken tilegnede sig de Bøder, den idømte. Ligeledes beholdt den de ofte meget betydelige Summer, hvormed Personer, der vare ilagte strengere Straffe,

løskjøbte sig fra disse. Det vilde imidlertid være urigtigt at forestille sig Herskesygen og Egennytten som de eneste Drivfjædre til Kirkens Forsøg paa at udvide sin lovgivende og dømmende Myndighed. Den verdslige Lovgivning var i mange Stykker barbarisk og i sædelig Henseende slap. Den lod ofte grove Forbrydelser afsones med smaa Bøder og afgav derfor en saa utilstrækkelig Beskyttelse for Retsikkerheden, at Kirken ofte maatte føle sig opfordret til at komme den til Hjælp. I Bodsøvelserne og Bansættelsen havde nemlig Kirken Tvangsmidler, der hyppigen viste sig i Stand til at bøie en Gjenstridighed, mod hvilken den verdslige Retfærdighed var magtesløs. Navnlig ydede Kirkens Jurisdiction de lavere Classer et Forsvar, der vistnok bidrog noget til at formindske det Tryk, for hvilket disse i en lovløs Tidsalder vare udsatte.

Efter denne Udsigt over Kirkens almindelige Forhold til Staten, skulle vi gaa over til at betragte de Sider af samme, der nærmest vedrøre Geistlighedens personlige Stilling.

Hvem der besatte Kirkens Embeder.

Den første Plads i Kirken indtoge Biskopperne og blandt dem Erkebiskopperne, der hver i sin Kirkeprovinds vare Geistlighedens Hoveder. Erkebispestole oprettedes i Lund 1103, i Nidaros 1154, i Upsala 1164. I den første Tid efter Christendommens Indførelse var det baade i Norge og Danmark Kongen, som ansatte Biskopperne. I Sverige valgtes de endnu efter den ældre Vestgøtalov Retl. Bolk fl. 2 af Almuen og indsattes af Kongen. Præsterne valgtes i alle tre Riger af Menigheden, og Biskoppen havde i det høieste kun Ret til at negte at vie den valgte, hvis han fandt ham udygtig eller uværdig til præsteligt Embede. Disse Beskikkelsesmaader af de geistlige Embedsmænd kunde ikke siges at være i Strid med Kirkens Regel, saaledes som denne stod, da Christendommen her blev indført. Senere opstillede Kirken den Grundsætning, at Biskoppen skulde vælges af Domkapitlet, eller det Collegium af Kanniker, som var indrettet ved Bispedømmets Domkirke, og at alle Præsteembeder igjen skulde besættes af Biskoppen. Denne Grundsætning gjennemførtes efterhaanden i Norge. Ifølge Cardinal Vilhelm af Sabina's Erklæring, der dog neppe er ganske nøi-

agtig, skulde dette have været Tilfældet allerede i 1247. I Overeenskomsten til Tønsberg indtoges Regelen, der senere vandt fuld Hævd. Dog beholdt Kongen Ret til at udnævne Præster ved de fjorten kongelige Capeller.

I de tvende andre Riger blev den her omhandlede Grundsætning aldrig fuldstændigt antagen. I Sverige besluttedes det vel paa Skeninge Rigsmøde 1248, at Biskopperne for Fremtiden skulde udvælges efter den kanoniske Ret, og ihvorvel Kongens Samtykke til Valget fremdeles indhentedes, ansaaes han neppe berettiget til at negte det. Naar det kom til Stykket, blandede imidlertid baade Kongen og de verdslige Herrer sig ofte i Bispevalgene, og Forskriften om, at Menighederne skulde vælge sine Præster, bibeholdtes med nogen Afændring i de yngre Landskabslove. Ligeledes have Menighederne i Danmark i Formen bevaret den samme Ret. I Virkeligheden kom det dog efterhaanden til at bero paa Biskoppens Samtykke, hvem der skulde ansættes som Præst. Den som selv havde opbygget Kirke og tillagt den de fornødne Indtægter, erkjendtes at have *jus patronatus* og i Kraft deraf at være berettiget til at beskikke dens Præst, Valdemar Eriksøns Hdf. § 4, Olafs Hdf. § 7. Fra 1215 af begyndte Domcapitlerne i dette Rige at vælge Biskopper, men Kongerne opgave aldrig før Calmarunionen Paastanden om at være berettigede til at besætte Bispestolene.

Det var ikke efter noget af Rigernes Lovgivning Kirken formeent at erhverve faste Eiendomme. Dens Rigdom paa Jordegods blev tilsidst overmaade stor. Af desto mere Betydning blev Spørgsmaalet om Kirkens og dens Tjeneres Skattepligt. I Sverige synes Kirkens Eiendomme allerede fra den ældste Tid af at have været frelse eller frie for de almindelige Skatter til Kronen. Denne Frihed blev udtrykkelig bekræftet i Kong Sverkers Brev af Aaret 1200 og siden i Aaret 1281 af Magnus Ladulaas, dog kun for det Gods, som allerede dengang var kommet under Kirken. Enhver af de følgende Konger fornyede imidlertid ved sin Regjeringstiltrædelse dette Geistlighedens Privilegium paa den Maade, at det hver Gang udstraktes til alt Gods Geistligheden senere havde erhvervet. I Overeenstemmelse med Nykøpings Stadgan af Kirkens Skattefrihed.

20de Sept. 1396 § 3 [1]) blev dog den Jord, Kirken havde lagt sig til, efterat Kong Albrecht var kommen paa Sveriges Throne, igjen erklære skattepligtig. — De Jordeiendomme, for hvilke Kirken paa gyldig Maade havde erhvervet Skattefrihed, beholdt denne, hvad enten de brugtes af Kirkens Embedsmænd eller bortleiedes til andre. Ligeledes var Geistligheden fri for nogle af hine Tiders mest trykkende Byrder, Hestefodring, Gjæstning og Skydsfærd. Hvorvidt der kunde paalægges Kirken og Geistligheden extraordinære Skatter, var et omtvistet Spørgsmaal. Geistligheden søgte at gjøre Forpligtelsen til at erlægge saadanne Skatter afhængig af Standens eget, eller endog af Pavens Samtykke.

Noget mindre var Kirkens Skattefrihed i **Danmark**. De første Bestemmelser om denne Gjenstand, som endnu ere opbevarede, findes saavidt vides i Jydske Lov III—9 til 11. Af disse fremgaaer det, at Klostrene oprindelig have været frie for Skat af al den Jord, de eiede. Denne Skattefrihed indskrænkedes ved det førstnævnte Capitel til den Jord, de havde kjøbt før 1215, hvorimod de skulde svare Leding og formodentlig ogsaa de øvrige Skatter af senere erhvervede Eiendomme, medmindre Kongen gav dem Frelse. Lovens III—10 forundte enhver reenlivet Præst Skattefrihed af een Gaard, og Biskopperne have udentvivl havt samme Skattefrihed som Adelen. Den almindelige Regel har imidlertid endnu været, at Kirkens Jord var skattepligtig. At dette var Tilfældet med dens Fæstegods, viser J. L. III—11, endog om det tilhørte Bispestole eller Klostre. I disse Regler kan der ikke antages at være gjort Forandring ved Christopher II's og Valdemar Eriksøns Hdf. undtagen forsaavidt de (henholdsviis § 9 og § 8) fritoge alle geistlige for Hestefodring. Vistnok forbyder den første Hdf's § 5, den sidtess § 3 at skatlægge Klerker og andre geistlige Personer (*ut non talliantur*), men deri ligger neppe mere end et Forbud mod nye vilkaarlige Skattepaalæg, jvfr. Christ. Hdf. §§ 22 og 25 samt Valdemars § 19. Kong Olafs Haandfæstning § 1 erklærer udtrykkeligt, at alle geistlige Personer skulde være frie for

[1]) Hadorphs Bilag til Riimkrøniken Side 62 ff.

ethvert Slags kongelige Byrder, af hvad Navn nævnes kunde. Men da § 2 ved Siden heraf tilføier, at enhver. Sognepræst skulde have den bedste af sine Gaarde skattefri, og at denne Frihed skulde strække sig til hans paa samme Gaard boende Tjenere, synes den Slutning berettiget, at Geistlighedens Fæstegods udenfor det her nævnte Tilfælde dog fremdeles skulde være skattepligtigt.

I Norge vare de geistlige for sine Personer oprindeligt frie for Ledingen, den eneste Skat der i Almindelighed erlagdes til Kongen, see G. L. Cap. 298 og F. L. VII. 17. Paa Grund af sin Stilling kunde de nemlig ikke forpligtes til at gjøre Krigstjeneste og altsaa heller ikke til at deeltage i det Vederlag, som Kongen oppebar af Landet, fordi han ikke udbød den halve Almenning, han kunde kræve ogsaa i fredelige Tider. Forliget til Tønsberg af 1277 Art. 5 og 11 indeholdt tvende Bestemmelser om Geistlighedens Ledingspligt. Den første fritog alle Biskopper, Abbeder og Klerker fra at drage med Kongen i Ledingsfærd eller yde ham noget Bidrag dertil af deres eget Gods, med mindre der var saa stor Nød forhaanden, at Ydelsen vedtoges af Biskopperne og de viseste Klerker i hans Bispedømme. I den anden tilstodes det Erkebiskoppen at holde hundrede Mænd frie for Leding, og denne Frihed skulde for enhver af disse, som bar Skutilsvends Navn, udstrækkes til tvende Personer af deres Huusfolk, og for enhver af de øvrige til een foruden ham selv. Hver af Lydbiskopperne skulde have samme Frihed for 40 Mand. Hver Sognepræst skulde med to Personer af sit Huus være fri for Ledingskat. Ogsaa af disse Mænd kunde der i særegne Nødstilfælde og med Geistlighedens Samtykke kræves Leding. Denne Skattefrihed var imidlertid i Færd med at tilintetgjøres ved de af Magnus Lagabøter indførte nye Regler om Ledingens Fordeling. Medens denne Skat tidligere havde været en personel Afgift, gik den nemlig nu over til at blive en Skat paa Jordbrug. Og da Magnus Lagabøters Lov ikke undtog Kirkens eller de geistliges Eiendomme fra Skattepligten, maatte Følgen heraf blive, at Geistligheden kom til at svare Skatter lige med Lægmænd. Herimod gjorde den Indvendinger, idet den udentvivl under Paaberaabelse af den førstanførte Forskrift

i Forliget til Tønsberg endog stræbte at erholde Skattefrihed for alle sine Eiendomme, altsaa ogsaa for sit Leilændingsgods. I Retterboden af 1280, jfr. Retterboden No. 9 i Norges gamle Love tredie Bind, paalægges det imidlertid Præster og Biskopsmænd at gjøre Udfareleding og Skibstyr ligesom andre. I Kong Haakon V's Retterbod af 1308 eller 1309 (No. 26) siges det vel ogsaa, at alle skulde gjøre Leding efter Jordbrug og Formue overeenstemmende med Loven, men paa samme Tid indrømmede den dog Erkebiskoppen og Biskopperne Ledingsfrihed for det i Tønsbergforliget bestemte Antal Mænd, og i Retterbod 15 Mai 1311 erklærer Kongen, at han vistnok ikke vilde taale, at geistlige og Biskopsmænd unddroge sig Ledingspligten for sine Jorders Vedkommende, men at han dog heller ikke vilde indskrænke deres gamle Frihed, og at derfor hver Præst for sig og een Person til skulde være fritagen for Leding af sit Aabøl eller den Gaard, han beboede. Geistligheden har saaledes ingen almindelig Skattefrihed opnaaet, men kun saamegen Nedsættelse i Skatten af de Gaarde, den selv brugte, at den nye Fordelingsmaade ei kom til at paaføre den nogen forøget Ledingsbyrde.

Endelig havde Biskopperne i Danmark ved Jydske Lovs II—77 faaet Sagefaldet af Kirkens Fæstebønder, selv om Forbrydelsen paadømtes ved verdslig Ret, dog kun forsaavidt Boden ikke oversteg 3 Mark. I Sverige var samme Ret allerede i 1219 tillagt dem uden Indskrænkning.

Af alle Stænder var **Adelen** den i politisk Henseende vigtigste, men ogsaa den, hvis Historie i Forhold til Standens Betydning er den dunkleste [1]).

Betingelserne for Stormandsclassens Omdannelse til en Adelstand.

I ethvert Samfund ville altid nogle af dets Medlemmer være i Besiddelse af Fortrin, som give dem en overlegen social og politisk Indflydelse. Men saadanne Mænd komme først til at udgjøre en Stand, naar de gjennem ydre Baand forbindes til en Eenhed, og deres Magt vinder en retlig Anerkjendelse, der lader den fremtræde i Skikkelse af en Insti-

---

[1]) See herom P. A. Munchs Afhandling om Adelens Oprindelse og Betydning i Norden, i hans Norske Maanedskrift første Bind.

tution, eller naar denne Magts væsentlige Betingelser dog gaa nogenlunde uformindskede over fra Mand til Mand i samme Slægt. De, der først have vundet en stadig Indflydelse i Samfundet, pleie vistnok altid at stræbe saavel efter at overføre den paa sine Børn, som efter at omdanne Kjendsgjerningen til en Institution, men ligesom denne Omdannelse for Samfundets Tarv er ufornøden, saalænge Folket er villigt til at følge og understøtte dem, der ved høi Byrd og gammel Formue, Vane til at styre og Kjendskab til offentlige Forretninger ere dets naturlige Ledere, saaledes vil disses Trang til at faa sin Stilling anerkjendt ved Lov være mindre i samme Forhold, som Sæderne opretholde den urokket. Hvor demokratisk den oprindelige Forfatning i de skandinaviske Lande nu end i Formen har været, er det dog umiskjendeligt, at deres Folk altid stode under mægtig Paavirkning af sine Stormænd, og at der gjennem det hele Samfund gik en stærk aristokratisk Aand. Men Høvdingernes Magt var i den ældste Tid moralsk, ikke retslig. Den gamle Stormandsclasse dannede blot den Jordbund, i hvilken Adelen siden voxede frem. Sin Rod havde denne Stand her i Norden derimod i det personlige Tjenesteforhold til Kongen, idet den ligefrem er udsprungen af den kongelige Hird. Herremænd, Ædlinger eller Adelsmænd ere senere Benævnelser paa de Personer, som tidligere kaldtes Hirdmænd, Hærmænd, Hofmænd, Kongens Mænd, og fra det 14de Aarhundrede af ogsaa Rigets Mænd eller „gode Mænd“. For Danmarks Vedkommende viser denne Sammenhæng mellem Hirden og Adelen sig i den Maade, hvorpaa Jydske Lov (III—18) begrunder Adelens Skattefrihed, naar den siger, at Hærmændene svare fuldt af sit Gods, fordi de vove sin Hals for Kongen og Rigets Fred, ligeledes i de senere Haandfæstninger, der fandt det nødvendigt at fritage Adelsmændene for Forpligtelsen til at fare udenlands i Kongens Ærinde. Thi denne Forpligtelse kan ingen anden Kilde have havt, end det snevrere personlige Tjenesteforhold, hvori alene Hirdmændene stode til Kongen.

Adelen havde sin Rod i den kongelige Hird.

Adelstandens historiske Udvikling af Kongens Hird eller Følge foregik i de nordiske Riger ikke paa samme Maade, som i de Lande, der efter at være befolkede af andre ager-

dyrkende Stammer erobredes af en germanisk Konge. I disse dannede Erobrerens Hær en Modsætning til den undertvungne Stamme. Plads i Kongens Krigerfølge gav under saadanne Omstændigheder Magt og Rigdom. Den medførte følgelig ogsaa en personlig Udmærkelse. Dette kan derimod neppe antages oprindelig at have været Tilfælde i Skandinavien. Naar Østgøtalovens Drabsbolk fl. 14 §§ 6—9 finder det fornødent at bestemme, at en Konges (Biskops, Hertugs eller Herres) Mand, som bliver dræbt, skal være ligesaa gild, som en frels eller fri Mand, viser den, at der endog havde raadet en vis Tvivl om, hvorvidt den, der var gaaet nogen anden til Haande og havde gjort sig til hans Mand, virkelig nød samme Ret som den, der intet saadant personligt Afhængighedsforhold havde paataget sig. Efterat ethvert af Rigerne var blevet samlet under een Hersker, og Kongedømmets Glands og Styrke derved var bleven forøget, er den Stilling, som Kongens haandgangne Mænd indtoge, bleven baade hæderligere og fordeelagtigere. De vare hans Raadgivere, vare Krigshøvdinger i de forskjellige Landsdele, førte Tilsyn med og kom omsider i fuld Besiddelse af den civile Styrelse. De fik store Veitsler af det Jordegods, der tilhørte Kongedømmet. Optagelsen i Kongens Hird aabnede saaledes Vei baade til Magt og Rigdom. Den maa derfor være bleven søgt endog af Mænd, der udsprang fra de anseeligste Ætter. At dette var Tilfældet i Norge, siges udtrykkeligt i Harald Haarfagers Saga Cap. 6. Endnu var vistnok den fattige og lavættede Mand ikke ubetinget udestængt fra Kongens Hird, men det laa dog i Forholdenes Natur, at Kongen maatte give de høibyrdigere og mægtigere Fortrinnet. Kongens egen Magt og Anseelse beroede for en stor Deel paa, hvorvidt han formaaede at omgive sig med en Hird af indflydelsesrige Mænd. Og medens Samfundet, naar det eengang har vundet Fasthed og Kræfter, kan overdrage Embedsmyndighed til enhver, som er i Besiddelse af den fornødne personlige Dygtighed, er det i sin Barndom som oftest nødt til at vælge sine Tjenere blandt Mænd, som kunne søge Styrke ikke blot i de Tvangsmidler, Loven stiller til deres Raadighed, men ogsaa i sin egen Rigdom og sine Familiefor-

bindelser. Det kunde derfor ikke undgaaes, at Kongerne i Valget af sine Ombudsmænd eller dem, hvem han gav Fuldmagt til paa sine Vegne at haandhæve den borgerlige Orden i en vis Egn, nærmest holdt sig til dennes Stormænd. Paa denne Maade har der dannet sig en Høvdingclasse, hvis ydre Kjendetegn var dens Tjenesteforhold til Kongen, men hvis Magt nærmest hvilede paa et andet Grundlag. Dette kan nemlig ikke søges i de Veitsler eller Forleninger, som Høvdingerne erholdt af Kongen for at gaa ham tilhaande. Allerede den Omstændighed, at den største Deel af Jordegodset i de skandinaviske Lande dog sandsynligvis var Allodialbesiddelse eller Selveiendom, maatte være en middelbar, men uovervindelig Hindring for, at den største politiske Magt skulde følge Feudalbesiddelsen. Men hertil kommer, at Forleningerne for at kunne have dannet Grundelementet i Aristokratiets Magt maatte have været ikke blot meget betydelige, men ogsaa arvelige. Dette har imidlertid i de nordiske Lande saagodtsom aldrig været Tilfældet. Kongen ansaaes nemlig ikke blot uberettiget til at give Forleninger udover sin egen Regjeringstid, men ogsaa berettiget til naarsomhelst at tage dem tilbage.

Det egentlige og varige Grundlag for Høvdingernes eller Lendermændenes Magt maa derfor søges andetsteds og er kun at finde i deres Eiendomsjord. I et Samfund af eensartet Herkomst kan en Arveadel vanskelig opkomme, — skjønt engang udviklet til priviligeret Stand vistnok fortsætte en Skintilværelse, — uden paa det materielle Underlag af stor Grundbesiddelse. Det er ogsaa sikkert, at der i alle tre skandinaviske Riger gaves mange Ætter, som samlede og gjennem lange Tider bevarede betydelige Rigdomme i Jord. Tilfulde at forklare denne vigtige Kjendsgjerning er imidlertid ikke let. Den gamle og almindelige Arveregel var nemlig baade i Sverige og Norge, at hele Arveladerens Formue skulde deles mellem hans Sønner, og ved Magnus Lagabøters samt Birger Jarls Lov af 1262 blevè ogsaa Døtrene tillagte Arveret ved Siden af dem. For Danmarks Vedkommende har det vistnok været paastaaet, at ældste Søn arvede hele Faderens Jordegods, men denne

Grundlaget for Adelens Magt var dens Formue i Jord.

Paastand er blottet for ethvert antageligt Beviis[1]), og de ældste skrevne danske Love bestemte alle, at Arveladerens Formue skulde deles mellem samtlige hans Børn. At disse Arveregler i noget af de tre Riger ved private Forføininger hyppigen skulde være tilsidesatte til Fordeel for ældste Søn, lader sig ikke godtgjøre og er lidet rimeligt, da der, saavidt skjønnes, ikke gaves Former, hvorunder det mod de øvrige arvberettigede Børns Villie kunde skee. En Arvelov, som deler Jordegodset mellem Børnene eller endog kun mellem Sønnerne, medfører i Almindelighed, at de større Formuer, som tilfældigviis engang have samlet sig paa enkelte Hænder, hurtigen splittes ad. Hvor denne Følge udebliver, maa der kunne paavises en eller anden særegen Omstændighed, der virker i modsat Retning.

Hvorledes de verdslige Hövdingætter erhvervede og vedligeholdt sin Formue.

At de skandinaviske Høvdingeætter vandt og opretholdt sin Stilling, lader sig neppe forklare uden ved at antage, at den store Fleerhed af deres Medlemmer ikke alene have brugt, men ogsaa misbrugt sin Magt til at udvide sine Besiddelser. Det er let at forstaa, hvor stærkt enhver Stormand, som havde mere end een Søn, kunde føle sig dreven dertil. I saa Henseende stod Tingen bedre i Lande, hvor Førstefødselsretten herskede. I hiin Tid hvilede den verdslige Høvdings Anseelse, hans Magt og ofte endog hans Sikkerhed paa hans og hans Frænders Rigdom. Paa hans Evne til at forøge sin Formue saameget, at enhver af hans Sønner fik nok til at holde et talrigt Tjenerskab, understøtte Venner og Slægtninger og bevare Ættens Glands, beroede det, om hans Efterkommere skulde blive frie Herrer eller undertrykte Bønder. Hans Bestræbelser for at forøge sit Gods lettedes ved Samfundstilstanden. Rigdommens Betydning som Redskab for yderligere Erhvervelse var i den halv barbariske Tidsalder i flere Henseender større end i en civiliseret. Retsusikkerheden lammede vel Capitalens Virksomhed som Hjælpemiddel ved den egentlige Production, skjønt mindst for den mægtige Mand. Paa den anden Side vare de naturlige Næringskilder lidet benyttede og Anledningen til frugtbar An-

[1]) See Nyt Juridisk Arkiv 17 Bind Side 115—119.

vendelse af Formuen forsaavidt let. Der gaves i lang Tid ingen Middelstand. Høvdingerne vare saagodtsom de eneste store Driftsherrer og Handelsmænd. Men desuden satte deres Rigdom dem under den svage Retsorden ofte istand til, selv om de ei vare beklædte med offentlig Myndighed, ustraffet at forurette og udsuge deres Omgivelser paa en Maade, som i det moderne Samfund er umulig. I det af de tre Lande, der i det hele taget synes at have været uroligst, nemlig Sverige, kan det derfor gjerne have forholdt sig saaledes, som det sædvanlig fremstilles, at der ved Siden af Tjenesteadelen i lange Tider vedligeholdt sig et af Kongen uafhængigt og dog med ingen særlig Forret udrustet Aristokrati. Dette synes man vel at tænke sig som i en vis Forstand hvilende paa Fødsel og Familieforbindelser, men det kan dog ikke strengt taget siges at have været arveligt eller uafhængigt af, at Ætten bevarede sin Rigdom. Det er klart, at Muligheden af et saadant Aristokratis Tilværelse under den dagjældende Arvelovgivning maatte formindskes, eftersom den borgerlige Orden blev mere befæstet. Efterhaanden som dette indtraadte, er derfor Tjeneste- og Fødselsadelen smeltet sammen. Den Retsorden, som var stærk nok til at holde den blotte Rigmand i Tømme, kunde endnu være for svag lige over for dem, som med høi Byrd og Rigdom forbandt den offentlige Myndighed, der i alt Fald for nogen Deel pleiede at følge med Tjenesteforholdet til Kongen. Denne Myndigheds Haandhævere modsatte sig vel, at den menige Almue udsugedes af hvemsomhelst, men forbeholdt sig selv, sin Slægt og sine Venner de dermed forbundne Fordele. Saavidt maa vel Udviklingen antages at være naaet i Magnus Ladulaas's Tid. Senere, nemlig under Kong Albrecht, tiltog atter Herrernes voldsomme Undertrykkelser. Det var ikke nok med at Adelen, naar Bønderne kom i Nød, benyttede sig deraf „til at kjøbe deres Eiendomme for Fjerdeparten eller Femteparten af, hvad disse vare værd“ [1]). Høvdingerne misbrugte sin Magt paa meget grovere Maader. Kong Albrecht klagede i 1367 over, at nogle af hans Fogder, Rid-

[1]) Jfr. Reuterdahls Statuta synodalia Side 90, 93, 94, 102, 103, 109 og 110.

dere, Svende og andre Personer fore frem mod Almuen som glubende Ulve. I Telgemødets Beslutning af 1380 forbydes det de verdslige Høvdinger og deres Tjenere ved Trudsler og Udpresninger at tvinge Geistlighedens Bønder til at give sig Penge eller andre Ting, og i Arbogamødernes Beslutninger af 1396 og 1412 klages der over, at Bønderne ved Hug og Slag og ved at indespærres i Fængslerne bleve tvungne til at finde sig i alskens Udsugelser, saa at de af Frygt ofte flygtede og overlode Huus og Eiendom til Udplyndring. Navnlig havde den bekjendte Bo Jonsøn paa dette Viis erhvervet en uhyre Formue[1]. Det heromhandlede Samfundsonde var under Slutningen af Kong Albrechts Regjering steget til en saadan Høide, at Herrerne selv fandt det fornødent at træffe Foranstaltninger derimod. Udentvivl efter Dronning Margretas Forslag blev det ved Nykøpings Stadga af 1396 § 2 paalagt Adelen at tilbagegive Bønderne det Gods, den havde aftvunget dem.

Meget lemfældigere har neppe Adelen i **Danmark** været mod Almuen. Ogsaa her bleve Bønderne ofte ligefrem tvungne til at opgive Eiendomsretten til sine Gaarde og tage dem til Fæste af Kirken eller Herremændene for paa saadan Maade at tilkjøbe sig den Beskyttelse, som ringere Mænd i hine urolige Tider ikke kunde undvære. Den uretfærdige Behandling, som blev Bønderne til Deel, drev dem flere Gange til at gjøre Opstande, under hvilke de vel for en Tid toge blodig Hævn, men som altid endte med, at Adelen beholdt Overhaand og gjorde Aaget endnu tungere.

Hverken Fristelsen eller Leiligheden til at udsuge Almuen kan have manglet de norske Stormænd, og det er derfor lidet rimeligt, at de skulde have været ganske skyldfrie i denne Henseende. G. L. Cap. 37, 46, 141 og 267, F. L. IV—52 og X—16 samt Magnus Lagabøters Landslov VIII —1 og 7 røbe en stærk Frygt for Misbrug af Høvdingernes Magt. Bestemmelsen i Slutningen af Hirdskraaens Cap. 34 viser baade, at enkelte Hirdmænd gjorde sig skyldige i Undertrykkelse af Almuen, og at de deri understøttedes af sine

[1] Styffes Bidrag til Skandinaviens Historie II, Indledn. Side LXXI ff.

Standsbrødre. Og naar samme Lovs Cap. 19, der omhandler Lendermændenes Rettigheder, finder det fornødent at erklære, at ingen Mand kan forbryde sin Jord til nogen anden end Gud eller Kongen, saa er det et temmelig utvetydigt Vidnesbyrd om, at Lendermændene have stræbt paa ulovlig Maade at sætte sig i Besiddelse af Jordegods. Det er imidlertid sandsynligt, at disse Misbrug hverken have været saa hyppige eller saa grove, som i Danmark eller Sverige. Idetmindste synes de Forurettelser fra Sysselmændenes Side, mod hvilke Haakon V.s Retterbøder af 1293 §§ 2 og 3, 1297 § 11, 11 October 1303 og 26 December 1309 ere rettede, at have havt et mere bedragersk end voldsomt Præg. Naar Creditorer eller Arvinger mistvivlede om ved egen Indflydelse at kunne komme til sin Ret, kjøbte Sysselmændene den for en Spotpriis. De fordrede Gaver for at paatale Misgjerninger. Naar en Forbryder ikke kunde udrede de ham ilagte, ofte meget svære Bøder, paatoge de sig at svare for ham mod at erholde hans Gaard til Eiendom, eller de vægrede sig ganske for at standse Retsforfølgningen mod ham og modtage Bøder, medmindre disse erlagdes i Jordegods[1]). Og som man kan see af en Forordning af 3 Juli 1483, have de brugt at tilegne sig dette istedetfor at opføre det i Kronens Jordebøger[2]).

Adgangen for de kongelige Sysselmænd til uhindret at plyndre og bedrage Bønderne voxede i høi Grad fra den Tid, de erholdt sine Sysler i Forlening eller som Pant og altsaa i Almindelighed kom til at oppebære de kongelige Indtægter for egen Regning. De tvang da Bønderne til at gjøre Hoveri og paalagde dem ulovlige Skatter, og da Lensherren var den øverste eller rettere den eneste exekutive Embedsmand og Krigshøvding i sit District, var det naturligviis særdeles vanskeligt at skaffe sig Ret mod ham.

Ligesom det Tjenesteforhold, hvori Høvdingerne kom til Kongen, styrkede den faktiske Grundvold for deres Magt, saaledes maa det ogsaa i andre Henseender have bidraget til af dem at danne en virkelig Adelstand. Her var det da

[1]) Dette berettes udtrykkeligt om Biskop Olaf Thorkilsøn i Bergen. Norske Samlinger I. Side 5.

[2]) Paus's Norske Forordn. Side 273.

navnlig af stor Betydning, at Hirden, som før paavist, besad en saa kraftig Organisation. Den forøgede Hirdmændenes Evne til at skaffe sig særegne Rettigheder. Den skjærpede Følelsen af deres Stillings Betydning og deres Tilbøielighed til at afslutte sig mod alle udenfor staaende.

Adelens Skattefrihed.

Den Rettighed, som det nærmest maatte blive Spørgsmaal om at tilstaa dem, var Friheden for at betale de almindelige Skatter. Da de ifølge det særegne Afhængighedsforhold, de havde paataget sig til Kongen, vare forpligtede til af alle Kræfter at staa ham bi og navnlig til at ledsage ham i Krig med sine Mænd, havde de et billigt Krav paa at holdes fri for at deeltage i de almindelige Ledingspræstationer. Og dette kunde igjen let lede til den Forestilling, at de ogsaa burde være fri for at betale den Godtgjørelse for halv Leding, som Kongen i Fredstid kunde forlange, og som var den ældste Skat.

I Sverige antages ogsaa Kongens Mænd fra gammel Tid af at have nydt en vis Skattefrihed [1]). Nogen Bestemmelse herom findes imidlertid, saavidt vides, ikke førend i den af Magnus Ladulaas givne Stadga fra 1280 [2]), hvis § 13 gav alle Kongens, hans Broder Hertug Benedicts Mænd og alle deres Brytier eller Forvaltere og Leilændinger frie for alle kongelige Skatter, ligeledes Biskoppernes Svende. Dertil føiedes en Foranstaltning, som i høi Grad maa have bidraget til at gjøre Adelskab almindeligt i Sverige. „Vi ville og", heder det i Slutningen af samme Paragraph, „at alle de Mænd, som tjene med Hest, at de have det samme Frelse". Enhver, som paatog sig saadan Forpligtelse til at tjene, om det end ikke var mere end med en eneste Rytter, erhvervede altsaa Skattefrihed, som det synes, for hele sit Gods, saavel det, han allerede eiede, som det, han senere erhvervede, og uden Hensyn til, om han selv brugte sine Eiendomme eller bortfæstede dem til andre. Det var sandsynligviis dog Meningen, at Frelsemændene skulde tjene Kongen med alle

[1]) Nordstrøm I. Side 153—154, jvfr. Styffes Bidrag til Skandinaviens Historia I. Indledningen Side XII og LXXXVI, Strindholm Svenska Folkets Historie IV 579 ff.

[2]) Hadorph, Bilag til Bjarkøretten, Side 5.

de Ryttere, de i Gjerningen havde i sit Brød, og Magnus Ladulaas har formodentlig stolet paa, at de vilde finde det fornødent for sin egen Skyld at holde saa store Følger af bevæbnede Mænd, som deres Formue tillod. Heri synes han heller ikke at have taget feil. Det blev senere endog anseet hensigtsmæssigt ved Lov at indskrænke Antallet af de Følgesvende, de paa Reiser kunde tage med sig.

I Længden fandt Kongerne dog, at den Skattefrihed, Frelset medførte, var for stor i Forhold til Tjenestepligten. Adelens Forøgelse af sit Jordegods ledede nemlig til stadig Formindskelse i Kronens Indtægter, og Kong Magnus Eriksøn søgte af den Grund at sætte Grændse derfor. Det er nemlig vist, at man under hans Regjering begyndte at skjelne mellem frit og skattepligtigt Jordegods, saaledes at en Frelsemand, naar han kjøbte Jord, der ikke før var erkjendt som skattefri, fremdeles maatte erlægge Skat af samme. Til Støtte for denne Fordring har Magnus formodentlig paaberaabt sig de Bestemmelser i Landsloven, der forbød Kongen at formindske Kronens Indtægter og kun paalagde ham at holde alt gammelt Frelse, Kongebolken fl. 3 og fl. 5 § 5 og 7. Den ældste Bestemmelse, der klarlig hviler paa den Forudsætning, at Skattefriheden var et blandet Privilegium, som kun tilkom Frelsemænd for den Jord, der allerede engang var bleven henregnet til den skattefri, er Jønkøpings-Stadgan af 1360 [1]) §§ 1 og 2. Naar nogen Frelsemand for Armods Skyld vilde udtræde af Frelsestanden, var det ifølge den førstnævnte Paragraph tilladt hans Frænder at kjøbe hans Gods ind under deres Frelse. Den anden Paragraph tillod, naar Frelsemand havde solgt Jord til udgjærdes Bønder, enten ham eller hans Frænder atter at indkjøbe den under Frelse, hvis den senere blev tilfals [2]).

[1]) Hadorphs Bilag til Bjarkøretten Side 22—23.

[2]) Det var dog ikke blot den Frelsemændene tilhørende Jord, som nød Skattefrihed. Saadan Frihed blev ogsaa tillagt Frelsets Landbønder eller Leilændinger for deres egen Eiendomsjord, forudsat at denne ikke i Størrelse oversteg et lovbestemt Forhold til den skattefrie Jord, de havde leiet af Frelsemand. See Jønkøpings-Stadgan af 1360 §§ 3—5 og Stadgan af 10 Januar 1380, § 1.

Under Kong Albrecht synes Frelsemændene atter at have anmasset sig Skattefrihed for sit nyerhvervede Gods, og i den Anledning opstod der i Begyndelsen af Dronning Margretas Regjering Uenighed mellem hende og dem. Dronningen gik her i Hovedsagen af med Seiren. Stormændene maatte til Fordeel for Kronen i Nykøpingstadgan §§ 1 og 3 samtykke i en Inddragning, ved hvilken Adelen fradømtes ikke alene Eiendomsretten til det Krongods, den uretmæssigen havde tilvendt sig, men ogsaa Skattefriheden for det skattepligtige private Gods, den under Kong Albrecht retmæssigen havde erhvervet[1]). Fuldstændigt gave de priviligerede Stænder dog ikke efter. I Stadgans § 7 blev det vel forbudt enhver, saalænge Dronning Margreta og Kong Erik levede, at kjøbe eller pante sig til (Skattegods) eller hindre eller mindske (Indtægten) for Kongen eller Kronen i nogensomhelst Maade, uden det skeede med Kongens og Dronningens gode Villie. Efter begges Død skulde imidlertid hver paa sin Side, Kronen paa den ene, Adelen og Geistligheden paa den anden, have sin Ret i alle Stykker uforsømmet.

De danske Herremænds Skattefrihed omtales allerede i Jydske Lovs III—11, 15 og 18 og var sandsynligviis meget ældre. Efter Jydske Lov vare de frie for de sædvanlige Skatter af al den Jord, som de selv eiede og brugte. Herunder indbefattedes altsaa ikke blot de Gaarde, som de eiede og personligen drev, men ogsaa dem, som bleve drevne for deres Regning af Gaardsfogder eller Bryder. Ligeledes var den Herremand, der ikke eiede Jord til „en fuld Plovs" Udstrækning, men leiede sig saamegen Jord, som der skortede ham derpaa, fri for at betale Skat af samme. Derimod var det Adelen tilhørende Fæstegods kun skattefrit, forsaavidt Eieren derpaa havde en kongelig Benaadning, hvilket Tilfælde, da det omtales i selve Loven, neppe har været usædvanligt. Ogsaa i Danmark søgte Dronning Margreta, i Begyndelsen dog med lidt mindre Held end i Sverige, at sætte Skranke for Udvidelsen af det skattefrie Gods. I hendes

[1]) See Styffes Bidrag til Skandinaviens Historie II. Indledn. LX. og de der paaberaabte Domme.

Breve til Jylland og Fyen af 24 Januar 1396[1]) siges det nemlig at være vedtaget af Adelen, at den, indtil Kongen blev myndig, ei skulde til sig tage eller kjøbe noget Bondegods eller i nogen Maade formindske Kronens Indgjæld. „Siden haabe vi til Gud", heder det, „at han og de vel forliges om det og mere".

I Norge synes Hirdmændene ikke at have nydt Skattefrihed førend i Magnus Lagabøters Tid. Om Lendermændene siges det i F. L. VII—18 udtrykkeligt, at de skulde gjøre Leding som enhver anden Bonde og tage saadan Deel i Udrustning af Ledingskibe, som i Olaf den Helliges Dage. Magnus indrømmede derimod i 1274 eller 1275[2]) sine haandgangne Mænd en Fritagelse for Skattepligten af samme Art, som den Geistligheden erholdt, saaledes nemlig, at hver almindelig Hirdmand fik Skattefrihed for sig og tvende andre Personer, Gjesterne og Kjertesvendene for sig selv og en anden Person, medens en Lendermands Skattefrihed antages at have strakt sig til ham selv sjette. Da Ledingen omtrent samtidigt eller snart efter gik over til at blive en Skat paa faste Eiendomme, saa maa de haandgangne Mænds Skattefrihed ligesom Geistlighedens være gaaet over til en forholdsviis Nedsættelse i den paa deres Aabøler eller Sædegaarde faldende Skat, see Retterbøderne af 29 Marts 1303 og 15 Mai 1311.

At ingen kunde paalægge Adelsmændene i Norge at udrede nogen overordentlig Skat, fulgte ligefrem deraf, at dette var en for alle norske Undersaatter fælles Frihed. I Sverige var det ved Landsloven af 1347, K. B. fl. V § 6 vel bestemt, at extraordinære Skatter landskabsviis kunde paalægges af en Nævnd, der for Halvdelen bestod af Frelsemænd, men der tales paa dette Sted blot om „hvad Hjælp Almuen skal yde sin Konge", og det er saaledes tvivlsomt, hvorvidt den havde extraordinære Skatter paa selve Adelen for Øie. I Danmark maatte vel Landsthingene og andre for hele Folket fælles Forsamlinger, forinden disse opløste sig i samtidige Møder af de forskjellige Stænder, kunne paalægge Skat- (Hvorvidt Adelen deeltog i Udredelsen af overordentlige Skatter.)

[1]) Molbechs Udv. af danske Dipl. No. 39.
[2]) Munch IV. 1, Side 576—579 og 589.

ter, som alle og enhver, altsaa ogsaa Adelsmændene, bleve pligtige at betale. Men saavel her som i Sverige synes Kongerne ved særegne Leiligheder at have henvendt sig til de to høiere Stænder med særskilt Anmodning om Hjælp. I sin Haandfæstning af 1378 §§ 2 og 3 lovede vel Kong Albrecht aldrig at anholde Adelen eller Geistligheden om extraordinær Skat af dem eller deres Tjenere. Men dette var en usædvanlig Forpligtelse uden practisk Betydning. Adelens Hjælp til Kronen ydedes i forskjellige Former, som Gaver, som Laan, eller som Caution for Laan. At saadanne Understøttelser ikke kunde udskrives hos Standen uden dens eget Samtykke, var noget, der næsten faldt af sig selv. Det eneste, der i alt Fald i Danmark endnu længe efter dette Tidsrums Udløb ansaaes tvivlsomt, var om ikke extraordinære Skatter kunde paalægges hos Adelen alene med Samtykke af Rigsraadet, der, som vi senere skulle see, baade var et Slags Repræsentation af denne Stand og mere og mere havde sat sig i Besiddelse af den Folket oprindeligt tilkommende Myndighed.

Adelens Skattefrihed og den i Forbindelse med samme staaende Forpligtelse til at gjøre personlig Krigstjeneste var af den allerstørste Betydning, saavel for dens egen som for de øvrige Samfundsclassers politiske Stilling. I Skandinavien som overalt, hvor denne Forpligtelse bestod, berettigede den Adelen til at bære Vaaben og holde Krigerfølger. Den gav derved hele Standen den militære Aand, som var Kilden til dens Overmagt baade over Kronen og Folket. I Danmark og i Sverige, hvor Skattefriheden oprindelig var af et ubegrændset eller dog svagt begrændset Omfang, medførte den store øconomiske Fordele. Saalænge det stod i de priviligerede Stormænds Magt at gjøre enhver Eiendom skattefri, i Sverige blot ved at kjøbe den, i Danmark ved tillige at tage den i Brug, blev det, i samme Grad som Skatterne stege, fordeelagtigere for dem end for andre at kjøbe Jord. For de skattepligtige Stænder var dette Adelsprivilegium i dobbelt Retning fordærveligt. Det forøgede deres Byrder og det formindskede Adelens Tilbøielighed til at bistaa de ufrie Stænder i at opretholde deres Selvbeskatningsret.

Skattefriheden blev derfor det Privilegium, som gav Adelstanden det eiendommeligste Stempel. Dens Medlemmer kaldtes paa Grund af samme frie eller frelse Mænd.

Adelskabets Arvelighed. Almindelige Bemærkninger.

Det personlige Tjenesteforhold til Kongen var, ligesaalidt som Veitslerne og de med begge følgende Rettigheder, Gjenstand for egentlig Arv. I den nyere Vestgøtalovs Jordebolk Cap. 13 heder det udtrykkeligt: „Ikke er en Mand Lendermand, fordi hans Fader er det“. Det private Jordegods, som Lendermændene eiede, gik i Arv, men deeltes mellem deres Børn. Hvert taget for sig, var saaledes hverken Tjenesteforholdet eller Jordegodset tilstrækkeligt til at gjøre de skandinaviske Høvdinger til en Arveadel. Som før udviklet, fandt der imidlertid en Vexelvirkning Sted mellem deres paa Familieforbindelser og Rigdom støttede Indflydelse og deres personlige Tjenesteforhold til Kongen. Hiin skaffede dem Plads i Kongens Hird. Den med en saadan Stilling forbundne offentlige Myndighed og Indtægt gav dem igjen Adgang til at vedligeholde og forøge deres Formue. Herved vandt deres Magt en Varighed, som efterhaanden maatte gjøre den arvelig. Det blev af de angivne Grunde sædvanligt, at Lendermændenes og Hirdmændenes Sønner traadte ind i deres Fædres Tjenesteforhold til Kongen. Denne Sædvane ledede imidlertid videre. De Ætter, som saaledes havde vundet fast Fod i Kongens Følge, kunde hverken finde det behageligt eller fordeelagtigt at dele sin Rang og sin Ret med andre, og de have derfor stræbt at holde Mænd af lavere Fødsel ude af Hirden. Med den store Magt, de tilsammentagne besade, kan dette i Længden ikke have faldt dem vanskeligt. Udviklingen standsede heller ikke paa dette Trin. Medens Kongens Ombud altid maatte forblive beroende paa kongelig Beskikkelse, var der i Sagens Natur intet til Hinder for at gjøre det blotte Tjenesteforhold til Kongen samt den dermed følgende Skattefrihed og personlige Værdighed afhængig alene af Herkomsten, og efterat det først var anerkjendt, at denne dannede eet af Vilkaarene for Optagelsen blandt Kongens Mænd, blev den omsider ogsaa det eneste, hvorom der i Virkeligheden spurgtes. Den

kongelige Udnævnelse skrumpede for deres Vedkommende, som i Egenskab af Hirdmandsønner ansaaes berettigede til Hirdmands Værdighed, ind til en tom Form, der tilsidst bortfaldt. Kongen vedblev vel ogsaa senere at optage en og anden blandt sine Mænd, men dette indtraf kun i de forholdsviis sjeldne Tilfælde, at en Vanbyrding indlagde sig saa udmærkede Fortjenester eller erhvervede sig saa stor Magt, at hans Ophøielse blev taalt. Hans Optagelse i den priviligerede Classe blev da virksom ikke blot for ham selv, men ogsaa for hans Efterkommere.

Hermed var den verdslige Stormandsclasses Omdannelse til en Arveadel fuldendt.

Hvorledes Adelskabet blev arveligt i Danmark. Riddervæsenets Indførelse, Styreshavnene.

Det af de tre skandinaviske Lande, i hvilket denne Udvikling foregik hurtigst og regelmæssigst, var udentvivl Danmark. Hertil maa det have bidraget, at det var i dette Land, den gamle Indretning af Forsvarsvæsenet først blev forandret. I ethvert af Rigerne var Krigsmagten oprindelig ordnet efter den Forudsætning, at Krigen alene blev at føre til Søes eller i Kystegnene. Ledingsflaaden var ved Siden af Kongens haandgangne Mænd (hvilke man vel ogsaa i dette Rige kan sammenfatte under Udtrykket Hird) den eneste organiserede Styrke. Skulde en Angrebskrig føres til Lands, var det en Deel af Flaadens Mandskab, der dannede Hæren, og denne kjæmpede til Fods. Naboskabet til Tydskland foranledigede imidlertid Danmark til at forstærke sin Hær med harniskklædte Ryttere. Disses Udrustning var kostbar, og Tjenesten krævede langvarig Øvelse. Det var derfor blot formuende Mænd, som kunde overtage den. De bleve Krigsmænd af Fag og traadte middelbart eller umiddelbart ind i det samme personlige Tjenesteforhold til Kongen, som Hirdmændene, eller maaske rettere, det paalagdes nu Hirdmændene at gjøre Tjeneste til Hest. I nøie Sammenhæng hermed staar Indførelsen af Riddervæsenet. Det tydske Rytteri, som efterlignedes i Danmark, bestod hovedsageligt eller anførtes i alt Fald af Riddere og Svende. Det var derfor naturligt, at man ogsaa i Danmark optog Ridder- og Svendeværdighederne, hvilket skeede allerede i det 12te Aarhundrede. Skulde Hirden ligefrem være gaaet over til et

Ridderskab, maatte Retten til at meddele Ridder- og Svendeværdighed være forbeholdt Kongen. Dette var imidlertid fra først af ikke Tilfældet i Danmark. Ligesom i Tydskland og det sydlige Europas Lande kunde Ridderslaget her i lang Tid meddeles af andre, formodentlig af enhver, der selv var Ridder. Paa den anden Side blev Riddervæsenet neppe holdt aldeles adskilt fra Hirden. Det maa nemlig antages, at Værdighed som Svend eller Ridder ikke kunde meddeles andre end dem, der tilhørte Hirdmands- eller Herremandsclassen. At optage lavættede Mænd blandt Ridderskabet, vilde være kommet i Strid med dets almindelige Love, og intet er sikrere, end at dets Medlemmer i Danmark altid regnedes blandt „Kongens Mænd". De maatte udrette hans Ærinder og paa hans Befaling drage i Krig. Kom de derunder i Fangenskab, maatte han udløse dem. Ridderne og Svendene bleve saaledes nye, fornemmere Classer af Herremænd. Deres Antal maa have været temmelig stort, og sandsynligviis blev det i dette Rige sædvanligt, at enhver Søn af en Herremands Slægt, naar han kom til Skjels Aar og Alder, optoges blandt Riddersvendene. Udtrykkene Riddere og Svende (Væbnere eller Riddersmænds Mænd) brugtes nemlig allerede i Begyndelsen af det 14de Aarhundrede som almindeligt Navn for hele Herremandsclassen, see især Christopher II.s Haandfæstning af 1320 §§ 11 og 12, sammenholdte med Valdemar Eriksøns af 1326 §§ 9 og 10. Adelsret pleier derfor i senere Diplomer at betegnes ved Udtrykket „den Frihed og Frelse, som Riddere og Svende nyde". Riddervæsenets Indførelse sønderrev saaledes vistnok ikke ganske det personlige Afhængighedsforhold, hvori Herremændene havde staaet til Kongen, men har dog, ved at bidrage til at gjøre det arveligt, i nogen Grad løsnet det. I de Lande, hvor Riddervæsenet egentlig hørte hjemme, var Adelskabets Arvelighed uomtvistet. Denne Omstændighed maa have virket sit til, at den gamle Hirdmands- eller Herremandsværdighed ogsaa i Danmark blev anerkjendt som arvelig. Dette antages nemlig at have fundet Sted omtrent samtidigt med Riddervæsenets Indførelse eller noget senere. Beviset derfor ligger i Jydske Lovs Bestemmelse om „Styreshavnene". Kystdistric-

terne vare i Danmark inddelte i Skibreder, hvis Ledingsvæsen bestyredes og hvis Krigskibe førtes af „Styresmænd“. Disses Embeder, der kaldtes Styreshavne, ere oprindeligen vistnok besatte med Kongens haandgangne Mænd. Jydske Lovs III—20 bestemte imidlertid, at Embedet ved en Styresmands Død skulde gaa i Arv til hans Søn, og først hvis han ingen saadan efterlod sig, falde tilbage til Kongen. Om det nu end ikke er tvivlsomt, at man kunde være Kongens haandgangne Mand og altsaa Herremand uden at være Styresmand, saa er det dog lidet troligt, at Arvelighedens Grundsætning skulde være kommen til Anvendelse paa Embedsmyndigheden, tidligere end paa de af denne uafhængige personlige Forrettigheder, saasom den i Jydske Lov omhandlede Skattefrihed, og den Ret, samme Lovs II—77, jfr. Christopher II.s Hdf. § 10, havde tilstaaet Kongens Mænd til at oppebære tre og ni Marks Bøder, som skulde erlægges af deres ~~egne Fæstebønder.~~ Sagen maa følgelig have staaet saaledes, at de gamle Hirdmændsfamiliers Medlemmer nu have været betragtede som fødte Kongens Mænd, eneberettigede til, naar de opnaaede den vaabenføre Alder, at blive Svende, og hvis de senere udmærkede sig, at erholde Ridderslag.

Med Riddervæsenet optoges ogsaa den fremmede Sædvane at bruge Slægtsnavne og Skjoldmærker, hvilket naturligviis ogsaa bidrog til at styrke Forestillingen om den adelige Friheds Arvelighed.

Adelskabet blev först senere hen arveligt i Sverige.

I Sverige har det varet længere, førend Adelskabet blev anerkjendt som i strengeste Forstand arveligt. Af den før omtalte Bestemmelse i den yngre Vestgøtalov kan man see paa den ene Side, at dette i Slutningen af det 13de Aarhundrede, da Loven blev affattet, endnu ikke havde fundet Sted, men paa den anden Side ogsaa, at Lendermændsønnerne maa have begyndt at gjøre Fordring paa at indtage sine Fædres Stilling. Til den Erklæring, at Lendermands Søn ikke skulde være Lendermand, fordi Faderen var det, føiede den yngre Vestgøtalov det indskrænkende Tillæg: „efter vore Love“. Det har altsaa været Lovens Optegner bekjendt, at den modsatte Regel allerede dengang var gjældende andetsteds. Herved maa der være sigtet enten til andre svenske

Landskaber, til Danmark eller til Norge, hvor den ogsaa, som senere skal omhandles, længe, skjønt med nogen Begrændsning, havde været herskende. Frelserettens Anerkjendelse som arvelig og Adelens Udvikling til en afsluttet Stand er i Sverige vistnok paa den ene Side fremmet ved Indførelsen af Riddervæsenet, der her skriver sig fra Magnus Ladulaas's Tid (1275—1290[1]), men paa den anden Side sandsynligviis ogsaa noget forsinket og forstyrret ved den ovenfor omhandlede Forskrift i Alsnø-Stadgan af 1280. Ifølge denne stod det nemlig til enhver, som kunde og vilde gjøre Ryttertjeneste, uanseet hans Byrd og øvrige personlige Egenskaber, at skaffe sig Frelse blot ved at paatage sig saadan Tjeneste, enten hos Kongen eller hos nogen anden, der var berettiget til at holde Krigerfølge, saasom Jarlen, Biskopperne, Ridderne eller Lensherrerne. Dette Frelse kunde efter sin Natur ikke være ubetinget arveligt. Efter Telgestadgan af 1345 §§ 2 og 7 samt Magnus Eriksøns Landslov Kongebolken fl. 14 og 20 frelste Faderen vel sine Sønner, uden Hensyn til deres Alder, saalænge han ikke skiftede med dem. Ligeledes skulde de efter hans Død nyde Frelse, indtil de vare 15 Aar gamle. Men siden skulde de enten gjøre eller ved andre lade gjøre Rigsens Tjeneste eller i modsat Fald betale Skat som Bønder. Disse Bestemmelser gjordes udtrykkeligt gjældende ogsaa for de gamle Stormandsætter, hvorfór det antages, at ethvert Medlem af disse ved Undladelse af at opfylde sin Tjenestepligt, sank ned i Bøndernes Classe[2]). Af endnu større Betydning var den Hindring for Adelens Udvikling til en sluttet Stand, som laa deri, at Adgangen til at erhverve Frelse var bleven saa let. Naar den indskrænkedes saa meget, at Skattefriheden kom til at bero blot paa Herkomst eller særlig Benaadning, er et Hovedspørgsmaal i den svenske Adels Historie. Den almindelige Lovgivning lod Sagen længe forblive ved det gamle. Endog Christopher af Bayerns Landslov Kongebolken Cap. 11 siger: „Hvis nogen af Bønderne vil blive Frelsemand, — skal han

[1]) Strindholm IV. Side 587—588.
[2]) Nordstrøm II. Side 159. Strindholm IV. Side 586.

rede sig med Hest og Vaaben". Men i Virkeligheden var Adgangen dertil allerede længe før bleven gjort afhængig af Kongens Naade. De Bønder, som vilde paatage sig Forpligtelsen til at gjøre Rostjeneste og dermed erhverve Skattefrihed, maatte efter Retsbrugen skaffe sig en offentlig Erkjendelse deraf, og denne meddeltes i Form af et saakaldt Frelsebrev. Oprindelig udfærdigedes vel dette af vedkommende Lensherre. Men da Rostjenesten var indført udelukkende i Kongens Interesse, har det ligget nær at ansee ham berettiget til at negte Udfærdigelsen af Frelsebrev, hvis han fandt den, som forlangte det, uværdig til at optages i den priviligerede Stand. Man seer vel, at enkelte mægtige Lensherrer endnu i Slutningen af det 14de Aarhundrede, have udfærdiget Frelsebreve. Men dette var dengang en Uregelmæssighed. I Begyndelsen af Albrechts Regjering, og sandsynligviis allerede nogen Tid forud, var det blevet Regel, at ingen, der var Søn af ufrelse Mand, kunde erholde Frelse uden af Kongens Naade. Dette fremgaaer af Nykøpings-Stadgan af 1396 § 8. Den anerkjendte vel alt overeenstemmende med Lovbogen erhvervet Frelse som gyldigt, hvis det var ældre end Kong Albrechts Regjeringstiltrædelse. Men var Frelset meddeelt i denne Konges Tid, skulde det bortfalde, medmindre det fornyedes af Kong Erik af Pommern. Alle, som gjorde Paastand paa Frelseret, maatte derfor inden bestemt Tid fremmøde paa Ræfstethingene med tilstrækkeligt Beviis, og mange, som ikke formaaede dette, tabte sit Adelskab [1]). Bestemmelsen om, at Bonde kunde vinde Frelseret blot ved at gjøre Rostjeneste, blev altsaa staaende som et dødt Bogstav. Derimod vedblev Frelsemands Søn ifølge Lovbogen at nyde Frelse uden ny Bevilgning, saalænge han gjorde den lovbefalede Tjeneste. Hermed var det verdslige Aristokratis Uddannelse til en arvelig Adelstand paa det nærmeste fuldendt i Sverige. Inden Adelstanden skjelnedes der forøvrigt i dette Land skarpt mellem de almindelige Frelsemænd paa den ene Side,

---

[1]) Lagerbring Svea Rikes Hist. IV. 267. Nordstrøm I. 162 Anm. Hvitfeldt 607—608 og 614. Styffe Bidrag til Skandinav. Hist. I. Side LXXXVII og II. Side LXI.

Riddere og Svende paa den anden. Disses Antal har i Sverige neppe været forholdsvis saa stort som i Danmark. Thi Værdighed som Ridder eller Svend synes i dette Rige alene at have været meddeelt af Kongen [1]). Den hele svenske Adelstand havde foruden Skattefrihed samt nogen Fritagelse for andre offentlige Byrder, ogsaa erholdt Kongens Andeel i de af dens egne Bønder forbrudte Bøder. I alle Æresager have Adelsmænd derhos maaske allerede i dette Tidsrum været undtagne fra de almindelige Domstoles Jurisdiction, saaledes at de alene svarede for Kongens Raad. Og i dette kunde efter Magnus Eriksøns Landslov ingen andre end Riddere og Svende optages som verdslige Medlemmer.

Lendermændene i Norge Deres Rettigheder.

I Norge har der temmelig tidligt været gjort et Slags Forskjel mellem almindelige Odelsbønder og mere høibyrdige Mænd. Alene de sidste vare berettigede til at optages iblandt Kongens Hirdmænd, og, som Harald Haardraades Saga Cap. 110 viser, har endog denne egenraadige Fyrste agtet disses Ret til at modsætte sig, at Kongen gav nogen Mand af lav Æt Plads iblandt dem, jfr. det føromtalte Cap. 30 i Hirdskraaen. Lendermændene, de fornemste verdslige Høvdinger, dannede allerede efter vore ældste skrevne Love en særegen Classe, see G. L. Cap. 37, 46, 56, 91, 185, 200, 206 og 267, Fr. L. I—2, IV—53, X—16 og XIII—15, den ældre Borgarthings Christenret I. Cap. 9 og den ældre Eidsivathings Christenret I. Cap. 50. Hvis de lede Fornærmelse paa Person eller Eiendom, havde de Ret til at tage, ligesom omvendt, hvis de selv fornærmede andre, Pligt til at betale høiere Bøder end Odelsbønderne. Dette bortfaldt dog ved Magnus Lagabøters Lov, der lod Bødernes Størrelse bero paa Skjøn. Fremdeles stode de, idetmindste i Sager, som angik Forræderi, under den særegne Jurisdiction ved Hirdstævne, som omtales i Hirdskraaens Cap. 20. De maatte, som før omtalt, ikke uden Bøndernes Tilladelse udnævnes til Lagrettesmænd, og den, som gav nogen Lendermand Plads i en Skiladom, havde tabt sin Sag. Til denne Høvdingeclasse henregnedes ifølge Hirdskraaens Cap. 18 og 19 alene de Personer, hvem Kongen

[1]) Strindholm IV. 591.

høitideligen havde givet Lendermands Navn og forundt Veitsler til et Beløb af 15 (tidligere 20) Marks aarlig Indtægt. Berøvede Kongen dem igjen sine Veitsler, vedbleve de dog at nyde Lendermands Værdighed eller idetmindste Retten til at tage høiere Bøder. Lendermandsværdigheden blev her i Landet temmelig tidlig indtil en vis Grad arvelig. Gulathingsloven siger i Cap. 200 og 206, at Lendermandens Søn skal tage Bøder som Lendermand, indtil han er 40 Aar gammel, men siden kun, dersom han faaer Land i Veitsler af Kongen. Samme Lovs Cap. 37 samt den ældre Borgarthings Christenret I. Cap. 12 vise, at Lendermændenes Sønner indtil samme Alder ogsaa i andre Henseender sattes lige med Lendermænd. I Magnus Lagabøters Lovbøger findes der imidlertid intet Spor til, at Lendermandsværdigheden ifølge selve Loven skulde være arvelig. At den ogsaa under hans Regjering hyppig meddeeltes afdøde Lendermænds Sønner, er imidlertid sikkert nok.

Lendermands-værdighedens Arvelighed.

I Sverige og Danmark var det fornemmelig under Borgerkrigene og Opstandene, Aristokratiet erhvervede sin overlegne Magt. De verdslige Stormænd fik under de urolige Tider Anledning til at undertrykke Almuen og at berige sig ikke blot paa dens, men tildeels ogsaa paa Kirkens Bekostning. De lærte at slutte sig sammen og handle i Forening. De bleve saaledes Begivenhedernes Ledere og beholdt i de indre Stridigheder i det hele taget Overhaanden. I Norge tilfaldt derimod Seiren i Borgerkrigene det af den gamle Kongestammes Arvinger repræsenterede Kongedømme, og i de langvarige Kampe blev en stor Deel af de anseeligste Høvdingeætter tilintetgjorte. Endog saa tidligt som i 1181 havde saaledes ikke mindre end sytten Lendermænd og over eethundrede lenderbaarne Hirdmænd af Magnus Erlingsøns Parti fundet Døden paa Valpladsen. Denne Kongedømmets Seir indeholder et Beviis paa, at endog det gamle Lendermands-Aristokrati var forholdsviis svagere i Norge end i Nabolandene. De Høvdingætter, som grundlagdes af Kong Sverres og hans Efterfølgeres fornemste Tilhængere, havde udelukkende Kongedømmet at takke for sin Ophøielse. Dette glemte hverken Kongen eller Folket, knap engang de selv.

Lendermands-aristokratiet svækkedes ved Borgerkrigene.

De savnede saaledes de gamle Slægters Anseelse og Stolthed, og det kunde endnu mindre lykkes dem at erhverve fuldkommen samme Stilling, som den Aristokratiet indtog i Danmark og Sverige. De norske Konger lagde dog ingenlunde an paa at hindre al Udvikling af en norsk Adel. De indførte saaledes Riddervæsenet, men paa en eiendommelig Maade og i en ufuldstændig Skikkelse. Allerede i Kongespeilet, et Skrift, der er forfattet i Slutningen af det 12te Aarhundrede, stilles (Cap. 29) de norske Hirdmænd ved Siden af Riddere. Ligeledes blev det senere brugeligt af og til at kalde Lendermændene Baroner. Magnus Lagabøter gav omsider i 1277 begge disse fremmede Benævnelser officiel Hjemmel, idet han udtrykkelig tillagde Lendermændene Barons og Skutilsvendene Ridders Værdighed, medens de almindelige Hirdmænd formodentlig bleve kaldte „Svende", „Væbnere" eller senere „af Vaaben". Skjønt Udtrykket „Lendermand" nu i Lovene paa flere Steder ombyttes med „Baron" (Landslovens II—10, III-18, VIII—1, IX—3, Hirdskraaens Cap. 3 og 8), er hiin Benævnelse dog ei fuldstændigt fortrængt af denne, men meget mere endnu vedbleven at være den sædvanlige. Derimod afløstes Titelen „Skutilsvend" ganske af Riddernavnet, hvilket formodentlig kom af, at dette var almindeligt i Nabolandene, medens Barontitelen, saavidt vides, var lidet kjendt i disse. I Norge er den sidste Titel rimeligviis laant fra England, og den Gisning, at de norske Lendermænd under Magnus Lagabøters og hans Sønners Regjeringer have næret det Ønske at vinde en til Titelen svarende Stilling, er ikke usandsynlig. Men hvor stor deres Indflydelse end var under hiin Konge og den paafølgende Formynderregjering, saa have de dog ikke vidst eller formaaet at skaffe den det fornødne Grundlag, og intet kunde være mere vildledende end at fremstille Lendermændene i Norge som et Sidestykke til Baronerne i England. Medens de norske Lendermænd kun vare Kongens Raadgivere i Kraft af en temmelig ringe Forlening, som han i alt Fald paa denne Tid vilkaarlig kunde meddele og tage tilbage, havde den engelske Baron Sæde i sin Konges Raad som Besidder af et Baroni, der i Regelen var tilfaldet ham ved

Ridderværdigheden indføres i Norge, Lendermændene kaldes Baroner.

Arv, igjen gik udeelt over paa hans ældste Søn og ikke kunde forbrydes uden i lovbestemte Tilfælde. Baronværdigheden var altsaa i England baade arvelig og territorial. De Jordegodser, til hvilke den knyttede sig, vare desuden meget betydelige. Et Baroni synes nemlig at have maattet udgjøre flere — maaskee mindst tre — Riddergodser. Ethvert Riddergods skulde have 12 eller flere „Plouges" Land og repræsenterede paa Edvard den Førstes Tid en aarlig Indtægt af 20 Lstr. eller 120 Mark norsk. De engelske Baroners Magt var saaledes vel befæstet. Deres Rettigheder vare ogsaa meget store. Naar Kongen vilde paalægge Skatter eller udgive Love, og derfor maatte sammenkalde sit store Raad eller Parlament, skulde enhver af disse Baroner (*barones majores*) varsles dertil ved særskilt Indkaldelse, hvilket paasaaes saa strengt, at de mødende ofte vægrede sig ved at fatte Beslutning, hvis de fandt, at Kongen havde forsømt at indkalde nogen af deres Standsbrødre. Men ligesaalidt som de norske Lendermænd sørgede for at knytte sin Værdighed til sine private Godser eller for at gjøre disse til Majorater, — hvilket formodentlig vilde være kommet i altfor stærk Strid med den nationale Forestilling om alle Sønners Ligeberettigelse, — ligesaalidt forstode de at erhverve sig samme politiske Rettigheder som de engelske Baroner. Navnlig synes de ikke at have indseet, at deres Magt for en stor Deel maatte bero paa en uformindsket Vedligeholdelse af deres Antal. Ei heller have de kunnet eller villet gjøre gjældende, at enhver af dem havde lige Ret til at raadspørges. Under en umyndig eller villiesvag Konge kunde de vistnok udøve megen Indflydelse paa Styrelsen, men under en kraftig Hersker svandt deres Magt. Dette blev Tilfældet under Haakon V. Denne Fyrste, der efter eget Tykke ikke blot afsatte sine Hirdmænd, men ogsaa berøvede Riddere, der paadroge sig hans Mishag, deres Værdighed, synes lige fra Begyndelsen af sin Regjering planmæssig at have lagt an paa at tilintetgjøre Lendermandsaristokratiet. Det antages saaledes, at han, eftersom de gamle Lendermænd døde, har undladt at udfylde deres Pladse [1]). Den Sædvane, at Vær-

[1]) Munch IV. 2. Side 492.

digheden gik i Arv, og som een Gang var nær ved at blive anerkjendt som Retsregel, er altsaa lidt efter lidt bleven aflagt. Endnu inden Forløbet af den første Menneskealder fra den Tid, da Lendermændene bleve ophøiede til Rigets Baroner, ophævede Haakon ved den før omtalte Retterbod af 17 Juni 1308 selve Lendermandsværdigheden og erklærede den, som raadede nogen ung Konge til igjen at indføre den, for at være Forræder. Den blotte Titel af Baron gik vistnok ikke herved ganske ud af Brug, men Aristokratiets videre Udvikling blev paa den meest iøinefaldende Maade hæmmet, idet den Form, under hvilken det fremtraadte stærkest og havde fæstet dybest Rod i Folkets Retsbevidsthed, med et Slag blev tilintetgjort. Kongen var imidlertid langt fra at ophæve alle de Institutioner, der havde givet Høvdingeætterne deres Anseelse og deres Magt. Han afskaffede hverken Ridderværdigheden eller Hirden. Han traf derimod endog i den samme Retterbod Bestemmelser, som havde til Hensigt at opretholde Hirdens Anseelse. Han befalede nemlig, at Sysselmændene nøie skulde undersøge, hvem der i deres Syssel vare skikkede til at optages i Hirden, ligesom han foreskrev, at enhver, der søgte Plads i samme, skulde medbringe Sysselmandens Vidnesbyrd om sin Eiendom i Jord og Løsøre og om sin Opførsel mod Undersaatterne. Han lovede ei alene, at de Sysselmænd, som behandlede disse retfærdigt og ikke forbrøde sig mod Kongedømmet, selv skulde beholde Syslerne, saalænge de levede, men ogsaa at deres Sønner sknlde være nærmest til at blive deres Efterfølgere. Ved Siden heraf erklærede dog Kongen, at han nu i egen Person vilde overtage den hovedsagelige Styrelse af selve Hirden, og da han ved den omhandlede Retterbod vovede paa een Gang at inddrage samtlige Sysler, altsaa at suspendere alle Sysselmænd, for efter nærmere Undersøgelse at bestemme, hvilke blandt disse der skulde beholde deres Embeder, er det klart, at han har følt sig ganske uafhængig af Aristokratiet og istand til at overdrage den lokale Styrelse til hvem han fandt forgodt. Da Ridderværdigheden i Norge ifølge sin Sammenhæng med Hirden ikke kunde meddeles af nogen anden end Kongen, ja ikke engang af en Formynderregjering, see

Lendermandsværdigheden ophæves. Nye Anordninger om Hirden.

Retterboden af 9 September 1302, og den heller ikke var arvelig, saa gaves der ingen Grund for Kongen til at indskrænke dens Anvendelse eller formindske dens Betydning, der tvertimod tjente til Forhøielse af Kongedømmets egen Glands.

Adelskabet arveligt i Norge under Magnus Eriksön eller hans Sön.

Under Magnus Eriksøns lange og kraftløse Regjering maa Forholdene i mange Henseender have stillet sig saare gunstigt for Udviklingen af de verdslige Stormænds Magt. At de i Virkeligheden udøvede megen Indflydelse og undertiden grebe afgjørende ind i Begivenhedernes Gang, er ogsaa bekjendt. Hans dygtigere Søn og Efterfølger synes ikke at have arvet sin Oldefaders Skinsyge mod dem, og henimod det herombandlede Tidsrums Slutning er det sikkert, at de have dannet en anerkjendt Arveadel. Allerede Magnus Eriksøn kalder dem i sin Brevvexling med Paven „*nobiles*“ [1]). I noget senere norske Dokumenter benævnes de „velbaarne“ [2]), og et endnu mere slaaende Beviis har man i et Brev fra Kong Olaf Haakonsøn [3]), hvori han bevidner, at han og hans Drotsete havde seet tvende Værnebreve, som Haakon VI havde udstedt for sin Tjenestemand Jon Bassat, hans Hustru, Børn og Tjenere samt stadfæster „de Privilegier og den Frelse“, der vare dem forundte. Herved er klarlig meent arveligt Adelskab. At dette skulde have været ukjendt i Norge, efterat Landet havde staaet i langvarig og nær Forbindelse med Naborigerne, er ogsaa utænkeligt.

Eftersom Kongens haandgangne Mænd gik over til fødte Adelsmænd, forsvinder selve Hirden af Lovene og Historien. Siden Haakon V.s Tid omtales den sjeldent. Endnu saa seent som i 1452 forekommer der dog Exempel paa, at en norsk Adelsmand kaldte sig Hirdmand [4]).

---

[1]) Munch Anden Hovedafdeling I. 415.

[2]) See f. Ex. N. Dipl. I. No. 501.

[3]) N. Dipl. II. No. 504. Det Værnebrev, som Haakon VI har udstedt for Arnold Bager, hans Hustru Magdalena og deres Børn, synes, da det forundte dem „Privilegier, Naade og Frelse“, at have været et Adelsbrev, see N. Dipl. II. No. 583.

[4]) N. Dipl. IV. No. 928.

Det er allerede sagt, at den nydannede Adel ligesaalidt som det gamle Aristokrati havde den samme Styrke i Norge som i Danmark eller Sverige. Navnlig er det iøinefaldende, at den i langt høiere Grad følte sig Kongedømmet underlegen. Den formaaede heller ikke at erhverve sig de store Forrettigheder fremfor sine Medborgere, som de danske og svenske Adelsmænd besade, og som den udentvivl kjendte. Adelen havde vistnok faaet Præg af en særegen Stand, men hvor svagt dette var, sees deraf, at Kongens ypperste haandgangne Mænd, der som saadanne nøde den lovbestemte Skattefrihed, førte Vaabenmærke og stode under Hirdsjurisdictionen, og der altsaa i Danmark og Sverige vilde være kaldte Herremænd eller Frelsemænd, her i Norge ofte vedbleve at kaldes Bønder. Den norske Adels Vanmagt fremtræder saa tydeligt og saa stadigt, at den maa have hvilet paa uforanderlige Aarsager. Hvilke disse vare, er det heller ikke vanskeligt at paavise. Den norske Adels Svaghed. Grunden dertil.

For det første maa den norske Adel i Gjennemsnit have staaet tilbage for den danske og svenske i Rigdom. Det fortjener her maaskee at gjenkaldes i Erindringen, at den strenge borgerlige Orden, som Haakon IV, Magnus Lagabøter og Haakon VI overholdt, maa have givet Sysselmændene og Hirdmændene mindre Adgang til at berige sig paa Almuens Bekostning, end de havde i Sverige og Danmark. Men dette er det mindste. Den store og blivende Grund til det norske Aristokratis Underlegenhed i Formue, laa i Forskjellen mellem Landenes naturlige Beskaffenhed. Den Rigdom, som skulde tjene en adelig Æt til Støtte, maatte dengang mere end nogensinde bestaa i Jord. Men hvad enten man seer hen til dens Udstrækning eller Afkastning, er det netop paa Jord, Norge uden Sammenligning er fattigere end Nabolandene. Hvormeget ugunstigere de økonomiske Betingelser for Dannelsen af større, i Jordegods bestaaende Formuer have været i Norge, viser sig paa en iøinefaldende Maade i Værdsættelsen af de skandinaviske Bispestoles Indtægter, der for en meget væsentlig Deel udgjordes af jorddrotlige Rettigheder. Disse Indtægter beløb sig for samtlige Bispestole i Norge (Skatlandene undtagne) til 1650 Gylden, i Dens ringe Formue.

Sverige (Finland uberegnet) til 2696 Gylden og i Danmark til 6336 Gylden [1]). Vistnok have enkelte Slægter i Norge samlet sig Formuer, der efter Landets Leilighed betragtedes som meget betydelige, skjønt de neppe vare saa store som de Rigdomme, der vare ophobede hos enkelte Bispestole og geistlige Corporationer. Men deels har Maalestokken for den Formue, der kunde kaldes Rigdom, nødvendigviis været mindre end i Nabolandene, navnlig mindre end i Danmark, deels var det dog kun faa Slægter, om hvilke det med Vished vides, at de eiede meget store Godser.

Dens Faatallighed.

Enkelte overvættes rige Ætter danne heller ikke en Adels sande Styrke. Denne beroer tillige paa, at Standen er nogenlunde talrig. For at bevare sin Indflydelse, maa en Adel stadigen tælle et tilstrækkeligt Antal Medlemmer, der baade erkjende sin Forpligtelse til at overtage Statens vigtigere Hverv og besidde Evner til at røgte dem med Hæder. Saadanne Mænd ville imidlertid ofte savnes, naar den Kreds, inden hvilken de skulde søges, er liden. Lendermandsaristokratiet maa før Borgerkrigene, især i den tidligste Tid, have været temmelig talrigt. Ifølge den ældste med Rigets Tilblivelse samtidige Anordning skulde der være fire Herser eller Lendermænd i hvert af Norges Fylker, altsaa i det hele Land omtrent 120. Det samlede Antal Lendermænd var vistnok endnu paa Olaf den Helliges Tid betydeligt, men sank senere. Under Magnus Barfod synes der i hele Viken kun at have været fire. Gulathingslovens Cap. 3 viser, at Antallet af Lendermænd i dette Lagdømme paa Magnus Erlingsøns Tid endnu var saa stort, at man ved Siden af Forskrifterue om, at Lendermændene skulde indfinde sig paa Lagthingene, kunde paabyde, at syv af dem skulde blive hjemme i Fylkerne for at overholde Retsikkerheden. Ligeledes godtgjør den ovenfor meddeelte Opgave over de indtil 1181 i Borgerkrigen faldne Lendermænd og lenderbaarne Hirdmænd, at denne Høvdingeclasse endnu dengang var talrig, skjønt vistnok efter den oprindelige Maalestok langtfra fuldtallig. Efter Borgerkrigene aftog Lendermændenes Antal

[1]) Munch Anden Hovedafdeling I. Side 97 jevnført med Side 172.

endnu mere, derimod neppe Hirdmændenes. Af Riddere var Tallet under Haakon V ikke ganske ringe. I Fredstractaten til Kjøbenhavn af 17 Juli 1309 forpligtede han sig til efter sin Hjemkomst at skaffe 270 Riddere og Hirdmænds skriftlige Forløfte for Overholdelsen af de i Tractaten paatagne Forpligtelser. Selve dette Tal gjør det imidlertid sandsynligt, at Kongen her har regnet med alle de Medlemmer, Rigets verdslige Aristokrati dengang besad. Endnu i 1316 slog den samme Konge ved en enkelt Leilighed ikke mindre end 24 nye Riddere. Senere nævnes intet stort Antal Riddere her i Landet. Til dets Aftagen maa det have bidraget, at Riget stod under Formynderregjering fra 1318 til 1332, samt at Magnus Eriksøn senere i lang Tid for det meste opholdt sig i Sverige og optoges saameget af de svenske Anliggender, at hans Interesse for Norge og personlige Kjendskab til dets Stormandsclasse maa have været mindre, end om han stadig havde opholdt sig her. Ved Fredslutningen til Stockholm 1371 gik 60 Riddere og Svende af Norge i Borgen for hans Løsepenge. Men blandt dem vare der sandsynligviis flere, som hørte hjemme i de svenske Landskaber, der forbleve under Magnus's Herredømme og derfor paa en vis Maade regnedes til Norge. Under enhver Omstændighed er der vistnok liden Grund til at betvivle, at den norske Adel dengang har været meget faatalligere end den danske eller svenske.

Landets afsides Beliggenhed til Hinder for, at dets Adel bliver deelagtig i den nye europæiske Civilisation.

Norges oprindelige Samfundstilstand havde af dets Storbønder skabt et Aristokrati, hvis Høisind og Heltegjerninger omgive det med en Glands, der er skikket til at blænde Efterverdenens Øine for dets Mangler. Saalænge Riget endnu førte en mere isoleret Tilværelse og ikke stod i anden politisk Forbindelse med fremmede Lande end den, hvori det frivillig indlod sig, kom ogsaa disse Mangler lidet tilsyne. Den Maade, hvorpaa Kongerne med Høvdingernes Understøttelse styrede Rigets Skjæbne, var ærefuld og efter hine Tiders Maalestok i det hele tilfredsstillende. Men omtrent fra Slutningen af det 13de Aarhundrede begyndte baade Landets Aristokrati og den eiendommelige Cultur, det i sit eget Skjød havde fostret, at henvisne med en paafaldende

Hurtighed. Som Aarsag til denne Tilbagegang har det været antydet, at Landets Udvikling altfor tidlig var kommen til Modenhed. Men dette er ingen Forklaring af Kjendsgjerningen, kun et Billede og som saadant neppe engang meget træffende. Der er intet Spor til, at Norges Samfundstilstand i sig selv bar Spirer til Opløsning. Men den Cultur, et saa lidet Folk som det norske hovedsagelig ved egen Kraft udviklede, maatte gaa til Grunde fra det Øieblik af, det kom i en nødvendig og stadig Berøring med fremmede, mægtigere Folk og dermed tillige under stærk Paavirkning af den paa hiin Tid vistnok i enkelte Retninger mindre fuldendte, men paa frugtbare Ideer og materielle Hjælpemidler langt rigere fælles europæiske Civilisation. Dette var imidlertid endnu intet uerstatteligt Tab for det norske Folk. Dets Ulykke var, at det savnede Betingelserne for at kunne tilegne sig den Civilisation, i hvis Straaler dets gamle nationale Aandslys blegnede hen, Betingelser, der i tilstrækkelig Grad fandtes hos begge dets Broderfolk. Med denne Forandring i det norske Folks Vilkaar stod dets Aristokraties Forfald i den nøieste Sammenhæng. Stormændene raadede for Rigets Styrelse. De vare i udelukkende Besiddelse af den høiere Oplysning, som Samfundet eiede. Der findes ikke Spor af nogen Bevægelse, som ikke udgik fra dem. De øvrige Samfundsclassers Velvære og Fremgang og selve Statens Skjæbne beroede paa, hvorvidt de vare sin Stilling voxne. De norske Høvdingers politiske Opgave blev stedse sværere, jo mindre Riget blev Herre over sine Forbindelser med fremmede Lande. Men til at erhverve den større Dygtighed og Dannelse, som de forandrede Forholde krævede baade hos Statsmanden og Krigeren, frembød det afsidesliggende, tyndtbefolkede og fattige Norge meget mindre Adgang, end den Danmark og Sverige aabnede sin Adel. Ligesom de offentlige Anliggender ved Rigets Sammensmeltning til Eenhed vare voxede ud over Folkets Synskreds, saaledes bleve de nu under den livligere Samfærsel og de idelige Forviklinger med det øvrige Nordeuropa endog dets Høvdinger for vanskelige.

De skadelige Følger af den norske Adels

Paa Norges Skjæbne fik dette den skadeligste Indflydelse. Heri laa Grunden til, at Udviklingen af dets Insti-

tutioner i det 14de Aarhundrede sagtnede og tilsidst standsede. Særligt fortjener det at udhæves, at Rigets Forsvarsvæsen ved denne Tid kom i fuldstændigt Forfald. Folket maa under den lange Fred, der med faa Afbrydelser fulgte efter Borgerkrigene, have tabt sin gamle Stridbarhed og Krigerøvelse. Ledingsflaaden, der var Rigets vigtigste Værn, blev derfor stedse mindre brugbar, og Faren derved saameget større, som Hansestæderne paa denne Tid hævede sig til et Vælde, der gjorde en stærk Sømagt dobbelt nødvendig for enhver af deres Naboer. Den nærmere Berøring, der fandt Sted med de tvende andre skandinaviske Riger, fornemmelig med Sverige, indeholdt desuden en Opfordring for Norge til at berede sig paa Muligheden af Landkrige. At ordne Forsvarsvæsenet paa en Fod, der svarede til de forandrede Omstændigheder, var imidlertid ingen let Opgave. At skabe en ny Flaade blev stedse vanskeligere, jo mere Rigets Handelsforbindelser med Udlandet kom i fremmede Hænder og dets egen Skibsfart saaledes gik tilbage. Landkrigen krævede dengang først og fremst Rytteri. For at tilveiebringe et saadant vare Landets eiendommelige Forholde saa ugunstige som muligt. Efter andre Landes Forbillede var det Adelen, som skulde have dannet denne Hærens Kjerne. Men dertil var den norske Adel ude af Stand. Magnus Lagabøter gjorde vistnok et Forsøg paa at bringe Forsvarsvæsenet i bedre Skik. Han paalagde enhver Sysselmand at holde et vist Antal Krigsfolk for hvert Skibrede samt enhver, der havde Veitsler af Kronen, at stille en Krigsmand for hver 3 Marks Indtægt, han deraf nød. Den herved tilveiebragte Krigsmagt kan imidlertid ikke have været talrig[1]). Den bestod ogsaa, som det synes, kun af Fodfolk.

Svaghed. Forsvarsvæsenets Forfald.

---

[1]) Munch IV. 1 Side 535 og 549. Naar Antallet af de Krigsfolk, Sysselmændene og Veitslemændene tilsammentagne skulde holde, her anslaaes til 3284, saa er dette en Trykfeil i Stedet for 2284. Sysselmændene regnes nemlig at have stillet 1084, hvilket maa være rigtigt. Dertil lægges 1200, som det Antal, Lendermændene og de øvrige Veitslemænd efter en løs Gisning antages at have holdt. Dette Antal er rimeligviis adskillig for stort.

For dens Kampdygtighed sees der ikke at have været draget nogensomhelst Omsorg. Fra nu af gik det ogsaa tilbage med Nationens Krigshæder. Allerede under Haakon V røbede det sig, at Normændene kun med Vanskelighed holdt Svenskerne Stangen, selv naar disse samtidigt havde de Danske at bekjæmpe. I den følgende Tid synes baade Konger og Adel at have manglet Indsigt og Kraft til at drage Omsorg for Rigets Forsvar, og Norges militære Underlegenhed ligeoverfor sine Naboer aabenbarede sig paa en stedse mere iøinefaldende Maade. I Haakon VI.s Kampe om Sveriges Throne laa Normændene, uagtet understøttede af et stærkt Parti i selve Sverige, stadigt under for Kong Albrechts efter tydsk Mønster indrettede og tildeels af Tydskere bestaaende Hær. I Krigen med Hanseaterne 1368—1369 led Riget, hjælpeløst og uden at kunne gjøre nogensomhelst Gjengjæld, de grusomte Ødelæggelser. Norge var paa denne Tid altsaa sunket ned i en saa værgeløs Tilstand, at den neppe kan forklares uden som en Følge af den fuldstændigste Udygtighed hos de styrende Classer, altsaa navnlig hos Adelen, til at benytte de Forsvarsmidler, der altid i nogen Grad maa være tilstede i ethvert Samfund, hvor svagt det end er.

De ældste Byer og Bylove.

Borgerstanden. Eftersom den fredelige Samfærsel steg, samlede der sig større Befolkning og større Formue paa de Puncter, der vare bekvemmest beliggende for Handelen. Paa saadanne Steder toge Biskopperne i Almindelighed og Kongerne hyppigst deres Bopæl. Der byggedes Slotte, Domkirker og Klostre, hvilket forøgede deres Folkemængde og Betydning i Samfundet. At et større Antal Mennesker sammentrængtes paa et snevert Rum og sysselsattes paa den for en Kjøbstadsbefolkning eiendommelige Maade, gjorde særegne Retsregler nødvendige, og saadanne udviklede sig derfor allerede tidligt paa sædvansmæssig Vei. Til denne Classe af Love hørte saavel den gamle norske, som den svenske Bjarkøret samt Lunds Stadsret, som i Indledningen siger sig at være fælles for alle Stæder i Danmark, der Kjøbstadslov holdtes. Senere blev der givet almindelige Byretter for alle Kjøbstæder i ethvert af Rigerne, saaledes i

dette Tidsrum af Magnus Lagabøter for Norge og af Magnus Eriksøn i Sverige[1]). I det følgende Tidsrum gaves flere saadanne for Danmark, nemlig af Dronning Margreta samt Kongerne Christopher og Hans. Kjøbstadlovgivningen fik dog for en stor Deel sin Udvikling gjennem Love givne for hver enkelt By, Stadsretter eller Kjøbstadsprivilegier. Af saadanne forekomme ikke saa faa allerede i dette Tidsrum, men endnu flere under Calmarunionen.

De ældste Bylove synes at vise, at det oprindelig var de locale Vedtægter, der dannede den eneste Forskjel mellem By og Land. Men den Omstændighed, at Byerne havde deres egne Retsregler, maatte ogsaa lede til, at de fik deres egen Jurisdiction. Saalangt var Sagen allerede kommen, da vore ældste Bylove bleve nedskrevne, see Frostath. L. X—31 og 32, den svenske Bjarkøret Cap. 4, 7, 13 og 29 § 1 samt Lunds Stadsret Cap. 39, ja i Norge endog allerede paa Sigurd Jorsalafarers Tid, see hans Saga Cap. 24. Det var dog ikke alle, men kun de større Byer, som bleve fuldstændigt undtagne fra det omliggende Landdistricts Jurisdiction. Forsaavidt de opnaaede dette Privilegium, hvilket i Norge blot var Tilfældet med Nidaros, Bergen, Tunsberg og Oslo, kaldtes de *villæ forenses* i Modsætning til de øvrige Byer (*civitates*), som vel havde sit eget Thing, men dog tillige stode under Lag- eller Landsthingene. At Byerne erholdt egne Thinge, medførte nødvendigviis, at de ogsaa fik Raadighed over sine særlige Anliggender, altsaa kom til at danne selvstændige Communer. Forpligtelse til at møde paa Thingene eller Bymøderne og Ret til at tage Deel i Beslutningerne havde fra Begyndelsen af i Norge alle huusfaste Mænd (Magnus Lagabøters Bylov VI—3 og VII—16) og i Sverige antageligviis alle, som eiede fast Eiendom i Byen[2]). Senere indførtes efter tydsk Mønster Meddelelse af Borgerskab som Betingelse for at nyde godt af Bycorporationens Rettigheder. I Norge nævnes Borgerskab først som nødvendigt i Retterboden for Tønsberg af 10 Mai 1318, dog blot for et enkelt

Indförelsen af Borgerskab.

[1]) Nordstrøm I. Side 317 Note 15.
[2]) Nordstrøm I. 320—321.

Slags Handel. Oslo Privilegier af 1346 og 1358 samt Retterboden for Bergen No. 115 i Norges gamle Love foreskrive derimod, at alle baade Indlændinger og Udlændinger for at drive Detaljhandel eller Haandværk i Kjøbstaden skulde tage Borgerskab, aflægge Eed og indskrives i Stadens Bog. Det tør imidlertid betvivles, at dette har gjældt Byens egne Børn. I Sverige synes det nemlig efter Stadslagens Kongeb. Cap. 15 §§ 3 og 4 i Almindelighed at have været overflødigt for dem at tage Borgerskab. I Danmark er der ikke førend ved Dronning Margretas Stadsret Cap. 7 og 29 givet nogen almindelig Bestemmelse om Borgerskabs Nødvendighed. En Forudsætning derom findes dog i ældre specielle Privilegier, f. Ex. i Kjøbenhavns Stadsret af 1294 Cap. 8.

Raadmænd og Borgermestere.

I Løbet af det 13de Aarhundrede dannedes der formodentlig efter tydsk Mønster i enhver By et Collegium, det saakaldte Raad, som stilledes i Spidsen for Byens Anliggender. Raadet bestod oprindelig af et temmelig stort Antal Medlemmer, som kaldtes Raadmænd (i Magnus Lagab. Bylov I. 4 ogsaa Formænd). Efter denne Lovs foregaaende Capitel var Antallet i Norge 12. I Sverige har det efter Gotlands St. L. Kongeb. Cap. II udgjort 30, efter den nyere Stadslov Kongeb. Cap. II. var det 24, eller færre i de mindre Stæder. I Danmark var Raadmændenes Antal i alt Fald i det følgende Tidsrum 8—10[1]). I Spidsen for Raadet blev senere, i Norge som det synes dog først efter Calmarunionen, stillet een eller flere Borgemestre. Raadet valgtes i Norge af Lagmanden og Kongens Sysselmand eller Gjældkyren med de øvrige Raadmænds og de bedste Huusbønders Samtykke, Retterboden af 1295, § 8 og af 19 Juli 1320. Valget holdtes aarligt, men nye Raadmænd valgtes kun i Stedet for dem, som i Aarets Løb vare døde eller havde vist sig forsømmelige. I Danmark og Sverige kom det efter Lybecks Forbillede i Brug, at Raadet supplerede sig selv, see Lunds Priv. af 1361 Cap. 1, og den svenske Stadslov Kgb. Cap. 7. En vis Deel af Raadet udtraadte hvert Aar,

---

[1]) Kong Hans's Stadsret Cap. 2 og Larsens samlede Skrifter I—1. Side 324.

Ribes Stadsret Cap. 29, Erik Glippings saakaldte almindelige Stadsret Cap. 33 og Gotlands Stadslov I—1. 8 og 9.

Dette Raad har formodentlig meget snart sat sig i Besiddelse af næsten hele den Borgerskabet tilkommende Myndighed i Byens Anliggender, uden at Raadet dog nogensinde ganske har ophørt at forelægge Borgerne de vigtigere Beslutninger til Stadfæstelse paa almindelige Bymøder. Især brugtes dette, naar der var Spørgsmaal om at fastsætte saadanne staaende Regler til Efterlevelse, som næsten havde Characteren af Love. Som vi siden skulle see, var det ogsaa Raadet, som gjennem nogle af sine Medlemmer repræsenterede Kjøbstæderne paa Rigsforsamlingerne.

I Norge vare Byerne formodentlig mere afhængige af Kongen, end i de øvrige Riger. Thi ved Siden af Raadet deeltoge i Norge ikke alene Kongens Sysselmand, men ogsaa Lagmanden i Afgjørelsen af Byernes vigtigere administrative Anliggender.

Det var først længe efter at Byerne saaledes havde udviklet sig til selvstændige Corporationer, de med Hensyn til visse Næringsveie erholdt de vigtige Forrettigheder, hvori man i den nyere Tid har sat det characteristiske Kjendemærke for en Kjøbstad. Den udelukkende Ret til at drive indenrigsk Handel tillagdes de norske Byer først ved Retterboden af 16 October 1299, som forbød at fare om paa Landet med Kjøbmandsvarer og have Torv for hver Mands Dør. Alle Kjøbmænd skulde føre deres Varer til Byerne og sælge dem der, dog undtoges, hvad Bønderne sig imellem kunde have at sælge. I Sveriges Stadslov fra Magnus Erikssons Tid, Kjøbebolken Cap. 23, bestemtes det, at alle Kjøb skulde gjøres i Stæderne, baade imellem Landmænd og Kjøbmænd, og ikke paa Landet eller andetsteds; derhos blev det forbudt Landmænd i Stæderne at falholde de der indkjøbte Varer. I Danmark forbød vel Valdemar den IVde i sine Privilegier af 1360 for Malmø Cap. 8 og 9 og af 1361 for Lund Cap. 13 i alt Fald visse Slags Handel i Skaanes Landdistricter, men noget for hele Riget gjældende Forbud mod Landprang vides ikke at være udkommet i dette Tidsrum. Eneretten til Udførsel af indenlandske eller

Byernes Eneret til visse Næringer.

Indførsel af fremmede Varer blev tillagt Kjøbstæderne i Norge ved Retterbøderne af 3 Mai 1372 og 8 Marts 1364 (1374) samt Priv. 29 Januar 1377 og Haakon Magnussøn den Yngres udaterede Retterbod (Norges gamle Love No. 114). For Sveriges Vedkommende fløđ denne Ret af Bestemmelserne i Stadslovens Kjøbeb. Cap. 33 og 34, jvfr. for Danmark Kjøbenhavns Priv. af 1254 § 4, af 1294 §§ 14 og 15 og de nysnævnte Capitler i Malmøes og Lunds Privilegier, samt Dronning Margretas Forordninger af 24 Januar 1396 for Jylland og Fyen [1], som forbød alle ulovlige Havne og bestemte, at ingen maatte holde Havn eller oppebære Told uden ved Kjøbstæderne. Men i alle tre Riger indskrænkedes Byens egne Borgeres Næringsrettigheder betydeligt ved de Privilegier, som tilstodes fremmede Gjæster, og som fornemmelig kom Hanseaterne til Gode. De Rettigheder, disse erholdt, og de Undertrykkelser, de ulovligen udøvede, vare saa store, at de forhindrede den indfødte Handelstands Opkomst. Navnlig havde de tilrevet sig den vigtigste Deel af Omsætningen med Udlandet. Byerne vandt derfor i denne Periode ingen synderlig politisk Betydning.

Bondestanden voxer i Tal, men ikke i Styrke ved Trællenes Frigivelse.

Bondestanden undergik i sin Sammensætning tvende store Forandringer. Den afgav i Tidens Løb sine fornemste, mest oplyste og virksomste Medlemmer til de tre høiere Stænder. Ved Træellestandens Ophør modtog den paa den anden Side en ny Tilvæxt.

Træellestandens Frigivelse foregik ikke i noget af Rigerne paa een Gang, men gradvis og mindre som Følge af positive Foranstaltninger end ved Tingenes egen Magt. Den var fuldbragt i Norge allerede ved Slutningen af det 12te [2]) og i Danmark ved Slutningen af det 13de eller Begyndelsen af det 14de Aarhundrede [3]). I Sverige hævedes de sidste Rester af Trældommen ved Magnus Eriksøns Stadga af 1335 § 9 [4]).

---

[1]) Hvitfeldts Danmarks Krønike Side 605—606 og Molbechs danske Dipl. No. 39.

[2]) Munch II. 963—964.

[3]) Kolderup Rosenvinges Lovhistorie I. 138.

[4]) Hadorphs Tillæg til Bjarkøretten Side 11.

De frigivne Trælle gik, idetmindste forsaavidt de fæstede eller kjøbte Jord, ligefrem over i Bøndernes Classe, og Bonde blev snart det almindelige Navn for ethvert af Landalmuens Medlemmer.

Den Forøgelse i Tal, Bondestanden herved erholdt, var intet Tillæg i Styrke. Den havde oprindelig været den eneste Stand af frie Mænd. Den blev nu den ringeste af alle. Under de langvarige Borgerkrige gjennemgik den haarde Lidelser og tabte stadigt i Magt. Størst Indflydelse synes den at have beholdt i Sverige. Dette fremgaaer navnlig af Magnus Erikssøns Landslov, som i flere vigtige Anvendelser opstiller den Grundsætning, at Almuen skulde være ligeberettiget med Adelen til at afgjøre offentlige Anliggender. Af de 12 Mænd, som inden hvert Landskab i Forbindelse med Biskoppen og Lagmanden fattede Beslutning om Paalæg af extraordinære Skatter, skulde saaledes den ene Halvdeel være Frelsemænd, den anden Bønder, see Kongebolkens fl. 5 § 6. Forslag om Besættelse af ledigt Lagmandsembede skulde afgives af sex Frelsemænd og sex Almuesmænd, see Thingmaalabolken fl. 1. Paa lignende Maade sammensattes den almindelige Herredsnævnd, samme Bolk fl. 30. I Norge havde Landalmuen vistnok lidet at sige i offentlige Anliggender, men forøvrigt blev dens retlige Stilling ikke forværret. Dette var derimod Tilfældet i Danmark. Paa Sjelland begyndte det egne Afhængighedsforhold til Jorddrotterne, som kaldtes Vornedskab, at udvikle sig, see Kong Olufs Haandfæstning § 23. Det bestod deri, at Bønder, som ikke selv eiede Jord, vare tvungne til at forblive paa det Gods, hvor de vare fødte, samt til at fæste den Gaard eller det Huus, Jorddrotten anviste dem. Hvis de uden hans Samtykke forlode Godset, kunde de med hele deres Formue føres tilbage til samme („deles til Stavns"). Imidlertid kan man ikke paastaa, at den politiske Betydning, Bondestanden engang havde havt i Danmark, forsvandt aldeles i dette Tidsrum.

Bondestandens retlige Stilling i ethvert af de tre Riger.

§ 8.

Rigsmøderne og Rigsraadet.

Mangelen paa controllerende Institutioner. Folkets Ret til at afsætte Kongen

Da Kongemagten var indskrænket og Kongerne ved sin Eed forpligtede til at regjere overeenstemmende med Loven, skulde der følgerigtigen været sørget for et Tilsyn med, at de under Udøvelsen af sin Myndighed holdt sig inden dens rette Grændser. Noget Spor til, hvad vi vilde kalde constitutionelle Garantier, har imidlertid intet af de tre Lande at opvise. Det er ogsaa forlængst bemærket, at Trangen til saadanne ikke gjør sig meget følt i Samfundets Barndom, saalænge Styrelsen lider under sine Hjælpemidlers Svaghed, og Folket endnu er vant til at bruge Vaaben og ty til dem som sit bedste Værn mod alt Slags Forurettelser, medens dets Fordringer til Retsikkerheden ere ringe og dets Velvære saa liden, at det ikke har meget at tabe under en kortvarig indre Strid. Om et saadant Folks Fyrste gjør Brud paa den lovlige Orden, vækker dette i Almindelighed hverken megen Opsigt eller almindelig Uvillie, medmindre den Uretfærdighed, hvori han gjør sig skyldig, enten gaaer ud over nogen mægtig Samfundsclasse eller over et stort Antal af hans Undersaatter. Og i saa Fald have disse en nærliggende og virksom Beskyttelse i sin Evne til at møde en svag Regjerings Forurettelser med væbnet Modstand. Et Udtryk af denne Tanke er Frostathingslovens IV—50 til 52, der ligefrem anordnede lovlige Former for Opstand mod Statstyrelsen, naar denne gjorde sig skyldig i voldsom Undertrykkelse. Dersom Kongen hjemsøgte nogen Mand med uretfærdigt Angreb og dræbte ham, saa skulde der ifølge hine Bestemmelser opskjæres Ør, som skulde gaa over alle Fylker, og enhver var da under Straf af Bøder forpligtet til at følge med i Angreb paa Kongen for at dræbe ham, om man formaaede. Lignende Forskrifter gjaldt, hvis det ikke var Kongen, men en Jarl eller Lendermand, som havde forøvet Voldshandlingen. At Kongen i Norge stod under Folkets Dom, viser G. L. Cap. 185. Det samme var Tilfældet i Sverige. Begge Vestgøta Lovbøger, Retløsabolken Cap. 1,

forbeholde Svearne Ret til at afsætte Kongen. Folket ræddedes ingenlunde tilbage for at tage Hævn over sin Fyrste for hans Forbrydelser. Det var meget mere fuldkommen fortroligt baade med Tanken og Tingen. Dette forandrede sig dog i Tidens Løb. Samfundets Bestræbelser lededes mere hen paa at forebygge end paa at straffe, og det Hverv at afholde Kongen fra at misbruge sin Magt, maatte nærmest tilfalde hans almindelige Raadgivere. Disses Stilling blev derfor stadigen vigtigere og skarpere udpræget, eftersom Samfundets Krav paa Regelmæssighed i Styrelsen voxede.

Kongens Raadgivere overtage Controllen.

At Kongen i det mindste i vigtigere Sager tog sine bedste Mænd med paa Raad, var vistnok en saa gammel og almindelig Skik, at den dannede en stiltiende Forudsætning i alle Forskrifter om Kongens Myndighed. Denne Skik synes at have været begrundet i Forholdet mellem ham og hans Hird. Den store Afhængighed af Kongen, i hvilken hver enkelt Hirdmand frivilligen stillede sig, medførte nemlig, at Kongen til Gjengjæld maatte indrømme Hirden som Heelhed eller dog dens fornemste Medlemmer en betydelig Indflydelse paa sine Beslutninger. Dette blev endnu nødvendigere, efterat de forskjellige Landsdele vare samlede under en fælles Konge, men med Bibeholdelse af en vis provindsiel Selvstændighed og navnlig af sine særegne Lands- eller Lagthing. Thi ligeoverfor dem maatte Kongen som Statseenhedens Repræsentant blive dreven til at søge sin Støtte i et for hele Riget fælles Raad, der kunde hjælpe ham til at forberede og sætte igjennem de Forslag, der skulde forelægges hine Forsamlinger.

Hos hvem Kongen brugte at söge Raad.

Den Sædvane, at Kongen raadførte sig med sine bedste Mænd, har imidlertid længe været en blot og bar Kjendsgjerning uden nogen fast retlig Form. Derfor lader det sig vanskeligt sige, hvilke Personer eller Classer det tilkom at tages med paa Raad. Berettigelsen beroede alene paa deres virkelige Indflydelse. De, som i Gjerningen kunde fremme eller hindre Iværksættelsen af en paatænkt Beslutning, bleve paa Forhaand raadspurgte, andre derimod i Regelen ikke. Raadgivernes Kreds indskrænkedes og udvidedes derfor efter Tidsomstændighederne og Spørgsmaalenes Beskaffenhed. De

Kongens haandgangne Mænd, som vare satte til at føre Tilsyn med eller forestaa Styrelsen i de forskjellige Landsdele og derfor havde Kongens Forleninger, maatte baade ved sit Antal og sin Magt blive Kjernen i de Forsamlinger, hos hvem Kongen søgte Raad. Geistlighedens Indflydelse var om end af en anden Beskaffenhed, saa dog omtrent lige saa stor som de verdslige Høvdingers. Prælaterne ansaaes derfor i Almindelighed som Kongernes selvskrevne Raadgivere.

De ældste Rigsmöder.

Saalænge Almuen bevarede noget af sin gamle Betydning, eller endog saalænge som Erindringen om, hvad den engang havde været, endnu ikke fuldstændigt havde tabt sig, har man ogsaa brugt, naar der forelaa Spørgsmaal af meget stor og almindelig Interesse, eller som særlig vedkom Almuen, at tilkalde Repræsentanter for den eller dog at tilstede den af egen Drift mødende Mængde Adgang til at overvære Forhandlingerne, hvormed der vel i tidligere Tider under Mangelen af streng Forretningsorden kan være fulgt nogen, om end svag Indflydelse paa Beslutningernes Indhold. Men selv naar dette var Tilfældet, har Forsamlingen ikke skiftet Characteer. Den blev navnligen ikke betragtet som et almindeligt Thing for det hele Rige. Thi paa Thingene var det Almuen eller dens Repræsentanter, paa de større Raadsmøder Høvdingerne, som dannede Forsamlingens Hovedbestanddeel, og medens Thingene fra ældgammel Tid besad fri Beslutningsret, havde de her omhandlede Møder oprindelig kun raadgivende Stemme, ligesom det vistnok varede længe, førend de antoges berettigede til at give Samtykke paa det hele Folks Vegne. De kaldtes derfor heller ikke Thing, men Rigets Samtaler, Rigets Møder eller Parliamenter og disse Benævnelser synes at have været brugte i Fleng baade om de Møder, i hvilke Almuen havde nogen Andeel, og om dem, der alene bestode af Høvdinger. Efter at Stormandsvældet var blevet fuldstændig udviklet, og det derfor blev sjeldnere til Møderne at indkalde andre end geistlige og verdslige Høvdinger, begyndte man ogsaa at kalde dem Herredage.

Danehofferne.

I Danmark gjorde Landets naturlige Beskaffenhed det lettere end i Norge og Sverige at holde hyppige og talrigt besøgte

Raadsmøder. At dette har været en gammel Skik, kan derfor ikke betvivles. Allerede ved en Forordning af 1282 blev det udtrykkelig fastsat, at der hvert Aar skulde holdes et saadant Møde, Danehof, *concilium* eller *parliamentum generale Danorum*, i Nyborg. Men denne Forskrift maa oftere have været tilsidesat, hvorfor den i det følgende Aarhundrede flere Gange indskjærpedes [1]). Omvendt forekomme Exempler paa, at der i enkelte Aar have været holdte flere Danehoffer.

„Rigets Samtaler" og Rigsmöder i Anledning af Kongevalgene i Sverige.

I Sverige er det først, efterat de indre Uroligheder havde lagt den største Magt i de fornemmere Ætters Hænder, samt efterat Biskopperne i første Halvdeel af det 13de Aarhundrede havde begyndt at holde Kirkemøder, man hører Tale om større Raadsforsamlinger, noget, der dog muligens kan skrive sig fra dette Lands Fattigdom paa ældre historiske Kilder. Det store Kirkemøde, der afholdtes 1248 i Skeninge under Cardinal Vilhelm af Sabinas Forsæde, bivaanedes af verdslige Høvdinger, nemlig af Jarlen, Lagmændene og mange andre anseede Mænd og var saaledes tillige et Rigsmøde. I Magnus Ladulaas's Love, navnlig i Skeningestadgan af 1285, fremtræde Rigsmøderne som en anerkjendt Institution. Naar Kongen kaldte sit Rige sammen til nogen Samtale, heder det i den nævnte Stadga, maatte ingen anden understaa sig at komme, end de, som vare kaldte med Kongens Brev eller Bud, medmindre han indfandt sig i eget tilstrækkeligt Ærinde og paa egen Bekostning. „Thi", siges det, „altformegen Almue pleier at volde Tidspilde". Vel vides det ikke med Sikkerhed, at Kong Magnus i sin fjortenaarige Regjering holdt flere end to saadanne Samtaler eller Rigsmøder, men dersom de ikke i tidligere Tider havde været hyppigere, kunde Stadgan neppe have forudsat deres Afholdelse som en saa sædvanlig Sag. Ikke mindre oplysende for Institutionens Stilling er den i hiin Lov angivne Grund til Forbudet mod, at ukaldede, som intet havde at klage over, indfandt sig. Den viser nemlig paa den ene Side, at disse Forsamlinger tilforn havde været betragtede som indtil en vis Grad aabne, saaledes at idetmindste enhver, der paa

[1]) Larsens samlede Skrifter I. 2 Side 215 ff.

nogen Maade kunde henregne sig til Kongens Mænd eller forøvrigt indtog nogen fremragende Stilling, har troet sig berettiget til at tage Deel i Forhandlingerne, paa den anden Side, at man nu var bestemt paa heri at gjøre en Forandring. Disse Rigsmøder synes forøvrigt heller ikke efter Magnus Ladulaas's Regjering at have været meget hyppige. Navnlig er det sikkert, at de ei have været afholdte saa ofte som i Danmark. Ved Siden af disse Forsamlinger af Høvdingerne skulde man efter Tillægget til Sødermanlandsloven og Magnus Eriksøns Landslov, Kongebolken fl. 4, ogsaa have havt et andet Slags Rigsmøder, men sammenkaldte i et særeget Øiemed, nemlig at vælge Konge, og sammensatte paa en lovbestemt, ved andre Leiligheder neppe befulgt Maade. De skulde alene bestaa af Lagmændene og 12 Mænd fra hver Lagsaga, valgte med alle dens Indvaaneres Samtykke. Ved Valget skulde der ikke stemmes efter Hoveder, men landskabsviis, saaledes at hver Lagsaga havde een Stemme. Prælaterne og de verdslige Høvdinger, med Undtagelse af Lagmændene, skulde som saadanne ingen Andeel have i Valget. Men disse Landslovens Forskrifter bleve aldrig iagttagne ved nogen af de i dette Tidsrum forefaldne Kongevalg.

Rigsmöderne i Norge.

I Norge omtales det allerede tidligt, at Kongerne have holdt større Møder med sine Mænd for at overlægge om vigtige Statsærinder, f. Ex. det paa Aker i 1046, hvor Kongedømmet blev deelt mellem Magnus den Gode og hans Farbroder. Desuagtet nævnes det i vor ældste skrevne Lov, Gulathingsloven, intetsteds som nogen Nødvendighed for Kongen at holde saadanne Møder eller overhovedet at tage sine Mænd med paa Raad. I Frostathingsloven forudsættes det blot paa et eneste Sted, nemlig Indledningen Cap. 6, der skriver sig fra en saa sildig Tid som Haakon den Fjerdes Regjering. Den nærmeste ydre Anledning til, at Rigsmøderne her udviklede sig til Institution, synes at have ligget i de geistlige Provindsialconsilier, der, efterat Norge var bleven en særskilt Kirkeprovinds, undertiden afholdtes her i Landet. I Provinsialconsilierne var det egentlig Biskopperne, som havde den besluttende Myndighed. De øvrige Deel-

tagere, Abbederne, Domcapitlernes Fuldmægtiger og andre Geistlige havde kun raadgivende Stemme. Provinsialconsilierne vare altsaa Møder af de geistlige Stormænd. Da nu disse, som allerede forklaret, ifølge deres Stilling betragtedes som Kongens Raadgivere, og da desuden de Sager, som behandledes paa Provinsialconsilierne, ofte vare af stor Interesse for Kongedømmet og Staten, var det naturligt og undertiden næsten nødvendigt, at Kongerne sammenkaldte de verdslige Høvdinger til de for Provinsialconsilierne af Erkebiskoppen berammede Tider og Steder. Selve det Kirkemøde i Nidaros 1152, paa hvilket Norge blev gjort til en egen Kirkeprovinds samt Erkebispestolen og Bispestolen i Hamar oprettede, var tillige et almindeligt Raadsmøde. Ligeledes Mødet i Bergen 1164. Under Borgerkrigene, da Høvdingerne i Almindelighed fulgte Kongerne paa deres Krigstog, have de, som Sagaerne vise, ideligen været tagne med paa Raad baade om politiske og militære Sager. Men de raadslaaende Forsamlingers Characteer som Institution skjuler sig mere i denne Periode, fordi der i Regelen ikke kunde være Tale om at indkalde andre til Deeltagelse, end dem, som tilfældigviis befandt sig i Kongens Nærhed, hvilket maatte give Møderne et mere formløst Præg. Var der imidlertid Spørgsmaal om at træffe Overeenskomster mellem de forskjellige Partier eller om Ordningen af Rigets Styrelse, har det vistnok været den almindelige Forudsætning, at saadant maatte skee paa større Møder, ved hvilke samtlige mere formaaende Mænd kunde indfinde sig. Deslige Møder vare de, der fandt Sted paa Hvitingsøerne 1208, hvor Overeenskomsten mellem Birkebeiner og Bagler blev afsluttet, og i Nidaros 1212, da Kong Inge indgik Arveforliget med sin Broder. De større norske Rigsmøders egentlige Tidsalder falder dog først under Haakon IV og hans Søn. I deres Regjeringstid holdtes der saadanne i 1218, 1223, 1233, 1247, 1260, 1271, 1273 og 1277, altsaa otte Gange i omtrent sexti Aar.

Hvem der i ethvert af de tre Riger tog Deel i disse Forsamlinger.

Det er allerede forhen forklaret, at de geistlige og verdslige Stormænd spillede Hovedrollen i disse Rigsmøder, uden at dog Almuen fra Begyndelsen af var ganske udelukket.

Vi skulle nu nærmere omhandle, hvorledes Forholdet i saa Henseende har stillet sig i ethvert af de tre Riger.

Paa Danehofferne[1]) var det, næst Kongen, hans Sønner og den slesvigske Hertug, som havde det fornemste Sæde. Dernæst Erkebiskoppen og de øvrige Prælater, og derpaa Adelen, hvis Medlemmer antages at have været berettigede til at møde blot paa Grund af deres Herkomst og personlige Tjenesteforhold til Kongen, selv om de hverken havde noget kongeligt Len eller eiede Jordegods. Af Geistligheden mødte, foruden Biskopperne, ordentligviis ogsaa Abbeder og Priorer fra de fornemste Klostre og Fuldmægtiger fra Domcapitlerne, muligens ogsaa Repræsentanter for den lavere Geistlighed. At Kjøbstadborgere og Bønder undertiden have mødt ved Danehofferne i det 13de og 14de Aarhundrede, synes at fremgaa af flere Udtryk i de paa Danehofferne udfærdigede Beslutninger og siges ligefrem i enkelte Beretninger, saaledes hvad Kjøbstadborgerne angaaer, om Rigsdagene i 1250 og 1349, og hvad Bondestanden angaaer, om Rigsdagene i 1293 og 1349. Om Maaden, hvorpaa deres Fuldmægtiger valgtes, samt om disses Antal savnes al umiddelbar Efterretning.

Hvorledes de svenske Rigsmøder i Almindelighed have været sammensatte, er ligesaa dunkelt. I Skeningestadgans sidste Artikel, der aabenbart angaaer Reiser til de i den foregaaende Artikel omhandlede Rigets Samtaler, forudsættes, at Kongehusets mandlige Medlemmer, Biskopper, Riddere og Svende, Kanniker og desuden nogle andre, blandt hvilke vistnok først og fremst Lagmændene, i Almindelighed indkaldtes til disse Sammenkomster. Ved Rigsmødet i 1319 have ikke alene fire Bønder fra hvert Herred, men maaskee ogsaa Repræsentanter for Byerne fremmødt[2]), og til den i 1359 paatænkte Rigsdag i Calmar indkaldtes fire Mænd af Almuen i hver Lagsaga, Nevndarmænd fra hver Kjøbstad og to Kanniker fra hver Domkirke med sin Biskop samt

[1]) Larsens samlede Skrifter I. 2 Side 229 ff.
[2]) Strindholm, Svenska Folkets Historia V. 329—331.

alle andre Kongens og Rigsens Mænd, som det angik (Riddere, Svende og andre Frelsemænd).

I de større Raads- eller Rigsmøder i Norge deeltoge, foruden Hertugen og Jarlerne, Erkebiskoppen, Lydbiskopperne samt undertiden Abbederne og Domcapitlernes Fuldmægtiger. Deres indflydelsesrigeste Bestanddeel var imidlertid Lendermandsclassen, hvis Medlemmer i Hirdskraaens Cap. 19 siges næst Hertugerne og Jarlerne at være Kongens meste og høieste (verdslige) Raadgivere baade inden Hirden og i andre store Sager. I Classe med Lendermændene stode Cantsleren, Stallarne og Merkismanden. Derimod er det tvivlsomt, hvorvidt de øvrige Hirdstyrere (Skutilsvendene eller Ridderne) have været indkaldte, medmindre de tillige vare Sysselmænd, i hvilken Egenskab de i alt Fald under Magnus Lagabøter have havt Sæde paa Rigsmøderne. En vigtig Rolle paa disse spillede endelig Lagmændene. Til alle Rigsmøder, der før 1277 afholdtes under fredelige Tider, synes Repræsentanter for Almuen at have været indkaldte. At dette var Tilfældet med Rigsmødet i 1152, kan vistnok ikke paa uomtvistelig Maade godtgjøres. I Retterboden af 1224 (Norges gl. Love I. 447) siges det nemlig kun, at dets Beslutninger bleve vedtagne af Biskopperne og de 12 viseste Mænd fra hvert Bispedømme. Da Lendermændene, der visselig have deeltaget i Beslutningerne, ikke her ere særskilt nævnte, er det tænkeligt, men lidet rimeligt, at det er dem, som ere meente ved de 12 Mænd fra hvert Stift. Heller ikke om Rigsmødet i 1164 er det sagt, at det bivaanedes af Repræsentanter for Almuen. Men da de Forskrifter, der ved denne Leilighed vedtoges om den Rigsforsamling, som skulde vælge Konge, indeholdt, at den foruden af Prælaterne og Hirden tillige skulde bestaa af 12 for hvert Stift af Biskopperne opnævnte Mænd, der altsaa maatte tages blandt Bønderne, er det ikke usandsynligt, at Rigsmødet i 1164 — samt da ogsaa det i 1152 — har været sammensat netop paa den Maade, som nu udtrykkelig blev foreskreven. Og om de senere Rigsmøder indtil 1277 berettes det i Almindelighed, at de bedste Bønder fra hvert Fylke bleve indkaldte. Derimod antages det, at Mødet i Tønsberg 1277

blot bestod af Høvdinger. Særskilte Fuldmægtiger fra Byerne synes ikke at have mødt ved nogen af disse Forsamlinger.

AlmuensDeeltagelse var uden synderlig Betydning.

Uagtet Almuens Ret til at deeltage i Afgjørelsen af de vigtige Statsærinder, som gave Anledning til Rigsmøders Sammenkaldelse, saaledes paa en vis Maade var anerkjendt i alle tre Riger, og uagtet den synes at være bleven repræsenteret af et temmelig stort Antal Medlemmer, har dens Indflydelse paa Beslutningerne været ringe. Efter de forhaandenværende norske og danske Beretninger er det nemlig antageligt, at Fremgangsmaaden har været den, at Kongen i foreløbige Møder med Prælaterne og Høvdingerne inden lukkede Døre drøftede og afgjorde de foreliggende Sager, hvorpaa de tagne Beslutninger i en Forsamling under aaben Himmel bleve bekjendtgjorte for og bifaldte af Almuen, — ikke alene af de Bønder, som efter offentlig Opnævnelse mødte fra andre Landsdele, men ogsaa af dem, som selvkaldte indfandt sig fra Mødestedets Omegn, jfr. Christopher II's Haandfæstning af 1320 § 37 og Valdemar Eriksøns af 1326 § 46 [1]). Herfra var Overgangen let til den Skik, som ved de Leiligheder, hvor man ikke ganske satte de lavere Stænder ud af Betragtning, synes at have været den i det 14de Aarhundrede almindeligst fulgte, nemlig at man undlod at indkalde Repræsentanter for Almuen og nøiede sig med at lade Beslutningerne kundgjøre og vedtage paa et Thing eller saakaldt Burspraak i den By, hvor Rigsmødet holdtes. Efter 1277 og indtil det her omhandlede Tidsrums Udløb vides det ikke, at Repræsentanter for Almuen i Norge have været indkaldte til noget Fællesmøde med de høiere Stænder, og formodentlig har en saadan Foranstaltning ogsaa i de tvende øvrige Riger været en Sjeldenhed. Eftersom de lavere Samfundsclassers Deeltagelse i Rigsmøderne ophørte, tabte disse mere og mere det Præg af Nationalrepræsentationer, som de vare paa Veien til at antage. En saadan Characteer gjenvandt de først, efter at de lavere Stænder, i Danmark især Borgerstanden, i Sverige

[1]) See ogsaa Munch III, Side 663 og Larsens samlede Skrifter I. 2 Side 281.

tillige Bondestanden, vare komne saameget til Kræfter, at Kongerne og de høiere Stænder ikke længere dristede sig til at forbigaa dem. Men Forhandlingerne paa de Møder, til hvilke Borger- og Bondestanden senere hen indkaldtes, antoge nye Former. Hver Stand betragtedes da som en Eenhed, raadslog og besluttede i særskilte og ikke altid samtidige Møder. Heraf maatte det igjen blive en Følge, at samtlige Stænders Samtykke udfordredes til en for hele Riget bindende Fællesbeslutning. Den senere Tids almindelige Forsamlinger for hele Riget fremtraadte ogsaa under nye Navne. De kaldtes ikke Rigets Møder, men Stændermøder eller simpelthen Stænder. Til dette Udviklingstrin naaede imidlertid Institutionen først fuldstændigt frem længe efter det her omhandlede Tidsrums Slutning. Spiren til Rigsmødernes Opløsning i en Fleerhed af forskjellige Stændermøder vare dog tilstede allerede i dette Tidsrum. Kirkens Krav paa Eneraadighed over den geistlige Ret og den Frihed, begge de høiere Stænder paastode for alle extraordinære Skatter, i hvilke de ikke hver for sig havde samtykket, maatte medføre, at saavel Geistligheden som Adelen undertiden kom til at fatte særskilte Beslutninger. Men der gaves endnu kun faa og svage Spor til, at hver enkelt Stand i Sager, som angik alle, paa Rigsmøderne skilte sig fra de øvrige og optraadte som selvstændig Eenhed. Det sikreste af disse Spor findes for Norges Vedkommende i de Begivenheder, der fandt Sted ved Ophævelsen af Personalunionen mellem Norge og Sverige. Efterat de verdslige Raadsmedlemmer i et Møde paa Vardberg i 1343 og Prælaterne i et omtrent samtidigt Møde, enten der eller andetsteds, havde fattet Beslutning om Sagen, sammenkaldtes nogen Tid efter een eller sandsynligviis flere særskilte Forsamlinger af Fuldmægtiger fra forskjellige Byer og Landdistricter for at stadfæste Beslutningen. Af de Breve, som Almuen i denne Anledning har udfærdiget, er et eneste blevet os opbevaret. Det er af 17 Juli 1344 (N. Dipl. I. No. 290) og viser, at Befuldmægtigede fra de fire vigtigste Byer samt fra en stor Deel af de nordenfjeldske Fylker have været samlede paa Baahuus, men det meddeler ingen Oplysning om, hvor mange

De ældste Rigsmöder forskjellige fra de senere Tiders Stændermöder.

Det förste Spor til, at hver enkelt Stand i Norge fattede særskilt Beslutning.

saadanne Repræsentanter der mødte frem, ei heller om, hvorledes de vare udkaarede. Brevet er udstedt af Kjøbstadmænd og Bønder undereet.

Rigsmødernes Myndighed ligeoverfor Kongen.

Hvilken Myndighed der tilkom de omhandlede Rigsmøder ligeoverfor Kongen, har været ligesaa ubestemt som deres Sammensætning. Det slaaer imidlertid neppe feil, at de paa Grund af det Sammenhæng, hvori de synes at have staaet med Hirden, oprindelig kun have været betragtede som raadgivende Forsamlinger. Thi andet og mere vare Hirdstævnerne neppe. Det skulde altsaa egentlig have staaet til Kongen efter Forgodtbefindende at fravige de Raad, som de paa Rigsmøderne modtoge. Men det er lidet rimeligt, at endog den kraftigste Hersker har dristet sig til at gjøre sin Villie gjældende i Strid med de Ønsker og Anskuelser, som med noget Eftertryk udtaltes af en Forsamling, der bestod af saa mange og saa mægtige Medlemmer, at den egentlig maatte siges at optræde paa det hele Folks Vegne. Det maa derfor snart være blevet den almindelige Mening, at Kongen ikke var berettiget til at træffe nogen Foranstaltning, hvortil et Rigsmøde havde negtet sit Bifald, og vel ogsaa, at dets Beslutninger, naar han engang havde givet dem sit Samtykke, vare bindende for ham. At deres Bifald var nødvendigt til Forandringer i Landets skrevne Love, udtaltes allerede i Pave Cølestins Bulle af 1194, Art. 9. Hvor stærkt de i saadanne Forsamlinger tilstedeværende Høvdinger have følt sin Magt, viser blandt andet Beretningen om det norske Rigsmøde i 1223. Erkebiskoppen og de øvrige Mænd, der erkjendte Haakon IV som eneberettiget til Thronen, erklærede det dog som sin Villie, at Skule Jarl ogsaa nu, efterat Kongen var bleven myndig, skulde beholde Trediedelen af Riget, hvilket aabenbart maatte stride ligesaameget imod Kongens Ønske som mod hans Ret. Paa de senere Rigsmøder, der afholdtes, efterat Kongen og hans Søns Ret til Thronen var bleven ubestridelig, har der formodentlig været taget mere Hensyn til Regentens Villie, men paa den anden Side er det klart, at ogsaa han har maattet komme den inden Forsamlingerne raadende Stemning imøde.

Dersom det kun havde været paa de større Rigsmøder,

e geistlige og verdslige Stormænd fremtraadte som Kongens Raadgivere, vilde deres Indflydelse paa Regjeringen være leven liden. Kongerne maatte imidlertid indhente deres lening ogsaa ved andre og hyppigere Anledninger. Nogle f dem have i Egenskab af Hirdstyrere almindeligviis fulgt Kongen. Dette var navnlig Tilfældet med Mærkismanden ller Marsken, med Cantsleren samt i Norge med Stallarne g Hirdens Lagmand. Kongen afgjorde nu vel de løbende orretninger paa egen Haand, i det høieste efter Samraad ed Cantsleren, der opbevarede hans store Segl (*sigillum*), vis Vedhængelse var den sædvanlige Maade, hvorpaa det ekræftedes, at en Skrivelse var udfærdiget efter kongelig efaling[1]). Frembød en Sag nogen særegen Knude, har Kongen af og til, eftersom han dertil var mere eller mindre lbøielig, raadført sig med de øvrige tilstedeværende Hirdstyrere eller vel endog med de nærmestboende Stormænd. ftersom de Sager, der skulde afgjøres, voxede i Vigtighed g Vanskelighed, have flere af de fraværende Høvdinger æret indkaldte. Efterat denne Forretningsorden engang avde vundet Hævd, kom de Prælater og verdslige Høvdinger, som ifølge deres Stilling hørte til Kongens Omgivelser, ller som, naar han ønskede at raadføre sig med andre og ere, fortrinsviis pleiede at tilkaldes, naturligen til at betragtes som hans nærmeste og egentlige Raadgivere og tilsammentagne som et mindre kongeligt Raad (*concilium regis*) i Modsætning til det større Raad, Rigsmødet (*concilium generale*).

Kongens almindelige Raad.

Oprindelig har dette mindre Raad havt et temmeligt ydende Omrids. Det havde rigtignok i de Hirdstyrere ller høiere Embedsmænd, der stadig opholdt sig hos Kongen, nogle faa faste Medlemmer. Men forøvrigt maa det andsynligviis have bestaaet af de til Sæde paa et Rigsmøde erettigede Stormænd, som i Øieblikket traf til at være i ærheden af ham. Og Kongen skiftede i dette Tidsrum ieligt Opholdsted eller foretog, selv om han valgte sig en ast Residents, hyppige Reiser omkring i Landet. Den heraf

Hvem der havde Sæde i Kongens Raad.

[1]) Undertiden ere dog de kongelige Breve skrevne af en simpel Klerk og beseglede med Kongens mindre Segl (*secretum*).

udspringende, paa rene Tilfældigheder beroende Vexling af Raadets Bestanddele, har hverken kunnet være heldig for dets Virksomhed eller behagelig for Kongen, der, hvorsomhelst han kom, kunde blive nødt til i sit Raad at optage Mænd, til hvem han ingen Tillid nærede. Det er derfor let forklarligt, at man stræbte at give det mindre Raad en bestemtere Skikkelse og at omdanne det saaledes, at det blot kom til at bestaa af faste Medlemmer. Saalangt kom man ogsaa. Derimod drev man det aldrig til at skaffe det mindre Raad en Organisation, der tillod samtlige dets Medlemmer at være tilstede ved alle dets Møder. Dette vilde alene have været muligt, hvis Medlemmerne altid havde opholdt sig hos eller i Nærheden af Kongen. Ved Valget af Medlemmer kunde imidlertid Kongen ikke godt forbigaa de fornemste Prælater eller de mægtigste og dygtigste verdslige Høvdinger. Hine maatte opholde sig ved sine Bispesæder, disse sattes ofte til at styre de forskjellige Landsdele. De vare desuden stadigen beskjæftigede med at tilsee sine Eiendomme og passe sine øvrige private Anliggender, hvilke de ikke kunde forsømme uden Tab baade af Indflydelse og Rigdom. Raadets fleste Medlemmer vare saaledes spredte over det hele Rige. Dette har havt tvende Følger, for det første, at end ikke de mindre Raadsmøder have været meget hyppige, dernæst at de færreste af dem vare fuldtallige.

Raadet var ikke stadigen tilstede hos Kongen og dets Möder ikke meget hyppige.

I dette Tidsrum ingen skarp Grændse mellem Rigs- og Raadsmöder.

Baade Raadet og Rigsmøderne havde altsaa en fælles Oprindelse, nemlig i den ældgamle Skik, at Kongen i vigtigere Sager hørte sine bedste Mænds Mening. De Mænd, som udøvede den største Indflydelse paa Rigsmøderne, dannede netop det mindre Raad. Begge Forsamlingers Virksomhed var eensartet, og ingen af dem havde noget meget bestemt Præg. Tilsammentaget bevirkede alt dette, at der i lang Tid ikke har været gjort nogen skarp Forskjel mellem dem. Gjennem hele det her omhandlede Tidsrum har sandsynligviis den Anskuelse været raadende, at der, endogsaa bortseet fra Beskatningen og de større Forandringer i Lovgivningen, kunde forekomme Statsærinder saa store, at Kongen og det mindre Raad i Forening ikke vare competente til at afgjøre dem. Men i saadanne Tilfælde har Kongen

indkaldt ikke blot de Medlemmer af det mindre Raad, som pleiede at være fraværende fra dets sædvanlige Møder, men ogsaa andre Adelsmænd og Prælater. De saaledes forstærkede Raadsmøder bleve altsaa Rigsmøder, til hvilke Repræsentanter for Almuen ikke vare kaldte, og disse Møder ere i det 14de Aarhundrede vistnok i Almindelighed traadte i de egentlige Rigsmøders Sted. Hvorvidt et Raadsmøde har bestaaet alene af det mindre Raads Medlemmer eller været forstærket ved andre for Leiligheden tilkaldte Mænd, er imidlertidi hvert enkelt Tilfælde ofte umuligt at afgjøre. Hine Medlemmers Antal har nemlig ikke været uforanderlig bestemt og baade om Raads- og om Rigsmøderne i alle deres Afændringer brugtes i alt Fald i det 14de Aarhundrede tildeels de samme Benævnelser, Hof, Parliamenter, Rigsens Raad.

Raadets Myndighed ligeoverfor Kongen. Det faaer Navn af Rigsraad.

At det mindre Raad fra Begyndelsen af kun har havt en raadgivende Stemme, er ikke tvivlsomt. Men naar det først var blevet anerkjendt som statsretlig Grundsætning, at Kongen i de allervigtigste Anliggender ei kunde handle uden Samtykke af et Rigsmøde, saa laa det nær at ansee det mindre Raads Samtykke nødvendigt i de Sager, som vel ikke vare af denne store Betydning, men som Kongen efter de gjængse Begreber dog ei burde afgjøre ganske paa egen Haand. Udviklingen af denne Forestilling begunstigedes i høi Grad ved den Omstændighed, at Thronerne i alle Riger i Slutningen af det 13de og langt ud i det 14de Aarhundrede ofte beklædtes af uduelige, fraværende eller umyndige Konger. Allerede inden Udløbet af dettes førte Trediedeel synes Raadets Stilling at være væsentlig forandret. Omtrent fra dette Tidspunkt deelte det den øverste Statsmyndighed med Kongen og begyndte nu at kaldes ikke blot Kongens, men ogsaa — og det stedse hyppigere — Rigets Raad, (*concilium regni.*)

Efter disse almindelige, for alle tre Riger gjældende Bemærkninger om Rigsraadets Udvikling skulle vi nærmere omhandle, hvoreledes den er foregaaet i hvert enkelt af dem.

Særskilt om Raadet i Sverige.

Ifølge en Beretning i Olaf den Helliges Saga Cap. 96 skal Kongen i Sverige allerede i Begyndelsen af det 11te Aarhundrede have været omgivet af et Tolvmands Raad, hvis Medlemmer,

dersom de have bistaaet Kongen med Rigstyrelsen, ikke blot med dømmende Forretninger, maa have været fast beskikkede. Sikkert maa dette antages om de kongelige Raadgivere i Begyndelsen af det 14de Aarhundrede. Hvem der skulde have Sæde i Raadet, beroede efter Hovedregelen paa Kongens Valg, dog saaledes at det efter Rigets gamle Sædvane, der udtrykkeligt stadfæstedes i Sødermanlandslovens Tillæg 1 Art. 4 og Magnus Eriksøns Landslov Kongebolk fl. 5 § 4, var ham forbudt i Raadet at optage nogen Udlænding, og da Kong Albrecht tilsidesatte dette Forbud, maatte han i sin Haandfæstning indrømme selve Raadet Ret til at vælge nye Medlemmer. I Magnus Ladulaas's Tid skulle Biskopperne og Lagmændene efter den almindelige Mening have faaet Sæde i Raadet. Mere end at dette har været Tilfælde med enkelte Mænd i saadan Stilling, er dog neppe bevist, og kan saameget mindre antages, som Landsloven (Kongebolken fl. 9) kun erklærer Erkebiskoppen for selvskreven Raadsherre, medens den tillader Kongen blandt Lydbiskopperne og andre Klerker at vælge saamange han finder forgodt. Lagmændene nævnes i denne Lov aldeles ikke blandt Raadets Medlemmer. Af Riddere og Svende kunde der optages tolv, og ikke flere. Bestemmelsen hviler vistnok paa den Forudsætning, at Lægmænd, der ikke vare Riddere og Svende, vare udelukkede fra Sæde i Raadet. Alle dets Medlemmer skulde aflægge Eed efter en i Loven forskreven Formular. Det fik saaledes i Sverige allerede temmelig tidligt, og før end i de tvende andre Riger, en lovbestemt Organisation. Men denne var mindre fast i Virkeligheden end paa Papiret. Thi Forbudet mod at udnævne flere end tolv verdslige Raadsherrer synes undertiden at have været tilsidesat.

At dette Raad fra Magnus Ladulaas's Død af har erhvervet sig en stedse stigende Indflydelse er sikkert, og omtrent fra Begyndelsen af det 14de Aarhundrede maa dets Magt siges at være bleven Kongens overlegen. I offentlige Overeenskomster, ja endogsaa i Lovene begyndte dets Samtykke at erklæres nødvendigt til vigtigere Regjeringshandlinger, see for Ex. Dipl. Sv. No. 2555 og 3140 samt M. E. Landslov Kongebolken fl. 10. Kong Birgers Stadga af 1303,

Skeningestadgan af 1335, Upsalastadgan af 1344 og Telgestadgan af 1345 bruge Udtryk, som vidne om, at disse Bestemmelser ere fattede af Kongen og Raadet i Forening, (f. Ex. „Vi samtykke og bestemme"). Og i Kong Albrechts Stadgar paaberaabes, selv om de angaa temmelig ubetydelige Gjenstande, ligefrem Raadets Samtykke. Dette kaldes ogsaa jevnligen Rigets Raad, see f. Ex. Dipl. Sv. No. 2339 (af 20 Juli, 1322) No. 2555, Telgestadgan af 1345 samt de i Hadorphs Tillæg til Bjarkøretten anførte Stadgar af 8 December 1376 og 10 Januar 1380.

Særskilt om Raadet i Norge.

I Norge gives der allerede fra den første Deel af det 13de Aarhundrede Spor til, at man har begyndt at anerkjende det mindre Raad som en særskilt Institution. Beretningen i Haakon Haakonsøns Saga Cap. 59 om Forhandlingerne i 1230 angaaende det af Skule Jarl paatænkte Tog til Island lader saaledes Kongen benævne de ham omgivende Høvdinger „Raadet". Undertiden synes denne Konge foruden Rigsmøderne at have holdt talrigere Høvdingsmøder f. Ex. i 1255 og 1257. Et saadant holdt ogsaa hans Søn i Tønsberg 1273, hvor dog kun de verdslige Høvdinger fra de sydlige og østlige Dele af Landet vare tilstede.

Magnus Lagabøters Lovgivning, som udelod de gamle Bestemmelser i Frostathingsloven om Almuens Ret til at gjøre Opstand mod Kongen, paalægger ham oftere i vigtige Anliggender at indhente sine bedste Mænds Raad, og dette Paalæg fremkommer undertiden i Udtryk, som tydeligt vise, at man heri har søgt en Control med Udøvelsen af den kongelige Myndighed. Forskrifter herom forekomme hyppigst i Hirdskraaen, see dens Cap. 5, 6, 11, 13, 15, 17, 19, 20, 34, 36 og 40, men ogsaa i Landsloven. Denne forlangte saaledes, at Kongen skulde raadspørge sine Mænd ved Udøvelsen af sin dømmende Myndighed (I—4 og 11, III—10, IV—3 og 8 jfr. Bylovens VII—15), naar han gav Retterbøder (II 8), naar han udskrev Bidrag til Bygning af nyt Ledingsskib (III—1), naar han udbød fuld Almenning for at tilbageslaa et fiendtligt Angreb (III—3), naar han vilde forandre Bestemmelserne om Forsvarsvæsenet (Bylovens III—18 i Slutningen). Enkelte af de Sager,

I hvilke Sager Kongen efter Magn. Lag. Love skulde höre Raadet.

i hvilke Kongen ifølge disse Love skulde indhente sine bedste Mænds Raad, hørte til de jævnligen forekommende. Det maa derfor vække Opmærksomhed, at Magnus Lagabøters Love ikke give Forskrifter om Raadets Organisation eller engang nævne det som en Heelhed. Det var hverken paabudt, at Raadet skulde have faste Medlemmer eller at Kongen skulde forhandle med sine Raadgivere undereet.

Hvilken Indflydelse Lendermandsværdighedens Ophævelse havde paa Raadets Sammensætning.

At skaffe det kongelige Raad en bestemt og hensigtsmæssig Organisation var imidlertid i Norge en Umulighed, saalænge dets Love bibeholdt den gamle Grundsætning, ifølge hvilken de rundt om i Landet spredte og i Antal vexlende Lendermænd skulde være Kongens høieste Raadgivere. At tillægge dem alle Sæde i det mindre Raad var upraktisk. At udelukke nogen af dem vilde have været en Selvmodsigelse, som under Nødvendighedens Tryk vel kunde taales i det virkelige Liv, men ikke i den skrevne Lov. Den heri liggende Hindring for en bedre Organisation af det mindre Raad bortfaldt, da Haakon V i 1309 afskaffede Lendermandsværdigheden. Ihvorvel denne Konge tilintetgjorde den Classe af Høvdinger, som efter Lovene skulde have dannet hans fornemste Raadgivere, var det dog ikke hans Hensigt at unddrage sig fra den Forpligtelse at spørge Landets bedste Mænd til Raads eller engang at undgaa det Baand, som det altid medfører for en Konge at have faste Raadgivere. Tvertimod forudsætter endog den Forordning af 17 Juni 1308, som ophæver Lendermandsværdigheden, i § 7, at Kongens Raad skulde bestaa, og Haakon har virkelig under hele sin Regjering havt Raadgivere, der betegnedes som Medlemmer af hans Raad, selv hvor de optraadte i anden Egenskab[1]). Enkelte af dem synes at have været næsten uadskillelige fra Kongens Person. Hvad Kongen ved Lendermandsværdighedens Ophævelse har tilsigtet, var at fjerne Nødvendigheden af at sammenkalde større Møder af selvskrevne Raadgivere og at skaffe sig den fuldkomne Frihed i Valget af det mindre Raads verdslige Medlemmer, som han før havde manglet. Vel havde han allerede forhen, ligefra sin Regjerings-

---

[1]) See Breve i Norsk Dipl. I. No. 122, II. No. 71 og 82, III No. 64.

tiltrædelse begyndt i Raadet at optage Mænd af ringe Herkomst, naar de ved Lærdom og Forretningsdygtighed kunde blive ham nyttige [1]), men jo længere Lendermandsinstitutionen og den Skik, at Lendermændenes Sønner fik Veitslerne efter deres Fædre, opretholdtes, desto uafhængigere maatte det mindre Raads Fleerhed blive. Hovederne for de fornemste og rigeste Slægter erholdt vistnok ogsaa efter Retterboden af 1308 som oftest Sæde i Raadet, og for en udvortes Betragtning medførte denne Forordning altsaa forsaavidt ingen Forandring, men Raadets Medlemmer kom nu til mere end nogensinde før at skylde Kongen sin Stilling. Det var Hensigten, at de skulde lære at ansee sig selv blot som Kongens Tjenere, ikke som Repræsentanter for et Fødselsaristokrati. Efter Kongens Tanke, om end ikke efter Forordningens Ord, blev det nu Ridderne, som istedetfor Lendermændene skulde indtage den fornemste Plads i Samfundet næst Kongen og Biskopperne. Ridderværdigheden tilfaldt vel ogsaa i Almindelighed kun høibyrdige Mænd. Men den beroede paa Kongens Naade. Den berettigede heller ikke i og for sig selv til Plads i Raadet, thi om end Ridderne som Skutilsvendenes Efterfølgere vare Hirdstiorer og i saadan Egenskab før Retterboden af 1308 havde Stemme paa Hirdstævnene, saa maatte dog dette bortfalde ved den nævnte Forordning, hvori Kongen erklærede, at han selv vilde overtage Hirdstyrelsen. Her i Landet synes derimod Biskopperne altid at have været betragtede som selvskrevne Medlemmer af det mindre Raad, Erkebiskoppen endog som dets Præses og som den, der i Kongens Forfald eller i andre Nødstilfælde skulde gribe de nødvendige Forholdsregler for at faa Rigsstyrelsen ordnet. Faste Medlemmer af Raadet vare fremdeles Cantsleren og Mærkismanden, saalænge hans Embede bestod, derimod, i alt Fald efter Hirdskraaen, ikke Fehirderne, hvilket vistnok kom deraf at Statsindtægterne, efter hvad før er bemærket, ansaaes som Kongens Privateiendom. Senere, efterat Fehirderne vare blevne Oversysselmænd for større Distrikter, kom de ind i Raadet. At samtlige Lagmænd blot paa Grund af deres

[1]) Munch IV. 2. Side 476.

Stilling skulde have havt Sæde i samme, er ikke rimeligt. Derimod sees enkelte af dem, og da formodentlig de mest anseede, at være nævnte som Raadsmedlemmer. Sandsynligviis have ogsaa alle Lagmænd, som opholdt sig i Kongens Nærhed, været raadspurgte angaaende Udgivelsen af nye Retterbøder og Paakjendelsen af de for ham indbragte Retstvistigheder. At Raadsherrerne i Norge idetmindste under Haakon V og hans Efterfølgere have modtaget formelig Udnævnelse, maa ansees som sikkert efter de sidst nævnte Diplomer samt et Brev af 1338 i Saml. til N. F. Sprog og Historie V. Side 117, hvor det heder, at Ulf Saxesøn „var bleven en af Rigsens Raad i Norge“. Raadets Medlemmer have da vistnok ogsaa, ligesom i Sverige og Danmark, aflagt en særegen Eed.

Da Kongen, efter hvad der allerede forhen er forklaret, ikke kunde ansætte Udlændinger som Embedsmænd, kunde han saameget mindre optage dem, blandt Raadets Medlemmer.

Sit mindre Raad synes Kongen at have hørt angaaende de fleste vigtige Sager. Vel sees det, at han bestandig har brugt paa egen Haand, eller uden at Raadets Medvirkning udtrykkelig paaberaabes, at stadfæste de ham forelagte Domme, som han bifaldt, uagtet Lovbogens Bestemmelser efter vor Tids Lovfortolkning maatte antages at have gjort Raadets Deeltagelse deri nødvendig. Men den heri fulgte Fremgangsmaade har neppe staaet i Strid med hiin Tids Retsbevidsthed. Og næsten alle vigtige Retterbøder fra Haakon V's Regjering, navnlig de der gjøre nogen Forandring i den gjeldende Privatret eller indeholde authentiske Fortolkninger af et utydeligt Lovbud, omtale Raadet som medvirkende, saaledes den store Retterbod for Hedemarken og Thoten af 23 April 1293 og for Færøerne af 28 Juni 1298, Retterbøderne af 11 Juni 1302 om Udlændingers Handel og om Viintapning i Bergen, om Thronfølgen og Formynderregjeringen af 9 Sept. 1302, om Landløbere og Pasvæsen samt om Trudsler mod Kongens Ombudsmænd af 29 Mai 1303, om Landskyld af 30 Marts 1307, om Onnfredstider i Borgarthingslaget af 19 Juli 1312, den store almindelige Retterbod af 2 Mai 1313 og om Ætledningsarv af 28 Marts 1318, Retterboden af 1316 om Odelsløs-

ning og Retterbøderne No. 26 og 57 i Norges gamle Love om Geistlighedens Ret og Skyldighed samt om Fællig mellem Ægtefolk.

Magnus Lagabøters Hirdskraa og Lovbøger gaa ikke videre end til at paalægge Kongen at indhente sine bedste Mænds Raad, og kun I—11 udtrykker sig, som om deres Samtykke var fornødent. Dersom man holdt sig til Ordene i mange af Haakon V.s Retterbøder og andre under hans Regjering udfærdigede Dokumenter, kunde man ledes til at antage, at Forholdet allerede da var blevet forandret. I de forhen nævnte Retterbøder af 11 Juni og 9 Sept. 1302, 29 Mai 1303, 30 Marts 1307, Retterboden No. 26 og den af 1316 om Odelsløsning paaberaabes nemlig Raadets Samtykke til deres Udgivelse; de Mariakirken i Oslo af Kongen givne Privilegier[1]) medforsegles af Raadet til „sandt Vidnesbyrd og Stadfæstelse“; i N. Dipl. III No. 61 stadfæster Raadet Kongens Bestemmelse om Dronningens Livgeding, og hvad der kanskee er det mærkeligste, i Indledningen til den vigtige Retterbod om Thronfølgen og Formynderregjeringen af 9 September 1302 gjengiver Kongen sin Kroningseed saaledes, som om den forpligtede ham til „af Loven at borttage, hvad der kunde tykkes overflødigt, og tillægge og forbedre, hvad der syntes bedst, efter de bedste Mænds Raad og S a m t y k k e i Landet“, i hvilken Gjengivelse Ordet „Samtykke“ er et nyt Tillæg. Naar han, som allerede forhen forklaret, i det i N. Dipl. I. No. 156 meddeelte Brev lader Raadet sværge, at det heller ikke efterat hans Dattersøn var bleven myndig, skulde drage Udlændinger ind i Riget, saa er det maaskee ogsaa et Beviis paa, at han forudsatte Raadet istand til at gjøre virksom Modstand mod Kongens Beslutning. Men herved er det at mærke, at Ansættelsen af Udlændinger i offentlige Embeder vistnok ansaaes som stridende mod en erkjendt statsretlig Grundsætning, og i det hele taget er der neppe tilstrækkelig Føie til at slutte, at allerede Haakon V anerkjendte Raadet berettiget til at hindre Kongen i at fatte hvilkensomhelst l o v l i g Beslutning, han selv fandt for godt. Hele Kong Haakons Regjering bærer Præg af, at han har

[1]) N. Dipl. I. No. 92.

udstrakt sin Myndighed saa langt som muligt, og det er navnlig lidet rimeligt, at han, som ophævede Fødselsaristokratiets i den ældgamle Sædvane rodfæstede Raadgiverret, skulde have fundet sig i at dele sin Magt med Raadgivere, som han selv valgte. De ovenanførte Retterbøder staa vistnok blot som Vidnesbyrd om, at Kongens Raad ved disse Leiligheder virkelig havde erklæret sig enigt med ham, ikke om at dets Samtykke allerede var blevet en Nødvendighed.

Det norske Raad efter Haakon V s Død.

Fra 1323 til 1332 var det Raadet, som ved Siden af Drottseten, Hr. Erling Vidkunsøn, førte Regjeringen. I Beslutningen af 26 Februar 1323[1]) paalægges det nemlig Drottseten at udføre alt, hvad der tilhører den kongelige Værdighed og Kronens Ret, ligesaa fuldt som Kongen selv, med det Rigsraads Raad og Vidende, der da var eller siden kunde blive valgt. I de allerfleste Retterbøder og Diplomer fra denne Drottsetes Styrelsestid heder det ogsaa, at han til Vidnesbyrd om, at Raadet har samtykt i, at Kongens Segl er sat paa Retterboden, har vedføiet sit eget Segl. Det norske Raad blev saaledes vant til Magten. Forbindelsen med Sverige, hvis Raad udøvede den overveiende Indflydelse paa dette Riges Anliggender, maa ogsaa have bidraget til at forandre Nordmændenes Opfatning af Forholdet mellem Kongen og hans Raadgivere. Det er derfor lidet tvivlsomt, at det norske Raad nu begyndte at ansee ham forpligtet til i vigtigere Sager at indhente ikke blot dets Raad, men ogsaa dets Samtykke. Det blev saaledes fra dette Tidspunkt af sædvanlig benævnet Rigets Raad Magnus Eriksøn var imidlertid saa langt fra at indrømme det en saadan Stilling, at han endog synes at have været meest tilbøielig til ganske at forbigaa det. I enkelte af hans Retterbøder og Breve siges det vel, at de vare udfærdigede med Rigsraadets Raad (f. Ex. Retterboden af 8 Januar 1357), eller endog med dets Samtykke (Retterbøderne af 30 August 1337 og 18 Februar 1348 samt N. Dipl. II. No. 319 og III. No. 166). Men dette er kun undtagelsesviis Tilfældet. De fleste af Magnus's

---

[1]) Saml. til det norske Folks Sprog og Historie V. Side 534—541.

Befalinger ere aabenbart udfærdigede uden Raadets Medvirkning [1]. Hans Regjering var imidlertid hverken saa gavnlig eller saa glimrende, at Raadet behøvede at finde sig i saadan Tilsidesættelse, og det saameget mindre som det ikke blot havde at klage over, at Kongen afgjorde vigtige Regjeringsærinder uden dets Samtykke, men desuden over at han afgjorde norske Anliggender i Sverige, — hvorom mere senere hen. Rigsraadet tvang ogsaa Kongen ved enkelte Leiligheder til at give efter for dets Villie eller indtil videre udtrykkelig at overdrage det Andeel i Styrelsen. Men medens den kraftige Haakon V, som i Virkeligheden var Enehersker, stadigen hørte sit Raad og tilsyneladende indrømmede det et Slags Deelagtighed i Afgjørelsesretten, har hans svage Dattersøn altid søgt saalangt som muligt at redde Magtens Skin. Han lod sig aldrig fuldkomment forsone med en Ordning af Styrelsen, der gav Rigsraadet nogen Anpart i denne, og han maatte derfor tilsidst dele den med sin umyndige Søn, i hvis Navn da atter Raadet fra 1345 eller i alt Fald fra 1350 herskede som Formynderregjering. Efter at Haakon VI havde opnaaet Myndighedsalderen, vedblev Raadets Indflydelse at være stor, ligesom den nu ogsaa i Formen blev fuldkommen anerkjendt. I Oslo Privilegier af 22 Januar 1358 bestemmer saaledes Kongen, at de skulde gjælde, „indtil det med Raad og Samtykke af alt Rigsraadet i Norge synes os, at andet er os og Staden Oslo nyttigere“. Lignende Udtryk forekomme i Priv. for Bergen af 15 Juni 1361, Retterbøderne af 8 Marts og 29de Aug. 1364, 3 Mai 1372, Fredsbrevet af 14 August 1376, Retterbøderne af 29 Januar og 15 Mai 1377, 16 Juni 1378 og Retterboden i Norges gl. Love III. No. 114, de i N. Dipl. I. No. 376, II. No. 410 og 438 meddelte Dokumenter samt i de Breve, der udfærdigedes i Anledning af Fredsunderhandlingerne med Hansestæ-

---

[1]) Det er muligt, at Raadet af og til kan være bleven hørt, uden at dette udtrykkelig omtales. Idetmindste kan denne Formodning opstilles om de samtidigt med Retterboden af 18 Febr. 1348 udfærdigede Forordninger, som findes i Norges gamle Love III. No. 83 og N. Dipl. I. No. 310 og II. No. 289 og 290. Men sædvanligt kan dette ingenlunde antages at have været.

derne 1369—1370 [1]). Den daglige Styrelse besørgede imidlertid ogsaa denne Konge paa egen Haand.

Större Hövdingmöder i Norge under Haakon V. og hans Efterfölgere.

Møder, der bivaanedes af flere Stormænd, end Raadets faste Medlemmer, synes Haakon V. at have været utilbøielig til at holde. Paa sine Krigstog og ved de derunder stedfundne Forhandlinger med fremmede Magter har han sandsynligviis raadført sig med samtlige Høvdinger, som fulgte ham. Men seer man bort herfra, saa vides det ikke, at han, endog førend 1308 har holdt flere større Møder, end de tvende i 1299 og 1302, i Anledning af Kroningen og Forandringerne i Thronfølgen. Ophævelsen af Lendermandsværdigheden maa, som allerede bemærket, have havt til Hensigt at gjøre det fuldkommen afhængigt af Kongens Forgodtbefindende, hvorvidt han i noget Tilfælde til Raadets Forsamlinger vilde indkalde andre end dets faste Medlemmer. Saadanne forstærkede Raadsmøder forekomme af og til under hans Eftermænd, og det lader til, at man ved vigtigere Anledninger har anseet dem nødvendige. Saaledes blev der ved Dagthingningen i Skara 1339 [2]) berammet et Møde paa Baahuus til den paafølgende 15 August af „alle og enhver af vore Raadgivere og andre mere udmærkede saavel lærde som læge i vort Rige Norge", hvilket Møde dog, saavidt vides, ikke kom istand. Derimod behøver Retterboden af 29 Januar 1377, naar den henskyder den endelige Beslutning om Hansestædernes Privilegier til et senere Møde af „det større Rigets Raad" ikke nødvendig at have havt andet for Øie end en fuldtalligere Forsamling af det mindre Raads Medlemmer. Til de forstærkede Raadsmøder hørte det, der blev afholdt i Oslo den 26—28 Juni 1319, hvor idetmindste 30 Herrer og maaske flere vare tilstede, ligeledes det af 20 Februar 1323, der bestod af Erkebiskoppen, 3 Biskopper og 42 navngivne samt desuden en Deel unavngivne haandgangne Mænd [3]). Blandt de Møder, der fandt Sted i Bergen 1320, 1327, Oslo 1337, Vardberg 1343, Liodhuus 1347, Oslo 1348, paa ubekjendt

---

[1]) Munchs Anden Hovedafdeling I. Side 818—825.
[2]) Saml. til Norske Folks Sprog og Historie V. Side 564—567.
[3]) Saml. til N. F. Sprog og Historie V. Side 540.

Sted i 1349, paa Baahuus i 1353 og 1361, Akershuus og Marstrand 1369, Bergen 1373, Marstrand 1378 og 1379 samt Nidaros 1381 have sandsynligviis nogle været bivaanede alene af de egentlige Raadsherrer, andre tillige af et større Antal Høvdinger. Det paa Akershuus i Februar 1388 afholdte Møde, der valgte Dronning Margreta til Rigsforstanderske og Erik af Pommern til Konge, bestod af mindst 25, og den Forsamling, der i 1389 bekræftede det sidste Valg, af mindst 20 geistlige og verdslige Stormænd. En paa Mødet i Oslo 1392 vedtagen Forordning udfærdigedes af 18 Biskopper, Riddere og Svende. De tre sidstnævnte Møder have altsaa været saa talrige, at man er fristet til at tro, at andre end de egentlige Raadsherrer have været tilkaldte. Men det er ogsaa tænkeligt, at Dronning Margreta for at vinde saamegen Indflydelse som muligt, har udnævnt et saa stort Antal af sine Tilhængere til faste Medlemmer af Raadet, at dette er blevet usædvanlig stærkt besat.

I Danmark er det først henimod Slutningen af det 13de Aarhundrede, at man finder enkelte verdslige Høvdinger benævnte Kongens Raader (*conciliarii regis*), og Christopher II's Haandfæstning af 1320 er det ældste Dokument, hvori Raadet i dette Rige tydeligt fremtræder som en allerede udviklet Institution. Dens § 14 forbyder Kongen i sit egentlige eller eedsvorne Raad (*concilium strictum vel juratum*) at optage nogen Tydsker. Hvilken Myndighed dette Raad dengang og i de nærmest paafølgende Menneskealdre har havt, er omtvistet. Flere af de ypperste danske Historikere have paastaaet, at det først var i Slutningen af det 14de Aarhundrede eller vel endog efter Calmarunionen, Indhentelsen af dets Samtykke til vigtigere Foranstaltninger blev en Nødvendighed. Deels, siges der, var det først i den sidste Halvdeel af det 14de Aarhundrede, den gamle Benævnelse „Kongens Raad“ almindeligen blev ombyttet med den nye: „Rigets Raad“. Deels tillægger ingen Lov, der er ældre end det i 1436 udarbeidede Udkast til en ny Unionsact, Raadet nogen betydelig Andeel i Regjeringen. Men ved denne Beviisførelse miskjender man, enten at Udvidelsen af Raadets Myndighed skyldes Sædvanen, eller den Maade, hvorpaa den sædvansmæssige Rets-

Særskilt om Raadet i Danmark.

dannelse foregaaer. Enhver gjennem den bevirket Forandring fremtræder først i selve Tingen, sidst i Navnet eller i den skrevne Lov. For at det uden Lovgivningens Hjælp lidt efter lidt kunde blive almindeligt at kalde hiint Collegium Rigets istedetfor Kongens Raad, maa det have udøvet selvstændig Magt gjennem en saa lang Tid, at Forandringen i dets Stilling til Kongen kunde gaa ind i den almindelige Bevidsthed. Naar der engang i Danmark havde dannet sig et mindre Raad, er det ogsaa lidet troligt, at Kongen i dette Land skulde have kunnet bevare sin Magt ubeskaaret af et saadant Collegium i længere Tid, end Kongerne i Norge og Sverige formaaede det. Thi Raadet var Høiadelens rette Organ, og Forholdene i Danmark gunstigere for Aristokratiets Magt end i de to andre Riger. Efterat det kongelige Raad var gaaet over til at blive et Rigsraad, er det sandsynligt, at de aarlige Danehoffer efterhaanden ere blevne blotte Rigsraadsmøder. At dette senere hen er blevet Tilfældet, seer man f. Ex. af Fred. III's Haandfæstning § 52, der ved sin Bestemmelse om, at Herredage eller Danehof aarligen skulle holdes otte Dage efter Pindsen, utvivlsomt har Møder af Rigsraadet, ikke af alle Stænder eller engang den hele Adel for Øie. Men det kan dog neppe betvivles, at Danehofferne i Tidsrummet før Calmarunionen oftest have været talrigere Forsamlinger.

Raadet antages i Danmark oprindelig blot at have bestaaet af verdslige Medlemmer, der udnævntes af Kongen, dog saaledes at han, som ovenfor nævnt, ikke kunde vælge nogen Tydsker og formodentlig da heller ingen anden Udlænding, samt at han ved Sædvanen og Forholdenes Magt i sit Valg var bundet til Adelens Medlemmer. Først i den anden Halvdeel af det 14de Aarhundrede synes Biskopperne at have faaet Sæde i Raadet.

§ 9.

Magtens Overgang til Kongen og Rigsraadet.

Rigsmødernes og Rigsraadets naturlige Overvægt over de provindsielle Forsamlinger.

Rigsmøderne og Rigsraadet havde sin Styrke ikke blot deri, at det var gjennem dem, de mægtigste Samfundsclasser

udtalte sin Villie, men ogsaa i den Omstændighed, at de ligesom Kongen vare Statseenhedens Repræsentanter. Efter Tingenes naturlige Gang maatte de derfor stille de gamle provindsielle Folkeforsamlinger i Skyggen og tilvende sig mere og mere af deres Myndighed. Denne Forandring foregik imidlertid paa reent sædvansmæssig Vei og meget langsomt.

Danehofferne dele Magten med Landsthingene.

Heldigst for de nye Institutioners Udvikling have Omstændighederne stillet sig i Danmark. Ligesom Rigs- og Raadsmøderne i dette Land afholdtes hyppigst, saaledes ere de her ogsaa tidligst komne i Besiddelse af Ret til at fatte Beslutninger, som ikke trængte til Stadfæstelse af Landsthingene for at blive gyldige over det hele Rige. Paa Rigsmøderne eller Danehoffene og altsaa tilsidst paa de blotte Herredage bleve ikke blot Konger valgte, Beslutninger tagne om Krig og Fred, Underhandlinger førte med Rigets udenrigske Vasaller eller andre fremmede Fyrster, men ogsaa Love vedtagne og nye Skatter bevilgede, see Christopher II's Hdf. §§ 27 og 37, Valdemar Eriksøns §§ 22 og 46. Disse Bestemmelser ere maaskee saaledes at forstaa, at hele nye Love alene maatte gives paa et almindeligt Danehof, (*consensu totius regni in parlamento generali*), medens blotte Udbedringer af de Mangler, som forefandtes i de ældre Lovbøger, kunde foretages af Kongen med Rigsraadets Samtykke (*per discretos regni*). Endelig have Danehofferne ogsaa erhvervet den øverste dømmende Myndighed. Ved en Forordning af 1282 blev det bestemt, at den, som formente sig at have nogen Tiltale mod Kongen selv, kunde paatale sin Ret umiddelbar for Danehoffet. Sandsynligviis under Paavirkning af denne Forskrift dannede man sig den Regel, at der fra Kongens Retterthing kunde appelleres til Danehoffet, og denne Sætning blev ved Haandfæstningerne af 1320 § 28 og 1326 § 23 samt en Forordning af 1354 udtrykkelig stadfæstet [1]).

Landsthingenes politiske Rettigheder bortfaldt dog ikke herved. Danehoffets dømmende Myndighed kunde ingen anden udøve, men forøvrigt afgjordes samme Slags An-

[1]) Larsens samlede Skrifter I. 2 Side 228—229.

liggender, endog Besættelse af Thronen, ligesaagodt paa et Landsthing som paa et Rigsmøde, i første Tilfælde naturligviis kun med bindende Virkning for den Landsdeel, i hvilken Thinget holdtes. Begge Slags Forsamlinger havde i den Grad ligeløbende Myndighed, at Danehofferne undertiden have vedtaget Love, der blot skulde gjælde for en vis Provinds eller vis By, f. Ex. Jydske Lov af 1241 og Ribe Stadsret. Men selv paa Landsthingene har det i Tidsrummets Slutning udentvivl været de tilstedeværende Medlemmer af Rigsraadet der i Forening med Kongen og Adelen i Virkeligheden have afgjort de foreliggende Ærinder.

De norske Rigsmöders Lovbeslutninger stadfæstedes indtil Magnus Lagaböters Tid af Lagthingene.

I Norge har det endnu paa Magnus Lagabøters Tid vistnok været den almindelige Forestilling, at de paa Rigsmøderne fattede Beslutninger, forsaavidt de gik ud paa at forandre den ifølge Lovbøgerne gjældende Ret, eller endog hvis de kun vare bestemte til at optages i disse, maatte stadfæstes paa Lagthingene. Saaledes blev den paa Rigsmødet i 1152 trufne Bestemmelse om Gavers Gyldighed i 1224 lovtagen paa Borgarthing, og dette omtales i den før nævnte Retterbod af samme Aar paa saadan Maade, at det skjønnes man derpaa har lagt særlig Vægt. Den paa Rigsmødet i 1260 besluttede Thronfølgerlov blev ifølge Haakonarbok Cap. 9 efterhaanden vedtagen paa samtlige Lagthing. Magnus Lagabøters Lovbøger bleve ogsaa antagne paa denne regelmæssige Maade, uagtet idetmindste nogle Dele af dem vare istandbragte paa Rigsmøderne 1271 og 1273, og uagtet Folket paa Lagthingene i Forveien havde givet ham uindskrænket Magt til at omarbeide de ældre Love og med de bedste Mænds Raad at lægge til eller tage fra, hvad der tyktes ham fornødent.

Magnus Lagaböters Lov skulde gjælde for bestandigt. Mindre Udbedringer kunde foretages af Kongen og Raadet.

Magnus Lagabøter fastsatte ikke selv ligefrem, hvorvidt Folket for Eftertiden skulde beholde nogen Andeel i den lovgivende Myndighed. Hans Anskuelse herom fremtræder imidlertid i Slutningen af de Loven vedføiede Retterbøder. Det siges her, at Lovbogen skulde gaa og gjælde over alt Norge til evindelig Tid. Tyktes det nogen af Kongens rette Efterkommere, at den i et eller andet Stykke trængte til Forbedring, da skulde han derom forordne saaledes, at Gud

deraf kunde have Ære, han selv Sjælehjælp og Undersaatterne Gavn. Kong Magnus' har altsaa næret den Forestilling, at hans Lovbog i Hovedsagen skulde blive staaende ved Magt for bestandigt, og at der saaledes ikke skulde blive Spørgsmaal om at underkaste den nogen dybtgaaende Forandring. Derimod skulde Kongen uden Folkets Medvirkning kunne give „Retterbøder“ eller foretage de mindre Udbedringer, Lovbogen maatte tiltrænge, dog kun med gode Mænds Raad. Den samme Tanke fremtræder under flere forskjellige Former, saaledes i Landslovens I–11, der forbyder enhver at bryde Lagmandens Orskurd, „medmindre Kongen skjønner, at den strider mod Lovbogen eller Kongen selv med vise Mænds Samtykke antager, at andet er sandere, fordi han er sat over Loven“. Ligeledes i Formularen for Kongeeden, saaledes som den findes bestemt i M. L. II–8 Ifølge samme skulde Kongen nemlig sværge at „holde den christne Lov, som den hellige Olaf stiftede (og andre hans Efterkommere nu have samtykt) mellem Kongen og dem, som Landet bygge, med Samtykke fra begge Sider, og med gode Mænds Raad at forbedre den efter den Forstand, som Gud forunder ham.“ Ordene „med Samtykke fra begge Sider“ maa nemlig, efter hvad Hirdskraaens Cap. 9 uimodsigelig viser, forbindes med den foregaaende, ikke med den efterfølgende Sætning. Endelig i Erik Magnussøns Kroningseed[1]) og de Udtryk, hvori flere senere Retterbøder omhandle Kongens Forpligtelse til at rette paa Lovene.

Men herved erholdt Kongen og Raadet ikke uindskrænket Lovgivningsmyndighed. Thi i sin Eed forpligtede han sig dog til at overholde Olaf den Helliges Lov, det vil sige til at opretholde den bestaaende Retsforfatning i dens Grundtræk, og denne Forpligtelse udledes i Kongeeden tydeligt deraf, at Loven var bleven til ved Overeenskomst mellem Konge og Folk. Forpligtelsen indskjærpedes i Landslovens III–1, og Løftet gjentoges undertiden ved senere Leiligheder i meget bindende Udtryk. Ved Olaf Haakonsøns Kroning tilsvore saaledes Drottseten og flere Medlemmer af Raadet

[1]) N. Dipl. I. No. 69.

Almuen at overholde og paa Kongens Vegne at lade overholde gammel Lov og Ret, hvorhos Kongen selv gav Rigets Indbyggere Tilsagn om, at de skulde blive ved al sin gamle Ret, saaledes som deres Forfædre havde nydt af Kongens Forfædre, og som deres Lovbog bestemte, see Retterbod 29 Juli 1381.

Heraf fulgte da, at nye Love, som gik videre end til at udbedre enkelte Mangler ved Lovbogen, for at blive gyldige fremdeles maatte vedtages paa Lagthingene.

Folkets Samtykke blev i Almindelighed ikke indhentet ved Istandbringelsen af nye Love.

I de fleste under Magnus Lagabøters Eftermænd udkomne Love paaberaabes intet Samtykke fra Folkets Side. De ere i Almindelighed ogsaa af saadant Indhold, at Kongen efter den angivne Grundsætning maatte ansees berettiget til at udfærdige dem alene efter Raadførsel med sine bedste Mænd. Navnlig gjælder dette om de Forordninger, hvori Kongen blot indskjærpede ældre Lovbud eller eftergav nogen af Kronens Rettigheder, see f. Ex. Retterbøderne af 1 Januar 1307 og 27 Sept. 1315 om Ledingsfrihed for Sandsver og Haalogaland, Retterboden af 19 Juli 1312, hvorved Trediedelen af den i Byerne faldende Sagøre overdroges dem, o. fl. Ligeledes alle Retterbøder, der alene angik Administrationens Ordning. Det var formodentlig af denne Grund, Kongen undlod til Lovtagelse at fremlægge den vigtige Forordning af 17Juni 1308 om Jarle- og Lendermandsværdighedernes Ophævelse og om Embedsmændenes Pligter. Det var endvidere blevet en almindelig Grundsætning, at Ulydighed mod en kongelig Befaling, det saakaldte Brevbrud, straffedes med en Bod, som i Regelen skulde udgjøre 8 Ørtuger og 13 Mark Sølv, see Retterbod 25 Nov. 1315 jvfr. Retterbøderne af 11 Oct. 1303, 23 Juni 1310, 21 Oct. 1314 o. fl. Kongen havde det saaledes i sin Magt ved særligt at forbyde en forhen tilladt Handling at gjøre den til en Forbrydelse, eller ved Indskjærpelse af et allerede i Loven opstillet Forbud, hvis Overtrædelse var belagt med en ringere Straf, at forhøie denne. Det synes endog, som om han har anseet sig berettiget til paa egen Haand at fastsætte større Bøder eller Straf af strengere Art, see Retterbod af 17 Juni 1308 om Straffen for Lagmænd, som tage Bestik-

kelse, og Retterbod 1 Nov. 1311 om at vrage Kongens Mynt. Kongen kan neppe heller siges herved at være gaaet videre end til en blot Udbedring af Loven.

Underfilden indhentedes Folkets Samtykke, hvilket dog havde liden Betydning.

Paa den anden Side ophørte de norske Konger ikke ganske at kræve Folkets Samtykke til de nye Love, de udgave. Om Erik Magnussøns store Retterbod af 1280 heder det i dens Indledning, at den blev frembaaret paa Thinge. I eet Exemplar af den i 1308 eller 1309 udkomne Retterbod om Geistlighedens Ret og Skyldighed tilføies det, at den er bleven vedtagen af Almuen. Retterbøderne for Bergen af 11 Juni 1302 (Norges gl. Love III. No. 53 og 54) samt Rbd. af 14 Nov. 1316 ere givne af Kongen med Bymændenes Samtykke. Endnu fra Haakon VI's og hans Søns Regjering findes flere Forordninger, der erklære sig at være vedtagne paa almindeligt Thing af Almuen eller af Thingmændene „med lovligt Tag". Dette er saaledes Tilfældet med Retterboden No. 114 i Norges gl. Love, tredie Bind, og ligeledes med Forordningen af 23 Juni 1384. Hvad der ved første Øiekast gjør dette paafaldende, er at ingen af disse Forordninger medførte nogen saa gjennemgribende Forandring i Lovbogens Bestemmelser, at Indhentelsen af Folkets Samtykke maatte erkjendes nødvendig. Sagen er imidlertid let at forklare. Indhentelsen af saadant Samtykke var paa det nærmeste sunken ned til en tom Form. Thingmændene ansaaes neppe engang berettigede til at negte det Bifald, Kongen for et Syns Skyld afæskede dem. Et slaaende Beviis herpaa har man i Haakon V's Retterbod for Oslo og Tønsberg af 15 Nov. 1316. Kongen gjentager her i det væsentlige de Bestemmelser, der fandtes i en den foregaaende Dag med Samtykke af Bymændene i Bergen given Retterbod om Kjøbstævne. Derpaa siger han, at Sysselmanden, Fehirderne, Lagmanden og alle Bymændene i Bergen ideligen og ydmygeligen bavde bedet, at han vilde samtykke, stadfæste og ubrydelig lade overholde denne Forordning som Lov og Bjarkøret, „og derfor" heder det videre, „ville vi og byde Eder allesammen, at I vedtage denne Bestemmelse i Tønsberg og overholde den og lade den overholde i alle sine Dele, saa at denne Forordning kommer til

at gaa og gjælde i Tønsberg, og dersom der i denne Forordning er truffen nogen Bestemmelse, som ikke passer for Eder, saa ville vi dog ikke, at I skulle handle mod dette vort Budskab, førend I paa fyldestgjørende Maade have godtgjort for os, hvorfor den ikke passer for Eders Kjøbstad"[1]). Jfr. Retterbod 10 Mai 1318. Naar Lovene fremdeles forelagdes Folket paa Thingene, saa var det i Virkeligheden alene en Kundgjørelse af deres Indhold. Paa saadan Maade er Sagen ogsaa opfattet allerede i den store almindelige Retterbod af 2 Mai 1313, der i Indledningen siges at være forfattet med de bedste Mænds Raad og lyst i Kongsgaarden i Nidaros paa almindeligt Thing.

Hvor ringe Betydning Lovtagelsen end i Virkeligheden har havt, saa synes det dog, som om man i 1344 ansaa den vigtige Forordning af 9 Sept. 1302 om Thronarvefølgen ugyldig, fordi den ikke var vedtagen til Thinge[2]).

Ogsaa i Sverige erholdt Kongen og

For Sveriges Vedkommende blev det i Indledningen til den føromtalte Skeningestadga af 1285 udtalt, at hvad

---

[1]) Et andet Exempel paa, hvorlidet man, endog i meget vigtige Anliggender, agtede det Udtryk af Folkevillien, som egentlig skulde ligge i en saadan Negtelse, afgive Begivenhederne paa Islands Althing, da den nye Lovbog, der siden kaldtes Jonsbogen, i 1281 blev vedtagen. Saavel Biskopperne som de haandgangne Mænd og Bønderne gjorde Indvendinger mod flere af den nye Lovs Bestemmelser. Den kongelige Kommissær, den norske Lendermand Hr. Lodin Lepp, udtalte sig da paa Thinget med stor Skarphed mod, at Bønder vilde ordne Lov og Ret i Landet, hvilket han sagde var udelukkende Kongens Sag. Han fordrede, at Thinget uden videre skulde antage Loven i sin Heelhed og derpaa bønligt anholde hos Kongen og Raadet om Forandring i de Puncter, som maatte tiltrænge en saadan. Denne Paastand satte han i det væsentlige igjennem, idet Lovbogen blev vedtagen paa de Artikler nær, ved hvilke de haandgangne Mænd havde gjort Udsættelser. De, som haardnakket protesterede mod Loven, saggav han for Landsforræderi. At han heri handlede i Overeenstemmelse med de Anskuelser, som i Virkeligheden allerede raadede i Norge, om de der endnu ikke havde formaaet ganske at sønderbryde de gamle Former, er vel ikke tvivlsomt. See Munch IV. 2. Side 65 ff.

[2]) See ovenfor Side 26.

Raadet Ret til at udbedre de bestaaende Love, men ikke til at give nogen ny Lovbog.

Kongen i almindelige eller særlige Anliggender, som trængte til Rettelse eller Tugt, med sit Raad og sine gode Mænd derom forordnede og skriftligen lod lyse for alle Mænd, det skulde af alle efterkommes og adlydes, skjønt derom ikke før var gjort Lov. Bestemmelsen maa være foranlediget derved, at der før har hersket Tvivl om, hvorvidt de Forordninger, Kongen istandbragte alene med sit Raad, uden at de vedtoges paa Landskabsthingene, havde Lovs Kraft. Denne Tvivl blev nu løst ved Rigsmødets Beslutning. Kongen og Raadet fik herved Ret til idetmindste at fuldstændiggjøre den skrevne Lov. Rimeligviis har Hensigten endog været at give dem den samme Adgang til at udbedre den bestaaende Ret, som de havde i Norge og Danmark. Idetmindste have de i Sverige ligesaavel som i de tvende andre Riger udøvet en lignende Myndighed, see f. Ex. Skeningestadgan af 1335, Upsalastadgan af 1344 og Telgestadgan af 1345.

Derimod er det klart, at Kongen ikke engang i Forening med et Rigsmøde har tillagt sig en uindskrænket lovgivende Myndighed. De Landskabslove, der ere af en yngre Redaction, ere ikke givne paa nogen saadan Forsamling. Uplandsloven af 1296 er ifølge sin Indledning udarbeidet af en 15 Mands Nævnd, bestaaende af Prælater, Riddere, Lagmænd og Bønder fra selve Landskabet. Den blev derpaa vedtagen af Uplands Thing og stadfæstet af Kongen. Paa nogenlunde lignende Maade blev Sødermanlandsloven istandbragt. De øvrige svenske Landskabslove samledes eller omarbeidedes ogsaa omtrent samtidigt, men som det synes endog uden Kongens Medvirkning. Den Forsamling i Ørebro, paa hvilken det under Magnus Eriksøn udarbeidede Forslag til Landslov for hele Sverige i 1347 fremlagdes, var formodentlig et Rigsmøde. At Befuldmægtigede for Almuen vare indkaldte til dette Møde, er vistnok intetsteds udtrykkelig sagt, men deels er det i sig selv rimeligt, da man i et Anliggende, der greb saa dybt ind i alles Interesser, neppe har forbigaaet den, og deels synes Almuens Nærværelse at fremgaa af de Udtryk, hvori Geistlighedens Protest mod Loven er affattet[1]).

[1]) Det heder nemlig i denne Protest: *Acta fuit et lecta hæc protestatio in præsentia nobilium ac aliorum quam plurimum*

Selv hvis Almuen har været repræsenteret paa dette Møde, har det dog neppe været Tanken, at det var berettiget til endeligen at vedtage den nye Lovbog. Thi i saa Fald maatte den med Undtagelse af Kirkebolken, mod hvilken Geistligheden protesterede, strax have været sat i Kraft for hele Riget. Dens øvrige Bolker erholdt vistnok ogsaa Lovskraft over hele Sverige, men ikke ved nogen paa Rigsmødet fattet Beslutning eller engang samtidigt. Indførelsen foregik derimod efterhaanden, i Vestergøtland endog først efter omtrent 40 Aars Forløb, og selv da blot ufuldstændigt, idet man her bibeholdt flere Bolker af Landskabets egen tidligere Lovbog og udelod de tilsvarende Bestemmelser i Landsloven. Beslutningen om Lovens Indførelse fattedes i Vestergøtland af Landskabets Thing, og det samme har udentvivl ogsaa været Tilfældet i de øvrige Provindser[1]. Det er saaledes øiensynligt, at Landskabsthingene i Sverige havde bevaret en større politisk Betydning, end Lagthingene i Norge og Landsthingene i Danmark. Grunden dertil laa vistnok ikke saameget i den noget stærkere provindsielle Selvstændighedsfølelse blandt Svenskerne, som deri, at Almuen besad mere Indflydelse i Sverige end i de tvende andre Riger.

I alle tre Riger stod følgelig Sagen saaledes, at Kongen og Raadet uden Folkets Medvirkning havde Adgang til at rette paa den bestaaende Lovgivnings Mangler, medens de derimod til at forandre den gjældende Rets Grundsætninger og navnlig til at indføre nye Lovbøger maatte indhente dets Samtykke, i Norge og Sverige paa de enkelte Landsdeles særlige Thinge, i Danmark enten paa disse eller paa et almindeligt Danehof. En saadan Fordeling af Lovgivningsmyndigheden kunde i en Tidsalder, der endnu ikke havde lært at knytte sine Retsregler til sikre Skjelnemærker, ingenlunde siges at være unaturlig, men lod sig i Længden ikke opretholde. Grændsen mellem de blotte Udbedringer og de gjennemgri-

---

discretorum ad præsentis negotii expeditionem destinatorum.

[1]) See Schlyters Udgave af Magnus Eriksøns Landslag, Indledningen Side LXI ff.

bende Forandringer var for ubestemt til at afgive nogen fast Skranke mod de Forsøg, Kongen og Raadet som de stærkeste Parter gjorde paa at udvide sit Herredømme over Lovgivningen. Under almindelige Omstændigheder blev der desuden langt oftere Spørgsmaal om smaa Rettelser i Lovgivningen end om større Reformer. Og jo hyppigere det hændte, at Kongerne og Raadet paa egen Haand gave nye Love, desto mere forsvandt Bevidstheden om, at deres Lovgivningsmyndighed dog havde sine Grændser.

De enkelte Districter ansaags i ethvert af Rigerne berettigede til at ordne sine særlige Anliggender gjennem Vedtægter.

Det vedblev imidlertid fremdeles i ethvert af Rigerne at være Indvaanerne af hvert enkelt District eller By overladt paa egen Haand og endog uden Kongens Medvirkning at ordne sine særlige Anliggender ved staaende Regler. At de dertil fra gammel Tid af havde havt Ret, laa i den oprindelige Samfundsforfatnings Væsen. Det kunde efter samme ikke være tvivlsomt, at det, hvorom alle vedkommende sig imellem bleve enige, maatte være forbindende for dem. At dette med Hensyn til reent lokale Anliggender vedblev at være Forudsætningen, fremgaaer af flere Bestemmelser i de skrevne Love, see saaledes Gulath. L. Cap. 313 og M. L. VIII—25 samt fornemmelig Bylovens VI—2 andet Led (alle de Sager, som vi paa vore Møder vedtage med lovligt Tag os imellem om Kjøb og Salg eller andet saadant, som vedkommer vor By, det skal alt holdes, naar det ikke strider mod Loven). Retterboden af 1295 § 2 forbød vel Bymændene uden Kongens og Raadets Samtykke at digte sig nogen Lov eller Sætning, men i Retterboden af 19 Juli 1320 indskrænkedes Forbudet til det Tilfælde, at Bymændene gik videre, end Byloven tillod. Ligeledes blev Borgernes Ret til at fatte saadanne Bestemmelser erkjendt i Oslo Priv. af 25 April 1346 og 22 Januar 1358. Exempler paa Anordninger, der ere trufne i Medhold heraf, haves i Retterboden af 9 Februar 1302 om Varers Opskibning i Bergen, Bestemmelsen om Handelen og Varepriserne i Nidaros af 24 Januar 1377 og Retterboden for Bergen No. 115 i Norges gamle Love. I Danmark ere flere af Kjøbstadretterne f. Ex. den ældre slesvigske af 1201, Roeskildes af 1268 og Aabenraas af 1335 forfattede af Borgerne og ikke altid stadfæstede af Kongen.

I flere af de danske Stadsretter tillægges der ogsaa udtrykkeligt Byens Raad Ret til at give Anordninger, som uden Modsigelse skulde efterleves af enhver, see f. Ex. Ribes Stadsret Cap. 31 og 32 samt Erik Glippings almindelige Stadsret Cap. 35 og 36.

De Forskrifter, som paa denne Maade skulde istandbringes, maatte imidlertid have Characteren af communale Anordninger eller Politivedtægter, ikke af egentlige Love. Det var dog ikke at vente, at man skulde holde sig inden denne i sig selv uklare Grændse, og der findes virkelig Exempler paa, at man under Udøvelsen af den her omhandlede Ret er gaaet ind paa Lovgivningens Omraade. I Sverige tillagdes der endnu i Gotlands Stadslov Byens Autoriteter en sand Lovgivningsmyndighed. I Stadfæstelsen af denne Lov opgives nemlig Magnus Eriksøn at have bemyndiget Visby Borgerskab til, hvis der forekom nogen Retstrætte, hvorom Bestemmelse savnedes i Loven, at dømme derom som Ret var, og siden uforandret indføre det i Lovbogen til Underretning for Fremtiden, hvilken Forskrift i forandrede Udtryk indtoges i selve Lovbogens I-1, 8 og 9. Sveriges almindelige Stadslov, der ogsaa skriver sig fra Midten af det 14de Aarhundrede, viser i Kongebolkens Cap. 7, at Raadet i de øvrige Stæder havde Ret til at give Stadgar, men som vel neppe kunne angaa andet end Stadens Økonomi og Politi. Og i alle Tilfælde kunde vistnok i ethvert af Rigerne Kongen og Rigsraadet forandre saadanne af Borgerskabet eller Magistraten givne Bestemmelser. Dette er for Norges Vedkommende udtrykkelig sagt i Bylovens VI—2.

Hvad angaaer Paalæg af Skatter, er det allerede ovenfor nævnt, at Beslutninger derom for Danmarks Vedkommende fattedes ikke blot paa Landsthingene, men ogsaa paa Rigsmøderne og Herredagene[1]).

---

[1]) Jfr. Hvitfeldt Side 511, som viser, at en Herredag 1355, der efter Stedet, hvorpaa den holdtes, ikke kan antages at have været andet end et Raadsmøde, paalagde Skat.

I Norge har Forbudet i Magnus Lagabøters Lov III—1 mod, at Kongen udskrev andre Skatter eller paalagde Undersaatterne andre Byrder end de lovbestemte, ikke hindret at dette skeede, deels gjennem formløse Udpresninger, deels ved Befalinger, som forsaavidt havde Præg af regelmæssige Regjeringshandlinger, at de udfærdigedes med Samtykke af Rigsraadet. Saaledes viser Retterbod af 1 Januar 1307, at den i Landsloven udtrykkelig forbudte Hestefodring eller Hesteløb var bleven en fast Ydelse i Sandsver. I Brevet af 20 Februar 1323 om Beskikkelse af en Drottsete heder det, at Formynderregjeringen havde været saa forsømmelig i at overholde de Love, som Kongen var skyldig at iagttage, at tunge Afgifter, Kosthold og Skatter vare paalagte Almuen[1]). Hertil maa det ogsaa regnes, at Kongen og Raadet ved Brev af 19 Juli 1370 lod Befaling udgaa til Almuen om at udruste Ryttere med Heste, Vaaben og Kost. Dette Bud synes imidlertid i mange Landsdele ikke at være efterkommet[2]). I Brev af 2 Februar 1388 udbødes med Rigsraadets Samtykke fuld Almenning i Fredstid. Paa den anden Side gives der i alt Fald eet Exempel paa, at Kongen, naar han vilde have overordentlig Skat, paa den i Landsloven forudsatte Maade henvendte sig derom til hvert enkelt Fylkes eller Herreds Bønder. I Brev af 10 Sept. 1371 anmodede nemlig Magnus Eriksøn Bønderne i Hardanger og Voss om at udrede, hver heel Bonde 5 Mark og hver Halvvirkes Bonde 3 Mark som Bidrag til de Løsepenge, han skulde erlægge for at blive fri for det Fangenskab, hvori Kong Albrecht holdt ham[3]).

Bestemmelsen i Magnus Lagabøters Lov III—1 indbefattede efter sine Udtryk, ikke mindre end efter sin Hensigt, et Forbud mod at paalægge Landøre (det Slags Afgift paa Varers Ud- og Indførsel, som vi nu kalde Told), i alt Fald naar den skulde udredes af Indlændinger. At Kongen afkrævede Udlændinger saadanne Afgifter, ansaaes maaskee hans Undersaatter som uvedkommende. Haakon V befalede

Paalæg af indirecteSkatter i Norge.

[1]) Samlinger til Norske Folks Sprog og Historie V. 537.
[2]) Norske Dipl. II. No. 147 og 41.
[3]) Suhms Danmarks Historie XIII. 690.

ved en Retterbod af 30 Juli 1316, som det synes paa egen Haand, alle Udlændinger at svare Udførselstold af visse Varer, og samme Retterbod viser, at der allerede tidligere var paalagt dem Indførselstold. Adgang til at tage Indførselstold af Udlændinger har Kongen maaskee søgt i den ham ved Lovene tillagte Forkjøbsret til alle Varer, som her i Landet bleve holdte tilfals. Thi ihvorvel det var foreskrevet, at Kongen skulde betale disse efter samme Priis, som andre vilde give, bleve Eierne dog ofte tvungne til at lade sig nøie med en lavere. Det er derfor ikke urimeligt, at de have kunnet finde sig tjente med at frigjøre sig for Forkjøbsretten ved at erlægge Told. Retterboden af 1316 tillagde imidlertid ikke dem, som betalte saadan Afgift, Fritagelse for at sælge Kongen sine Varer, men kun Betaling efter disses fulde Værdi. Kongens Forkjøbsret omtales i Bylovens VI—18 i Udtryk, som kunde lede til at antage, at den alene maatte gjøres gjældende mod Udlændinger. Men Landslovens VIII—9 viser, at Kongen havde Forkjøbsret til alle Varer, som udbødes til Salgs her i Landet, hvad enten de tilhørte fremmede eller Kongens egne Undersaatter. Kongen synes altsaa at kunne have brugt denne Ret som Middel til at tiltvinge sig Told ogsaa af disse. Retterboden af 11 Juni 1302[1]), som paabyder Indførselstold af al hid indført Viin og Olie samt en Accise af alt Viinudsalg, er dog efter sit Indhold bleven lovtagen til Thinge. Toldafgifter af Indlændinger synes saaledes ikke at staa i noget historisk Sammenhæng med Kongens Forkjøbsret, men at være indførte paa regelmæssig Maade.

Den svenske Lovs Forskrifter om Paalæg af overordentlige Skatter.

Den svenske Lovgivning erkjendte, med noget større Omtanke end den norske, Nødvendigheden af at skabe Former, hvorunder Kongen uden altfor store Omsvøb og Vanskeligheder kunde erholde nye Skatter bevilgede. Den forbød imidlertid at begjære saadanne undtagen i lovbestemte Anledninger. Som Tilfælde, hvori det tillodes Kongen at foreslaa overordentlig Skat, nævner Södermanlandsloven Tillæg I. § 3 No. 5 og § 9, at han red sin Eriksgata eller maatte

---

[1]) Norges gamle Love No. 54.

hverve udenlandske Tropper til Landets Forsvar. Hertil føiede Landslovens Kongeb. fl. 5 § 6 følgende fire, at Landet overhovedet blev angrebet af en fremmed Hær, at der opstod indre Urolighed, at Kongen skulde bortgifte sin Søn eller Datter eller lade bygge nogen Borg. Efter Sødermanlandsloven skulde Kongen, Biskoppen, Lagmanden samt de bedste og forstandigste Mænd i hvert Landskab ved fælles Overeenskomst bestemme, om og hvor stor Skat der i saadanne Tilfælde skulde udredes. Disse „bedste og forstandigste Mænd" forklares i Landsloven at skulle være sex Frelsemænd og sex Bønder, der sandsynligviis valgtes paa Thinget. Undertiden tillode dog Kongerne sig paa egen Haand eller med Samtykke af Rigsraadet at udskrive saadanne Skatter. Det skal endog have været en Sjeldenhed, at den i Loven foreskrevne Fremgangsmaade blev fulgt[1]).

§ 10.

Personalunionen, først med Sverige, siden med Danmark.

Ved Haakon V.s Død i 1319 var hans Dattersøn Magnus Eriksøn nærmeste Arving til Norge. I Egenskab af den svenske Hertug Eriks Søn var han tillige født Hoved for det Parti i Sverige, som stræbte at fordrive Kong Birger Magnussøn. Foranledningen til at Norge forenedes med Sverige.

Paa et Rigsmøde i Oslo den 26—28 Juni 1319, hvor sex af det svenske Raad udsendte Herrer vare tilstede, vedtoge disse efter Fuldmagt fra sit Parti, at Magnus skulde vælges til Konge i Sverige. Det os opbevarede Exemplar af Overeenskomsten udtrykker sig, som om dette var en Forpligtelse, det svenske Raad overtog ligeoverfor Norge, og altsaa Opfyldelse af et blandt Nordmændene næret Ønske. Muligens har det tilsvarende af det norske Raad udfærdigede Dokument, som nu er tabt, fremstillet Sagen fra en anden Side. Nordmændene have nemlig vistnok kun ugjerne seet sin Konge i Besiddelse af et andet og større Rige. Men det

[1]) Bergfalk i Tidskriftet Frey for 1841 Side 180. Styffes Bidrag til Skandinaviens Historie I. Indledningen Side XC.

Forlangende, at Magnus skulde opgive den Arveret, han efter norske Begreber havde til Sverige, maatte synes dem haardt. Han var umyndig, og hvorvidt nogen anden paa hans Vegne var berettiget til at afslaa den Krone, Svenskerne havde i Sinde at tilbyde ham, var tvivlsomt. Han befandt sig desuden i Svenskernes Vold, og disse havde neppe tilladt, at han førtes til Norge paa anden Betingelse, end at Nordmændene samtykkede i hans Valg til Konge i Sverige. Paa den anden Side har Magnus's Egenskab af Norges Thronarving antageligviis heller ikke været ham nogen Anbefaling i Sverige. Begge Riger ønskede udentvivl at have saalidet Fælleskab med hinanden som muligt. Idetmindste vidne hverken Foreningsvilkaarene eller de senere Begivenheder om, at man paa nogen af Siderne har anseet en nærmere Forbindelse for noget Gode. Den Forening, som stiftedes, var ifølge Overeenskomsten en blot tilfældig Personalunion, som ikke blev indgaaet for længere Tid end Magnus's Regjering. Rigerne fik intet andet tilfælles end Konge, ikke engang Krig og Fred.

Foreningsvilkaarene. Bestemmelserne om Forholdet mellem begge Riger vare følgende:

1. Kongen skulde opholde sig lige lang Tid i ethvert af Rigerne. Han maatte ikke forlænge sit Ophold i det ene Rige udover et Tidsrum, der svarede til hans sidste Ophold i det andet, medmindre fuld Nødvendighed krævede det, og dettes Rigsraad gav sit Samtykke. Tanken synes at have været, at Kongen regelmæssigen skulde opholde sig omtrent et Aar ad Gangen i hvert Rige.

2. Intet Riges Mænd skulde ledsage ham ind over det andets Grændser.

3. Saalænge Kongen var mindreaarig, skulde Norges Indtægter kun anvendes til Kongens Underholdning og forøvrigt efter hans Moders og Rigsraadets Bestemmelse og Samtykke.

4. Saamegen Hjælp og Understøttelse, som Norge ydede Sverige, skulde dette, naar det behøvedes, igjen yde Norge. Efter Ordene stod det altsaa til det Rige, som ingen Bistand før havde modtaget fra det andet, at undslaa sig fra at

komme dette til Undsætning, selv om det blev hjemsøgt med fiendtligt Angreb. Meningen har dog vel været, at det ene Rige altid skulde hjælpe det andet, naar det virkelig tiltrængtes.

5. Vilde nogen Nordmand af Hengivenhed for Kongen eller hans Moder tjene ham i Sverige, skulde det ikke formenes ham af Norges Rigsraad. Hermed var det neppe tilsigtet, at Kongen skulde kunne give Nordmænd Forleninger eller Embeder i Sverige.

Da ethvert af Rigerne beholdt sin fulde Souverainitet, kunde Foreningen blot bygges paa Grundsætningen om deres Ligeberettigelse i alle gjensidige Forhold. Det kan derfor ikke betvivles, at det af Norges Rigsraad udstedte Dokument har indeholdt Bestemmelser, ifølge hvilke Sveriges Indtægter under Kongens Umyndighed alene skulde anvendes med det svenske Rigsraads Samtykke, at Norge skulde have en tilsvarende Forpligtelse til at komme Sverige til Hjælp, og at det svenske Raad ikke skulde hindre svenske Undersaatter i at tjene Kongen i Norge.

Denne Forening led af iøinefaldende Mangler. Det var ikke Kongen tilladt at føre det ene Riges Styrelse, medens han opholdt sig i det andet. Overeenskomsten forudsatte tydeligt, at ethvert Riges Raadsmedlemmer skulde forblive i sit Hjemland. Ikke engang dets Cantsler kunde Kongen ved sin Afreise tage med sig, og uden Cantsleren heller ikke Rigsseglet. Naar Kongen begav sig ind i det ene af sine Riger, ophørte altsaa hans Myndighed i det andet. Til at skaffe dette en Styrelse under Kongens Fravær stod der da ingen anden Udvei aaben end at oprette en Interimsregjering, som nærmest maatte have bestaaet i et Udvalg af Raadets Medlemmer. Paa Forhaand at træffe Bestemmelse herom viste sig for Sveriges Vedkommende at være overflødigt. Dets Rigsraad var egenmægtigt nok til at sørge for Styrelsen under Kongens Ophold i Norge, selv efterat han var bleven myndig. Undertiden maatte han i saadant Fald ogsaa overdrage den til en Drottsete eller „Generalembedsmand“. I Norge var Raadet noget mere vant til Iagttagelsen af de lovlige Former, og det var derfor en Mangel paa Omtanke

Foreningens Ulemper for Norge.

eller en overdreven Ærbødighed for Kongedømmet, at man i 1319 ikke gav nogen Forskrift om, hvorledes der skulde forholdes med Rigets Styrelse under Kongens Fravær. Denne Forsømmelse var saameget farligere, da man tillige undlod at sikre sig mod, at Kongen, naar han var bleven myndig, anvendte sine Indtægter af Norge til Øiemed, der vare det uvedkommende.

Af de tvende forenede Riger var Sverige ikke blot det mægtigste, men ogsaa det uroligste. Svenskerne bestræbte sig dengang ivrigt for at erhverve Skaane, og heri havde Kongen en stor og vanskelig Opgave at løse. Det var derfor naturligt, at han, saalænge Foreningen varede, opholdt sig den meste Tid i Sverige eller de tilstødende norske Provindser og fortrinsviis sysselsatte sig med svenske Anliggender. Under sin Fraværelse fra Norge lod Magnus det til sine Tider være uden nogensomhelst Regjering. Som oftest har han dog, medens han færdedes i Sverige, uden Bistand af Norges Raad eller engang af dets Cantsler afgjort norske Statsærinder. En enkelt Gang har han ledsaget en Befaling, han udfærdigede i Sverige, med det Tilkjendegivende, at den blot skulde gjælde, indtil han kom til Oslo og med de bedste Mænds Raad og Bistand fik gjort en fastere Anordning [1]). Men det sædvanlige var, at han fra Sverige førte Regjeringen i Norge paa samme Maade, som om han havde befundet sig inden dette Riges egne Grændser. Dette var saaledes Tilfældet fra den Tid, han blev myndig, indtil 1333, i den første Halvdeel af 1335 samt fra Slutningen af 1335 med faa Afbrydelser indtil 1340 [2]). Dette vakte en Misfornøielse i Norge, som undertiden foranledigede Stemplinger og aabenbart Oprør. Kongen blev derfor bevæget til for en kort Tid (1333—1334) at ansætte en Drottsete og i 1340 at overlade Afgjørelsen af en Deel Regjeringsærinder til Rigsraadet. Men han viste sig længe uvillig til at træffe nogen Foranstaltning, der kunde raade varig Bod paa de af hans Fraværelse fly-

---

[1]) See Brev 8 Sept. 1336, N. Dipl. I. No. 241.

[2]) See Munch Anden Hovedafdeling I. Side 184—185, 201, 251 og flere Steder.

dende Ulemper. Først i 1343 formaaede Nordmændene ham til at indgaa paa en Overeenskomst med begge Landes Rigsraad, der gav Udsigt til at skaffe Norge en fast Styrelse inden sin egen Midte, men ogsaa til en Adskillelse af begge Riger. Det blev nemlig ved denne Leilighed aftalt, at hans ældste Søn Erik efter hans Død skulde blive Konge i Sverige, medens hans yngre Søn Haakon strax toges til Konge i Norge, dog med Forbehold for Kong Magnus af at staa i Spidsen ogsaa for dette Rige, indtil Kong Haakon blev myndig. Begge Rigers Raad lovede at modsætte sig ethvert Forsøg, som nogen af Brødrene maatte gjøre paa at bemægtige sig den andens Rige. Der levnedes dog en Mulighed for, at begge Riger efter Magnus's Død igjen kunde komme under een Hersker. For det Tilfælde, at Erik døde barnløs, forpligtede nemlig det svenske Raad sig til at vælge en anden af Magnus's Sønner. Heller ikke blev Unionen strax opløst. Magnus skulde efter Forliget forblive i udeelt Besiddelse af Sverige, saalænge han levede, og opgav hverken Titel af Konge i Norge eller hele dette Rige. Selv efterat Haakon var bleven myndig, beholdt Magnus den største Deel af Viken og Island under sin umiddelbare Bestyrelse [1]). Ved Forliget til Jønkøping 1357 maatte Magnus dele Sverige med sin Søn Erik, saaledes at han selv kun beholdt de nordlige og vestlige Provindser af dette Rige. Den skandinaviske Halvø dannede altsaa tre Riger, af hvilke det midterste indbefattede Dele saavel af Sverige som af Norge. Dette varede dog ikke længe. Erik døde. Hans Undersaatter samt de fleste Magnus tilhørende svenske Landskaber toge Albrecht af Mechlenburg til Konge. Den deraf opkomne Krig gik saa uheldigt for Magnus, at han i Freden til Stockholm 1371 maatte afstaa Sveriges Krone til sin Medbeiler. Men selv denne Fred gjorde ikke Ende paa Magnus's Herredømme i Sverige. Han beholdt for sin Livstid Indtægterne af Vestergøtland, Dalsland samt Vermeland, og den største Deel af disse Landskaber, ja endog af deres Frelsesmænd, skjønt ifølge Freden til Stockholm Albrechts Undersaatter, vedbleve at lyde Kong

Norge faar igjen paa en vis Maade sin egen Konge.

Forbindelsen med Sverige vedvarer dog.

[1]) See Munch i nysanførte Værk Side 297 og 612 ff.

Magnus, hans Søn og Sønnesøn og omsider Dronning Margreta. Disse svenske Landskaber beholdt sin egen Retsforfatning og indlemmedes ikke i Norge, men deres Forbindelse med dette Rige var aabenbart paa Veie til at vinde et sikkert Grundlag, idet deres Høvdinger ikke blot leilighedsvis deeltoge i det norske Rigsraads Forhandlinger, men tildeels ogsaa bleve optagne som dets faste Medlemmer samt erholdt norske Sysler og Borge i Forlening[1]). Ogsaa andre Svensker kom undertiden før Calmarunionen i Besiddelse af norske Embeder, som Kongen bortgav. Saaledes vare Vinalde Henriksøn, der blev Haakon VI.s Vicecantsler, saavelsom Cantsleren Henrik Henriksøn, Svensker af Fødsel, og overhovedet havde den stadige Berøring, der ligesiden Aarhundredets Begyndelse havde fundet Sted mellem Norge og Sverige, paa mange Maader tjent til at forberede en nærmere Tilslutning mellem begge Riger.

Personalunionen med Danmark.

Dette Forholds videre Udvikling foregrebes imidlertid derved, at Nordmændene gjennem Olaf Haakonsøns Valg til Danmarks Throne fik Konge sammen med et Frændefolk, der viste sig istand til at udøve en Indflydelse paa dem, der var Svenskernes langt overlegen. Det berettes, at der allerede under Olafs Regjering skal være sluttet en Overeenskomst mellem Norge og Danmark, hvorefter de stedse skulde forblive under en fælles Konge. Men intet Dokument vides at være oprettet derom[2]). Det var under Olafs Regjering i Virkeligheden hans berømte Moder, som styrede begge Riger. Efter hans Død blev hun tagen til Rigsforstanderske, først (August—October 1387) i Danmark, saa i Norge den 2 Februar 1388 og strax derefter i Sverige af det Parti, som var misfornøiet med Kong Albrecht. Margreta arbeidede med hele sin Klogskab og Kraft paa at tilveiebringe en Forening mellem alle tre Riger. Ved Pavens Hjælp havde hun faaet flere af de norske Bispestole besatte med danske Mænd, og hos Geistligheden stod hun overhovedet i den største Yndest. Hendes Evne til at vinde de verdslige Stor-

[1]) Munch paa anførte Sted Side 833—867.
[2]) Sammesteds II. Side 125.

mænds Tillid og Hengivenhed maa vække endnu større Beundring. Hun samlede hyppigt Medlemmerne af de tre Rigers Raad til fælles Overlægninger og lærte dem saaledes efterhaanden at optræde i Forening. Skjønt hun ved sit Kjøn var hindret fra selv at anføre sin Hær, ledede hun sine Krigsforetagender med saadant Held, at hun omsider overvandt og fangede Kong Albrecht. Det lykkedes hende derpaa i 1396 at bevæge Svenskerne til at udkaare Erik af Pommern til Konge. Han var allerede i 1388 erkjendt som Arvekonge i Norge og i Begyndelsen af Aaret 1396 ved Valg sat paa Danmarks Throne. Alle tre Riger vare saaledes omsider forenede under en og samme Hersker.

Andet Afsnit.

Statsforfatningen fra 1397—1536 [1]).

§ 11.

Calmarunionens Stiftelse og gjentagne Fornyelser.

Stemningen hos de herskende Classer sandsynligvils gunstig for en Forening.

Den Forening, som fremkom mellem Arveriget Norge og Valgrigerne Sverige og Danmark derved, at Erik af Pommern toges til Konge ogsaa i disse, vilde ikke med Nødvendighed have varet længere end hans egen Regjeringstid. Den bar forsaavidt det samme Tilfældighedens Præg, som den i 1319 indgangne Forening mellem de to førstnævnte Riger. Der maa imidlertid være indtraadt en væsentlig Forandring i Stemningen til Gunst for en varig Forbindelse mellem alle Skandinaviens Stammer. Dronning Margreta havde for sin egen Skyld ingen Grund til at istandbringe en saadan. Hun har udentvivl følt sig sikker paa at kunne bevare sit Herredømme i hele dets Udstrækning, saalænge hun selv levede. Hun havde ingen Efterkommere, hvem hendes Bestræbelser for at befæste Baandet mellem Rigerne ud over hendes egen Levetid kunde komme tilgode. Naar hun ikke destomindre gav sig i Færd med en saa vanskelig Opgave, maa hun visselig have næret en stærk Overbevisning om, at en stedsevarende Forening mellem de tre Riger tjente til deres Bedste og var en Daad, der vilde omgive hendes Navn med uforgjængelig Ære. Det kom imidlertid ikke blot an

---

[1]) Vor Kundskab om Calmarunionens Historie er i den seneste Tid betydelig udvidet ved Styffes Bidrag til Skandinaviens Historie, andet Bind, og fornemmelig ved Allens de tre nordiske Rigers Historie under Hans og Christian den Anden.

paa hende. Hvor stor man end vil forestille sig hendes personlige Indflydelse hos Rigernes ledende Mænd, saa kan den umulig have været tilstrækkelig til at vinde dem for en saadan Plan, medmindre de fleste af dem i alt Fald i nogen Grad, have deelt hendes Tro paa Foreningens Gavnlighed. Indbyrdes Splittelser og Krige med den deraf flydende Svaghed i Forhold til fremmede Magter havde gjennem hele det snart henrundne Aarhundrede bragt store Ulykker over det skandinaviske Norden. Hanseaterne, de holstenske og meklenborgske Hertuger, den preussiske Hærmester og Russerne trykkede Rigerne paa enhver Kant. Baade Nordsøen og Østersøen hærjedes af talrige Sørøverflaader, med hvilke intet af dem ved egne Kræfter kunde vinde Bugt. Den Tanke, at en Forening mellem disse tre nært beslægtede Folk var det bedste Middel til at skaffe dem større Styrke og Sikkerhed, maatte derfor ligge nær.

Paa Mødet i Calmar 1397 blev først Erik den 17 Juni kronet til Konge over samtlige tre Riger. At Kroningen foregik undereet for dem alle viser, at Stiftelsen af en nærmere Forening allerede dengang var en halvt besluttet Sag. Om Planens Iværksættelse fandt der dog senere temmelig langvarige Forhandlinger Sted, saaledes at Overeenskomsten derom først kunde optegnes St. Margretæ Dag (den 13de eller 20 Juli). Da dens Bestemmelser, som senere skulle omhandles, hverken ere mange eller vidtløftige, maa der altsaa have hersket Meningsforskjel. Denne har neppe dreiet sig om selve Foreningens Indgaaelse, men kun om Vilkaarene. Dronningen har sikkerlig ønsket en nærmere Sammenslutning mellem Rigerne, end den, til hvilken de forsamlede Herrer gave sit Minde. Mödet i Calmar 1397.

Beslutningen om Rigernes Forening fattedes eenstemmig og, som det synes, ikke i særskilte Forsamlinger af hvert Riges Repræsentanter, men i et Fællesmøde. Tilstedeværende vare mindst 67 Prælater, Riddere og Svende, blandt hvilke 14 fra Norge. Fraværende vare dog Erkebiskoppen i Throndhjem og samtlige norske Biskopper paa en eneste nær. I Forsamlingen deeltoge ikke blot Rigsraadenes Medlemmer, men ogsaa andre „Rigernes Mænd“. Den har altsaa været et almindeligt Høvdingsmøde fra alle tre Riger.

Forsamlingen synes imidlertid ikke at have anseet sig fuldt berettiget til fatte endelig Beslutning om Foreningens Istandbringelse, der baade greb overordentlig dybt ind i ethvert af Rigernes statsretlige Stilling og desuden, som senere skal paavises, kom i ligefrem Strid med flere vigtige Forskrifter i alt Fald i Norges og Sveriges skrevne Love. Derfor blev det i sidste Artikel af den optegnede Overeenskomst fastsat, at den uden Forandring skulde omskrives paa Pergament og forsynes med Kongens, Dronningens, Rigsraadernes, Rigernes øvrige Adelsmænds og Kjøbstædernes Segl til ydermere Forsikring om, at den i alle sine Stykker skulde forblive stadig, fast og ubrydelig. Overeenskomsten skulde udfærdiges i sex Exemplarer, og to af disse opbevares i hvert Rige. Disse Forskrifter bleve dog ikke opfyldte. Overeenskomsten vedblev kun at være til i det paa Calmarmødet udfærdigede Papirshaandskrift, der ei er underskrevet af flere end 17 af de tilstedeværende, og for Norges Vedkommende kun af dets Cantsler og tre Riddere. Dette Dokument er saaledes vel et Vidnesbyrd om, at en Overeenskomst af det der angivne Indhold blev vedtagen. Men da den ikke efter sit eget Bud blev stadfæstet af Rigernes Stænder, kan den ikke betragtes som endelig istandbragt, skreven Lov. Heller ikke blev den førend efter rum Tids Forløb almindelig bekjendt[1]). Følgen blev, at Unionens Vilkaar fra først af kom til at bero paa den sædvansmæssige Udvikling.

Foreningen staaer urokket i en heel Menneskealder men svækkes ved Erik af Pommerns Udueslighed.

Rigerne nød, i Slutningen af det 14de og Begyndelsen af det 15de Aarhundrede Fred, og fremmede Gesandter aflagde Vidnesbyrd om, at dette befæstede Foreningen[2]). Det Værk, hvis Grundvold Dronning Margreta havde lagt, lod ogsaa i lang Tid til at ville lykkes. Det stod urokket ikke blot i de sytten Aar, hun overlevede Calmarunionens Stiftelse, men ogsaa i tyve Aar efter hendes Død. At der saaledes hengik en heel Menneskealder, inden Foreningen led

[1]) See Paludan Müllers *Observationes criticæ de foedere inter Daniam, Sueciam et Norvegiam auspiciis Margaretæ reginæ icto* og Keysers: Den norske Kirkes Historie under Katholicismen II. 441—444.

[2]) See Indberetning af 9 Aug. 1400 til det engelske Raad, Styffes Bidrag II. 109–114.

nogen alvorlig Rystelse, godtgjør paa en slaaende Maade, hvilken Magt den havde vundet i de Mænds Sind, der havde været med i Forsøget paa at gjennemføre den. Erik af Pommern var imidlertid lidet skikket til at fortsætte sin Pleiemoders Gjerning. Hans Styrelse vakte Utilfredshed i alle tre Riger. I Midten af Aarhundredets fjerde Tiaar udbrød der Oprør baade i Norge og i Sverige. I Norge vilde man dog, saavidt det nu vides, hverken afsætte Erik eller opløse Unionen, og i Brev af 27 August 1434 raader det norske Rigsraad indtrængende det svenske fra at bryde Foreningen mellem de tre Riger, „som nu længe havde været sammen i god Eendrægtighed og Kjærlighed til Glæde og Bestandelse“ [1]). Dette Brev er vistnok udfærdiget i Kjøbenhavn og altsaa formodentlig skrevet under Paavirkning af Kongen og det danske Raad. Men det norske Rigsraads Holdning under Amund Sigurdsøn Bolts Oprør i 1437 mod de fremmede Lensherrer, Kong Erik havde ansat i Norge, viser at det ikke kan have ønsket at skille sig fra de øvrige Riger. I Sverige opsagde vel Rigsraadet og Folket gjentagne Gange Erik Huldskab og Troskab. Men ogsaa her har et stærkt Parti endnu været gunstig stemt for Unionen. Uvillien var mindre rettet mod Foreningen end mod Kongens Person. Det lykkedes ham derfor flere Gange ved Indrømmelser at bringe Sverige til for nogen Tid idetmindste i Skinnet at underkaste sig hans Herredømme, og omtrent i 1436 sammentraadte der, formodentlig efter Kongens Befaling, en Unionscommittee, bestaaende af de tre Erkebiskopper, en dansk, en svensk og en norsk Ridder, for at udarbeide Udkast til en ny Foreningslov. Dette Udkast synes dog aldrig at være bleven engang fremlagt til Vedtagelse, hverken for Folkene eller for noget fælles Rigsmøde. Det har saaledes ei vundet Lovskraft. Det er ikke destomindre af megen historisk Interesse, thi det udtaler udentvivl netop de Anskuelser om den hensigtsmæssigste Indretning af Unionen, som vare raadende i Norge og Sverige.

I 1436 udarbeidedes et Udkast til en ny Unionsact.

Endnu efterat det svenske Folks Misnøie med Kong

[1]) Norsk Dipl. V. No. 646.

Erik paanyt var udbrudt i Oprør, sluttede en Deel af Danmarks og Sveriges Raadsherrer den 9 Juli 1438 en Overeenskomst i Calmar, hvorved man fremdeles erkjendte ham som begge Rigers Konge og vedtog, at Foreningen mellem dem skulde vedvare i det mindste i hans Levetid. Men med Hensyn til dens videre Fortsættelse var det svenske Raad nu blevet vaklende. Den nye Overeenskomst forbød vel nemlig ethvert af Rigerne, naar Thronen blev ledig, at skride til Kongevalg uden efter Samraad med de øvrige. Men hvis man da ikke blev enig om at tage en fælles Konge, skulde ethvert af dem have Ret til at vælge sin egen. Selv hvis Foreningen saaledes blev hævet, skulde den ved Calmarunionens Stiftelse trufne Overeenskomst om bestandig Fred og gjensidig Bistand mod ydre Fiender fremdeles staa ved Magt. Denne Overeenskomst erkjendtes imidlertid af selve Deltagerne at være ufuldstændig, fordi det norske Raad ikke var tilstede paa Mødet. Den blev heller ikke vedtagen af Kongen. Imidlertid steg Utilfredsheden med ham ogsaa i Danmark, det Rige, der var den egentlige Støtte for hans Magt. Dets Raad opsagde ham i 1439 sin Troskab og valgte i 1440 Christopher af Baiern til Konge. Danmark havde ingen Ret til at kræve, at Sverige og Norge skulde underkaste sig den Konge, det paa egen Haand havde valgt. De tvende sidstnævnte Riger havde altsaa retlig Adgang til at skille sig fra Danmark. Det svenske Rigsraads Stemning med Hensyn til Foreningens Opretholdelse udtaler sig i dets Brev af 5—11 Juni 1439[1]) der bærer Vidnesbyrd om megen politisk Omtanke. Raadet erkjendte vel, at det var nyttigst at have en indfødt Konge, men en saadan kunde man dog ikke tage, først fordi der mellem Sveriges Riges Mænd herskede en fordærvelig Uenighed, dernæst fordi Unionen da vilde blive brudt og Riget faa Danmark og Norge til Fiender, fremdeles fordi Sverige ved særskilt Kongevalg udsatte sig for at tabe Gotland, Øland og andre Dele af Riget, der vare i Eriks Besiddelse, endvidere fordi Riget ved at træde ud af Unionen vilde paadrage sig Fiendskab af Preus-

Foreningen fornyes ved Christopher af Baierns Valg til Konge i alle tre Riger.

[1]) N. Dipl. V, No. 680.

sen, Hansestæderne, Keiseren og andre, som havde taget Parti for Christopher af Baiern, der netop var i Færd med at begive sig til Danmark som Rigsforstander. Og endelig fordi Svenskerne ved at bryde Foreningen vilde komme i et Vanrygte for Uordholdenhed, som de aldrig kunde forvinde. Man vilde da sige, at deres tidligere Opstande mod Kong Erik ikke vare retmæssige Forsøg paa at tvinge ham til at agte Rigets Love og Friheder, men udsprungne af Ondskab og Had til en udenlandsk Konge. Rigsraadet vilde derfor ikke opløse Foreningen med de øvrige Riger, men heller forbedre og befæste den, det man kunde. Sverige fulgte derfor Danmarks Exempel og valgte Christopher til Konge, men først i 1441, og efterat han den 26 April samme Aar havde underskrevet en Haandfæstning, der i høi Grad indskrænkede hans Myndighed og næsten fuldstændig berøvede ham samme, naar han opholdt sig udenfor Riget.

Norge holdt derimod fremdeles fast ved Erik af Pommern. Det havde før Christophers Valg endog gjort et forgjæves Forsøg paa at hjælpe Erik til at gjenoprette sit Herredømme i Sverige. Foreningen var saaledes opløst, men de farlige Følger deraf stræbte det norske Rigsraad at formindske ved den 9 Februar og 24 Juni 1441 at slutte et Forsvarsforbund med Sverige[1]). Erik af Pommern overlod imidlertid Norge ganske til sin egen Skjæbne, og efter gjentagne truende Opfordringer fra begge de andre Riger besluttede det sig omsider til at opsige ham Troskab samt igjen at træde i Forening med dem. Dette skeede i Sommeren 1442 paa et Møde i Lødøse, hvor det norske Rigsraad efter Bemyndigelse af de tilstedeværende Fuldmægtiger for Almuen valgte Christopher til Norges Konge. Nogen ny Overeenskomst om Foreningsvilkaarene eller om Kongens Myndighed i Norge blev imidlertid, saavidt vides, ikke ved denne Leilighed istandbragt. Forbindelsen var nu saa løs som muligt og betragtedes blot som et Forbund til fælles Forsvar og Betryggelse

---

[1]) Norsk Dipl. III, No. 764 og Hadorphs Tillæg til den svenske Riimkrønike Side 143.

af den indbyrdes Fred. Christopher blev ogsaa kronet særskilt i ethvert af Rigerne.

Carl Knutsön Konge i Sverige, Christian I i Danmark og Norge. Deres Haandfæstninger.

Efter denne Konges Død i 1448 opløstes atter Foreningen derved, at Sverige valgte Carl Knutsøn og Danmark Christian den Første. Ogsaa i Norge fremkom fra en Deel af Almuen det Ønske, at Riget igjen maatte faa sin egen Konge. I Rigsraadet synes imidlertid ingen at have været stemt for en saadan Plan eller anseet den iværksættelig. Nogle af dets Medlemmer vilde slutte sig til Sverige, andre stræbte at vedligeholde Forbindelsen med Danmark, og Følgen deraf var, at ingen endelig Beslutning blev fattet, saalænge Rigsraadet endnu havde fuld Handlefrihed. For at opretholde Freden med Danmark sendte Raadet tvende af sine danskfødte Medlemmer til Kjøbenhavn. Med Brud paa sin edelige Forpligtelse til ikke at overskride sin Fuldmagt kaldte disse Sendebud Christian den Første til Norges Throne og vendte tilbage, ledsagede af en dansk Hær. Det norske Rigsraad blev da nødsaget til at indrømme Danmarks Ønske, valgte den 3 Juni 1449 Christian til Norges Konge og udstedte Kundgjørelse herom til Almuen[1]). Kongen, der allerede den 1 September 1448, førend han var bleven formelig valgt i Danmark, havde udstedt en foreløbig Haandfæstning for dette Rige, udfærdigede den 2 Juli 1449 en saadan for Norge, den første af dette Slags Grundlove, som Landet har havt. Christians Valg blev imidlertid ikke godkjendt af det norske Folk. Under Paavirkning af Erkebiskoppen og andre svensksindede Medlemmer af Raadet kaarede det i forskjellige Dele af Landet Carl Knutsøn til Konge. Han blev kronet i Throndhjem og udgav den 20 November 1449 en Haandfæstning. Norge og Sverige fik herved samme Konge, men kom alene i en tilfældig og forbigaaende Personalunion. Ifølge Haandfæstningen skulde det norske Raad efter Carl Knutsøns Død have sit frie Valg, forsaavidt han ikke efterlod sig Sønner. Heller ikke skulde Valget i noget Tilfælde foregaa af begge Rigers Raad undereet. Foreningen blev ogsaa ganske kortvarig. Carl Knutsøn kunde ikke for-

---

[1]) N. Dipl. III, No. 805 og 806.

drive Christians Tilhængere fra den sydøstlige Deel af Landet, hvor Foreningen med Danmark altid synes at have havt de fleste Venner. Ogsaa i Sverige havde han et stort Parti mod sig, og da hans Stilling saaledes paa alle Kanter var usikker, maatte han indlade sig i Underhandlinger med Danmark. Disse fandt Sted i Halmstad mellem 12 danske og 12 svenske Raadsherrer, der fra begge Sider vare befuldmægtigede til at overlægge om Rigernes Bedste og Bestand. Det viste sig ved denne Leilighed atter, hvormegen Forkjærlighed for Unionen der endnu fandtes hos det svenske Rigsraad. Ved den her afsluttede Overeenskomst, den saakaldte Dagthingning af 13 Mai 1450, blev det nemlig vel vedtaget, at Christian skulde beholde Danmarks og Carl Sveriges Krone, saalænge de levede. Men naar nogen af dem døde, skulde 12 Raadsherrer fra hvert af disse Riger atter komme sammen og overveie, om den længstlevende skulde tages til Konge i det Land, hvis Throne var bleven ledig. Kunde man ikke enes derom, skulde dette dog ikke vælge nogen anden til Konge, men blot en Rigsforstander beskikkes, indtil ogsaa den længstlevende af de tvende Konger afgik ved Døden. Derpaa skulde fælles Kongevalg afholdes for begge Riger, som siden aldrig skulde adskilles, men blive sammen under een Konge, der ei maatte være Udlænding, men altid skulde være født enten i Sverige eller i Danmark. Desuden blev der truffen en Deel Bestemmelser til Opretholdelse af hvert Riges indre Selvstændighed. Carl skulde strax afstaa Norge til Christian. Dersom ogsaa dette Riges Raad og Indbyggere vilde være med i det nyoprettede Forbund, skulde de i samme fastsatte Friheder og Forpligtelser gjælde for dets Vedkommende. Efterat Carl Knutsøn den 10 Juni samme Aar havde maattet stadfæste Dagthingningen og opgive sin Ret til Norge[1]), drog Christian atter ind i dette Rige, hvor ingen nu længere vovede at gjøre ham Modstand. Rigsraadet erklærede i Brev af 1 August 1450[2]) hans for-

Dagthingningen i Halmstad 13 Mai 1450.

[1]) Hadorphs Tillæg til Riimkrøniken Side 176.
[2]) Jahns Unionshistorie 532—534.

rige Valg lovligt. Han blev derpaa i alt Fald efterhaanden anerkjendt som Konge overalt i Landet. Paa et i Bergen den 29 August 1450 afholdt Raadsmøde, der bestod af fem norske og een dansk Prælat, elleve norske og ni danske verdslige Rigsraader, afsluttedes der desuden en Overeenskomst, ifølge hvilken Norge og Danmark til evige Tider skulde forblive under samme Konge, dog med Forbehold af hvert Riges Selvstændighed. Det bestemtes tillige, at Kongevalget skulde finde Sted i Halmstad, „som førre Bebindelsen indeholdt den Sted", og da der ingen anden Overeenskomst gaves om, at Kongevalget skulde foretages i den nævnte By, end Dagthingningen af 13 Mai 1450, er det rimeligt, at man ved den bergenske Overeenskomst har villet slutte sig til denne. Meningen har da maaske været, at de i Dagthingningen vedtagne Forskrifter om det ene Riges Selvstændighed ligeoverfor de øvrige, ifølge dens § 8 nu ogsaa skulde blive gjældende for Norge.

Overeenskomsten i Bergen af 29 August 1450.

Christian I Konge i Sverige

Carl Knutsøn formaaede kun i kort Tid at hævde sit Herredømme i Sverige. I 1457 gjorde Erkebiskoppen og en stor Deel af Herrerne Oprør og tvang ham til at gaa i Landflygtighed. Christian I blev da valgt og den 29 Juni 1457 kronet til Sveriges Konge. Nogen egentlig Haandfæstning udgav han ikke ved denne Leilighed for Sverige. Førend han blev valgt, skal han imidlertid have indgaaet paa flere af de samme Vilkaar, som findes indtagne i Haandfæstningerne for dette Rige [1]), og ved et af Kongen og det svenske Rigsraad den 16 Juli 1457 udfærdiget Brev blev det udtrykkelig vedtaget, at den gode, gamle Bebindelse, som var gjort mellem de tre Riger, skulde ubrydelig holdes efter de derom udstedte Breve [2]). Foreningen var saaledes fuldstændigen gjenoprettet, og paa et Møde i Skara 1458 lykkedes det Christian endog at faa sin ældste Søn Hans, der allerede i 1455 var valgt til hans Eftermand i Danmark, anerkjendt som Thronfølger baade i Norge og ved det norske Rigsraads Hjælp tillige i Sverige. Christians Regjering tog imidlertid snart en Ende

¹) Olai Petri Sveriges Krønike, Udgaven 1860, Side 223.
²) Jahns Unionshistorie Side 541.

i dette Rige. Ved tunge Skatter æggede han den urolige Almue til Oprør, og Geistligheden gjorde han sig paa den uklogeste Maade til Fiende, idet han endog satte Erkebiskoppen, som havde været hans virksomste Hjælper til at erhverve Sveriges Krone, i Fængsel og førte ham ud af Riget. Følgen deraf var, at hans Medbeiler Carl Knutsøn atter blev indkaldt i 1464. Ihvorvel heller ikke denne Konge var istand til at holde sig i uafbrudt Besiddelse af Thronen, gjenvandt Christian den aldrig. Fra 1470 af stod Steen Sture den Ældre som Rigsforstander i Spidsen for Styrelsen, hvilken han, uagtet idelige Underhandlinger derom, ingensinde i Virkeligheden overlod Christian. Det var altsaa betydningsløst, at denne i 1476 udstedte en formelig Haandfæstning for Sverige. I denne lovede han endog, at de tre Rigers Raad efter hans Død skulde samles for at vælge en ny fælles Konge. Skjønt Haandfæstningens Gyldighed er udtrykkelig betinget af, at Svenskerne atter toge Christian til Konge, hvilket de ikke gjorde, har man dog maaskee anseet Tilsagnet om, at Rigerne efter hans Død skulde have frit Kongevalg, forbindende. Da Christian i 1481 var afleden, berammedes der nemlig et Møde i Halmstad til Udkaarelse af en ny Konge. Dette Møde løb dog frugtesløst af. I Mai 1482 blev omsider Hertug Hans hyldet til Konge i Danmark, men hverken Norge eller Sverige vare strax villige til at slutte sig til dette Valg. Christian den Førstes Styrelse havde været saa slet, at den i begge Riger havde vakt ikke blot Misnøie med ham personligt, men ogsaa Utilbøielighed til at fortsætte Foreningen med Danmark. Det norske Rigsraad sagde, at Foreningen til den Tid ikke havde havt god Fremgang, og det udtalte Frygt for, at den i Eftertiden kunde komme til at lede til mere Skade og større Uenighed[1]). Det udnævnte Ridderen Jon Smør til Rigsforstander, men formaaede ikke i nogen Retning at tage et afgjørende Skridt. Efterat det forgjæves havde forsøgt at erobre Rigets vigtigste Fæstning Baahuus, som den danske Lensherre Jørgen Larsen

Carl Knutsön kommer atter i Besiddelse af Sveriges Throne. Steen Sture Rigsforstander.

Christian I döer. Nordmændenes Utilböielighed til at fortsætte Foreningen.

[1]) See Brev fra det norske Rigsraad til det svenske af 15 Sept. 1482 i Hadorphs Tillæg til Riimkrøniken Side 312—313.

negtede at overlevere, og ligesaa forgjæves for det svenske Rigsraad havde fremført sine Klager over Christians Styrelse og bedet om dets Hjælp[1]), lod det sig omsider bevæge til at sende Fuldmægtiger til et Møde i Halmstad 1483, hvor da Hertug Hans den 1 Februar blev valgt til Konge i Norge og Danmark. I Valgbrevet, den saakaldte Halmstadske Reces, indtoges en udførlig Haandfæstning, som indeholdt mange Bestemmelser sigtende til at afhjælpe de fra svensk og norsk Side opstillede Anker mod Foreningen. Paa et strax efter i Calmar afholdt Møde med Befuldmægtigede fra Sverige vedtog Kongen den 7 September 1483 en i Hovedsagen ligelydende Haandfæstning for dette Rige, den saakaldte Calmarske Reces. Men han kom ikke derved i Besiddelse af Sverige, som Steen Sture endnu i fjorten Aar beherskede. Kun fra 1497 til 1501 var Hans anerkjendt som Sveriges Regent. I Norge vedligeholdt han derimod tiltrods for enkelte Uroligheder Herredømmet ligetil sin Død i 1513.

Hans vælges til Konge i Danmark, Norge og senere tillige i Sverige.

Christian II's Valg og Haandfæstning for Danmark og Norge.

Endnu medens Kong Hans levede, var hans Søn, Hertug Christian, i alle tre Riger bleven valgt til hans Eftermand. Strax efter Faderens Død bekræftedes dette Valg for Danmarks og Norges Vedkommende paa et fælles Raadsmøde i Kjøbenhavn, hvor hele den danske Adel indfandt sig. Tilstede vare af det norske Raads Medlemmer dog kun syv eller otte og iblandt disse fire danskfødte. Fra Sverige vare Sendebud vel nærværende, men uden Fuldmagt til at samtykke i Valget. Om Haandfæstningens Indhold forhandledes der næsten en heel Maaned. Den danske Adel gjorde Paastand paa Forbedring i sine Privilegier og afgav en Forestilling derom til Rigsraadet. Dette fremkom med et skarpt Klageskrift over, at Kong Hans i mange Stykker havde brudt sin Haandfæstning. Det norske Raad efterfulgte det danskes Exempel og indgav en temmelig udførlig Fremstilling „af Norges Riges Brøst". Det forlangte deri blandt andet, at alle de Artikler, som Kong Hans havde lovet og svoret, og som vare til Bestand for Riget og dets Indbyggere, skulde

[1]) Klageskriftet findes i Hadorphs Tillæg til Rimkrøniken Side 305—306.

holdes og blive ved Magt. Det danske Raads Fordringer maatte Kongen for en stor Deel opfylde. Til det norskes tog han lidet Hensyn[1]). Han udstedte den 22 Juli 1513 en for begge Riger fælles Haandfæstning, men af den udelodes alle de i Kong Hans's Haandfæstning indtagne Bestemmelser, der skulde have tjent til Sikkerhed for Norges Selvstændighed. Den lagde desuden temmelig øiensynligt an paa at stille det norske Rigsraad i underordnet Forhold til det danske.

Efter langvarige Anstrængelser drev Christian det i 1520 til at blive antagen som Konge ogsaa i Sverige. Nogen Haandfæstning udstedte han ikke for dette Rige, hvorimod han ifølge det Dokument, der blev udfærdiget om hans Valg til Thronfølger i 1499, allerede dengang havde forpligtet sig til under sin Regjering at holde Faderens Haandfæstning[2]). Hans Grusomheder, som især vare rettede mod de Samfundsclasser, blandt hvilke Foreningen havde fundet sine fornemste Støtter i Sverige, nemlig Prælaterne og Adelen, og som derfor vare ligesaa store Misgreb som Forbrydelser, skilte ham imidlertid snart ved den svenske Throne. Paa Rigsdagen i Strengnæs 1523 valgtes Gustav Vasa til Konge og dermed var Unionen, som rigtig nok allerede siden 1448 for Sveriges Vedkommende næsten blot havde bestaaet i Navnet, endeligen opløst. Hverken Frederik I eller hans Søn Christian III kunde angribe Gustav Vasas Hjemmel til den svenske Throne, der var fuldt saa god som deres egen til Danmarks og Norges. Foreningens Opløsning efterlod dog et Savn, paa hvilket man søgte at bøde gjennem et Forsvarsforbund mellem Rigerne. Et saadant afsluttedes ved Tractaten til Stockholm af 2 Februar 1534, ratificeret i Kjøbenhavn i December 1536, og fornyet ved Tractaten til Brømsebro 15 September 1541 paa 50 Aar. Ved disse Tractater bestemtes det, at den ene Magt ikke maatte begynde nogen Feide, slutte Fred eller indgaa Forbund uden den

Sverige udtræder for bestandigt af Foreningen.

---

[1]) Danmarks Adels og Rigsraads Forestillinger samt Kongens Svar ere trykte i Allens de tre nordiske Rigers Historie II. 586—594, det norske Rigsraads Klageskrift og Svaret derpaa i Langes Norske Tidskrift I. 217—222.

[2]) Hvitfeldts Danmarks Krønike Side 1028.

anden Magts Samtykke, at Rigerne skulde komme hverandre til Hjælp, Danmark med 800 Mand, Sverige med ligesaamange, Norge med 200, ethvert af Rigerne desuden med de fornødne Skibe. Hvis der opkom nogen Uenighed mellem begge Magter, skulde Sagen afgjøres af 6 eller 12 upartiske Voldgiftsmænd. Ifølge Fornyelsen af 1541 skulde enhver senere Konge ved sin Kroning sværge at holde dette Forbund [1]). Det er overflødigt at gjenkalde i Erindringen, hvor lidet det svarede til sin Hensigt.

Christian II fordrives fra Danmark og Norge. Frederik I.s Valg og Haandfæstninger.

Noget før Rigsdagen i Strengnæs havde ogsaa den danske Adel gjort Opstand mod Christian II og til Konge udkaaret hans Farbroder Frederik I, som den 3 August 1523 udgav en Haandfæstning for Danmark. I Norge søgte Hr. Henrik Krummedike ved Underhandlinger med enkelte Raadsherrer og Almuen i de forskjellige Bygdelag uden det samlede Rigsraads Mellemkomst at faa Frederik erkjendt som Konge. Dette Forsøg, hvis Hensigt det vistnok var at bringe Norge under det danske Rigsraads Herredømme, mislykkedes dog paa Grund af den Modstand, det mødte hos Hr. Vincentius Lunge. Han var dansk af Fødsel og ønskede saaledes ikke at skille Norge fra Danmark, men han var tillige det indflydelsesrigeste Medlem af det norske Rigsraad og stræbte derfor at opretholde dettes Magt. Paa et Møde i Bergen i August 1524, i hvilket sex Biskopper og otte verdslige Raadsherrer deeltoge, afsatte det norske Rigsraad Christian II og udkaarede „ved frit Valg“ Frederik I til Konge i Norge som et selvstændigt og Danmark sideordnet Rige, for hvilket Kongen skulde udstede en særskilt, ham af det norske Raad forelagt Haandfæstning. Frederik modtog Valget og underskrev den 24 Novbr. 1524 Haandfæstningen. Senere, nemlig paa Herredagene i Oslo 1529 og Nidaros den 7 Novbr. 1532 blev den bergenske Overeenskomst af 1450 stadfæstet. Ved begge disse Dokumenter var Norges Selvstændighed atter paa Papiret høitidelig erkjendt, skjønt ikke i Enkelthederne saaledes gjennemført som i Kong Hans's Haandfæstning. Flere Bestemmelser i denne sidstnævnte Lov, som, hvis de vare

[1]) Hvitfeldts Danmarks Krønike 1491—1494 og 1517—1520.

blevne overholdte, maatte have dannet det stærkeste Værn for Rigets Selvstændighed, ere nemlig ikke bleven gjenoptagne i Frederik I.s Haandfæstning. Desuden svækkedes Betydningen af dette Dokument ved et Forbehold, som er taget i dets næstsidste Paragraph (§ 52), hvor det heder: „Ligeledes skulle alle Norges Krones Friheder, hvor de findes eller bevises kunne, som vore Forfædre, fremfarne Konger i Norge, og besynderlig som vor Herre Fader, Kong Christian, og vor Herre Broder, Kong Hans, dem friest havt have, aldeles være ved denne vor Reces uforkrænket i alle Maader". Dette Tillæg til Haandfæstningen tilintetgjorde altsaa Virkningen af enhver i dens foregaaende Bestemmelser liggende Indskrænkning i Kongens Magt, saafremt det kunde bevises, at den ikke havde fundet Sted under Christian I og Hans, eller endog, som det synes, hvis den af dem havde været sat ud af Betragtning. Tillægget aabnede Døren for alle de gamle Misbrug. Det havde heller intet Sidestykke i Frederik I's danske Haandfæstning. Det har derfor neppe været indtaget i det Udkast, som af det norske Rigsraad blev forelagt Kongen, og maa saaledes efter al Sandsynlighed være tilføiet af ham paa egen Haand, uden at Rigsraadet har vovet at gjøre Indsigelse derimod. Misfornøielsen med Foreningen vedvarede i Norge under Fredrik I, men ogsaa Hjælpeløsheden. Da Christian den Anden i 1531 gjorde Forsøg paa at gjenvinde Norge, sluttede en Deel af dets Rigsraad sig til ham og opsagde Frederik I Huldskab og Troskab [1]). Men efterat Christian II paa en troløs Maade var ført bort i Fangenskab, dæmpede Frederik I's Høvedsmænd med Lethed Opstanden, og hermed forsvandt Norges sidste Udsigt til at bevare sin Selvstændighed.

---

1) I Saml. til det Norske Folks Sprog og Historie II. Side 87—89 findes et formodentlig ved denne Leilighed forfattet Klageskrift over hans Regjering.

§ 12.

De nye statsretlige Kilder og deres Forhold til Rigernes ældre Forfatninger.

Foreningens Grundsætninger.

Den i Calmar stiftede Forening mellem de tre skandinaviske Riger skulde være en stedsevarende Personalunion, der gav dem fælles Konge, indbyrdes Fred og gjensidig Understøttelse mod indre og ydre Fiender. Rigerne skulde saaledes i Forholdet til fremmede Magter indtil en vis Grad danne en Eenhed. Over sine indre Anliggender skulde derimod ethvert af dem beholde fuld Raadighed. De skulde være selvstændige og ligeberettigede og ethvert af dem blive ved sin gamle Lov og Ret.

Ethvert Riges Statsforfatning beholdt sit tidligere Grundlag.

Statsforfatningen skiftede saaledes ved Unionens Istandbringelse ikke i noget af Rigerne retligt Grundlag. Dette maatte fremdeles søges i de gamle Vedtægter og Landslovene med de Tillæg, de før 1397 ved udtrykkelige Bestemmelser eller sædvansmæssig Udvikling havde faaet, alt forsaavidt de ikke stode i Strid med forbindende unionelle Overeenskomster. Denne Sagens Stilling er i det heromhandlede Tidsrum egentlig aldrig paa retsgyldig Maade forandret. I Norge er Magnus Lagabøters Landslov vedbleven at staa for Folkets Bevidsthed som Forfatningens fornemste Kilde, og i denne Egenskab er det den oftere paaberaabes i de statsretlige Dokumenter f. Ex. Overeenskomsten i Bergen af 1450, Brev fra Oplandenes Almue af 25 October 1449 og fra Romerikes Almue af 4 November samme Aar [1]), det nys omtalte Klageskrift af 1513 fra det norske Raad, Frederik I.s Brev af 9 August 1523 [2]), hans norske Haandfæstnings § 3 o. fl. I Sverige var det Landslovens Kongebolk, der spillede samme Rolle.

Den ældre Statsforfatnings Grundsætninger maa derfor overalt fastholdes som Udgangspunkter.

Statsforfatningen undergik dog i et-

I ethvert af Rigerne modtog imidlertid dets tidligere Forfatning Tillæg og Forandringer gjennem de nye statsretlige

[1]) Hadorphs Tillæg til Riimkrøniken Side 160 ff.

[2]) N. Dipl. II. No. 1073.

Love, paa hvilke Tidsrummet var saa rigt, — de unionelle Overeenskomster og Haandfæstningerne. I Norge undergik den desuden en gjennemgribende Omvæltning, men som fremtraadte mindre i disse Love, der med Undtagelse af Christian II.s Haandfæstning altid vare byggede paa Selvstændighedens og Ligeberettigelsens Princip, end i den virkelige Tilstand. hvert af Rigerne nogen Forandring ved nye statsretlige Love.

Som senere skal blive forklaret, hidrørte denne Omvæltning fra Aarsager, der vare uafhængige af den positive Lovgivning. Den vilde derfor efter al Sandsynlighed have fundet Sted, selv om de Bestemmelser, gjennem hvilke Rigets statsretlige Stilling søgtes hævdet, altid vare blevne fattede paa den formeligste Maade, bragte til almindelig Kundskab og beregnede paa at gjælde for bestandigt. Imidlertid maa de dengang givne Statsretsreglers Flygtighed vistnok ogsaa være bleven forøget ved deres Kilders særegne Beskaffenhed.

Den oprindelige Foreningsact blev, som allerede forklaret, hverken endelig vedtagen af alle dem, der ansaaes som rette Vedkommende, eller udfærdiget paa en formelig Maade eller som det synes offentlig forkyndt. Overeenskomsten i Bergen af 29 August 1450 istandbragtes vel ogsaa kun ved en Beslutning af Kongen, Norges og Danmarks Raad. Men Folkets Samtykke er sandsynligviis nu af alle bleven betragtet som ufornødent, og Overeenskomsten maa derfor ansees sluttet paa en forbindende Maade. Det var dens Bestemmelse at gjælde for bestandigt. Den blev heller aldrig i dette Tidsrum ophævet, men kun afændret og nærmere bestemt ved de senere Haandfæstninger. Den dannede saaledes det blivende retlige Grundlag for det Særforbund, der uafhængigt af Calmarunionen bestod mellem Norge og Danmark. Desto mere magtpaaliggende maatte det følgelig have været ved denne Leilighed at træffe de til Værn om Rigets Selvstændighed nødvendige Bestemmelser og at skaffe dem fuld Offentlighed. Ingen af Delene iagttoges. Overeenskomsten blev aldrig indført i Rigets Lovbog og neppe engang bragt til almindelig Kundskab. Og istedetfor i selve Dokumentet at optage de for hvert enkelt Riges Uafhængighed vigtige Forskrifter, der bleve aftalte mellem det danske og De nye statsretlige Loves Beskaffenhed.

det svenske Rigsraad ved Dagthingningen i Halmstad den 13 Mai samme Aar, lod det norske Rigsraad sig nøie med i Overeenskomsten til Bergen at slutte sig til hiin Dagthingning ved en saa dunkel Udtalelse, at der kunde reises Tvist om, hvorvidt dens Bestemmelser i Almindelighed vare vedtagne ogsaa for Forholdet mellem Danmark og Norge. Saameget mindre kunde de altsaa trænge ind i det norske Folks Retsbevidsthed.

Haandfæstningerne. Hvorvidt den af en Konge antagne Haandfæstning kunde paaberaabes mod hans Eftermænd.

Heller ikke Haandfæstningerne bleve bekjendtgjorte som Love, og desuden er det uklart, hvorvidt en Haandfæstning havde nogensomhelst Gyldighed, efterat den Konge, af hvem den var vedtagen, havde ophørt at regjere, noget, der i Almindelighed benegtes. Den var nemlig egentlig kun en Overeenskomst mellem ham personligt og Rigsraadet om Vilkaarene for hans Kongevalg. At hver enkelt Konge af det Oldenborgske Huus ved sin Regjerings Tiltrædelse maatte vedtage en ny Haandfæstning, der i mange væsentlige Stykker blot var en Gjentagelse af de ældre, tyder ogsaa hen paa, at disse ansaaes traadte ud af Kraft. I Hovedsagen er Sætningen ogsaa rigtig. Men den kan ikke anvendes paa samtlige de i Haandfæstningerne optagne Forskrifter, selv om de indeholde andet og mere, end en Gjentagelse eller nærmere Udvikling af den almindelige Lovgivnings Bestemmelser. Mangen Forskrift i Haandfæstningerne er nemlig af saadant Indhold, at den maa ansees som Vidnesbyrd om en sædvansmæssig Regel, hvis Gyldighed ikke, fordi den engang var anerkjendt i en Haandfæstning, senere kan have beroet paa, hvorvidt den blev gjentagen eller udeladt i de følgende Valgbreve, noget, der undertiden vistnok var temmelig tilfældigt. Kong Hans's Haandfæstning § 2 forpligter ham ogsaa til at regjere overeenstemmende med hvert Riges beskrevne Lov, Haandfæstninger, Statuta, Friheder, Privilegier og gode gamle Sædvaner, og i det Andragende, Danmarks Adel paa Herredagen i 1513 indgav til Rigsraadet, forlangte den i sidste Artikel, at de Haandfæstninger, som tidligere Konger havde givet, skulde holdes. Den samme Betragtning kommer igjen frem i en langt sildigere Tid.

I en Forestilling af 25 April 1648 [1]) paaberaaber nemlig Adelen sig de ældre Haandfæstninger angaaende Spørgsmaalet om, hvorvidt Stændernes Samtykke var nødvendigt til nye Skattepaalæg og nye Love.

De af Kongerne Hans og Christian II givne Haandfæstninger vare affattede med overveiende Hensyn til Danmarks, eller, hvad den første angaar, i visse Stykker til Sveriges Forhold. De skulde imidlertid tillige gjælde for Norge. Men hvorvidt alle deres Forskrifter virkelig have været anvendte udenfor det Land, for hvilket de egentlig vare skrevne, er i flere Tilfælde idetmindste tvivlsomt.

Haandfæstningerne indeholdt mange Forskrifter, som vare Statsforfatningen uvedkommende.

Ved Haandfæstningerne erholdt Statsrettens Omraade efter en udvortes Betragtning en stor Udvidelse. Foruden Bestemmelserne om Forholdet mellem Konge og Rigsraad samt mellem de forenede Riger indeholdt de en Mængde Forskrifter, som enten havde til Hensigt at betrygge samtlige Statsborgere mod Undertrykkelse og oftest vedkom Retspleien, eller som tillagde enkelte Stænder, navnlig Adelen og Geistligheden, Forrettigheder, der ikke stode i ligefrem Forbindelse med deres Indflydelse paa Statsærindernes Afgjørelse. Disse Forskrifter bleve ved deres Optagelse i Haandfæstningerne forsaavidt Bestanddele af den offentlige Ret, at deres Egenskab af Indskrænkninger i Kongens Handlefrihed eller af Garantier mod Misbrug af den kongelige Myndighed blev stærkere fremhævet.

Anmærkning. Tidsrummets vigtigste statsretlige Kilder ere trykte:

1. Udkastet til Calmarunionen af 13 Juli 1397 i Hvitfeldts Danmarks Krønike, Folioudgaven Side 611, i Suhms Danmarks Historie XIV. 410 og 630, Holbergs Danmarks Historie I. 509, Jahns Unionshistorie Side 111, Hadorphs Bilag til Svenske Rimkrøniker Side 58, Nye danske Magazin III. 61, Badens Danmarks Historie II. 69, Paludan Müllers *Observationes de foedere inter Dan., Norveg et Svec.* 54, og det danske Geheimearkivs Aarsberetninger II. 28.

2. Det nye Udkast af 1436 i Hvitfeldts Danm. Krønike 797, Holbergs Danm. Hist. I. 593, Hadorph, Sv. Rimk. Bilag Side 117 og det danske Geheimearkivs Aarsberetninger II. 31.

3. Sverige og Danmarks Overeenskomst i Calmar af 9 Juli 1438

[1]) Nyt historisk Tidskrift I. Side 460—462.

i Nye danske Mag. III. 90. Hadorphs Bil. til Sv. Rimkr. 123, det danske Geheimearkivs Aarsberetning II. 38.

4. Christopher af Baierns svenske Haandfæstning af 26 April 1441 i Hadorph B. t. Rimkr. 145.

5. Christian I.s danske Haandfæstning af 1 Sept. 1448 i Hvitfeldts Danm. Kr. 843, Nye danske Mag. II. 127, Danske Geheimeark. Aarsb. II. 43.

6. Christian I.s norske Haandfæstning af 3 Juli 1449 i Ketilsøns islandske Forordninger I. Side 2, Hvitfeldts Danm. Kr. 845.

7. Carl Knutsøns norske Haandfæstning af 20 November 1449, i Hvitfeldts Danm. Kr. 851, Thorkelins Analecta Side 136 og Norsk Diplomatarium VI. No. 531.

8. Dagthingningen i Skara af 13 Mai 1450 i Hadorphs Bilag til Sv. Rimkr. 170 og Christian I.s Diplomatarium Side 18.

9. Overeenskomsten i Bergen af 29 August 1450 i Hvitfeldts Danmarks Kr. 583 og Samlinger til det norske Folks Sprog og Historie III. 347.

10. Christian I.s svenske Haandfæstning af 30 August 1476 i Hadorphs Bil. til Sv. Rimk. 296.

11. Kong Hans's Haandfæstning for Danmark og Norge af 1 Februar 1483 i Hvitfeldts Danm. Kr. 965, Samlinger til N. F. Spr. og Hist. IV. 347 og i det anførte Bind af det danske Geheimearkivs Aarsb. Side 46.

12. Samme Konges Haandfæstning for Sverige, den saakaldte Calmarreces af 7 Sept. 1483, Hadorphs Bil. til Sv. Rimkr. Side 318.

13. Christian II.s Haandfæstning for Danmark og Norge af 22 Juli 1513 i Hvitfeldts Danm. Kr. 1100, Behrmanns Christian II.s Historie II. 37. Samlinger til N. F. Spr. og Hist. IV. 363 og Danske Geheimearkivs Aarsberetning II. 56.

14. Frederik I.s danske Haandfæstning af 3 August 1523 i G. L. Badens Afhandlinger III. 72 og Danske Geheimearkivs Aarsberet. II. 65.

15. Frederik I.s norske Haandfæstning af 24 November 1514 i Samlinger til N. F. Spr. og Hist. I. Side 2.

§ 13.

Det fælles Kongedømme.

Kongedömmets Betydning for Unionen.

Til Opnaaelsen af Foreningens Øiemed var det nødvendigt, at de tre Riger, som Udkastet af 1397 § 1 udtrykte sig, evindeligen skulde have een og samme Konge og ei flere, saa at de aldrig mere skulde skilles ad. Ved Overeenskomsterne i Calmar af 9 Juli 1438 og 10 August 1441 § 1—3 besluttedes vel, at det evigvarende Forbund skulde

staa ved Magt, selv om der i noget af Rigerne valgtes særskilt Konge. Men denne Bestemmelse fik ikke Borgen i nogensomhelst fælles Institution, stod altsaa som et blot og bart Ønske og kunde, idetmindste i en saadan Tidsalder, umulig opretholdes. Dette har man vistnok ogsaa indseet. Thi efterat Sverige havde valgt Carl Knutsøn og Danmark Christian I til Konger, uden at disse Rigers Raad dog vilde opgive Foreningen, søgte de ved Bestemmelser, fattede under Dagthingningen i Halmstad, § 1, saasnart som muligt igjen at tilveiebringe Fælleskab i Kongedømmet.

Thronfölgen. Kongernes Forsög paa at vinde Arveret til Rigerne.

Da Foreningen saaledes beroede paa, at Rigerne altid lød under samme Fyrste, vilde det for dens Varighed, — forsaavidt denne overhovedet kunde sikres ved retlige Bestemmelser, — have været tjenligst, om man havde gjort Kongedømmet fuldkommen arveligt. I Overeenstemmelse med, hvad der i Sverige var skreven og i Danmark havde været sædvansmæssig Ret, blev det i Udkastet af 1397 § 1 vedtaget, at Unionskongen vel skulde vælges, men dog saaledes, at man, hvis den afdøde Konge efterlod sig Sønner, skulde kaare en af dem, medens de øvrige skulde betænkes og belenes med Herskaber inden Rigerne. Bestemmelsen gjentoges i Udkastet af 1436 med det Tillæg, at man i Valget ikke var bunden til fortrinsviis at tage den ældste Søn, samt at en Konges eneste Søn skulde vælges til hans Efterfølger, medmindre man saa, at det var til Rigernes Skade og Fordærv. De Forsøg, Unionskongerne af Hensyn baade til Foreningen og sin egen Æts Interesser maatte gjøre paa at blive anerkjendte som arveberettigede til Rigerne, havde Støttepunkter ikke blot i de nysnævnte Udkasts Indskrænkninger i Valgfriheden til Fordeel for Kongesønnerne, men ogsaa i den Omstændighed, at Kongedømmet i det ene af Rigerne, Norge, efter dets gamle og af disse blotte Udkast urokkede Thronfølgerlov var strengt arveligt. At den paa Grund af Foreningen var i Færd med at undergaa Forandring, laa vistnok udenfor det norske Folks Bevidsthed. Den barnløse Erik af Pommerns Bestræbelse for at faa sin Farbrodersøn Hertug Bogislav anerkjendt som Arving til Thronen mødte derfor ingen Vanskelighed i Norge. Det sy-

nes som om den til en Tid var paa Veie til at lykkes ogsaa i Danmark og Sverige. Ifølge Breve af 30 Juni 1420 om Dronning Philippas Livgeding har et ikke lidet Antal Medlemmer af Danmarks Raad tilladt Kongen at betegne Hertug Bugislav som sin Arving og forpligte Dronningen til at holde de hende overladte Slotte til hans Haand[1]). Erik formaaede ogsaa en Forsamling af Biskopper fra alle tre Riger til i Brev af 9 Juli 1433 at erklære, at han selv var tagen til Konge i disse Riger i Kraft af sin Arveret og ved eenstemmigt Valg. Mod denne Anerkjendelse af Thronens Arvelighed protesterede dog strax efter de svenske Biskopper, idet de erklærede kun af Frygt for Kongens Trudsler at have underskrevet hiint Brev[2]). Arveligheden stred nemlig mod de geistlige og verdslige Stormænds Interesser. Adelen, som under Trykket af Dronning Margretas mægtige Personlighed havde maattet opgive adskilligt ikke blot af, hvad den havde anmasset sig, men ogsaa af hvad der fra gammel Tid af ansaaes som dens Ret, ventede udentvivl med Længsel paa et nyt Kongevalg for da at gjenvinde, hvad den havde tabt. Modstanden mod Kongedømmets Arvelighed hvilede desuden vistnok for nogen Deel paa mindre egennyttige Bevæggrunde. Man har formodentlig havt Følelsen af, at ingen blandt de Institutioner, der skulde controllere Kongemagten og samvirke med den til Samfundstilstandens Forbedring, vilde have været sin Opgave voxen, dersom Kongerne havde vundet et saa sikkert Fodfæste paa Thronen, som Arveligheden maatte have givet dem. Kongevalget aabnede Rigsraadet Adgang ikke blot til at udvide sin og de priviligerede Stænders Magt og Rettigheder, men ogsaa til at afskaffe virkelige Misbrug[3]). Erik maattte i det

---

[1]) Det af Dronningen udfærdigede Brev findes hos Hvitfeldt 679. Kongens og hans Raaders Brev, som er mere bevisende, findes i Rigsarkivar Langes haandskrevne Norske Aarbøger i Afskrift efter Peringskøld.

[2]) Hadorphs Tillæg til Riimkrøniken Side 71— 77.

[3]) Særdeles oplysende om hiin Tids Anskuelse af dette Punkt er det Document, der findes i det danske Geheimarkivs Aarsberetninger II Bind, Side 42—43, og som antages forfattet i Midten

Forlig, han den 14de October 1435 sluttede i Stockholm med det svenske Raad [1]), indgaa paa, at samtlige svenske Borge, hvis han døde uden at efterlade sig nogen Søn, skulde overgives, ikke til Hertug Bugislav, men til den, som Rigets Mænd da maatte vælge til Konge. Herved var hans Paastand om Arveret for sig og sin Fætter opgiven, forsaavidt angik Sveriges Krone. Han gjenoptog den ikke destomindre siden baade for Sveriges og Danmarks Vedkommende og traf Anstalter til at gjøre den gjældende ved Vaabenmagt. Dette bidrog mere end noget andet til, at det danske Raad opsagde ham Troskab. Det lader til at det danske Rigsraad allerede ved denne Leilighed lagde an paa at udslette det Spor af lovmæssig Arveret til Thronen, som fandtes i Udkastene af 1397 og 1436. I Overeenskomsten af 9 Juli 1438 mellem Danmark og Sverige blev det nemlig udtalt, at ethvert af Rigerne havde frit Valg, saaledes at det kunde falde paa forskjellige Personer. Denne Overeenskomst var ikke bindende for Norge, men Foreningen idetmindste med Danmark var, som siden nærmere skal paavises, bleven det en Nødvendighed, og det maatte for dens Skyld tilsidesætte sin nationale Ret. Uagtet Christopher af Baiern vistnok paaberaabte sig Arveret til Norge, er hans Udkaarelse i dette Rige betragtet som et frit Valg [2]).

I Christian I's Haandfæstning for Danmark blev det ligefrem fastsat, at Riget efter hans Død skulde have sit frie Kaar. I hans norske Haandfæstning indtoges ikke blot den samme Bestemmelse for Norges Vedkommende, men man tilføiede

af det 15de Aarhundrede samt opbevaredes ved enhver af de danske Domkirker. Det heder der: *Item primo animoattendum est, qvam cauti et vigiles et attenti debeant esse consiliarii et regnicolæ in regno electivo, qvod per incuriam et negligentiam non patiantur neque sustineant eorum regnum electivum fieri alicui regi hereditarium et successorium, quia tunc ipsi consiliarii et regnicolæ amittunt dominium directum ipsius regni et ipsi regi hereditario acqviritur pro se et suis posteris, et sic libertas consiliariorum et regnicolarum convertitur in servitutem.*

[1]) Hadorphs Bilág til Riimkr. Side 96.

[2]) Jvfr. Keyser II Side 528.

desuden, at Valget skulde være frit, selv om Kongen efterlod Børn, og man paaberaabte sig endog „Loven“ som Hjemmel for denne i Norges Statsret aldeles ukjendte Sætning. Den norske Haandfæstning viste altsaa endnu klarere end den danske, at det var Hensigten at betage Kongesønnerne deres Fortrin til Thronen. At Norges Overgang fra Arverige til Valgrige har fundet det norske Rigsraads Bifald, er i sig selv sandsynligt. Det opnaaede ved denne Forandring Adgang til at aftvinge Kongerne Haandfæstninger, og derigjennem til at erhverve al den Udvidelse af dets egen Magt og al den Betryggelse for Riget, som kunde tilveiebringes ved skreven Lov. Bestemmelsen om, at Thronen skulde besættes ved Valg, bibeholdtes derfor ogsaa i Carl Knutsøns Haandfæstning § 7, dog med den Indskrænkning, at Kongens ægte Søn skulde være fortrinsberettiget. Denne Indskrænkning i Valgfriheden, der var ligefrem hjemlet i Sveriges Landslov, maa have været stærkt rodfæstet i de svenske Retsbegreber. Deri ligger vistnok Grunden til, at den blev optagen i Dagthingningen til Halmstad § 1, uagtet den netop ved denne Leilighed maatte vække særegne Betænkeligheder, idet Hensigten var engang i Tiden igjen at bringe Sveriges og Danmarks Krone paa samme Hoved. Da Dagthingningens § 8 forbeholdt Norge Adgang til at tiltræde denne Overeenskomst, var det altsaa i sin Orden, at dens Bestemmelse om Kongesønners Forret til Thronen, tiltrods for Christian I's ældre Haandfæstninger, blev optagen i den Bergenske Reces af 1450. Da nu disse tvende Overeenskomster dannede det blivende Grundlag for Rigernes Forbindelse, kunde det ikke betragtes som lovstridigt, at de tvende første Konger af det oldenburgske Huus, inden de døde, sørgede for at faa sine ældste Sønner anerkjendte som sine Eftermænd. Ikke destomindre har det vakt Misnøie, thi Christian I maatte, som før berettet, tilbyde at gjengive Rigerne deres Ret til at vælge Konge efter ham, og i Christian II's Haandfæstning § 26 blev Spørgsmaalet om Kongens Ret til at lade anstille Thronfølgervalg omhandlet, men paa en Maade, som blot vidner om, at man ikke vilde spærre Kongen al Adgang dertil, men dog heller ikke opgive Rigernes Ret til ved hans

Død at vælge frit, og det uagtet disse tvende Rettigheder vare absolut uforenelige. Det heder nemlig der, at Kongen ikke maatte begjære af Rigernes Raad eller Indbyggere, at nogen af hans Sønner eller nogen anden i hans Tid skulde udvælges til at blive Konge efter hans Død, men at Danmarks og Norges Rigers Raad og Indbyggere skulde nyde deres frie Kaar, naar Kongen afgik, uden han kunde have det med deres Minde, og hvis noget gjordes herimod, da skulde det ingen Magt have. Denne besynderlige Bestemmelse blev uden væsentlige Forandringer optagen i Frederik I's Haandfæstninger for Danmark (§ 31) og Norge (§ 28).

Kongerne af det oldenborgske Huus fastholde den Paastand, at Norge var deres Arverige.

Men om end det norske Rigsraad vedtog den Grundsætning, at den norske Throne skulde besættes ved Valg, saa opgave Kongerne af det oldenborgske Huus aldrig ganske den Paastand, at Norge var deres Arverige, og heri have de fundet noget Medhold ikke blot i den almindelige Mening inden Landet, men ogsaa i historiske Kjendsgjerninger. I den om Christian I's Valg udstedte Kundgjørelse af 3 Juli 1449 [1]) erklærede Rigsraadet udtrykkelig, skjønt uden Grund, at han efter Norges Lov var nærmeste Arving til Riget, hvorhos det indkaldte Almuen til Throndhjem for efter Loven at hylde ham. Og i den Kundgjørelse, det norske Raad udstedte i Skara den 19 Januar 1458 [2]), erklærer det at være blevet enigt efter Norges skrevne Lov strax efter Kongens Død at tage hans ældste Søn, den Gud da under at leve, til Konge og naar han døer, da Kong Christians næstældste Søn, Søn efter Søn. Hertug Hans begyndte derfor allerede i Faderens Live at kalde sig Arving til Norge [3]). Hvor uklart Forholdet var, viser sig imidlertid af Tvisten mellem ham og hans Broder Hertug Frederik. Thi da denne gjorde Paastand paa Halvdelen af Norge som fælles Arverige, skal Kong Hans have erklæret, at det var Valgrige [4]). At Christian II, førend han var ble-

---

[1]) N. Dipl. III No. 806.
[2]) Sammesteds III No. 842.
[3]) N. Dipl. I No. 906 og III No. 903.
[4]) Jahns Unionshistorie Side 346.

ven Konge, kaldte sig Arving til Norge, var en af de Ankeposter, der opstilledes i det Klageskrift, som det norske Rigsraad indgav paa Raadsmødet i Kjøbenhavn 1513. Kongen svarede dengang, at han vilde henstille til Danmarks Raad at dømme derom efter Norges Lov og Beviser paa begge Sider. Han opgav heller ikke i sin Haandfæstning Retten til at bruge denne Titel. Dette maatte derimod Frederik I gjøre, see hans norske Haandfæstning § 23. Ikke destomindre gjenoptog hans Søn Hertug Christian under Faderens Livstid samme Titel, og selv det norske Rigsraad kaldte ham Arving til Norge, uagtet det samtidigt, da Faderen med Brud paa sin Haandfæstning opfordrede det til at hylde ham som Norges Arveherre, vægrede sig derfor. Paastanden fra Unionskongerne af det oldenborgske Huus om at være arveberettigede til Norge, vides ikke at have mødt Modstand fra den mægtigste Corporation i de forenede Riger, det danske Rigsraad. Dette er ved første Øiekast paafaldende, thi dersom Foreningen mellem Danmark og Norge skulde vedvare og Thronen i det sidste Rige ikke destomindre gaa i Arv, vilde det danske Rigsraad være bleven saa stærkt bundet i Udøvelsen af sin Valgret, at denne blot kom til at bestaa i Navnet. Erfaringerne fra Christopher af Baierns og Christian I's Valg viste imidlertid, at Unionen i Virkeligheden ikke indskrænkede det danske Rigsraads Valgfrihed, men bandt det norske i Afgjørelsen af Spørgsmaalet om, hvem der var nærmest arvberettiget. Og Vedligeholdelsen af den nedarvede Forestilling om den norske Krones Arvelighed tjente forsaavidt Danmarks Interesser, som den var til Hinder for en særlig Forening mellem Norge og Sverige[1]).

Forskrifter om Fremgangsmaaden ved Kongevalget.

Da Kongedømmet var den eneste for alle tre Riger fælles Institution og Kongen skulde vælges, var det lige vigtigt for hvert enkelt Riges Uafhængighed og Unionens Varighed, at der gaves fuldstændige og hensigtsmæssige Forskrifter om Kongevalget. Netop i denne Henseende var dog Udkastet af 1397 særdeles mangelfuldt. Det siger derom blot, at in-

[1]) Keyser II, 697—698; Langes norske Tidskrift 226—234, Badens juridiske Afhandlinger II, 61—82.

tet af Rigerne for Eftertiden maatte tage eller vælge en Konge uden med alle tre Rigers Samtykke og Eendrægtighed. Heri er det ikke engang utvetydigt udtalt, at Valget skulde foregaa ved en fælles Handling, hvilket dog visselig har været Meningen. Det forudsættes endvidere, at Valget skulde foretages af „Rigernes Raadgivere og Mænd“. Derimod ere de Bestemmelser om Kongevalget, som Udkastet af 1436 bragte i Forslag, meget udførligere. Naar Kongen døde, skulde Drosten og Marsken i det Rige, hvor Dødsfaldet indtraf, strax forkynde dette i de tvende øvrige Riger og beramme et Valgmøde i Halmstad. Valgforsamlingen skulde bestaa af 120 Repræsentanter, 40 fra hvert Rige, nemlig:

Fra Sverige Erkebiskoppen, to Biskopper, Drosten, Marsken, 5 Lagmænd, 4 Riddere, 6 Borgermestre fra de største Stæder og 20 Odelsbønder, to fra hver Lagsaga.

Fra Danmark: Erkebiskoppen, to Biskopper, Drosten og Marsken, 5 Landsdommere, 9 Riddere, 12 Borgermestre og vistnok 9 Odelsbønder.

Fra Norge: Erkebiskoppen, to Biskopper, Drosten, Marsken, Cantsleren, 6 Lagmænd, 12 Riddere efter Drostens og Marskens Valg, 4 Raadmænd fra de fire største Stæder og 12 Odelsbønder, to fra hvert af Bispedømmerne Nidaros, Bergen, Stavanger og Hamar samt to fra Borgarsyssel og to fra Viken.

Valgmændene skulde aflægge Eed paa at ville vælge uden al Partiskhed og Egennytte efter sin Samvittighed til Rigernes og Indbyggernes Tarv. Den, som disse 120 Valgmænd eendrægtigen valgte, skulde være Konge. Dersom Valget var frit, fordi der ingen ægtefødt Kongesøn gaves, og man ikke vilde vælge en udenlandsk Herre, skulde det først afgjøres ved Lodtrækning, fra hvilket Rige han skulde tages. Kunde man ikke blive enig om Valget, skulde de 40 Valgmænd fra hvert Rige udkaare fire af sin Midte, to geistlige og to verdslige, saa at de tilsammen bleve 12. Disse skulde strax aflægge Eed og samles i eet Huus og ei adskilles, førend de bleve enige. Ved deres Beslutning skulde det da have sit Forblivende. Men dette Udkast fik, som før bemærket, aldrig Lovs Kraft. I Foreningen mellem Danmark og Sverige af 9 Juli 1438 blev det alene forbudt, at noget af

Rigerne valgte Konge, „førend de havde været tilsammen, som dertil ere bedst faldne og ere vordne tilskikkede med fuld Magt af Rigerne", hvorhos det vedtoges, at det Rige, som først havde Behov eller begjærede at vælge Konge, skulde beramme et Møde paa beleilig Tid og Sted for at fatte Beslutning om Kongevalg. Dagthingningen i Halmstad af 13 Mai 1450 § 2 foreskrev, at Valgmødet skulde holdes i denne By, tolv Uger efter den sidste Konges Død, og bestaa af tolv Raadsmedlemmer fra hvert Rige. Til disse Forskrifter slutter sig ogsaa den Bergenske Overeenskomst. De bleve imidlertid stadigt tilsidesatte. Noget fælles Kongevalg for alle tre Riger fandt aldrig Sted. Undertiden skred de Danske egenmægtigen til at kaare sig Konge, og han søgte da senere at vinde Anerkjendelse i de øvrige Riger. Ved andre Leiligheder opfordrede vel Danmark disse til at afholde fælles Valg, men de i saadant Øiemed berammede Møder spildtes derved, at Svenskerne enten udebleve eller, forsaavidt de indfandt sig, negtede at deeltage i Valget.

Medens Kongevalgene i Danmark og Sverige efter gammel Sædvane eller udtrykkelig Lov burde have fundet Sted paa Møder, i hvilke Almuen havde Stemme, foretoges de i de første to Trediedele af Unionstiden alene af Rigsraadet. Som Følge deraf kom det til udelukkende at bero paa Raadet, hvilke Bestemmelser der skulde fordres indtagne i Kongernes Haandfæstninger. I Christopher af Baierns Eed af 9 April 1440[1]) udtaltes det vel, at Indholdet af den Haandfæstning, han forpligtede sig til senere at underskrive, skulde bestemmes baade af Raadet og af Adelen. Nogen saadan Haandfæstning kom imidlertid ikke istand, og ei alene Folket men ogsaa den menige Adel tabte fra den Tid af den Andeel, de i Danmark tidligere havde havt i disse Overeenskomster. Ved Christian II's Valg i 1513 søgte vel Adelen at gjenvinde sin Indflydelse paa Haandfæstningens Indhold, idet den i sin Forestilling til Rigsraadet antydede, at de ældre Haandfæstninger ikke maatte forandres uden dens Samtykke. Der-

---

[1]) Danske Geheimearkivs Aarsberetning II. 40.

til synes imidlertid Rigsraadet ikke at have taget noget Hensyn. I Frederik I.s danske Haandfæstning nævnes derimod nogle Prælater og Adelsmænd ved Siden af Raadet som deeltagende i Beslutningen, men der var ved denne Leilighed ikke blot Tale om Valg af den nye, men ogsaa om Afsættelse af den tidligere Konge.

Det blotte Valg afgav endnu ikke tilstrækkelig Hjemmel for Kongen til i eet og alt at overtage Styrelsen. I fuld Besiddelse af den kongelige Myndighed kom han først ved sin Kroning. Indtil denne Ceremoni havde fundet Sted, holdtes Slotte og Len til Rigsraadets Haand, og Kongen maatte ikke befatte sig med dem. Dette er for Norges Vedkommende udtrykkelig bestemt i Hans's Hdf. §§ 50 og 51, og naar det danske Rigsraad et heelt Aar efter denne Konges Valg, men før hans Kroning overdrog ham dem, og alle tre Rigers Raad ved Christian II.s første Valg bestemte, at de efter Faderens Død strax skulde oplades til ham, saa udhæves begge Dele som Afvigelser fra den almindelige Regel [1]). Fra Valget til Kroningen hvilede vel ikke al Styrelse, men de Regjeringshandlinger, Kongen foretog sig, betragtedes som foreløbige og trængte til senere Stadfæstelse. De kongelige Befalinger udfærdigedes derfor i denne Mellemtid ikke under Rigsseglet, men under Kongens private Signet [2]). Skatter antoges nok ikke at kunne paalægges, førend Kongen havde underskrevet sin Haandfæstning [3]).

Kongen kom først ved Kroningen i Besiddelse af fuld kongelig Myndighed.

Angaaende Kongens Opholdsted var der intet fastsat, hverken i Udkastet af 1397 eller den bergenske Overeenskomst. Derimod foreskrev Udkastet af 1436, at han skulde være fire Maaneder aarlig i hvert Rige, medmindre særlige Forhindringer indtraf, — Christophers svenske Haandfæstning § 6, at han skulde opholde sig i hvert Rige, eftersom det skjelligen tiltrængte og eftersom Kronens Rente tilsagde (saa-

Om Kongens Opholdsted.

[1]) Hvitfeldt Side 962, jvfr. Allen I. 241 og 645.

[2]) Indberetning fra Rostocks Sendebud i Kjøbenhavn 1524, Nor III. 93, Willebrandts Hanseatische Chronik, Bilag Side 88—89, Allen II. 145.

[3]) Paludan Müllers Actstykker til Grevefeidens Historie II. 206—208.

ledes at Opholdets Længde skulde afpasses efter Forholdet mellem Kongedømmets Indtægter i de forskjellige Riger?) — Christian I.s norske Haandfæstning, ja endog Carl Knutsøns § 9, at Kongen idetmindste hvert tredie Aar skulde gjøre en Reise til Norge, — Kong Hans's Hdf. § 31, at han skulde være eet Aar i hvert af Rigerne, „medmindre saa mærkelig Behov kunde gjøres, at han der længere eller oftere bliver“, hvilket i saa Fald skulde skee med det Riges Raads Raad. Ingen af disse Forskrifter overholdtes. De bleve ogsaa udeladte i begge de senere Haandfæstninger.

Kongen kunde kræve Hjælp fra alle sine Riger til Undertrykkelse af Opstand i hvilketsomhelst af dem.

Til Opretholdelsen af det fælles Kongedømme var det bestemt, at alle tre Rigers Indbyggere ved deres Ære skulde være pligtige til troligen og efter yderste Evne at hjælpe til at undertrykke ethvert Oprør, som udbrød i noget af Rigerne mod Kongen eller efter hans Død mod den af Rigsraadet indsatte Rigsforstander, og som ikke kunde dæmpes ved dette Riges egen Magt. Denne Grundsætning findes allerede antydet i Udkastet af 1397 § 8 og er nærmere udviklet i Overeenskomsten mellem Sverige og Danmark af 9 Juli 1438, Chr. I.s svenske Hdf. §§ 2 og 3 samt Kong Hans's Hdf. § 10, men er udeladt i de følgende Kongers.

Kongedömmet var i Hovedsagen den eneste fælles Institution. Forsögene paa at skabe unionelle Raad eller Voldgiftsretter.

For Unionens Varighed vilde det have været endnu nyttigere, om der havde været organiseret nogen for alle tre Riger fælles Autoritet, der ved Siden af Kongen havde havt at sørge for den indre Fred mellem Rigerne. Unionen maatte i mange Retninger medføre Ulemper og give Anledning til Klagemaal over Kongerne samt til Tvistigheder mellem Rigerne. Naar der mellem tvende af dem opkom nogen Uenighed, i hvilken det tredie ikke var umiddelbart interesseret, haves der Exempel paa, at man voldgav Sagen til dettes Rigsraad. Saaledes blev det meget omtvistede Spørgsmaal, hvorvidt Gotland skulde tilhøre Sverige eller Danmark, undergivet Kongens og det norske Rigsraads Kjendelse[1]). Naar der udbrød Strid mellem Unionskongen og noget af hans Riger, saa synes det at have været den oprindelige Forudsætning, at den skulde indbringes for en Forsamling bestaaende af

---

[1]) Hadorphs Bilag til Riimkrøniken Side 101.

alle tre Rigers Raad, eller i alt Fald af lige mange Medlemmer fra hvert Rige og udnævnte af dets Raad. Dette erkjendes ligefrem i det svenske Rigsraads Skrivelse af 1 Juli 1441 [1]), i hvilken det erklærer, at det med sin Stævning til Kong Erik ikke havde havt til Hensigt at gjøre sig til Dommer i egen Sag, men at faa Kongen trukken til Ansvar for alle tre Rigers Raad. Endnu i Brev af 26 October 1501 bebreider det danske Rigsraad det svenske, at det havde gjort Oprør mod Kongen, istedetfor at lade sin Tiltale mod ham komme for de tre Rigers Raad [2]). Saadanne fælles Raadsmøder bleve ogsaa oftere afholdte. De bestode imidlertid ikke som nogen stadig Autoritet, der regelmæssig kom sammen. De kunde altsaa aldrig forebygge Tvistigheder, men skulde blot forsøge at tilendebringe dem, naar de allerede vare bragte paa Spidsen. De formaaede derfor som oftest heller ikke at udrette noget. Efterat Forbindelsen var løsnet mellem Sverige paa den ene, Danmark og Norge paa den anden Side, bleve disse Forsamlinger i Almindelighed sammensatte paa den Maade, at der sendtes ligesaamange fra Sverige alene, som fra Danmark og Norge tilsammentagne, saaledes f. Ex. i 1468 og 1472 [3]). Klagede Normændene over Kongerne, have disse i den senere Tid i alt Fald ved en enkelt Leilighed henskudt Afgjørelsen ikke til alle tre Rigers Raad eller dog til Norges og Danmarks, men kun til det sidstnævnte Riges. Paa denne Maade besvarede nemlig Christian II det norske Rigsraads Anke over, at han havde kaldt sig Arving til Norge. Dette var en aabenbar Forurettelse, thi fra de Forsamlinger, der skulde paakjende Tvistighederne mellem Kongerne og Sverige, udelukkedes aldrig dette Riges Raad.

Ved Christian I.s svenske Hdf. § 17 og derefter i Kong Hans's Hdf. § 41 forsøgte man at ordne disse unionelle Raad eller Domstole paa en hensigtsmæssigere Maade. Det bestemtes nemlig der, at hvert Riges Raad i Forbindelse med

---

[1]) Jahns Unionshistorie Side 524.

[2]) Jahns Unionshistorie Side 577.

[3]) Hvitfeldt Side 919, Christian I.s Diplomatarium No. 181.

Kongen hvert Aar „paa Sveriges Riges Behov" skulde udnævne af sin Midte, ifølge den første Haandfæstning, to Medlemmer, efter den sidstnævnte, een Biskop og to af Ridderskabet, der ved St. Olafs Dag skulde mødes, eet Aar i Halmstad eller Kongsbakke, det andet i Nyløse, det tredie i Kongshelle, „der at forhandle og overveie, om der findes nogle Ærinder, som kunde drage til Uvillie eller Ubestand mellem Rigerne eller i Rigerne, det at aflægge, ramme og stadfæste det, som kunde komme Rigerne til Forligelse og Bestand". Men denne Bestemmelse, der vel ogsaa kom for seent til at kunne opnaa sit Øiemed, blev ikke iagttagen. Dette danner en af det danske Rigsraads Ankeposter mod Kong Hans's Regjering.

§ 14.

Rigernes Eenhed i Forhold til fremmede Magter.

At de tre Riger i Forhold til fremmede Magter indtil en vis Grad skulde danne en Eenhed, har især Udkastet af 1397 udtalt og udviklet paa en Maade, som ikke efterlader Tvivl om, at man var sig Grundsætningens Vigtighed bevidst, men vel om, i hvilken Udstrækning man vilde have den anvendt.

Fælleskab i Forsvar mod fremmede Angribere.

Sikkert er det, at Rigerne med fælles Magt skulde værge sig mod fremmede Angreb. I Udkastet af 1397 § 4 heder det, at naar der paastyrtede noget af disse Riger Orlog eller Hærskjold, hvilket af dem det end maatte være, da skulde de to andre Riger efter Tilsigelse af Kongen eller hans Embedsmænd komme det Rige til Hjælp og Værge med Magt og al Troskab, og ingen maatte undskylde sig med, at han ikke var tjenstpligtig udenfor sit eget Lands Grændser, hvilken sidste Bestemmelse var nødvendig ikke mindre for Norges, end for de øvrige Rigers Skyld[1]). I Henhold til den har det været, at saavel Normænd som Svensker under Erik af Pommerns Regjering deeltoge i de langvarige Krige mellem Danmark og Holsteen. Forskriften om, at Rigerne skulde komme hverandre til Hjælp mod fiendtligt Overfald, gjentages i Ud-

[1]) See ovenfor Side 38—40.

kastet af 1436, Dagthingningen i Halmstad § 4, den Bergenske Overeenskomst og Kong Hans's Haandfæstning § 20, dog saaledes, at det førstnævnte overlod det, ikke som Udkastet af 1397, til Kongen, men til samtlige tre Rigers Raad i Forening at bestemme, hvor stor Styrke der skulde sendes det angrebne Rige til Hjælp. I Christian II.s og Frederik I.s Haandfæstninger optoges ingen saadan Forskrift, hvilket ogsaa i Forholdet mellem Danmark og Norge var overflødigt, da den havde tilstrækkelig Hjemmel i den Bergenske Overeenskomst.

Skjønt det ikke i Udkastet af 1397 er sagt paa en ganske utvetydig Maade, har det dog vistnok været Meningen, at Rigerne skulde være fælles om enhver Angrebskrig. Dette synes at flyde af § 3, hvor det heder, at alle tre Kongeriger skulle være og blive i een Samdrægt og Kjærlighed, saa at ikke det ene skal drage sig fra de øvrige med nogen Tvedragt og Sondring, uden hvad det ene paagaaer enten med Orlog eller med andre udlændiske Mænds Angreb, det skal dem paagaa alle tre. Ligeledes af § 7, som anordner, hvorledes der paa samtlige Rigers Vegne skulde træffes Beslutninger om Forholdet til fremmede Magter. I denne Paragraph er det nemlig vedtaget, at Kongen og hans Raad, som var nærværende hos ham, naar nogen Dagthingen eller noget Ærinde blev yppet eller omtalt med fremmede Herrer eller Stæder eller deres Bud til Kongen, i hvilketsomhelst af Rigerne han end maatte være stedt, skulde have Fuldmagt til derom at handle og beslutte paa de tre Rigers Vegne, hvad gudeligst, skjelligst og nyttigst maatte være. I Forbindelse hermed blev det tillige bestemt, at nogle Raadsherrer fra ethvert Rige altid skulde følge Kongen. Herved synes Kongen og de med ham følgende Raadsafdelinger at have erholdt den fulde Krigs- og Fredsret, saaledes at han kunde beslutte Angrebskrig ikke blot paa det Riges Vegne, i hvilket han opholdt sig, og hvis hele Raad var tilstede hos ham, men ogsaa paa de øvriges.

Sandsynligviis var det Meningen, at Rigerne skulde være fælles om enhver Angrebskrig.

Nogle Raadgivere fra hvert Rige skulde altid følge Kongen for at bistaa ham under Behandlingen af diplomatiske Anliggender.

Den vigtige Forskrift, at nogle af hvert Riges Raad altid skulde følge Kongen, hvorsomhelst han opholdt sig, indtoges vel ogsaa i Udkastet af 1436, hvor deres Antal fastsattes

til to fra hvert Rige, men er neppe nogensinde bleven fulgt. Den gjentages nemlig ikke i de følgende Overeenskomster og Haandfæstninger. I disse fremtræder vel den Grundsætning, at Rigerne skulde være fælles ogsaa om Angrebskrige, endnu tydeligere (see saaledes Christopher af Baierns svenske Hdf. § 7 sidste Led), men Sikkerheden mod, at Kongen uden tilstrækkelig Grund eller af eensidigt Hensyn til eet Riges Interesse skulde styrte dem alle i Krig, søgtes nu i en Forskrift, som oprindelig blev foreslaaet i Udkastet af 1436, nemlig at Kongen ikke maatte paaslaa Krig eller udenlandsk Orlog uden Samtykke fra Raadet i ethvert af Rigerne, hvilken Forskrift blev optagen i Christian I.s norske Haandfæstning, Dagthingningen i Halmstad § 4 og den Bergenske Overeenskomst. Christian I maa imidlertid have overtraadt den, thi i sit Klageskrift over hans Regjering siger det norske Rigsraad, at han uden dets Samtykke havde begyndt Krig og dertil kaldet den norske Adel. Grundsætningen blev gjenoptagen i Kong Hans's Haandfæstning § 19 og 20 samt ligeledes i Christian II.s Haandfæstning § 22, Frederik I.s Haandfæstning for Norge § 18 og for Danmark § 26. I Christian II.s Haandfæstning fik den imidlertid lidet at betyde. Denne Haandfæstning lagde nemlig aabenbart an paa at sammensmelte begge Rigers Raad til en Eenhed, hvilket i Gjerningen vilde have medført, at de danske Medlemmer havde faaet Afgjørelsesretten. Thi de norske Raadsherrer boede for langt borte til i Almindelighed at kunne deeltage i de danske Herredage, især naar de maatte sammenkaldes i Hast. Ogsaa i Frederik I.s norske Haandfæstning taber Bestemmelsen sin Betydning, da dens Anvendelighed siges i Nødstilfælde at skulde bortfalde. Endelig maa det bemærkes, at Kongen endog i Danmark ansaaes berettiget til at paalægge ikke blot sine Hofsinder, men ogsaa dem, der havde Len af Kronen paa Regnskab, at følge ham i en Angrebskrig, selv om Rigsraadet havde negtet sit Bifald til samme, noget der vistnok var en ligefrem Følge af den Grundsætning, at Kongedømmets ordinære Indkomster betragtedes som Kongens private Eiendom. Deraf flød nemlig, at de Personer, han lønnede med disse, vare hans private Tjenere, der, hvis deres

Forpligtelser ikke ved udtrykkelig Aftale vare bestemte, maatte udføre, hvadsomhelst han paalagde dem[1]).

Naar noget af Rigerne sendte Hjælpetropper til et af de andre, skulde Kongen af det Overskud, samtlige tre Riger gave, (see Christophers svenske Hdf. § 7 i Slutningen) udrede deres Lønning samt svare enhver Mand blandt Hjælpetropperne for den Skade, han under Felttoget led paa sin Person eller paa sit Gods, altsaa for Løsepenge og Beskadigelse paa Vaaben og anden Udrustning. Derimod skulde det Rige, som modtog Understøttelsen, i alt Fald hvis det havde begjæret den, holde Hjælpetropperne med Kost, see Udkastet af 1397 § 4, Udkastet af 1436, Overeenskomsten af 9 Juli 1438, Dagthingningen i Halmstad § 4, den Bergenske Overeenskomst og Kong Hans's Hdf. § 20.

Christopher af Baierns Haandfæstning for Sverige § 11 foreskrev, at det Land, som ved Dagthingning eller Orlog kunde vindes fra Rusland eller noget andet til Sverige grændsende Rige, skulde til evindelig Tid lyde under Sverige baade i kirkelig og verdslig Henseende, selv om Danmark og Norge havde sendt Hjælpetropper til at føre Krigen. Derimod indeholdt Kong Hans's Haandfæstning den tilsyneladende billigere, men i Virkeligheden uiværksættelige Bestemmelse, at Land, Len, Slot eller Stæder, som erobredes under fælles Krigstog, skulde tilfalde det Rige, hvis Tropper havde indtaget dem. Forskriften er imidlertid forsaavidt mærkelig, at den tydeligt hviler paa Forudsætningen om, at ethvert Riges Hærstyrke skulde optræde selvstændigt uden at sammenblandes med de øvrige Rigers. Fanger, som toges fra Fienden, tilhørte Kongen. Skibe, Heste og andet rørligt Krigsbytte skulde skiftes mellem Tropperne efter Mandtallet. Om Fordeling af Bytte og Erobringer.

§ 15.

Rigernes Selvstændighed i deres indre Anliggender.

Den Grundsætning, at Rigerne skulde vedblive at være selvstændige og ligeberettigede Stater og hvert af dem be- Rigernes Selvstændighed og Lige-

[1]) Nye danske Magazin V. 307.

beretligelse udtaltes som almindelig Grundsætning.

holde sine indre Anliggender for sig selv, var i de unionelle Overeenskomster udtalt paa den mest bindende Maade. „Hvert Rige", heder det i Udkastet af 1397 §§ 2 og 3, bliver ved sin Lov og Ret, — — — fremdeles skal Kongen styre og raade med sit Rige i Danmark om Huus og Fæste, Lov og Dom efter det, som der er Lov og Ret og Kongen eier og bør at gjøre, saa og i Sverige og i Norge efter deres Lov og Ret og Konge der eier og bør at gjøre, og drages ingen Lov eller Ret ud af et Rige og ind udi et andet, der det ei før har været Lov eller Ret." I Udkastet 1436: At hvert Rige bliver ved sin Lov og Ret, Privilegier og Friheder, og god gammel Sædvane, og ved sit Navn. Det sidste Tillæg gjentages i Overeenskomsten af 9 Juli 1438 og Dagthingningen i Halmstad af 13 Mai 1450 § 2. Erik af Pommern har altsaa formodentlig forsøgt at bringe Sverige og Norges Navne ud af offentligt Brug. I den Bergenske Overeenskomst gjentages Grundsætningen med det Tilføiende, at intet af Rigerne skulde være det andets Overmand. Ligeberettigelsens Princip aabenbarede sig i de forhen omhandlede Forskrifter om, at Rigerne skulde have lige Andeel i Kongevalget, og at Kongen skulde opholde sig lige længe i ethvert af dem. I Documenter, der udstedtes om fælles Anliggender, nævntes nok altid Danmark først og Norge sidst, hvilket undertiden fandt Sted ogsaa i Dokumenter om særlige svenske eller norske Sager.

Grundsætningen om Rigernes Selvstændighed i deres indre Anliggender blev nærmere stadfæstet og udviklet i forskjellige Anvendelser.

Indfødsretten.

1. Den vigtigste af disse var Forbudet mod at sætte andre end ethvert Riges indfødte Mænd ind i dets Raad, Len eller Embeder. Ifølge hvad der forhen er anført, var Indfødsret vistnok allerede før Calmarunionen efter Lov eller Sædvane i ethvert af Rigerne Betingelse for at kunne ansættes i nogen Stilling, der gav offentlig Myndighed. Unionen behøvede ikke at medføre nogen Forandring heri, og det var derfor strengt taget ingen Forsømmelse, at Udkastet af 1397 undlod at træffe udtrykkelig Bestemmelse om, at Regelen fremdeles skulde gjælde. Erik af Pommern over-

traadte den imidlertid ligesaavel i Danmark[1]), som i Norge og Sverige[2]). I det førstnævnte Rige ansatte han Tydskere, i de tvende andre tillige Danske.

I Sverige gik han heri saavidt, at der tilsidst neppe gaves mere end et eneste Slot af Betydenhed, uden at det var overdraget en tydsk eller dansk Lensherre. Disse fremmede Embedsmænd gjorde sig skyldige i grove Undertrykkelser, og dette var en af de nærmeste Aarsager til, at Engelbrekt gjorde Oprør mod Kongen, og at Rigsraadet opsagde ham Huldskab og Troskab[3]). Erik maatte i Forliget til Stockholm 1435 § 2[4]) fornye sit i Kongeeden for Sverige aflagte Løfte om at styre og raade Land og Stat og Upsala Øde med indenlandske Mænd, dog tillodes det ham at overdrage Stockholm, Nykjøpings og Calmars Slotte til Normænd eller Danske. Han paastod sig imidlertid senere berettiget til at overdrage de svenske Slotte, som han havde kjøbt eller tilpantet sig, til Udlændinger, men maatte ved Forliget til Calmar 1436[5]) forpligte sig til at overlade alle Sveriges Forleninger til indfødte. Udkastet af 1436 til en ny Unionsact synes at kræve, at Drosten, Marsken og Hofmesteren i hvert Rige skulde være indfødte, men tillod Kongen i de øvrige Embeder, som hørte til hans Gaard (det vil sige Hof) at ansætte Mænd fra hvilketsomhelst af de tre Riger, dog saaledes, at han havde nogle fra hvert af dem, „for at det ikke skulde siges, at Kongen elskede et af sine Riger over de øvrige“. I Christopher af Baierns Hdf. §§ 2, 4 og 5 samt Chr. I svenske Hdf. §§ 10 og 18 fordres Indfødsret baade for Raadsherrer, Lensherrer og andre Embedsmænd, samt i Chr. I's Hdf. § 19 tillige for at komme i Besiddelse af de Kirker eller Kirkelen, til hvilke Kongen havde *jus patronatus*. Jvfr. Dagthingningen i Halmstad af 1450 §§ 3 og 5.

I Norge foranledigede Ansættelsen af fremmede Lens-

---

[1]) Hvitfeldts Danmarks Krønike Side 792.

[2]) Langes norske Tidskrift I Side 243 ff.

[3]) N. Dipl. V. No 647, Hadorphs Bilag til Rimkr. Side 90. Jvfr. Styffes Bidrag II, Indledn. XCIII

[4]) Hadorph Side 96.

[5]) Sammesteds Side 110.

herrer ligeledes Uroligheder saavel i 1424[1]) som i 1436. Ved Forliget af 18 Februar 1437[2]) bestemtes det af Rigsraadet og Almuen med Forbehold af Kongens Stadfæstelse, at der for Eftertiden ikke skulde ansættes udenlandske Mænd hverken som geistlige eller verdslige Embedsmænd: „Thi de ere nu af os (Raadet) og Almuen med fælles Samtykke paa alle vore Thing i Norge udviste, og vi ville dem aldrig oftere ind have til Embedsmænd for den store Uret og Byrde, de have gjort Klostre og Kirker, lærde og læge.“ Fra Landsforviisningen, der ogsaa sees at have rammet danske, undtoges de Udlændinger, der allerede vare indgiftede i Norge, men det forbeholdtes udtrykkeligt, at de ingen Embedsmyndighed mere skulde udøve. Hvorvidt dette Forlig blev stadfæstet af Kongen, vides ikke. Dets Bestemmelser bleve i alt Fald ikke iagttagne. Saaledes erholdt Hartvig Krummedike, der senere optraadte som Hovedmand for de danske Interesser i i Norge, enten i Slutningen af Erik af Pommerns eller Begyndelsen af hans Eftermands Regjering først Lister, siden Akershuus i Forlening. I Christian I's norske Haandfæstning blev Grundsætningen kun optagen med en meget væsentlig Afændring. Medens nemlig hans Hdf. for Danmark ganske almindeligt forbød Kongen at give Udlændinger Slot, Land eller Len i Danmark eller optage dem i dets Raad, tillod den norske Haandfæstning Kongen at give Udlændinger Sæde i det norske Raad „med meste Delen af dets Raad og Samtykke,“ samt at bortsætte norske Len til de udenlandske Mænd, som dengang vare indkomne eller siden ved Giftermaal kunde indkomme i Landet. Mod den første af disse Indskrænkninger i Indfødsrettens Princip synes det norske Rigsraad ikke at have havt nogen Betænkelighed. Thi i Carl Knutsøns Hdf. tillod det denne Konge med Raadets Minde at udnævne Udlændinger til Raadsmedlemmer eller forlene dem med Rigets Slotte, derimod maa Christian I og hans danske Raadgivere have paatvunget Normændene

---

[1]) N. Dipl. I No. 696, 697, II No. 680, 681 og 683.
[2]) Sammesteds II No. 727.

den Indrømmelse, at de i Riget allerede indkomne Udlændinger samt de fremmede, som siden bleve indgiftede, skulde staa ved Siden af indfødte, thi af Carl Knutsøns Hdf. blev den udeladt.

Nogen Støtte for sine Bestræbelser i denne Retning have Kongen og de Danske maaskee fundet i den norske Retsætning, ifølge hvilken Udlændinger, uagtet de ikke ved at bosætte sig her i Landet erhvervede Handelsret lige med indfødte, dog vandt saadan Ret, hvis de tillige giftede sig med norske Kvinder[1]). Denne Regel var ganske naturlig. Thi for at hindre, at hanseatiske Borgere eller deres Tjenere under sit ofte langvarige Ophold her i Landet skulde knyttes for fast til samme, havde Hansestæderne forbudt dem at gifte sig her. En Overtrædelse af dette Forbud var altsaa for en her boende Hanseat et saa afgjort Brud med hans Fædrenestad, at Norge uden Betænkelighed kunde tilegne sig ham som sin Undersaat. Men dette gjaldt naturligviis ikke om de Stormænd, som flyttede hid fra Danmark. Thi dette lagde ingen Hindring i Veien for deres Ægteskab med norske Kvinder.

I de Forskrifter om Indfødsretten, som Christian I's norske Haandfæstning opstillede, gjorde den Bergenske Overeenskomst ingen Forandring. Den siger blot, at hvert Rige skulde regjeres med indfødte Mænd, som begge Rigers Privilegier udvise. Disse Forskrifter bleve, saavidt vides, i Christian I's Tid nogenlunde, skjønt langtfra nøiagtigen efterlevede. Tydskeren Marcellus blev, som det synes, strax efter Haandfæstningens Udstedelse anbragt i Skalholts Biskopsæde. Kongen forsøgte ligeledes at faa ansat den danske Kannik Joachim Grubbe som Biskop i Bergen og dermed i Rigsraadet[2]). Den Jørgen Larenson, der i Egenskab af Høvedsmand paa Baahuus efter Christians Død negtede at overlevere Slottet til det norske Rigsraad, maa vistnok have været en Udlænding[3]). At Christian ogsaa i andre Tilfælde har sat sig ud

[1]) Grønlands historiske Mindesmærker III, 159 og Bergens Priv. af 14 Octb. 1528 § 12.

[2]) Jvfr Keyser II, 549 og 558.

[3]) Han har dog maaskee været blandt dem, som allerede i 1450 vare indkomne her i Riget og altsaa ifølge Haandfæstningen lige-

over den Indskrænkning, hans Hdf. i denne Henseende paalagde ham, kan sluttes deraf, at Raadet i 1482 i sin Opregning af de Brøst, hvorunder Norge i hans Regjeringstid havde lidt, klagede over, at Kronens Kirker og Len vare bortgivne til Udlændinger [1]).

I Kong Hans's Hdf. blev der, maaskee mere af Hensyn til Sverige end til Norge, truffet udførlige Bestemmelser til Forebyggelse af Udlændingers Ansættelse i offentlige Stillinger. Det foreskreves nemlig her for alle tre Riger, at Kongen ikke skulde annamme nogen Udlænding i sit Raad, ei heller antvorde nogen saadan Slot, Land eller Len, men styre, raade og regjere sine Riger og sin Gaard med gode indenlandske Mænd af og i hvert Rige (§ 3). Han skulde have indenlandsk Hofmester, Cantsler og alle andre Embedsmænd og Hofsinder, som hans Gaard dagligen forestode og fulgte ham, saalænge han blev i det Rige. Tækkedes det Kongen, kunde han dog tage med sig 12 Hofsinder og saamange Smaasvende, han behøvede, fra et Rige ind i et andet (§ 30). Kongen maatte ligesaalidt som nogen paa hans Vegne indblande sig i Biskoppers eller andre Prælaters Valg eller indtrænge nogen til Kirkens Indkomst, og skulde ingen have Kirkens Land eller Indkomst, medmindre de vare indfødte Mænd i hvert Rige og dertil bekvemme (§ 6). Ingen skulde være Borgermester, Raadmand, Tolder, Byfoged, Kæmner eller Byskriver i nogen Kjøbstad eller Lagmand i Norge eller Sverige uden Rigets indfødte Mænd (§ 23 jvfr. Calmarrecessens § 22).

Hermed havde omsider Indfødsrettens Princip vundet fuldstændig Anerkjendelse og al den Stadfæstelse, som den ved skreven Lov kunde erholde. I Danmark synes ogsaa Kong Hans at have iagttaget de vigtigste af de ovenanførte Bestemmelser. I det Klageskrift over hans Styrelse, det danske Rigsraad. indgav ved Herredagen 1513, ankes der

---

berettigede med de indfødte, jvfr. Samlinger til N. F. Sprog og Hist. III, 496.

[1]) Hadorphs Bilag til Riimkr. Side 305 og 306, jvfr. Saml. til N. F. Sprog og Hist. III, 547—548.

kun over Brud paa § 23, og Rigsraadet synes derfor at have fundet det ufornødent i Christian II's Hdf. at optage noget udtrykkeligt Forbud mod fremmede Mænds Ansættelse i Embeder. Derimod blev det i denne Hdf. § 46 foreskrevet, at fribaaren Kvinde, som giftede sig ind i Slesvig eller Holsteen, kun maatte tage Medgift i Penge, ikke i frit Jordegods. Dette var en Begyndelse til at opstille Indfødsret som Vilkaar for at kunne erhverve fast Eiendom i Danmark. Men denne gavnlige Forskrift udelodes i Frederik I's Hdf., som blev forfattet paa en Tid, da den danske Adel ikke turde støde sine holsteenske Standsfæller fra sig.

I Norge og Sverige har Kong Hans været mindre nøieregnende med at overholde Indfødsretten. I Sverige har han dog neppe dristet sig til at krænke den paa egen Haand. Derimod forskaffede han sig i 1497 Rigsraadets Tilladelse til at overdrage de fire vigtige Len, som vare henlagte under Kongens Fadebuur, Stockholm, Calmar, Nykjøping og Ørebro, til Udlændinger [1]), noget der senere blev lagt ham haardt til Last. Endnu mindre blev Grundsætningen agtet i Norge. Her synes man fremdeles, overeenstemmende med Christian I's, men uden Hjemmel i Kong Hans's Hdf., til indfødte at have henregnet Udlændinger, som vare gifte med norske Kvinder. Selv med denne svækkende Indskrænkning opretholdtes dog ikke Regelen om Fremmedes Udelukkelse. Flere af de vigtigste norske Len anbetroedes de danske Adelsmænd Otto Rud, Nils Bild og Jørgen Vestenie [2]), ligeledes Henrik Krummedike, der var fød af danske Forældre og sandsynligviis førend hans Fader kom hid til Landet. Da den norske Rigsraad Knud Alfsøn gjorde Opstand mod Kong Hans, forlangte han derfor, at alle danske Fogder skulde afsættes [3]). At danske Adelsmænd fik Forleninger i Norge, synes dog endnu ikke at have været et saa hyppigt Tilfælde, som at Kongen eller hans Søn Hertug Christian, medens

---

[1]) Hvitfeldt Side 1022.
[2]) Hvitfeldt Side 1047. Allen I. 448—449.
[3]) Danske Mag. Række III, B. 2 Side 36.

han var Statholder her, indsatte fremmede Mænd af ringe Herkomst som Sysselmænd eller Fogder samt udnævnte fremmede Geistlige til Cantslere eller fik dem anbragte i de norske Bispesæder og derved i det norske Rigsraad. I det ved Christian II's Kongevalg indgivne Klageskrift forlangte derfor det norske Raad:

at Kongen vilde forsyne Raadets Medlemmer og indfødte Ædlinge med Norges Riges Slotte og Len,

at Kirkerne og Klosterne skulde have deres frie Kaar og Valg efter deres Privilegier (i hvilket Tilfælde de ikke kunde forudsættes at ville vælge Udlændinger),

at de Kirker, til hvilke Kronen havde *jus patronatus*, (vistnok fremfor alle Mariakirken i Oslo, hvis Provst tillige var Cantsler) skulde forsees med Norges Riges indfødte Mænd,

at alle Fogder, som ikke vare indfødte, strax skulde afsættes, og

at ingen Udlænding skulde annammes i Raadet uden dets Samtykke.

Det norske Rigsraad var imidlertid dengang saa svagt, at Kongen ikke fandt det fornødent engang i Formen at tage synderligt Hensyn til dets Forestillinger. Han svarede, at han vilde forsee Kronens Len og Slotte i Norge og de Kirkens Len, til hvilke Kronen havde *jus patronatus*, med Norges og Danmarks Ædlinge og indfødte Mænd, samt at ingen andre skulde optages i det norske Rigsraad. Om Afsættelsen af de udenlandske Fogder lovede han at samtale med Raadet. Det var altsaa Kongens Hensigt at gjøre Danske og Norske ligeberettigede til norske Forleninger og Embeder. I Overeenstemmelse hermed maa man da forstaa Forskriften i hans Haandfæstning § 27, at „han ingen Udlændinger skulde annamme i Rigens Raad og ei heller antvorde dem Slot, Land eller Len, men styre, raade og regjere Danmark og Norge med gode Rigens Ædlinge“.

Heller ikke i Frederik I's norske Hdf. indrømmedes der indfødte Normænd ubetinget Eneret til Embeder og Forleninger i Norge. Bestemmelserne i §§ 29 og 38 vare ikke engang til Hinder for, at Kongen, naar han blot havde Rigsraadets Samtykke, kunde give andre Udlændinger end Danske

Plads i det norske Rigsraad eller ansætte dem i Provstier og Lagmandsembeder. Rigets Slotte, Len eller Rente maatte vel i Almindelighed ikke bortsættes paa Pant eller for bestemt Tid (forbreves) til Udlændinger. Kun hvis Riget blev udsat for saadant fiendtligt Anfald, at det blev nødvendigt at ty til duelige Udlændinger, vare saadanne Dispositioner tilladte, men dog blot med Rigsraadets Samtykke, § 25. Om andre Slags Forleninger indeholdt derimod § 27 vel en i Formen noget mere tilfredstillende Bestemmelse, nemlig at alle norske Slotslove skulde antvordes Norges Ædlinge, indfødte og indgifte gode Mænd. Men Forskriften angik efter sine Ord dog blot de Len, der laa til Slottene, og at indgiftede sattes ved Siden af indfødte, formindskede i væsentlig Grad dens Evne til at opfylde sit Øiemed. Det var netop i Fred. I.s Regjeringstid, de fleste danske Adelslægter ved Giftermaal med norske Kvinder kom i Besiddelse af Jordegods i Norge og erholdt Rigets Len samt Pladse i dets Raad. Men desuden bortgav Frederik I gjentagne Gange de vigtigste norske Len til danske Høvdinger, som ikke stode i nogensomhelst Forbindelse med Norge[1]).

Denne Konges Hdf. for Danmark §§ 4, 5 og 32 gav derimod indfødte Danske udelukkende Ret til alle geistlige og verdslige Embeder og Forleninger i dette Rige. Forskriften overholdtes dog heller ikke her ganske nøiagtigt. Saaledes var Kongens tydske Cantsler, Wolfgang Uttenhof, Lensherre paa Hindsgavl i Fyen[2]).

Forbudet mod at trække fremmede Tropper ind i noget af Rigerne.

2. Den forhen omtalte Forskrift, at Kongen, hvis der i noget af Rigerne udbrød Oprør mod ham, som ikke stod til at dæmpe ved dette Riges egen Magt, kunde kræve Hjælp dertil fra de øvrige, var i sig selv saa rimelig, at den ikke kunde være anderledes. Paa den anden Side medførte den, især udtalt paa en saa ligefrem Maade, unegtelig Fare for

[1]) Keyser II. Side 666, 683 og 685, og det norske Raads Klageskrift af 29 Nov. 1531 i Saml. til N. F. Sprog og Hist. II. 87—89. Jfr. Norsk Dipl. II. No. 1095, hvorefter Thrond Benkestok klagede over, at Kongen „forkortede“ de Len, som vare givne ham og andre Norges Ædlinge.

[2]) Paludan Müller, Grevens Feide I. 92.

hvert enkelt Riges Selvstændighed. Thi en fuldt berettiget Modstand mod Kongens forfatningstridige Handlinger vilde af ham naturligviis blive fremstillet som Oprør, uden at de øvrige Rigers Raad havde let for at erhverve sig de Oplysninger, der vare nødvendige til at bedømme, hvorledes det dermed i Virkeligheden forholdt sig. Sin Modvægt skulde hiin Forskrift havt i en anden, nemlig at Kongen ikke kunde drage fremmede Tropper ind i noget af Rigerne uden dets Rigsraads Samtykke. Et saadant Forbud findes i Christian I.s danske Haandfæstning § 3 og er derfra gaaet over i hans norske. Det gjentages i Kong Hans's Hdf. § 19 og i Forbindelse med Forbudet mod at begynde Krig uden Rigsraadets Bifald i Christian II.s Haandfæstning § 22, samt i Frederik I.s Haandfæstning for Norge § 18, men i de tvende sidstnævnte paa saadan Maade, at det tabte sin Betydning som Garanti for Norges Uafhængighed.

Slotslovene. 3. Ifølge Kong Hans's Hdf. § 37, Chr. II.s Hdf. § 26 og Fred. I.s Hdf. for Danmark § 30, jvfr. for Sveriges Vedkommende Christopher af Baierns Hdf. § 3, Chr. I.s Hdf. § 6 og Calmarrecessen af 1483 § 38 skulde de saakaldte Slotslove eller de Forsikringsbreve, som udfærdigedes af Lensherrerne, lyde paa, at disse vilde holde de dem anbetroede Slotte eller Fæstninger til Haande for Kongen eller i Tilfælde af hans Død for Rigets Erkebiskop og Raad. Bestemmelsen tjente vistnok nærmest til at forebygge, at Kongerne efter Erik af Pommerns Exempel forpligtede nogen Lensherre til at holde sit Slot til Haande for dem, hvem de selv havde udseet til sine Efterfølgere. Den var imidlertid ikke blot en Garanti for Kongevalgets Frihed, men ogsaa for det ene Riges Selvstændighed i Forhold til de øvrige, idet den hindrede, at Lensherrerne forpligtedes til at holde Slottene til Haande for Raadet i noget andet Rige end det, til hvilket de hørte. Det var sandsynligviis den sidste Betragtning, der foranledigede, at Bestemmelsen blev indtagen i Kong Hans's Haandfæstning. Thi i Mellemtiden fra Christian I.s Død til Hans's Valg var der netop indtruffet Exempel paa, at en Lensherre havde vægret sig ved at opgive et norsk Slot til det norske Rigsraad. I Christian II.s Haandfæstning § 26

bestemtes det, at Slottene skulde holdes til Kongens Haand og i Tilfælde af hans dødelige Afgang til „Erkebiskopperne i Lund og Throndhjem og alle Danmarks og Norges Rigers Raad", hvilket atter er et Udtryk af den her oftere tilsynekommende Bestræbelse efter at sammensmelte begge Rigers Raad, hvorved det norske ligefrem vilde være blevet en underordnet Afdeling af det danske. I Frederik I.s Haandfæstning for Danmark § 30 forpligtede han sig ubetinget til at lade Slotslovene i dette Rige lyde paa, at Slottene efter hans Død skulde holdes Danmarks Raad til Hænde. Hans norske Haandfæstning § 27 indrømmer vel først Rigsraadet i Norge en lignende Ret med Hensyn til de norske Slotte, men tilføier derpaa: „De Friheder og Sædvaner, som vore Forfædre, Konger udi Danmark og Norge havt have, dermed uforkrænket i alle Maader", hvilket Tillæg paa det nærmeste berøvede Bestemmelsen sin Betydning som Værn baade for Norges Selvstændighed og Valgret.

At Kronens Indtægter i ethvert Rige kun maatte anvendes til dettes Tarv.

4. Som det vil erindres, blev ifølge den ældre Ret de Kronen tilfaldende Indtægter Kongens personlige Eiendom, over hvilken han efter eget Forgodtbefindende kunde raade. I denne Regel gjordes der ved Calmarunionen ingen udtrykkelig Forandring. Det stod saaledes Kongen frit for at anvende de Indkomster, han oppebar af det ene Rige, udelukkende eller hovedsageligt til Fordeel for noget af de andre. Dette var i sig selv saa urimeligt og maatte lede til saamange Forviklinger, at det ikke længe kunde blive taalt. Et Exempel paa disse Forviklinger frembød Spørgsmaalet om, hvilket af Rigerne der eiede Gotland. Thi blandt andre Grunde, der kunde lede til Tvivl herom, var ogsaa den, at de Penge, med hvilke Øen var indløst fra den tydske Hærmester, synes at være udredede af alle tre Riger [1]). I sin Forestilling til det norske Rigsraad af 12 Sept. 1434 [2]) klager det svenske over, at Erik af Pommern havde ført ud af Riget al dets Indgjæld og ikke vendt den til dets Nytte, og Christopher af Baiern maatte derfor i sin Hdf. § 7 love, at

[1]) See Jahns Unionshistorie Side 227 og Nye danske Mag. VI. S. 260.
[2]) N. Dipl. V. No. 647.

han skulde have Træsil (Drossel, *Thesaurus* eller Skatkammer) i Sverige der, hvor Rigsraadet fandt det beleiligst, og beskikke gode Mænd til at forestaa Skatkammeret efter Rigsraadets Raad og deraf gjøre Kongen Rede og Regnskab. Sveriges Indtægter skulde Kongen fortære i Riget, og hvad han ei behøvede at fortære der, skulde forblive i Skatkammeret og ikke føres ud af Riget, medmindre Kongen for nogen mærkelig Sags Skyld drog ud af alle tre Riger (gik i Krig) og dertil tog Hjelp af alle tre Landes Skatkammere.

Ogsaa i Norge herskede der Misfornøielse med Udgifterne i Anledning af de holsteenske Krige[1]). Men Normændene forstode ikke strax at føre sig Sveriges Exempel i det heromhandlede Punkt til Nytte. Endnu i 1439 fandt de sig i, at Kong Erik i det Brev, hvorved han udnævnte Sigurd Jonsøn til Drost og bemyndigede ham til at oppebære Rigets Indtægter, forpligtede ham til at „skikke vor Rente og Rettighed af Norge, hvor vi det helst (ville) have eller tilfalde kan“[2]). Først i Christian I.s norske Haandfæstning bestemtes det, at Norges Drossel skulde holdes i Riget, der som beleiligst var efter Norges Raads Raad. Grundsætningen gjentoges i Dagthingningen i Halmstad § 5 og Christian I.s svenske Hdf. § 7, men dens Anerkjendelse paa Papiret hindrede, som det norske Raads Klageskrift over Christian I.s Regjering viser, ikke Kongen fra at føre Rigets Skat og Rente ud af Landet uden at bruge den til Norges Nytte. I Kong Hans's Hdf. §§ 25 og 26 blev der truffet udførligere Bestemmelser sigtende til at forebygge dette Misbrug. Det foreskreves nemlig, at hvert Rige skulde have sit eget Skatkammer, Danmark paa Kallundborg, Norge paa Kongsgaarden i Bergen og Sverige paa Stockholms Slot. Skatkammeret skulde holdes under Forvaring af en Commission, bestaaende af to geistlige og to verdslige Medlemmer. Disse skulde een Gang aarlig gjøre Kongen og Rigsraadet Regnskab for al Oppebørsel og Udgift. Ingen af Rigets Klenodier og intet af dets Rente maatte føres bort

[1]) Nye danske Mag. II. 68.
[2]) Jahns Unionshistorie Side 516—517.

fra Riget, men Overskuddet af hvert Riges Skat, Rente og Indgjæld, efter at Udgifterne ved Kongens „ærlige Stat" og Underholdning i hvert Rige vare afholdte, skulde indlægges i dets Skatkammer og intetsteds udføres uden efter menige Rigsraads Samtykke, jvfr. § 27, ifølge hvilken hvert Riges Gjæld skulde betales af dets egen Rente eller Indtægt. I Sammenhæng hermed stode Forskrifterne i § 33 om, at hvert Riges Hofsinder kun maatte indlægges til Underholdning paa dets egne, ikke paa de øvrige Rigers Slotte, og i § 46, at noget af Renten i hvert Rige skulde henlægges til Udbedring af de Slotte, som tiltrængte saadan.

Af Christian II.s og Frederik I.s Haandfæstninger udelodes imidlertid samtlige Bestemmelser, der sigtede til en Sondring mellem Norges og Danmarks Finantser.

5. Som i forrige Afsnit udviklet, tilkom den høieste dømmende Myndighed Kongen.

Ethvert af Rigerne skulde have sin særskilte Retspleie.

I Danmark vedblev den at udøves paa Retterthingene, der fremdeles afholdtes til ubestemte Tider, enten af Kongen personligt med de tilstedeværende Medlemmer af hans Raad, eller af dem, som Kongen og Raadet dertil befuldmægtigede, som oftest nogle af Rigsraaderne, men undertiden ogsaa andre Mænd. Kong Hans's Haandfæstning § 18 bestemte, at Kongen efter sit Raads Raad skulde tilskikke gode Mænd af sit Raad, helst de retviseste og klogeste, at lade holde Retterthing over alle Rigerne, og de samme skulde have fuld Magt at ransage og dømme om alle Kronernes, Kirkernes og Ridderskabets Gods og Eiendele, og hver Biskop skulde i sit Biskopsdømme være en af disse gode Mænd eller en eller to af hans Kirkes Prælater til at dømme Kirken eller hendes Personer noget til eller fra efter Loven. Denne Bestemmelse skal Kong Hans oftere have forsømt at iværksætte. Forsaavidt den iagttoges, pleiede han saavelsom hans Forgjængere, naar de ikke selv vare tilstede, at overdrage sin Domsret paa Retterthinget til de Rigsraader, der vare bosatte i den Landsdeel, hvor Thinget holdtes, eller til Biskoppen, Rigsraaderne og Ridderskabet i vedkommende Stift. Christian II lod derimod nogle af Raadet reise om i det hele Rige og holde Retterthing. Da Frederik I, hvis Haandfæst-

ning udelod de ældre Bestemmelser om Retterthings Afholdelse, vilde fortsætte med den af hans Forgjænger indførte Fremgangsmaade, vægrede imidlertid de dertil beskikkede Rigsraader sig for at reise og fandt paa Herredagen i 1525 Medhold deri af sine Colleger [1]).

I Sverige bestemte Erik af Pommern ved en Forordning af 9 April 1413 [2]), at der i hvert Stift to Gange om Aaret skulde holdes Ræfstething, til hvilke alle kunde henvende sig med sine Retsager. Kongens Domsret paa disse Thing overdroges Biskoppen og tvende Medlemmer af hans Capitel, Lagmanden og nogle af Kongen udnævnte, i Stiftet bosatte Raadsherrer. Denne Bestemmelse blev med nogle Forandringer indtagen i Christopher af Baierns Landslov, Thingm. B. Cap. 10, 40 og 41, saaledes at der een Gang om Aaret til bestemt Tid skulde og desuden til ubestemte Tider kunde holdes Landskabsthing. De ordinære kaldtes Ræfste-, de extraordinære Rettarething. I Calmarrecessen af 1483 § 16 optoges desuden den nys anførte Forskrift i Kong Hans's Haandfæstning for Norge og Danmark § 18.

Heller ikke i Norge synes det at have været usædvanligt, at Kongen beskikkede nogle af sine geistlige og verdslige Raadgivere til ved visse Leiligheder at udøve den ham tilkommende Domsret. Foruden den Stadfæstelse, denne Skik erholdt ved den anførte Paragraph af Kong Hans's Haandfæstning, tillod sammes § 45 det norske Rigsraad hvert andet Aar at komme sammen „for at rette og aftale alle Skyldninger og Sager, som ei ellers rettes kunne". I Virkeligheden ansaaes nok i den senere Deel af Tidsrummet det norske Rigsraad og enhver af dets Afdelinger competent til uden særlig Bemyndigelse fra Kongen at afsige Domme i de for det indstævnte Sager. I Frederik I.s Tid var det Forudsætningen, at Raadet i saadant Øiemed skulde komme sammen een Gang aarligt, thi i Cantsleren Claus Gjordsens Optegnelser siges det, at Erkebiskoppen af Throndhjem hvert

[1]) Nye danske Magazin V. 47—48.

[2]) Hadorphs Bilag til Bjarkøretten Side 37.

Aar skulde være i Bergen for at sidde Retterthing[1]), en Pligt, han dog neppe nøiagtigen har opfyldt[2]). Naar der skulde holdes noget saadant Retterthing eller Herredag, skulde Kongen ifølge Fr. I.s Hdf. § 40 forkynde det med Brev eller Bud et eller halvt Aar i Forveien, for at Folk kunde have Tid at berede sig derpaa. Det er sandsynligvis over Forsømmelsen af denne Forskrift der ankes i det norske Raads Klageskrift af 29 Nov. 1531, skjønt man efter Udtrykkene snarest skulde tro, at der handles om for seen Underretning angaaende Afholdelsen af danske Herredage.

Hvorvidt en Dom, afsagt paa et Retterthing, hvor ikke Kongen var tilstede, kunde indankes for ham og Rigsraadet, var tvivlsomt. Fra et strengt retligt Standpunkt burde det vel egentlig have beroet paa, hvorvidt Kongen i sin Fuldmagt for dem, han beskikkede til at holde Retterthing, havde forbeholdt sig nogen Prøvelsesret af deres Domme. Men derpaa lagde man neppe dengang nogen Vægt. Da det betragtedes som Kongens Sag at skaffe sine Undersaatter Ret, saa har det formodentlig ligget Tidsalderens Opfatning nærmest at ansee ham baade berettiget og forpligtet til at tage enhver for ham indanket Retterthingsdom under Paakjendelse. Nogen Vaklen har der imidlertid raadet heri.

I Danmark synes man ikke at have tilladt Appel til Kongen fra et Retterthing, i hvilket han ei havde taget personlig Deel. Derimod har man undertiden brugt paa saadanne Retterthing at udsætte Afgjørelsen af vigtigere Sager, enten i det hele eller i enkelte Punkter, indtil han kom tilstede[3]).

For Sveriges Vedkommende bestemte vel den anførte Forordning af 9 April 1413 § 10 ligefrem, at Retterthingets Dom skulde blive stadig og fast i alle Maader uden al Modsigelse til evig Tid, og at Kongen ikke skulde taale, at nogen vilde appellere til eller skyde sig under ham selv eller hans

[1]) Nye danske Magazin VI. 322.
[2]) Samlinger til N. F. Sprog og Hist. II. Side 48.
[3]) Kolderup Rosenvinges Samling af gamle danske Domme I, Fortalen Side 23.

Raad[1]). Paa Grund af Landslovens Forskrift, at Kongen eiede høieste Dom over alle Dommere i Sverige, pligtede at udrede Sandheden i alle Sager og havde Ret til at underkjende alle vrange og overdrevne Domme, gav man dog nok ikke ganske Slip paa den Forestilling, at der over Retterthingets Domme kunde føres, hvad der senere kaldtes „Besvær“ for Kongen, saaledes at han med sit Raad kunde rette paa Dommen, hvis den befandtes ulovskikket[2]).

I Norge led det vel efter den ældre Ret ingen Tvivl, at man kunde appeliere til Kongen fra dem, som paa hans Vegne havde afsagt nogen Dom. I det Commissorium, Christopher af Baiern 10 Dec. 1444 udfærdigede for en Deel af det norske Rigsraad til at holde Retterthing for Throndhjems, Bergens og Stavangers Stifter, forpligtede han sig ogsaa kun til at holde, hvad Retterthinget lovligen havde gjort[3]).

Adgang til at appellere fra Retterthinget til Kongen var dog neppe indrømmet, medmindre han befandt sig i det Rige, hvor Sagen hørte hjemme, eller han havde sit Raad fra dette Rige hos sig. For Norges Vedkommende var den Sætning, at Kongen under Udøvelsen af sin dømmende Myndighed maatte høre sit Raad, maaskee svækket ved den tidligere Retsbrug, men den havde, som før bemærket, udtrykkelig Hjemmel i den skrevne Lov.

Ikke destomindre maa der være indtruffet Exempler paa, at Domme, afsagte af det norske Raad eller det svenske Retterthing, appelleredes til Kongen, medens han opholdt sig i Danmark, alene omgivet af dette Lands Raadgivere. Til Forebyggelse heraf blev der ved Kong Hans's Regjeringstiltrædelse truffet flere Bestemmelser. Ifølge hans Hdf. for Norge og Danmark § 38 og for Sverige §§ 37 og 38 skulde

---

[1]) Forordningens § 3, i hvilken man synes at have fundet Antydning til en modsat Regel, idet den paabyder at indsende Dommen til Kongen, angaaer alene det Tilfælde, at nogen af Trods eller Overmod negtede at svare for Retterthinget. Her er altsaa ikke Tale om Appel, men kun om Kongens Bistand til at faa Dommen iværksat.

[2]) Nordstrøm II. 588 ff., jvfr. 541—542.

[3]) N. Dipl. I. No. 790.

Kongen, naar han forlod et af Rigerne, udnævne fire af dets Raad til at skikke alle i det Rige Lov og Ret, dog ingen hermed at drages fra sit Herredsthing, Landsthing eller Rigens Cantsler. Her er der aabenbart ikke Tale om nogen Foranstaltning til Afholdelsen af periodiske Retterthing, der allerede er omhandlet i de samme Hdff. §§ 18 og 16, men om at nedsætte et staaende Udvalg af Raadet, der til enhver Tid under Kongens Fravær skulde drage Omsorg for Retspleien og i denne Retning udøve den fulde kongelige Myndighed. At der fra dette Raadsudvalg ikke kunde appelleres til Kongen, er klart. Om dette end ikke med fuld Sikkerhed fremgaaer af den svenske Hdf. § 38, og norsk-danske § 45, som kun forpligte Kongen til at holde, hvad Raadsudvalget eller Raadet lovligen have dømt, saa følger det utvivlsomt af begge Haandfæstningers § 49, efter hvilken ingen skulde være pligtig at stevnes eller kaldes af noget Rige for nogen Dommer udenlands, men alene stande til Rette for Kongen og hans Fædrelands Rigsraad og tilbørlige Dommere indenlands.

Disse Bestemmelser bleve i Norge ikke iagttagne. Navnlig kom det ikke i Brug at afholde Retterthing stiftsviis, og ligeledes maa Kongen være vedbleven under sit Fravær i Danmark at indblande sig i den norske Rettergang. Dette viser sig bedst af det norske Raads Klageskrift af 1513, hvori det forlangtes, at Raadet søndenfjelds og nordenfjelds skulde have fuld Magt at høre alle Sager udi Rette, og at ingen skulde skyde sig fra deres Ret og uden Riget, med mindre Rigsraadet selv dømte dem ud af Riget og ind under Kongen, samt endelig, at ingen skulde stevnes til at modtage Dom udenfor Riget, med mindre de tilforn havde været i Rette for Rigsraadet. Dette gik nu altsaa vel ikke saavidt som til at forlange, at Kongen skulde vise fra sig enhver norsk Retstrætte, som indbragtes for ham under hans Ophold udenlands, men vilde alene indrømme ham Ret til at paadømme saadanne Sager, naar Raadet selv henskjød dem under ham. Raadets Forlangende, at ingen maatte skyde sig fra dets Ret, lader formode, at danske Adelsmænd, der vare bosatte i Norge, have negtet at svare for andre

end det danske Rigsraad i saadanne Sager, i hvilke de efter dansk Ret alene stode under dettes Jurisdiction. Kongen gav intet Svar paa det norske Raads her omhandlede Forlangender, og af hans Haandfæstning bleve de i Faderens Haandfæstning §§ 38 første Led, 45 og 49 indeholdte Bestemmelser udeladte, hvorimod man i § 11 fra Kong Hans's Haandfæstning § 18 med nogen Forandring optog Bestemmelsen om Afholdelse af Retterthing for hvert Stift, samt fra § 38 Forbudet mod at drage nogen fra sit Herredsthing, Landsthing eller Rigens Cantsler, hvilke Forskrifter dog blot vedkom Danmark og under enhver Omstændighed vare utilstrækkelige til at hindre, at Kongen under sit Ophold i det ene Rige udøvede dømmende Myndighed i det andet. Hvorlidet Christian II i denne Henseende agtede Norges Selvstændighed, viste han ved i 1519 at indstevne den norske Ridder Knut Knutsøn for det danske Rigsraad i en Sag, for hvilken han af det norske Rigsraad var frikjendt[1]).

I Frederik I.s norske Haandfæstning § 36 heder det med Hensyn til den her omhandlede Gjenstand: „Ingen skal fra Norges Riges Raad stevnes uden Riget, uden Parterne, som trætte, tilsammen velvilligen give dem dertil, eller nogen tykkes ikke at være skeet Ret af Norges Riges Raad, da skyde sig til Rette". Det er muligt, at man ved det sidste Tillæg ikke har havt for Øie nogen egentlig Appel, men kun hvad der i den senere svenske Rettergang kaldes Besvær, og da navnlig Anker i Anledning af Rettens aabenbare Fornegtelse eller Tvang. Under anden Forudsætning kommer dette Tillæg i en saa iøinefaldende Strid med Paragraphens Hovedbestemmelse, at det vanskelig kan forklares anderledes end som en Tilsætning, Kongen for at tilintetgjøre Paragraphens Virkning har faaet tilføiet i det ham forelagte Udkast.

---

[1]) Hvitfeldt 1120 og Behrmanns Christian II.s Historie II. 92—95. Uretmæssigheden heraf forsvinder imidlertid i Sammenligning dermed, at Kongen lod Hr. Knut henrette, uagtet han blev frifunden ogsaa af det danske Rigsraad.

Lighed i Mynt, Toldbegunstigelser i Mellemrigshandelen.

I de unionelle Overeenskomster søgte man altsaa fra svensk og norsk Side saa længe som muligt, og saavidt man forstod, at forebygge en Sammenblanding af Rigernes indre Anliggender. Der findes ikke engang synderligt Spor til nogen Stræben efter at tilveiebringe saamegen Lighed mellem Rigernes Institutioner, som Hensynet til den indbyrdes Samfærsel maatte gjøre ønskelig. Udkastet af 1436, der i det hele er det gunstigste for en nærmere Tilslutning mellem de tre Riger, antyder dog, at man dengang begyndte at henvende sin Opmærksomhed herpaa. Udkastets Forfattere maatte dog lade sig nøie med at udtale et Ønske i denne Retning samt at henstille til Kongen og Rigernes Raad at træffe de til dets Opfyldelse fornødne Foranstaltninger. Det heder desangaaende: „Item om Told, Mynt og andre saadanne Ærinder, som Rigerne paarøre, som ere for vidtløftige at omhandle i dette Skrift, og som ei her kan fastsættes, fordi de vorde særdeles at regnes, saasom Tiden derom udkræver, det sætte vi til Kongen og hans Raad i hvert Rige, at de det saa styre og raade, som Rigerne derom bestandendes vorde, efter det de kunne kjende nyttigt at være". I Christian I.s Hdf. for Norge fastsættes det, at begge Rigers Indbyggere, som seilede med sit Kjøbmandskab, af Danmark til Norge eller af Norge til Danmark, indtil Kongen anderledes bestemte, skulde være toldfri „heden og af hvilket Rige de komme til Sildefisket i baade Riger og uden Skyld". Men hvilket Omfang denne Toldfrihed har havt, maa den vistnok snart være bortfaldet, da Bestemmelsen derom ikke gjentages i de følgende Haandfæstninger. Derimod indførte Kong Hans's Hdf. § 14, jvfr. Chr. II.s Hdf. § 41, varigt Fælleskab i Mynt mellem Norge og Danmark.

Fredløshed, idömt i et Rige, medförte Fredløshed i de övrige.

At enhver, som blev fredløs i noget af Rigerne, derved ogsaa blev det i de øvrige, sagdes allerede i Udkastet af 1397 § 6 og gjentoges i Overeenskomsten af 9 Juli 1438, Dagthingningen i Halmstad § 6 samt Kong Hans's Hdf. § 42, dog saaledes at Dommen maatte afsiges efter det Lands Lov, hvor Forbrydelsen var begaaet.

§ 16.

Særlige Forskrifter om den indre Styrelse.

Haandfæstningerne benyttedes som Midler til at rette paa Mangler i den indre Styrelse.

Naar der under en afdød Konge havde fundet iøinefaldende Misbrug Sted, saa var det naturligt, at man søgte at afskaffe dem ved særlig Forskrift i den Haandfæstning, som forelagdes hans Efterfølger til Vedtagelse. Forsaavidt Misbrugen fremkom under Udøvelsen af nogen kongelig Function, som det gik an at dele mellem Kongen og Rigsraadet, var det den nærmest liggende Udvei udtrykkelig at kræve Rigsraadets Samtykke til Kongens Beslutning. I hvilke Tilfælde og med hvilken Virkning dette blev foreskrevet, skal omhandles i en senere Paragraph. Men i mange Tilfælde stod denne Udvei ikke aaben. Man forsøgte da paa en mere umiddelbar Maade at afhjælpe Retstilstandens Mangler, ved i Haandfæstningen enten at ordne visse Retsforholde gjennem nye Lovforskrifter, eller at indskjærpe Kongen Overholdelsen af allerede existerende Retsregler eller ligefrem at forbyde ham visse Handlinger.

Hvilke Bestemmelser af saadant Slags der kom til at finde Plads i en Haandfæstning, beroede paa temmelig tilfældige Omstændigheder, nemlig først og fremst paa, hvilke Misbrug der i den nærmeste Fortid havde vakt mest Opmærksomhed, dernæst paa, hvorvidt de derunder lidende Personer eller Classer forstode og formaaede ved Haandfæstningernes Istandbringelse at gjøre sit Tarv gjældende. Begge Grunde bevirkede, at der er liden indre Forbindelse mellem Haandfæstningernes Forskrifter af det heromhandlede Slags, den sidste desuden, at der i samme aabenbarer sig en stor Forskjel til Fordeel for Danmark og til Skade for Norge. Ogsaa i dette Stykke har man nemlig, som overalt, taget mest Hensyn til danske, mindst til norske Forholde.

Mange af disse Forskrifter staa i en saa reent udvortes Sammenhæng med Statsforfatningen, at de her ville blive forbigaaede. Særskilt Omtale fortjene derimod følgende Punkter.

Forskrifter til Betryggelse af Undersaatter-

1. Statsborgernes personlige Frihed og Eiendom har været udsat for ulovlige Indgreb, ikke blot af Lensherrerne

og deres Underordnede, men ogsaa af Kongerne. Mod des- lige Retskrænkelser fra hines Side rettedes den for Norge og Danmark undereet udstedte Forordning af 25 Juni 1455, som forbød alskens Rov, Ran eller Overvold og særligt at beskatte, gribe eller i Fængsel eller udi Taarn eller Jern at sætte nogen fattig eller rig, uden Dom eller Lov før var gangen, uden de Mænd, som ei vilde Lov svare, ei Stævner søge eller ei bøde sin Brøde, eller det og var de Mænd, som Lovbogen tillod at gribes sagesløse. Chr. I. svenske Hdf. § 4 indeholdt et tilsvarende Tilsagn fra Kongens Side, hvilket gjentages i Kong Hans's Hdf. § 10, der bestemmer, at Kongen ingen maatte forurette eller Overvold gjøre, aandelig eller verdslig, rig eller fattig, paa Liv, Helbred eller Gods og ingen i Taarn eller Fængsel sætte, uden han lovligen forvunden var udi det Rige, hvor Gjerningen gjordes. Denne Bestemmelse blev atter i det væsentlige optagen i Christian II. Hdf. § 12, dog med det Tillæg, at Arrest kunde foretages før Dom, naar nogen blev greben paa ferske Gjerninger, for hvilke Loven tillod fængslig Anholdelse. Derfra gik den over i Fred. I's. danske Hdf. § 17. I hans norske Haandfæstning blev den, mærkeligt nok, udeladt. Man lod sig her nøie med det mindre bestemte Tilsagn, at Kongen og Raadet, hvis nogen i Norge med Overvold trængtes fra sin Ret, skulde hjælpe ham til denne igjen og til Opreisning for sin Skade, see § 33.

nes personlige Frihed.

2. I nær Forbindelse hermed stod den vigtige Forskrift, at Kongen skulde være pligtig for Rigernes Raad Ret at pleie, om nogen havde Tiltale mod ham, samt gjøre deres Dom Fyldest og ikke optage det med Uvillie, om nogen paatalte sin Ret, hvilken Bestemmelse, som flere danske Domme vise, ingenlunde stod ørkesløs. Hans's Hdf. § 10, Chr. II.s Hdf. § 20, Fr. I.s Hdf. for Danmark § 25, for Norge § 17.

Enhver kunde paatale sin Ret mod Kongen. Andre Forskrifter vedkommende Rettergangen og Eiendomssikkerheden.

3. At Kongen altid skulde dømme uden Vild og ei tage Gunst eller Gave for nogen Ret eller Rettergang i nogen Maade, men være lige villig til at styrke dem til deres Ret, som kom for ham, enten de vare udlændiske eller indlændiske, fattige eller rige, fandtes det fornødent at indskjærpe Christian II. See hans Hdf. § 21.

15*

4. Kongen skulde ikke befatte sig med at indsætte eller afsætte Leilændinger paa Kirkens eller Adelens Godser, Chr. II.s Hdf. § 7, Fred. I.s Hdf. for Danmark § 12 og 13, for Norge § 5, eller forbyde dem at svare deres rette Huusbønder Landgilde eller andet, Chr. II.s Hdf. § 4.

5. Ingen Kongens Foged eller anden fri Mand skulde tiltage sig Eftermæle efter nogen Bonde, som blev dræbt, og ei aftvinge Sagvolderens Venner nogen uredelig Bod mod Loven. Chr. II.s Hdf. § 43.

Kongen maatte ikke give Brev mod Brev.

6. Kongen skulde holde saavel sine egne, som sine Forfædres Breve og ikke give Brev mod Brev. Hans's Hdf. § 27, Christian II.s Hdf. § 23, Fr. I.s Hdf. for Danmark § 27, for Norge § 50. Det Misbrug, som Kongerne have drevet deels ved ligefrem at tilbagekalde de Benaadninger, som de engang havde givet, deels ved at meddele forskjellige Personer Privilegier, der kom i indbyrdes Strid, synes at have gaaet temmelig vidt [1]). Det er dog maaskee ikke altid skeet med Forsæt, thi saalænge som der ikke holdtes nøiagtige Registre over de fra Kongen udgangne Breve, maatte hinanden modsigende Bestemmelser let kunne blive udgivne. Af denne Grund forlangte ogsaa det danske Rigsraad i 1523, at alle Breve, der vare i Kraft, skulde blive registrerede i det kongelige Cancellie [2]).

Kongen skulde holde sit Leide.

7. Kongen skulde holde sit Leide, saa at alle i Fred maatte søge hans Land og Strømme, hans Told og Rettighed uforkrænket, Kong Hans's Hdf. § 5, gjentaget i Fred. I.s Hdf. for Norge § 47. Forskriften havde tvende meget forskjellige Misbrug for Øie, nemlig for det første at Kongen brød sit Leide, dernæst at han eller hans Fogder udsøgede eller paa anden Maade forurettede fremmede, som besøgte Rigerne.

Leide vilde aldrig have været nødvendigt, hvis de før omhandlede Løfter om, at ingen skulde blive fængslet uden i lovbestemte Tilfælde eller paa anden Maade voldelig forurettet, havde været overholdte. Men til disse Løfter har man

[1]) Langes norske Tidsskrift I. 271 ff.
[2]) Nye danske Magazin V. Side 90.

havt saa ringe Tillid, at mange have negtet efter Kongens Kaldelse at indfinde sig hos ham uden særskilt Leide. Kong Hans's svenske Hdf. § 43 bestemmer derfor, at Kongen ikke maatte tage det til Vedervillie, om nogen, som kom for hans Vrede, gav sig ind til nogen god Herre eller Mand, saa at han maatte faa Dag og Stund og indfinde sig hos Kongen i Tryghed. Leide maatte derfor Kongen ikke negte nogen, som begjærede det. Dog skulde ingen nyde Leide, som lovligen var gjort fredløs eller ikke vilde staa til Rette for Rigets Raad. Danmarks Raads Klageskrift af 1513 viser, at endog Kong Hans, der ellers nød det Lov at være en ordholden Herre, undertiden har brudt sine Leidebreve.

I Forbindelse med Forskriften i Kong Hans's Hdf. § 5, hvad det andet omhandlede Punkt angaar, stod Bestemmelsen i samme Hdf. § 15, at alle maatte færdes frit i deres Ærinder efter deres Tarv, naar der ikke var gjort Forbud. Det Slags Forbud, hvortil her sigtes, gik ud paa at hindre enten Udførsel af visse Varer, som det ansaaes nyttigt at beholde i Landet, eller vel ogsaa Indførsel af Varer til Steder, der vare besatte af Fiender. Formodentlig ansaaes Kongen endnu berettiget til ligesom i andre Lande, f. Ex. England, at forbyde sine Undersaatter at drage ud af Landet. Alle saadanne Forbud maatte efter den nys nævnte Paragraph samt Chr. II.s Hdf. § 50, Fr. I.s Hdf. for Danmark § 56, for Norge § 32 hverken udfærdiges eller ophæves uden Rigsraadets Samtykke. Og medens de stode ved Magt, maatte Kongen ikke meddele Dispensation fra dem.

8. Kongerne synes at have begyndt at bortgive Herredsfoged- og Herredskriverembederne som Forleninger paa bestemt Tid. Dette, der hverken var i sig selv hensigtsmæssigt eller behageligt for Lensherrerne, blev forbudt ved Chr. II.s Hdf. § 17 og Fred. I.s danske Hdf. § 22. Paa sidstnævnte Sted tilføies det imidlertid, at Herredsfogder og Herredskrivere ikke skulde afsættes, saalænge de skikkede hver Mand Lov og Ret foruden Vild. Som noget Forbud mod at afsætte dem uden Lovmaal og Dom har dog denne Bestemmelse neppe været tænkt.

Om Kongernes Adgang til at ansætte og afskedige de Lensherrerne underordnede Tjenestemænd.

§ 17.

Rigsraadet.

Rigsraadets Sammensætning. Medlemmernes Antal.

Hvorvidt de til Opretholdelse af hvert Riges Selvstændighed i dets indre Anliggender eller til disses retfærdige og hensigtsmæssige Forvaltning sigtende Forskrifter virkelig skulde blive efterlevede af Kongen, beroede væsentligst paa den Autoritet, som var sat til at controllere og samvirke med ham. Dette var Rigsraadets Kald.

Rigsraadets Stilling og Opgave blev følgelig ved Foreningen saameget betydningsfuldere og vanskeligere, at Nødvendigheden af sikre og hensigtsmæssige Bestemmelser om dets Sammensætning synes at maatte have gjort sig følt. Saadanne bleve imidlertid ikke givne. Det forblev ved de gamle usikre Sædvaner og sparsomme Lovregler. I Overeenstemmelse med disse anerkjendtes Erkebiskopperne hver i sit Land som Raadenes første Medlemmer, Christopher af Baierns svenske Hdf. §§ 2—5, Biskoppernes Brev til Paven af 9 Juli 1433 [1]), Kong Hans's Hdf. § 45, Chr. II.s Hdf. § 26 og Frd. I.s norske Hdf. § 27. De øvrige Biskopper og i Norge Provsterne ved de kongelige Capeller i Bergen og Oslo, samt i Danmark visse af Herredsklostrenes Abbeder vare ifølge sin Stilling Medlemmer af Raadet. I Sverige vedblev dog Landslovens Bestemmelse at gjælde, see Calmarrecessen af 1483 § 23. De verdslige Raadsherrers Antal skulde i Sverige ogsaa efter Christopher af Baierns Landslov Kongeb. Cap. 8 være indskrænket til tolv. I Virkeligheden synes det, saavel før som efter denne Lov, ofte at have været større [2]). I Danmark og Norge var Antallet ulovbe-

---

[1]) Hadorph, Tillæg til Riimkrøniken Side 73.

[2]) Som verdslige Medlemmer af det svenske Raad nævnes der:

Brev af 11te Aug. 1435, Hadorph Tillæg til Riimkr. Side 93 .		32.
—	- 29de Mai 1458, Chr. I.s Dipl. No. 74, ...	20.
—	- 1ste Febr. 1465, Hadorph Tillæg til Riimkr. Side 237,	15.
—	- 11te Novbr. 1473, sammesteds Side 281, ...	16.
—	- 14de August 1494, — — 349, ...	21.
—	- 22de Juli 1499, — — 367, ...	15.
—	- 30te Juni og 8de Juli 1512, sammesteds Side 424—427,	19.

stemt, i det første Rige til enhver Tid temmelig betydeligt [1]), i det sidste altid mindre og ved Tidsrummets Slutning ganske ringe [2]). At de verdslige Medlemmer skulde være Adelsmænd (fødte af Riddere og Svende), blev ogsaa for Norges Vedkommende bestemt ved Kong Hans's Hdf. § 24. Forskriften gjentoges i Christian II.s Hdf. § 27, samt i Fred I.s

[1]) Som verdslige Medlemmer af det danske Rigsraad nævnes i:

Brev af 23de Novbr. 1451, Chr. I.s Dipl. No.	21,	. . . . .	23.
— - 7de Octbr. 1465, — —	124,	. . . . .	35.
— - 4de og 19de Novb. 1468 — —	145,	. . . . .	26.
I Aaret 1481, Hvitfeldts Kr.	962,	. . . .	20.
— 1487, — —	991,	. . . .	25.
— 1513, Chr. II's Hdf.,		. . . .	19.
— 1523, Fred. I.s Hdf.,		. . . .	36.

[2]) Som verdslige Medlemmer af det norske Raad nævnes

22de August 1440, Jahns Unionshist. Side 518, ...	12.
1ste August 1450, sammesteds Side 532, ...	15.
19de Januar 1458, N. Dipl. III No. 842, ...	16.

iblandt hvilke de fire vare Lagmænd og vistnok blot tilkaldte ved denne enkelte Leilighed.

Ved Udfærdigelsen af Kong Hans's Haandfæstning i Halmstad 1483 nævnes sex verdslige norske Rigsraader, nemlig Jon Smør, Bo Fleming, Gaute Kane, Svend Galle, Anders van Bergen og Otte Matsen. Foruden dem have Ridderne Einar Fluga og Alf Knutsøn dengang havt Sæde i det norske Raad (N. Dipl. I, No. 932 og Samlinger til N. F. Sprog og Hist. III, 605 samt Langes Norske Tidskrift IV, 75–78). Det samme var maaskee Tilfældet med Jon og Erik Bjørnsønner, der endnu i 1482 og Thorleif Bjørnsøn, der i 1481 nævnes som Rigsraader (N. Dipl. I, No. 932 og III, No. 931). Raadets verdslige Medlemmer udgjorde altsaa i 1483 et Antal af mindst 8, høist 11. I 1489 var Antallet 8 (N. Dipl. II, No. 955). Lagmændene regnedes her ikke med iblandt Raadets Medlemmer. I August og September Maaned 1524 var der en Herredag i Bergen, hvor der som verdslige Medlemmer af Raadet nævnes to indgiftede Danske, Vincentius Lunge og Erik Ugerup samt sex indfødte Normænd, Olaf og Gaute Galle, Joachim Griis, Olaf Bagge, Erik Eriksøn Gyllenhorn og Johan Krukov. Af dem levede i 1536 kun Gaute Galle, Johan Krukov og Erik Ugerup. Raadet var imidlertid blevet forstærket med tre nye verdslige Høvdinger, Nils Lykke, Claus og Esge Bilde, alle tre Danske af Fødsel. Men af dem var i 1536 den førstnævnte allerede dræbt, og den anden havde meldt sig ud af det norske Raad.

danske Hdf. § 32, men ikke i hans norske, jvfr. dens § 29. Kong Hans dristede sig til i det danske Raad at optage en borgerlig født Mand, Nils Clemetsøn, hvem han havde ophøiet i adelig Stand. Rigsraadet forstod hans Hdf. saaledes, at adelig Fødsel var Betingelse for at kunne erholde Plads i Raadet, og ankede i Klageskriftet af 1513 over denne Regjeringshandling. Christian II. maatte give efter heri. Hvorvidt Indfødsret var Betingelse for Sæde i Raadet, er allerede forhen omhandlet. De verdslige Raadsherrer udnævntes af Kongen. Christopher af Baiern forpligtede sig i sin svenske Haandfæstning § 2 til ikke at optage nogen i Rigsraadet uden dets Raad, hvilken Bestemmelse gjentoges i Kong Hans's Hdf. § 24. Den blev imidlertid neppe overholdt i Danmark og Norge og udelodes saavel i Christian II.s Hdf. som i Fred. I.s Hdf. for Danmark. Derimod optoges den atter i den sidste Konges Hdf. for Norge § 29. Raadsherrerne aflagde Embedseed, hvis Indhold dog ikke anføres i de norske eller danske Love.

Hvorvidt Kongen kunde afskedige Raadsherrerne.

Hvorvidt Kongen kunde afskedige Raadsherrerne, er ikke omtalt. Det vilde imidlertid have passet lidet med den store Myndighed, som det samlede Raad besad i Forhold til Kongen, om han paa egen Haand skulde have kunnet fjerne de Medlemmer, der modsatte sig hans Villie, og idetmindste fra den Tid af, da Raadets Samtykke blev nødvendigt til Raadsherrers Udnævnelse, maa Kongen saameget mere have behøvet det til deres Afskedigelse. Heller ikke tabte Rigsraadets Medlemmer sin Stilling ved Kongens Død, da Raadet netop i saadant Tilfælde blev endog mere nødvendigt end under sædvanlige Omstændigheder. Den oprindelige Mening med Magn. Eriksøns svenske Landslovs Bestemmelse i Kongebolken fl. 9, og Christopher af Baierns L. L. K. B. Cap. 8, var det maaske, at Rigsraaderne, naar en ny Konge engang var valgt, tiltrængte fornyet Udnævnelse for at kunne vedblive i sine Embeder. Men paa denne Maade ere hine Lovsteder vistnok ikke blevne anvendte.

Kong Hans's Hdf. § 24, jvfr. Chr. I.s Hdf. for Sverige § 16, erklærer, at dersom nogen i Raadet i noget Rige vilde drage sig fra sine Medbrødre og gjøre sig „god“ for Kongen,

eller for nogen anden udenfor Raadet uden alles Samtykke berette, hvad der indenfor Raadet var sagt eller gjort, da skulde han med Skam udvises og aldrig komme der igjen. Dets Forhandlinger have altsaa været hemmelige. Om den ved disse henimod Tidsrummets Slutning brugelige Fremgangsmaade kan man danne sig et Begreb af de Efterretninger, man har om det danske Rigsraads Møder i Frederik I.s Regjering [1]). Kongen var dengang aldrig tilstede ved dets Overlægninger og ofte ikke engang nærværende paa det Sted, hvor Raadet forsamledes. Derimod fremsatte han gjennem sin Cantsler og efter Overlæg med sine nærmeste Omgivelser skriftligen sine Forslag eller Tanker om de Gjenstande, paa hvilke han ønskede at henvende Rigsraadets Opmærksomhed. Paa disse Forslag afgav da Rigsraadet punktvis sine Svar, dog saaledes at det stundom ganske forbigik Forslag eller Forestillinger, som vare det ubehagelige. I disse Svar, der udfærdigedes af Biskoppen af Roeskilde som Rigets Cantsler, vidste da gjerne Rigsraadet at indflette de Anker, det havde at føre over Kongens Styrelse, hvilke ofte udtaltes med stort Eftertryk. Heraf udspandt der sig undertiden en Skriftvexel mellem Kongen og Raadet, som dog ikke fortsattes længe under samme Møde. Rigsraadets Forretnings-orden.

Ved de i dette Tidsrum givne Haandfæstninger blev Rigsraadets Myndighed i forskjellige Retninger nærmere bestemt. Hovedregelen vedblev at være, at Kongen ingen Beslutning maatte tage om vigtigere Sager uden Raadets Medvirkning. Og at denne Medvirkning bestod i Meddelelse ikke blot af Raad, men af Samtykke, blev nu erklæret i utvetydige Udtryk. Dette er vel ikke Tilfældet, hverken i Udkastet af 1436 eller i Christopher af Baierns Haandfæstning, som dog begge, især den sidste, vise sig at være byggede paa de angivne Grundsætninger. Derimod siger Christian I.s Hdf. for Danmark § 6, at Kongen intet Rigsraadets Myndighed.

[1]) I Nye danske Magazin Vte og VIte Bind findes en Samling af Forhandlinger, førte paa forskjellige Herredage fra 1523—1531. Jvfr. Danske Videnskabselskabs Skrifter V Række, 2det Binds 2det Hefte Side 299—300.

mærkeligt Ærinde skulde foretage og fulddrage uden med meste Delen af Rigsraadets Fuldbord og Tilladelse, hvilken Forskrift ogsaa indtoges i hans norske Haandfæstning og derefter i Carl Knutsøns. De senere Haandfæstninger gjentoge den vel ikke udtrykkeligt, men lagde aabenbart an paa at indskjærpe den i Anvendelse paa de vigtigste enkelte Tilfælde. I mange af disse betegnes Rigsraadet ligefrem som en samtykkende, i andre kun som en raadgivende Autoritet. Men paa denne Forskjel i Udtryksmaaden kan man paa Grund af Haandfæstningernes ubehjælpsomme Affattelse neppe lægge nogen Vægt. Meningen har vistnok været, at Kongen i vigtigere Sager eller overhovedet i dem, han forelagde Rigsraadet, intet kunde foretage uden dets Bifald.

I hvilke Tilfælde Rigsraadets Medvirkning udtrykkelig erklæres at være fornöden.

Rigsraadets Medvirkning udkrævedes efter Haandfæstningerne udtrykkelige Bud til:

Nye Love, Fred. I.s Hdf. for Danmark § 73; Forandringer i Haandfæstningerne, sammesteds § 75, Udstedelse og Ophævelse af Forbud, Hans's Hdf. § 15, Chr. II.s Hdf. § 50, Fr. I s Hdf. for Danmark § 56, for Norge § 32, Privilegier for Udlændinger, Hans's Hdf. § 35, Chr. II.s Hdf. § 25, Fr. I.s Hdf. for Danmark § 29, for Norge § 20; Forandring af Myntfoden, Udkastet af 1436, Christopher af Baierns svenske Hdf. § 13, Hans's Hdf. § 13.

Skattepaalæg, Chr. I.s Hdf. for Norge og Hdf. for Danmark § 10, Carl Knutsøns Hdf. for Norge, Hans's Hdf. § 12, Chr. II.s Hdf. § 13, Fr. I.s Hdf. for Danmark § 35, for Norge § 30.

Bestemmelser om Toldvæsenet, Christophers svenske Hdf. § 13.

Bestemmelsen af det Sted, hvor Rigets Skatkammer skulde være, Christophers svenske Hdf. § 7, Christian I.s norske Hdf., Carl Knutsøns norske Hdf., Modtagelse af Regnskab for Rigets Indtægter, Christian I.s Hdf. for Danmark § 9, for Sverige § 7, Hans's Hdf. § 25; Beslutning om Anvendelse af Skatkammerets Overskud, Christophers svenske Hdf. § 7 og Hans's

Hdf. § 26 og 27; Bestemmelse om Lenene i Norge skulde bortsættes paa Afgift eller Tjeneste, sammesteds § 51.

Udlændingers Udnævnelse til Raadsherrer i Norge, Chr. I.s norske Hdf.; Udnævnelse af Rigsraader, Christophers svenske Hdf. § 2, Hans's Hdf. § 24, Fred. I.s norske Hdf. § 29; Meddelelse af Forleninger, Christophers svenske Hdf. § 4, Christian I.s danske Hdf. § 6, svenske Hdf. § 6, Carl Knutsøns norske Hdf., Hans's Hdf. § 3, jvnf. Fred. I.s danske Hdf. § 32; norske Lens Overdragelse til Udlændinger, Fred. I.s norske Hdf. § 25; Lensherrers Afsættelse, Christophers svenske Hdf. § 4, Chr. I.s svenske Hdf. § 6, Hans's Hdf. § 3; Besættelse af visse Embeder og Hofposter, Udkastet af 1436, Christophers svenske Hdf. § 5, Christian I.s Hdf. for Norge, for Danmark § 9, for Sverige § 7 og 10, Carl Knutsøns norske Hdf., Fr. I.s norske Hdf. § 38; Udfærdigelse af Fuldmagt til at holde Retterthing, Hans's Hdf. § 18, Chr. II.s Hdf. § 11.

Saadanne Beslutninger om kirkelige Anliggender, som Kongen kunde komme til at fatte, Fred. I.s Hdf. for Danmark §§ 4, 6, 8, 10 og for Norge § 4.

Afvigelser fra Regelen om Kongens Ophold i ethvert af sine Riger, Hans's Hdf. § 31.

Krigserklæringer, Chr. I.s Hdf. for Norge og Hdf. for Danmark § 5, Carl Knutsøns Hdf. for Norge, Hans's Hdf. § 19, Chr. II.s § 22, Fr. I.s Hdf. for Danmark § 26, for Norge § 18; Beslutning om den Krigsunderstøttelse det ene Land skulde yde det andet, Udkastet af 1436.

Inddragelse af fremmede Tropper i Riget, Christian I's Hdf. for Norge og Hdf. for Danmark § 3, Carl Knutsøns Hdf. for Norge, Hans's Hdf. § 19, Chr. II.s Hdf. § 22, Fred. I.s Hdf. for Danmark § 26, for Norge § 18; Gebetsafstaaelser eller Pantsættelse af Rigets Land, Len, Slotte eller Rente, Chr. I.s Hdf. for Norge, Carl Knutsøns Hdf. for Norge, Chr. I.s Hdf. for Danmark § 8, for Sverige § 6, Hans's Hdf. § 4, jvfr. Fred. I.s Hdf. for Norge § 25.

Ophøielse i Adelstand, Chr. II.s Hdf. § 28, Fr. I.s Hdf. for Danmark § 33, for Norge § 43; Paalæg til nogen om at reise udenlands i Kongens Ærinde, Chr. II.s Hdf. § 52, Fr. I.s Hdf. for Danmark § 58; Handler, hvorved Kongen tilkjøbte sig eller tilpantede sig adeligt Gods, Fr. I.s Hdf. for Danmark § 47, for Norge § 8.

Endelig maa det erindres, at det allerede forhen var Forudsætningen, at Raadet skulde deltage med Kongen i Udøvelsen af hans dømmende Myndighed.

Rigsraadet var paa en vis Maade stillet over Kongen.

Rigsraadet deelte saaledes den øverste Statsmyndighed med Kongen. I Virkeligheden var det paa en vis Maade endog stillet over ham. Det havde vel i Almindelighed ingen Ret til at sætte sine Beslutninger igjennem mod Kongens Villie, og det var en Uregelmæssighed, naar Christopher af Baiern i sin svenske Haandfæstning maatte love, at han ikke paa nogen Maade skulde modsætte sig, men stadfæste og fuldbyrde de Beslutninger, der fattedes til fremtidig Forbedring af Lovene, hvilket Tilsagn desuden er stilet ikke til Rigsraadet alene, men til dette og Rigets øvrige Indbyggere i Forening. Det sigtede formodentlig ogsaa kun til Istandbringelsen af den i 1442 udkomne Landslov. Bortseet fra denne enestaaende Bestemmelse, viste den Overvægt, man havde søgt at skaffe Rigsraadet over Kongen, sig først for nogen Deel deri, at det, som tilforn omtalt, i Kraft af sin egen Ret, ikke i Kraft af nogen af Kongen for hver enkelt Gang given Tilladelse dømte i de Retstvistigheder, der opstode mellem ham og hans Undersaatter, see Kong Hans's Hdf. § 10, Chr. II.s Hdf. §§ 19 og 20, Fr. I.s Hdf. for Danmark §§ 24 og 25, for Norge §§ 16 og 17. Fornemmelig aabenbarer imidlertid den omtalte Bestræbelse sig deri, at de senere Haandfæstninger uden Omsvøb erklære det for Adelens eller Rigsraadets Pligt, hvis Kongen forbrød sig mod nogen eller handlede mod sin Haandfæstning at „undervise ham“, samt paalægge alle Rigernes Indbyggere ved deres Ære, hvis Kongen ikke tog vedbørligt Hensyn til Rigsraadets Forestillinger, at hjælpe til at afværge den stedfundne Misbrug, i hvilket Tilfælde de udtrykkelig erklæredes løste fra sin Troskabseed til Kongen, see Kong

Hans's Hdf. § 10, Chr. II.s Hdf. § 68, Fr. I.s Hdf. for Danmark § 76 og for Norge § 53. Hvor betænkeligt det end var ligefrem at udtale en saadan Sætning, saa fortjener det dog at bemærkes, at den i Sammenligning med de ovenfor omtalte Bestemmelser i Frostath. L. IV. 50—52, der uden videre paabød voldsom Modstand mod visse Misbrug af den kongelige Myndighed, vidner om et Fremskridt i Agtelse for den borgerlige Orden. Saavidt, at Tilflugten til det yderste Hjælpemiddel, det væbnede Selvforsvar, kunde sættes ganske ud af Betragtning, var man vel endnu ikke kommen, men det tillodes alene benyttet, efter at fredelig Afgjørelse i lovlige Former forgjæves var forsøgt, og efter Opfordring af en Corporation, der repræsenterede de mægtigste og indsigtsfuldeste Samfundsclasser. Det var saaledes ikke altid Oprør, men undertiden Udøvelse af en i de herskende Begreber og Love hjemlet Ret, naar Rigsraadet i Norge og Danmark tvende Gange, samt i Sverige endnu oftere opsagde sine Konger Huldskab og Troskab. Erik af Pommerns Afsættelse foregik ogsaa efter foregaaende formeligt Varsel.

Naar Thronen var ledig eller i andre Nødstilfælde, skulde Rigsraadet føre Regjeringen eller sørge for samme. Tydeligt fremtræder denne Sætning i den før[1]) omtalte Bestemmelse, hvorefter Slotslovene skulde lyde paa, at Slottene i Tilfælde af Kongens Død skulde holdes Rigsraadet til Haande.

Rigsraadet var ingen administrativ Autoritet.

De ovenfor opregnede Tilfælde, i hvilke Kongen maatte indhente Rigsraadets Samtykke, vedkomme ikke blot Lovgivningen, Beskatningen og for en Deel Anvendelsen af Statsformuen, altsaa Gjenstande, med Hensyn til hvilke Kongerne efter senere Tiders Forfatninger dele Myndigheden med Nationalforsamlingerne. Han maatte desuden have dets Samtykke til Beslutninger, som constitutionelle Monarker nu pleie at kunne fatte alene efter Overlæg med sine Ministre, saaledes blandt andet til Krigserklæringer, visse Embedsudnævnelser samt de dermed ligestaaende, for hiin Tid eiendommelige Forleninger. Med alt dette var Rigsraadet dog ingen udøvende Autoritet eller engang noget Ministerium. Det

[1]) See ovenfor Side 216.

kunde under almindelige Omstændigheder blot henvende sig til Kongen og ikke udstede Befalinger til Regjeringens underordnede Tjenere eller Borgerne. Det bistod heller ikke Kongen i den daglige Styrelse, og om end enkelte af dets Medlemmer, især i Danmark, gjorde dette, saa var det ikke i Egenskab af Raadsherrer, men af Rigsembedsmænd. Den Embedsmand, hvem Kongen hyppigst benyttede, i alt Fald i sine skriftlige Meddelelser til de lokale Autoriteter, nemlig hans egen Cantsler, behøvede i Danmark heller ikke at være Medlem af Rigsraadet [1]).

Om Rigsraadets Sammenkaldelse og Hyppigheden af dets Möder.

For at have kunnet overtage Functioner, henhørende til den udøvende Magt, eller vedligeholde sin Ret til at meddele Samtykke til reent administrative Foranstaltninger maatte Rigsraadet altid været samlet, eller Mellemrummene mellem dets Møder have været meget korte. Endogsaa for Bevarelsen af Rigsraadets Andeel i Lovgivningen og Beskatningsmyndigheden maatte det være magtpaaliggende, at dets Møder ikke bleve for sjeldne. Det er imidlertid før paaviist, at det var umuligt for alle Rigsraadets Medlemmer at tage fast Ophold paa samme Sted. Heller ikke kunde dets Møder under hiin Tids Forholde, der gjorde al Samfærsel overmaade besværlig, blive meget hyppige. Dets Medlemmer indtoge en saa høi Stilling, at de ikke kunde reise alene eller med ringe Følge. Deres Reiser vare saaledes baade langvarige og kostbare. I Christian II.s Hdf. § 3, Fred. I.s Hdf. for Danmark § 9 og for Norge § 13 maatte derfor Kongen love Raadet, at dets Medlemmer skulde forhjælpes til Kronens Len efter Kongens og deres Leilighed, for at de ikke skulde søge Herredage og holde anden kongelig Tynge aldeles af sine egne Midler.

Rigsraadet kunde regelmæssigen blot sammenkaldes af Kongen, see Calmarrecessen af 1483 § 37 og 38, som fandt det fornødent at tillægge de der omhandlede Regjeringscommissioner Myndighed dertil, naar Kongen var fraværende. Hvor ofte disse Møder i Almindelighed have fundet Sted, kan af Mangel paa Efterretninger ikke med nogenlunde Be-

[1]) Larsens samlede Skrifter I. 2 Side 253.

stemthed angives. I det danske Rigsraads Klagskrift over Erik af Pommern [1]) bebreides det denne Konge, at han ikke paa mange Aar havde holdt Danehof eller Parliament i Nyborg, saaledes som Rigets Ret og Sædvane medførte. Men selve Dokumentet viser, at hvad man herved paaklagede, ikke var en Undladelse af i alle disse Aar at høre Rigsraadet om Regjeringsærinder, men en Forsømmelse vedkommende Retspleien, nemlig af at holde den „Hovedret, hvor Kongen skulde skikke hver Mand, fattig og rig, Ret". I samme Betydning maa Ordet vistnok ogsaa være taget, naar det i Christian I.s Kroningseed [2]) paalægges ham at holde Danehof efter Rigets Raads Raad. De egentlige Rigsraadsmøder maa i Sverige og fornemmelig i Danmark have været afholdte saa hyppigt, som Raadet selv ønskede det. Anderledes kan man ikke forklare sig, at der intetsteds i Haandfæstningerne er truffet nogen Bestemmelse om, hvorofte dette skulde skee i disse Riger. I Danmark er det sandsynligviis vedblevet at være Regelen, at Rigsraadsmøderne eller Herredagene, ligesom tidligere Danehofferne, maatte holdes mindst een Gang hvert Aar, og naar ingen Forskrift derom er optagen i Unionstidens Haandfæstninger, er det formodentlig, fordi Sædvanen har været vel befæstet og almindelig overholdt. Den Bestemmelse i Kong Hans's Hdf. § 25, at der een Gang aarlig skulde aflægges Kongen og Rigsraadet Regnskab for Rigets Oppebørsel og Udgift, hvilken Regel utvivlsomt er affattet med særligt Hensyn til Sveriges Ønsker, forudsætter ogsaa, at intet Aar gik forbi, uden at dette Riges Raad havde Møde.

I Norge har man formodentlig under Christian I beklaget sig over, at Rigsraadet samledes for sjeldent. Det har nemlig vistnok været efter Forlangende fra norsk Side, Kong Hans i sin Hdf. § 45 tillod det norske Rigsraad at komme sammen hvert andet Aar for at overveie Rigets Ærinder, og det hvad enten Kongen var nærværende eller ikke. Møderne skulde afholdes afvexlende i Bergen og Oslo og Erkebiskop-

---

[1]) Hvitfeldt Side 823.

[2]) Det danske Geheimearkivs Aarsberetninger II. 45.

pen have „Befaling“ (Calmarrecessen af 1483, „Befaling og Magt“) til at skrive og stevne Raadet sammen til disse Møder, hvilket Udtryk neppe behøver at forstaaes anderledes, end at det beroede paa hans Forgodtbefindende, hvorvidt han vilde sammenkalde Raadet saa ofte. Desuden blev det, som nys bemærket, ved Calmarrecessen § 37 tillagt den der omhandlede Regjeringscommission Ret til under Kongens Fravær at afholde Raadsmøder. Hvorvidt nogen saadan Regjeringscommission blev nedsat i Norge, vides imidlertid ikke. Ligesaalidt findes der noget Spor til, at Erkebiskoppen har gjort Brug af den ham givne Bemyndigelse til at holde Herredage. At dette ikke har været Tilfældet i de sidste tyve Aar af Kong Hans's Regjering, maa vel endog ansees sikkert, da man ellers maatte have havt nogen Efterretning om det norske Raads Virksomhed i denne urolige Tid. Bemyndigelsen blev heller ikke fornyet i Christian II.s Haandfæstning, og man hører under hans Regjering saa liden Tale om Raadet i Norge, at man kunde fristes til at sige, at det ikke længere var til. Under Frederik I, der aldrig blev kronet i Norge, traadte det atter noget mere frem paa den politiske Skueplads. Det havde paa den Tid i Erkebiskop Olaf Engelbrektsøn og Vincentius Lunge ogsaa faaet tvende nye og foretagsomme Medlemmer, der vare bestemte paa at opretholde dets Magt. Tanken var nu maaskee, at Erkebiskoppen, saa ofte han indfandt sig i Bergen for at sidde Retterthing, tillige skulde afhandle politiske Anliggender med de øvrige Raadsherrer, af hvilke to, nemlig Biskoppen og Lensherren i Bergen, altid der vare tilstede. Det er allerede før bemærket, at disse Retterthing egentlig skulde have været afholdte hvert Aar, men at dette ikke synes at have været nøiagtigt overholdt. Tingen var, at Deeltagelse i Rigsraadets Samlinger i Norge har medført saa store Byrder, at man kun var altfor glad ved at unddrage sig dem.

Kongen behövede ikke altid at indkalde det hele Raad.

De med Istandbringelsen af et fuldstændigt Rigsraadsmøde forbundne Besværligheder indeholde ogsaa Forklaringsgrunden til, at Haandfæstningerne undertiden have ladet sig nøie med at paalægge Kongen at høre, ikke det hele, men „meste Delen“ af Rigsraadet. Christopher af Baierns svenske Haand-

fæstning gik ved Fastsættelsen af dette Punct tilværks med størst Omtanke. Ifølge Paragrapherne 2—5 skulde Kongen, naar Omstændighederne forbød ham at sammenkalde det hele Raad, høre et Udvalg, bestaaende af Erkebiskoppen, Drosten og Lagmanden i Upland samt tre andre af det hele Raad valgte Medlemmer. Christian I.s Hdf. for Danmark §§ 3 og 6, de tilsvarende Forskrifter i hans norske Haandfæstning og Kong Hans's Hdf. § 15 paalægge ham derimod simpelthen at høre Fleerheden af Rigsraadet. Virkningerne af de samme Vanskeligheder komme atter i en anden, men beslægtet Form, tilsyne i Kong Hans's Haandfæstning § 3, der siger, at Kongen ikke maa antvorde nogen et Len eller igjen fratage ham det uden med de ypperste og bedste Rigsraaders Raad i den Landsende, hvor Lenet er beliggende, hvilke da skulde sige og svare derpaa, som de vilde svare for menige Rigens Raad. Denne Forskrift er et Vidnesbyrd om, hvad man ogsaa af andre Kilder veed, at Rigsraadet opløste sig i Afdelinger for de forskjellige Landsdele, i Danmark saaledes for Jylland med Fyen, for Sjelland og for Skaane[1]). At en saadan Deling var til Skade for Riget, laa i Sagens Natur og fremtræder i de Forhandlinger, som fandt Sted 1530 i det jydske Rigsraad, der dengang viste sig uvilligt til at yde Kongen betimelig Bistand til Sjellands Forsvar. For Bevarelsen af Rigsraadets Myndighed var Delingen forsaavidt fordeelagtig, som den formindskede Anledningen for Kongen til at handle paa egen Haand under det Paaskud, at der ingen Tid var til at sammenkalde det hele Rigsraad. Paa den anden Side medførte den nogen Fare for, at Rigsraadets Afdelinger hver for sig kunde blive nødte til at indrømme, hvad det som samlet Heelhed med Virkning vilde have modsat sig. Men denne Fare synes det danske Rigsraad idetmindste ved enkelte Leiligheder at have forstaaet at undgaa. Da Kongen i 1528 af Skaanes og Sjellands Raad

Rigsraadet deelte sig i Provindsraad. Fölgerne heraf.

[1]) See f. Ex. Christian I.s Dipl. No. 145 og 237 samt Nye danske Magazin V. Side 26, 289, 308 og VI Side 113 ff., som vise, at en saadan Deling har fundet Sted baade under Christian I og Frederik I., uagtet ikke omtalt i deres Haandfæstninger.

forlangte en Skat paalagt Prælater, Ridderskab og Kjøbstæder, svarede det, at da Sagen vedkom hele Danmark og „efterdi Danmark var eet Rige, een Konge og eet Rigsraad", kunde hverken det sjellandske og skaanske Raad eller Raadsherrerne fra Jylland og Fyen, som samtidigt holdt Møde i Aarhuus, fatte nogen Beslutning derom, medmindre hele Rigsraadet kom sammen [1]).

Enhver endog blot nogenlunde jevn Samvirken mellem det norske Rigsraad, hvis fornemste Medlem havde sit Sæde i Throndhjem, og Kongen, der i Almindelighed opholdt sig i Danmark eller Sverige, maatte være næsten umulig. Og da Forbindelsen mellem Norges forskjellige Hoveddele, det Throndhjemske, Egnene om Christianiafjorden og Bergen, var endnu vanskeligere, end mellem Skaane, Sjelland og Jylland eller endog mellem Østergøtland, Vestergøtland og Upland, var en Deling af Raadet i hiint Rige endnu mere nødvendig, end i Danmark eller Sverige, i hvilket Land den ikke vides at være fremtraadt i anerkjendte Former. Det norske Rigsraad opløste sig, naar Omstændighederne ikke tillod det at holde Fællesmøder, i tvende Hovedafdelinger, een for det Søndenfjeldske og en anden for det Nordenfjeldske. Allerede i Carl Knutsøns Haandfæstning erkjendtes, at Kongen ikke behøvede at indhente Samtykke fra det hele Raad, men kun fra de Medlemmer, som vare stedte i hans Nærhed, endog hvis Spørgsmaalet var om at paalægge nogen extraordinær Skat. Delingen af det norske Rigsraad fremtræder i de efterladte historiske Actstykker dog især henimod Slutningen af det her omhandlede Tidsrum [2]). At den yderligere har svækket det allerede i sig selv svage norske Rigsraad, er af store og velbekjendte historiske Begivenheder klart nok [3]). Heller ikke har den forebygget, at Kongen blev anerkjendt berettiget til at handle paa egen Haand og

Kongen kunde efter de norske Haand-

[1]) Nye danske Magazin V. Side 309, jvfr. Side 300.

[2]) N. Dipl. I. No. 997, 998 jvfr. 1067, det norske Raads Klageskrift af 1513, Bogstav E og Frederik I.s norske Haandfæstning § 38.

[3]) Jvfr. Dom af 9 Marts 1499 (N. Dipl. I. No. 997), som viser det samme i en ubetydeligere Sag. Det søndenfjeldske Raad tilsidesatte her en af det nordenfjeldske Raad afsagt Dom.

uden at spørge engang den nærmeste Raadsafdeling i saadanne Tilfælde, hvor det hele Raads Samtykke egentlig burde have været indhentet, men Omstændighederne vare til Hinder for at oppebie dets Sammenkomst. Carl Knutsøns norske Haandfæstning forbyder saaledes vel Kongen i Almindelighed at foretage eller fuldkomme noget Ærinde, som paarører Norges Krone uden Rigsraadets Samtykke, men tilføier: „uden i Nøds Tid og da til Forbedring“, hvilket er saa meget mærkeligere, som denne Haandfæstning vistnok er forfattet ikke blot af det norske Rigsraad, men ogsaa paa en Tid, da dets indfødte Medlemmer havde en afgjørende Stemme. Lettere begribeligt bliver det da, at den i Norge, men under danskfødte Mænds Indflydelse forfattede Haandfæstning for Fred. I. i § 18 tillod ham under Nødstilfælde, og naar Rigsraadet formedelst Landsens Leilighed ikke kunde samles, paa egen Haand at begynde Krig og inddrage fremmed Krigsmagt i Riget. Og naar saaledes Haandfæstningerne engang, om end i faa, saa dog i vigtige Sager, udtrykkelig havde indrømmet den farlige Sætning. at Vanskeligheden ved at indhente Rigsraadets Samtykke fritog Kongen derfor, er det indlysende, at den vilde blive anvendt i langt større Udstrækning, end man oprindelig havde havt til Hensigt at anerkjende den.

Bestemmelser i Haandfæstninger i Nödstilfælde ganske forbigaa Raadet.

I Domsager krævedes der her i Norge til gyldig Beslutning ikke engang, at samtlige Raadsherrer i den Deel af Landet, hvor Mødet holdtes, vare tilstede. Det betragtedes som tilstrækkeligt, at tre Medlemmer toge Deel i Afsigelsen [1]).

Det mindste Antal Medlemmer, der maatte være tilstede for at fatte gyldig Beslutning.

Efter disse almindelige Bemærkninger skulle vi nu gaa over til i de vigtigste Enkeltheder at undersøge, hvorvidt Forskrifterne om Nødvendigheden af Rigsraadets Medvirkning i Gjerningen bleve iagttagne. Til rige eller sikre Resultater kan denne Undersøgelse imidlertid ikke lede. Deels ere

¹) Ved Dom af 23 Februar 1471 (N. Dipl. II. No. 878) afvistes en for Raadet indstevnt Sag imellem Jon Eilifsøn og Lasse Mus, fordi tre af de tilstedeværende Rigsraader var inhabile paa Grund af Slægtskab til Parterne, og et Antal af to var for lidet til at afsige gyldig Dom.

nemlig de os opbevarede Kilder i mange Retninger høist tarvelige, deels tør man ingenlunde stole paa, at en Beslutning, der udgiver sig for at være fattet af Kongen og Rigsraadet, virkelig altid har erholdt dettes Bifald. Paa den anden Side er det ogsaa tænkeligt, at Kongen kan have udgivet Befalinger, hvortil Rigsraadets Samtykke virkelig er indhentet, uden at det dog er paaberaabt[1]).

---

[1]) Til Afgjørelse af det Spørgsmaal, hvorvidt dette virkelig har været Tilfældet, foreligger fra det her omhandlede Tidsrum ingen Kjendsgjerning. Derimod gives der flere i den paafølgende Tidsalder henhørende Tilfælde, i hvilke man kan formode eller endog med noget Skin af Føie paastaa det bevist, at Kongen har indhentet Rigsraadets Samtykke til Beslutninger, der forkynde sig som fattede af ham alene. Saaledes siges der i Krag og Stephani Chr. III.s Hist. I. Side 208 Anm., at hans Bergordning af 9 Juni 1539 er given med det danske Rigsraad, hvilket ikke omtales i Bergordningen selv (trykt sammesteds 704—744). Denne Efterretning kan imidlertid være foranlediget blot ved den Omstændighed, at Bergordningen udkom under Herredagens Samvær i Odense. Ligeledes kunde man fristes til at tro, at alle de norske Anliggender, der omhandles i de under 18 Januar og 2 til 10 Juni 1557 udfærdigede Kongebreve (i Norske Rigsregistranter Iste Bind) have været Gjenstand for Overlægning med Raadet. Om nogle af dem siges nemlig dette udtrykkelig. Heller ikke var det ganske sjeldent, at Christian IV samtidigt eller paa umiddelbart efter hinanden følgende Dage udfærdigede Forordninger, af hvilke nogle paaberaabte sig Rigsraadets Samtykke, medens de øvrige tie derom, see f. Ex. Fr. af 1 Juli 1619, 16 Februar 1621, 16 og 26 August 1622, 16 og 18 April 1623, 18, 19 og 20 November samme Aar, 29 Juli 1632, ligeledes Fr. 14, 17 og 25 Mai 1636. Heraf kan man dog neppe slutte, at de alle have været Raadet forelagte. Af de tre Kongebreve om Forsvarsvæsenet i Norge af 22 April 1642, som staa i Samlinger til det norske Folks Sprog og Hist. III. 427—430, paaraaber det ene — eller om man vil de to — sig Raadets Samtykke, hvilket derimod ikke gjælder om det tredie, og det uagtet det paalægger en Skat. Fr. 6 Sept. 1655 om Oprettelsen af et Saltcompagni omtaler ikke noget Bifald fra Rigsraadets Side. Endog dets eget Indhold gjør det imidlertid sandsynligt, at et saadant Samtykke har været indhentet, og af Beretningen om Herredagen i Ribe i Fyenske Actstykker II. 147 seer man, at Raadet allerede den 30 Marts 1655 har forhandlet om et saadant Forslag. Rigtignok tilføies der, „at her-

Den Grundsætning, at vigtige Beslutninger kun maatte fattes med Rigsraadets Samtykke, synes, hvad Udgivelsen af nye Love angaaer, at have været nogenlunde overholdt. Men dette var en Sag af meget ringere Betydning, end den, bedømt fra vor Tids Standpunct, vilde være. Thi Lovgivningsvirksomheden var, naar man bortseer fra Kjøbstadprivilegierne, under Calmarunionen meget ringe. Rigsraadets Deelagtighed i Lovgivningen

I Danmark har man fra de fire første Unionskonger meget faa Forordninger. Forsaavidt disse ikke ere vedtagne paa Landsthingene, pleie de at være udgivne med Raadets Samtykke, see f. Ex. Handelsforordningen af 1475 og Skaanes Privilegier af 1481. Fra Christian den Anden har man et langt større Antal af danske Forordninger end fra hans Forgjængere [1]). I Begyndelsen udfærdigedes disse i Almindelighed med Raadets Samtykke, see Forordningerne af 8 Mai 1514, 26 Aug., 23 October, 2 og 11 November 1515, 10 Februar, 2 og 23 Marts 1516. Han udgav imidlertid ogsaa

---

paa skal allerede være Kongens Haand". Det for Gregers Krabbe den 25 Sept. 1651 udfærdigede Lensbrev paa Agershuus Slot (Budstikken 1825 Side 186) har Udseendet af at være udstedt af Kongen paa egen Haand, men af Chr. Skeels Dagbog (Danske Mag. Tred. Række IV. 123) veed man, at Rigsraadet havde Andeel i hans Beskikkelse. Herved er dog at bemærke, at Rigsraadets Indstilling kun gik ud paa at foreslaa ham til Statholder i Norge, ikke ligefrem paa at forlene ham med Agershuus, og desuden at det ved Siden af ham bragte tvende andre Mænd i Forslag, saaledes at Kongen havde frit Valg mellem dem alle tre. Om Skattebrevet for Norge af 24 April 1646 see nedenfor § 30.

Skjødesløshed i Iagttagelsen af Former, der nu vilde blive betragtede som væsentlige, var i hine Tider langtfra sjelden. Men Rigsraadets Deelagtighed i en Beslutning kunde alene hjælpe til at faa den efterlevet, og det er derfor lidet sandsynligt, at Kongen har forsømt at paaberaabe sig dets Samtykke, naar det virkelig har været meddeelt. En saadan Forsømmelse kan vistnok blot have indtruffet i enkeltstaaende Tilfælde, og navnlig maa man være berettiget til den Slutning, at Kongen i Almindelighed har handlet paa egen Haand i saadanne Sager, hvor Rigsraadets Medvirkning aldrig eller kun under særegne Omstændigheder findes omtalt.

[1]) De senere anførte findes i Suhms Samlinger og Nye Samlinger.

allerede den Gang paa egen Haand eller i alt Fald uden at Raadets Samtykke er paaberaabt, enkelte Forordninger, f. Ex. Fr. 1 Juli 1514, 24 August 1515, 1 Sept. 1515 [1]) og 9 April 1516, 20 Mai 1518, 10 Februar 1521 [2]). Men mange af disse Forordninger angik udelukkende eller dog væsentlig Kjøbstæderne, og at Rigsraadet maatte høres angaaende Udfærdigelse af Privilegier for dem, var en Sætning, der langtfra var sikker eller anerkjendt af de tidligere Konger.

Paa den ene Side ere Priv. for Malmø af 5 Mai 1415, for Kjøbenhavn af 15 Februar og 21 October 1422, Eriks Kjøbenhavnske Stadsret, Christopher af Baierns Kjøbenhavnske Stadsret af 14 October 1443, hans almindelige Stadsret af 15 October 1443, Priv. for Odense 17 Juni 1454, formodentlig ogsaa Stadfæstelsen af 2 Marts 1477 paa Valdemar IV.s Priv. for samme By, samt Skagens Stadsret af 10 Nov. 1507 givne med Rigsraadets Samtykke.

Paa den anden Side have Kongerne, uden at Raadets Samtykke paaberaabes, givet Priv. 13 Nov. 1440 for Malmø, 2 Januar 1441 for Storeheddinge og Roeskilde, 29 Nov. 1452 for Kolding, 10 April 1445 for Roeskilde, 13 Febr. 1462 for Aalborg, Priv. for samme Stad af 1470 eller 1480, Priv. af 26 August 1475 for Kolding, begge Kong Hans's Priv. for Aalborg, Priv. for Kjøbenhavn 7 Januar 1485, for Roeskilde 25 April 1486, Kong Hans's alm. Stadsret af 16 Febr. 1487, Priv. for Holbek af 30 April 1506. Christian II.s Privilegier for Helsingøer, Svendborg og Bogense [3]) ere givne uden Rigsraadets Samtykke. Hans almindelige Kjøbstadlov eller saakaldte verdslige Lov af 1522 udgiver sig vistnok for at være istandbragt med Raadets Bifald, men da Rigsraadet efter hans Afsættelse lod Loven offentlig opbrænde samt i Fred. I.s Hdf. § 73 fik indført en Bestemmelse om, at den skulde være aldeles død og magtesløs, og at ingen ny Lov, Skik eller Ordinants for Eftertiden maatte udgives uden med Raa-

---

[1]) Danske Mag. III. 270—274.

[2]) Sammesteds 295 ff.

[3]) I Suhms Samlinger 2 Bind, 1 Hefte Side 144 og 2 Hefte Side 20—21 og 23—24.

dets Samtykke, er det lidet sandsynligt, at saadant virkelig har været meddeelt.

At Kongerne uden Rigsraaadet stadfæstede de Privilegier, som deres Forgjængere med dets Samtykke havde givet, kunde have ladet sig høre. Som mange af de ovenanførte Privilegier vise, indskrænkede imidlertid Kongerne sig ikke hertil, men have paa egen Haand baade forandret ældre Privilegier og givet nye.

Frederik I har, som det efter hans Haandfæstning kunde ventes, strengt iagttaget at indhente Rigsraadets Samtykke til sine Forordninger. I det mindste forkynde alle de, der ere meddeelte i Danske Magazin fjerde Bind sig som udgivne efter Overeenskomst med Raadet.

I Sverige finde vi, at Rigsraadet har givet sit Samtykke til alle de af Kongerne i Unionstiden udfærdigede Stadgar, som ere optagne i Tillægget til Hadorphs Udgave af Bjarkøretten, og som ikke ere blotte Indskjærpelser af allerede forhen gjældende Lovbestemmelser. Hvad derimod Bergværks- og, som det tillige synes, Kjøbstadsprivilegier angaaer, saa har det nok ogsaa i Sverige været anseet unødvendigt for Regenten at indhente Rigsraadets Samtykke til deres Udstedelse. Vel seer man, at Erik af Pommern den 11 Marts 1420 negtede at stadfæste nogle Bergværks Privilegier, fordi Raadet ikke var tilstede hos ham [1]). Ligeledes forbeholdt Kong Hans sig i Brev af 30 Nov. 1497, idet han uden Raadet stadfæstede Norbergs Privilegier, Adgang til senere med Raadet at overveie, om der maatte være Artikler i dem, som ikke vare Kronen nyttige [2]). Men ligesom alle andre Privilegier, der ere udstedte eller stadfæstede af Unionskongerne, saavidt vides, ere givne uden Paaberaabelse af Raadets Samtykke [3]), saaledes gjælder det samme om de Stadfæstelser, som ere meddeelte af Carl Knutsøn og Steen Sture [4]),

---

[1]) Diplom. Dalecarlicum No. 74.
[2]) Sammesteds No. 168.
[3]) Sammesteds No. 70, 95, 97, 99, 110, 111, 113 og 170, samt Kjøbenhavnske Videnskabs-Selskabs Skrifter VII. 335.
[4]) Dipl. Dalecarlicum No. 102, 103, 104 og 223.

der neppe i saadanne Sager have villet overtræde sin Competentse. Disse Bergværks- og Kjøbstadsprivilegier ere forøvrigt Love af langt mindre Betydning end de danske Stadsretter.

Vende vi os nu til Norge, saa er det i næsten alle de i Paus's Samling af norske Forordninger indtagne Retterbøder og Privilegier for norske Byer udtrykkelig sagt, at de ere givne efter Overlæg med Rigsraadet. Hvor Kongen paa egen Haand har udfærdiget Retterbøder eller Privilegier for nogen norsk By, ere de i Almindelighed blotte Indskjærpelser af tidligere Lovbud eller Fornyelser af gjældende Privilegier. Exempler herpaa ere Brevene af 14 Juli 1447[1]) om Stadfæstelse af de Stavanger Biskop givne Privilegier, samt af 3 Juni 1469[2]), der stadfæster Oslos Privilegier, medens Priv. for Marstrand af 2 Juli 1455[3]) ligefrem forudsætte, at Kongen ikke uden Rigsraadets Samtykke kunde forandre dem. De eneste af Paus optagne Forordninger, der indeholde nye Bestemmelser, som dog ikke kunne sees at være givne med Rigsraadets Samtykke, ere Brevet af 21 Januar 1458[4]) og Fred. I.s Priv. for Bergen. Endog Christian den Anden pleier i sine norske Forordninger at paaberaabe sig Rigsraadets Samtykke, see f. Ex. Fr. 26 Juli 1513 om skibbrudent Gods[5]) og Fr. 15 Aug. 1515[6]). Under Frederik I. synes næsten al Lovgivningsvirksomhed at være standset i Norge. Det vides nemlig ikke, at han har givet nogen anden Lov for Norge, end det nysnævnte Privilegium for Bergen.

Af de Forbud mod Udførsel af Varer eller Samfærsel med visse Steder, til hvis Udfærdigelse Kong Hans's og hans Eftermænds Haandfæstninger krævede Raadets Samtykke, ere kun faa opbevarede. Det kan ikke erfares, at Kong Hans har brugt paa egen Haand at udstede saadanne. I det danske Rigsraads Klageskrift af 1513 ankes der kun over,

---

[1]) N. Dipl. IV. No. 901.
[2]) N. Dipl. I. N. 888.
[3]) N. Dipl. V. No. 793.
[4]) Findes ogsaa i N. Dipl. IV. No. 941.
[5]) Willebrandts Hanseatische Chronik Bilag Side 84.
[6]) Sammesteds Side 86, jvfr. Tidskriftet Nor III, tredie Hefte S. 86.

at Kongens Fogder for Penge gave Dispensationer fra Forbudene. Christian II og hans Efterfølger sees derimod at have udgivet saadanne paa egen Haand, i Danmark ligesaavel som i Norge [1]).

Som det vil erindres, forudsatte saavel Udkastet af 1397 som det af 1436, at Kongen skulde høre alle tre Rigers Raad angaaende Forholdet til fremmede Magter. Uagtet den føromtalte Regel, at nogle af hvert Riges Raadgivere altid skulde følge Kongen, neppe blev overholdt, har det dog i den første Deel af Erik af Pommerns Regjering nok været sædvanligt, at alle tre Rigers Raad deeltoge i Afslutningen af Tractater med fremmede Magter, see Tractaterne af 1 Sept. 1398 og 15 Juni 1407 med den preussiske Ordens Hærmester, 23 Juni 1419 med Kongen af Polen, samt Forsvarsforbundet med Hansestæderne af 15 Juni 1423 [2]). Derimod sees ingen svenske eller norske Raader at have været tilstede ved Fredslutningen med Hansestæderne af 1399 [3]). Angik Tractaten blot eet af Rigerne, har Erik i den senere Deel af sin Regjering anseet det tilstrækkeligt kun at høre samme Riges Raad. Tractaten af 29 Juli 1426 om Syderøerne og Man blev saaledes afsluttet i Bergen af dertil befuldmægtigede norske Raader [4]), ligeledes førtes Underhandlingerne med England i 1431 af Kongen i Fælleskab med det norske Raad [5]). Ved Fredslutningen til Kalundborg af 28 Oct. 1432, ratificeret 24 December samme Aar, var der dog kun et eneste Medlem af det norske Raad tilstede og han var maaske ikke engang indfødt Normand [6]). Efter Erik af Pommerns Tid synes det at være blevet mere og mere

Rigsraadets Forhold til de diplomatiske Anliggender.

---

[1]) Suhms Samlinger II, 1ste Hefte Side 159—160. Norske Rigsregistranter I. Side 41, hvor der findes et Forbud mod, at Tømmer fra Norge udførtes til andre Lande end Danmark.

[2]) Suhms Danmarks Historie XIV. 648, Fryxells Handlinger rörande Sveriges Historia I. 51—55, Hvitfeldts Danmarks Krønike 677 og 690.

[3]) Hvitfeldt, Side 619.

[4]) Sammesteds Side 728.

[5]) Sammesteds Side 760—761.

[6]) Sammesteds Side 766.

usædvanligt, at det norske Rigsraad tilkaldtes ved Istandbringelsen af Overeenskomster, som angik Rigernes fælles Forhold til fremmede Magter. Det erkjendtes imidlertid fremdeles, at dets Samtykke maatte indhentes til Overeenskomster, som særligt angik Norge. I den Tractat, der den 8 Sept. 1468 blev afsluttet angaaende Ægteskabet mellem den skotske Konge og Christian I.s Datter, og hvorved Ørkenøerne mod den norske Haandfæstning bleve pantsatte for Medgiften, siges saaledes det norske Rigsraad at have givet sit Samtykke dertil [1]). Hvorvidt dette Udsagn var sandt, har imidlertid været omtvistet [2]). I en Mængde af de Tractater, der angik enten alle tre Riger eller Danmark alene, mangler forøvrigt al Omtale endog af det danske Rigsraads Bifald. At dette i Almindelighed virkelig indhentedes, er dog ikke tvivlsomt. Paa den anden Side vides det, at saadant undertiden er blevet forsømt. Af Forhandlingerne paa Herredagen i Kalundborg 1528 sees det, at Frederik I. uden Rigsraadets Medvirkning havde indgaaet et Forsvarsforbund med fremmed Magt ikke blot paa Holsteens, men ogsaa paa Danmarks Vegne. Dette erklæredes for at være stridende mod hans Haandfæstning [3]).

For at vedkommende Riges Raad skulde faa fuld Indflydelse paa Forholdet til fremmede Magter, var det ikke nok, at det tilkaldtes ved den endelige Afslutning af Tractaterne. Det maatte ogsaa have deeltaget i de tidligere Underhandlinger, gjennem hvilke det foreliggende Spørgsmaal erholdt sin Skikkelse. Da Raadsmedlemmerne endog i det Rige, hvor Kongen opholdt sig, som oftest vare fraværende fra ham, lod dette sig ikke gjøre, og Kongen maatte derfor lede de foreløbige Underhandlinger enten paa egen Haand eller alene med Bistand af de hos ham tilstedeværende Rigsembedsmænd. Underhandlingerne fandt ikke sjeldent Sted i fremmede Lande og førtes da gjennem Udsendinger, der

---

[1]) Chr. I.s Diplomatarium No. 144.

[2]) See Allens De tre nordiske Rigers Historie under Hans og Christian II, andet Bind, Side 524.

[3]) Nye danske Magazin V. 306—307.

vare forsynede med Fuldmagt for Tilfældet, hvorimod faste Gesandter endnu ikke vare komne i Brug. Forsaavidt Sagen særligt angik Norge, var der undertiden blandt de befuldmægtigede nogen Normand, saaledes ved Afslutningen af Tractaten med England af 1465 den norske Cantsler, Ivar Vikingsøn [1]). Om Rigsraadet pleiede at høres, naar Fuldmagt eller Instruction skulde meddeles saadanne Underhandlere, kan af Mangel paa bestemte Efterretninger ikke afgjøres.

Særskilt Omtale fortjener det, hvorledes man gik tilværks ved Udfærdigelsen af Privilegier for fremmede. At Samtykke fra vedkommende Riges Raad her i Almindelighed var fornødent, flød af den almindelige Grundsætning og blev af de første Unionskonger i Gjerningen erkjendt. Ligesom Erik af Pommerns Stadfæstelse af Hansestædernes Privilegier i Danmark af 29de August 1398 foregik med det danske Rigsraads Samtykke, saaledes erhvervede han ogsaa det norske Raads Bifald til samtidig at stadfæste dem for Norges Vedkommende [2]). Som Grund for et Afslag paa Hanseaternes Forlangende om at faa sine Privilegier bekræftede i alle tre Riger anførte Christopher af Baiern, at han ikke havde sine Raadgivere hos sig, og da han den 25de Septbr. 1445 stadfæstede dem for Sveriges Vedkommende, skede det med det svenske Raads Minde [3]). Men Negtelsen eller Indrømmelsen af de Privilegier, som fremmede Magter og navnlig Hansestæderne for sine Undersaatter fordrede i Norge, havde ofte en saa væsentlig Indflydelse paa alle tre Rigers politiske Forhold til disse Magter, at Norges Rigsraad ikke kunde vente at beholde den afgjørende Stemme deri. Dets Ret til at afgive sin Erklæring i de heromhandlede Sager blev imidlertid vistnok tilsidesat langt hyppigere, end naar en politisk Nødvendighed kunde anføres til Undskyldning derfor. Allerede i 1404 fornyede Erik i Vadstena den 27de Juni uden at spørge det norske Raad

[1]) Christian I.s Dipl. No. 124.
[2]) Suhms Historie af Danmark XIV. 644 og 646.
[3]) Styffe II. Indledn. CXVIII og Side 309.

Rostocks og Wismars Privilegier [1]). Christopher af Baierns Forordning om Tydskernes og Normændenes Handel i Bergen af 4 Dec. 1444 blev vel givet med det norske Raads Samtykke, men derimod har han den 29 August 1445 i Kjøbenhavn og uden det norske Raad udfærdiget Privilegier for Hanseaterne i Bergen [2]), ligeledes den 22 October 1447 for Rostockerne i Oslo og Tønsberg, hvis Handel derved for den største Del kom i fremmede Kjøbmænds Vold [3]). Det var imidlertid især Christian I, som i denne Henseende tilsidesatte det norske Rigsraads Rettigheder og Norges Tarv, idet han ideligen uden Raadets Samtykke gav Hanseaterne Privilegier i de norske Kjøbstæder, hvilket han selv i Brev af 17de Mai 1455 [4]) paa en Maade erkjendte at ligge udenfor hans Myndighed. At han ved disse Leiligheder viste den største Ligegyldighed for Rigets Interesser, er noksom bekjendt[5]). Det norske Rigsraad og de forurettede norske Kjøbstæders Borgere have deels ved Forestillinger, deels, som det synes, ved ligefrem at negte Rostockerne de dem af Kongen tilstaaede Privilegier oftere bevæget ham til at tilbagekalde eller forandre disse, men Tydskerne vidste altid at formaa ham til paanyt at bekræfte dem [6]). Det blev i den nærmest paafølgende Tid ikke bedre. Uagtet det norske Raad efter Christian I's Død erklærede det Privilegium, som han uden dets Villie havde indrømmet Hamborgerne til at seile paa Island

---

[1]) N. Dipl. V. No. 436.

[2]) Langes haandskrevne Annaler i det norske Rigsarkiv.

[3]) Nor. III. 3. 49. Norsk Tidsskrift for Videnskab og Literatur I. 270.

[4]) Nor. III. 3 Side 53—54.

[5]) Danmarks Handelsinteresser ere imidlertid, som den af det danske Rigsraad vedtagne Forordning af 1475 viser, ikke stort bedre iagttagne. See Hvitfeldt Side 951—952.

[6]) Den nærmere Sammenhæng hermed er udførligen fremstillet af Rigsarkivar Lange paa det sidstanførte Sted af Norsk Tidsskrift. Brev af 23 April 1455 (N. Dipl. V. No. 791) viser, at Chr. I ogsaa uden Raadet har stadfæstet Bremens Frihedsbreve og 9 Mai 1470 (sammesteds No. 869) at han paa egen Haand har fornyet og nærmere bestemt Amsterdammernes Privilegier.

for ugyldigt [1]), og uagtet Raadet ved sit Klagemaal [2]) fik drevet igjennem, at der i Kong Hans's Hdf. § 35 optoges et Forbud mod at udfærdige nye eller stadfæste gamle Privilegier for fremmede uden dets Samtykke, standsede dette ikke Misbrugen. Kong Hans brød idetmindste tvende Gange, nemlig i Breve af 20 Mai 1487 og 21 Juli 1489 [3]), sit Tilsagn og confirmerede ved det sidste Brev netop et af de Privilegier, der havde givet Anledning til de mest beføiede Klager. Christian II bar vistnok ikke mere Agtelse for det norske Raads Rettigheder, men drog langt bedre Omsorg for sine Kjøbstæders Opkomst. De eneste Privilegier, Christian vides at have udstedt for fremmede, nemlig af 13 Sept. 1507 for Amsterdammerne og af 26 Juli 1513 for Hanseaterne i Bergen [4]) ere givne med det norske Raads Samtykke. Da Frederik I. var kommen paa Thronen og Rostockerne begjærede Fornyelse af sine Privilegier i Norge samt fremlagde disse til hans Underskrift, erklærede Kongen vel, at han ikke kunde indlade sig derpaa, saalænge han ikke havde annammet Norges Krone eller talt med dets Rigsraad, men han medgav dem dog et Sendebrev til det norske Rigsraad, at de skulde nyde de dem af Christian I. og Hans givne Privilegier, indtil han annammede sin Kroning i Norge, da han ydermere vilde stadfæste disse, og dette Brev udfærdigede han den 14 Sept. 1524, altsaa før hans norske Haandfæstning var istandbragt [5]).

At Skatter formelig ere blevne udskrevne uden Rigsraadets Samtykke, har vistnok været sjeldent. Denne Gjenstand omhandles imidlertid bedst i Forbindelse med det Spørgsmaal, hvorvidt Stændernes Samtykke indhentedes til Skattepaalæg, og bliver af denne Grund her forbigaaet.

---

[1]) See Breve af 10 Sept. 1481 i Nor. III. 3 Side 68 og af 12 Sept. samme Aar, N. Dipl. III. No. 931.

[2]) Hadorph, Tillæg til Riimkrøniken Side 305.

[3]) Norsk Tidskrift sidstanførte Afhandling Side 283—284.

[4]) Norske Samlinger I. 586 og Willebrandts Hanseatische Chronik, Bilag Side 84—85.

[5]) Nor. III, tredie Hefte Side 93.

Hvorvidt Rigsraadet havde nogen Raadighed over Kronens Indtægter.

Raadigheden over Kronens Indtægter. Det er allerede forhen [1]) forklaret, hvorledes den unionelle Grundsætning, at ethvert af Rigerne skulde beholde sine indre Anliggender for sig, ledede til Forandring i den oprindelige Synsmaade, at Udbyttet af Kronens almindelige Indtægtskilder tilfaldt den regjerende Konge som hans private Eiendom, over hvilken han kunde raade efter eget Tykke, og uden at Rigsraadet havde Ret til at blande sig deri. Det er ogsaa paaviist, at det var Sverige, som først tvang Kongerne til at vedtage de Indskrænkninger i deres Raadighed over Statsindtægterne, som maatte flyde af en Sondring mellem Rigernes Finantser, samt at Norge ved Christian I.s Valg gjorde et Forsøg paa at faa Grundsætningen anerkjendt ogsaa for sit Vedkommende. Misfornøielsen med, at det ene Riges Indtægter anvendtes til det andets Tarv, var imidlertid neppe den eneste Bevæggrund til, at Rigsraadene søgte at erhverve Ret til at føre Indseende med Kongens Forvaltning af sin Indkomst. Holdt Kongen slet Huusholdning, saaledes at han intet opsparede til Hjælp under urolige Tider, saa blev han, naar saadanne indtraf, dreven til enten at forlange nye Skattepaalæg, der ikke altid uden overveiende Ulemper kunde negtes ham, eller at stifte Gjæld, hvilket let kunde blive Riget til Skade. Vistnok betragtedes de Laan, Kongen optog, som paahvilende ham personligt og Riget uvedkommende (Kong Hans's Hdf. § 27), medmindre Rigsraadet var gaaet i Borgen for samme. Men en gjældbunden Konge fristedes let til at angribe selve Kronens Indtægtskilder, f. Ex. ved Pantsættelse, og under enhver Omstændighed kom han i et for de offentlige Interesser skadeligt Afhængighedsforhold til sine Fordringshavere. At disse Betragtninger havde begyndt at gjøre sig gjældende, fremgaaer af Christian I.s danske Haandfæstning § 9, som paalægger ham „at holde og regjere sin Gaard og Stat efter Rigsraadets Raad". Udtrykkene Kongens Gaard og Stat betegne nemlig hans Hof- og Statshuusholdning. Og denne Forskrift var aabenbart ikke grundet i noge

[1]) See ovenfor Side 217.

Frygt for, at de Indtægter, han hentede fra Danmark, skulde blive anvendte til de andre Unionsrigers Bedste. Det var imidlertid alene Grundsætningen, som heri var anerkjendt. De til dens Gjennemførelse fornødne nærmere Bestemmelser manglede, og den blev derfor næsten virkningsløs. Vistnok seer man, at det var i Forening med det danske Rigsraad, Christian I i Aarene 1451—54 modtog Regnskab af og udstedte Kvittering til den danske Kammermester Hr. Eggert Frille [1]). Men Rigsraadet var ved disse Leiligheder sandsynligviis snarere tilkaldt for at veilede den nyvalgte Konge, end for at paasee, at han anvendte Kronens Indtægter paa en hensigtsmæssig Maade. Lignende Vidnesbyrd om Rigsraadets Deelagtighed i Finantsstyrelsen savnes nemlig for de senere Aar af hans Regjering. Efterat han havde erhvervet det nødvendige Kjendskab til Landets Forholde, synes han selv at have modtaget Regnskab for Kronens Indtægter og raadet over dem. I 1459 kvitterede han paa egen Haand for Skatten af enkelte danske Len [2]). Han har endvidere paa egen Haand disponeret endog over Kongedømmets Indtægtskilder saavel ved Pantsættelser — hvorom mere nedenfor — som ved at give forskjellige Kjøbstæders Borgere Toldfrihed [3]). At Kongen foretog saadanne Handlinger uden Rigsraadets Medvirkning, var vel ikke uforeneligt med, at dette deeltog i at opgjøre Kongens Regnskab med Kammermesteren, men under enhver Omstændighed var, som bekjendt, hans Huusholdning saa ødsel, at det neppe lader sig tænke, at Rigsraadet kan have havt nogen virkelig Indflydelse paa samme.

Ved de forhen anførte Bestemmelser i Kong Hans's Hdf. §§ 25 og 26 blev Rigsraadets Deelagtighed i Finantsstyrelsen nærmere bestemt. Men heller ikke disse ere fuldstændige eller saa tydelige, at de afskjære al Tvivl om Omfanget af den tilsigtede Indskrænkning i Kongens Raadighed over Statsindtægterne. Haandfæstningen forudsætter, at der

[1]) Chr. I.s Diplomatarium No. 28, 31, 35 og 48.
[2]) Sammesteds No. 84 og 85.
[3]) F. Ex. Slangerup ved Brev af 2 Sept. 1451 (Christ. I.s Dipl. No. 29), Priv. for Kolding 1452 § 43.

for hvert Rige skulde være en Kammermester, der var Medlem af den føromtalte Commission, som havde Skatkammeret i Forvaring og formodentlig maatte beskikkes med Rigsraadets Samtykke. Ligeledes forudsattes det, at Kammermesteren skulde oppebære alle Rigets Indtægter og udbetale alle Udgifter. Det er nemlig udtrykkelig sagt, at han een Gang aarlig skulde gjøre Kongen og Rigsraadet Regnskab for dem. Haandfæstningen bestemte tillige, at hvad der af Indtægten blev tilovers, efterat de til Kongens Underholdning og Rigets Styrelse nødvendige Udgifter vare afholdte, skulde indlægges i Skatkammeret. Det i Skatkammeret engang indlagte Overskud maatte efter Haandfæstningens udtrykkelige Forskrift ikke udtages uden efter Rigsraadets Raad. Derimod var det ikke fastsat, hvorvidt Kongen paa egen Haand eller kun med Rigsraadets Samtykke kunde bestemme, hvad der skulde anvendes til Rigets løbende Udgifter og dækkes af de Summer, der efterhaanden indbetaltes til Kammermesteren. Ihvorvel det vistnok var temmelig unyttigt at binde Kongen med Hensyn til Anvendelsen af Skatkammerets Beholdning, naar man gav ham frie Hænder til forud at disponere over Indtægterne, saaledes at der af dem intet blev tilovers, og ihvorvel § 26 forpligtede Kongen til at betale sin Faders Gjæld paa mulige Tider og efter Rigsraadets Raad, har Hensigten dog sandsynligvis ikke været at paalægge Kongen at indhente Rigsraadets Samtykke til de Udgifter, som kunde udredes af Aarets Indtægt. Samtidigt med Udgifternes Udbetaling kunde Samtykket alene have været givet, hvis Rigsraadet altid havde været samlet og tilstede hos Kongen. Men dette var ikke Tilfældet, og hvis Raadets Samtykke skulde have været nødvendigt, maatte det altsaa have været Meningen, at det skulde gives paa Forhaand, det vil sige, at Rigsraadet i sine Samlinger skulde have voteret et Udgiftsbudget for den nærmeste Fremtid. Men det var udentvivl en for hiin Tid aldeles fremmed Tanke [1]). Affat-

[1]) Endog i England var det først fra 1665 af, det kom i stadig Brug gjennem Vedtagelsen af et Udgiftsbudget at indskrænke Kongens

telsen af et Udgiftsbudget kræver en Oversigt over de paaregnelige Indtægter og Udgifter, som Rigsraadet ikke kan have besiddet og neppe engang ved oprigtig Medvirkning fra Kongens Side kunde forskaffe sig. Vedtagelsen af et Udgiftsbudget vilde heller ikke have medført synderlig Nytte, medmindre Rigsraadet virkelig havde modtaget Regnskab for Anvendelsen af Kronens Indtægter og gjennem Revision controlleret baade, at alle Indtægter vare medtagne, og at alle de stedfundne Udgifter havde Hjemmel i en Bevilgning. Men en saadan Revision var efter hine Tiders Forholde en Umulighed. Regnskabsaflæggelsen foregik nemlig enten mundtlig eller, forsaavidt den var skriftlig, uden Bilag af Legitimationer. Kongen modtog Regnskab af sine Lensherrer paa den Maade, at han sendte sine Skrivere omkring til dem, eller at Lensherrerne eller deres Skrivere mødte frem hos Kongen og „forklarede“ sine Regnskaber for hans Kammermester eller hvem anden, Kongen bemyndigede til at modtage dem. Dette maatte foregaa til Tider, som vare beleilige baade for Kongen og Lensherrerne. Regnskabsaflæggelsen blev saaledes altfor uregelmæssig til, at den med Nytte kunde stilles under Rigsraadets Tilsyn.

Med Forskrifterne i Haandfæstningen af 1483 har saaledes Rigsraadet neppe havt nogen videregaaende Hensigt, end at aabne sig Adgang til at overvære Kammermesterens Aflæggelse af sit Regnskab for at kunne gjøre Kongen Forestillinger, hvis hans Huusholdning fandtes at være for ødsel, samt at sikre sig, at Rigets Klenodier og Indtægtsoverskuddet ikke bleve forvendte. Til at skaffe sig nogen sand Raadighed over Statsindtægternes Anvendelse gaves der dengang neppe nogen anden Udvei for Rigsraadet, end at lade dem oppebære gjennem Commissærer, som det selv beskikkede. Den Udvei blev, som senere skal omhandles, en enkelt Gang benyttet af det danske Rigsraad, dog kun forsaavidt angik Indtægten

Raadighed over Kronens Indtægter, og først under William III's Regjering begyndte Parliamentet at gaa i Detalj med Bevilgningerne. Hallams Const. Hist. of England, fjerde Udgave II. Side 62 og 273.

af en extraordinær Skat. At fratage Kongen Raadigheden over samtlige Statsindtægter vilde nemlig dengang paa det nærmeste have været det samme som at gjøre ham umyndig.

I Sverige siges Kong Hans, da han omsider kom i virkelig Besiddelse af dets Throne, at have indrettet alt overeenstemmende med Haandfæstningen [1]). Men hans Regjering varede her ikke længe nok til at kunne have tjent til Prøve paa, hvorvidt Rigsraadet under Kongens Nærværelse i Riget havde nogen sand Control med Finantsstyrelsen.

I Danmark have de omhandlede Bestemmelser i Kong Hans's Haandfæstning derimod staaet som et dødt Bogstav. Man finder intet Spor til, at de ere blevne iværksatte, og de udelodes af Christian II.s og Frederik I.s Haandfæstninger. Forhandlingerne paa de danske Herredage i 1523 til 1530 [2]) vise ogsaa, hvor uindskrænket Kongens Raadighed var over Kronens Indtægter, og hvor uskikket Rigsraadet følte sig til at controllere hans Anvendelse af dem. Kongen havde ved Begyndelsen af sin Regjering sat sig i stor Gjæld og maatte for at forsvare sig i Besiddelsen af Riget fremdeles holde et betydeligt Antal Leietropper. Kronens Indtægter af Danmark havde lidt overordentlig Formindskelse ved den ufordeelagtige Maade, paa hvilken han havde maattet bortsætte Lenene i dette Rige. Han befandt sig som Følge af alt dette i en trykkende Forlegenhed for Penge. Han forlangte derfor paa Herredagen i Odense 1523, at Rigsraadet skulde gjøre og overantvorde ham klare Registre paa alle Len, Birk, Fogderier og Tolde i Danmark, og med Henvisning til Udgifterne ved Hofholdningen og Krigsfolket, at Rigsraadet skulde overveie, „hvorledes han maatte og kunne holde sin Stat og betale sine Krigsfolk“ [3]). Han gav altsaa Rigsraadet den bedste Anledning til, hvis det saa havde fundet forgodt, at træffe Bestemmelse om, hvorledes Kronens Indtægter skulde anvendes. Rigsraadet, som udentvivl fryg-

---

[1]) Hvitfeldt Side 1022.
[2]) Nye danske Magazin, V og VI Bind.
[3]) Nye danske Magazin, V Side 10 og 11.

tede for, at det ved at indlade sig herpaa, skulde blive nødt til at samtykke i en Inddragelse af Lenene eller at paalægge extraordinær Skat, svarede undvigende. Det henviste Kongen, hvad de forlangte Registre angik, deels til de Dokumenter, der allerede før vare ham tilstillede, deels til hans Lensmænd, og ytrede, at ligesom hans Fader og Broder havde holdt deres Stat af Kronens Rente og Indtægt, uagtet den da havde været mindre, saaledes haabede det, at Kongens Rente, naar han kom til et raadeligt Regimente i Danmark, Norge og Fyrstendømmerne, skulde være tilstrækkelig til hans Udgifter. Dog lovede det, naar han var kronet, at bevilge ham en extraordinær Skat eller saakaldt almindelig Landehjælp til Dækkelse af hans Gjæld [1]). Ved Kroningen i 1524 har Rigsraadet imidlertid ikke blot maattet indfrie dette Løfte, men ogsaa udstede Forsikringsbrev for Kongens Gjæld til et Beløb af 100,000 Gylden samt tillade ham at inddrage alle de Forleninger, han efter sin Overtagelse af Regjeringen havde bortgivet. Men med denne Inddragning gik det langsomt, og den paalagte Skat forslog ikke til baade at dække Gjælden og at udrede de løbende Udgifter. Idet Kongen paa Herredagen i Kolding 1525 fremlagde Regnskab over Rigets Rente samt det ved Skattepaalægget indkomne Beløb og viste, at dette var utilstrækkeligt, henstillede han derfor til Raadet at overveie, hvorstor Styrke af Krigsfolk og Skibe, der stadig skulde holdes, og hvorledes Rigets „Oppebørsel, Rente, Sagefald, Indkomst og Rettighed" dertil kunde forslaa, samt opfordrede det til at anvise ham Midler til Hoffets Underholdning. Paa den anden Side foreslog han, at Raadet skulde beskikke fire Mænd til at holde Rede paa Kronens Indkomster, og hvor man kunde bekomme de fornødne Penge og Proviant, hvilke fire Mænd altid skulde følge Kongen og undervise ham om, hvorledes Riget skulde styres og regjeres [2]). Kongen var altsaa nu villig til at overlade Rigsraadet Fastsættelsen af Kronens Udgifter, og dets Fuldmægtiger hele Finantsforvaltningen.

---

[1]) Sammesteds V. Side 15 og 16.
[2]) Sammesteds V. Side 35—37.

Rigsraadet undveg imidlertid atter at modtage dette Kongens Tilbud, hvormegen Forøgelse det end vilde have medført i dets Magt. Det traf vel Bestemmelse om, hvor mange Mand der i Tilfælde af Opbud skulde stilles af Raadet, Prælaterne og Adelen, men det opgjorde intet Overslag over Rigets Indtægter og Udgifter. Det henviste Kongen, hvad hans Huusholdning angik, til Kronens Rente og sagde, at Danmarks Rigsraad aldrig tilforn havde været besværet med saadanne Artikler. Heller ikke paalagde det nogen ny Skat, men bemærkede, at det havde en vis Formodning om, at meget af den tidligere udskrevne Skat var oppebaaret og udgivet, men ikke kommet ind i Regnskabet, uagtet det dog var udgivet efter Kongens Befaling og i hans Tjeneste. Det foreslog derfor, af Kongen skulde sende sine egne Secretærer til hvert Stift for at annamme rigtigt Regnskab for Skatten, og hvad det saaledes maatte vise sig, at Kongen manglede til at dække det Beløb, for hvilket Rigsraadet havde gaaet i Borgen, skulde derpaa blive bevilget [1]). Kongen fulgte Rigsraadets Forslag og lod sine Skrivere aflægge Regnskab for Raadet paa Herredagen i Kjøbenhavn samme Aar [2]). Uagtet Raadet ikke fandt Regnskabet fyldestgjørende [3]), saa bevilgede det atter en almindelig Skat, hvorhos det bestemte, hvormange Krigsfolk og Heste enhver Jordegodseier skulde stille i Forhold til sin Indtægt, samt hvilke Slotte og Byer der skulde holdes befæstede, uden at det dog dertil anslog visse Summer [4]). Paa Rigsdagen i Odense 1516 forlangte Kongen igjen en Skat bevilget til Dækkelse af Gjælden, hvilket vakte Raadets Fortørnelse. Det erklærede sig overbevist om, at Gjælden kunde have været betalt af de allerede forhen udredede Skatter, ankede over, at det uagtet gjentagne Forlangender ikke havde erholdt rigtigt Regnskab for disse, og fordrede nu, at saadant skulde blive aflagt. Det paalagde ikke destomindre Almuen, Kirker og Præster

---

[1]) Nye danske Magazin V. 41—49.
[2]) Sammesteds V. 98.
[3]) Sammesteds V. 110.
[4]) Sammesteds V. 94.

en almindelig Landehjælp, men paa det udtrykkelige Vilkaar, at den tilligemed de før udskrevne extraordinære Skatter skulde komme til Afdrag i de 100,000 Gylden, for hvilke Raadet havde udstedt Forsikringsbrev, at dette skulde tilbageleveres Raadet, og at der for Skatten skulde gjøres det Regnskab [1]. Til Besoldning for Krigsfolket gav det Anslag paa en Skat, som det haabede Kjøbstæderne vilde bevilge [2]. Kongen paastod derimod, at denne Skat var utilstrækkelig, og at han derfor vilde være nødt til, — saaledes som han formodentlig havde gjort med de Summer, der vare tilveiebragte ved de forhen paalagte extraordinære Skatter, — at anvende, hvad den almindelige Landehjælp indbragte til Løn for Krigsfolket, og at der følgelig intet vilde blive tilovers til Afdrag paa Gjælden, hvorfor han vægrede sig ved at udlevere Forsikringsbrevet [3]. Rigsraadet bestemte derpaa, at Leietroppernes Antal skulde nedsættes, og gjentog sin Beslutning om, at Landehjælpen, saalænge Gjælden ei var betalt, ikke maatte anvendes til noget andet [4]. Kongen havde samtidig foreslaaet, at der skulde samles en Skat til Rigets Nytte i paakommende Tilfælde. Rigsraadet besluttede virkelig ogsaa, at der i saadant Øiemed skulde indkræves en Afgift, men at de indkomne Summer skulde indlægges hos fire eller sex af Rigsraadets Medlemmer til Rigets Nytte og Behov [5]. Kongen svarede, at han vilde betænke sig derpaa [6], men dette Skatkammerfond maa dog senere være kommet istand paa den af Raadet bestemte Maade og indlagt paa Skanderborg, thi i 1530 tilbyder Kongen sig at gjøre Regnskab for, hvad han af samme har oppebaaret [7]. Hvad Kronens ordinære Indtægter angik, saa opfordrede Rigsraadet paa Herredagen i 1525 Kongen til at skikke et godt Regimente paa Kronens Rente og Len og

[1] Nye danske Magazin V. 110—111.
[2] Sammesteds V. 103.
[3] Sammesteds V. 116—118.
[4] Sammesteds V. 208.
[5] Sammesteds V. 104.
[6] Sammesteds V. 117.
[7] Sammesteds VI. 121 jvfr. 133.

tilføiede, at det skulde være behjælpeligt dertil paa hvilke Maader, der stode i dets Magt[1]). Men da saa Kongen paa Herredagen i Odense 1526 henstillede til Rigsraadet at gjøre en god Ordinants og Skikkelse paa Kongens Regnskabslotte, det vil sige at fastsætte, hvorledes deres Indtægter skulde anvendes, unddrog det sig herfor og erklærede det for raadeligst, at Kongens Hofmester, Rentemester og Embedsmænd gjorde saadan Ordinants, eftersom det var skikket i Kong Hans's Tid[2]). Denne Uvillighed fra Rigsraadets Side til at befatte sig med Forvaltningen af Statens Finantser, har tydelig havt sin Grund ikke alene i Frygten for, hvis det indlod sig derpaa, at blive bundet til at tilveiebringe de fornødne Midler, men ogsaa i en Følelse af, at en saadan Function oversteg dets Evner.

Da endog det danske Rigsraad viste sig uformuende til at erhverve nogen Indflydelse paa Statshuusholdningen, var det saameget klarere, at det norske ikke kunde øve nogen Control med denne Green af Statstyrelsen. Som Brevene af 11 Sept. 1423[3]) og 22 Juli 1480[4]) vise, var det før Kong Hans's Thronbestigelse Skik, at Kongen, selv under sit Ophold i Danmark, modtog Regnskab for de norske Len, og heri foregik der, tiltrods for den nye Haandfæstning, neppe nogen Forandring. Der findes intet Spor til, at Kong Hans har havt noget Skatkammer eller nogen Kammermester i Norge. Derimod har han, ifølge Brev af 15 Juni 1496 og 19 Juni 1498[5]), i Kjøbenhavn og uden det norske Raad udstedt Kvitteringer for Afgifterne af norske Len og endog afhændet norsk Krongods, see Breve af 1 Juli 1505 og 24 August 1506[6]). End ikke i Frederik I.s norske Haandfæstning bleve Bestemmelserne i Kong Hans's Hdf. § 25 og 26 gjenoptagne, og fra denne Konges Regjeringstid haves der i Norske Rigsregistranters første Bind en Mængde Kvitteringer og andre Skrivelser,

[1]) Nye danske Magazin V. 41—42.
[2]) Sammesteds V. 103.
[3]) N. Dipl. I. No. 691.
[4]) N. Dipl. II. No. 913.
[5]) Sammesteds I. No. 1015 og 1019.
[6]) Sammesteds No. 989 og 1002.

som vise, at han efter eget Forgodtbefindende har raadet over den norske Krones Indtægter.

Det er ogsaa klart, at Rigsraadet umulig kunde hindre Kongen i paa egen Haand at modtage og efter eget Forgodtbefindende at anvende de offentlige Indtægter, saalænge han havde Raadighed over Forleningerne og altsaa ikke alene kunde ansætte, hvem han vilde som Lensherrer, men ogsaa bestemme, paa hvilke Vilkaar og paa hvor lang Tid de skulde besidde sine Len.

Rigsraadet og Forleningerne.

Fri Raadighed over Forleningerne var efter den Tids Forholde en af de allervigtigste Betingelser for Magten. Lensherrerne vare nemlig, hver i sit Len, Landstyrelsens almindelige Fuldmægtiger. De forestode saaledes ikke blot Oppebørselen af de offentlige Indtægter, men ogsaa hele den lokale Styrelse, baade den civile og den militære. De vare vel ikke Dommere, men bortseet fra Byerne, der især i Danmark i Almindelighed nød en vis Uafhængighed af Lensherrerne[1]), udøvedes Samfundets tvingende Myndighed alene gjennem dem. De holdt, i alt Fald forsaavidt de havde Slotte i Forlening, en større eller mindre Skare af Krigsfolk. Hvis de havde deres Len paa Tjeneste eller Afgift, var det af egne Midler, de lønnede disse Svende, der følgelig betragtedes ikke som Kongens, men som Lensherrernes egne Mænd. Kongen selv havde vistnok ogsaa Krigsfolk i sin Sold. Ligeledes er det rimeligt, at de rigere Adelsmænd og Prælater, endog i det vistnok yderst sjeldne Tilfælde, at de ikke havde nogen Forlening af Kronen, holdt sine væbnede Svende. Endelig kunde Byerne i paakommende Tilfælde stille en Deel krigsøvet Mandskab, men man feiler neppe ved at antage, at de Mænd, som Lensherrerne tilsammentagne havde i sin Tjeneste, dannede Hovedstyrken af den egentlige Krigerstand.

Lensherrerne vare i Besiddelse af den egentlige Magt i Samfundet.

Lensherrerne skulde vel blot være Landstyrelsens fornemste Redskaber, men opslugte i Virkeligheden næsten al dens Magt. Naar alle Lensherrer vare enige om at modsætte sig Kongens Villie, saa savnede han tilstrækkelige Midler til at sætte den igjennem.

---

[1]) Larsens samlede Skrifter I. 1. Side 329—331.

Om Lenenes Besættelse.

At Kongen uden Rigsraadets Medvirkning maatte være berettiget til at bestemme, paa hvilke Vilkaar og til hvem et Len skulde anbetroes, laa i Forholdets historiske Oprindelse, idet Lensherrerne, som før forklaret, kun vare kongelige Sysselmænd, der lønnedes paa en særegen Maade. I den første Tid efter Unionens Istandbringelse vedblev Kongen ogsaa efter eget Forgodtbefindende at ansætte Lensherrer, og medmindre han udtrykkelig havde meddeelt Forleningen paa Lensherrens Livstid (givet ham Livsbrev), synes han tillige at have anseet sig berettiget til vilkaarlig og naarsomhelst at tilbagekalde den. Vel seer man, at Erik af Pommern har indhentet det danske Raads Samtykke til at overdrage Udlændinger danske Len[1]), men dette beviser ikke, at han har brugt samme Fremgangsmaade ved Forleninger til Indlænding. Raadets Samtykke er i alt Fald ikke paaberaabt i Lensbrevene af 8 Sept. 1400 og 15 April 1412 eller i Christopher af Baierns Forleningsbreve af Juli 1442 til Thorgaut Beinktsøn paa Ekers Len i Norge og af 13 October 1442 til den danske Erkebiskop paa Lindholms Slot i Skaane[2]). Og i Gjenbrevene af 31 Januar og 5 Februar 1405, 25 Mai og 5 September 1406 og 14 Juni 1427[3]) forpligte Lensherrerne sig til at oplade de modtagne Len, naar Kongen (ikke først naar Kongen og Raadet) fordre dem tilbage.

Det er imidlertid indlysende, at flere stærke Bevæggrunde maatte drive Rigsraadet til at stræbe efter Andeel i i Forleningsmyndigheden. For det første Hensynet til dets egen politiske Magt. Det var alene Besiddelsen af de fleste og største Len, som gav Raadets Medlemmer den Evne til at gjøre Modstand mod andres Villie og iværksætte sin egen, der betingede Muligheden af, at denne faatallige og sjeldent forsamlede Corporation kunde erhverve og bevare sin overmægtige Indflydelse. Dernæst Raadsherrernes Omhu for deres egen og deres Standsbrødres økonomiske Vilkaar. For-

[1]) Hvitfeldt Side 813.

[2]) N. Dipl, II. No. 665 og 623, V. No. 714 samt Brings Handlingar och Påminnelser III. 248.

[3]) Molbechs danske Dipl. I. Side 197, 199 og 253, Nye danske Magazin VI. 237 og Hvitfeldt Side 735.

leningerne vare nemlig en Kilde ikke mindre til Rigdom end til Magt. Endelig Ønsket om at sikre deres Fædrelands Selvstændighed ligeoverfor de øvrige Unionsriger. Det bedste, ja det eneste sikre Værn mod, at Kongen satte fremmede til at styre noget af sine Riger, maatte søges deri, at dets Forleninger blot kunde bortgives med dets Rigsraads Samtykke.

Det var sandsynligviis det sidste Hensyn, som først foranledigede noget af Rigernes Raad til at fremkomme med Fordring paa denne Udvidelse af dets Myndighed. Thi det var i Sverige, og efterat Uvillien mod de fremmede Lensherrer der havde skaffet sig Luft i aabenbar Opstand, Spørgsmaalet vaktes. Det tog dog nogen Tid, førend det svenske Rigsraad fik sat sit Ønske igjennem. Ved Voldgiftskjendelsen af 18 October 1435 § 12[1]) blev det fastsat, at Kongen vel skulde høre Rigsraadet, førend han bortgav noget Len, men at han, selv hvis Raadet var uenigt med ham, kunde bortsætte det til den Indlænding, han fandt nyttigst for Riget. Fordringen har altsaa dengang ikke vundet den almindelige Mening for sig. Nødvendigt blev Rigsraadets Samtykke til Forleninger i Sverige først ved Christopher af Baierns Haandfæstning § 4, gjentaget i Christian I.s Hdf. for dette Rige § 6. Det berettes imidlertid, skjønt i et meget upaalideligt Kildeskrift, at Christopher af Baiern omgikkes med de svenske Forleninger paa en Maade, som maa have gjort det umuligt, at Forskriften om Indhentelsen af Rigsraadets Samtykke kan være bleven overholdt. Han skal nemlig have skiftet Lensherrer saa ofte, at ingen var sikker paa sin Forlening. Ingen beholdt et Len længere, end til en anden kom til Kongen og begjærede det. Grunden til denne besynderlige Fremgangsmaade antydes at have været, at Kongen gjorde sig Fordeel af Lensbrevenes Udstedelse. Men den hele Beretning bærer Overdrivelsens Præg[2]). Man har fra hans Regjeringstid kun et eneste trykt svensk Lensbrev, nemlig det, hvorved han den 11 Juni 1442 overdrog Østhamar Len til Erke-

[1]) Hadorph, Tillæg til Riimkrøniken Side 102.
[2]) Olaus Petri, Sveriges Krønike, Udgaven af 1860, Side 207.

biskoppen af Upsala[1]). Det synes vistnok at være udstedt uden Raadets udtrykkelige Samtykke, men et saadant ansaaes maaske overflødigt, naar det var et Raadsmedlem, som erholdt Lenet. For Danmark foreskrev Christian I.s Hdf. § 6 Indhentelse af Rigsraadets Raad vel ikke til enhver Forlening, men kun forsaavidt der med samme fulgte noget Slot. Dette var imidlertid her Tilfældet med de fleste større Len. I dette Rige har Forskriften vistnok ikke fortrinsviis havt sin Rod i Frygt for, at Kongen skulde bortgive dets Forleninger til Udlændinger, — hvilket allerede var forbudt ved Haandfæstningens § 4, — men snarere i Rigsraadets Omhu for dets egen Magt. Forskriften forekommer nemlig i samme Paragraph, hvor den Grundsætning, at Kongen intet mærkeligt Ærinde skulde foretage eller fuldbyrde uden Raadets Samtykke, for første Gang bliver udtalt i nogen dansk Haandfæstning. For Norges Vedkommende blev det hverken saa snart eller saa tydeligt som i de andre Riger bestemt, at Kongen maatte indhente Rigsraadets Samtykke til Meddelelse i alt Fald af de vigtigere Forleninger. Christian I.s norske Haandfæstning siger i Forbindelse med Forskriften om, at Kongen hvert tredie Aar skulde drage til Norge: „Og hvad vi da bestille om Slot, Land eller Len med vort Raads Raad i Norge, det skal blive standende, indtil vi igjen komme til Norge, uden nogen afgaaer desforinden, den som Rigens Rente haver, og uden den, som Land, Len eller Slot i Værge haver, sig forbrød mod os desforinden“. Kongen erklærede sig vel altsaa under sit Ophold inden Riget uberettiget til uden Rigsraadets Samtykke at bortsætte dets Len. Men naar noget af disse under Kongens Fraværelse blev ledigt, saa maatte han selvfølgelig besætte det. At det norske Rigsraads Samtykke dertil skulde indhentes, kunde vel paastaaes at flyde af Haandfæstningens almindelige Forskrift om dets Nødvendighed ved enhver vigtigere Beslutning, men har neppe været Meningen, da det ikke, saaledes som i flere andre Tilfælde, udtrykkelig er sagt.

---

[1]) Spegels Bilag til Sveriges Biskopskrønike Side 44.

At Christian I. i dette Punkt overtraadte saavel sin danske, som sin norske Haandfæstning, lader sig neppe betvivle. Der er vistnok fra hans Regjeringstid intet egentligt Forleningsbrev paa noget dansk Len opbevaret, og hvad Lensbrevene paa Solør af 11 Nov. 1454[1]) og paa Skagafjords Len i Island af 29 Nov. 1460[2]) angaar, saa ere de begge udstedte under Kongens Ophold i Danmark, og idetmindste det første vistnok paa en Tid, da Lenet var ledigt, altsaa da Kongen havde Ret til paa egen Haand at besætte det. Men paa den anden Side har denne Konge, som senere skal omhandles, oftere mod Haandfæstningernes bestemte Forbud pantsat baade norske og danske Len, og at han skulde have været mere samvittighedsfuld ved Meddelelsen af simple Forleninger, er urimeligt at antage. Især gjælder dette, hvad de norske Forleninger angaaer, da det norske Raad, som før nævnt, efter Christians Død førte Klager over, at de vare bortgivne til Udlændinger.

Kong Hans afgav, uden Tvivl for at vinde det svenske Rigsraad, i sin Haandfæstning § 3 for alle tre Rigers Vedkommende det Løfte, at han ikke skulde antvorde Slotte eller Len uden med de ypperste og bedste Rigsraaders Raad i den Landsende, hvor Slottene vare beliggende. Det berettes ogsaa, at det var med det svenske Raads Samtykke, han i 1497 gav Steen Sture Forleninger[3]). Han har imidlertid senere paa egen Haand overdraget saavel Sture som Erkebiskoppen adskillige Len[4]), og det ikke blot medens han opholdt sig i Sverige, men ogsaa, som Brev af 24 Marts 1501[5]) viser, under sin Fraværelse, altsaa medens den i hans svenske Haandfæstning § 38 omhandlede Commission skulde føre Regjeringen i dette Rige. Men da begge de nævnte Herrer vare Medlemmer af Rigsraadet og rimeligviis ogsaa af denne Commission, er det neppe anseet for noget Brud paa Haandfæstningen.

---

1) N. Dipl. II. No. 808.
2) Thorkelins Analecta Side 140.
3) Hvitfeldt Side 1020.
4) Spegel paa anførte Sted Side 68—70 og Dipl. Dalecarl. No. 172.
5) Dipl. Dalecarl. No. 280.

At han derimod aabenlyst har tilsidesat Haandfæstningens Forskrift om Indhentelsen af det norske Rigsraads Samtykke til Bortsættelsen af norske Len, er sikkert. Han havde med det norske Rigsraad aftalt, at Lensherren paa Island, Thorleif Bjørnsøn, skulde indfinde sig hos ham for at tage Landet til Len, men da Thorleif ikke var kommen, forlenede Kongen i Flensborg den 26 Nov. 1483 Didrik Pining, der formodentlig ovenikjøbet var en Udlænding, med Island, „indtil vi komme derom til Ords med vort elskelige Raad i Norge“ [1]). I Formen erkjendte han altsaa endnu sin Forpligtelse til at raadspørge det. Senere hen har han imidlertid fuldstændigen sat sig ud over den, thi 19 Decbr. 1498 [2]) forlenede han paa Baahuus uden det norske Raads Minde Henrik Krumedike og hans Hustru for deres Livstid med Viken, Mandal, Tune og flere andre norske Len. At det norske Raad ikke har samtykket i Otto Ruds, Nils Bilds og Jørgen Vestenies Ansættelse i Norge, kan vel ogsaa betragtes som temmelig sikkert.

Heller ikke er Bestemmelsen bleven overholdt i Danmark. Den blev efter Christian II.s Forslag [3]) udeladt af hans Haandfæstning, hvilket neppe vilde være skeet, hvis den var bleven anseet nyttig og iværksættelig. Som de mange i Suhms Samlinger indtagne Lensbreve fra Christian II vise, udfærdigede han dem altid paa egen Haand [4]). Ligesaalidt forbeholdtes der i Frederik I.s Haandfæstninger Rigsraadene nogen Andeel i Forleningsmyndigheden.

Af hvilken Grund Kongen beholdt Ret til at vælge Lensherrer.

For Norges Selvstændighed vilde det have været en Sag af største Betydning, om ethvert norsk Forleningsbrevs Gyldighed havde været betinget af Rigsraadets Bifald. Men en saadan Regel vilde have medført altfor store Ulemper. Lensherren var en for Lenets Sikkerhed og Kongens Interesser saa vigtig Person, at hans Post ikke kunde staa ubesat. Det var vel derfor næsten uundgaaeligt, at Kongen under

[1]) Ketilsons islandske Forordninger Side 68—72.

[2]) N. Dipl. V. No. 982.

[3]) Allen II. Side 594.

[4]) Saaledes forlenede han i 1515 uden det norske Raads Samtykke Søren Norby med Island, Suhms Samlinger II. 1. 131.

Ophold i Danmark bortgav de ledige norske Len uden vente den lange Tid, det medtog at sammenkalde og derhandle med det norske Rigsraad. Derimod kunde der stnok intet have været til Hinder for, at Kongen, naar et nsk Len skulde besættes, havde indhentet Betænkning fra Raadsherrer, som opholdt sig i hans Nærhed. Kong ns's Haandfæstning § 3 lader sig imidlertid ikke nøie herd. Den foreskrev, som det vil erindres, at han skulde re Raadsherrerne i den Landsende, hvor Lenet var beggende, hvilket allerede var besværligere. Hovedgrunden at det danske Rigsraad tillod denne Forskrift at gaa i rglemmelse og at udelukkes af de følgende Haandfæstnin-r, laa imidlertid vistnok deri, at det fik betinget sig, ikke ne at Len kun maatte bortgives til Adelsmænd, see Kong ns's Hdf. § 3, Chr. II.s Hdf. § 27, Fred. I.s Hdf. for nmark § 32, men ogsaa, som før nævnt, at dets egne dlemmer, saavel de geistlige som de verdslige, skulde ve et Slags Fortrinsret til Forleningerne, see Chr. II.s Hdf. , jvfr. Fred. I.s danske Hdf. § 9. Ved disse Bestemmelser, vare overflødige, hvis Rigsraadets Samtykke havde været lhentet til enhver Forlening, maa det danske Raad sandligviis have anseet de Interesser, for hvis Skyld det kunde ke Andeel i Myndigheden til at vælge Lensherrer, tilækkelig betryggede.

Lenene bortsattes fremdeles paa Vilkaar, der med Hen til Lensherrens Rettigheder og Forpligtelser i Forhold Kongen vare meget forskjellige: som Pant, mod Tjete, mod bestemt Afgift eller paa Regnskab. Den Fri til at bestemme Forleningsvilkaarene, der oprindelig til-n Kongen, blev ligesom hans Ret til at vælge Lensherrer, rt til Gjenstand for Indskrænkninger.

Kongerne vare under den Pengenød, hvori de hyppigen andt sig, stærkt fristede til at reise Laan ved at pantsætte nene. Disse Pantsættelser vare imidlertid til saa stor Skade Kongemagten og Staten, at de ældre Haandfæstninger ragtede dem med afgjort Ugunst. De bleve i Christian Hdf. for Danmark § 8, Christian I.s og Carl Knutsøns andfæstninger for Norge, Christian I.s Hdf. for Sverige §

6 og Kong Hans's Hdf. § 4 forbudte, forsaavidt de ikke godkjendtes af Raadet. For Adelen og Prælaterne, hos hvem Kongen fornemmelig søgte Laan, vare Pantsættelser af Lenene imidlertid en Kilde til saa stor Vinding, at disse Forbud i alt Fald ikke i Danmark paasaaes overholdte. Christian I. har flere Gange uden det danske Rigsraads Samtykke pantsat dette Riges Len [1]). Det samme gjælder om Kong Hans, uagtet han, som nys bemærket, endog var forpligtet til at høre Raadet om simple Forleninger [2]). Af Christian II.s Hdf. og Fred. I.s Hdf. for Danmark udelodes Forbudet mod Pantsættelse af Lenene, og som Brevene af 27 Juni 1514, 12 og 22 Juli 1516, 9 April 1517, 18 Mai 1518 og 25 April 1520 [3]) vise, har den førstnævnte Konge oftere paa egen Haand stillet danske Len til Pant. I Norge gik det paa samme Maade, men ikke uden Protest fra det norske Rigsraad. Christian I. pantsatte paa egen Haand norske Len til sine egne Undersaatter, saaledes ved Brev af 19 Aug. 1464 [4]) Stjørdalen til Henrik Jenssøn, og i sit Klageskrift over hans Regjering forlangte det norske Raad, at Skien, Midsyssel og andre Land og Len, som vare bortpantede eller bortgivne, skulde komme til Raadets Haand igjen ligesaa frie, som Kongen havde modtaget dem [5]). Derimod gjentog det norske Raad i 1513 ikke særskilt Fordringen om, at dets Samtykke skulde indhentes til Pantsættelser af Rigets Len, heller ikke indtoges nogen almindelig Bestemmelse derom i Fred.

---

[1]) Chr. I.s Dipl. No. 23, 83, 112 og 217.

[2]) Ifølge en Opgave, som Geheimearkivar, Conferentsraad Wegener velvillig har meddeelt, nævnes Rigsraadets Samtykke ikke i noget af de Pantebreve, som Kongen har udstedt og som findes i det danske Geheimearkiv, nemlig det af 11 Februar 1467 paa Jønestede i Skaane til Holger Henriksøn Ulfstand, af 24 Aug. 14[illegible] paa Koldinghuus til Erik Nilssøn Rosenkrands og af 29 Juni 14[illegible] paa Hindsherred til Preben Podbusk.

[3]) Suhms nye Saml. I. 1. 140, II. 3. 161, I. 2. 152 og 165, III. 1.5[illegible] og I. 4. 362.

[4]) N. Dipl. III. No. 865.

[5]) Hadorph, Tillæg til Rimkrøniken Side 305. Skiens Syssel havde Christian formodentlig pantsat til sin ældste Søn, see N. Dipl. II. No. 913.

I.s norske Haandfæstning, hvis § 25 blot forbyder Kongen uden Rigsraadets Samtykke at pantsætte Len til Udlændinger. Af Brev 21 Mai 1528[1]) sees ogsaa, at Kongen i Danmark uden det norske Raads Samtykke har pantsat norsk Len.

Beslægtede med Pantsættelser af Len vare det Slags Dispositioner over disse, som fandt Sted ved Fastsættelsen af Dronningernes Livgeding. Til Underholdning under deres Ægteskab og Enkestand tillagdes der dem nemlig gjerne en vis Deel af hvert Rige, hvis Indtægter de bleve berettigede til at oppebære, og hvis Len de efter deres kongelige Ægtefællers Død undertiden selv have bortsat[2]). Bestemmelserne om Dronning Philippas Livgeding synes at være givne med Rigsraadenes Minde[3]). At det norske Rigsraad har givet sit Samtykke til Christopher af Baierns Morgengave for sin Dronning, siges udtrykkelig i Brevet af 15 Sept. 1445[4]). Derimod viser det norske Raads Klage[5]), at Christian I. uden dets Samtykke havde forpantet en stor Deel af Norge til sin ældste Søn Kong Hans's Gemalinde Christina. Naar et Len bortsattes paa Regnskab, blev Lensherrens Løn eller Genant gjerne sat lavt, især naar Lenet henlaa til Kongens Fadebuur, i hvilket Tilfælde han ansaaes berettiget til at lade det bestyre ved uadelige Fogder. Erholdt Lensherren det paa Afgift, blev derimod denne sædvanlig bestemt til en forholdsmæssig liden Andeel af den Indtægt, Lenet kastede af sig. For Kongen var derfor den første, for Adelen den sidste Fremgangsmaade i Almindelighed den fordeelagtigste. Forleningsvæsenet gav saaledes Anledning til en stadig Kamp imellem dem, deels om Forleningsmaaden, deels om Lensafgifternes Størrelse. Dronning Margreta, der i flere Retninger med stor Kraft og Dygtighed satte Skranker for Adelens Anmasselser „gjorde (i Danmark) mange Forordninger om

[1]) Norske Rigsregistranter, første Bind.
[2]) N. Dipl. II. 984.
[3]) Jvfr. Brev af 13 Juni 1420 hos Hvitfeldt Side 679.
[4]) Nor III. 3. 48.
[5]) Hadorph, Tillæg til Riimkrøniken Side 305.

Rigens Len paa Afgift, saa hun paa en snar Tid samlede mange Penge“[1]). At hun i Norge værnede strengt om Kongedømmets Rettigheder, viser hendes Instruction for Erik af Pommern[2]). Den Indflydelse, hun udøvede i Sverige, var som navnlig Nykøpings-Stadgan af 1396 godtgjør, saa stor, at hun formodentlig ogsaa der har formaaet at ordne Forleningerne paa en for Kongedømmet fordeelagtig Maade. At der senere, indtil Christian I.s Tid har været nogen Uenighed om, hvorvidt Lenene skulde bortsættes paa Regnskab eller paa Afgift, og i sidste Tilfælde om, hvorvidt Kongen var berettiget til paa egen Haand at forhøie den, berettes ikke ligefrem. Man tør imidlertid gjette paa, at der baade i Sverige og Danmark har udviklet sig en sædvansmæssig Regel om, hvilke Len Kongen havde Ret til at lægge til sit Fadebuur. Thi de tre svenske Len, i hvilke Erik af Pommern ved Overeenskomsten af 1435 fik Ret til at ansætte ikke blot svenske, men ogsaa norske eller danske Lensherrer, nemlig Stockholm, Calmar og Nykøping, tillodes det ogsaa Kong Hans i 1497 at bortsætte med samme Frihed, og naar Grunden dertil i sidstnævnte Aar udtrykkelig siges at være, at de henlaa til Kongens Fadebuur, saa er det rimeligt, at den ogsaa har været tilstede i 1435. Det synes saaledes, at disse Len stadigen have været bortsatte paa Regnskab. At Kongen i 1497, men ikke i 1435, fik lignende fri Dispositionsret over Ørebro Len, kan maaske forklares saaledes, at det var et Fadebuurslen for Dronningen[3]), og at Kong Hans's Gemalinde i 1497 endnu var i Live, medens Dronning Philippa i 1435 var død. Hvad Danmark angaaer, saa vise det danske

---

[1]) Hvitfeldt Side 604, jvfr. Munch det norske Folks Historie, anden Hovedafdeling II. Side 224.

[2]) Nye danske Magazin VI. 247—264, navnlig 254. „Item at han lader ingen have Magt til at sætte hannem neder eller op eller at lægge de Len fra hannem, som han nu haver, uden Gud og sig selv og os, efterdi der findes somme, som ikke ere ham gode, fordi han er en udenlandsk Mand og staar fast paa det, som Kronen haver Ret til.

[3]) Jvfr. Christian I.s Dipl. No. 181 Side 260, som viser, at netop dette Len laa til Dronning Dorotheas Fadebuur.

Rigsraads Breve af 4 og 19 November 1468[1]), som bemyndigede Kongen til at inddrage de Len, der havde pleiet at ligge til Kronens Slotte, at der i saa Henseende havde hersket en bestemt Sædvane. I Kong Hans's Tid maa enten han eller Sønnen, der i Slutningen af hans Regjering næsten kan siges at have været hans Medregent, have stræbt at gjøre Lenene mere indbringende for Kronen. Thi i sin Haandfæstning § 51 maatte Christian II. efter Adelens Forlangende[2]) love, at han med Tiden vilde unde og forlene Danmarks og Norges indfødte Edlinge af de Len, som Adelsmænd pleie at have i Forlening, men som da henlaa til Regnskabs Slotte, paa det at Adelen kunde blive ved Magt og redebon til at afværge Rigets Skade. Frederik I. blev nødt ikke blot til at gjentage dette Løfte i sin Hdf. for Danmark § 57, men for at komme i Besiddelse af Thronen ogsaa til virkelig at bortsætte de danske Len paa Vilkaar, der vare saa ufordeelagtige for Kronen, at den i alt Fald i Følge hans egen Paastand ikke af dem havde Indtægt nok til at udruste trende Skibe[3]). Da Rigsraadet paa Herredagen i Roeskilde 1523 fremlagde en Fortegnelse over de danske Len med Opgave over, hvorvidt de pleiede at ligge til Kongens Fadebuur eller bortsættes paa Tjeneste eller Afgift, udtrykte det sig imidlertid paa en Maade, der lader formode, at det ikke i alle Tilfælde ansaa denne Sædvane bindende for Kongen[4]), og Frederik I. vidste siden, da han havde faaet fast Fod i Riget, at erhverve Raadets Tilladelse til at inddrage alle de Forleninger, han ved sin Thronbestigelse havde meddeelt, selvfølgelig i den Hensigt at forandre Vilkaarene saaledes, at de bleve gunstigere for Kronen. Iværksættelsen af denne Foranstaltning stødte imidlertid paa store Hindringer. I 1526 forelagde Kongen Rigsraadet en Fortegnelse over de Len, af hvilke han endnu ikke var kommen i Besiddelse, og bad

---

[1]) Chr. I.s Dipl. No. 145.
[2]) Allen II. 587.
[3]) Nye danske Magazin V. 35.
[4]) Nye danske Magazin VI. 274 ff., see navnlig Ytringerne om Kalundborgs og Koldings Len.

om dets Hjælp til at faa dem tilbage. Rigsraadet svarede, at det havde været Sædvane, at Raadet og Adelen havde havt Lenene paa Tjeneste og Afgift, og at aldrig de eller deres Forfædre havde gjort saa stor Tyngsel og Tjeneste deraf som da [1]).

Ogsaa i Norge stræbte Rigsraadet at faa istand en Regel om, hvilke Len der skulde sættes paa Tjeneste og Afgift, og om dens Størrelse. Af Christian I.s norske Haandfæstning flød det, at Bestemmelse derom skulde træffes under Kongens Ophold i Riget med Raadets Samtykke, og at de fattede Beslutninger ikke skulde forandres under Kongens Fraværelse. Og i sin Haandfæstning § 51 lovede Kong Hans særligt for Norges Vedkommende, at han efter sin Kroning skulde skikke om alle Slot og Len at sætte paa Afgift og Tjeneste efter Rigsraadets Raad. Dette Løfte er sandsynligviis for Øieblikket indfriet, men senere, i Slutningen af Kong Hans's Regjering, igjen brudt, thi i Klageskriftet af 1513 forlangte det norske Raad, at Kongen vilde lægge de Len til Slottene, som pleiede at ligge dertil, og uden hvilke de blot vare Lensherrerne til Byrde, fremdeles at han vilde sætte Lenene paa passende Afgift, saa at Lensherrerne kunde forbedre Slottene og uden Tab holde Folk paa disse for at afværge Rigets Skade og Fordærv, og endelig, at han ikke maatte sætte Afgiften høiere, end den havde været i hans Faders og Farfaders Tid. Kongen svarede, at han med Norges Riges Raad vilde gjøre en venlig og skjellig Skikkelse derom. I hans Haandfæstning indtoges der imidlertid ikke for Norge nogen særlig Bestemmelse om dette Punct, og Christian lod som bekjendt flere af Norges vigtigste Len bestyre for sin egen Regning af uadelige Fogder eller Skrivere.

Frederik I.s norske Haandfæstning optog ingen Bestemmelse svarende til hans danske Hdf. § 57, der gav den danske Adel Tilsagn om igjen at erholde de Len paa Tjeneste eller Afgift, som mod Sædvane vare blevne lagte til Regnskabs Slotte. I denne Konges norske Forleningsbreve fastsattes Afgiften ofte til „den sædvanlige“, eller til „saadan Af-

---

[1]) Nye danske Magazin V. 28, 32, 42, 99, 101—102 og 207.

gift, Tjeneste og Tynge til Kongen, som der af Lenet pleiede at gaa i Kong Hans's Tid", see tvende Breve af 23 Marts 1524 samt Breve af 21 August 1527 og 26 Decbr. 1528[1]). Meget hyppigt synes dog ogsaa Afgifterne at være vilkaarligt bestemte, og Brevet af 10 Nov. 1524 viser, at Kongen ikke tog i Betænkning paa egen Haand at forhøie dem. Der synes ikke at have været Grund til Anke over, at han under sit Fadebuur inddrog norske Len, som før havde været bortsatte paa Afgift. Men da Controllen maa have været ulige vanskeligere at føre med de norske, end med de danske Fadebuurslen, har neppe Fristelsen til en saadan Forandring i Forleningsvilkaarene været stor.

Hvorvidt Kongen paa egen Haand kunde tage Forleningerne tilbage.

Vi skulle dernæst undersøge, hvorvidt Kongen har tiltrængt Rigsraadets Samtykke til at tilbagekalde en Forlening eller afsætte Lensherrerne.

Foreløbigt maa det her gjenkaldes i Erindringen, at Kongens oprindelige Frihed til at fastsætte Forleningsvilkaarene efter eget Tykke ogsaa strakte sig til Forleningens Varighed, alene med det Forbehold, at han ikke maatte bortsætte noget Len ud over sin egen Regjeringstid. Han kunde nemlig frit disponere over sine egne, men ikke over sin Efterfølgers Rettigheder. Ved en ny Konges Thronbestigelse maatte altsaa enhver Forlening kunne tilbagekaldes, selv om den var given Lensherren paa hans Livstid eller paa et vist endnu ikke forløbet Antal Aar. Denne Indskrænkning i Kongens Ret til at fastsætte Forleningstiden, var imidlertid endog før Calmarunionen svækket ved den Skik at pantsætte Lenene; thi betragtet fra Privatrettens Standpunkt maatte Panthaverens Krav paa at beholde Lenet vare, indtil han fik tilbagebetalt den Sum, for hvilken det var pantsat. Allerede Dronning Margreta gav Forleninger paa Lensherrens Livstid, selv om Lenet ikke blev ham pantsat[2]), og det endog i Sverige, med hvis skrevne Lov dette kom i Strid. Ved Christian I.s Haandfæstninger for Danmark og Norge, samt ved Kong Hans's Hdf. § 27, Christian II.s Hdf. § 23 og Fred. I.s Hdf. for

[1]) Samtlige i norske Rigsregistranters første Bind.
[2]) Molbechs danske Dipl. I. Side 217, Nye danske Mag. VI. 236.

Danmark § 27, som paalagde dem at holde sine Forgjængeres Breve, vandt imidlertid den Sætning, at Lensbrevenes Gyldighed ikke bortfaldt ved deres Udstederes Død, i alt Fald i Norge og Danmark, Stadfæstelse. Ganske uindskrænket har dog Kongens Ret til at udstrække Forleningstidens Varighed ikke været. Christian I.s danske Haandfæstning § 13 erklærer nemlig, at de Breve, som hans Forgjænger havde givet paa Slot, Len eller Rente efter nogen Mands Død, som da levede, eller efter nogen Mands Tid, som ei da var omkommen, skulde være døde og magtesløse. I den norske Haandfæstning lyder Paragraphen saaledes: „End ere nogle Breve udgivne, som lyde om Pant at løse for nogen Summa Penge, efter nogen Mands Livstid, de blive døde og magtesløse.“ Heraf fulgte altsaa, at Forleninger til en Mand og hans Arvinger vare ugyldige, naturligvis kun i Forholdet mellem den følgende Konge og den oprindelige Lensherres Arvinger. Maaske er Bestemmelsen tillige rettet mod sekundære Pantsættelser, ifølge hvilke den anden Prioritetshaver skulde tiltræde det pantsatte Len, naar den første Panthaver døde.

Forleningerne vare saaledes ogsaa med Hensyn til deres Varighed paa det nærmeste Gjenstand for fri Overeenskomst. Havde nogen faaet et Len paa sin Levetid eller paa et vist Antal Aar, maatte baade den Konge, der havde meddeelt Forleningen, og hans Eftermænd lade Lensherren beholde det efter Lensbrevets Lydelse, medmindre han ved Utroskab eller Ulydighed forbrød sin Ret. Var noget Len bortsat paa den Betingelse, at Kongen naarsomhelst kunde kræve det tilbage, synes det omvendt indlysende, at Lensherren ingen Ret havde til at undslaa sig for at opfylde dette Vilkaar. Saaledes har formodentlig ogsaa Sagen fra først af været betragtet. Men allerede ved Christopher af Baierns svenske Haandfæstning § 4 blev det bestemt, at Kongen ikke skulde fratage nogen Lensherre det ham forlenede Slot uden Samtykke af Rigsraadet eller dets staaende Udvalg, hvilken Forskrift i Christian I.s svenske Haandfæstning blev udstrakt til alle Forleninger. Ogsaa Christian I.s norske Haandfæstning maa antages at have villet forbyde ham uden Rigsraadets Samtykke

at afsætte Lensherrerne, medmindre nogen af dem forbrød sig, og Kongen paa Grund af sin Fraværelse var hindret fra at høre Raadet. Derimod opstiller denne Konges danske Haandfæstning i saa Henseende ingen Indskrænkning i hans Magt, og der gives heller intet Bevis for, at han har anseet sig uberettiget til paa egen Haand at afsætte sine Regnskabsfogder, eller de Lensherrer, hvis Forleninger kun vare meddeelte under Forbehold af Ret for Kongen til naarsomhelst at tilbagekalde dem. Vistnok har det danske Rigsraad ved Breve af 4 og 19 November 1468 [1]) tilladt Kongen „strax igjen at fange og til sig annamme alle de Len, som til Kronens Slotte pleie at ligge og ei Penge paa givne ere (ɔ: pantsatte for Pengelaan), hvad enten de ere paa Livsbrev givne eller andre". Heraf sees vel, at Kongen ikke ansaaes strengere bunden ved sit i et Forleningsbrev givne Tilsagn, end at han med Rigsraadets Samtykke kunde inddrage endog de Len, som vare bortsatte paa Lensherrens Livstid eller paa visse Aar. Men at Rigsraadets Samtykke udfordredes, naar Kongen ved at fordre Lenet tilbage kun gjorde Brug af en Ret, han udtrykkelig havde forbeholdt sig, kan neppe udledes af disse Breve. Naar derimod Kong Hans's Hdf. § 3 for alle tre Riger bestemmer, at „Kongen ingen maa antvorde Slotte eller Len eller afsætte uden med de ypperste og bedste Rigens Raads Raad i den Landsende, som Slottene beliggende ere, og gjøre dem vitterligt for hvad Sag nogen afsættes, og de da sige og raade derpaa, som de ville svare for det Riges menige Raads Raad", saa ere Udtrykkene vistnok altfor omfattende og bestemte til at forstaaes anderledes, end som en Tilkjendegivelse af, at Kongen ikke uden en af Rigsraadet godkjendt Grund kunde gjøre Brug af den Ret, han i Lensbrevene maatte have betinget sig til at inddrage Len, der vare bortsatte paa Afgift eller Tjeneste. Jo mere Lensherrerne tabte Characteren af Kongens private Fuldmægtiger, desto naturligere blev det ogsaa, at de erholdt Beskyttelse mod vilkaarlig Afsættelse. Men derfor er det paa den anden Side antageligt, at Kong Hans's Haand-

fæstning § 3 ikke har havt Lensherrerne, eller som de i Almindelighed kaldtes, Fogderne paa de kongelige Regnskabslotte for Øie. Thi disse betragtedes endnu vistnok blot som Kongens Tjenere. Bestemmelsen var forøvrigt nærmest skreven for Sveriges Skyld, blev sandsynligvis ligesaalidt efterlevet i Danmark som i Norge og udelodes baade af Christian II.s og Frederik I.s Haandfæstningsr. Af de før omtalte Forhandlinger paa de danske Herredage 1524—1530 seer man, at denne Konge dog ikke har vovet paa egen Haand at inddrage de danske Len, som han ved sin Thronbestigelse havde bortsat paa en for Kronen saa ufordeelagtig Maade. Hvorvidt disse Forleninger have været givne paa Livstid eller visse Aar eller paa ubestemt Tid, vides imidlertid ikke. Forhandlingerne give derfor ingen sikker Oplysning om Udstrækningen af Kongens Adgang til at inddrage Len, som vare bortsatte paa det sidstnævnte Vilkaar. Af nogen Betydning for dette Spørgsmaal er det maaske, at denne Konge synes at have betvivlet sin Ret til paa egen Haand at afsætte Lensherrer endog paa Regnskabslottene, hvilken Ret Rigsraadet imidlertid tilkjendte ham [1]). Hvad de norske Len angik, saa vise vistnok Brevene af 29 Aug. 1532 og 17 Januar 1533, at Kongen, forsaavidt Lensbrevene ikke forbeholdt ham Ret til at inddrage Lenene, ansaa sig bunden ved dem. Men paa den anden Side har han, som fremfor alt Brevene af 29 Juni 1527 bevise, ingen Skrupler gjort sig ved paa egen Haand at afsætte endog dem, som havde erholdt Len efter det norske Rigsraads Begjæring, naar Forleningen blot var meddeelt paa ubestemt Tid. Ved disse Breve fratog nemlig Kongen Olaf Galde Akershuus Slot, som det norske Raad ved Brev af 23 August 1524 [2]) havde forlangt ham overdraget.

En Pantelensherres Besiddelsesret varede, indtil han enten fik sin Betaling eller forbrød sig paa en Maade, der gav Kongen rimelig Adgang til at inddrage Lenet. Spørgsmaa-

---

[1]) Nye danske Magazin V. 44.

[2]) N. Dipl. I No. 1067.

let herom var imidlertid undergivet Domstolenes Afgjørelse [1]). Stundom var der tillagt Panthaveren Ret til i et vist Antal Aar at beholde Lenet uindløst [2]). Naar Panthaveren skulde antages at have faaet sit Tilgodehavende dækket, var Gjenstand for Tvist. Dronning Margreta gjorde den Regel gjældende, at de Indtægter, Panthaveren oppebar af Lenet, skulde komme til Afdrag paa Hovedstolen [3]). Christian I og, som det synes, hans nærmeste Forgjængere forpligtede sig derimod ved flere Leiligheder til at tilbagebetale den hele Hovedstol uden saadan Afkortning. Dette Vilkaar var imidlertid saa byrdefuldt for Kongedømmet, at han søgte at faa det kjendt ugyldigt. Derpaa gik virkelig ogsaa i 1453 det danske [4]) og i 1458 det svenske Rigsraad [5]) ind, idet de begge erklærede, at Vilkaaret kom i Strid med den kanoniske Rets Forbud mod at tage Renter af Pengelaan.

Det hændte endvidere, at Kongerne satte Len i Pant, uagtet Panthaverne ikke havde laant dem Penge derpaa. Dette var i Regelen Proformaværk og følgelig et iøinefaldende Misbrug. Det danske Rigsraad tillod derfor ved de nævnte Breve af 4 og 19 November 1468 Kongen at inddrage alle saadanne Panter.

Pantelensherrernes Rettigheder vare saa besværlige for Kongerne, at disse lettelig bleve fristede til næsten ved hvilkesomhelst Midler at søge Pantelenene tilbage. Nogen almindelig Inddragning uden Udløsning af Panthaverne fandt dog aldrig Sted, ikke engang under Dronning Margreta, og det uagtet hun baade i Sverige og i Danmark fik inddraget det pantsatte Krongods [6]), samt uagtet Pantsættelsen af dette aabenbart var baade mindre farlig og mindre ufordeelagtig

---

[1]) See Dom af 23 Juni 1459 i Chr. I.s Dipl. No. 89.
[2]) Sammesteds No. 112.
[3]) Nye danske Magazin VI. 259.
[4]) Hvitfeldt Side 858.
[5]) Chr. I.s Dipl. No. 75.
[6]) Nykøpingstadgan af 20 Sept. 1396 § 1, Hadorphs Tillæg til Riimkrøniken Side 63 og Dronning Margretas Forordninger for Jylland og Fyen af 24 Januar 1396 i Hvitfeldts Kr. Side 605 og Molbechs danske Dipl. No. 39.

for Kongedømmet end Pantsættelse af Lenene [1]). Derimod have Kongerne undertiden berøvet enkelte Panthavere deres Len enten ved rene Magtsprog, see Chr. II.s Hdf. § 63 og Fred. I.s Hdf. for Danmark § 42, eller ved Underfundigheder eller derved, at de med stor Strenghed paatalte de Overtrædelser, hvori Pantelensherrerne maatte have gjort sig skyldige [2]). At saadant ikke er indtruffet ganske sjeldent, synes man at kunne slutte af den Omhu, hvormed de senere Haandfæstninger søgte at værne om Pantelensherrernes Rettigheder. Kong Hans maatte saaledes i sin Haandfæstning § 36 love, at hver indenlandsk god Mand skulde nyde sine Panter efter sine Breves Lydelse uden Tjeneste og Tynge. I Anledning af det norske Raads Forlangende om, at Skiens Syssel, Midsyssel og de øvrige pantsatte norske Len skulde komme frie og kvit igjen til Norges Krone, gaves der vel i den samme Haandfæstnings § 8 et dermed overeensstemmende Tilsagn, som kunde synes at komme i Strid med Stadfæstelsen af Panteherrernes Rettigheder. Men Meningen med den sidstnævnte Paragraph var vistnok kun, at Kongen snarest muligt skulde udløse Panthaverne af sine egne Penge. Ogsaa ved Christian II.s Hdf. § 16, Fred. I.s Hdf. for Danmark § 21 og for Norge § 6 bleve Pantelensherrernes Rettigheder anerkjendte.

Hvorvidt Kongen under en Lensherres Besiddelsestid kunde forøge hans Forpligtelser.

Forsaavidt en Lensherre besad sit Len ved en Adkomst, der ikke tillod Kongen paa egen Haand at fratage ham det, maatte det følgerigtigen antages, at Kongen heller ikke vilkaarligen kunde forøge Omfanget af hans Forpligtelser eller indskrænke hans af Beleningen flydende Myndighed.

---

[1]) At hun ikke inddrog Pantelenene i Danmark, sees blandt andet deraf, at der ved Inddragningen i 1453 fandtes saadanne, som ikke havde været i Kronens Besiddelse siden Valdemar Atterdags Tid. See Hvitfeldt Side 858.

[2]) See f. Ex. den før omtalte Dom af 1459 og det Brev af 21 Januar 1458, hvorved Hartvig Krumedike oplod alle sine Forleninger til Kongen, N. Dipl. II. No. 823. Jvfr. Brev 24 August 1515, hvorved Chr. II indkaldte alle, som havde Pantebreve af de fremfarne Konger, til at møde med samme for ham og Raadet. Suhms Saml. II. I Side 136—137.

Saaledes har ogsaa Sagen været opfattet. Da det danske Rigsraad i 1468 for at forøge Kongedømmets Indtægter besluttede sig til at paalægge Pantelensherrerne en Skat og forhøie Afgiften for de øvrige Lensherrer, nedsatte det en Commission, og indkaldte ved de før nævnte Breve af 4 og 19 November 1468 alle, som havde Pantebreve, Gavebreve eller Forleningsbreve af Kongen eller hans Forfædre, til at møde med disse for Commissionen, der skulde „have fuld Magt til skjelligt Minde eller Ret at overveie de Breve og tillige at lægge om Tjeneste og Opbærelse og sidde over ret Regnskab, saa at vor naadige Herre paa Kronens Vegne vederfares det skjelligt er om Opbærelsen, og deslige dem som Pantene have". Hans's Hdf. § 33 forbød Kongen at indkvartere sine Svende hos de Adelsmænd, som havde Len i Pant eller paa Tjeneste (hermed menes da vel ogsaa dem, som havde Len paa Afgift), hvorimod han skulde lade dem underholde og befordre paa sin egen Bekostning, enten af dem, som havde Slot eller Len paa Regnskab, eller af Kammermesteren. Chr. II. Hdf. § 15 og Fred. I.s Hdf. for Danmark § 20 gik endogsaa saavidt som til at tillægge de Lensherrer, der havde Len til Pant eller paa Tjeneste, Ret til at beskikke Fogder og Herredskrivere, en Ret, som samtlige Lensherrer vistnok i Almindelighed baade før og siden i Gjerningen have udøvet (jvfr. Chr. III.s Hdf. § 14), men som denne Konge formodentlig har gjort Mine til at fratage dem. I det hele taget har Forskjellen i Lensherrernes Forpligtelser ligeoverfor Kongen eller i Forleningernes Varighed neppe medført nogen Forskjel i deres Embedsmyndighed.

Rigsraadet havde liden umiddelbar Indflydelse paa den daglige Styrelse.

Rigsraadet synes, efter hvad der her er udviklet, ikke engang i Danmark og endnu mindre i Norge at have havt stor umiddelbar Indflydelse paa Styrelsens Detaljer. Haandfæstningerne lagde vistnok an paa at tilveiebringe en vis Regelmæssighed i Afgjørelsen af det Spørgsmaal, hvorvidt Raadets Samtykke var nødvendigt eller overflødigt. I Virkeligheden har man derunder neppe, — uden i det høieste hvad Love og Paalæg af directe Skatter angaaer, — taget synderligt Hensyn til Beslutningens Art, men kun til den fore-

liggende Sags individuelle Beskaffenhed. Var den af særegen Vigtighed, og navnlig hvis den greb ind i Aristokratiets Interesser eller krævede dets Understøttelse, blev den i Danmark forelagt for Rigsraadet. I modsat Fald har Kongen ofte afgjort den paa egen Haand, selv om den henhørte til nogen af de Arter, hvori Haandfæstningerne foreskrev Indhentelse af Raadets Samtykke. Var der Fare paa Færde, er Raadet blevet spurgt ikke alene hyppigere end i fredelige Tider, men ogsaa om mange Ærinder, som Kongen under saadanne selv vilde have bragt til Endskab. Den Indflydelse, som Rigsraadet udøvede middelbart, og uden at den kom tilsyne gjennem Samtykke, som paaberaabes i offentlige Dokumenter, var i Danmark vistnok meget stor. Kongen vilde selvfølgelig ikke lettelig udsætte sig for det Slags Tilrettevisninger, som Rigsraadet efter Haandfæstningerne havde Ret til at give ham. Desuden behøvede han til Udførelsen af næsten alle sine Beslutninger Hjælp af de fornemste Stormænd, om ikke i deres Egenskab af Rigsraader, saa dog i deres Egenskab af Lensherrer. For en Konge, som ikke vilde sætte sin Krone i Fare, var det i Danmark følgelig nødvendigt at føre Styrelsen paa saadan Maade, at den i det hele ikke vakte Uvillie hos Rigsraadet.

Langt mere uafhængige vare Kongerne i Forhold til det norske Rigsraad. Dette var i sig selv svagere end det danske, og eftersom de vigtigste norske Len og geistlige Embeder gik over i danske Mænds Besiddelse, tabte det al Selvstændighed. Thi den overlegne Indflydelse, som de danske Lensherrer og Prælater udøvede i det norske Raad, brugte de i Almindelighed efter Kongernes Ønsker og i Foreningens Interesse.

§ 18.

Stænderne.

Geistlighedens Privilegier bleve i dette Tidsrum stadigt fornyede og endog udvidede. I Carl Knutsøns norske Hdf. og Chr. I.s Brev af 21 Januar 1458 fra Skara stadfæstedes endog det Tønsbergske Forlig eller Settargerden af

August 1277 om Kirkens Forhold til Staten [1]). Kirken rhvervede herved paa Papiret en større Myndighed, end len nogensinde før havde besiddet i Norge. Men denne tadfæstelse fik mindre at betyde, end den tidligere vilde ave havt [2]). Skjønt Hans's Hdf. § 1, Chr. II.s Hdf. §§ –10, Fred. I.s Hdf. for Danmark §§ 1—13 og for Norge § 1—5, 12—15 samt 42, 45 og 46 paa det høitideligste bekræftede Kirkens Privilegier, bleve disse i Virkeligheden især nder de tvende sidstnævnte Konger mere og mere tilsidesatte, og uagtet Fred. I baade i den danske og den norske laandfæstning udtrykkelig havde forpligtet sig til ikke at llstede Kjettere, Luthers Disciple eller andre at prædike i igerne, tillod han dette aabenlyst, ligesom baade han og lans Forgjængere havde begyndt at inddrage Kirkens Gods g at forlene Lægmænd dermed.

Lovgivningsmyndighed i de kirkelige Anliggender ud- Den kirkelige Lovgivning.
vede Kongerne ikke førend i den sidste Deel af Tidsrummet, og endnu i Recessen af 20 Sept. 1527 erkjendte Frederik I, at de almindelige Kirkeconciliers Decreter vare bindende for Riget. Da Christopher af Baiern i 1442 overenstemmende med Tilsagnet i sin Haandfæstning stadfæstede Magnus Eriksøns Landslov med de faa Forandringer, vorom de geistlige og verdslige Herrer vare komne overens, blev der i Loven vistnok optaget en Kirkebolk, hvis estemmelser i adskillige Stykker afvege fra den kanoniske et, men ved Stadfæstelsen forbeholdtes udtrykkelig ikke lot Adelens Privilegier, men ogsaa Kirkens Ret, („*salvis rivilegiis ecclesiarum et ecclesiasticarum personarum, nobilium, ilitum et militarium, qvibus præjudicium per præsens irroare non volumus, nec gravari*"). Desuden sagdes det udykkeligt, at Loven alene skulde tjene til Rettesnor for *udicia secularia* eller verdslige Sager. Men ikke destominre ansaa Geistligheden det nødvendigt i 1454 ved en Gjenagelse af den i 1347 nedlagte Protest mod Magnus Eriksøns

[1]) Paus's Samling af gamle norske Love II, Side 271 og N. Dipl. IV. No. 941.

[2]) Keyser II. Side 562.

Landslov at forebygge, at denne i sin nye Skikkelse skulde gjøre Indgreb i dens Privilegier [1]).

Kirkens Dommermyndighed.

Grændsen for den kanoniske Rets Virkekreds maatte, efter hvad der i denne Bogs første Afsnit er udviklet, følgelig fremdeles i Hovedsagen bero paa Omfanget af de geistlige Retters Jurisdiction. Dersom Christian I.s Stadfæstelse af det Tønsbergske Forlig havde faaet fuld practisk Virkning, saa vilde denne Jurisdiction i Norge være bleven betydelig udvidet. Men dette synes ikke at have været Tilfældet. Rimeligviis er dens Omfang indtil henimod Tidsrummets Slutning i det væsentlige forblevet det samme som før. Kong Hans's Haandfæstning § 17, der vistnok nærmest er skreven under Paavirkning af de i Danmark herskende Anskuelser, men hvis Bestemmelser dog ere gjentagne i den for Sverige givne Calmarreces af 1483 § 15, tænker sig Grændsen mellem den geistlige og verdslige Jurisdiction dragen overeenstemmende med den kanoniske Ret. Den siger, at hverken Kongen eller nogen verdslig Dommer skal have Magt at dømme eller rette over de Sager, som efter den hellige Kirkes Ret, Statuter, Privilegier, Friheder og gode gamle Sædvaner paarøre Kirken, dens Personer, Tjenere eller Gods, hvilke skulde rettes efter Kirkens Dom, som sig burde, derimod skulde Kirkens Personer ikke befatte sig med nogen verdslig Dom ydermere, end Kirkeloven og deres Privilegier udvise. Sager angaaende Kirkens Gods have dog ikke, som man efter denne Bestemmelse kunde tro, hørt udelukkende under reent geistlige Domstole. Thi som ovenfor anført foreskrives det i samme Hdf. § 18, at Kongen skulde beskikke nogle af sit Raad i hvert Rige til at holde Retterthing, hvilke skulde have fuld Magt til at randsage og dømme ogsaa om alt Kirkens Gods og Eiendele, dog saaledes at Biskopperne, hver i sit Stift, eller i hans Sted een eller to af hans Kirkes Prælater skulde have Sæde paa Retterthinget for at dømme Kirken eller dens Personer noget til eller fra. Jurisdictionen i saadanne Sager har altsaa forsaavidt været blandet. I Chr. II.s Hdf. § 2 siges det, at

[1]) Wilde Sveciæ historia pragmatica Side 442 ff.

hver Biskop og Prælat skal bruge den hellige Kirkes Ret og deres Jurisdiction saa frit, som de af Arilds Tid have nydt og brugt, men i § 18, at Kongen, hvis han havde Tiltale mod nogen Biskop eller anden Klerk skulde tiltale dem for deres tilbørlige Dommer inden Riget, hvad Sag det er uden „Jorddele“. Sager angaaende faste Eiendomme erkjendtes følgelig ogsaa ved denne Leilighed ikke at høre under geistlig Jurisdiction, jvfr. § 33, hvilket for Norges Vedkommende vel kom i Strid med det Tønsbergske Forlig, men neppe med den stedfindende Retsbrug. Fr. I.s Hdf. for Danmark § 7 og for Norge § 13 gjentoge Bestemmelsen om, at Prælaterne skulde bruge den hellige Ret og Jurisdiction efter gammel Sædvane, men den første tillægger, „dog at de Sager, som bør at handles til Landsthing og Herredsthing, skulle haandteres til fornævnte Thinge“, hvilket bliver lidt nærmere forklaret i den danske Hdf. § 23, den norske § 15, som sige at „Jordedele, Kjøbstedgods eller andre verdslige Sager skulle haandteres for verdslige Dommere.“ Ved Fred. I.s Reces fra Danmark af 20 Sept. 1527 indskrænkedes de af Kirkens Jurisdiction flydende Rettigheder betydeligt, idet den foreskrev, at Kronen, Adelen og Lægmænd skulde tage Bøder og Faldsmaal af deres egne Bønder og Tjenere efter Loven, endog i Sager, som hørte under geistlig Ret, undtagen i Mandslet, Kirkefred og Fornærmelser mod Kirkens Personer eller Eiendom. Nogen Oplysning om den geistlige Jurisdictions Udstrækning i Misgjerningsager ved Udløbet af dette Tidsrum kan for Norges Vedkommende maaskee hentes fra Lensregnskaberne for 1558 og 1561 [1]). Det er nemlig rimeligt, at de Forseelser, som Provsterne efter Reformationen i alt Fald undertiden vedbleve at paatale, og af hvilke de paa Kronens Vegne oppebare Sagefaldet, tidligere henhørte under geistlig Ret. Saadanne Forseelser vare ifølge hine Regnskaber Kjætteri, Helligbröde, Løsagtighed, Fornærmelser mod geistlige Personer eller deres Familie, samt mellem Forældre og Børn.

---

[1]) Norske Samlinger I Side 161 ff.

Geistlighedens Ret til Sagefald.

Sagefaldet af deres egne Tjenere hjemledes Prælaterne, i Sverige med nogen Indskrænkning ved Calmarrecessen af 1483 § 21, i Danmark uden Indskrænkning ved Chr. II.s Hdf. § 62 og Fr. I.s Hdf. § 66. Den samme Konges norske Hdf. § 46 erklærede ogsaa Præsterne berettigede til at oppebære Sagefaldet af alle Forbrydelser, deres Folk begik i Præstegaardene, og som ikke vare Ubodemaal.

Bispestolenes Besættelse. Pavens Provisionsmyndighed.

Hvad de kirkelige Embeders Besættelse angaaer, saa var vel Regelen fremdeles i Norge og Sverige den, at Biskoppen skulde vælges af Domcapitlet. Men Unionskongerne gjorde idelige Forsøg paa at tilvende sig den virkelige Besættelse af Bispestolene. Erik af Pommern paastod endog, at Capitlets Ret kun indskrænkede sig til at præsentere to eller tre Candidater for Kongen, af hvilke han kunde vælge een. Disse Forsøg fra Kongens Side paa ligefrem at bemægtige sig Retten til at besætte Bispesæderne, mislykkedes dog. Det erkjendtes kun (see Chr. I.s svenske Hdf. § 19), at den valgte Biskop maatte præsenteres for Kongen, som da i Regelen meddeelte sit Samtykke til hans Overtagelse af Embedet, og en Negtelse af saadant Samtykke viste sig ikke altid virksom. Derimod lykkedes det Kongerne ad en Omvei at opnaa en afgjørende Indflydelse paa Besættelsen af Kirkens høieste Embeder. Paven havde nemlig tiltaget sig en Ret til at udnævne Biskopperne paa egen Haand, af hvilken han gjorde stedse hyppigere Brug, og Kongerne besad saamange Midler til at paavirke det fordærvede romerske Hof, at deres Bestræbelser for at faa Bispestolene besatte efter deres Ønsker som oftest lykkedes, uagtet disse ikke altid lededes af Hensyn til Kirkens Interesse eller engang til det Riges Tarv, i hvis Raad Biskoppen ved sin Udnævnelse erholdt Sæde. Herimod hjalp det lidet, at Kong Hans i sin Hdf. § 6 maatte love hverken selv eller ved nogen anden at hindre eller befatte sig med Biskoppers eller andre Prælaters Valg med Skrivelse eller Bud til Rom, eller indtrænge nogen i kirkeligt Embede. Ogsaa i Chr. II.s Hdf. § 5 tilsagdes der alle Kirker og Klostre frit Valg. Denne Bestemmelse gjentoges i Fred. I.s danske Hdf. § 6, men med et Tillæg, som betog den næsten hele sin Betydning, nemlig

at Kongen skulde beholde Ret til at nominere eller bringe i Forslag to eller tre Medlemmer af det Capitel, hvis Biskop var død, samt med Rigsraadets Samtykke til at nominere hvemsomhelst, og i de tvende forudgaaende §§ forudsattes det ligefrem, at Kongen havde Ret til at hindre enhver, som ikke besad de der foreskrevne Egenskaber, fra at tiltræde Bispedømmer eller andre geistlige Embeder. Frederik I.s norske Haandfæstning § 14 forbeholdt derimod de norske Prælater og Domherrer uindskrænket Valgfrihed undtagen ved de Embeder, til hvilke Kongen havde Patronatsret. Denne Undtagelse stred ligefrem mod det Tønsbergske Forlig. I Sverige vedblev den skrevne Regel at være den, at Capitlerne og Conventerne skulde beholde deres fri Kaar efter den kanoniske Rets Bestemmelser, see Chr. I.s svenske Hdf. § 19 og Calmarrecessen § 6, medens Almuen efter Christopher af Baierns Landslovs Kirkebolk fl. 5 beholdt den gamle Indflydelse paa Præsteembedernes Besættelse.

Ligesom Kongerne og den verdslige Styrelse tiltrods for Kirkens Privilegier blandede sig mere og mere ind i Besættelsen navnlig af de høieste geistlige Embeder, saaledes har der ogsaa været gjort stedse større Indgreb i Geistlighedens Raadighed over Kirkens Eiendomme. Kong Hans's Hdf. § 22 forbød, vistnok i Anledning af saadanne Indgreb, Kongen og hans Embedsmænd at befatte sig med noget Kirkens eller Klerkeriets Gods, indsætte eller afsætte Tjenere og Leilændinger paa samme, endog om det tilhørte nogen Kirke, hvortil Kongen havde Patronatsret. Ved Christian II.s Valg i 1513 førtes der skarp Klage over, at hans Fader havde krænket saavel denne som de øvrige til Kirkens Beskyttelse givne Løfter. Disse gjentoges ogsaa i Christians egen Hdf. § 4, 7 og 8 samt Fred. I.s danske Hdf. §§ 11, 12 og 13, hvilket dog ikke hindrede begge Konger fra at overtræde dem.

Kongens Indgreb i Kirkens Raadighed over sine Eiendomme.

Kirkens og Geistlighedens Skattefrihed er, saavidt skjønnes, ikke i dette Tidsrum i væsentlig Grad bleven forandret. Vel lovede Kong Hans i den sidstnævnte Paragraph af sin Haandfæstning ikke at ville tilstede sine Fogder eller nogen anden at paalægge og afkræve Kirken, dens Embedsmænd,

Kirkens Skattefrihed.

Land eller Len noget Slags Skat, Hestefodring, Gjæstning, Skydsfærd eller anden Tynge, undtagen naar Kongen eller hans Sendebud færdedes gjennem Landet i Rigets Ærinde. Men Udtrykkene vise tydeligt, at der herved kun er tænkt paa vilkaarlige Paalæg og de i Sædvanen endnu uhjemlede Udvidelser af Pligten til at skydse og underholde Kongen, hans Tjenere og Heste. For de ordinære Skatter kan det ikke antages, at Kirkens og Geistlighedens Fæstebønder herved ere blevne frie. Snarere kunde en saadan Fritagelse søges i Christian II.s Hdf. § 7, thi der siges det, at disse Fæstebønder skulle være frie for Kongen og hans Fogder. Men ogsaa disse Udtryk ere utilstrækkelige til at bevise, at Geistlighedens Fæstebønder vare skattefrie. Deels bliver der nemlig i umiddelbar Forbindelse med den omhandlede Bestemmelse tilføiet „efter Kong Hans's Reces's Lydelse". Meningen var altsaa at lade dens Regel forblive uforandret. Deels angik Fritagelsen ikke blot Geistlighedens, men ogsaa Adelens Fæstebønder, der, efter hvad forhen er oplyst og efter hvad senere skal forklares, i Danmark vistnok aldrig have været ubetinget frie for de ordinære Skatter. Endelig er Christian II.s Hdf. § 7 i Frederik I.s Hdf. § 12 gjengivet paa en Maade, der utvivlsomt godtgjør, at den ikke havde Hensyn til disse.

Om Geistlighedens Pligt til at deeltage i Udredelsen af overordentlige Skatter indeholder ikke Kong Hans's Haandfæstning nogen særlig Bestemmelse. Christian II.s Hdf. § 6 og Fr. I.s Hdf. for Danmark § 10 godtgjøre imidlertid, at ikke blot Rigsraadets, men ogsaa Prælaternes Samtykke har været nødvendigt til at udskrive extraordinære Afgifter af Geistligheden [1]). At Geistligheden ikke holdt sine Fæstebønder eller i Almindelighed engang de Eiendomme, den selv brugte, frie for saadanne Paalæg, viser Skattebrevet af 28 Septbr. 1515 [2]), der fra Afgiftspligten kun undtog en Præstegaard og en Degnegaard i hvert Sogn.

[1]) Jvfr. Jahns Unionshistorie Side 127.
[2]) Suhms Samlinger II. 1. 135—136.

I Norge er Geistlighedens Skattepligt tiltrods for Bestemmelserne i Kong Hans's Haandfæstning vistnok vedbleven at være den samme som ved Calmarunionens Stiftelse, noget, der maaskee afgiver det mest slaaende Vidnesbyrd om, hvor ringe Virkning Haandfæstningerne fik paa Norges offentlige Ret. At Forholdet, hvad Skattepligten angaaer, har været uforandret, maa nemlig sluttes af Fred. I.s norske Hdf. § 13, hvor det heder, at Prælaterne ikke i dette Land ligesom i Danmark havde deres Gods frit med kongelig Rente. Paa den anden Side gjentager samme Hdf. § 46 den gamle Regel, at Præsterne skulde nyde Skattefrihed for deres Præstegaarde. Erkebiskoppen havde efter § 45 tvende Sogne skattefrie, derimod synes den Skattefrihed, der efter Tønsbergerforliget tilkom Biskopperne for 40 Mand at være bortfalden uden Vederlag.

At Prælaterne kunde befæste deres Gaarde, sagdes i Kong Hans's Hdf. § 43 og Fred. I.s Hdf. for Norge § 22. At Geistligheden havde Ret til at drive Handel umiddelbart med fremmede Kjøbmænd, er udtalt i Chr. II.s Hdf. § 40 og Fred. I.s Hdf. for Norge § 24. Geistlighedens Ret til at bygge Fæstninger og drive Handel.

Langt større Magt, end Geistligheden, besad i Danmark og Sverige Adelen. Den deelte med hiin Stand Anledningen til at faa sine Rettigheder stadfæstede og udvidede ved Kongevalgene og Haandfæstningerne. Men Adelen led ikke under den for Hierarchiet fordærvelige Svækkelse, som skrev sig fra Romerkirkens aandelige Forfald, og det var hos Adelen, og da fremfor alle hos Lensherrerne, som de fornemste Krigshøvdinger, Kongerne i de urolige Tider maatte søge sin Støtte. Adelen formaaede derfor ganske anderledes end Geistligheden at værne om sine Privilegiers Overholdelse. Adelen var mægtigere end Geistligheden.

Adelen i de tre Riger betragtedes paa en vis Maade som en Eenhed. Uagtet et Diplom, der udfærdigedes for en ny Adelsmand, næsten altid lød blot paa Frihed og Frelse i det Rige, hvor han hørte hjemme, ikke paa Adelskab i Almindelighed, har det utvivlsomt været den herskende Forestilling, at det ene Riges Adelsmænd vare at betragte som saadanne i de to andre, og nøde adelige Rettigheder i samme, forsaavidt ikke Bestemmelserne om Indfødsretten medførte det mod- Adelskab i hvilketsomhelst af Rigerne medförte Frihed i de övrige.

satte. Man finder derfor heller intet Exempel paa, at nyt Adelsbrev udstedtes for en Adelsmand, som flyttede fra sit Fødeland ind i et andet Rige. Den heromhandlede Forestilling stod, især fra den Tid, da det blev Regel, at Kongen maatte have Rigsraadets Samtykke til at meddele Frelse, i Strid med Grundsætningerne om ethvert Riges Selvstændighed i indre Anliggender, men den var paa den anden Side en ligefrem Følge af Adelskabets historiske Oprindelse. Thi Ophøielse i Adelstand var, som før paaviist, intet andet end Optagelse blandt Kongens haandgangne Mænd. Det tør imidlertid være, at Adelskabets Overflyttelighed fra et Rige til et andet paa denne Tid snarest har havt sin Grund i den Opfatning, at medfødt Adelskab overhovedet var en ufortabelig personlig Værdighed. Thi det synes, som om enhver indvandret fremmed Adelsmand, hvor han end hørte hjemme, uden videre antoges at tilkomme adelige Rettigheder i de forenede Riger. Der forekommer nemlig, saavidt vides, intet Exempel paa, at nogen saadan i dette Tidsrum erholdt formelig Naturalisation, men mange Exempler paa, at de have nydt Frelse og Frihed.

Den danske og svenske Adels Rettigheder. Eneretten til Forleningerne.

Det var nu mere end nogensinde Forleningerne, som ydede Adelen Midler til at vedligeholde sin Rigdom og Magt. Den stillede sig derfor det Maal at erhverve udelukkende Ret til at erholde Len. Et stort Skridt til Opnaaelsen heraf var det, at Rigsraadets Samtykke blev erklæret nødvendigt til Overdragelse af Len. Men som før forklaret lod denne Forskrift sig vanskelig overholde, og man fandt det derfor ikke ufornødent ved Siden af samme i Kong Hans's Hdf. § 3 at tage det Tilsagn af ham, „at han skulde styre, raade og regjere sine Riger og sin Gaard med gode (det vil sige adelige) Mænd af og i hvert Rige og ikke drage dem nogen Vanbyrding over Hovedet i nogen Maade“. Heri laa der kjendeligt et Løfte om ikke at give nogen uadelig eller nyadlet Mand en Forlening, som medførte offentlig Myndighed over de i Lenet boende Adelsmænd. Christian II.s Hdf. § 27 gjentog for Danmarks Vedkommende Bestemmelsen i endnu mere utvetydige Udtryk. Denne Paragraph foreskrev, at Slotte og Len skulde antvordes Rigens gode Ædlinge, fødte af Rid-

dere og Svende og ingen andre, og om nogen Vanbyrding da havde Slot eller Len, skulde han strax afsættes. Forskriften var imidlertid ikke saa omfattende, som den ved første Øiekast seer ud til. Den udelukkede nemlig ikke Rigsraadets geistlige Medlemmer fra at erholde Forleninger af hvilkensomhelst Størrelse og Betydning, jvfr. samme Haandfæstning § 3. Den havde desuden vistnok kun de Forleninger for Øie, som udrustede Besidderen med offentlig Myndighed. Bestemmelsen om Adelens Eneret til Forleninger har nemlig aldrig hverken efter denne eller de senere Haandfæstninger været betragtet som Hindring for, at uadelige erholdt Brugen eller Indtægten af enkelte Kronen tilhørende Gaarde, uagtet ogsaa saadan Ret i Almindelighed kaldtes Forlening.

Bestemmelsen gjenoptoges i Frederik I.s Hdf. for Danmark § 32 jvfr. § 57 alene med den mere tilsyneladende end virkelige Forandring, at Afvigelse derfra kunde skee med Rigsraadets Samtykke.

I Danmark erklæredes Adelskabet ogsaa at være nødvendig Betingelse for at blive Landsdommer, Chr. II.s Hdf. § 27, Fr. I.s Hdf. § 32, og for at blive Biskop eller Prælat, samme Hdf. § 4. Dog kunde de ringere Prælaturer besættes med Doctorer i den hellige Skrift eller i den kanoniske Ret eller med andre lærde Mænd, alt forsaavidt de vare indfødte.

Adelens Skattefrihed.

Kong Hans's Hdf. § 32, jvfr. Chr. II.s Hdf. § 7 og Fred. I.s Hdf. for Danmark §§ 10 og 12, tilsiger Adelen og dens Tjenere Frihed for ulovlige Skattepaalæg. Men hermed er intet afgjort om Adelens virkelige Skattepligt[1]).

Hvad de staaende Skatter angik, saa er Adelens Frihed for samme i een Retning bleven indskrænket saavel i Danmark som i Sverige. Efter hvad der i forrige Afsnit blev udviklet, var Regelen oprindelig den, at alt Gods, som en Adelsmand erhvervede, blev skattefrit i Danmark, hvis han

[1]) Kolderup Rosenvinges Lovhistorie 2den Udgave §§ 58, 68 og 117 samt Larsens Bemærkninger til samme i hans Skrifter I. 1. Side 321, 351 og 437.

tog det i Brug eller drev det for egen Regning, i Sverige endog om han bortfæstede det, hvilken Regel Dronning Margreta vel fik suspenderet, men ikke ophævet [1]). I Danmark og tildeels i Sverige lykkedes det senere Kongerne at faa Skattefriheden indskrænket til det Gods, som engang var adeligt eller frit. Noget Forlig eller nogen udtrykkelig Beslutning derom kjendes imidlertid ikke, og Sætningen er formodentlig længe bleven anseet tvivlsom. Den hvilede vistnok nærmest paa Dronning Margretas føromtalte Overeenskomster med den svenske og danske Adel om, at den ikke skulde unddrage Kronen noget Skattegods, i Sverige saalænge Kong Kong Erik levede, eller i Danmark saalænge han var umyndig. Men den befæstedes derved, at Erik og de følgende Konger kun meddeelte Adelskab paa den Betingelse, at den i Adelstanden optagne ikke skulde formindske Kronens Indtægter af dens eget Gods, Bondegods eller Kjøbstadgods, det vil sige ikke gjøre Fordring paa Skattefrihed af den skattepligtige Jord, hvoraf han eller hans Slægt maatte komme i Besiddelse [2]). Og Kongerne vedbleve saalænge

---

[1]) See ovenfor Side 104—105.

[2]) I de Adelsbreve, Erik af Pommern udstedte den 7 Decbr. 1407 for Philippus Larson og tre andre svenske Mænd (Brings Handlingar och Påminnelser III. 210) gives „ham, hans Afkom og rette Arvinger for sig og sit Gods saadan Frihed og Frelse, som andre Frelsemænd i Riget, paa saadant Vilkaar, som Rigets Lovbog udviser“, uden at der tages noget Forbehold om, at de ikke maatte berøve Kronen Indtægten af noget Skattegods. Heller ikke træffes noget saadant Forbehold i det Frelsebrev, Erik 8 Mai 1412 gav Svensken Oluf Nilssøn af Gumundaby (Wieselgreens de la Gardiska Arkivet II. 18). Det var paa Grund af Bestemmelsen i Nykøpings-Stadgan af 1396 § 7 for denne Konge heller ikke saa nødvendigt i Sverige. Ikke destomindre indførte han et saadant Forbehold i Adelsbrev af 1 Sept. 1416 for Svensken Sven Jenssøn (Brings Handl. og Påminn. III. 212), men da i Udtryk, som tyde paa, at det var saa nyt, at det endnu ikke havde vundet nogen fast Form. Det heder nemlig her, at Kongen giver ham Frihed og Frelse „paa hans Arvegods, og om han noget Gods kjøbt haver, som tilforn var Frelse, med saadant Vilkaar, at han eller hans ægte Afkom ikke skulde afhænde eller sælge fra Kronen, og Kongedømmet miste sin Tjeneste deraf. Og skal

med at tage dette Forbehold, at det omsider ad sædvansmæssig Vei kom til at gjælde som almindelig Regel for alle, altsaa ogsaa for de ældre Ætter, som aldrig for bestandigt havde fraskrevet sig den dem oprindeligt tilkommende større Skattefrihed. Ved at læse Christopher af Baierns Landslov for Sverige, Kongeb. Cap. 30 Intim., kunde man ledes til den Tro, at Skattejord i dette Rige endnu i 1442 blev fri, naar den kjøbtes af en Frelsemand. Det nævnte Capitel gjentager nemlig den ældre Forskrift i Stadgan af 6 Decbr. 1344 § 21 og M. E. Landslov Kongeb. fl. 26, der sætte Tyvstraf for Frelsemænd, som svigagtig give sig Skin af at kjøbe Skattejord, for derved at befri den ufrelse Eier fra at betale Skat af samme. Men det er kun eet Exempel

han og hans ægte Afkom intet Bondegods kjøbe eller arve under sig, saa at Kronen og Kongedømmet mister sin Skat og Landgilde deraf og anden Redsel". I senere Adelsbreve træffes Forbeholdet ved staaende Formler: „undtagen vort Krongods, Bøndergods og Kjøbstadgods" eller „vore Rettigheder til vort Krongods, Bøndergods og Kjøbstadgods uforkrænkede", see de danske Adelsbreve af 27 Marts 1530 for Henrik Jude (Molbechs Dipl. Side 101), 8 Marts 1433 for Povel Mathissøn (Danske Mag. II. 33), 11 August 1433 for Nils Nilssøn (sammesteds I. 97), 16 Aug. 1440 for Hans Mule (Hofmans Fundatser I. 261), 1440 for Knud Nilssøn (Mag. for dansk Adelshistorie I. 245), 20 Sept. 1445 for Oluf Nilssøn Stjernfeldt (sammesteds), 20 Mai 1450 for Jens Jenssøn Fredby (sammesteds), 12 Mai 1454 for Svenung og Mikkel Anderssønner, 13 April 1456 for Jens Barfod, 29 Januar 1456 for Hans Tidikesøn (alle tre i Amtmand Holms haandskrevne Samlinger til den norske og danske Adels Historie i det norske Universitetsbibliothek), 23 Juni 1476 for Peder Hanssøn (Mag. for dansk Adelshist. I. 4), 4 Sept. 1487 for Jens Brun (sammesteds I. 6), af 1492 for Paul Bondesøn og af 1493 for Peder Bonde (begge i Holms Samlinger), 2 August 1505 for Mogens Jenssøn Rosenvinge (B. Moes norske Personalhistorie, ny Række I. Side 396), af 1511 for Peder Christiernsøn (Holms Samlinger), 2 Juli 1520 for Nils Thorkelsøn Rosenstjerne (Holms Samlinger), 15 August 1526 for Jørgen Koch (sammesteds), samt ligeledes i Hovedsagen i de svenske Adelsbreve af 1 Oct. 1431 for Thord Sandersøn (Jahns Unionshistorie 508), 21 Aug. 1482 for Lasse Halvorsøn, 24 Marts 1483 for Mathias Lydke (begge i Brings Handl. och Påm. III. 214 ff.), 11 Nov. 1502 for Ivar Ingvardsøn (Holms Samlinger) og 22 Januar 1509 for Otto Nilssøn (Dipl. Dalecarlicum No. 213).

blandt mange paa, at forældede Bestemmelser indsnige sig i en ny Lovbog. Dette fremgaaer allerede af samme Capitels § 1, som erklærer, at Skattejord, der arves af Frelsemand, bliver skattefri, hvilket man vilde have fundet unfornødent at sige, hvis ogsaa den Skattejord, som Adelen kjøbte, var bleven fri. Calmarrecessen af 1474 § 2[1]) viser ogsaa, at Jord i Frelsemands Eie kunde være skatskyldig. Den forbyder nemlig Kongen at lægge Foderheste ind hos Geistlige eller Frelsemænd, medmindre de have Skattejord. I Danmark blev det ved en Retterthingsdom af 1493[2]) afgjort, „at ingen maatte arve Bondegods i Frihed efter Loven". Saameget mere maatte det Bondegods, en Adelsmand erhvervede, forblive skattepligtigt, naar hans Adkomst var Kjøb eller endog Mageskifte[3]). Jvfr. Chr. II.s Hdf. § 38.

Saaledes udviklede der sig da en Forskjel mellem frit og ufrit Gods. Sit Privilegium beholdt det skattefrie Gods kun, saalænge det var i Adelens Eie. Naar en adelig Kvinde giftede sig med en uadelig Mand, saa ophørte vel ifølge en dansk Retterthingsbestemmelse af 25 Sept. 1475[4]) hendes Jord at være skattefri, uagtet den vedblev at være hendes Særeie, men den gjenvandt sin Frihed, naar hendes Huusbond døde, medmindre Jorden da gik over til noget af hans Børn.

Adelens Eneret til at eie skattefrit adeligt Gods.

At bevare Skattefriheden for det Jordegods, som engang havde erhvervet den, maatte selvfølgelig være Adelstanden magtpaaliggende. Dertil sigtede den Forpligtelse, Christian I. ved sin Bestigelse af den svenske Throne i 1457 overtog, ikke at tilkjøbe eller tilpante sig noget af Adelens Gods, „hvoraf der tilforn var kommen stor Uvillie og Tvedragt mellem Frelset og Herskabet"[5]). I Hans's Hdf. § 21 og Chr. II s Hdf. § 39 blev det Kongen, Dronningen og deres

---

[1]) Hadorph, Bilag til Bjarkøretten Side 56

[2]) Paaberaabt i tvende Domme af 1543 i Kolderup Rosenvinges Udvalg af gamle danske Domme I. No. 42 og 43.

[3]) See Danske Mag. Række III. Bind 4. S. 87 og Suhms nye Saml. I. 54.

[4]) Christian I.s Diplomatarium No. 212.

[5]) Hadorph, Bilag til Riimkr. 197—198.

Afkom ubetinget forbudt at kjøbe eller tage Pant i frit Jordegods, medens Frederik I.s danske Hdf. § 47 alene tillod dem saadant, naar Rigsraadet dertil gav sit Samtykke. Desuden forbød Hans's Hdf. § 21 ogsaa uadelige at kjøbe eller tage Pant i frit Jordegods. Dette Forbud forblev utvivlsomt gjældende i Sverige. For Danmarks Vedkommende stiller Sagen sig lidt dunklere. Det gjentoges nemlig ikke i Christian II.s Hdf., i alt Fald ikke i tydelige Udtryk, see § 39. Da Haandfæstningens § 29 imidlertid for det Tilfælde, at en Adelsmand alene efterlod sig ufrie Arvinger, foreskrev, at disse vel kunde arve hans frie Jord, men inden Aar og Dag maatte sælge den til Adelsmænd, — hvilken Regel gjentoges i Fred. I.s Hdf. for Danmark § 34, — har man altsaa ikke opgivet selve Grundsætningen.

Friheden for extraordinære Skatter.

Adelens Skattefrihed synes baade i Sverige og Danmark kun at have strakt sig til de gamle staaende Skatter. Nye extraordinære Skatter kunde vistnok ikke paalægges den uden dens eget eller i alt Fald uden Rigsraadets Samtykke. Men saadanne maatte den undertiden paatage sig, see f. Ex. de før omtalte Breve af 4 og 19 Nov. 1468, som paalagde Adelen i Danmark en Skat een Gang for alle af en Tredie-deel af de Indtægter, den havde af sine Pantelen, samt Herredagsbeslutning af 1525, der udskrev en lignende Skat af en Fjerdedeel af samme Indtægt [1]). De extraordinære Skatter, der i Sverige bleve udskrevne enten paa de i M. E. Landsl. Kongeb. fl. 4 Art. 6 bestemte Maade eller af Rigsraadet, udrededes, som Skattebrevet af 1389 [2]) viser, ogsaa af Adelens Landbønder. Derimod begyndte i Danmark Adelen fra Kong Hans's Tid at holde de saakaldte Ugedagsmænd, det vil sige Bønder, der gjorde Hoveri til dens Sædegaarde, fri for alle Skatter, forsaavidt de boede indenfor det Sogn, hvor Sædegaarden laa [3]). Hvad angaaer andre Tyngsler end de egentlige Skatter, saa blev det for Sverige allerede

[1]) Nye danske Magazin V. 110.
[2]) Jahns Unionshistorie Side 507.
[3]) Skattebeslutning af 28 Sept. 1515 i Suhms Samlinger II. 1. 135, Nye danske Magazin V. 111.

i Calmarrecessen af 1474 § 1 bestemt, at Frelselandbønderne skulde være fri for Gjengjerd og Gjæstning til Lensherrerne, ligesom Recessens følgende Paragrapher indeholde udførlige Forskrifter om Frelsebøndernes Forpligtelse til at erlægge det Slags Præstationer, der forekomme i alle tre Riger under Navn af Hestefodring, Hesteløb eller Hestastadr. Og i Kong Hans's Hdf. § 22 forbødes dét Kongen og hans Fogder at paalægge ikke blot, som nys nævnt, Kirkens, men ogsaa Ridderskabets Bønder, Land eller Len deslige Tyngsler, jvfr. Fr. I.s Hdf. for Danmark § 12[1]).

De første Spor til Adelens Toldfrihed.

Ved Forordning for Danmark af 1475[2]) begyndte man at indrømme Adelen i dette Rige Frihed for at svare Told af, hvad den indførte.

Adelens Ret til at befæste sine Gaarde.

Under de urolige Tider, som gik foran Calmarunionen, havde mange baade geistlige og verdslige Stormænd i Sverige og Danmark befæstet sine Gaarde. Ved Nykøpingsstadgan af 20 Sept. 1396 § 11 bestemtes det for det første Riges Vedkommende, at alle de Fæstninger eller Slotte, som vare byggede siden Oprøret mod Kong Magnus, skulde nedrives efter Kongens og Dronningens Befaling, og i hendes Breve til Jylland og Fyen af 24 Januar samme Aar forbødes det at bygge flere Fæstninger eller Barfred i Landet. At Kongens Samtykke til Opbyggelsen af noget fast Slot endnu i Christopher af Baierns Tid ansaaes nødvendig, viser hans Bevilgning af 23 April 1442 for Erkebiskoppen af Upsala til at befæste Allmarastäcket[3]). Men ved Hans's Hdf. § 43, Chr. II.s Hdf. § 32 og Fred. I.s Hdf. for Danmark § 37 tillodes det ganske almindeligt Adelsmændene ligesaavel som Prælaterne at befæste deres Gaarde.

Adelens Feideret.

Afgjørelse af indbyrdes Tvistigheder ved Vaaben var forbuden ikke mindre Adelsmænd end andre, og ved Strengnæs-Stadgan af 13 og 14 April 1437 § 14 samt Christopher af Baierns Placat om Landsfred af 9 October 1441[4]) blev dette i Sverige

[1]) Nye danske Mag. V. 103 og 115—116.
[2]) Hvitfeldts Krønike Side 952.
[3]) Spegels skriftlige Beviis til den svenske Biskopskrønike Side 44.
[4]) Hadorph, Tillæg til Bjarkøretten, Side 44 ff.

udtrykkelig indskjærpet. I Danmark erkjendtes det imidlertid allerede i en Retterthingsforklaring af 1468[1]), at Adelsmænd havde Adgang til at feide paa andre af deres Stand. Christian II.s Hdf. forbød vel i § 13 Adelen og Prælaterne at feide eller lade feide nogen Mand, og tilholdt dem, hvis de havde Tiltale til ham, da at forfølge det ved Rettergang, men herved er Adelsmænds indbyrdes Feideret ikke bleven ophævet, thi samme Haandfæstnings § 60 paalægger den, som vilde feide en Riddersmandsmand, at gjøre ham ærlig Forvaring med sit aabne og beseglede Brev og at oversende ham det med tvende Riddersmændsmænd. Den, hvem Feiden forkyndtes, skulde være fri for Angreb Nat og Dag efter Forkyndelsen. Disse nærmere Bestemmelser om Feiderettens Udøvelse gjentoges i Fr. I.s Hdf. for Danmark § 64, medens Forbudet mod Feide udelodes.

Adelen fritoges for at fare udenlands i Kongens Ærinder.

Ingen Adelsmand skulde være pligtig at fare udenlands i Kongens Ærinde, uden naar Kongens eller Rigets eller de tre forenede Rigers Tarv høiligen krævede det, Hans's Hdf. § 48. I Chr. II.s Hdf. § 52 og Fr. I.s Hdf. for Danmark § 58 sættes Rigsraadets Samtykke som Betingelse for at kunne paalægge nogen Adelsmand saadant Hverv, hvorhos Kongen skulde holde ham skadesløs.

Adelens priviligerede Værnething.

Dersom Kongen eller hans Foged havde Sag mod nogen Adelsmand, da skulde han tiltale ham for alt Raadet, hvad Sagen end angik, enten det var Jord eller andet, om det var paa Kronens Vegne, Chr. II.s Hdf. § 19, Fr. I.s Hdf. for Danmark § 24. I Sager, der angik nogen Riddersmands Ære, svarede han, uden Hensyn til hvem der var Sagsøger, kun for Rigsraadet, Christian I.s Priv. for Jylland[2]). Efter Retsbrugen toges Æresager i meget vid Forstand, nemlig om alle Sager, hvis Udfald paa nogen Maade kunde plette en Adelsmands Agtelse, f. Ex. hvor der spurgtes om hans Forpligtelse til at efterkomme sit Brev og Segl. I Sager angaaende sine Sædegaarde svarede Adelen i Danmark for

---

[1]) Kolderup Rosenvinges Udvalg af gamle danske Domme I. No. 3.
[2]) Danske Magazin I. Side 319.

Landsthinget, men dens almindelige Værnething var fremdeles Herredsthinget.

Adelens Frihed for at forbryde sit Jordegods.

I Danmark forbrød ingen Adelsmand sit Jordegods og sin Eiendom, medmindre han førte Avindskjold mod Riget, eller medmindre han for andre mærkelige og skjellige Sager af Rigsraadet blev idømt saadan Straf, Chr. II s Hdf. § 45, Fr. I.s Hdf. § 52.

Adelens Ret til Sagefald. Frihed for Kongens Værgemaal og Ret til at drive Handel. Forstrandsretten.

Allerede i Calmarrecessen af 1483 § 21 bestemtes for Sveriges Vedkommende, at enhver Adelsmand skulde være Konge over sine egne Landboer eller Leilændinger, det vil sige, at han kunde oppebære alle af dem forbrudte Bøder. Herfra gjordes alene Undtagelse for de Bøder, der efter Loven udeelte skulde tilfalde Kongen. I Chr. II.s Hdf. § 62 blev det bestemt, at det danske Rigsraads Medlemmer skulde beholde al kongelig Ret over sine egne Tjenere og Undersaatter, og den øvrige Adel i Danmark alle 40 Marks Sager, Fredkjøb og mindre Bøder af sine Bønder. Ved Fr. I.s Hdf. § 66 erholdt ogsaa Adelens udenraads Medlemmer det hele Sagefald af sine undergivne. Kongen maatte ikke tage Værgemaalet over adelige Børn, Chr. II.s Hdf. § 42. Adelen havde ligesom Geistligheden Ret til at handle umiddelbart med fremmede Kjøbmænd, Chr. II.s Hdf. § 40. I Danmark tilhørte Forstranden efter jydske Lovs III—61 Kongen, og dermed fulgte Retten til det paa samme inddrevne Vrag, hvortil ingen Eiermand meldte sig. Denne Ret begyndte Adelen samt Geistligheden deels at erhverve sig ved særlige Benaadninger, deels at anmasse sig, forsaavidt de havde Eiendomme, der stødte til Havet [1]). Hans's Hdf. § 28, Chr. II.s Hdf. § 24 og Fred. I.s Hdf. for Danmark § 28 synes at forudsætte, at Retten tilkom alle Adelsmænd, som havde Strand.

For at hindre, at Kongen skulde svække Adelskabets Betydning ved at sælge det. uddele det i Fleng eller til et altfor stort Antal, bestemte Chr. II.s Hdf. § 28 og Fr. I.s Hdf. for Danmark § 33, hvad der forhen aldrig havde været Skik, at han ikke uden Rigsraadets Samtykke maatte give

[1]) Kolderup Rosenvinges Lovhistorie 1 § 111.

nogen ufri Mand den Frihed og Frelse, som Riddersmænd og Svende havde, medmindre nogen forhvervede det saa ærligen i Krig, at han var det værd. Hvorvidt denne Forskrift blev overholdt, vides ikke.

Hvorvidt den norske Adel havde samme Friheder som den danske.

Sammenligner man nu den norske Adels Rettigheder med dem, hvoraf den danske og svenske var i Besiddelse, saa viser der sig i det hele en iøinefaldende Forskjel til Skade for den førstnævnte. Kong Hans's Haandfæstning, der blev given for Norge og Danmark undereet og uden synderlig Forandring udvidet til Sverige, kunde vistnok synes at have udjevnet Ulighederne. I Virkeligheden er den dog neppe kommet den norske Adel tilgode. Christian II.s Hdf. undtog udtrykkelig eller indirecte Norges Adel fra at nyde godt af flere vigtige Rettigheder, som den tilsagde Danmarks. Og selv Fr. I.s Haandfæstning for Norge, der er forfattet af dets Rigsraad med hans danske Haandfæstning for Øie, er langtfra at stille Adelen i Norge paa samme Fod som i Danmark.

Forskjellen mellem Adelens Rettigheder i Norge og i de to andre Lande viser sig først og fremst deri, at den, naar man sætter Kong Hans's Haandfæstning ud af Betragtning, i Norge ingen ubetinget og fuldstændig Eneret havde til ved Siden af Prælaterne at optages i Rigsraadet og erholde Rigets Forleninger. Hvad Eneretten til Forleningerne angaaer, saa gjaldt vel Tilsagnet i Kong Hans's Haandfæstning § 3 med Rette ogsaa Adelen i Norge. Og Frederik I.s norske Haandfæstning § 13 gav det norske Rigsraads Medlemmer samme Fortrinsret til Forleninger, som Danmarks Rigsraad og Adel havde efter hans Hdf. for Danmark § 9. Men for det første indskrænkedes den norske Adels Krav paa de norske Forleninger derved, at den som før omhandlet maatte dele den med indgiftede danske og svenske Adelsmænd. Dernæst blev hiint Løfte selv ikke med denne Indskrænkning overholdt. I det Klageskrift, det norske Rigsraad indgav ved Christian II.s Valg i 1513, forlangte det derfor, at han ikke, som Tilfældet før havde været, skulde sætte den norske Adel nogen Vanbyrding over Hovedet. Kongen afslog imidlertid denne Fordring. Den af ham udfærdigede Haandfæst-

nings § 27, der fastsatte, at han skulde styre, raade og regjere Danmark og Norge med Rigernes indfødte Ædlinge og antvorde dem og ingen andre Slot og Len, samt at de Vanbyrdige, der da havde Slot, Len eller Landsthing med det Første skulde afsættes, gjorde en udtrykkelig Undtagelse for Norges Vedkommende, idet den tilføiede: „dog i Norges Rige skikkes efter Rigets Leilighed.“ Derimod gav Fred. I den norske indfødte eller indgiftede Adel en Eneret til at have Rigets Slotte i Forlening, som rigtignok led nogen Indskrænkning ved den ovenfor [1]) omhandlede Bestemmelse i § 25.

Heller ikke blev der nogetsteds tilstaaet Adelsmændene i Norge lignende Eneret til Lagmandsembederne eller Prælaturerne, som Adelen i Danmark fik til disse og til Landsdommerposterne.

Det i Erik af Pommerns og hans Efterfølgeres danske og svenske Adelsbreve opstillede Forbehold mod, at den i Adelstand optagne Æt skulde underlægge sig og vinde Skattefrihed paa Kronens Skattegods, forekommer ogsaa i adskillige af Christian I og Kong Hans udfærdigede norske Adelsdiplomer [2]). Det er muligt, at Indførelsen af dette Vilkaar er bleven anseet nødvendig til Forebyggelse af, at den i Adelstanden optagne skulde paastaa Skattefrihed for det Gods han erhvervede i Sverige eller Danmark. Det sandsynligste er dog, at Kongerne ikke have havt nøie Rede paa Adelens Skattefrihed i Norge og derfor feilagtigen forudsat, at den var bestemt paa samme Maade, som i de to øvrige Riger. Dette lader i alt Fald til at have været Tanken i Kong Hans's Hdf. § 22.

---

[1]) Side 215.

[2]) See saaledes Adelsbrev af 16 Mai 1457 for Bjørn Thorleifsøn (Ketilsons islandske Forordninger), af 1488 for Eggert Eggertsen (sammesteds), af 14 Juni 1497 for Nils Matssøn (Dansk Magazin III. 163). af 14 Juni 1503 for Nils Thormodsøn (Norsk Diplomatarium V. No. 996), af 20 Juli 1505 for Nils Svendsøn (sammesteds IV. No. 1042). Noget saadant Forbehold findes derimod ikke i Adelsbrevet for Torfe Aresøn af 29 Nov. 1450 (Samlinger til N. F. Sprog og Hist. II. 587.

Hvad der nu end har foranlediget Kongerne til ogsaa i de norske Adelsbreve at forbeholde sig Skat af det Gods, Adelen maatte erhverve, saa er det sikkert, at Retsreglerne om Skattefriheden i Norge vedbleve at være forskjellige fra de i Danmark og Sverige gjældende. Af Frederik I.s norske Haandfæstning §§ 13 og 45 sees nemlig bestemt, at Adelen i Norge ikke havde Skattefrihed for andet Gods end deres egne Sædegaarde. Ved første Øiekast kunde dette synes paa det nærmeste at stemme med den før Calmarunionen gjældende Regel, saaledes at Forskjellen alene bestod deri, at en Adelsmand nu havde Ret til at friholde hele den Gaard, hvorpaa han boede uden Hensyn til dens Størrelse, men heller ikke mere, om end hans Hoved- eller Sædegaard var nok saa liden [1]). Imidlertid er det antageligt, at den practiske Regel om Skattefriheden var i Færd med at undergaa en meget større Forandring. Fred. I.s norske Hdf. § 8 erklærede nemlig Rigsraadets Samtykke nødvendigt, naar Kongen vilde kjøbe eller tage Pant i frit Jordegods. Uagtet den ikke optog Forbudet mod, at ufri Mand kjøbte frit Jordegods, hvilket altsaa ikke har hørt til den norske Ret, antyder den dog ved hin Bestemmelse, at Skattefriheden her var begyndt at klæbe ved Jorden, medens den før havde været et mere personligt Privilegium. Formodentlig har den norske Adel, medens den vedligeholdt sin Ret til at nyde Skattefrihed af de Gaarde, den kjøbte og bosatte sig paa, tillige vidst at sætte den Paastand igjennem, at en Gaard, som den saaledes havde frelst, ikke ophørte at være Sædegaard, fordi dens adelige Eier ophørte at have fast Bopæl paa samme, naar han kun selv beholdt og drev den for egen Regning.

Fred. I.s norske Haandfæstning optog ingen Forskrift, svarende til hans danske Hdf. § 12, som forbød Kongen at besvære Kirkens eller Adelens Tjenere med Gjæsteri, Pligtarbeide, Skydsfærd eller andre slige Tyngsler. Heraf maa vistnok sluttes, at de i Norge ikke mere end andre Bønder have været fritagne for samme. Undertiden skaffede enkelte

[1]) See ovenfor Side 105.

Adelsmænd ved særlig Bevilgning sine Bønder Frihed saave for saadanne Tyngsler som for de ordinære Skatter [1]).

Fr. I.s Hdf. tillagde ikke den norske Adel Sagefald a sine Tjenere og Bønder, uagtet dens §. 46 inden visse Grænd ser tilstod Geistligheden saadan Ret. Hvad Adelens Værne thing angaaer, saa synes Privilegierne for Marstrand af ; Juli 1455 [2]), der udtrykkelig undtager Kongens haandgangn Mænd fra Byens Jurisdiction, at være byggede paa de gamle Skik, ifølge hvilken de kunde skyde sig under Hird stævne, hvilket nu vilde sige under Kongen og Raadet. Me Fred. I.s norske Hdf. omtaler intet priviligeret Værnethin for Adelsmænd, uden i Sager, som Kongen anlagde imo dem, og som angik Liv, Ære eller Gods. I saadanne Sa ger svarede ogsaa norske Adelsmænd kun for det samled Rigsraad, see § 16. Var Sagsøgeren derimod en privat Mand har Adelsmanden altsaa maattet svare for de almindelig Retter, selv om Sagen angik hans Ære eller Sædegaard Forbudene mod, at Kongen paalagde Adelsmænd at fa udenlands i sit Ærinde eller tiltog sig Værgemaalet for dem Børn, optoges ikke i Fred. I.s norske Haandfæstning. Lig ledes er den norske Hdf. § 19 affattet paa en Maade, der saa forskjellig fra dens danske Kilde, at Adelen i Norge ikk kan antages at have havt Forstrandsret. Derimod tillagd den norske Hdf. Adelsmanden Ret til at befæste sine Gaard (§ 22), Feideretten (§ 34) og Retten til at handle umidde bart med fremmede Kjøbmænd (§ 24). Den norske Ad kunde heller ikke forbryde sit Jordegods uden under samm Betingelser som i Danmark (§ 9). Og endelig kunde Ko gen ligesaalidt i Norge som i Danmark uden Rigsraade Samtykke optage nogen i Adelstanden, medmindre he havde erhvervet sig særegne militære Fortjenester, § 43 [3]

[1]) See Brevo af 22 Juli 1530 og 12 August 1531 i Norske Rigsr gistranter.

[2]) N. Dipl. V. No. 793.

[3]) Det Adelsbrev, som Kongen den 22 Aug, 1527 meddelte Jørg Staur, siges i Uddraget i Norske Rigsregistranters første Bi at være udfærdiget efter den danske Rigshovmester Hr. Moge Gøyes Relation, altsaa formodentlig paa hans, ikke paa det nor Rigsraads Forbøn.

Vidnesbyrd om, at den norske Adel var fattig i Sammenligning med den danske.

Det var altsaa kun i mindre væsentlige Henseender, den norske Adel havde naaet at komme paa lige retlig Fod med den danske. Aarsagerne til denne Forskjel begynde i det heromhandlede Tidsrum at fremtræde som Kjendsgjerninger. Navnlig har man fra Christian II.s Regjering en Antydning til, hvormeget den norske Adel stod tilbage for den danske i Rigdom. I Anledning af det Tog, denne Konge skulde foretage mod Sverige, udskrev han en Skat baade af Danmark og Norge, saaledes at han selv bestemte, hvormeget hver enkelt af de rigeste Mænd skulde erlægge, medens Skatten paa de mindre formuende udlignedes af kongelige Commissærer. I den ene Provinds Vendsyssel, der neppe har hørt til Danmarks meest velstaaende, gaves der 13 Adelsmænd saa rige, at Kongen selv taxerede dem til Skat, samt 17 andre og 3 adelige Enker, med hvem Kongens Udsending uden nærmere Instruction underhandlede om, hvad de skulde erlægge. Skatten for de tre rigeste Adelsmænd i denne Provinds var sat til respective 500, 400 og 300 Gylden. I hele Norge fandtes derimod kun 10 verdslige Personer, hvis Skat Kongen selv bestemte. Nils Henriksøn Gyldenløve var sat til at betale Udrustning for 30 Karle efter 10 Mark dansk for hver Karl, altsaa 300 Mark dansk, hvilke efter den af Behrmann antagne Kurs udgjorde omtrent 120 Gylden. Olaf Galle var efter samme Beregning sat til 80 Gylden, Gaute Galle til 40 Gylden, Erik Eriksøn Gyldenhorn og Gudmund Krog hver til 16 Gylden, de fem andre til endnu mindre Beløb [1]). Og dog hørte Hr. Nils Henriksøn visselig til de rigeste Adelsmænd, som Norge under hele Unionstiden har havt.

Borgerstanden.

Borgerstandens retlige Vilkaar bleve i det hele taget lidet forandrede. Det var fremdeles Byraadet som med Indhentelse af Borgernes Samtykke til de vigtigere Beslutninger styrede Byernes Anliggender. I Danmark antages

[1]) Behrmanns Christian den Andens Historie II Side 121 jvfr. 128. Karl Knutsøn til Giske nævnes ikke blandt de skattelagte norske Adelsmænd, vistnok fordi han var i Danmark som Anfører for en Afdeling af Kongens Hær.

dog Kongen at have opnaaet en noget større Indflydelse paa disse. Han havde saaledes i mange Kjøbstæder forbeholdt sig Ret til at stadfæste Valgene af deres fornemste Øvrighedspersoner [1]). Det blev ogsaa oftere foreskrevet, at der til vigtigere Beslutninger skulde indhentes Samtykke enten af Kongens Foged (Erik af Pommerns Stadsret for Kjøbenhavn § 81, Malmø Privilegier af 1446 § 13) eller af Kongen selv (Dronning Margretas alm. Stadsret Cap. 22, Malmø Priv. af 1446 § 14, Kong Hans's alm. Stadsret af 1487 § 141).

I de fleste norske Byer bleve Borgermesterposter nu efterhaanden indførte. Det i 1436 udarbeidede Udkast til en Foreningsact nævner vel ikke Borgermestre som Repræsentanter for de norske Kjøbstæder, men i 1446 gaves der saadanne Embedsmænd i Oslo og i 1454 i Marstrand, medens de i 1450 hverken fandtes i Bergen eller Throndhjem [2]). Om deres Udnævnelsesmaade har man fra dette Tidsrum ingen Underretning. Raadmændenes Antal var i alt Fald i Bergen forøget til 24, see Priv. 14 Oct. 1528, som viser, at dette var skeet længe forud.

Kjöbstædernes Næringsrettigheder udvides.

Byernes Rettigheder med Hensyn til Næringsveie modtoge nogen Udvidelse, maaskee især i Danmark, hvor flere specielle Love tydeligere udtalte den Grundsætning, at Kjøbstæderne vare eneberettigede baade til indenlandsk og udenlandsk Handel, see Erik af Pommerns Priv. af 1415 for Malmø og Landskrona, hans første Priv. for Kjøbenhavn § 4, hans andet §§ 5 og 6, Priv. for Kolding af 1452 § 3, Skaanes Priv. af 1481 § 1 [3]) samt Priv. for Kjøbstæderne i Sjælland, Møen, Lolland og Falster af 1521. Denne Eneret indskrænkedes dog ved den Adelen og Geistligheden tillagte Handelsret samt ved den fremmede Gjæster fremdeles forbeholdte Adgang til at drive visse Slags Handel. Ved en Forordn. af 1475 tillodes det endog Tydskerne frit at udføre

---

[1]) Kolderups Rosenvinges Lovhistorie I. 103.

[2]) Norsk Dipl. II. No. 769 og V. No. 793 samt Saml. til N. F. Sprog og Hist. V. 600. Den første Borgermester i Bergen blev ansat 1537, see Norske Magazin I. 128.

[3]) Nye danske Magazin II. Side 125.

Varer fra Danmark, medens det forbødes Danske at seile paa Tydskland [1]). Ligeledes begyndte Erik af Pommern (hans andet Priv. for Kbhavn § 2), Christian I (Priv. for Skaane § 2) og Christian II (Priv. af 1521) med at give Byernes Indvaanere udelukkende Ret til at drive Haandværk. Spor til en lignende Indskrænkning i Næringsfriheden havde allerede vist sig i Sverige [2]), men ikke i Norge. Her blev det derimod ved Retterbod af 4 Dec. 1490 [3]) forbudt Bønder ikke alene at drive Udførselshandel, men ogsaa at eie større Skibe end paa 3 til 4 Læster.

Tiltrods for den kuende Indflydelse, Hanseaterne under det hele Tidsrum udøvede, steg Kjøbstædernes Betydning umiskjendeligt baade i Danmark og i Sverige, hvor Rigsforstanderen Steen Sture den Ældre ved en Forordning af 1471 endog dristede sig til at afskaffe den tidligere gjældende Regel, at Halvparten af Raadmændene og Borgermesterne i enhver By skulde være tydske. Antallet af Sveriges Kjøbstæder var i Begyndelsen af det sextende Aarhundrede 41. I Danmark gaves der samtidigt eller i alt Fald noget senere henved 90 Kjøbstæder eller Flekker af saadan Størrelse, at de undertiden betragtedes som Kjøbstæder [4]). I Norge var Borgerstandens Betydning langt mindre og Antallet af dets Byer kan kun bringes op til 17 ved at medregne saa smaa Strandsteder som Vaagen, Veø, Borgund, Kaupanger og Lillehamar, hvilke dog maaskee have været ligesaa store som adskillige af de danske, der ere indbefattede i det ovenfor angivne Tal.

Kjöbstædernes Antal i ethvert af de tre Riger.

Derimod gik Bondestanden i dette Tidsrum tilbage i Danmark. Paa Sjælland og Smaaøerne blev Vornedskabet fuldstændig indført. Over hele Riget synes stedse mere og mere Selveiergods at være gaaet over i Adelens Besiddelse, og Fæstebøndernes Antal saaledes stadig forøget [5]). Hvor

Vornedskabet i Danmark. Herregaardene og Hoveriet.

---

1) Hvitfeldt Side 951.
2) Nordstrøm I. Side 344.
3) Norsk Dipl. II. No. 963.
4) Dansk historisk Tidskrift V. 6—7.
5) Larsens samlede Skrifter I. 1. 332—343.

Adelen og Præsterne have eiet Fæstegods i Nærheden af deres Hovedgaarde, havde de allerede før dette Tidsrum begyndt at paabinde Fæstebønderne paa saadant Gods Forpligtelse til at gjøre Hoveri. Men Adelens og Geistlighedens Gods antages oprindelig at have været temmelig spredt, saaledes at det først gjennem lange Tiders Bestræbelser lykkedes hver enkelt af Stormandslægterne ved Mageskifter eller paa andre Maader at samle sin Eiendom i større Grupper. Disse Bestræbelser og med dem ogsaa Hoveriets Udbredelse vare vistnok i Gjænge allerede under Calmarunionen [1]). Af den almindelige Contractsfrihed fulgte det, at Jorddrotten ved Bortleie af en Fæstegaard egentlig maatte ansees berettiget til at betinge sig saameget Hoveriarbeide, som Fæsteren vilde paatage sig. Hvor Bønderne vare stavnsbundne, stod det dem imidlertid ikke frit for at negte at modtage Gaard til Fæste, og en uindskrænket Adgang for Huusbonden til at paalægge dem Hoveri maatte derfor lede til Undertrykkelse. Nogen Grændse for Hoveripligten opstillede vel den skrevne Lovgivning ikke i dette Tidsrum. Derimod synes der i flere Egne, formodentlig ikke uden Geistlighedens Medvirkning, at have uddannet sig sædvansmæssige Regler derom [2]). Til Forværrelse af Bondestandens Kaar bidrog det endelig, at Kongen ansaaes berettiget til at forlange Arbeide saavel af Selveierbønder som af Fæstebønder. Forsaavidt disse tilhørte Adelen og Geistligheden, nød de, som før bemærket, dog nogen Beskyttelse af Haandfæstningerne.

Den svenske Bondestands Vilkaar forbedres.

Anderledes gik det i Sverige [3]). Vistnok vare ingen af de Maader, hvorpaa den danske Bondestand blev undertrykt og udsuget, ganske ukjendt i dette Rige. Endog Stavnsbaandet var paa Veie til at blive indført der. Strengnæsstadgan af 1437 § 5 foreskrev, at de Bønder, som i den sidste Feide vare rømte ind i Kjøbstæderne, skulde fare ud paa det Gods (hvorfra de vare komne) eller tage Tjeneste paa Landet, og samme Forordn. § 4 forbød Frelsets Bønder

[1]) Dansk historisk Tidskrift V. 159—160.
[2]) Kolderup Rosenvinges Gl. danske Domme I, Fortalen.
[3]) Lundell i dansk historisk Tidskrift V. 165 ff.

eller Bonde-Landboer at kjøbe eller erhverve Skattegods, det vil sige Selveiergaarde, uden ved Arv. Christopher af Baierns Landslov Jordeb. Cap. 23 tillod Jorddrotten, hvis en Leilænding rømte før Faredag, at hente ham og hans Kvæg tilbage. Den samme Bolks Cap. 26 § 1 fandt det fornødent at forbyde Jorddrotten at holde Leilændingen efter Leiemaalets Udløb og den nysnævnte Strengnæs Stadga § 7 at erklære, at de Børn, som Bønder og Landboer opfødte, ikke skulle skilles fra deres Fader og Moder mod disses Villie. Men Spirerne til et Stavnsbaand kvaltes i Sverige under Kampene for Rigets Selvstændighed, i hvilke den nationale Bevægelses Ledere fornemmelig maatte søge Støtte hos Almuen. Ligeledes blev der her ved skreven Lov sat Grændse for Leilændingernes Hoveripligt eller Dagsværkskyldighed baade til Kronen og Jorddrotterne. Hoveriet maatte ifølge Dronning Margretas Forordn. af 1403 § 1, Wexiøstadgan af 1414 § 14, Calmarreces 1474 § 12, Calmarreces 1483 § 25 samt Wexiøstadgan af 1514 § 3 ikke udgjøre mere end 8 Dage og efter Skara Beslutn. af 1416 for Westergøtland § 7 ikke mere end 12 Dage om Aaret for hver Bonde. Derhos kunde Kronen efter Dronning Margretas Forordn. kræve 8 Dages Arbeide af ham. Saavel den idelige Indskjærpelse af den Indskrænkning, disse Bestemmelser gjorde i Contractsfriheden, som selve Lovenes Udtryk vise, at Jorddrotterne hyppigt satte sig ud over dem.

I Norge er der neppe gjort noget Forsøg paa at binde Bønderne til Stavns. Derimod er det rimeligt, at Adelen allerede inden Slutningen af dette Tidsrum har begyndt at forpligte Leilændingerne til at gjøre Arbeide paa Sædegaardene, samt at Kronen har paalagt Bønderne tvungne Ægter og Kjørsler til Slottene og Kongsgaardene. I det Hele taget feiler man imidlertid neppe ved at antage, at den norske Bondestand har nydt større Ro, men ogsaa mindre Indflydelse, end Sveriges Almue. Bondestanden i Norge.

§ 19.

Rigsdagene og andre Folkeforsamlinger.

I hvilke Sager Folkets Samtykke var nödvendigt.

De Beslutninger, til hvilke Folkets Samtykke udkrævedes efter den ved Calmarunionens Stiftelse gjældende Ret, vare: de allervigtigste Forandringer i Lovgivningen, Paalæg af Skatter og Kongevalg.

Disse gamle statsretlige Grundsætninger forsvandt ikke fuldstændigt af den almindelige Bevidsthed.

Vigtigere Lovforandringer.

Nødvendigheden af Folkets Bifald til betydeligere Lovforandringer erholdt paa Papiret ny Stadfæstelse, i Sverige ved Christopher af Baierns Landslov Kongebolken Cap. IV. Art. 7, der i Hovedsagen gjentager Bestemmelsen i Magnus Eriksøns Landslov, Kongebolken Cap. V. Art. 7, i Danmark ved Frederik I.s Haandfæstning § 73: Item skulle vi aldrig gjøre, paalægge eller give nogen ny Lov, Skik eller Ordinants uden med vort elskelige Danmarks Riges Raads Raad, og Landet vil derved tage. Denne Artikel blev vel ikke overført til hans norske Haandfæstning, men taget fra et strengt retligt Standpunkt, var saadant ogsaa overflødigt, da Hdf. § 51 med almindelige Ord stadfæstede alle Norges Prælaters, Herrers og Indbyggeres gamle Privilegier, som ikke kom i Strid med Haandfæstningen, hvilken Paragraph intet fuldkomment Sidestykke havde i den danske Haandfæstning. Af de i dette Tidsrum udkomne Love vides imidlertid ingen at være antagen paa noget Rigsmøde, i hvilket de tvende lavere Stænder toge Deel. Haandfæstningerne udfærdigedes som før forklaret efter Underhandlinger med Rigsraadet, Prælaterne og Adelen. Ei heller foregik Stadfæstelsen af den svenske Landskabslov af 1442 paa nogen fuldstændig Rigsdag eller engang paa Landskabsthingene, og det uagtet den i flere Stykker fraveg Magnus Eriksøns Landslov, og selv, som nys bemærket, forbød at give Almuen nogen ny Lov uden dens gode Villie og Samtykke. Ligesaalidt vides Frederik I.s Ordinantser for Danmark at være vedtagne af Almuen. Ei engang til de vigtigste unionelle Overeenskomster indhentedes Folkets Samtykke, ihvorvel man,

som forhen paapeget, ved selve Calmarunionens Stiftelse havde et Slags Følelse af, at det egentlig var nødvendigt.

Hvad angaaer den ældre Statsrets anden Hovedregel om Folkets Myndighed, nemlig at ingen ny Skat maatte paalægges uden dets Samtykke, da kunde man fristes til at antage, at den i Begyndelsen af dette Tidsrum maatte være gaaet i Glemme i Danmark. Christian I.s Haandfæstning for dette Rige § 10 fordrer nemlig til Udskrivning af Skatter kun Rigsraadets Samtykke. Men denne Slutning turde dog være overilet. Kong Hans's Hdf. § 12, Christian II.s Hdf. § 30 og Frederik I.s Hdf. § 35 forbyde nemlig Kongen at lægge nogen Landskat paa Almuen og Kjøbstæderne uden efter menige Rigens Raads Raad, Prælaternes og Ridderskabets Tilladelse og nogen Almuens Samtykke, og at Regelen skulde være bleven optagen i samtlige disse Haandfæstninger, hvis den tidligere havde været betragtet som bortfalden, er lidet rimeligt. Sagen har altsaa staaet saaledes, at det til Udskrivning af nye Skatter egentlig var fornødent at erholde Samtykke baade af Rigsraadet og den skatlagte Stand. Men i Gjerningen ere disse Betingelser sjeldent fuldstændigen opfyldte. Endog med Indhentelsen af Rigsraadets Bifald have Kongerne stundom taget sig det meget let. I 1513 ankede Rigsraadet over, at Kong Hans havde paalagt Landskat uden at kalde Raadets Medlemmer sammen. Han havde i Stedet derfor gjennem Breve til hver enkelt afæsket dem deres Samtykke. Ganske forbigaaet er imidlertid Rigsraadet neppe nogensinde blevet, medmindre den Stand, der skatlagdes, vedtog at betale. Det var især Christian II, som paa denne Maade tilsidesatte Raadet. Saaledes paaberaabes i Forordn. af 1516 om Sise udtrykkelig Kjøbstædernes eget, men ikke Raadets Samtykke[1]). Ved Forordn. af 10 Juli 1519[2]) paalagde Kongen ligeledes uden Rigsraadets Medvirkning en Sise. Forordningen truer de gjenstridige med Straf og kunde følgelig synes ogsaa at sætte Kjøbstædernes Skattebevilgningsret ud af Betragtning,

Beskatningen.

---

[1]) Suhms Nye Samlinger III. Side 142 ff.

[2]) Suhms Samlinger II. 1. Side 182.

men i Formen er Forordningen dog kun en Bøn, og Meningen maa altsaa have været, at Straffetrudselens Virksomhed betingedes af, at Borgerskabet først bevilgede Skatten. For at formaa det dertil, sendte Kongen sin Secretær, Knud Marqvordsøn omkring til hver enkelt By[1]). Fremdeles udskrev Christian uden Raadets Samtykke en Skat af Adelen og Geistligheden i Danmark. Der handledes med hver enkelt Adelsmand og Prælat om, hvad han skulde give. Kongen stødte imidlertid paa megen Modvillighed hos dem. Hans Fuldmægtig i Jylland, Hans Pedersøn, raadede ham derfor til at bøie deres Modstand ved Plagerier, hvilket Raad Christian neppe har undladt at følge[2]). De priviligerede Stænder have dog i det hele forstaaet ganske godt at hævde sin Selvbeskatningsret. Exempel paa, at Adelen bevilgede Kronen særskilt Skat, haves allerede fra Dronning Margretas Tid. I hendes Brev til Fyen af 24 Januar 1396[3]) siges det, at Rigets Mænd, altsaa Adelen, havde bevilget Kronen en Hjælp, og at de af Fyen, som vare tilstede, havde vedtaget at give af hvert Lagsogn 10 lødige Mark. Endnu under Christian I maatte vel Adelen finde sig i, at Kongen og Rigsraadet i Forening beskattede den. Pantelensherrernes Samtykke indhentedes nemlig ikke til den Skat, som paalagdes dem ved Brevene af 4 og 19 Nov. 1468. Men ved Tidsrummets Slutning har det vistnok været den herskende Anskuelse, at ingen Byrde kunde paabindes Adelen eller Geistligheden mod deres Villie. Langt mindre agtedes de lavere Stænders Rettigheder. Man finder vel enkelte Exempler paa, at Kongen, selv om han har havt Rigsraadets Bifald til at skatlægge dem, har forelagt dem Paalægget til Vedtagelse, men paa den anden Side er det sikkert, at dette til andre Tider undlodes, og i ethvert Fald har Erhvervelsen af Landalmuens Samtykke neppe været andet end en tom Formalitet. I 1467 udskrev Christian med det danske Raads Samtykke en Landskat af Bønderne i Jylland[4]) I Brevet

[1]) Behrmans Christian II.s Historie II. 124.
[2]) Sammesteds Side 125—127.
[3]) Molbechs danske Dipl. No. 39.
[4]) Hvitfeldt Side 911.

foreskrives det, at Skatten skulde udpantes hos dem, som sade Brevet overhørige og ikke vilde betale, men da det i Forveien heder, at Almuen skulde bedes, forudsættes det vel, at Almuen til Thinge maatte have givet et Slags Samtykke, førend der kunde skrides til Udpantning hos nogen enkelt Mand. I Anledning af sin Kroning udskrev Chr. II. den 28 Sept. 1515 med Rigsraadets Tilladelse en Skat af 4 Mark paa hver 4 Bønder og ligeledes en Skat af Kjøbstæderne [1]), uden at der tales om, at Samtykke skulde udbedes af Almuen. Om det „usædvanlige" Paalæg, som fandt Sted i 1522, beretter et mod Christian II. ugunstigt Kildeskrift [2]), at det skeede med Rigsraadets Samtykke. Almuen omtales derimod ligesaalidt her som i Frederik I.s Ytringer om den Landskat, Rigsraadet i 1524 bevilgede ham [3]). Ved Herredagen i Odense handlede Rigsraadet med Borgerne om at give „en dobbelt Overskat". Derimod lagde Raadet ved samme Leilighed en Skat paa Landalmuen, uden at Fuldmægtiger for den kunne sees at have været tilstede [4]).

I Sverige blev Regelen om Nødvendigheden af Almuens Samtykke til overordentlige Skattepaalæg fremdeles staaende i Landsloven og stadfæstet ved Christian I.s Haandfæstning § 8 og Hans's Hdf. § 11, jvfr. § 32 sidste Led. Den er saaledes ikke bleven rokket derved, at Overeenskomsten til Halmstad af 1435 [5]) fastsatte, at Tyngslerne paa Almuen i Sverige skulde ordnes efter Kongens og Rigsraadets Raad og Samtykke, saasom taaleligt for Almuen kunde være. Den før omhandlede Ufuldkommenhed i Sveriges Forfatning, at nye Skatter lovmæssigen ikke kunde paalægges af en for hele Landet fælles Rigsdag, men maatte vedtages af hvert enkelt Landskab, bidrog imidlertid fremdeles til, at Kongen enten paa egen Haand eller alene med Rigsraadets Samtykke, ja ikke saa sjeldent endog de enkelte Lensherrer udskreve Skatter eller paalagde Almuen ulovligt Pligtarbeide, see Dron-

[1]) Suhms Samlinger II. 1. 135—136.
[2]) Hvitfeldt Side 1188.
[3]) Nye danske Magazin V. 20.
[4]) Sammesteds Side 103 og 104.
[5]) Hadorphs Tillæg til Riimkrøniken Side 88.

ning Margretas Placat af 1403 § 2, Christopher af Baierns Placat af 1442 § 2 og Kong Hans's Forordning af 1499 § 4[1]). Den svenske Almue fandt sig imidlertid aldrig i Længden i dette Misbrug. At Erik af Pommern havde udsuget Stæderne med uskjellig Told og Almuen med upligtig Skat, var en af Hovedankeposterne mod ham under den Bevægelse, som endte med, at han blev afsat[2]). Christian I. havde vel Rigsraadets Samtykke til sine Skattepaalæg[3]) i Sverige, men de bleve ikke destomindre en af de vigtigste Aarsager til hans Fordrivelse i 1464.

Som før forklaret gaves der i Norge ingen Autoritet, som ved almindelig Beslutning kunde paalægge overordentlig Skat. Ingen var pligtig til at udrede nogen saadan, medmindre han selv havde forbundet sig dertil. Herved var Tingen bragt i den uheldigste Stilling. Paa Papiret var vel Selvbeskatningsretten anerkjendt til det alleryderste, men i Gjerningen var den saa lidet betrygget som vel muligt. Naar Kongen trængte til extraordinær Pengehjælp af Almuen, havde han ingen anden Udvei, end at lade sine Lensherrer henvende sig til den paa hvert enkelt Herreds Thing og bede om dens eenstemmige Samtykke. At dette var nødvendigt, stod i Lovbogen, og Folket bevarede derfor altid Bevidstheden derom. Dets Ret anerkjendtes ogsaa i flere af Haandfæstningerne, saaledes i Chr. I.s norske Hdf., som netop, hvad Skattepaalæg angaaer, henviser til Lovbogen, samt paa en vis Maade i Hans's Hdf. § 12 og Chr. II.s Hdf. § 30, der ikke blot for Danmark, men ogsaa for Norge kræver Samtykke af „nogen af Almuen". Men splittet i saa smaa Forsamlinger som de enkelte Herreds- og Bything, havde Folket ingen tilstrækkelig Modstandskraft. Vel seer man, at det paa et eller andet Thing stundom har negtet sit Samtykke, og det med Iagttagelse af en vis Lovmæssighed i Formerne[4]). Dette er endog indtruffet, efterat Frederik I.s

---

[1]) Samtlige i Hadorphs Tillæg til Bjarkøretten.

[2]) N. Dipl. V. No. 647.

[3]) Olaus Petri, Sveriges Krønike, Udgaven af 1860 Side 225.

[4]) Saaledes f. Ex. i 1491, see N. Dipl. V. No. 954.

norske Hdf. havde undladt at gjenoptage Forskriften i de ældre Hdff. om Indhentelsen af Almuens Samtykke[1]). Men i Almindelighed har Almuen neppe vovet at afslaa de Anmodninger, som Kongen lod udgaa til den om at betale Skatter. Folket dristede sig ikke engang til at optræde med organiseret Modstand mod Inddrivelsen af de Skatter, Kongen ganske paa egen Haand udskrev. Dette kommer oftere tilsyne. I Forliget mellem Almuen og Rigsraadet af 18 Februar 1437[2]) blev det ikke vedtaget, at de tunge, ulovlige Skatter, der vare paalagte Almuen i Viken, uden videre skulde ophøre, men blot, at man skulde skrive til Kongen og bede ham vise Naade deri. I 1518 udskrev Christian II 14 Mark dansk og en Ko af hver 10 Bønder. Denne Skat betalte Bønderne i Solør og Østerdalen, „da de ikke vilde negte deres Herre Kongens Brev“. Otte Dage derefter afkrævede Fogden dem en ny og endnu tungere Afgift. De turde imidlertid ikke afslaa den, men skrev til Hr. Henrik Krumedike, uagtet han ikke var deres Lensherre, erklærede, at de ei formaaede at udrede det nye Paalæg, og bad ham om Raad[3]). Naar Almuen som oftest tog i Betænkning at bruge sin Ret, saa var det, fordi Lensherrerne og deres Fogder, hvis de leilighedsviis mødte Afslag, ansaa dette som en brødefuld Trods og forsøgte at fremtvinge Bevilgningen ved hvilkesomhelst, endog de voldsomste Midler. Ogsaa herom har man adskillige Vidnesbyrd. I Brev af 26 Juni 1519 skriver Høvedsmanden paa Bergenhuus til Kongen, at han havde thinget med Almuen i Nabolaget (udentvivl om Udredelsen af en Skat). „Somme have svaret vel og somme ganske ilde som forgiftige Skalke. Mig haabes, de skulle og fange Skalkeløn. Jeg haver begyndt at regjere med nogen af dem, saa de andre begynde allerede at grue for sig. Men mig haabes, at jeg vel skal komme tilpas med

---

[1]) Paa Herredagen i Throndhjem 1535—1536 blev det ved denne Leilighed udskrevne Skattepaalæg undergivet Almuens Beslutning, see Breve af 7 Januar og 25 April 1536 i Paludan Müllers Actstykker til Nordens Historie II. 206 og 264.

[2]) N. Dipl. II. No. 727,

[3]) N. Dipl. V. No. 1024.

dem, saa Eders Naade ingen Skade skal have deraf"[1]). Paa Herredagen i Bergen 1532 blev der udskrevet en almindelig Skat, som beløb sig til 2 Lod Sølv af hver Mand[2]). Men da Kundgjørelsen herom paa Fylkesthinget i Sogndal blev læst for Bønderne i Ryfylke, „gik de ud til Raadslagning og sagde, da de atter kom ind, med samdrægtig Mund og oprakte Værger, at de havde udgivet mange Skatter det Aar og nu ikke vilde udgive nogen ny, førend St. Hans næste Aar, at de kunde vide tilvisse, hvad Fred de maatte faa". Lensherren advarede dem da strengelig og truede med, at deres Hustruer og Børn vilde komme til at undgjælde det[3]). Nogen Undskyldning for den Tvang, der i saadanne Tilfælde anvendtes mod Almuen, have Kongerne formodentlig fundet i Umuligheden af at tilveiebringe de fornødne Midler paa anden Maade. Det er troligt, at Bønderne, overladte til sit eget Forgodtbefindende, vilde have været lidet villige til at bevilge, hvad Rigets Tarv udkrævede. Men Almuen selv led naturligviis under Følelsen af, at den forurettedes, og dens Harme herover gav sig hyppigen Luft i vilde Anfald paa Regjeringens Haandlangere, Lensherrerne og deres Fogder, hvilke sidste ofte maatte bøde med Livet for de Undertrykkelser, hvori de gjorde sig skyldige under Skatternes Udskrivning og Inddrivelse[4]). Folkets Selvbeskatningsret var under Mangelen af hensigtsmæssige Former følgelig saalangt fra at stifte noget Gavn for Samfundet, at den blot gav Anledning til Lovbrud, saavel fra Kongens som fra Undersaatternes Side.

Det var derfor ikke uden Føie, at man i Haandfæstningerne efterhaanden lagde mere Vægt paa Rigsraadets end paa Folkets Samtykke til overordentlige Skattepaalæg. I Almindelighed have nok Kongerne heller ikke udfærdiget saadanne uden Raadets Minde. Dette maa navnlig antages at gjælde om Christian I. Thi ellers vilde Raadet i sit Klage-

[1]) Behrmanns Chr. II.s Hist. II. 89.

[2]) Saml. til N. F. Sprog og Hist. I. 497.

[3]) Brev af 30 Nov. 1532, N. Dipl. II. No. 1108.

[4]) Allens de tre nordiske Rigers Historie I. 251—253.

krift af 1482 sandsynligviis have anket over, at det var
orbigaaet. I Klageskriftet af 1513 forlangte det derimod,
t Kongen skulde forpligte sig til ikke at lægge nogen Skat
ller Tyngsel paa Riget, Almuen eller Kjøbstadsmænd, uden
igsraadets Fuldbyrd og Samtykke. Der maa altsaa sikker-
g være indtruffet Exempler paa, at Kong Hans, eller maa-
kee snarere Christian II som Statholder, har udskrevet
katter paa egen Haand. Hermed vedblev Christian II til-
rods for sin Haandfæstning, ogsaa efterat han havde besteget
hronen. Uden at tale om, at han ved Brev af 6 October
519[1]) med fuldstændig Tilsidesættelse af det norske Rigs-
aad befalede de tydske Kjøbmænd i Bergen at udrede 2000
ark dansk maanedlig i Krigstyr, hvilken Befaling han efter
orestilling fra Raadet i Lybek senere tog tilbage, har han
ed Brev af 9 Marts 1522[2]) uden det norske Rigsraads Sam-
ykke paabudt Geistligheden i Throndhjem, Bergens og Sta-
anger Stifter at erlægge Trediedelen af dens Gods i løst
g fast. Rigsraadet er formodentlig heller ikke spurgt, naar
enne Konge, som før omtalt, gjennem sine Fogder henvendte
ig til Almuen om at erholde Skat. Frederik I. synes der-
mod ved saadanne Leiligheder at have hørt Raadet. Dette
ar Tilfældet baade i 1525[3]) og som før bemærket i 1532.

Naar Kongen eller Rigsraadet forhandlede med Al-
uen, foregik dette under nærværende Tidsrum i Alminde-
ghed endnu ikke paa Rigsdage eller fælles Stænderforsam-
nger for det hele Land. Saadanne vare endog i Dan-
ark[4]) saa sjeldne, at Christian III i det Skrift, han paa
igsdagen i Kjøbenhavn 1536 lod oplæse, kunde sige, „at
enne Rigsdag var paasat anderledes, end Sædvane og bru-
eligt havde været af gammel Tid, idet han havde ladet for-
rive did saavel Borgere og Bønder som Adelen, og dog
lforn ikke havde været brugeligt at forskrive til Herredage
den Ridderskabet og Adelen". Denne Ytring er imidlertid

Rigsdage og provindsielle Folkeforsamlinger i Danmark.

[1]) Nor III, Hefte 3, Side 88, jvfr. Langes Norske Tidskrift I. 261.
[2]) Suhms Nye Samlinger III. Side 141—142.
[3]) See Brev af 28 Feb. 1525 i Saml. til N. F. Sprog og Hist. I. 48.
[4]) I. E. Larsens samlede Skrifter I. 2. Side 273 ff.

ikke nøiagtig. Vel vare, som før bemærket[1]), Kongevalgene i den længste Deel af dette Tidsrum foretagne alene af Rigsraadet, men senere hen forandredes dette. Navnlig havde Fuldmægtiger for Kjøbstæder og Bønder været indkaldte for at deeltage i Kong Hans's Valg i Kalundborg i 1482, ved hans Søn Hertug Christians Valg til Thronfølger i Lund 1487, ved Frederik I.s Valg i Roeskilde 1523. Under Forhandlingerne paa Herredagen i Kjøbenhavn 1533 blev det udtrykkelig anerkjendt, at der til Kongevalg skulde indkaldes ikke blot nogle af de bedste Adelsmænd i hver Landsdeel, men tillige en Borgermester og nogle af de bedste Borgere i Kjøbstæderne. Ogsaa ved en anden Leilighed sammenkaldtes Rigsdag. Da nemlig Frederik I, medens han endnu kun var Hertug, af sin Broder Kong Hans forlangte Andeel i Riget, erklærede Kongen i Forening med det danske Rigsraad, at dette var en Sag, som rørte det menige Rige paa, og at man derfor ikke kunde svare uden med det menige Riges Samtykke. En almindelig Rigsdag blev derfor i Aaret 1494 udskreven til Kalundborg, hvor Hertugens Fordring afsloges.

Til Rigsdagen 1482 indkaldtes alle Prælater, Riddere og Svende, frie og frelse Mænd, en Borgermester og tre Raadmænd af hver Kjøbstad og to Bønder af hvert Herred[2]). Ved Rigsdagen i 1494 mødte fire Riddersmænds Mænd af hvert Stift, een Borgermester og een Raadmand fra hver Kjøbstad[3]) samt nogle af Almuen med Fuldmagt fra dem, som sad hjemme. Da Raadet i 1523 forlangte, at der skulde udskrives en Rigsdag i Anledning af Kongens Kroning „for at gjøre en god og redelig Skikkelse paa alt, som Kongen og Riget nyttigt er“, foreslog det derimod alene at indkalde Rigsraad, menige Adel samt en Borgermester og to Raadmænd af hver Kjøbstad[4]). Til Rigsdagen i 1536 indkaldtes alle Adelsmænd, een Borgermester, een Raadmand og to Borgere. Der udfærdigedes Indkaldelser til 72 Byer foruden

[1]) Ovenfor Side 200.
[2]) Jahns Unionshistorie, Side 564.
[3]) Hvitfeldt, 1009—1010.
[4]) Nye danske Magazin V. 18.

Kjøbenhavn. Bønderne repræsenteredes af Herredsfogden og to Bønder fra hvert af Rigets Herreder, hvilke udgjorde et Antal af omtrent 150[1]). Af Adelen mødte der 3—400, Kjøbstædernes Repræsentanter udgjorde 292 og Bondestandens endog 600 Personer. Rigsdagen har saaledes talt omtrent 1200 Medlemmer. Forhandlingerne førtes endnu paa den Maade, at Kongen og Rigsraadet bleve enige om Beslutningerne, som derpaa i en Forsamling under aaben Himmel forelagdes menige Adel, Borgere og Bønder til Vedtagelse[2]).

Langt hyppigere end de egentlige Rigsdage have Forsamlinger af een eller flere Stænder for en enkelt Provinds fundet Sted, navnlig i Forbindelse med de almindelige Landsthing. Disse Thing dømte ikke alene i Retstvistigheder, men gave ogsaa Erklæringer om, hvad der skulde være eller var Ret, nemlig naar denne var af sædvansmæssig Oprindelse[3]), hvilke Erklæringer undertiden afæskedes dem af Kongen. Paa disse Landsthing vedtoges ogsaa nye Love, saaledes Sjællands Privilegier af 1454[4]) og Jyllands Privilegier af 1466[5]). I 1468 udgav Christian I et Forbud mod ulovlig at binde, voldføre eller fængsle nogen, forkyndte det paa alle Landsthing og fik det der vedtaget af Adel, Borgere og Bønder[6]). I samme Aar erholdt han, i Anledning af de i Sverige udspredte Beskyldninger mod ham, Vidnesbyrd af Stænderne i Jylland, Fyen og Sjælland om sin Regjering. I disse Vidnesbyrd heder det, at der i hvert Landskab raadsloges i tre særskilte Forsamlinger, een bestaaende af Adelen og Prælaterne, een af Borgerskabet, — Borgermesteren i de to største Stæder, og een Borgermester, een Raadmand og en Almuesmand af alle de øvrige Stæder, — samt een Forsamling bestaaende af

[1]) Danske Magazin, tredie Række V. Side 319—321.
[2]) Larsens samlede Skrifter I. 2. Side 290. Jvfr. Hvitfeldt 1028.
[3]) Kolderup Rosenvinges gamle danske Domme I, Fortalen S. XXI og Danske Magazin V. Side 319.
[4]) Danske Magazin I. Side 351.
[5]) Sammesteds Side 318.
[6]) Kolderup Rosenvinges gamle danske Domme I. No. 4.

Bønder, fire Almuesmænd fra hvert Herred[1]). Lignende Vidnesbyrd meddeeltes i 1487 Kong Hans af Landsthingene[2]). Privilegierne af 15 Februar 1422 for Kjøbenhavn og de øvrige Kjøbstæder i Sjælland bleve givne paa en Forsamling i Roeskilde, bestaaende af Provindsens Prælater, Ridderskab, Kjøbstædmændene og „de fornuftigste og bedste af dens Indvaanere“ [3]). I 1472 tillod Christian I. Kjøbstæderne paa Sjælland aarligen at holde et fælles Raadsmøde[4]). I 1430 vare Skaanes Stænder samlede for at raadslaa om et Angreb paa Sverige[5]), og i 1502 skal Kong Hans have bevilget dem, at de een Gang om Aaret maatte komme sammen for at overveie, hvad der kunde tjene Landet til Gavn[6]).

Rigsdage og provindsielle Folkeforsamlinger i Sverige.

I Sverige, hvis Almue netop i dette Tidsrum udøvede en særdeles betydelig Indflydelse paa Rigets Skjæbne, var det ogsaa hovedsageligt gjennem provindsielle og i Almindelighed temmelig formløse Møder, den udtalte sin Villie. Love bleve endnu undertiden vedtagne paa Landskabsthingene, saaledes f. Ex. en Stadga for Gøtarige af 1416[7]). Egentlige Rigsdage afholdtes vel, men temmelig sjeldent, og, saavidt vides, i Regelen kun til Valg af Konger eller Rigsforstandere[8]). Efter Landslovene skulde Kongevalgene vel fremdeles foregaa af en Forsamling bestaaende af Lagmændene og 12 Mænd fra hver Lagsaga. Men i alt Fald i den senere Deel af Tidsrummet have disse Forsamlinger mere Stænderrepræsentationens Præg. Til Rigsdagen i Stockholm 1448, hvor Carl Knutsøn valgtes til Konge, indfandt der sig Prælater, Ridderskab og Adel samt Befuldmægtigede for Borgere og Bønder[9]). Det Møde i Upsala 1470, som sammenkaldtes for at vælge

---

1) Christian I.s Dipl. No. 139, 141 og 142.
2) Nye danske Magazin V. 149.
3) Kolderup Rosenvinges gamle danske Love V. 121.
4) Larsens samlede Skrifter I. 1. Side 328.
5) Chr. I.s Dipl. No. 237 b.
6) Hvitfeldt 1041.
7) Hadorph, Tillæg til Bjarkøretten 42—44.
8) Jvfr. Styffes Bidrag II. Indledn. CXIII—CXIV.
9) Ericus Olai, Udgaven af 1654, Side 194. Den store Riimkrønike, Hadorphs Udgave Side 378.

Rigsforstander, bestod af Prælater, Klerke, Riddere, Fribaarne, Frelsemænd, Kjøbstadsmænd og menige Almue[1]). Kong Hans hyldedes i 1497 paa Rigsdag af Lagmænd, 12 Mænd af hver Lagsaga og alle Kjøbstæder[2]). Christian II. blev valgt til Thronfølger paa en Rigsdag i 1499, der bestod af Lagmændene og 12 Mænd af hver Lagsaga, med flere fribaarne Mænd, Borgermænd, Borgermestre og Raad i Stockholm og andre Kjøbstadmænd[3]). Til sin Hyldning i 1520 havde han indkaldt hele Adelen, nogle Fuldmægtiger fra alle Kjøbstæder og for alle Herreder over det hele Land[4]). Ved de Møder, som holdtes i Arboga og Stockholm 1517 og af hvilke det sidste afsatte Erkebiskop Gustav Trolle, siges foruden Rigsraadet ogsaa Adelen samt Fuldmægtiger for Almuen i Kjøbstæderne og paa Landet at have været tilstede[5]).

Rigsdage og provindsielle Folkeforsamlinger i Norge.

Heller ikke i Norge var det under Calmarunionens Tidsrum ganske ukjendt, at Repræsentanter for hele Rigets Almue stedtes til at deeltage i Afgjørelsen af de vigtigste offentlige Anliggender. Til de Møder, som paa Grund af Thronens Ledighed holdtes i 1442 i Lødøse og i 1533 i Bod, have saaledes Fuldmægtiger for Almuen været indkaldte. Hvad der ved disse Leiligheder indtraf, viser imidlertid, hvor umoden den da var for Selvstyrelsens Institutioner. Møderne bleve lidet besøgte, mange Fylker undsloge sig for at sende Repræsentanter og erklærede sig tilfreds med, hvad Rigsraadet besluttede[6]).

[1]) Hadorph, Tillæg til Riimkrøniken Side 255.
[2]) Hvitfeldt 1020—21.
[3]) Sammesteds 1027—28.
[4]) Sammesteds 1154.
[5]) Hadorph, Tillæg til Riimkr. 434 og Hvitfeldt 1128—1129.
[6]) N. Dipl. III. No. 771, Brev af 30 Juli 1531 (1533) i Samlinger til N. F. Sprog og Hist. II. Side 68 og Keyser II. Side 743—744.
I 1442 mødte kun:

Fra Romsdal	1.
— Søndmøre	1.
— Rygiafylke	2.
— Lister	1.
— Agder	2.
— Skiensyssel	2.
Tilsammen	9.

Strax efter Paaske 1431 indbød Frederik I det norske Rigsraad til en Herredag i Kjøbenhavn og befalede desuden et af dets Medlemmer at tilsige nogle Kjøbstadsmænd i alle Kjøbstæder i Norge og nogle agtede Mænd af hvert Bispedømme at indfinde sig til Herredagen[1]). I de Efterretninger, der ere opbevarede om dette Møde, nævnes dog ikke flere norske Deeltagere, end otte Raadsherrer[2]). Ogsaa Christian II udskrev samme Aar under sit mislykkede Forsøg paa at gjenvinde Norges Krone en Rigsdag til Oslo, der dog ikke kom istand. Til denne indkaldte han alle Embedsmænd, Lensherrer, Lagmænd, Borgermestre, Fogder og alle andre, som havde Befaling, samt fire agtede Mænd af hvert Fylke[3]). I 1535 sammenkaldtes en Rigsdag til Thrond-

---

	Overført	9.
Fra	Vestfold	12.
—	Eker	1.
—	Ringerige	1.
—	Hadeland	2.
—	Gudbrandsdalen	1.
—	Romerike og Solør	4.
—	Borgesyssel	2.
—	Baahuuslen	3.
—	unævnt Sted	1.
	I alt	36.

Fuldmagten for Repræsentanten fra Gudbrandsdalen findes trykt i Saml. til N. F. Sprog og Historie IV. 602 Den er udstedt af Bønder og Bomænd i Søndre Gudbrandsdalen paa deres almindelige Thingsted den 9 April 1442. Det heder deri, at da Drosten Hr. Sigurd Jonsøn havde opnævnt og tilsagt Goden Ottreksøn at møde og dagthinge paa deres Vegne, saa havde de samtykt fornævnte Goden til at føre deres Brev og Svar til Rigsraadet „og tykkes det os mørkt at være formedelst vor Ukyndighed, om der bør være Kongeskifte eller ikke, og skyde vi det til Eder og alt Rigsens Raad og Almue og andre flere gode Mænd, som til Raadet ere opnævnte baade af Oplandene og Sølandene. Hvad I derom gjøre, det ville vi holde og have paa vore Vegne, med det Vilkaar, at vi maa nyde den Lov og de Retterbøder, som vore hellige Forfædre have undt os og stadfæsteligen holdt."

[1]) Norske Rigsregistranter I. 28.
[2]) Samlinger til N. F. Sprog og Hist. II. 69—70.
[3]) Brev af 6 Nov. 1531, sammesteds Side 84—85.

hjem den 23 Mai. Paa denne indfandt sig Fuldmægtiger fra Almuen i Stavanger, Bergens og Throndhjems Stifter, derimod udeblev det søndenfjeldske Raad samt Almuen i Oslo og Hamar Stifter, uagtet vistnok ogsaa den var opfordret til at lade møde [1]).

At der samledes Repræsentanter for Almuen i hele Riget, var imidlertid endnu mindre her end i Nabolandene den sædvanlige Form, hvorunder man indhentede dens Samtykke.

I Almindelighed handlede Kongen og Herrerne med Almuen districtsviis enten paa Forsamlinger, hvor der mødte Almue fra en Fleerhed af Distrikter, som ikke hørte under noget fælles Thing, — saaledes ved Mødet i Oslo 1437 [2]) — eller paa dens sædvanlige Thing, f. Ex. ved Carl Knutsøns Kongevalg i 1449, der først foregik paa et Thing i Throndhjem, dernæst paa Thinget for Oplandene, Hedemarken, Solør samt Østerdalen, og endelig paa Romeriges Thing [3]). Det Brev af 24 Nov. 1449, som udfærdigedes fra Throndhjem i hele den norske Almues Navn [4]), viser at Erkebiskoppen efter Christopher af Baierns Død ofte havde forhandlet med den om Thronens Besættelse. I Begyndelsen af August Maaned 1450 synes Trondhjems Almue at have stadfæstet Christian I.s Valg [5]). Den nysomtalte Skattenegtelse i 1491 fandt Sted paa et almindeligt Thing for Akershuus Len paa Aker (i Vang paa Hedemarken). I 1523 tilbød Bønderne paa Oplandene Hr. Henrik Krumedike at holde Akersthing med ham for at sætte Frederik I i Besiddelse af Thronen og tilveiebringe Fred i Landet [6]). Ved Nytaarstid 1536 holdtes der, som før omtalt, Thing i Throndhjem med Thrøndelagets Almue for at handle om Christian III.s Valg og Udskrivning af Skat. Undertiden overlod Kongen det til Lensherren eller nogle af Rigsraadets Medlem-

[1]) Paludan Müllers Actstykker til Grevens Feide II. 72 og 206.
[2]) See ovenfor Side 210.
[3]) Hadorph, Tillæg til Riimkrøniken 153 og 161—166.
[4]) Sammesteds Side 166—170.
[5]) See Brev af 1 Juni 1453, Christian I.s Dipl. No. 44.
[6]) Danske Magazin, tredie Række II. 260.

mer i Forbindelse med Mænd af Almuen at give Bestemmelser angaaende et enkelt Districts særlige Anliggender. Saaledes befalede Fred. I. i Brev af 14 September 1531 Nils Lykke, hvis han fandt nogen Brøst i Søndmøre og Romsdalen med Hensyn til Ydelsen af Leding eller andre Rettigheder at lade Almuen udnævne 24 af de mest agtede Mænd i Fylket, som med ham skulde retlede om alt, saa at der skeede Kronen Fyldest[1]). Og da den samme Lensherre havde indberettet til Kongen, at Almuen i Sølenene klagede over, at Indbyggerne i de indre Len gjorde Indgreb i dens Næringsvei ved at drive Kjøbmandskab og Seilads, saa befalede Kongen ved et i Høsten 1531 udfærdiget Brev ham, Erkebiskoppen, Lagmanden og Raadmændene i Throndhjem at tage med sig nogle af de mest agtede og fornuftige Mænd i disse Fylker og derpaa gjøre en redelig og tilbørlig Ordning, saa at Almuen paa begge Sider kunde blive bjerget[2]).

§ 20.

Den daglige Styrelse, Rigsembedsmændene.

Kongen skulde styre.

Det vedblev fremdeles at gjælde som almindelig Grundsætning, at Kongen skulde staa i Spidsen for den egentlige Administration og være berettiget til at føre den daglige Styrelse paa egen Haand, samt forsaavidt han holdt sig Lovene og de ved Haandfæstningerne i enkelte Retninger opstillede Indskrænkninger efterrettelig, tillige efter eget Forgodtbefindende. Styrelsen maatte føres af Kongen personligt og kunde blot midlertidigt overdrages nogen anden. Denne Sætning var vel for Sveriges Vedkommende fordunklet, men ingenlunde udslettet ved Hyppigheden af de Tilfælde, hvori Regjeringen havde været ført af Jarler, Marsker eller andre Stedfortrædere.

Ethvert Riges Styrelse skulde have sit

Paa den anden Side var det ved Calmarunionens Stiftelse ligesaavel en gyldig, skjønt for Norges Vedkommende

[1]) Norske Rigsregistranter I. Side 29.
[2]) Sammesdtes Side 30—31.

allerede noget svækket Regel, at Styrelsen skulde have sit Sæde inden Rigets Grændser, en Regel der i Norge aabenbarede sig i den Fordring, at det store kongelige Segl eller Rigseglet ei maatte føres ud af Landet. Sæde inden dets egne Grændser.

Ingen af disse Grundsætninger blev ved Calmarunionen udtrykkelig ophævet eller forandret, og det uagtet de ved denne Begivenhed kom i en Strid, som ikke var ny, og hvis Ulemper i Norge maatte være velbekjendte fra den i 1319 istandbragte Personalunion med Sverige samt fra det Fælleskab i Styrelse, der bestod med Danmark, siden Dronning Margreta var bleven begges Rigsforstanderske. Naar Kongen opholdt sig udenfor Landet, kunde vistnok de Sager, der vare saa vigtige, at Rigsraadet for deres Skyld blev sammenkaldt, bringes til Endskab paa en lovlig og betryggende Maade, nemlig hvis Rigsraadet blev enigt med Kongen, eller han føiede sig efter dets Villie. At det ene eller andet vilde blive Tilfældet, kunde imidlertid langtfra paaregnes med samme Sikkerhed, som naar Kongen var nærværende uden at have noget andet Rige til Støtte for sin Magt. Og med Hensyn til de dagligt forefaldende Regjeringsærinder vedkommende Retspleien, Finantsstyrelsen, Forleningerne samt Tilsynet med Lensherrerne og deres Fuldmægtiger, Ærinder, som vel hvert for sig kunde være af mindre Vigtighed, men som i det hele ikke kunde forsømmes uden Skade for Landet, og hvis Behandlingsmaade for en stor Deel gav Styrelsen dens paatageligste Præg, kom man i den største Forlegenhed. Ligesom Kongen i fremmed Land savnede Beføielse til at afgjøre dem paa egen Haand, saaledes vavnede ogsaa Rigsraadet al selvstændig Afgjørelsesret, medmindre Kongen for særlige Tilfælde eller midlertidigen havde indrømmet det en saadan. Strengt taget gaves der følgelig under Kongens Fraværelse fra Riget ingen Maade, hvorpaa de her omhandlede Forretninger lovmæssigen kunde besørges. Striden mellem disse Sætninger.

De heraf flydende Ulemper søgte man saameget som muligt at formindske ved de forhen nævnte Forskrifter om, at Kongen vexelviis skulde opholde sig en bestemt Tid i hvert Land. Disse Forskrifter vare dog aabenbart utilstræk- De hermed forbundne Ulemper vare vanskelige at fjerne.

kelige til Opnaaelsen af sit Øiemed. I samme Grad som Tiden forkortedes, i hvilken Henseende Udkastet af 1436 gik videst, blev det vanskeligt for Kongen at opfylde Budet. Forlængede man Tiden saameget, at Bestemmelsen blev mulig at efterleve, saa forbleve de med Kongens Fraværelse forbundne Uleiligheder i tilsvarende Maal uafhjulpne. Intet Rige kunde være tilfreds med blot at have en Regjering hvert tredie Aar, noget der vilde være blevet en Følge af den Forskrift, at Kongen skulde opholde sig et Aar ad Gangen i hvert af sine Riger.

At faa denne Mangel afhjulpen laa ligemeget i Kongens og i Rigernes Interesse. Hvorledes det skulde skee, var imidlertid en Opgave, om hvis Løsning Enighed vanskelig lod sig tilveiebringe. Kongerne kunde ikke uden øiensynlig Fare for sit Herredømme og for selve Foreningen i nogen stor Udstrækning overlade Rigsraadet og endnu mindre nogen enkelt Mand at føre Styrelsen i de Riger, udenfor hvilke han opholdt sig. Paa den anden Side kunde disse Riger ikke være tjente med at styres fra det tredie. En Regjering, der førtes af Kongen uden Medvirkning af vedkommende Riges Raad, uden at hans Befalinger engang udfærdigedes gjennem dets Embedsmænd, og uden den Paavirkning af dets offentlige Mening, som han under en Nærværelse inden dets Grændser ikke kunde undgaa, maatte blive slap og kunde blive skadelig. Thi den Indflydelse paa Kongen, der gik tabt for det Folk, som tillod ham at afgjøre dets Anliggender under Ophold i fremmed Land, maatte naturligen tilfalde hans Omgivelser i dette og blive brugt til deres eensidige Fordeel.

Kongerne søgte under sit Ophold i Danmark at beholde Styrelsen af de to øvrige Riger.

Kongens Stræben efter saameget som muligt at samle Rigernes Styrelse paa sin egen Haand, uanseet hvor han opholdt sig, fremtraadte uforbeholdent allerede i Foreningens første Tider. Dronning Margreta, der fordeelte sine Ophold temmelig jævnt mellem Sverige og Danmark, men sjeldent kom til Norge[1]), tog ikke alene dets mindre kongelige Segl, men ogsaa dets Rigssegl med sig ud af Landet. Erik af

[1]) Styffes Bidrag II. Indl. LVIII.

Pommern kom efter 1405 neppe nogensinde til Norge, og ophørte et Par Aar efter sin Fostermoders Død saagodtsom ganske at besøge Sverige. Han førte baade Norges og Sveriges Brevskaber (Rigsarkiver), der vare lige saa uundværlige Hjælpemidler for Styrelsen, som Rigsseglet var et nødvendigt Symbol, med sig til Danmark [1]). Fra dette Land udfærdigede han sine Befalinger vedkommende de andre Rigers Styrelse [2]). I Sverige synes han dog i enkelte Tilfælde at have truffet Foranstaltning til at raade Bod paa de af hans Fraværelse fra Landet flydende Ulemper. De før omhandlede Ræfstethinge havde, som Forordn. af 16 April 1413 [3]) antyder, ogsaa administrative Functioner, og da de bestyredes af de mægtigste Mænd, have disse vistnok ofte paa Kongens Vegne udøvet hans Myndighed. Imidlertid er det sikkert, at man i Sverige har fundet den Styrelse, Kongen førte fra Danmark, baade unational og utilstrækkelig. I det svenske Rigsraads Overeenskomster af 6 Juni og 12 August 1435 fordres det, at alle Rigets Ærinder skulle endes, styres og raades efter Rigsraadets Raad og Sveriges Lovbog [4]). I sit Klageskrift af 5—12 Januar 1436 siger det svenske Rigsraad, at Kongen foer af Riget mod dets Raad og Bøn og lod det staa uden al Retspleie og i mere Vanstyrelse og Bekymring, end det forhen havde været, saa at ingen nu mere agtede eller ræddedes for den anden, men hver gjorde, som han vilde, hvorfor der var megen Tvedragt og Orlog i Riget, og dette havde Rigsraadet ingen Magt til at undertrykke eller modstaa, fordi det intet fast havde at staa paa og hverken

[1]) Langes norske Tidsskrift I. Side 256—257 og 264—265, Nye danske Magazin VI. 253—254 saml 256—257, det svenske Rigsraads Klageskrift N. Dipl. V. No. 647 samt Christopher af Baierns Hdf. § 8.

[2]) See Exempler for Norges Vedkommende: N. Dipl. I. No. 691 II. No. 565, 623, 625, IV. No. 850 og V. No. 436 samt Samlinger til Norske Folks Sprog og Hist. I. Side 39, for Sveriges Vedkommende: Brings Handlingar och Påminnelser III. 212, Wieselgrens de la Gardiska Arkivet II. 18, 20—21 samt Suhms Danmarks Hist. XIV. Side 643.

[3]) Hadorph, Tillæg til Bjarkøretten Side 37.

[4]) Hadorph, Tillæg til Riimkrøniken Side 90-91 og 93—94.

Slot eller Fæstning, og fordi Kongen ikke havde givet nogen Mand saadan Magt fremfor andre, at Folket kunde ty til ham, saa at det var saa godt som hovedløst[1]). Ogsaa i Norge led man under de samme Ulemper. Rigsraadet og Almuen forlangte ifølge det oftere omtalte Forlig af 1437, at der skulde beskikkes en Drost til at styre Riget under Kongens Fravær. Men dette Ønske opfyldte Kongen først efter gjentagne Opfordringer, og efterat det var blevet ham umuligt at bevare Norges Krone.

Forslag om, at nogle Raadsherrer fra hvert Rige altid skulde følge Kongen.

Senere Tiders Erfaring har lært os, at det kan tillades en Unionskonge personligt at forestaa Styrelsen af det Rige, udenfor hvilket han har sin Bopæl. Men Betingelsen derfor er, at det til at varetage sine Interesser har ansvarlige Ministre, i hvis Overvær Kongen maa fatte og ved hvis Medvirkning han alene kan udføre sine Beslutninger. Om en saadan Udvei har man ved Calmarunionens Stiftelse og nogen Tid derefter gjort sig en dunkel Forestilling. Udkastet af 1397 § 7 indeholder nemlig, som før bemærket, den Forudsætning, at nogle af hvert Riges Raad skulde være tilstede hos Kongen, hvorsomhelst han opholdt sig. Deres Nærværelse omtales imidlertid i dette Udkast blot som nødvendig, for at Kongen kunde tage dem med paa Raad ved Afgjørelsen af Rigernes fælles ydre Anliggender. Dette Udkast bestemmer heller intet om, hvormange der skulde være fra hvert Rige, eller hvorlænge enhver af dem skulde opholde sig hos Kongen. I Udkastet af 1436 blev det derimod foreskrevet, at Kongen, naar han forlod noget af sine Riger, skulde tage med sig to af dets Raadsherrer, ikke blot for at raadslaa med dem om alle tre Rigers fælles Anliggender, men ogsaa „for den Sags Skyld, om der kommer efter ham nogen Tidende fra et af de to Riger, medens han er i det tredie, at han da kan give desto bedre Svar.“

Forslag om Ansættelse af Rigsembedsmænd.

Samtidigt paabød dette Udkast, at der til at forestaa de vigtigste Grene af den almindelige Styrelse i ethvert Rige skulde ansættes visse høie Embedsmænd. Forudsætningen var tydeligt, at de altid skulde have sit Ophold inden Riget,

---

[1]) Hadorph, Tillæg til Riimkrøniken Side 104.

være Medlemmer af dets Raad og ansvarlige for dette. Det var altsaa Ministerier for hvert Riges særlige Anliggender, Udkastet vilde have oprettet, en Plan, hvis Udførelse paa een Gang vilde have forøget Styrelsens Kraft og tjent til Værn for Rigets Selvstændighed, men ogsaa formindsket Kongens Magt.

I alle tre Riger havde man vel fra gammel Tid havt visse Embeder af politisk Characteer. Men som allerede før bemærket var i Norge Cantsleremebedet det eneste af disse, som i det 14de Aarhundrede stadig var besat. Drost udnævntes her kun, naar Kongen af en eller anden Grund var ganske ude af Stand til at føre Regjeringen.

I Danmark holdtes derimod Rigsembederne, som det synes, gjennem næsten hele dette Aarhundrede i Almindelighed besatte. Disse Embeder vare her[1]) Drostens, Marskens og Cantslerens. Drosten var Rigets første Embedsmand, forestod oprindelig den kongelige Hofholdning, men fik siden Bestyrelsen af Kongens Gods og Indtægter, førte Tilsyn med Rigets Slotte, og havde øverste Befaling overalt, hvor Kongen ikke selv personlig var tilstede. Marsken forestod oprindelig Kongens Stald, men blev siden Anfører for Hæren og Bestyrer af Krigsvæsenet. Cantsleren var Kongens Sekretær, udfærdigede alle hans Befalinger og gik fornemmelig Kongen til Haande under Udøvelsen af hans dømmende Myndighed. Nogen streng Adskillelse mellem disse Embedsmænds Forretningskreds gaves der imidlertid ikke, navnlig sad enhver af dem Ret paa Kongens Vegne. Omtrent fra 1390 af blev Drostens Embede i Danmark staaende ubesat, og de fleste af hans Forretninger henlagdes til Kongens Hofmester, der efterhaanden svang sig op til den høieste Rang blandt hans verdslige Raadgivere og begyndte at benævnes Rigets Hofmester. Cantslerens Embede var i Danmark allerede tidligt, maaskee endog fra Begyndelsen af det 14de Aarhundrede blevet deelt, saaledes at de ministerielle Ærinder overdroges en Kongens Cantsler, der altid var en geistlig Mand, medens den øverste

[1]) Larsens samlede Skrifter I. 2. Side 247 ff.

Retspleie anbetroedes en verdslig Rigets Cantsler. Foruden disse tvende Cantslere nævnes der undertiden en Rigets øverste Cantsler, altid Biskop i Roeskilde.

I Sverige havde Kongen, foruden sin Cantsler, i den Tid, der gik nærmest forud for Calmarunionen, sin Drost og sin Marsk. Erik af Pommern skal imidlertid her have ladet disse tvende Embeder staa ubesatte, hvorfor det i Forligene til Halmstad af 3 Mai 1435 § 9 og til Stockholm af 14 October 1435 § 5 [1]) blev betinget, at Kongen atter skulde beskikke saadanne Embedsmænd. I Overeenstemmelse hermed udnævnte Kongen ogsaa Christian Nilssøn Wasa til Drost og Carl Knutsøn Bonde til Marsk. Men der klagedes, skjønt neppe med Rette over, at Kongen ikke havde villet give dem den Magt, som deres Embede udfordrede, og som de efter Rigets gamle Sædvaner skulde have [2]).

Under disse Omstændigheder var det Udkastet af 1436 foreslog, at der i ethvert af Rigerne altid skulde være:

en Drost, som skulde have „saadan Magt som Kongen selv nærværende udi alle Domme udi alle andre Dommere at styre Vold og Uret.“ Han skulde altsaa paa Kongens Vegne føre Tilsyn med Retspleien og udøve hans dømmende Myndighed,

en Marsk til at forestaa Forsvarsvæsenet, hjælpe Drosten til at skikke Lov og Ret, og rette over dem, som ei vilde lade sig nøie med Domstolens Kjendelser,

en Hofmester til at styre Kongens Gaard,

en øverste Cantsler, som skulde have Rigets Segl, — og

en Gaardscantsler, hvis Stilling i Udkastet angives paa en aldeles uforstaaelig Maade.

Grunden til, at det første Forslag aldrig blev fulgt.

Noget alvorligt Forsøg paa at ordne den daglige Styrelse i Overeenstemmelse med Udkastene af 1397 og 1436 synes imidlertid aldrig at have været gjort. Dronning Margreta og Erik af Pommern have vistnok undertiden holdt

---

[1]) Hadorph, Tillæg til Riimkrøniken Side 89 og 97.

[2]) Sammesteds Side 104.

talrigere Forsamlinger af Stormænd fra alle tre Riger[1]) samt ogsaa udenfor disse Møder ved enkelte Leiligheder havt Raadgivere fra Norge og Sverige hos sig i Danmark. Men der findes intet Spor til, at dette altid eller engang nogenlunde hyppigt har været Tilfældet, undtagen for den norske Cantslers Vedkommende, hvorom mere nedenfor. Selv under Forudsætning af, at Kongen kun havde opholdt sig fire Maaneder om Aaret i hvert Rige, saaledes at de Raadsherrer, der fulgte ham udenlands, vilde have sluppet med otte Maaneders Fravær fra Hjemmet, vilde det formodentlig have været vanskeligt at gjennemføre den Regel, at Kongen altid skulde have nogle Raadgivere fra hvert Rige hos sig. Og aldeles uiværksættelig maatte den blive, naar Kongen, som Tilfældet var, næsten altid opholdt sig i Danmark, sjeldent i Sverige og saa godt som aldrig i Norge. Det var derfor ganske naturligt, at man forsaavidt opgav den Plan, hvorefter Udkastet af 1436 vilde have Rigernes indre Styrelse ordnet.

Heller ikke Planens anden Deel, at der i ethvert Rige altid skulde gives visse Rigsembeder, ved hvilke Styrelsen kunde besørges, blev gjennemført i Overeenstemmelse med Udkastet.

I Danmark vare disse Bestemmelser overflødige. Paa Grund af Kongens stadige Ophold i dette Rige vare Rigsembederne her ogsaa mindre farlige for hans Magt. Det var derfor en Selvfølge, at de vedbleve at besættes gjennem hele Unionstiden. De dannede her de nødvendige Organer for en fast og regelmæssig Styrelse, baade under Kongens Nærværelse og under hans Fravær i fredelige Tider. Naar Kongen drog ud i Krigsfærd, er han undertiden bleven nødt til at tage flere af Rigsembedsmændene med sig, og dette er formodentlig Grunden til, at han i alt Fald ved en enkelt saadan Leilighed traf overordentlig Foranstaltning angaaende den indre Styrelse. Da Kong Hans i 1486 skulde gjøre et

Rigsembedsmændene i Danmark efter 1436.

[1]) Saaledes i Helsingborg 1401 (Nye danske Magazin V. 1—8), i Kjøbenhavn 1419 (Hvitfeldt 677), sammesteds 1423 (Hvitfeldt 690).

Tog til Norge, udnævnte han nemlig visse Mænd, der under hans Fraværelse skulde regjere hver Landsdeel [1]).

I Sverige beskikkede Erik af Pommerns Efterfølgere undertiden Marsk og Drost eller Rigshofmester, men kongelig Cantsler formodentlig kun, naar de selv opholdt sig i Landet (jvfr. Christopher af Baierns Haandfæstning § 5). I dette Rige lod man sig imidlertid ikke nøie med Ansættelsen af flere sideordnede Rigsembedsmænd, gjennem hvilke Kongen under sit Ophold udenlands kunde føre Styrelsen, hvorimod man med stedse større Styrke gjorde den Sætning gjældende, at han under sin Fraværelse ikke maatte befatte sig med samme. Om Organisationen af den Autoritet, der i saadant Fald skulde føre Regjeringen, kunde man imidlertid ikke blive enig. Ifølge de af Sveriges Rigsraad vedtagne Haandfæstninger skulde den overdrages til et Udvalg af Raadet. Ligefrem bestemmes dette vistnok ikke i Christopher af Baierns Haandfæstning, men at det var Meningen, viser sig deraf, at Kongen, da han drog til Danmark, ved Brev af 11 Juni 1442 [2]) beskikkede en Interimsregjering, bestaaende af Erkebiskoppen og Hofmesteren samt to andre Mænd. Dette Exempel kan ikke erfares at være efterfulgt i den korte Tid, Christian I var anerkjendt som Konge i Sverige. Heller ikke omtaler den Haandfæstning, han senere forgjæves tilbød det svenske Rigsraad, Nedsættelse af nogen saadan Regjering under Kongens Fravær, men blot Udnævnelse af Drost, Marsk, Hofmester, Kammermester og Cantsler. Derimod maatte Kong Hans i sin Hdf. for Sverige § 38 love at beskikke fire af dets Rigsraad, to aandelige og to verdslige, til at bestyre Riget i hans Fraværelse. De skulde have Magt til at kalde Rigsraadet sammen, saa ofte det behøvedes, og hvad de i Kongens Fraværelse lovligen dømt og gjort havde, det skulde Kongen ubrydeligen holde. Hvis nogen af dem døde, da skulde Rigsraadet vælge en anden i hans Sted. Da det som før nævnt udtrykkelig berettes, at Kong Hans ved sin Afreise fra Sverige indrettede alt overeenstem-

[1]) Jahn 355—356, Anmærkning 3.

[2]) Hadorph, Tillæg til Riimkrøniken 149—151.

mende med Recessen, maa en saadan Regjeringscommission formodentlig være bleven nedsat.

Rigsembedsmænd, Interimsregjering og Rigsforstander i Sverige. Kongens Myndighed ophörte her under hans Fravær.

Hermed var det altsaa for dette Rige anerkjendt, at Kongens Myndighed i dets indre Anliggender ophørte ved hans Bortreise. Men denne Grundsætning var dog i Haandfæstningen gjennemført paa den for Kongedømmet og Foreningen mindst skadelige Maade. Haandfæstningen lod begge bestaa i Navnet, og saalænge Regjeringen var overdraget en Autoritet, der dannedes af flere Personer, hvis Myndighed ophørte, naar Kongen selv indfandt sig i Riget, maatte han altid beholde en betydelig moralsk Indflydelse paa Styrelsen. Denne Institution var imidlertid næsten kun til paa Papiret. En collegial Regjering forudsætter en Evne til oprigtig og uegennyttig Samvirken, som de svenske Stormænd ikke dengang besad. Der gaves blandt dem altid nogen, som stræbte at tilrive sig den hele Magt, og denne Stræben begunstigedes saameget af Forholdene, at Landstyrelsen i Sverige efter Christopher af Baierns Død som oftest faldt i Hænderne paa en eller anden Mand, der mod Kongens Villie udkaaredes til Rigsforstander, tiltog sig den hele kongelige Myndighed og for det meste laa i aabenbar Krig med ham.

Forholdets Udvikling i Norge. Stormændene opgave ikke strax Fordringen paa, at Styrelsen skulde have sit Sæde i Landet selv.

I Norge tog Udviklingen en modsat Vei. Det norske Rigsraad opgav vistnok ikke strax den Paastand, at Rigsstyrelsen skulde have sit Sæde inden Rigets Grændser. Det er navnlig allerede meget snart efter Unionens Istandbringelse fremkommet med den Fordring, at Rigsseglet skulde bringes tilbage til Landet, hvilket vilde havt til Følge, at de kongelige Befalinger, der med fuld Gyldighed alene kunde udfærdiges under dette, nødvendigen maatte udstedes gjennem en norsk Embedsmand, Cantsleren, og her i Riget. Der haves vistnok enkelte Exempler, nemlig fra 1416, 1426 og 1434 [1]) paa, at den norske Cantsler herfra Landet i Erik af Pommerns Tid, men under hans Fravær har udfærdiget Landsvistsbreve, det vil sige givet Forbrydere sin Fred igjen, mod at de udredede Bøder efter Loven til de forurettede.

[1]) Langes Tidskrift I. 257 og N. Dipl. III. No. 686 og I. No. 744.

Det vides ligeledes, at hans norske Cantsler ogsaa enkelte andre Aar har været tilstede her i Riget, saaledes i 1430[1]). Men formodentlig har Cantsleren for det meste fulgt Kongen, og da upaatvivlelig havt Rigsseglet med sig. Erik af Pommern udfærdigede saaledes gjennem Cantsleren norske Landsvistsbreve i 1422 fra Helsingborg, i 1424 fra Gurre i Sjælland, i 1428 fra Kjøbenhavn[2]), og Cantsleren har ogsaa til andre Tider ofte været fraværende fra Norge, f. Ex. i 1433, 1434 og 1435[3]). Dette har vakt megen Misnøie, og i det Forlig af 18 Februar 1437, hvorved Oprøret i Viken bilagdes, blev det aftalt, at Rigsseglet atter skulde forlanges tilbagesendt til Landet, som det af gammel Tid havde været, saaledes, at Norges Mænd ikke længere behøvede at løbe udenlands efter samme, hvilket havde været Landet og dets Indbyggere til stor Skade[4]). Denne Fordring er ogsaa bleven opfyldt, thi alle senere Landsvistsbreve under Unionstiden ere udstedte i Norge. Kongen nævnes vistnok i næsten alle disse Breve som deres Udsteder, men at de i Virkeligheden ere udfærdigede blot af Cantsleren, er i flere Tilfælde ingen Tvivl underkastet[5]). Var Rigsraadet samlet paa det Sted, hvor Landsvistsbrevet udstedtes, synes det at være givet i Raadets

---

[1]) N. Dipl. V. No. 593.
[2]) N. Dipl. I. No. 678 og 698 samt III. No. 692.
[3]) N. Dipl. III. 720, IV. No. 855 og II. No. 721.
[4]) N. Dipl. II. No. 727.
[5]) Landsvistsbrev af 23 Febr. 1446 (N. Dipl. III. No. 789) er saaledes udstedt fra Sundbu i Gudbrandsdalen, paa en Tid, da Kongen var i Danmark (Hvitfeldt 838). Landsvistsbrevet af 30 Januar 1471 (N. Dipl. I. No. 893) er udstedt i Oslo. Christian I var den 17 December 1470 i Kjøbenhavn og den 27 Marts i Lybek (Regesta dipl. Hist. Danicæ I. 497 og 498). Brevet af 30 Januar 1477 (N. Dipl. III. No. 916) er ogsaa dateret fra Oslo, medens Kongen den 20 Januar var i Aalborg og den 5 Februar i Horsens (Regesta I. 518). Medens Kong Hans stod i Færd med at foretage sit uheldige Tog til Ditmarsken, udfærdigede hans norske Cantsler i Oslo Landsvistsbrevet af 27 Januar 1500 (N. Dipl. I. No. 999). Den 18 October 1505 udstedte atter Cantsleren i Oslo Landsvistsbrev (N. Dipl. I. No. 1016). Kongen var den 9 samme Maaned i Thisted og den 27 i Viborg.

Navn[1]). At ikke Kongens Bestemmelse har været indhentet, førend Landsvist udfærdigedes, men at Cantsleren har handlet ganske paa egen Haand, vise Brevene af 21 Juni og 8 Juli 1516[2]).

Det var imidlertid neppe andre Ærinder end Udstedelse af Landsvistsbreve samt Dagsbreve, det vil sige Befalinger, hvorved Kongen midlertidigen standsede Søgsmaal, Dommes Execution eller anden Retsforfølgning, som saaledes vare overdragne Cantsleren til Afgjørelse[3]). At man, naar Kongen var udenfor Landet, ikke behøvede at indhente hans Beslutning i slige Smaasager, var vistnok forsaavidt en Lettelse i Forretningsgangen, men den Myndighed, han herved gav fra sig, var uden politisk Betydning. Og med Hensyn til Afgjørelse af de vigtigere løbende Sager tabte Riget ved Cantslerens Tilbagekomst den Betryggelse, som havde lagt deri, at Kongen tidligere pleiede at have idetmindste eet Medlem af det norske Raad hos sig.

Normændene forsömme at betinge sig Ansættelse af de nödvendige Rigsembedsmænd.

Naar man ikke vilde tillade norske Raadsherrer at tage fast Ophold hos Kongen i Danmark, gaves der ingen anden Udvei til at sikre Norges Interesser den tilbørlige Indflydelse paa Rigets daglige Styrelse, end efter Sveriges Exempel at drage den saameget som muligt fra Kongen og ind under norske Rigsembedsmænd og Regjeringscommissioner. Ved Christopher af Baierns Valg forsømte ikke destomindre det norske Rigsraad at tage samme Forbehold i denne Henseende, som Svenskerne upaatvivlelig havde gjort. Det tillod Kongen endog at nedlægge Drostembedet, som i hans Regjeringstid aldrig blev besat. Savnet af en Drost er formodentlig formindsket derved, at Christopher undertiden har truffet

[1]) Brev 15 Marts 1502, N. Dipl. II. No. 1017.

[2]) N. Dipl. III. No. 1069 og 1070. Det første er en Indberetning til Kongen fra Fogden om et forøvet Drab, det andet et af Cantsleren i Oslo i Kongens Navn udstedt Landsvistsbrev for Drabsmanden. Kongen var ifølge Regesterne den 21 Juni paa Falster og den 10 Juli i Kalundborg. Cantsleren kan saaledes ikke i Tidsrummet mellem hine Breves Udfærdigelse have sendt ham Indberetningen og erholdt hans Resolution.

[3]) Nye danske Magazin V. 256.

anden Foranstaltning til at faa Norges indre Anliggender bragte til Endskab inden Rigets egne Grændser. I Brev af 10 December 1444[1]) meddeelte han saaledes Almuen i Throndhjems, Bergens og Stavanger Stifter, at han med det i Kjøbenhavn tilstedeværende norske Rigsraad havde beskikket en Deel af Raadet til at holde Retterthing for disse Stifter, skifte Ret, afhjælpe Misligheder, hvorover Almuen havde klaget, og gjøre Anordning om Forsvarsvæsenet. Hvad der saaledes lovligen afgjordes og fastsattes, skulde være bindende for Kongen selv. Formodentlig har han oftere paa denne Maade, i Lighed med, hvad der allerede tidligere var Brug i Sverige, anordnet Retterthinge ikke alene for Retspleien, men ogsaa til Afgjørelse af Ærinder vedkommende Administrationen. Baade Christian I.s og Carl Knutsøns norske Haandfæstninger bære Spor af, at det norske Rigsraad, skjønt med ringere Hensynsløshed end det svenske, har stræbt at indskrænke Kongens Adgang til at befatte sig med den indre Styrelse, naar han var fraværende fra Riget. Efter hvad før er bemærket, opstillede begge disse Haandfæstninger det som Regel, at de Bestemmelser om Forleningsvæsenet, Kongen under sit Ophold i Norge havde truffet med Rigsraadets Samtykke, skulde blive staaende, indtil han kom tilbage. De forbød tillige Kongen uden i Nødstilfælde at kalde det norske Rigsraad ud af Landet. „Item", heder det i Chr. I.s Hdf., „ville vi nødigt kalde vort Raad af Norge til Danmark til Møde eller Dage, uden saadant Tilfælde kan paakomme, som der ligger stor Magt paa for begge Riger. Og naar vort Raad eller andre gode Mænd af Norge komme til os, da ville vi snarest muligt skaffe dem Endskab og Svar, at de ikke for vor Forsømmelses Skyld skulle gjøre stor Fortæring hos os i Danmark". Denne Bestemmelse, der viser, hvor fjernt man fremdeles var fra Ønsket om, at nogen norsk Raadsafdeling skulde følge Kongen under hans Ophold udenfor Riget, kan ved Siden af Forskriften om, at Kongen til alle vigtige Beslutninger skulde indhente Raadets Samtykke, alene opfattes som Tegn paa

[1]) N. Dipl. I. No. 790.

en Stræben efter at ordne Forholdet til Kongen saaledes, at Styrelsen væsentlig kom til at udgaa fra Landet selv. Til denne Ende var det ogsaa, man i Haandfæstningen tog det Løfte af Christian I, at han skulde sende det til Danmark nedbragte norske Rigsarkiv tilbage. Men det blev da en Feil, at man i Christian I.s Haandfæstning ikke udtrykkelig betingede sig, at der altid skulde være ansat en eller flere Rigsembedsmænd til at forestaa Regjeringen i Kongens Fraværelse eller udføre hans Befalinger, forsaavidt de ikke stred mod hans Haandfæstning eller Lovene. Formodentlig har Christian I underhaanden givet et Løfte herom og Rigsraadet anseet dette tilstrækkeligt. Thi ved sin første Afreise fra Norge udnævnte han Erkebiskoppen og den samme Sigurd Jonsøn, der under Erik af Pommerns sidste Regjeringsaar havde været Drost, til Norges Riges fuldmægtige Høvedsmænd[1]. Carl Knutsøns Hdf. var i det heromhandlede Stykke fuldstændigere. Kongen skulde ifølge samme, naar han derefter indkom i Norges Rige, styre sin Gaard med Embedsmænd, „som er Hofmester, Cantsler, Kjøgemester, Fogder, Marsk og alle andre Norges indfødte Mænd efter Rigsraadets Raad". Dette Tilsagn blev vel ikke bogstavelig holdt, men da han forlod Riget, beskikkede han Erkebiskoppen samt Ridderne Aslak Thordsøn og Einar Fluga til dets Styrere[2]. Efterat Christian I paanyt var bleven anerkjendt som Konge i Norge og kronet som saadan, maa han atter have udnævnt Sigurd Jonsøn til Rigets Høvedsmand, thi som saadan betegner denne sig i Brev af 11 December 1452[3]. Ved Sigurd Jonsøns strax efter paafulgte Død beskikkedes Udlændingen Hartvig Krumedike til Rigets Høvedsmand, eller, som han nu efter dansk Brug kaldtes, Rigets Hofmester. Som saadan nævnes han allerede den 9 October 1455 og endnu i 1457[4]. Han har altsaa beholdt Embedet, indtil han i Slutningen af dette Aar faldt i Kongens Unaade. I en Udlæn-

Rigshövedsmænd eller Hofmestere ansættes i Midten af det 15de Aarhundrede.

Hofmesterembedet bliver besat med en Udlænding og derpaa nedlagt for lang Tid.

[1] N. Dipl. III. No. 806.
[2] Hadorphs Svenske Riimkrønike I. 395.
[3] N. Dipl. V. No. 779.
[4] Saml. til N. F. Sprog og Hist. IV. Side 605.

dings Haand maatte Rigshofmesterembedet snarere blive en Fare end et Værn for Rigets Selvstændighed, og i ethvert Fald en Ydmygelse for dets indfødte Stormænd. Da det norske Rigsraad først havde maattet finde sig i, at en fremmed udnævntes til Hofmester, har det saaledes visselig ingen Indvending gjort mod, at Embedet nedlagdes. Senere synes Rigsraadet ved enkelte Leiligheder paa egen Haand at have taget sig af den daglige Styrelse. Det har saaledes udstedt Leidebreve, hvilke Kongen dog ikke altid holdt[1]). Det henvendte sig umiddelbart til fremmede Konger, hvis Undersaatter havde forurettet norske Borgere[2]). Undertiden har det ogsaa ved Andragender til Kongen grebet Initiativet til at afhjælpe Mangler i Styrelsen, f. Ex. med Hensyn til Myntvæsenet[3]). Og at Normændene modsatte sig, at Kongen udenfor Norge afgjorde Sager angaaende Riget og dets Indbyggere, erklærede Kongen selv under sine Forhandlinger med Hansestæderne[4]). Men deres Modstand indskrænkede sig, som just disse Forhandlinger tydeligt vise, til unyttige Forestillinger. Ikke alene udstedte Kongen i Danmark uden det norske Raads Samtykke norske Værnebreve, Adelsprivilegier, Lensbreve og Privilegier for fremmede, men han gjorde dette, i alt Fald i enkelte Tilfælde, efter Overlæg med sine danske Omgivelser[5]).

Hvorledes de löbende Forretninger besörgedes under Christian I.s Regjering.

I Kong Hans's Hdf. § 30 blev det vel bestemt, at han i hvert Rige skulde have indenlandsk Hofmester, Cantsler og andre Embedsmænd til at forestaa sin Gaard, men efter Ordene kun for den Tid, han personlig var tilstede i Riget. Naar han reiste bort fra Norge eller Danmark, havde han efter § 38 at udnævne fire af Rigens Raad, som skulde være mægtige til at beskikke alle, som begjærede det, Lov

Bestemmelsen i Kong Hans's Hdf. om den daglige Styrelse.

---

¹) Hadorps Tillæg til Riimkrøniken Side 305.

²) See Raadets Brev af 1476 til den engelske Konge i Thorkelins Analecta Side 146—149.

³) Hadorphs Tillæg til Riimkrøniken Side 306.

⁴) See Indberetning fra Hansestædernes Sendebud til Raadet i Lybek af 5 Sept. 1478, Nor. III. 3. Side 65.

⁵) See N. Dipl II. No. 808, III. No. 832, V. No. 791 og Langes norske Tidskrift I. Side 271.

og Ret i hans Fraværelse. Holder man sig til Ordene, er det kun en Domstol, ingen Regjeringscommission, som herved befaledes oprettet. Formodentlig paa Grund heraf har det svenske Rigsraad, forinden det vedtog Haandfæstningen, drevet igjennem, at den fik et Tillæg, der gjorde det utvivlsomt, at den Commission, som skulde nedsættes i dette Rige, blev stillet i Spidsen ogsaa for Administrationen. Nogen aldeles tilsvarende Forandring undergik ikke Haandfæstningen for Norges og Danmarks Vedkommende. Saameget opnaaedes dog, at Commissionen ogsaa i disse Riger fik Ret til at sammenkalde Rigsraadet „til Kongens og Rigets Gavn, naar Behov gjøres“ (see § 37 i Calmarrecessen sammenholdt med § 38 i den ældre Hdf. for Danmark og Norge). Tanken har altsaa været, at man paa denne Maade skulde skaffe Rigsraadet en større Adgang, end det i Norge allerede efter den oprindelige Haandfæstnings § 45 besad, til uafhængigt af Kongens Forgodtbefindende at komme sammen enten for at bringe nyttige Foranstaltninger paa Bane, eller maaskee endog for at træffe saadanne paa egen Haand. I alt Fald har det søndenfjeldske Rigsraad under 4 December 1490[1]), da det var samlet i Oslo „for Rigsens og alle vores mærkelige Ærinder“ paa egen Haand givet en Forordning om forskjellige Næringsveie og ved denne Leilighed udtrykker det sig, som om det oftere kom sammen og havde saadanne Gjenstande under Behandling. Det heder nemlig i Forordningen: „Er det saa, at nogen har noget mod disse Forskrifter at sige, da komme han for os, Rigsens Raad, her i Oslo eller andetsteds, hvor vi ere forsamlede, og bevise skjelligen, hvorfor han ikke kan holde dem, da ville vi siden raade, tænke og gjøre herom, som vi bør, og give derpaa vort Brev“. Ligeledes har Lagmanden i Throndhjem og 24 Lagrettesmænd den 17 Juni 1506 efter Paalæg af Erkebiskoppen og en verdslig Raadsherre i Anledning af flere til Rigsraadet indkomne Klager givet en Forordning om Straffe for Udeblivelse fra eller Uorden paa Thingene[2]). Noget andet Tegn, end disse

[1]) N. Dipl. II. No. 963.
[2]) N. Dipl. I. No. 1018.

to Forordninger, til en saadan selvstændig Virksomhed fra Raadets Side i Kong Hans's Tid kjendes imidlertid ikke, undtagen forsaavidt man dertil vil regne, at det, som Brev af 9 Februar 1513 viser, har taget sig af Forurettelser, som Rostockerne i Norge havde lidt af Skotterne [1]). Derimod har man Exempel paa, at et enkelt Raadsmedlem har truffet Bestemmelse paa Kongens Vegne, see Brev af 10 October 1503 [2]). Saavel under Kong Hans's som under Christian II.s Regjering høres der overhovedet saa lidet til det norske Rigsraad, at det umulig kan have havt nogen synderlig Andeel i Styrelsen. Hverken i den sidstnævnte Konges eller engang i hans Efterfølgers Haandfæstning er der længere Tale om Nedsættelse af nogen Regjeringscommission eller Beskikkelse af nogen Drost eller Hofmester for Norge. Imidlertid sees den norske Adelsmand, Nils Henriksøn Gyldenløve, at have været Kongens eller Rigets Hofmester i alt Fald i Aarene 1517 til 1523 [3]). Men hans Myndighed som saadan kan ikke have været stor. Kongen førte fra Danmark Styrelsen gjennem sine Lensherrer eller Skrivere, med hvem han brevvexlede uden Hofmesterens Mellemkomst. I Begyndelsen af Frederik I.s Regjering var Normanden Olaf Galde Statholder søndenfjelds og Dansken Vincentius Lunge Statholder nordenfjelds. De synes begge, især den sidste, at have været temmelig selvraadige [4]). Men allerede fra Begyndelsen af sin Regjering har Kongen, som man af hans Breve i Norske Rigsregistranters første Bind kan see, selv overtaget meget af Rigets Styrelse. Han har navnlig ikke blot, som før oplyst, uden Medvirkning af det norske Rigsraad, men ogsaa uden Statholdernes Raad eller Mellemkomst i Danmark bortgivet de norske Len, modtaget Regnskab for norske Statsindtægter, udnævnt Lagmænd, givet Livsbrev paa norsk Bispedømme og afgjort mange andre vigtige norske Ærinder. Kongens Befalinger herom udfær-

1) Nor III. 3. Side 81.
2) N. Dipl. I. No. 1009.
3) N. Dipl. III. No. 1072 og I. No. 1067.
4) Keyser den norske Kirkes Historie II. 674 ff.

digedes gjennem hans danske Cancelli og i mangfoldige Tilfælde efter Forestilling fra Danmarks Hofmester Mogens Gøye, den danske Marsk Tyge Krabbe, Kongens danske Rentemester Magister Anders Glob eller andre danske og holsteenske Herrer. I Brevet af 15 Juni 1526 siges, at det udstedtes i Overvær af det danske Raad, medens det baade er norske og danske Raadsmedlemmer, som vare tilstede ved Udfærdigelsen af Brevene af 15 October 1528 og 12 Juli 1531. Paa Herredagene i Aarene 1525 til 1528 raadslog Kongen ideligt med det danske Rigsraad ikke blot om de Begivenheder i Norge, som kunde faa Indflydelse paa begge Rigers Forhold til fremmede Magter[1]), men ogsaa om Gjenstande, der udelukkende vedkom Norge[2]). Den fra Danmark udgaaende Styrelse af disse havde altsaa tabt alt norsk Præg.

§ 21.

Sveriges Løsrivelse og Norges Underkastelse.

Intet af de Formaal, som Calmarunionens Grundlæggere havde for Øie, blev opnaaet. *Hvorfor Calmarunionen mislykkedes.*

Hvad Rigernes Stormænd indgik paa, var Stiftelsen af et Statsforbund under en fælles Konge, men med Bevarelse af hvert enkelt Riges Selvstændighed i indre Anliggender. At opretholde et saadant Statsforbund er en politisk Opgave, som under hvilkesomhelst Omstændigheder hører til de vanskeligste. Den var under de skandinaviske Staters daværende Tilstand umulig at løse.

Dronning Margreta nærede derimod vistnok altid den Hensigt at sammensmelte de tre Riger til en eneste Stat. Denne Plan, som neppe nogen af hendes Efterfølgere ganske opgav, kunde ved første Øiekast synes at have havt større Udsigt for sig. Imidlertid mislykkedes ogsaa den.

Hindringerne for Opretholdelsen af Statsforbundet og Sammensmeltningen havde tildeels fælles Udspring. En sær- *Nationalitetsforskjellen.*

¹) Nye danske Magazin V. Side 218, 291 og 301.
²) Sammesteds Side 97, 101 og 310.

lig Vanskelighed at overvinde havde vel den sidste i Nationalitetsforskjellen mellem de tre Folk. Tiltrods for deres Slægtskab, der er nærmere end mellem hvilkesomhelst tre andre europæiske Stammer, som danne særskilte Folk, var denne Nationalitetsforskjel allerede ved Calmarunionens Stiftelse tilstrækkelig udviklet til at staa klar for deres egen Bevidsthed. Men Forskjellen var neppe stor nok til mere her, end f. Ex. i Storbrittanien eller Spanien, at danne nogen uoverstigelig Skranke for Dannelsen af en Heelstat. Det viste sig ogsaa oftere, at Almuen baade i Sverige og Norge vandt Forkjærlighed for fremmede Herrer, naar deres Styrelse kun var tilfredstillende. Begge Krumedikerne lade til at have været vel anseede blandt Almuen i de norske Len, der vare dem anbetroede, saaledes at den ønskede at forblive under deres Beskyttelse [1]). Endog Christian II vidste at vinde en Hengivenhed hos Bønderne i Vestergøtland, der faldt de svenske Herrer ubeleilig [2]).

Lovløsheden. Farligere var vistnok en anden moralsk Hindring, der stillede sig i Veien for en varig Forening under hvilkensomhelst Skikkelse. Det var Tidsalderens Mangel paa de fornemste borgerlige Dyder, Ordholdenhed, Agtelse for andres Rettigheder og Lovlydighed. Tilstanden var i denne Henseende saare mislig. Fyrsterne tilsidesatte uden Skrupler sine høitideligste Løfter. Christopher af Baiern, der synes at have været den bedste af dem, regjerede for kort til at kunne befæste Foreningen. Endog den af de øvrige Unionskonger, der efter samtidige svenske Forfatteres Vidnesbyrd maa betragtes som en sammenlignelsesviis ærlig Mand, nemlig Kong Hans, har beviisligen i flere Stykker krænket de Tilsagn, han i sin Haandfæstning havde givet sine Undersaatter. Det vrimler af Exempler paa, at Stormændene brøde ikke mindre sine indbyrdes Forpligtelser, end Troskabseden mod sine Fyrster. Gjensidig Tillid savnedes derfor overalt, og paa denne Mangel søgte man ofte at bøde ved at paa-

[1]) N. Dipl. II. No. 1000, 1040 og 1091, V. No. 828 og 1024, Nye Danske Mag. tredie Række II. 260.

[2]) Allen I. 556—557.

inde enhver, hvem nogen Deel af Magten anbetroedes, og a især Kongerne, Indskrænkninger, som i sig selv vare naturlige og saaledes fristede til Overtrædelse.

Det var fornemmelig i Sverige, disse Samfundets moralke Brøst kom tilsyne. Det altid temmelig stærke Parti landt dette Riges Høvdinger, som uden at ville opgive sit ædrelands Selvstændighed stræbte at vedligeholde Forbinelsen med de tvende andre Riger, bleve drevne dertil, minre af den vistnok ikke ganske tilintetgjorte Overbeviisning n Foreningens Nytte, end af en Selvraadighed, der ikke alte nogen stærk Regjering. Meget bedre har det heller ke været i de andre to Riger. Under en saadan Tilstand aatte den rolige Udvikling af Samfundets Institutioner paa ilketsomhelst Grundlag idelig blive forstyrret. Den raaende Troløshed og Voldsomhed i Forbindelse med selve stitutionernes Skrøbelighed gjorde det vanskeligt endog for national Regjering at skaffe Forskrifter, givne af Lanets Børn og vedtagne i de nedarvede Former, sand Ankjendelse, og Opretholdelsen af unionelle Institutioner, andbragte ved Overeenskomster mellem Mænd, der stode emmede og ofte fiendtligtsindede ligeover for hverandre, udsatte en endnu større Selvfornegtelse, end Lydigheden od egne Love. Som i det foregaaende forklaret, var man a den ene Side ingenlunde ganske blind for, at Foreninn krævede flere andre unionelle Institutioner end det fæls Kongedømme, paa den anden Side dog utilbøielig eller le af Stand til at kalde saadanne til Live. At Normænd Svensker, der opholdt sig i Danmark, det være sig som edlemmer af et Rigsraad for de fælles Anliggender eller af Unionsparlament, eller i Egenskab af norske og svenske aadgivere for at deeltage med Kongen i Afgjørelsen af orges og Sveriges særlige Anliggender, skulde kunne bere fuld Ytrings- og Handlefrihed i Sager, hvor deres Fædrends Interesser kom i Strid med Kongens og det danke Rigsraads Ønsker, var en Forudsætning, paa hvilken an ikke turde bygge i hiin Tidsalder, da neppe nogen ilen særligt Leidebrev vovede at indfinde sig hos en mægg Mand for at handle med ham om ømtaalige Ærinder.

Rigernes store Udstrækning i Rum.

De Hindringer for Statsforbundet eller for Sammensmeltningen, der fandtes i Menneskenes Sind, vare med alt dette dog neppe de værste. Thi ingen moralsk Vanskelighed tør betragtes som uovervindelig, medmindre den hviler paa Grunde, der i sig selv fortjene Bifald. Den sidste og afgjørende Aarsag til Calmarunionens Vanskjæbne laa visselig i reent physiske Forholde, nemlig i Rigernes store Udstrækning i Rummet. Intetsteds i Europa formaaede dengang noget Rige, hvis Ydergrændser vare saa langt fjernede fra hinanden som Newa og Stat, Kongeaaen og Nordcap, at vinde det fornødne Sammenhold. Forbindelsen mellem Regjeringen og de længst fraliggende Landsdele blev under Mangelen af gode Veie, af Post- og Skydsvæsen, og under Styrelsens øvrige Fattigdom paa Hjælpemidler for langsom, besværlig og ufuldstændig. I det tyndtbefolkede og af Naturen uveisomme skandinaviske Norden maatte denne Hindring gjøre sig gjældende med større Styrke end andetsteds, og det end mere saalænge Regjeringen intet fast Sæde havde. Den fra en fælles Konge udgaaende Styrelse af saa vidtudstrakte Lande maatte blive svag og derfor ringeagtet, fremmed og ligegyldig for de fjernestliggende Landsdeles Tarv og derfor forhadt. Ligesaa afskyet som det fremmede Herredømme var blevet i Sverige gjennem Erik af Pommerns Lensherrer, ligesaa yndet gjorde Steen Gustavsøn Sture den nationale Styrelse ved det strenge Tilsyn, han førte med sine Fogder. Ethvert af Rigerne, som formaaede at skaffe sig en indenlandsk Regjering, maatte altsaa foretrække den for en fælles Styrelse under hvilkensomhelst Skikkelse. De Bestræbelser, som svenske Folkeledere gjorde for at rive Sverige løs fra Foreningen, fandt derfor uden Hensyn til deres blot personlige Bevæggrunde, fuld Berettigelse i Forholde, som Mennesker dengang ikke formaaede at beherske. Uagtet disse Bestræbelser mødte Modstand eller kun fandt lunken Understøttelse hos Sveriges Rigsraad og fornemmelig hos dets Prælater, kunde de altsaa tilsidst ikke andet end lykkes.

Grundene til Forskjellen mellem Sveriges og Norges Skjæbne.

At Sverige reddede sin Selvstændighed, medens Norge tabte den, havde sin sidste Grund i hiint Riges Overlegenhed i Folkemængde og materielle Hjælpekilder. Men denne

Overlegenhed var aabenbart ikke den nærmest virkende Aarsag. Thi medens Danmark forgjæves udsendte mægtige Hære mod Sverige, viste det sig gjentagne Gange, at det til at undertrykke ethvert Forsøg fra Norges Side paa at løsrive sig, kun behøvede en Krigsmagt saa ringe, at den med Lethed maatte kunne være slaaet tilbage, hvis Normændene havde været enige om at forsvare sin Frihed og vidst at træffe de tarveligste Forberedelser dertil. Heller ikke laa Grunden til Sveriges heldigere Skjæbne i nogen Forskjel mellem Rigernes politiske Institutioner. Det var i begge Lande Rigsraadet, hvem det paalaa at drage Omsorg for deres Rettigheder. Det svenske Rigsraad var i sin Sammensætning aldeles eensartet med det norske. De repræsenterede begge det geistlige og verdslige Aristokrati. Den norske Kirkes Organisation var ikke svagere end den svenskes, men hvor værdifuld Understøttelse end Prælaterne kunde yde Statstyrelsen, saa uskikkede vare de til at lede den, om ikke af andre Grunde, saa fordi det var Sværdet ikke Krumstaven, der maatte blive Rigets sidste Tilflugt mod sine Fiender. Rigsraadets Styrke skulde altsaa være at søge hos dets verdslige Medlemmer, men netop her var det ogsaa den svigtede Norge. Rigets Adel var ikke sin Stilling voxen. Danske Adelsmænd trængte sig vistnok ind ogsaa i Sverige, men de erhvervede aldrig nogen Overvægt over de indfødte Høvdinger, og enkelte sluttede sig ganske til Sveriges Sag. De danske Stormænd, som bosatte sig i Norge, bleve derimod aldrig Foreningen utro. Og i alle Retninger, hvad enten det spurgtes om at erhverve sig Formue og Magt eller om at benytte dem i politiske Øiemeds Tjeneste, viste de indvandrede danske Adelsmænd sig i Besiddelse af en Overlegenhed over sine norske Standsbrødre, der var for stor og for almindelig til at have kunnet bero paa en Tilfældighed. Sagen er bleven fremstillet saaledes, som om den danske Adels Overvægt først skulde være fremkommen efterhaanden og være begrundet deri, at Unionskongerne ved Forleningerne fremtrak den danske og tilsidesatte den norske Adel, hvoraf Følgen skal have været, at flere og flere norske adelige

Den norske Adels Svaghed og Udygtighed i Sammenligning med den svenske og danske

Ætter sank ned i Bondestanden[1]). I denne Anskuelse er der unegtelig nogen Sandhed. I det første halve Aarhundrede efter Calmarunionens Stiftelse var den norske Adel, skjønt den visselig ikke kunde maale sig med Broderlandenes i Antal og endnu mindre i Rigdom, dog heller ikke indskrænket til nogle ganske faa Ætter. I den følgende Deel af det heromhandlede Tidsrum nævnes stedse færre norske Adelsmænd[2]), og i Christian den Andens Svar paa det norske Rigsraads Fordring, at Rigets Len blot skulde gives indfødte Adelsmænd, anføres det som Grund til Afslaget, at den norske Adel da var „fast uddøet“ [3]). Sandt er det ogsaa, som før oplyst, at Unionskongerne meget snart efter Foreningens Indgaaelse begyndte at anbetro fremmede Adelsmænd norske Len. Men at saadanne for Standen og Riget lige skadelige Retskrænkelser bleve taalte, er nærmest et Beviis mere for den ogsaa af andre Grunde uomtvistelige Kjendsgjerning, at den norske Adel allerede ved Foreningens Stiftelse havde tabt Evnen til at styre Riget. Som blandt andet Begivenhederne i 1437 vise, var den norske Almue ofte misfornøiet med de udenlandske Fogder. Hvis Norge havde eiet en Adelstand med Dygtighed nok til at vinde Folkets Tillid og lede dets Kræfter, er det utænkeligt, at det fremmede Herredømme skulde have kunnet rodfæste sig under saaliden Modstand, som det i Virkeligheden stødte paa. Heller ikke er det bevist, at den norske Adels Tilsidesættelse ved Forleningerne i den første Deel af Tidsrummet, og navnlig førend Christian II. kom hid som Statholder,

---

[1]) Langes norske Tidskrift I. Side 250.

[2]) I Langes haandskrevne Samlinger til Norges Historie 9 Hefte (i det norske Rigsarkiv) findes en Fortegnelse over mærkelige Mænd og Kvinder under og omkring Calmarunionens Tidsrum. I denne Fortegnelse ere vistnok adskillige Personer opførte, som ikke vare af Adel, og mange hvis Adelskab er tvivlsomt. Men Antallet af dem, som kaldes Væbnere eller velbyrdige eller som i sit Segl føre Skjold og Vaaben — hvilket igjennem hele det 15de Aarhundrede antages som sikkert Mærke paa Adelskab — er ikke ubetydeligt.

[3]) Langes norske Tidskrift I. Side 221.

fandt Sted i saadan Udstrækning, at den kunde blive Hovedaarsagen til Standens Tilbagegang. Saavidt man kan see, var nemlig den største Deel af de norske Len indtil den Tid i Normænds Besiddelse. Derimod er det klart, at Foreningen i og for sig, uden Hensyn til Maaden hvorpaa Kongen benyttede sin Forleningsmyndighed, yderligere maatte svække den norske Adel. Ved at stilles ligeoverfor den rigere, bedre priviligerede og dygtigere Adel i Nabolandene kunde den ikke andet end tabe Tilliden til sig selv. At hæve sig til den danske og svenske Adels Ligemænd faldt den vanskeligt eller endog umuligt. Det var Tjenesten ved Hoffet og i Leiren, hvor unge Adelsmænd dengang maatte søge sin fornemste Uddannelse. Adgangen til denne Skole blev for Norges adelige Ynglinger spærret eller i alt Fald indskrænket fra den Tid af, da dets Konger toge stadigt Ophold udenfor Landet, medens Krigene fjernedes fra dets Grændser eller førtes i Øiemed, der vare det mere eller mindre ligegyldige. Normændene forstode ikke efter Sveriges og Danmarks Exempel at skaffe sig et særeget Universitet. Kun om faa norske Adelsmænd vides det, at de have søgt Uddannelse ved fremmede Høiskoler, og de, med hvem dette var Tilfældet, lade til at have været bestemte for den geistlige Stand [1]). Endogsaa de rigeste og mest storættede Mænd synes i Almindelighed at have holdt sig hjemme paa sine Godser og været sysselsatte med sine private Anliggender. Under et saadant Liv tabte Standen al Daadkraft. Det hele Tidsrum har ikke at opvise mere end en eneste norskfødt Mand, som kan antages at have været i Besiddelse af nogen fremragende Dygtighed. Det var Carl Knutsøn til Giske. Men han var opdraget i Sverige og har, uagtet han var Hovedet for Norges anseeligste Æt, formodentlig betragtet sig mere som Svensk end som Normand [2]). Det var ikke Mangel paa Fædrelandskjærlighed, ikke Egennytte og indre Splid, som holdt den norske

---

[1]) See Fortegnelsen over de ved Rostocks Universitet immatrikulerede Normænd. Norske Samlinger I. Side 72.

[2]) Langes norske Tidskrift IV. Side 85—87. Allen II. Side 180.

Adel i Uvirksomhed. Det var en Kraftesløshed, saa fuldstændig og almindelig, at dens Aarsager ikke have staaet til at hæve.

Landets eiendommelige Beskaffenhed forbød, at der i Norge uddannede sig et Aristokrati, stærkt nok til at styre og værne om Riget under de vanskelige og indviklede Forholde, der i Tidens Løb vare fremkomne i Nordeuropa. Fra Almuen kunde ingen Redning udgaa. Det var hos den gamle Stormandsclasse, den nationale Bevidsthed havde uddannet sig, og eftersom den indfødte Adel uddøde, sank Normændene ned fra et Folk til en Stamme. Befolkningen var for spredt og Forbindelsen mellem de forskjellige Landsdele for ringe til at Almuen, overladt til sig selv, kunde bevare nogen stærk Eenhedsfølelse. Endnu mindre formaaede den ved egen Hjælp at omdanne Landets nedarvede Institutioner efter Tidens Trang. Dets Forsvarsvæsen kunde efter Indførelsen af Ildvaaben ikke igjen bringes paa Fode uden en fuldstændig Omvæltning. Og af et uorganiseret Opbud at danne et Landforsvar var meget vanskeligere i Norge end i Sverige, hvis tættere Befolkning satte det istand til at opstille langt større Masser baade paa Rigets Grændser og ved dets Hovedstad.

Norges Svaghed var Samtiden vel bekjendt.

Norge savnede altsaa, hvad Sverige besad, de nødvendige Kræfter til at danne og opretholde en national Regjering. Denne Svaghed var vitterlig for alle. For Kongerne ligefra Unionens første Tider, thi uagtet Normændene villigen erkjendte Erik af Pommern som sin Arveherre og viste ham større Troskab end hans øvrige Undersaatter, behandlede han dem altid med Ligegyldighed og værdigedes ikke engang at ty til dem, efterat Sverige og Danmark havde afkastet hans Herredømme. Dette Vidnesbyrd om, at han ansaa Norge ude af Stand til at yde nogen virksom Hjælp til at dæmpe Opstanden i de tvende andre Riger, ja endog uformuende til at bevare sin Selvstændighed under hans Scepter, bliver saameget uforkasteligere, som det for Erik af Pommern vilde have været fordeelagtigst, om Norge havde besiddet en større Styrke. For de Danske, der pleiede at sige, at Norge kunde erobres med to Orlogskibe eller trehundrede

Mand[1]). For Sverige, thi ellers maatte dette Land have givet de norske Høvdinger den Understøttelse til at løsrive sig fra Danmark, som de flere Gange forlangte. For Normændene selv, thi under de Forsøg, der gjordes paa at sprænge Foreningen med Danmark, viste de saa liden Kraft og Udholdenhed, at deres Ledere sandsynligviis fra Begyndelsen af have mistrøstet om Udfaldet eller dog snart erkjendt, at deres Foretagender vare haabløse. I disse deeltoge i Almindelighed heller ikke de fornemste og meest erfarne norske Adelsmænd, saasom Herrerne Endride Erlandsøn, Sigurd Jonsøn, og Nils Henriksøn Gyldenløve. Hr. Carl Knutsøn til Giske, hvis Fader var myrdet af det danske Herredømmes virksomste Redskab i Norge, Henrik Krummedike, var ikke destomindre en trofast Tilhænger af den blandt Unionskongerne, der var Rigets Selvstændighed farligst, nemlig Christian II. Og selv de Normænd, der søgte at adskille deres Fædreland fra Danmark, synes aldrig at have tænkt sig Muligheden af, at det skulde kunne bestaa som fuldkommen selvstændig Stat. Deres Maal gik, saavidt man kan see, ingensinde videre end til en Forening med Sverige.

Naar Unionskongerne og de danske Stormænd tragtede efter Herredømmet i Norge, saa var det udentvivl kun sin egen, ikke dette Riges Fordeel, de havde for Øie. Ei heller var det blot Fædrelandsind, men tillige Ærgjærrighed, som drev det svenske Folks Ledere til den ihærdige Kamp mod en fremmed Styrelse. Men de smaa personlige Bevæggrunde ere kun Historiens Tjenere og have ingen Adkomst til at fremstilles som deres Herrer. Da de afgjørende Grunde baade til Norges Underkastelse og til Sveriges Befrielse laa i Omstændigheder, over hvilke Menneskene ikke havde tilstrækkelig Magt, bære disse heller ikke Ansvaret for hine Begivenheder. Erkjendelsen heraf bringer i dobbelt Henseende en Vinding. Den fjerner det ydmygende i den Tilskikkelse, der overgik Norge, og den forsoner med Tabet af de lysere Udsigter, der ved Calmarunionen syntes at aabne sig for alle tre Rigers Fremtid.

Begivenhedernes Nødvendighed forsoner med deres Udfald.

[1]) Vincentius Lunges Brev i Ekdahls Christian II.s Arkiv I. 3. 1027.

Tredie Afsnit.

Statsforfatningen fra 1536—1660.

---

§ 22.

Norges paatænkte Indlemmelse i Danmark.

Kampen om den danske Throns efter Frederik I.s Død. Christian III.s Valg.

Efter Frederik I.s Død i 1533 opstod der Uenighed inden det danske Rigsraad om Thronens Besættelse. Raadet havde allerede tidligere forpligtet sig til at vælge en af Kong Frederiks Sønner til hans Eftermand. Den ældste af disse, Hertug Christian, blev strax hyldet af den forenede Landdag for Slesvig og Holsten. Ved at udkaare ham vilde Rigsraadet have sikret Hertugdømmernes Forbindelse med Danmark. Men da han aabenlyst havde sluttet sig til den lutherske Lære, vare de katholske Prælater utilbøielige til at skjænke ham Magten. Efter de bestaaende Overeenskomster med Norge skulde desuden Kongevalget foretages i Fælleskab for begge Riger. Af disse Grunde besluttede det danske Rigsraad paa Herredagen i Kjøbenhavn i Juni 1533 at udsætte Valget, hvorhos det ved et Brev af 18 samme Maaned underrettede det norske Rigsraad om, at det havde berammet en Herredag til Afholdelse i Kjøbenhavn St. Hansdag 1534. Det anmodede da det norske Raads Medlemmer om at indfinde sig ved dette Møde for at overveie og beslutte, hvad der kunde være til begge Rigers Gavn og Bestand.

Den norske Erkebiskop Olaf Engelbrektsøn, der ogsaa var ugunstig stemt mod Christian III, afholdt imidlertid i

August 1533 det før omtalte Rigsmøde i Bod i Romsdalen. Man fattede her nærmere Bestemmelse om Rigets Styrelse under Thronledigheden samt besluttede, at Rigsraadet skulde afgive Møde ved Herredagen i Kjøbenhavn. Da den berammede Tid kom, udebleve vel Erkebiskoppen og flere af de øvrige Raadsherrer, men de gave deres mødende Colleger samt et Par danske Herrer Fuldmagt til at deeltage i Kongevalget paa Norges Vegne[1]).

Nogen Herredag i Kjøbenhavn kom dog denne Gang ikke istand. Et Parti i Danmark havde med Lybekkernes Understøttelse grebet til Vaaben for at gjenindsætte Christian II. Den jydske Adel, der ikke frygtede noget mere, end at see denne Konge paa Thronen, valgte da den 4 Juli 1534 Christian III til Konge. Han gjorde nu ogsaa i Kraft af formeentlig Arveret Krav paa Norges Krone. Uagtet gjentagne Opfordringer gjennem hans Tilhængere vilde det norske Raad i sin Heelhed og navnlig Erkebiskoppen ikke erkjende hans Paastand eller udkaare ham til Konge. Erkebiskoppen udskrev derimod et Rigsmøde til Throndhjem i Mai eller Juni 1535 for at afgjøre Sagen. Den søndenfjeldske Raadsafdeling negtede sig imidlertid at indfinde sig her og udfærdigede den 13 Mai et aabent Brev, hvorved Christian III valgtes til Konge i Norge, under Forbehold af Rigets Friheder efter Frederik I.s Haandfæstning, indtil Kongen ved sin Kroning med Rigsraadets Samtykke forbedrede dem[2]). Dette Valgbrev sendtes dog ikke den nyvalgte Konge, men den nordenfjeldske Raadsafdeling. Erkebiskoppen var fremdeles ei at formaa til ligefrem og utvetydigen at slutte sig til dette Valg, der vel var uformeligt, men vilde have bevaret Rigets hidtilværende statsretlige Stilling. Under disse Omstændigheder sendte Christian tvende danskfødte Medlemmer af det norske Raad, Claus og Esge Bilde, til Throndhjem for at paaskynde Sagens Afgjørelse. Her sammenkaldte Erkebiskoppen et Møde af Almuen, men denne

Christian III.s Forsög paa at blive anerkjendt som Norges Konge

[1]) Brev af 23 Juni 1534 i Paludan Müllers Actstykker til Grevens Feide II. 23—29.

[2]) Paludan Müllers Actstykker II. 84—86.

vægrede sig ved at anerkjende nogen som Norges Konge, der ikke var kaaret eendrægtigen af Rigets Raad og samtykt af Rigets menige Indbyggere. Under de herved foranledigede voldsomme Optrin dræbtes ikke alene Raadsherren Nils Lykke, men ogsaa Hovedmanden for det Parti, som paa een Gang vilde vedligeholde Foreningen med Danmark og bevare Rigets Selvstændighed, Vincents Lunge. De øvrige tilstedeværende Medlemmer af Rigsraadet med Undtagelse af Erkebiskoppen bleve fængslede. Det norske Rigsraad var hermed saagodt som tilintetgjort. Af dets tilbageværende tre verdslige Medlemmer, som vare paa fri Fod, lod endog de tvende norskfødte Erkebiskoppen uden Understøttelse. Hans Forsög paa at erobre de vigtigste norske Borge, der vare i danske Lensherrers Værge, mislykkedes. Han bekvemmede sig derfor i et aabent Brev af 6 April 1536, under Vilkaar af Tilgivelse for sig og sine Venner, til at love at vælge Christian til Konge[1]). Kongen gav dog intet Løfte om nogen saadan Tilgivelse, men efter Overlæg med det danske Raad kun et Samtykke til Afholdelsen af en Herredag i Bergen den 29 Juli 1536. Allerede i Begyndelsen af Juni Maaned udstedte imidlertid de i Bergen forsamlede nordenfjeldske Raadsherrer, uden at Erkebiskoppen der var tilstede, et aabent Brev[2]), i hvilket de erkjendte Christian som Norges Konge, med Bøn om, at han vilde holde Riget ved dets Lov og gode gamle, ærlige og christelige Sædvaner, men uden Forbehold af, at han udfærdigede nogen Haandfæstning. Han var ogsaa før anerkjendt som Konge af de søndenfjeldske Raadsherrer, der ei havde deeltaget i eller beseglet Brevet af 13 Mai 1535. Som Følge heraf bortfaldt den paatænkte almindelige Herredag.

Rigsdagen i Kjöbenhavn 1536. Beslutningen om Norges Indlemmelse i Danmark.

Efterat det var lykkes Christian at underkaste sig hele Danmark, traf han først den 12 August 1536 en foreløbig Overeenskomst[3]) med det danske Raads verdslige Medlemmer om Indførelsen af den lutherske Lære og Afskaffelsen

[1]) Paludan Müllers Actstykker II. 257—259.
[2]) Sammesteds 283—285.
[3]) Hvitfeldt Side 1486—1487.

af den biskoppelige Magt. Dernæst afholdtes en dansk Rigsdag i Kjøbenhavn, hvor der under 30 October 1536 efter Overeenskomst med Rigsraadet udfærdigedes en Haandfæstning for Kongen og desuden, med Samtykke af Rigsdagen, en almindelig og stedsevarende Reces for Danmark, i hvis § 2 Bestemmelsen om Bispeværdighedens Afskaffelse optoges.

Haandfæstningens § 3 lød saaledes:

„Efterdi Norges Rige nu saa forringet er baade af Magt og Formue, og Norges Riges Indbyggere ikke alene formaa at underholde dem en Herre og en Konge, og samme Rige er dog forbundet at blive hos Danmarks Krone til evig Tid, og fleste Parten af Norges Riges Raad, besynderlig Erkebiskop Olaf, som nu er det største Hoved derudi Riget, nu udi en kort Tid er tvende Gange med meste Parten af Norges Raad faldne fra Danmarks Rige mod deres egen Forpligtelse, da have vi derfor lovet og tilsagt Danmarks Riges Raad og Adel, at dersom Gud Almægtigste det saa forseet har, at vi samme Norges Rige eller nogle de Ledemode, Slot, Lande eller Syssel, som dertil høre, kunne bekræftige eller bekomme under vor Hørsommelighed, da skal det herefter være og blive under Danmarks Krone ligesom et af de andre Lande, Jylland, Fyen, Sjelland eller Skaane, ere, og herefter ikke mere være eller hede noget Kongerige for sig, men et Ledemod af Danmarks Rige og under Danmarks Krone til evig Tid. Dog hvis Feide deraf kan komme, skulle Danmarks Riges Raad og Indbyggere være pligtige til med os troligen at hjælpe uddrage“.

Da Olaf Engelbrektsøn snart efter forlod Norge, og dette Land uden Sværdslag underkastede sig Kongen, fik denne det ogsaa i sin Magt at opfylde hiint uden retmæssig Hjemmel og tildeels under usandfærdige Paaskud givne Tilsagn.

Dersom dette var skeet, maatte Norge for Fremtiden have ophørt at føre Navn af Kongerige. Det maatte have lydt ikke alene under den danske Konge, men ogsaa under det danske Rigsraad, medens paa den anden Side norske Adelsmænd stadigen maatte have havt Sæde i samme. I Afgjørelsen af Norges særlige Anliggender maatte Kongen ogsaa

Denne Beslutning blev ei iværksat.

være bleven lige saa indskrænket som i Styrelsen af Jylland eller Skaane. Og naar Rigsdage skulde afholdes, saa maatte de norske Stænder have været indkaldte til fælles Forhandling med de danske. Mod en saadan Ordning af Norges statsretlige Forhold til Danmark stillede sig ikke blot de Vanskeligheder, som fløde deraf, at Afstanden mellem Regjeringens Sæde og Norge var saa langt større end mellem hiint og de gamle danske Lande, men ogsaa Kongehusets særlige Interesser. Danmark vedblev endnu i det væsentlige at være et Valgrige. Norge vilde den oldenborgske Kongeæt gjerne have betragtet som sit Arverige. Sin Myndighed i Danmark maatte Kongen finde sig i at dele med dets Rigsraad. Saameget tilbøieligere maatte han blive til at holde Norges Styrelse adskilt fra Danmarks.

Af disse Grunde blev det i Haandfæstningen givne Tilsagn aldrig fuldstændig opfyldt. Christian den III.s Haandfæstning blev senere ingensinde betragtet som Grundlag for Norges Statsret. Bestemmelsen i § 3 gjentoges ikke i de følgende Haandfæstninger. Den nævnes heller ikke i Christian IV.s norske Lovbog I—10, hvor Norges Forhold til Danmark omhandles. Den Forandring, som Redactionen af Bestemmelsen i Christian III.s Hdf. § 49 undergik i de følgende Haandfæstningers § 46, viser ogsaa, at Rigsraadet ikke længer ansaa Norge for en Deel af Danmark. Hiin Haandfæstnings Udtryk „alle Slotslove under Danmarks Krone“, ombyttes nemlig i disse med Ordene: „alle Slotslove udi Danmark og Norge“. Chr. III.s Hdf. er neppe bleven offentliggjort og synes ei engang at have været almindelig bekjendt. Hvitfeldts 1595 udkomne Krønike omtaler den tvende Gange. Paa det ene Sted angives Indholdet blot som en Forskrift om, at Norge stedse skulde blive under Danmarks Krone, og den, som valgtes til Konge i Danmark, tillige være Konge i Norge, „dog at de forvisses paa deres Privilegier og Friheder“. Paa det andet Sted siger Hvitfeldt derimod, at der ved denne Leilighed blev noget haardt og strengt raadslaaet med de Norske, at de fremdeles ikke skulde have deres eget Raad, men regjeres som en anden Provinds af Dan-

mark [1]). Under denne Modsigelse ansaaes den sidste Deel af Hvitfeldts Beretning som unøiagtig og vakte i Norge senere hen i dette Tidsrum heftig Fortrydelse, der navnlig er kommen til Orde i et ved Hyldingen i 1656 indleveret Skrift, som senere skal omhandles. Til almeen Kundskab kom Chr. III.s Hdf. først i 1778, da anden Deel af Krags og Stephani Christian III.s Historie blev udgiven.

Norge beholdt sin egen Lov og tildeels sin egen Retspleie. Noget afgjørende Beviis for Norges Selvstændighed ligger der imidlertid ikke heri, thi begge Dele ere forenelige med provindsiel Afhængighed. Enhver af Danmarks Hoveddele havde dengang sin særskilte Lov. Synderlig større Betydning har det heller ikke, at Christian III og hans Efterfølgere lod sig hylde i Norge, enten efter sit Valg til Thronfølgere, eller efter sin Regjeringstiltrædelse som Konger, thi ogsaa i hver enkelt Landsdeel af Danmark synes Kongerne i Almindelighed at have modtaget Hylding [2]). Dog maa det bemærkes, at Frederik III, uagtet han indførte en fælles Hylding for hele Danmark, fremdeles lod sig hylde særskilt for Norge [3]). Nogen Vægt som Beviis for, at Norge betragtedes anderledes end som en Provinds, faa de her paapegede Omstændigheder først derved, at det altid beholdt Navn af eget Kongerige. Uagtet dette kom i ligefrem Strid med Haandfæstningen af 30 October 1536, nævntes dog Norge som saadant ved Siden af Danmark allerede i den Tractat, som Christian III i Forening med det danske Rigsraad den 30 November samme Aar afsluttede med Sverige [4]). Paa samme Maade betegnes Norge i det Revers, Christian III paa sin Søn Frederik II.s Vegne afgav til det danske Rigsraad og Rigernes Indbyggere den 4 Juni 1542 [5]), samt i alle af hans Efterfølgere udstedte Reverser og Haandfæstninger [6]).

---

[1]) Hvitfeldt Side 1489 og 1355.
[2]) Larsens samlede Skrifter I. 2. Side 294.
[3]) Saml. til N. F. Sprog og Hist. I. 13 ff.
[4]) Hvitfeldt Side 1491.
[5]) Det danske Geheimearkivs Aarsberetninger II. Side 90 ff.
[6]) I sit Brev til Statholderen og Cantsleren i Norge af 9 Sept. 1638, Samlinger til N. F. Sprog og Hist. III. 417, siger vistnok Chri-

Paa den anden Side undergik Norges Statsforfatning i 1536 øiensynlig en stor Forandring.

Denne bestod for det første i Kirkereformationen samt den dermed følgende Ophævelse af den biskoppelige Værdighed og Kirkestyrelsens Overgang til Kongen. Norges Erkebiskop flygtede, Biskoppen i Stavanger kastedes i Fængsel. I deres Sted saavelsom paa den ledige Bispestol i Bergen sattes lutherske Superintendenter. Biskoppen i Hamar førtes som Fange til Danmark, og hans Bispedømme forenedes med Oslo Stift, hvis Biskop sluttede sig til den lutherske Lære. De gamle katholske Kirkelove afløstes af en luthersk Kirkeordinants [1]).

Dernæst forsvandt det allerede i lang Tid hensygnende norske Rigsraad nu omsider fuldstændigt, og med dette al Adgang for Norge til at deeltage i Valget af den fælles Konge.

Endelig fik det danske Rigsraad en anerkjendt, skjønt af Omfang temmelig ubestemt Indflydelse paa Norges særlige Statsanliggender. De forhen opstillede, om end aldrig iagttagne Grundsætninger, „at intet af Rigerne skulde være det andets Overmand", og at ethvert af dem skulde styres med sine indfødte Mænd, bleve saaledes fuldkommen udslettede. Det Uafhængigheds Skin, Norge hidtil havde bevaret, bortfaldt ganske, og Landet blev, om end ingen Provinds, saa dog et Lydrige under Danmarks Krone.

Hvorledes dette Forhold i Enkelthederne stillede sig, skal i det følgende blive nærmere udviklet.

§ 23.

Statsrettens Kilder i dette Tidsrum.

Den danske Statsrets Kilder.

Recessen af 30 October 1536 erklærer sig selv for at være en stedsevarende Constitution for Danmark. Deraf maa man ikke lade sig forlede til at ansee den for Rigets

stian IV, at Danmark og Norge ere „eet incorporeret Kongerige", men kun for at bevise, at „begge Rigerne" ere pligtige at hjælpe hinanden i Krigstilfælde.

[1]) Keyser den norske Kirkes Historie II. 831—832.

vigtigste Forfatningslov. Af dens Bestemmelser angik de fleste Reformationens Indførelse og de enkelte Stænders særlige Rettigheder. Ved Siden heraf indeholdt den vel enkelte og det endog meget indgribende Forskrifter om Kongedømmet og Magtfordelingen. Men som § 13 viser, var det egentlig Recessens Tanke, at idetmindste Reglerne om den sidstnævnte Gjenstand havde sin Plads i Haandfæstningen. Det er saaledes de af Christian III og hans Eftermænd udfærdigede Haandfæstninger, som ved Siden af Sædvanen danne den danske Statsrets vigtigste Kilder i dette Tidsrum.

Den nysnævnte Paragraph forpligtede enhver følgende Konge til at „sværge, bebreve og forsegle Danmarks Riges Raad, Adel og Indbyggere at holde ved Lov, Skjel, Ret, Reces, Friheder og Privilegier, som Kgl. Majestæt, vor naadigste Herre, os nu svoret, bebrevet og forseglet haver“. Det var sandsynligviis Meningen hermed, at Christian III.s Haandfæstning skulde vedblive at gjælde for de følgende Konger eller i ethvert Fald, at man ikke skulde kunne paabinde dem andre og større Forpligtelser, end de i denne Haandfæstning indeholdte. Den sidste Opfatning var i lang Tid den herskende. Frederik II.s og Christian IV.s Haandfæstninger slutte sig nemlig for Danmarks Vedkommende i Indhold, og for den største Deel endog i Udtrykkene, saameget til Christian III.s, at man næsten kan betragte dem som en og samme Lov. Frederik III.s Haandfæstning modtog derimod, som senere skal omhandles, flere Tillæg af stor Betydning.

Haandfæstningerne bleve i Almindelighed ikke gjennem offentlig Foranstaltning kundgjorte eller trykte. Grunden dertil synes at have været den, at Kongerne ikke ønskede de Indskrænkninger i deres Magt, som Haandfæstningerne medførte, bragte til almeen Kundskab. Idetmindste sees det, at Frederik III, da Rigsraadet vilde lade trykke hans Haandfæstning, satte sig derimod og alene vilde tillade, at det, som angik Retspleien, blev trykt, saaledes at det, der angik Kongemagten, blev udeladt[1]).

[1]) Danske Magazin III. Række, 4 Bind, Side 31.

Den norske Statsrets Kilder.

Som allerede forhen bemærket var Grundvolden for Norges Statsforfatning indtil dette Tidsrums Begyndelse i Formen vedbleven at være den samme som før Calmarunionen. Det var Magnus Lagabøters Love med den rigtignok dybt indgribende Forandring, de gjennem Overeenskomsterne i Calmar 1397 og i Bergen i 1450 havde modtaget, som under Unionen dannede den retlige Statsordens fornemste skrevne Kilder.

Efter 1536 seer man vistnok, at „St. Olafs Lov" eller „Norges Lov" fremdeles paaberaabes som Grundlag for Norges Retsforfatning, endogsaa der, hvor man skulde vente, at der fortrinsviis toges Hensyn til dets offentlige Ret, saaledes f. Ex. i Hyldingsbrevet af 15 Juni 1548 (i Norske Rigsregistranter), i Oslo Privilegier af 21 Juli samme Aar[1]), Christian IV.s Lov I—10, men at det var i Norges egen gamle Lov, man skulde finde Reglerne om Rigets Stilling, Kongens Magt eller Folkets Rettigheder, laa selvfølgelig fjernt fra Kongernes Tanker. Af Christian IV.s norske Lov udelodes ogsaa hele Magnus Lagabøters Christendomsbolk, der netop indeholdt de fleste og vigtigste Bestemmelser, Statsretten vedkommende. I deres Sted optoges i Slutningen af Thingfarebolken to nye Capitler (10 og 11), der omhandle Kongens Valg og Hylding.

I det første af disse Capitler henvises der, hvad Forholdet til Danmark angaaer, til Overeenskomsterne i Calmar og Bergen. Hvad der af disse Overeenskomsters Indhold tænktes som bestaaende, var imidlertid sikkerligen ikke mere, end at Riget skulde forblive i stedsevarende Forening med Danmark under fælles Konge, samt maaskee, at Norge fremdeles skulde have sin egen Lovgivning. Overeenskomsternes øvrige Indhold var derimod blevet ugyldigt ved den stedfundne Forandring i Rigernes indbyrdes Forhold. Det gamle Grundlag for Norges Statsforfatning var saaledes tilintetgjort næsten til sidste Rest.

Dersom det i Christian III.s Hdf. § 3 givne Løfte var blevet opfyldt, saa vilde det have været i de danske Rets-

[1]) N. Dipl. III. No. 1166.

sædvaner og Grundlove, Recessen af 30 October 1536 og de danske Haandfæstninger, man havde havt at søge de for Norge gjældende statsretlige Regler. Da Recessen af 1536 og Christian III.s Hdf. bleve givne, har det vistnok ogsaa været i alt Fald det danske Rigsraads Hensigt, at de skulde sættes i Virksomhed for Norge.

Hvorvidt Haandfæstningerne vare gjældende for Norge.

At hiint Løfte ikke blev opfyldt, medfører imidlertid ei, at de nærmest for Danmark givne Haandfæstninger vare Norge uvedkommende. For det første tjente de til Rettesnor ved alle fælles Statsærinders Behandling. Dernæst gav den store Indflydelse, som det danske Rigsraad udøvede ved Kongevalget, det ligefrem Adgang til i Haandfæstningerne at foreskrive Kongen Regler for Styrelsen af Norges særlige Anliggender. De af Christian III.s Efterfølgere vedtagne Haandfæstninger kunde derfor i deres Heelhed have været tænkte gjældende saavel for Norge som for Danmark. Enkelte af deres Bestemmelser ere ogsaa udtrykkelig givne for begge Riger, saaledes Fr. II.s og hans tvende Efterfølgeres Haandfæstningers § 1, forsaavidt de fastsætte, at Kongen det skal bestille, at alle Sognekirker og Skoler over begge Rigerne blive forseede med christelige, fromme og lærde Mænd og med nødtørftig Underholdning. Ligeledes Haandfæstningernes § 46, at samtlige Slotslove i begge Riger skulde lyde paa, at Slottene i Tilfælde af Kongens Frafald skulde holdes til det danske Rigsraads Haand. Samme Paragraph i Frederik III.s Hdf. giver begge Rigers indfødte Mænd lige Ret til Forleninger samt forbyder Sammenlægning ligesaavel af norske som af danske Len og Forhøielse af Lensherrernes Afgift. Denne Haandfæstnings § 51 indeholder Forskrifter om Anvendelsen af samtlige Kronens Indtægter uden Hensyn til, om de hidrørte fra Danmark eller fra Norge. Andre Bestemmelser ere derimod tydeligen indskrænkede til at gjælde alene for Danmark, saaledes de, der forekomme i samtlige disse Haandfæstningers §§ 20 og 29. En stor Deel vare uanvendelige i Norge, fordi de knyttede sig til Institutioner, som vare særegne for Danmark. Men selv hvor dette ikke var Tilfældet, bør det antages, at Haandfæstningernes Forskrifter, forsaavidt de ei angik Forholde, som nødvendig maatte være fælles for begge Riger,

udelukkende vedkom Danmark. Thi Haandfæstningerne vare Tilsagn, som Kongerne gave Danmarks Rigsraad og Indbyggere. I ethvert Fald ere de, som senere i Enkelthederne skal paavises, saavidt man veed, ikke blevne anvendte i Norge. Og medens den danske Enevoldsact af 10 Januar 1661 indeholder en Renunciation paa den af Frederik III vedtagne Haandfæstning, saa renuncere de norske Stænder i den norske Enevoldsact af 7 August 1661 kun paa, „hvad der i deres forrige Privilegier, Landsloven, Recessen og Ordinantsen kan befindes at stride mod *jura majestatis*“, men ikke paa Haandfæstningen, hvilket bestemt viser, at Frederik III ikke vilde have den betragtet som vedkommende Norge.

De særligt for Norge i dette Tidsrum gjældende statsretlige Regler maa saaledes siges for en stor Deel at have manglet skrevet Grundlag. De kunne følgelig alene udfindes gjennem en historisk Undersøgelse af, hvorledes man i de forekommende Tiifælde i Virkeligheden har forholdt sig.

Anmærkning. De vigtigste Kilder for Danmarks Statsret i dette Tidsrum ere trykte i:

1. Recessen af 30 October 1536 i Kragø og Stephani Christian III.s Historie I. 495 ff., Kolderup Rosenvinges Samling af gamle danske Love IV. 157 ff.

2. Christian III.s Haandfæstning af 30 October 1536 i Krags og Stephani Chr. III.s Hist. II. 46 ff. og det danske Geheimearkivs Aarsberetninger II. 85 ff.

3. Frederik II.s Haandfæstning af 12 August 1559, trykt særskilt flere Gange og i adskillige Udgaver af Jydske Lov samt i Geheimearkivets Aarsberetninger II. 94 ff.

4. Christian IV.s Haandfæstning af 17 August 1596 i Holbergs Danmarks Historie II. 563 ff. og i Geheimearkivets Aarsberetninger II. 102 ff.

5. Frederik III.s Haandfæstning af 6 Juli (8 Mai) 1648 i Holbergs Danmarks Historie III. 29 ff., Fyenske Selskabs Actstykker til Danmarks Historie II. Side 79 ff. og Geheimearkivets Aarsberetninger II. 111—121.

De Norge vedkommende Forordninger og Kongebreve, der ville blive paaberaabte i dette Afsnit, uden at det nævnes, hvor de ere trykte, ere at søge enten i Paus's Samling af norske Forordninger eller i det danske Cancellies norske Registre og Tegnelser, der ere eller i den nærmeste Fremtid ville blive meddelte i det ved den norske Regjerings Foranstaltning udgivne Værk „Norske Rigsregistranter“.

§ 24.

Kongedømmet.

I Forbindelse med Bestemmelsen om, at Frederik den Anden skulde være Faderens Efterfølger, foreskrev Recessen af 30 October 1536 § 13, at Rigsraadet, hvis Prindsen døde først, og Christian III maatte erholde nogen anden Søn, skulde vælge denne. Hvis alle hans Sønner døde før ham, skulde Raadet med Kongens Raad og Samtykke strax vælge ham en anden Eftermand. Den udvalgte Thronfølger skulde altid kaldes Prinds af Danmark. I Overeenstemmelse hermed blev det i Chr. III.s Hdf. § 49 fastsat, at Slotslovene skulde lyde paa, at Slottene i Tilfælde af Kong Christians Død skulde holdes til Prinds Frederiks, eller hvis han ogsaa var død, til Kongens andens Søns Haand osv.

Bestemmelserne i Recessen af 1536 om Thronens Besættelse.

Da hine Forskrifter indtoges i Recessen, der efter sin Indledning skulde være „en menige Rigens Constitution, Sæt, Skik og Ordinants“, der „i alle Maader ubrødeligen til alle Tider skulde holdes“, saa har man antaget, at det var Hensigten for alle kommende Tider at indskrænke Valgfriheden saaledes, at Kongens ældste levende Søn havde en ubetinget Fortrinsret til Thronen. Herved vilde denne altsaa i Virkeligheden være bleven arvelig.

Hvorvidt dette var Recessens Tanke, er imidlertid tvivlsomt. Paragraphen begynder med en Erklæring om, at den store Fordærvelse, der nyligen havde rammet Riget, var foranlediget alene derved, at Bisperne ikke havde villet vælge en ny Konge. Det siges udtrykkeligt, at det var for at forebygge lignende Ulykker i Fremtiden, man traf de her omhandlede Bestemmelser. Deres nærmeste Hensigt har derfor vistnok blot været for alle senere Kongers Tid at paabyde Afholdelsen af Thronfølgervalg i deres levende Live. Det er imidlertid rimeligt, at de følgende Konger have villet fortolke Bestemmelsen saaledes, at den gav ogsaa deres Sønner Fortrinsret til Thronen. Men herimod har Rigsraadet gjort en Modstand, der i Skinnet viste sig seirrig. Den Grundsætning, at „Danmark skulde forblive et frit Kaarerige, som

Thronfölgeren skulde vælges för Kongens Död.

Kongerne erkjendte, at Danmark var et frit Valgrige.

det altid havde været", der i Christian III.s Hdf. § 49 ledsagedes af det Forbeholdd, „dog disse fornævnte Artikler, lydende om vor Søn og den Forligelse i alle Maader uforkrænkeligen", optoges i de følgende Haandfæstningers § 47 uden noget saadant indskrænkende Tillæg. I de Reverser af 24 April 1580 og 25 Mai 1608, som udstedtes i Anledning af Christian IV.s og hans Søns Hertug Christians Valg til Thronfølgere, samt i det Revers af 8 Mai 1648[1]), som Frederik III udfærdigede i Anledning af sit Valg til Konge, gjentoges den samme Grundsætning med den udtrykkelige Erklæring, at disse Valg ikke skulde komme Rigets Privilegier til Forkrænkelse i nogen Maade. Frederik II.s, Christian IV.s og Frederik III.s Haandfæstninger § 46 bestemme ogsaa, at Slottene efter disse Kongers Død skulde holdes, ikke deres ældste Sønner, men Rigsraadet til Haande.

Kongerne fik dog afgjörende Indflydelse paa Valget af sine Eftermænd.

Men naar det først blev Regel, at Thronfølgervalget skulde afholdes under Kongens Levetid, var det næsten uundgaaeligt, at det maatte falde paa hans ældste Søn eller den af hans Arvinger, som han ønskede til sin Eftermand. Det mest iøinefaldende Beviis herpaa er det, at Frederik II maaskee har formaaet Rigsraadet til at vedtage, at Thronen, hvis han ingen Søn efterlod sig, skulde tilfalde hans ældste Datters fremtidige Ægtefælle, hvem det end maatte blive[2]). Lige til 1660 bleve ogsaa alle Kongers ældste Sønner i Fædrenes Live valgte til deres Eftermænd. Frederik III blev vel, da hans ældste Broder døde, ikke valgt til Thronfølger, men det var blot, fordi Faderen afled før den til Valget berammede Tid, hvorved dette altsaa gik over til at blive Kongevalg. De efter 1536 stedfundne Valg afholdtes imidlertid ikke i Henhold til Recessen af samme Aar § 13. Paa eet nær foretoges de nemlig ikke, som der er bestemt, af Rigsraadet, men af Rigsdagene, hvorom mere i det følgende.

Kongerne lod i lang Tid Paastanden om Arveret til Norge hvile.

Den Paastand, som Kongerne af den oldenborgske Æt tidligere havde fremsat, nemlig at Norge var deres Arverige, har Christian III fra 1536 af og hans Efterfølgere i lang

[1]) Samtlige i det danske Geheimearkivs Aarberetninger, andet Bind.
[2]) Molbech, Chr. IV.s Breve Side 32. Udtrykkene her ere dog noget tvetydige.

Tid ladet hvile. Samtlige Haandfæstninger, de i Anledning af Thronfølgervalgene indtil 1650 udstedte Reverser til de danske Stænder, de norske Hyldingsbreve af 15 Januar 1548 og 9 Mai 1648, ja endog det af Frederik II i Anledning af Christian IV.s Valg til Thronfølger udgivne norske Reversaf 27 Januar 1582 [1]) udlede Kongernes eller Thronfølgernes Ret til Norge af deres Valg til den danske Krone. Paa den bestemteste Maade maa Arveretten til Norge ansees opgiven ved Christian den IV.s norske Lov, der for det første udelader den gamle Lovbestemmelse om Kongearven og i Fortalen erklærer den for at være uden Anvendelse, og dernæst i Thingfarebolken Cap. 10 fastsætter ikke alene, at der til evig Tid skulde vedblive at være een Herre og Konge over Danmarks og Norges Riger, men ogsaa at hvilken Herre og Fyrste Danmarks Riges Raad, Adel og Stænder kaarede til Danmarks Riges Konge, den skulde og være Konge i Norge og lade sig der hylde saavel som i Danmark.

Kongerne have dog neppe nogensinde ganske glemt sin Æts gamle Fordring. En svag Antydning til at gjenoplive den blev gjort, da Christian IV i det ved Sønnens Valg til Thronfølger udfærdigede Revers af 25 Mai 1608 kalder ham „Arving til Norge“. Den nærmeste Anledning hertil var maaskee, at denne Titel brugtes af Frederik I.s Søns, Hertug Adolfs Afkom og maaskee tillige af Christian III.s Søns, Hertug Hans's Linie. Det var dog først Frederik III, som offentligt og utvetydigt gjenoptog den Paastand, at Norge var den oldenborgske Kongeæts Arveland. Allerede i 1648 under Forhandlingerne med det danske Rigsraad om hans Haandfæstning skal han have ladet sig forlyde dermed [2]). Paa det norske Stændermøde den 21—23 August 1648 fremtraadte de modsatte Opfatninger af Norges statsretlige Stilling temmelig skarpt. Den danske Cantsler Christen Thomesen Sehested, som overbragte de norske Stænder Underretningen om

Paastanden gjenoptoges af Frederik III. Spörgsmaalet var paa Bane under hans norske Hylding.

[1]) Danske Magazin III. 124.

[2]) Wadskjær, Christiansborgs Slotplads Side 41. Muligens har det Holbergs Danmarks Historie III. 28 omtalte Skrift om Regjeringens Forandring i Norge søgt at udbrede samme Anskuelse.

Frederik III.s Valg og Opfordringen til at hylde ham, skal, udentvivl for at gjøre Stænderne utilbøielige til at understøtte Kongens Paastand om Arveret, i sin Tale have gjort Undskyldning for, at de norske Stænder ikke ligesom de danske vare kaldte til at samtykke i Valget. Norges Cantsler, Jens Bjelke, svarede ham paa menige Stænders Vegne. Det er, sagde han, ikke mere end billigt, at vi lyde hans kongelige Høihed Hertug Frederik, og gjøres derudi ikke lang eller vidtløftig Betænkning Behov, saasom han er Norges Riges rette Arveherre og Konge,. og er der ingen nærmere til Riget, som nu lever, end denne gode Herre[1]), en Ytring der kun slet stemmer med de af samme Jens Bjelke underskrevne og maaskee forfattede Erklæringer af 15 Marts 1639 og August 1648, i hvilke det siges, at Danmark og Norge ere incorporerede Kongeriger[2]).

Paastanden fremkom under den danske Rigsdag 1650.

Under Forhandlingerne med Danmarks Rigsraad og Stænder i 1649 og 50 om Christian V.s Valg til Thronfølger kom Spørgsmaalet igjen paa Bane[3]). Kongen meente, at Valgbrevet ikke burde lyde paa, at Prindsen kaaredes til Norge, men kun til „denne Krone". Ved Sagens Behandling i Rigsraadet den 6 Sept. 1649 og 10 Juni 1650 synes vel nogle af Raadsherrerne at have erkjendt, at det ikke vel gik an at negte Prindsen Titel af Arving til Norge, da den brugtes af alle Hertugerne i Holsten og Sønderborg. Men de vilde dog, at Udvælgelsen skulde lyde ogsaa paa Norge, deels fordi dette altid havde været iagttaget ved alle tidligere Valg siden Frederik I.s Tid, deels fordi Kongens Paastand paa Arveret til dette Rige var ny, og Titelen „Arving til Norge" ikke engang i Kongens Cancelli brugt førend for nogle Aar tilbage, deels fordi det udtrykkelig stod i Norske Lov, „at Norge skulde regjeres under Danmark." Endelig gjorde de opmærksom paa, at det ikke vilde være til Kongehusets Fordeel, om det blev erkjendt arvberettiget til Norge. Her

[1]) Budstikken VI. 490—491.
[2]) Budstikken IV. 735 og 765.
[3]) Rigsraad Christen Skeels Dagbog i Danske Magazin III. Række 4de Bind Side 21 og 31—32.

tugerne af Holsteen og Sønderborg vilde i saa Fald, meente disse Rigsraader, ikke kunne udelukkes, naar de krævede sin Anpart, hvilket i Fremtiden kunde blive til stor Uleilighed, saameget mere som Kongehuset da kun vilde have Ret til at beholde den mindste Deel af Norge.

Stændernes Valg foregik den 13 Juni 1650. Da Valgbrevene den 18 Juni bleve indleverede i Cancelliet, befandtes det, at Biskopperne med Geistligheden samt Borgerskabet havde fulgt Kongens Ønske, udelukket Norge af sine Valgbreve og alene valgt Hertug Christian til Thronfølger i Danmark med dets underliggende Provindser. Universitetet i Kjøbenhavn, Akademiet i Sorø og maaskee Christianshavn samt vistnok Rigsraadet, Ridderskabet og Adelen havde derimod valgt ham til Kongerigerne Danmark og Norge.

Rigsraadet tog atter Sagen under Overveielse Rigets Marsk Anders Bille og syv andre Raadsherrer stemte for, at Geistlighedens og Borgerskabets Valgbreve ikke skulde overleveres Kongen, men sendes tilbage til disse Stænder med Protest. Fleertallet af Raadet har imidlertid fundet det betænkeligt at sætte Sagen paa Spidsen. Samtlige Valgbreve overleveredes strax ved Rigets Marsk til Kongen og Prindsen. I det Revers, som samme Dag blev udstedt til Geistligheden, Universitetet og Akademiet i Sorø, kaldes Prindsen Arving til Norge og Valget siges at være til „Regimentet“ efter Faderens Død. I samme Udtryk ere formodentlig ogsaa de øvrige Reverser affattede, thi et i det danske Geheimearkiv opbevarede Exemplar af Reverset til Borgerskabet, hvori det siges, at Prindsen var udvalgt til „disse Kongeriger, Danmarks og Norges Regjering“, er aldrig blevet underskrevet af Kongen eller beseglet[1]). Lensbrevene paa de norske Slotte udfærdigedes dog fremdeles efter den nedarvede Formular, ved hvilken Lensherrerne forpligtedes til at holde dem i en tryg og fast Slotslov, Kongen og Danmarks Riges Raad til Haande, see Lensbrevene af 25

[1]) Danske Geheimearkivs Aarsberetninger II. 123—124. Anderledes fremstilles Sagen i Nyt historisk Tidskrift V. 397, efter et ikke offentliggjort Revers til Raadet og Adelen.

Sept. 1651 og 5 Juli 1657 paa Akershuus og af 1 Aug. 1650 paa Bergenhuus [1]).

Normændenes Tilböielighed til at erkjende Kongehuset som arveberettiget.

Kongen var efter alt dette paa god Vei til at faa det anerkjendt, at Norge var hans Arverige. Inden Landet selv er ogsaa Stemningen bleven stærkt bearbeidet til Fordeel for denne Mening. Der forfattedes saaledes et anonymt Skrift, som vidtløftigen søger at godtgjøre, at Norge aldrig havde ophørt at være arveligt Kongerige. Unionsovereenskomsterne foreskrev vistnok, siges der at den fælles Konge skulde vælges, men de erklærede tillige, at hvert Rige skulde beholde sin Lov og Ret. Norges Lov, der gjorde Thronen arvelig, forblev altsaa i Kraft, samtlige tre Riger maatte følgelig vælge den, der var Arving til Norges Krone. Denne Regel havde man efter Forfatterens Fremstilling ogsaa befulgt, undtagen ved Frederik I.s Valg. Men han erklæres for Usurpator og Christian III erhvervede, siges det, først retmæssig Adkomst til Norge, da Christian II. i 1546 overdrog ham sine Rettigheder. Alle de følgende Konger ere hyldede i Norge som Arveherrer. Den Beslutning, der efter Hvitfeldts Beretning skulde være fattet paa Herredagen i Kjøbenhavn 1536 om Norges Indlemmelse i Danmark, var ugyldig. Christian III, der endnu ikke var tagen til Norges Konge, og det danske Rigsraad vare lige uberettigede til at fatte nogen saadan Beslutning, der stod i aabenbar Strid med Unionsovereenskomsterne. Skulde den have erholdt nogen Kraft, maatte den have været samtykt af Norges Raad og Stænder. De Danske have derfor ingen Ret eller Myndighed til at vælge eller forordne Konge i Norge, „og dersom de Danske vilde søge Rettighed til Norges Rige med Magt og Gevalt, saa havde Norges rette Arvinger saavelsom alle Indbyggerne billig og retmæssig Aarsag til *vim vi repellere* og med Sværdet at forfægte deres Arverige, gamle Privilegier og Friheder. Var og Danmark bastant nok, om det skulde gjælde, saa det skulde de Danske snarest og mest fortryde, som saadant med deres Overvold have givet Anledning til og forvoldet“. Bestemmelsen i den da gjældende Landslov, Chr

---

[1]) Budstikken VI. Side 186 og 219.

stian IV.s N. L. Thingfarebolken Cap. 10, forbigaaer Forfatteren med Taushed[1]). Ved Prindsens Hylding i Norge i 1656, hvor Frederik III og fire danske Rigsraader foruden Statholderen vare tilstede[2]), skal dette dristige og bitre Skrift være bleven overleveret enten til Kongen eller Stænderne, noget, der neppe vilde være skeet eller i alt Fald ikke gaaet upaatalt hen, medmindre det havde stemt med Kongens Anskuelser.

Christian III indfandt sig aldrig personlig i Norge for at modtage Hylding. Derimod hyldedes samtlige hans Efterfølgere, indtil Souverænitetens Indførelse, i Oslo. I Frederik II.s Revers af 27 Januar 1582 betegnes det ogsaa som Pligt for Kongen at lade sig hylde ligesaavel i Norge som i Danmark. Ifølge Chr. IV.s N. L. Th. B. Cap. 10 havde Kongen ved denne Leilighed at tilsige Adelen og Stænderne, at han skulde holde hver Mand, ædel og uædel, ved Norges Riges Lov, Ret og hvis Privilegier dem af fremfarne Konger vare givne, og ikke tilstede nogen mod Loven og Privilegierne at uforrettes i nogen Maade. Undersaatterne skulde da sværge Kongen Troskabseed efter de i Cap. 11 foreskrevne Formularer, der vare forskjellige for Adelsmænd, Lagmænd og andre Undersaatter.

Kongernes Hylding og Kroning. Hyldingen i Norge var intet Valg.

Denne Hylding var imidlertid tvungen og kan ikke paa nogen Maade betragtes som et Valg. Vistnok brugtes der i flere af de Breve, hvorved Hylding anordnedes eller Stænderne indkaldtes til saadan Høitidelighed, Udtryk, som alene vilde have været passende, hvis Folket havde havt Ret til at negte den. I den Instrux af 30 Dec. 1581[3]), Frederik II medgav de til Norge afsendte Rigsraader, paalægges det dem, naar Adelen og Lagmændene vare komne sammen, at foreholde dem, hvilke høist vigtige Aarsager der havde bevæget det danske Raad til at vælge Prinds Christian til Thronfølger, og begjære, at de efter slig Leilighed vilde bevilge og samtykke Prindsen til Faderens Efterfølger. I det aabne

[1]) Skriftet er i Budstikken VI. 441—552 meddeelt af Justitiarius Berg. Manuscriptet findes i det Deichmannske Bibliothek.

[2]) Beckers Samlinger til Danmarks Historie under Frederik III, I. 112—113.

[3]) Norske Rigsregistranter II. 438.

Brev af 3 Januar 1610, hvori Christian IV indkaldte Stænderne til et Møde i Oslo til 15 Juni samme Aar for at hylde Prinds Christian, opfordredes de til „derudinden at gjøre og samtykke, hvis alle vore Undersaatter til bestemt Tid for godt anseedes, gjørendes og bevilgendes vorder“. Men disse Udtryk vare blot en høflig Form for et Paalæg, hvis Opfyldelse var utvivlsom. Dette fremgaaer tydeligst deraf, at lignende Udtryk forekomme i Christian IV.s Brev af 31 Decb. 1590, hvori han forlanger sig hyldet som Konge, hvilken Hylding Stænderne, der allerede forhen havde hyldet ham som Thronfølger, under ingen Forudsætning havde Ret til at negte ham.

Kongerne bleve i dette Tidsrum ikke længer kronede i Norge. Kroningen i Danmark synes at have været betragtet som en for begge Riger fælles Ceremoni, idetmindste blev Norges Adel og Lagmænd kaldte til at overvære baade Frederik II.s og Christian IV.s Kroninger[1]).

Formynderregjering. Om Rigsstyrelsen under en Konges Umyndighed savnede man en staaende Regel, uagtet en saadan var bleven en Nødvendighed, efterat Recessen af 30 Oct. 1536 § 13 havde foreskrevet, at Thronfølgervalg altid skulde afholdes, førend Thronen blev ledig. Christian III, hvis Haandfæstnings § 49 bestemte, at Kongen og Rigsraadet i Forening skulde anordne Formynderregjering, formaaede i 1542 Rigsraadet til at vedtage, at Regjeringen i Tilfælde af hans Død, medens Sønnen var umyndig, skulde føres af Enkedronning Dorothea med nogle af Raadets Medlemmer, hvem dette udnævnte dertil[2]). Christian III levede imidlertid, indtil Fred. II blev myndig. Ved dennes Død i 1588 var Christian IV blot 11 Aar gammel. Hans Moder Dronning Sophia paastod sig nu berettiget til enten alene eller i Forening med nogle af Rigsraadet at føre Regjeringen. Hendes Fordring strandede imidlertid paa Rigsraadets haardnakkede Modstand. Det beskikkede fire af sine Medlemmer til at styre Rigerne under

---

[1]) Norske Rigsregistranter I. 260 og Slanges Chr. IV.s Hist. I. 89.
[2]) Kragø og Stephani Chr. III.s Hist. I. 256 og Geheimearkivets Aarsberettelser II. 91.

Kongens Mindreaarighed, der bestemtes at skulle vare, indtil han havde fyldt sit tyvende Aar[1]). Allerede i 1594, da Formynderregjeringens første Medlem, Cantsleren Nils Kaas, døde og Rigsraadet var bleven ufuldtalligt, fordi hverken Formynderregjeringen eller dette selv ansaa sig berettigede til at erstatte den Adgang, det efterhaanden havde lidt, forlangte Kongen, at man skulde overdrage ham Regjeringen. Forlangendet afsloges vel denne Gang, men indrømmedes i 1596, uagtet Kongen endnu manglede henved et Aar i den fastsatte Myndighedsalder[2]).

Under Thronledigheden efter Christian IV.s Død var det Rigshovmesteren, Cantsleren, Marsken og Admiralen, som efter Rigsraadets Befaling førte Regjeringen[3]). Paa den Rigsdag, der valgte Christian V til Thronfølger, begjærede Adelen, at der maatte blive truffen Bestemmelse om en fremtidig Formynderregjering[4]). Til Følge heraf udkom en Forordning af 9 Juni 1651[5]), efter hvilken Formynderregjeringen skulde bestaa af syv Medlemmer, nemlig de høieste Rigsembedsmænd og nogle andre Raadsmedlemmer, der for eet Aar ad Gangen tilforordnedes af Rigsraadet. De skulde have den øverste Styrelse af begge Riger, men maatte dog ei bortgive Len uden hele Rigsraadets Samtykke.

Thronfølgerens Myndighedsalder sattes her til det nittende Aar.

Om Regjeringen naar Kongen var fraværende fra sine Riger.

Naar Kongen paa Grund af Fraværelse var hindret fra at føre den daglige Styrelse, anbetroedes denne som oftest en for Tilfældet anordnet Regjeringscommission. Under Frederik II.s Krigstog mod Sverige udstykkedes Styrelsen, forsaavidt ikke Kongen selv vedblev at føre den, paa gammel Viis mellem forskjellige Autoriteter for de forskjellige Landsdele. I Sjælland overdroges den fire Rigsraader og Rentemesteren, i Jylland fire andre Raadsmedlemmer, i Skaane Rigshov-

---

1) Slanges Chr. IV.s Historie I. 7—8.
2) Slange I. 73—74 og 89.
3) Histor. Tidskrift III. 379.
4) Danske Magazin III. Række 4de Bind Side 49, 50, 55 og 57.
5) Holbergs Danmarks Historie III. 140—144.

mesteren[1]). Før Christian IV.s Reise til England 1606 nedsatte han ved Forordning af 2 Juni en Regjeringscommission for Danmark, bestaaende af tre Rigsraader, under hvem andre Raadsherrer beskikkedes som Tilsynsmænd for de forskjellige Provindser. For Norge indsattes der en særskilt Interimsregjering, bestaaende af Statholderen, den norske Cantsler og Krigsobersten. Omtrent paa samme Maade ordnedes Styrelsen i Danmark under Kongens Fraværelse i hans første Krig med Sverige og under hans Reise til England 1614. Derimod blev ved sidstnævnte Leilighed Norges Styrelse overdragen Statholderen alene[2]). Under den tydske Krig anbetroede Kongen Rigernes indre Styrelse til den udvalgte Thronfølger, Prinds Christian, hos hvem to af Rigsraaderne fik Befaling at tage Ophold, medens to af Raadets øvrige Medlemmer skifteviis skulde indfinde sig hos ham sex Gange om Aaret for at pleie Ret i Kongens Fravær, see Fr. 1 Nov. 1626.

§ 25.

Rigsraadet[3]).

Rigsraadets Sammensætning.

Ved Bispeværdighedens Ophævelse tabte det danske Rigsraad sine fornemste geistlige Medlemmer og et Par Aar derefter ophørte det ganske at tælle Prælater inden sin Midte[4]). Forøvrigt vedblev det lige til henimod Slutningen af Christian IV.s Regjering at sammensættes efter de gamle Sædvaner. Om dets Organisation fandtes der faa Forskrifter. Til disse hører Forbudet i Haandfæstningernes § 5 mod at optage nogen Udlænding i Raadet uden dets Samtykke. At denne Bestemmelse blev iagttagen, er vel ikke udtrykkelig sagt om noget af de Tilfælde, i hvilke fremmede (Christopher Borggreve af Dohna, Henrik Rammel, Anders Sinclar) fik Sæde i Raadet, men staaer neppe til at betvivle. Ifølge Re-

[1]) Nye danske Mag. VI. 149.
[2]) Slange Side 231, 281 og 364.
[3]) Jvfr. Larsens samlede Skrifter, Afdeling I. Bind 2, Side 256—272.
[4]) Nyt historisk Tidskrift IV. 115.

cessen af 1536 § 10 samt Frederik II og hans Efterfølgeres Haandfæstninger § 45 skulde Hofmesteren, Kongens Cantsler og Marsken i Kraft af deres Embedér være Medlemmer. Da Kongen i 1627 havde tilladt Adelen at vælge Marsk, negtede han at give den, som derefter blev udkaaret, nemlig Jørgen Skeel, Sæde i Raadet. Men herover klagede Adelen og Kongen gjorde ham senere til Raadsherre[1]).

Efter gammel Skik toges Rigsraaderne fra de forskjellige Landsdele i et Antal, der omtrent svarede til disses Betydning. Ligeledes var det Forudsætningen, at de saameget som muligt burde tages af forskjellige Familier[2]). Men i Almindelighed holdt man sig dog inden det lille Tal, der var i Besiddelse af den største Rigdom og Magt[3]).

Antallet af Rigsraader var meget forskjelligt til forskjellige Tider, men synes som oftest at have udgjort mellem 20 og 30. Ved Frederik II.s Død var det 20, ved Chr. IV.s Thronbestigelse 12, men Kongen udnævnte da 9 nye Medlemmer. Senere blev Antallet i lang Tid meget mindre, saaledes tællede Raadet i 1613 kun 13, i 1623 kun 10 og i 1625 endog blot 8 Medlemmer. Endnu 1630 var Antallet ikke mere end 14[4]), og ved Christian IV.s Død 18. I en Forestilling af 15 August 1645 forlangte Adelens Deputerede, at det skulde fastsættes til 22, men denne Begjæring afslog Kongen, da Kronens Indtægter vare saameget formindskede, at den ei kunde bære de Udgifter, som en Forøgelse af Raadsherrernes Antal vilde medføre[5]). Thi vel oppebare Rigsraaderne ikke som saadanne nogen Løn[6]), men efter Haandfæstningernes § 4 vare de fremdeles berettigede til at erholde saa store Forleninger af Kronen, at de ikke behøvede at besøge Herredagene og bære anden Besværing paa egen

Medlemmernes Antal.

---

[1]) Molbechs Chr. IV.s Breve Side 287, 292 og 294.
[2]) Fyenske Actstykker II. 103.
[3]) Historisk Tidskrift Tredie Række B. II. Side 46.
[4]) Chr. IV.s Breve Side 203 og 414 samt Slange Side 9, 92, 242 og 344.
[5]) Larsens samlede Skrifter I. 2. 258—259.
[6]) Suhms Samlinger II. 3 Hefte Side 58.

Regning. Derimod maatte Frederik III i sin Hdf. § 45 indgaa paa at fastsætte Raadsherrernes Antal til 23.

Hvorledes Raadsherrerne udvalgtes.

At Kongen indtil 1645, naar han kun iagttog at skaffe enhver Landsdeel passende Repræsentation i Rigsraadet og ikke gik udenfor Adelstanden, havde Ret til at vælge Raadsherrer efter eget Forgodtbefindende, maa, uagtet der herom haves en afvigende Beretning, ansees sikkert [1]). I den nysnævnte Forestilling af 15 August 1645 fordrede imidlertid Adelen, at Kongen skulde forpligte sig til, naar nogen Raadsherre afgik, i hans Sted at vælge en af de tvende Adelsmænd, som bleve bragte i Forslag af Adelen, Landcommissærerne og Rigsraaderne i den Landsdeel, hvor den afgangne hørte hjemme. Og paa dette Forlangende maatte Kongen tildeels gaa ind. I Bevilgning af 3 Sept. 1645 vedtog han, at Provindsens Rigsraader og Landcommissærer skulde have Ret til at bringe sex eller otte i Forslag til enhver Rigsraadsplads, som senere blev ledig, og blandt dem skulde Kongen være forpligtet til at vælge een. Endnu mere indskrænket blev Kongens Valgret ved Fred. III.s Hdf., hvis § 45 tillagde Raadet selv Ret til at udvælge tre blandt de sex eller otte, som af Provindsens Rigsraader og Landcommissærer ifølge Bevilgningen af 3 Sept. 1645 vare bragte i Forslag, og af disse tre maatte Kongen da udnævne een [2]).

Rigsraaderne aflagde, naar de første Gang toge Sæde i Raadet, Eed efter en sædvansmæssig bestemt Formular [3]).

Raadsherrers Afskedigelse.

Embedet beholdt de for hele deres Livstid, medmindre de forbrød sig, noget, der ogsaa forudsattes i Fred. III.s Hdf. § 45. Hvem det tilkom at afgjøre, hvorvidt en Rigsraad skulde have sin Værdighed forbrudt, er intetsteds sagt, og formodentlig har man derom været i nogen Uvished. Af de Rigsraader, som fik Afsked i Unaade, søgte Peder Oxe,

[1]) Larsen paa anførte Sted 259 -264 og Nyt historisk Tidskrift V. 356—361.

[2]) Hvorledes Adelen gik tilværks ved disse Valg, vise de i Fyenske Actstykker II. 97—104 meddelte Dokumenter.

[3]) Chr. IV.s Breve Side 203 samt Larsen paa anførte Sted Side 301, hvor der findes et Udkast til en Formular, hvilket dog maa have været afvigende fra den sædvanlige.

Holger Rosenkrands og Hannibal Sehested selv om at blive entledigede [1]). Hvorledes det forholdt sig med Jacob Ulfelds Afskedigelse under Frederik II, er ikke ganske sikkert, men det ligger maaskee nærmest at antage, at hans Sag ved Herredagsdom er lagt i Kongens Haand, og at Kongen derpaa har afsat ham [2]). Corfits Ulfelds Værdighed som Raadsherre skal efter Opfordring fra Kongen af Rigsraadet være erklæret forbrudt ved hans Undvigelse [3]).

Rigsraadet var nu ligesaalidt som før stadigt samlet hos Kongen. Under Christian III og Frederik II samt i Christian IV.s første Regjeringstid synes det i Almindelighed kun at have havt et fuldtalligt Møde om Aaret, hyppigst i Begyndelsen af Sommeren. Saavel Slanges Beretninger som den af Molbech udgivne Samling af Christian IV.s Breve vise derimod, at denne Konge, især fra 1620 af, oftere har holdt flere Herredage om Aaret. I Begyndelsen af Frederik III.s Regjeringstid skal det have været Hensigten at vende tilbage til den gamle Skik kun at holde en dømmende Herredag hvert Aar [4]), og at en saadan almindelig Herredag eller Danehof aarligen skulde samles, blev udtrykkelig foreskrevet i denne Konges Hdf. § 52, jvfr. Fr. 9 Juni 1651 § 7. Af Christen Skeels Dagbog sees det imidlertid, at Raadet lige til Udbrudet af Krigen med Sverige i Regelen har været samlet to til tre Gange om Aaret, og at mange af dets Sessioner have varet hele Maaneder, i hvilke det undertiden har havt Møder saa godt som hver Dag. Raadsmödernes Hyppighed.

Raadet sammenkaldtes af Kongen. Kun naar han vilde bryde Lov eller Haandfæstning, og de hos ham tilstedeværende Rigsraader forgjæves havde gjort ham Forestillinger derimod, tilkom der dem efter Fr. III.s Hdf. § 55 Ret til at udskrive en almindelig Herredag.

[1]) Peder Oxes Levnet af Ryge 114, Chr. IV.s Breve 315, Danske Mag. Tredie Række 4 Bind 117.
[2]) Resens Fr. II.s Krønike 315, Holbergs Danm. Hist. II. 500.
[3]) Danske Mag. Tredie Række 4 Bind 226—227 jvfr. Hist. Tidskr. III. 402.
[4]) Beckers Samlinger til Fred. III.s Historie I. 11—12.

Raadets Forhandlingsmaade. Sagerne afgjordes ved Stemmefleerhed.

Naar Rigsraadet optraadte som Domstol, var Kongen berettiget til at være tilstede og deeltage i Beslutningerne, forsaavidt han ikke selv var Part. Ved dets Forhandlinger om egentlige Regjeringsanliggender var han derimod ikke nærværende. Den Regel, at han ikke maatte indfinde sig i dets Forsamlinger, gjaldt dog egentlig kun om Møder, hvori samtlige Raadsherrer eller i alt Fald en Fleerhed af dem deeltoge. Naar Kongen vilde adspørge Raadet og havde et mindre Antal af dets Medlemmer om sin Person, har han idetmindste ved enkelt Leilighed ført mundtlige Forhandlinger med disse og skriftlige med de fraværende. For de egentlige Raadsmøder fremsatte han sine Forslag skriftligen. Rigsraadet fattede sine Beslutninger ved Stemmefleerhed. De udfærdigedes derpaa i hele Raadets Navn og forsynedes med samtlige Medlemmers Underskrifter samt oversendtes Kongen ved en Deputation, bestaaende af hans Cantsler og nogle andre Raadsherrer, „som confererede derom med Kongen, indtil han antog Raadets Mening“ [1]). Christian IV forsøgte ved en Skrivelse af 18 Januar 1631 [2]) at bevæge Raadet til at forandre sin Fremgangsmaade, saaledes at ethvert af dets Medlemmer for Eftertiden skulde afgive særskilt skriftlig Betænkning. Raadet indsaa imidlertid, hvilken Formindskelse af dets Selvstændighed dette vilde have medført, og afslog derfor Begjæringen. Det henviste til Haandfæstningen, der omtalte Raadet som en Heelhed. Efter gammel Vedtægt, sagde det, skulde den endelige Resolution colligeres af de fleste Stemmer, hvilket kunde blive vanskeligt og tvivlsomt, naar Vota ikke vare tydelige eller af *circumstantiis* og *annexis* tvivlagtig. Det havde ogsaa altid været Brug, at den overstemte Minoritet maatte underskrive og gjøre eet med de fleste, hvilket ikke vilde skee, naar man skulde opfylde Kongens Begjæring. Rigsraadet tilbød dog, naar noget saa vigtigt forefaldt, at Kongen vilde vide enhvers Betænkning, da at forsamle sig hos ham og i hans Nærværelse baade votere

---

[1]) Durells Relation i Suhms Saml. II, tredie Hefte, Side 58 og Jacobsen om det danske Skattevæsen Side 74.

[2]) Chr. IV.s Breve 462—463.

og concludere. Det er formodentlig i Henhold til dette Tilsagn, Frederik III undertiden overvar Raadets Møder [1]. Den paaberaabte Skik, at Mindretallet skulde underskrive den Beslutning, i hvilken det ei var enigt, søgte Chr. IV at faa forandret derved, at han i den ovenfor omtalte Eedsformular indførte en Forsikring, hvorved den sværgende skulde love „ei at sætte sin Haand under det, om hvilket hans Votum tilforn havde været anderledes“. Men dette er, saavidt vides, aldrig blevet iagttaget, og hiin Eedsformular kan derfor neppe have været brugt. Raadets Forhandlinger vare fremdeles hemmelige. Ingen maatte aabenbare sine Collegers Vota eller noget andet, som burde forties. Over dets Forhandlinger blev der i lang Tid ikke holdt nogen Protocol. Først i 1650 befalede Fr. III, at den yngste Rigsraad skulde føre en saadan, ved hvilken Leilighed Kongen ogsaa erklærede, at det skulde tillades dem, som vare uenige med Fleertallet, at faa sine Vota tilførte Protocollen. Den i Henhold til denne Befaling holdte Protocol er endnu til, men er meget ufuldstændig. Et vigtigt Bidrag til Oplysning om, hvad der i Rigsraadet forefaldt, afgiver Raadsherren Christian Skeels Dagbog over dets Forhandlinger fra 1649—1658. Men heller ikke den er fuldstændig [2].

Rigsraadet gav sjelden sineBeslutninger formelige Conclusioner.

En stor Mangel ved Rigsraadets Forretningsorden var det, at dets Beslutninger endog i den sidste Deel af dette Tidsrum udtaltes i en lidet bindende Form. I dets Skrivelser til Kongen blandes Grunde og Conclusioner ideligt sammen. Dets Beslutninger kom derfor ofte til at fremtræde mere som Formeninger end som Villiesytringer, hvilket maa have ledet til, at Kongen undertiden fraveg dem eller gik videre, end de tillod. Ofte opstillede Raadet blot den Grundsætning, eller det Formaal, som ved Lov burde søges fremmet, men overlod det til Kongen at træffe de nærmere Bestemmelser til Foranstaltningens Gjennemførelse. Den Fremgangsmaade, der bruges af Nutidens Nationalrepræsentationer, at forelægge

[1] See saaledes Danske Mag. III Række 4de Bind, Side 8, 12 og 60.
[2] Den findes i Danske Mag. III Række fjerde Bind, paa hvis Side 2 ogsaa den ovenomtalte Befaling af Fred. III er aftrykt.

Kongen Beslutninger i Form af fuldfærdige Udkast til Love, saaledes at han kun faaer Valget mellem at stadfæste dem uden Forandring eller ganske at forkaste dem, var ikke aldeles ukjendt, men blev dog yderst sjeldent fulgt af Rigsraadet[1]).

Ufuldtallige Rigsmöder. Provindsraad.

Undertiden udgav Kongen sine Befalinger efter Samtykke af en Raadsforsamling, i hvilken ikke alle eller engang Fleertallet af Raadsherrerne vare tilstede. Dette var saaledes Tilfældet med den vigtige Reces af 21 December 1551, Fr. 25 Juli og 8 August 1541, 7 Mai 1542[2]), 26 Novbr. 1578, 18 Januar 1579[3]) og mange flere. Gyldigheden af en saadan Fremgangsmaade var for enkelte Tilfælde ogsaa udtrykkelig anerkjendt i Haandfæstningerne, see f. Ex. Fr. III.s Hdf. § 46, og endog ved saa vigtige Beslutninger som Udskrivning af Skatter, naar der paakom nogen Feide, Chr. III. Hdf. § 7. De følgende Hdff. krævede imidlertid i dette Tilfælde Samtykke af det menige Raad.

Ogsaa efter 1536 samledes Rigsraaderne oftere provindsviis, jfr. Fr. III.s Hdf. § 46, men i Almindelighed har Rigsraadet i dette Tidsrum vistnok optraadt mere som en Heelhed end i det foregaaende, navnlig synes meget vigtige Sager sjeldnere at have været afgjorte i Provindsmøder. Uden Exempel er det dog ikke[4]).

Forholdet mellem Konge og Raad.

I Navnet var Kongen altid Statens Hoved. „Paa hans Person“, sagde Recessen af 30 Oktober 1535 § 10 og Fr. II samt hans Efterfølgeres Hdff. § 45, „hænger det høieste Regimente mest“. Men det var fremdeles Forfatningens Grundtanke, at han skulde føre Regjeringen med Rigsraadets Raad og Samtykke. Haandfæstningens § 4 paalægger ham at elske og fremdrage Danmarks Riges Raad og Adel og med dem

---

[1]) Et oplysende Exempel paa det Forhold, hvori Kongens Befalinger sædvanligt stod til Rigsraadets Beslutninger, afgiver Forord. om Forbud mod Indførsel af Silketøi af 18 April 1623, sammenholdt med Kongens Forslag og Rigsraadets Beslutning derom, hvilke findes i Chr. IV.s Breve Side 129.

[2]) Danske Mag. III Række, Bind 6 Side 300, 303 304 og 323.

[3]) Danske Mag. Bind 6 Side 192 og 220.

[4]) Chr. IV.s Breve 398—400 og Danske Mag. III Række, Bind 4 Side 275.

styre og regjere Danmarks Rige. Instruxerne for Formynderregjeringerne vise, at disse ikke maatte afgjøre vigtige Sager uden det menige Raads Samtykke [1]). Desuden foreskrev Haandfæstningerne fra dette ligesom fra det foregaaende Tidsrum, at Kongen til visse Arter af Beslutninger maatte have Rigsraadets Samtykke. Forholdet mellem Konge og Rigsraad hvilede dog mindre paa et fast juridisk Grundlag end paa reent moralske og vexlende Betingelser. Grændsen for deres gjensidige Myndighed blev derfor saa bevægelig, at den falder vanskelig at paavise. I Almindelighed er hiint Forhold blevet saaledes opfattet, at det var Rigsraadet, i hvis Haand Magten hovedsagelig laa. Det er sagt, at Rigsraadet, da det fuldkomment havde uddannet sin Forfatning og Myndighed, var den vigtigste Statsautoritet, i hvis Hænder næsten al virkelig Regjeringsmagt beroede, og imod hvis Villie ordentligviis af Kongerne meget lidet og af de øvrige Stænder saagodtsom intet kunde sættes igjennem.

Raadets Indflydelse formindskes ved Christian III.s Thronbestigelse.

Paa Forholdet under Christian III.s og Frederik II.s Regjeringer passer i ethvert Tilfælde denne Skildring ikke. Tvertimod lader det ei alene til, at Christian III har havt den Hensigt at indskrænke Rigsraadets Myndighed, men ogsaa at hans Bestræbelser i denne Retning i nogen Grad ere lykkede. Vel forpligtede denne Konge, ligesom hans Forgjængere, sig ved Recessen af 30 Octbr. 1536 § 10 og Hdf. § 32 til at stande enhver af sine Undersaatter til Rette for Rigsraadet samt til at efterkomme dets Dom. Ligeledes bibeholdt Haandfæstningen Forskrifterne om, at Rigsraadets Samtykke maatte indhentes til:

Udlændingers Optagelse i Rigsraadet eller Ansættelse som Lensherrer § 5,

Meddelelse af Adelskab § 19,

Krigserklæringer § 14,

Meddelelse eller Fornyelse af Privilegier for Udlændinger § 18, og

Udstedelse eller Tilbagekaldelse af Udførselsforbud § 31.

---

[1]) Danske Mag. Række III. B. 4 Side 59 og Fr. 9 Juli 1651.

Men derimod udelodes i denne Konges Haandfæstning flere Bestemmelser, der fandtes i hans Faders, og som forpligtede Kongen til i visse andre, i det hele taget vigtigere Anliggender at indhente Rigsraadets Bifald. Saaledes udgik Fr. I.s Hdf. § 73, der krævede Rigsraadets Samtykke til enhver ny Lov, Skik eller Ordinants, ligeledes Forbudet i Fr. I.s Hdf. § 26 mod, at Kongen paa egen Haand drog fremmed Krigsmagt ind i Landet. Forbudet i samme Hdf. § 35 mod at lægge nogen ny Skat paa Almuen eller Kjøbstæderne uden Rigsraadets Samtykke svandt i Chr. III.s.Hdf. § 10 ind til et Paalæg om at indhente dets Samtykke til Udskrivning af Landskat hos Adelens Tjenere. Hvad der imidlertid i denne Henseende maa vække størst Opmærksomhed er, at man ved Affattelsen af Christian III.s Haandfæstning forbigik den saavel i Frederik I.s, som i hans tvende Forgjængeres Haandfæstninger indtagne Bestemmelse om, at det, hvis Kongen overtraadte sin Haandfæstning, skulde tilkomme Rigsraadet ei blot at „undervise" ham, men dersom dette ikke frugtede, endog at løse Undersaatterne fra deres Troskabseed til ham. Christian III. var en maadeholden og forsigtig Fyrste, som undgik at komme i spændt Forhold til sit Raad. Men han var ogsaa fast og udholdende, og den danske Adel maatte føle, at det fornemmelig havde ham og hans holstenske Feltherrer og Diplomater at takke for, at den ikke bukkede under i Grevefeiden. Det er derfor ganske naturligt, at man af Christian III.s hele Historie modtager det Indtryk, at den Villie, der i hans Regjeringstid har været den overveiende, var hans, ikke Raadets, om hvilken der kun er liden Tale. Væsentlig anderledes har Sagen vistnok heller ikke stillet sig under Frederik II. Under den trods Rigsraadets Modstand begyndte Syvaarskrig tvang Frederik II det i 1570 ved Trudsel om at nedlægge Kronen til at paalægge Skatter [1]). Denne Krig, der førtes saavidt heldigt, at Fredsbetingelserne bleve bedre for Danmark end for Sverige, maa snarere have forøget end formindsket Kongens personlige Indflydelse. Adelen fandt sig i flere Ret-

Frederik II har været temmelig uafhængig af Raadet.

[1]) Danske Mag. Række III. Bind 5, Side 6—7.

ninger trykket ved hans Styrelse. Tilbøielig, som han var, til at begunstige denne Stand ligeoverfor de øvrige, er han ingenlunde gaaet lemfældigt tilværks mod den, naar det gjaldt Kronens Fordeel. Flere Exempler herpaa ville blive omtalte i det følgende. Adelen vovede imidlertid ikke, saalænge Kongen levede, at give sin Misnøie Luft. Men denne Misnøie kan ikke have været saa ringe. Aldrig saasnart var Kongen død, førend Adelen indgav et Klageskrift til Formynderregjeringen, hvori der ankedes over, at dens ved Haandfæstningen sikrede Privilegier i flere Punkter vare brudte, over at den havde været udsat for strenge Retsforfølgninger, og endelig over Kongens Disposition af Lenene [1]). Rigsraadets Interesser kunde i disse Henseender ikke være forskjellige fra Adelens. At det medens Kongen levede, havde tiet til de Regjeringshandlinger, hvorover Adelen klagede, og efter hans Død saavidt muligt søgte at opretholde dem, kan kun være et Vidnesbyrd om, hvor høi en Agtelse det bar for Kongens Villie. Det var Formynderstyrelsen under Christian IV.s Mindreaarighed, som først bragte Kongens Overvægt over Raadet i Fare. Haandfæstningens Bestemmelser forbleve vel uforandrede. Men at dets fornemste Medlemmer i otte Aar førte Regjeringen uden Samvirken med nogen Konge, maa have styrket Raadet og svækket Kongemagten. Det maatte senere være vanskeligt for den unge Konge, hvis første Cantsler skildres som en Mand, der holdt stærkt paa Adelens, og da selvfølgelig ogsaa paa Raadets Privilegier [2]), at indskrænke dets Indflydelse, der nu havde vundet saa stærk Hævd. Et Beviis derpaa er det udentvivl, at Kongen endog flere Aar, efterat han personlig havde tiltraadt Regjeringen, ved Rigsraadets Indsigelser bragtes til at afstaa fra sit Forsøg paa at gjenoplive Borgerstandens aarlige Provindsmøder, en Institution, der havde Hjemmel ikke alene i en gammel, skjønt en Tidlang aflagt Sædvane, men ogsaa i skrevne

Raadets Indflydelse steg under Christian IV.s Regjering.

[1]) Slange Side 11. Breve af 22 og 26 April 1581 (Hubertz Actstykker til Bornholms Historie Side 489—491) vise, at Kongen paa egen Haand har paalagt en Adelsmand at overdrage til Kronen en Gaard, som han i sit Len havde kjøbt.

[2]) Slange 383.

Lovbud. Det heldige Udfald af Christian IV.s første svenske Krig har formodentlig forøget hans Indflydelse ligeover for Raadet. Riget tiltog i Velstand, Skatkammeret var fuldt. Til Adelen havde han udlaant ikke ubetydelige Pengesummer. Kongen trængte under saadanne Omstændigheder mindre til andres Understøttelse, og det har neppe været let for Raadet at gjøre alvorlig Modstand mod hans Villie. Kongen undlod ofte at besætte de Pladse i Raadet, der bleve ledige, saa at Antallet af dets Medlemmer, som ovenfor oplyst, svandt til omtrent en Trediedeel af det sædvanlige, et sikkert Tegn til at dets Indflydelse er bleven formindsket. Men hvad Kongen saaledes efterhaanden havde vundet i Magt, tabte han igjen ved det største politiske Misgreb han begik, den uheldige Krig mod Tydskland, i hvilken han tiltrods for Rigsraadets indstændige Advarsler indlod sig. Endnu mere svækkedes Kongens Stilling ved den ulykkelige Krig med Sverige 1643—1645. Han maatte forøge Raadsherrernes Antal, samle dem hyppigere, taale Indskrænkninger i sin Ret til at vælge dem samt mere og mere tilsidesætte sine Ønsker for deres Villie. Ved Frederik III.s Haandfæstning erholdt flere trykkende Indskrænkninger i Kongens Magt retlig Hjemmel. Indhentelse af Rigsraadets Samtykke blev nu paabudt, naar Kongen vilde:

Raadets Magt forøgedes betydeligt ved Frederik III.s Hdf.

forlade sine Riger § 49,

paalægge nogen Told, Accise eller anden Afgift § 54,

føre sine Indkomster ud af Riget, afhænde eller pantsætte Kronens Regalier § 51,

forandre Myntfoden § 48,

afslutte, bryde eller forandre noget Forbund § 50,

tage Repressalier § 54,

afsætte Lensherrer § 46,

meddele Indlændinger Privilegier, som gjaldt paa Riget, eller tilstaa nogen et Monopol § 18.

Desuden maatte han finde sig i, at man i en mildere, men dog virksommere Skikkelse gjenoptog den under hans tre Forgjængere forladte Bestemmelse, ifølge hvilken Rigsraadet skulde føre en almindelig og afgjørende Control med hans Regjeringshandlinger. I Haandfæstningens § 55 blev

det nemlig foreskrevet, at Kongen, hvis noget maatte forefalde, som var mod hans Haandfæstning eller mod Lov og Ret, uden at han af de tilstedeværende Rigsraader vilde lade sig raade og sige, efter deres Begjæring skulde være forpligtet til at sammenkalde det hele Rigsraad. Vægrede Kongen sig herved, saa skulde de tilstedeværende Raadsherrer have Magt til at indkalde de øvrige til et beleiligt Sted for at bevæge Kongen til det, de eragtede ret og billigt at være. Hvis Kongen, „som ikke er at formode“, endda ikke lod sig underrette og raade, saa skulde Raadet have Ret, vistnok ikke som efter Fr. I.s Hdf. § 76 til at løse Undersaatterne fra deres Troskabseed, men til at statuere det, som ret og billigt er efter Lands Lov og Ret, hvormed Kongen skulde lade sig nøie. Denne Raadets Magt til at træffe virksomme Beslutninger mod Kongens Villie kom efter Ordene dog kun til Anvendelse, hvor Kongen var i Begreb med at gjøre sig skyldig i Lovbrud, ikke naar Tvisten mellem ham og Raadet dreiede sig om hans Beslutnings Hensigtsmæssighed. Men selv mod denne Begrændsning, der maaske ikke laa i Haandfæstningens Tanke, blev Raadets Magt saa stor, at Frederik III i Begyndelsen af sin Regjering kun havde lidet at sige.

Nogen lovmæssig Hindring mod, at indfødte Normænd kunde optages i Rigsraadet, gaves der ikke. Paa den svenske Raadsherre Johan Skyttes Spørgsmaal, om ikke Normænd havde Sæde der, svarede den danske Cantsler „Jo hvorfor ikke, naar de dertil ere duelige“ [1]). Det var imidlertid kun to Nordmænd, nemlig Brødrene Henrik og Jørgen Bjelke, der opnaaede saadan Værdighed, og deres Udnævnelse til Rigsraader fandt først Sted i 1660, efterat Frederik III var bleven hyldet som Arvekonge og Rigsraadet i Virkeligheden tilintetgjort [2]). Fra 1588 vare vel samtlige Norges

Rigsraadet var baade i Navn og Sammensætning blot dansk.

---

[1]) Nyerups Characteristik af Chr. IV. Side 48.

[2]) Saml. til N. F. Sprog og Hist. II. 520, og Danske Geheimearkivs Aarsberetninger II. 128 og 164, jvfr. Beckers Bidrag til Danmarks Historie II. 434.

Statholdere Medlemmer af Raadet. Men Grunden dertil var formodentlig nærmest den, at man, efterat Landet var begyndt at komme til Kræfter, fandt det nødvendigt for Rigernes Forening at sætte Mænd i den anseeligste Stilling og fuldt indviede i Regjeringens Politik til at føre Opsigt med Styrelsen og Stemningen. Plads i Raadet var altsaa sædvansmæssig Betingelse for at blive Statholder i Norge. Ved Valget af Statholder 1651 faldt der dog enkelte Stemmer paa et Par Mænd, der ei vare Raadsherrer, nemlig Frederik Urne og Nils Krabbe [1]). Om det var blevet Forudsætningen, at den, der valgtes til Statholder uden at være Raadsherre, derved fik Sæde i Raadet, er uklart og ligger ikke med Nødvendighed i Frd. III.s Hdf. § 45.

Statholderen var mere at betragte som Rigsraadets Repræsentant i Norge, end som dette Riges Talsmand i Raadet. Det modsatte maatte have været sagt om Norges Cantsler, hvis den norske Adels i 1655 fremsatte Forlangende, at denne Embedsmand skulde have Sæde i Rigsraadet, var blevet opfyldt. Men paa denne Begjæring gaves der udentvivl et afslaaende eller undvigende Svar [2]). Om tvende af Norges Cantslere, Anders Green til Sundby og Jens Bjelke til Østeraat er det sagt, at de udnævntes til Rigsraader. Men Beretningen er for begges Vedkommende lige utroværdig [3]).

Ligesom Raadet i sin Sammensætning var en udelukkende dansk Corporation, saaledes kaldtes det saagodtsom altid kun Danmarks Riges Raad. Exempel paa, at Norge i

[1]) Danske Mag. Række III. Bind 4, Side 123.

[2]) Danske Mag. Række III. Bind 4, Side 285 og 291.

[3]) Det er Slange, som Side 205 siger, at Anders Green ved sin Udnævnelse til Cantsler 1604 blev Rigsraad. Men i senere Opregninger af Rigsraadets Medlemmer nævner Slange selv ham aldrig. Sagnet om Jens Bjelkes Rigsraadsværdighed har ingen anden Hjemmel, end at han er nævnt blandt Rigsraaderne under Fred. III i Schlegels Samlungen zur Dän. Geschichte II. andet Stykke, Side 183. Den omtales imidlertid ikke i hans Gravskrift, der er trykt i Bernt Moes Tidsskrift for Personalhistorie første Bind, Side 183.

dets Titel sattes ved Siden af Danmark forekommer, saavidt vides, kun en eneste Gang [1]).

Desuagtet deeltog det ogsaa i Afgjørelsen af Norges særlige Anliggender, og ingen Forestilling kan være feilagtigere end den, at Kongen kunde skalte og valte med disse efter eget Forgodtbefindende. Naar man under Christian III, Frederik II samt i den første Halvdeel af Christian IV.s Regjering finder forholdsviis færre Spor af Rigsraadets Virksomhed i norske Regjeringsærinder, saa var Grunden ikke den, at disse ansaaes at ligge udenfor Raadets Forretningskreds, men at det kjendte lidet til norske Forholde og brød sig mindre om dem, end om de danske. Man har mange Exempler paa, at disse Konger i norske Sager indhentede Raadets Betænkning og Samtykke. Flere saadanne ville blive omhandlede i det følgende. Her skal kun nævnes, at Frederik II i 1567 raadførte sig med det om et Tog, der dengang skulde afgaa til Norges Forsvar, og om hvorvidt Oslo burde flyttes [2]). Det sees ogsaa, at Raadet undertiden har taget Initiativet i norske Anliggender, f. Ex. da det i 1611 klagede over, at nogle af Lensherrerne og Fogderne i Norge gik frem mod Almuen med usædvanlig Strenghed [3]). Senere var Raadets Andeel i Norges ligesaavel som i Danmarks Styrelse aabenbar i Tilvæxt. Hannibal Sehested har saaledes, medens han var Statholder i Norge, oftere forhandlet om dette Riges Anliggender umiddelbart med Raadet, saavel skriftligen som mundtligen [4]). Og i 1646 forlangte de danske Landcommissærer lige ud, at „intet i noget af Rigerne maatte foretages uden det hele Rigsraads Samtykke“ [5]). Nogen Forskjel vedblev der dog altid at være paa den Udstrækning, hvori Kongen medtog Raadet, eftersom Sagen var norsk eller dansk. Hvorvidt dette var Tilfældet, skal nedenfor i Enkelthederne blive paavist.

Rigsraadet deeltog dog i Afgjörelsen af norske Anliggender.

---

[1]) See Esge Bildes Skik for Bergen af 22 Sept. 1537 i Paus's norske Forordninger.

[2]) Se Skrivelser 13 og 15 April samt 2 Juni 1567 i Norske Rigsreg.

[3]) Molbechs Chr. IV.s Breve Side 22.

[4]) Saml. til N. F. Sprog og Hist. III. 147, 152, V. 260, 298 og fl. St.

[5]) Nyt hist. Tidsskr. V. 367.

De saakaldte norske Herredage.

Rigsraadets fuldtallige Møder fandt altid Sted i Danmark, aldrig i Norge. Derimod afholdtes der særskilt for dette Rige saakaldte norske Herredage. Disse anordnedes fornemmelig for Retspleiens Skyld, men ogsaa egentlige Statsager bleve hyppigen der forhandlede og afgjorte. Norske Herredage vare i den første Deel af Tidsrummet sjeldne, men holdtes fra Begyndelsen af Christian IV.s Tid temmelig regelmæssigen hvert tredie Aar [1]). Disse Herredage, ved hvilke den sidtsnævnte Konge var oftere tilstede, skulde efter Navnet svare til de danske Rigsraadsmøder, som ogsaa kaldtes Herredage. Blandt de Mænd, der for hver Gang modtoge Fuldmagt til at afholde norske Herredage, var der altid eet eller som oftest flere, — saavidt vides dog aldrig over fem, — Medlemmer af det danske Rigsraad. De Beslutninger, som bleve fattede paa Herredagene, sagdes ogsaa undertiden at være trufne af Danmarks Riges Raad [2]). De norske Herredage kunde altsaa synes at have været ufuldtallige Møder af dette. En saadan Forestilling vilde dog ei være ganske nøiagtig. Thi for det første var det ikke blot Rigsraader, men oftest ogsaa en eller et Par andre Adelsmænd, navnlig den norske Cants-

---

[1]) Norske Herredage vides at have været holdte i Oslo den 24 Juni og i Bergen den 8 Aug. 1539 (see Recessen af samme Aar, N. Dipl. I. No. 1094 og danske Mag. VI. 230), i Oslo den 24 Juni 1548, Bergen 13 Marts og Throndhjem 14 April 1568, Oslo 24 Juni — 8 Juli 1580, Bergen 1582, Bergen 25 Juni — 9 Juli og Oslo 2—19 August 1585, Throndhjem 25 Mai — 17 Juni 1597, Bergen 2—26 Juli, Stavanger 31 Juli — 2 August og Oslo 14—30 August 1599, Bergen 9—24 Juli 1604, Stavanger 3—8 Aug. 1607, Oslo 18—21 Juni 1610, Skien 13—21 August 1613, Oslo 29 Juni — 2 Aug. 1616, Skien 1—19 Juli 1619, Bergen 26—31 Juli 1622, Skien 1625 (Slange 520), Christiania i December 1628, Bergen 1631, Bergen 1632, Christiania 1634, Bergen 1637, Bergen 29 Juni — 6 Juli 1641, Christiania Juli 1646, Christiania August 1648, Bergen 1652, Christiania 1656. (Efter Optegnelser velvillig meddeelte af Professor Brandt).

[2]) See f. Ex. Adelsbrev for Thorbjørn Thorbjørnsen Skaktavl i Saml. til Norske F. Sp. og Hist. I. 409, Fortalen til Chr. IV.s norske Lov (om de ældre Recesser) og Brev af 9 Juli 1613, hvori Kongen om en Herredag i Norge siger, at den var holdt „af Os og vort elskelige Danmarks Riges Raad."

ler, der erholdt Fuldmagt til at danne Herredagene. Dernæst maa det antages, at Kongen paa egen Haand, uden at høre Rigsraadet, baade har anordnet, at Herredag skulde holdes, valgt dens Medlemmer og instrueret dem[1]). Og endelig nævnes ikke Raadet som samtykkende i de Love, der af Kongen selv besluttedes eller udgaves paa disse Forsamlinger, see Fortalen til Chr. IVs. norske Lov (om denne Lov selv) hans Kirkeordinants og Adelspriv. af 1646 og 1648. De norske Herredage have altsaa nærmest svaret til de gamle danske Retterthing, der vare i Brug endnu under Christian III og Frederik II, ja ved enkelte Leiligheder endog under Christian IV[2]).

I Samklang hermed staaer det, at Domme, afsagte paa norsk Herredag, hvor Kongen ikke var tilstede, uagtet det undertiden sagdes, at de skulde holdes ligesaafuldt, som om Kongen selv havde deeltaget i dem (Instrux 18 Mai 1585), dog kunde indankes for Kongen og Raadet til Paakjendelse i Danmark[3]). Ikke saa ganske sjeldent bleve ogsaa Sager, der vare indstævnte til norske Herredage, paa disse henskudte til Paakjendelse af Kongen og Rigsraadet, see f. Ex. K. B. af 26 Oct. 1602, der for et enkelt Tilfælde igjen henviste en saadan Sag til Afgjørelse af det norske Overlagthing, med den Bemærkning, at Sagen som opstaaet i Norge burde paadømmes der i Riget og efter norsk Ret. Ligeledes kunde der appelleres fra de norske Overlagthing til Konge og Raad, og paa Grund heraf brugtes det i alt Fald undertiden at lade Afholdelsen af danske Herredage forkynde ogsaa i Norge, see de Kgl. Breve af 25 Januar 1586, 29 Dec. 1642 og 4 December 1647.

---

1) See Instruxen for norske Herredage af 2 Juni 1578, 5 Mai 1579, 5 Mai 1580 og 18 Mai 1585 i Norske Rigsregistranter. Under Frederik III har dog ogsaa Spørgsmaalet om norske Herredages Afholdelse været Gjenstand for Rigsraadets Overveielser, see Danske Mag. Række III. Bind 4, Side 127.

2) See Instructionerne for dem, som skulde holde Herredage paa Bornholm og Gotland af 27 Juli 1594 og 12 April 1618, Hubertz Actstykker til Bornholms Hist. Side 520 og 595.

3) See Stævning 10 Januar 1563 i Norske Rigsreg.

§ 26.

Rigsembedsmændene og den daglige Styrelse.

Rigsraadernes Forhold til den daglige Styrelse.

Da Rigsraadet fremdeles kun til enkelte Tider var samlet hos Kongen, kom det som Heelhed heller ikke i dette Tidsrum til at deeltage i Afgjørelsen af de løbende Forretninger. Derimod var det, ligesom formodentlig ogsaa i ældre Tider, Skik og Brug, at de i hver Landsdeel hjemmehørende Rigsraadsmedlemmer førte et Slags Tilsyn med dens Styrelse, paasaa at Lovene der efterlevedes, og efter Kongens Befaling bistode de øvrige Lensherrer i Udførelsen af deres Forretninger, see Recessen af 1547 § 1 og Indledningen til Recessen af 1643. Undertiden var det ganske ringe Ærinder, som Kongen saaledes paalagde Provindsens Rigsraader at besørge[1]).

Rigsembederne.

Den egentlige Regjering førtes af Kongen, alene ved Hjælp af Rigsembedsmændene. Som saadanne nævnes i Recessen af 1536 § 10, Frederik II.s og Christian IV.s Haandfæstninger § 45 kun Rigshofmesteren, Kongens Cantsler og Rigsmarsken. Til Rigsembedsmændene regnedes imidlertid senere foruden Rigets Cantsler, endvidere Rigsadmiralen, see Frederik III.s Hdf. § 45. Rigsadmiralen forestod Flaadens Anliggender. Hans Pligter findes temmelig nøiagtigt bestemte i hans Embedseed[2]).

Rigsembedernes Besættelse.

Om tre af de gamle Rigsembeder, Hofmesterens, Kongens Cantslers og Marskens var det udtrykkelig bestemt, at de altid skulde være besatte. Intet af Rigsembederne kunde beklædes af andre end indfødte danske Adelsmænd; Forøvrigt tilkom det indtil Frederik III. Kongerne, at vælge dem efter eget Forgodtbefindende[3]). Der gives imidlertid Exempler paa, at Christian IV har overladt andre Andeel i Valget. Saaledes tillod han i 1616 Rigsraadet og i 1627 endog den hele Adel at stemme om, hvem der skulde ansættes som

---

[1]) See f. Ex. Skr. 12 Decb. 1646 i Annaler for Nordisk Oldkyndighed for 1855 Side 168.

[2]) Molbech Christian IV.s Breve Side 43.

[3]) Sammesteds Side 41—42.

Marsk[1]). Denne Fremgangsmaade var vistnok en for Marskens Embede særegen Undtagelse, grundet deri, at Adelens Villighed til at bevilge Krigstyr, stille Krigsfolk og gjøre personlig Tjeneste i væsentlig Grad maa have beroet paa, hvilken Tillid dens Ledere eller Standen i sin Heelhed havde til den Mand, som førte Befaling over Hæren. Frederik III.s Hdf. § 45 tillagde Rigsraadet Ret til, naar nogen Rigsembedsmand bortdøde, at bringe tre Mænd i Forslag til hans Embede, og af dem var Kongen forpligtet at vælge een.

Af Rigsembedsmændene havde de fire, Hofmesteren, Kongens Cantsler, Marsken og Admiralen sit Ophold i Kjøbenhavn, der nu blev Regjeringens Sæde. Hofmesterens Forretninger besørgedes i hans Forfald af Statholderen i Kjøbenhavn, der ogsaa gjerne var Medlem af Raadet, Admiralens af en Viceadmiral eller af Holmens Admiral, Cantslerens formodentlig af Oversecretæren i Cancelliet.

Rigsembedsmændene vare Kongens Ministre, men tillige Medlemmer af Rigsraadet. Hvorvidt de kunne afskediges.

Rigsembedsmændene vare først og fremst Kongens Medhjælpere. Hofmesteren, Kongens Cantsler og Marsken sagdes udtrykkelig tillige at være Kongens stadige constitutionelle Raadgivere. Samme Stilling indtog vistnok ogsaa senere Admiralen. Klagede nogen over at være udsat for Forurettelse af Kongen, var det deres Pligt at gjøre denne de fornødne Forestillinger derom. Hvis de alene havde været Kongens Ministre og Raadgivere, vilde det været naturligt, om Kongen havde havt Ret til efter Forgodtbefindende at afskedige dem. Men de skulde, som før forklaret, tillige have Sæde i Rigsraadet, der deelte Kongens Myndighed med ham, og denne i sig selv lidet rimelige Dobbelthed i deres Stilling gjorde dem ligesaa uafsættelige i Egenskab af Rigsembedsmænd som i Egenskab af Rigsraader. Noget Exempel paa, at Kongen af egen Magtfuldkommenhed fjernede dem fra deres Embeder, kjendes nemlig ikke, men vel paa, at en og anden af dem forbrød sig saaledes mod ham, at han fik al mulig Opfordring dertil. Rigsadmiralen Albert Skeel nedlagde selv sit Embede, hvad enten nu det var paa Grund

---

[1]) Molbech Christian IV.s Breve paa sidstanførte Sted og Side 293.

af Stridigheder med Kongen eller, som det ogsaa berettes, paa Grund af Svagelighed[1]). Ved Corfits Ulfelds Flugt ansaa Kongen det nødvendigt at indhente Rigsraadets Erklæring om, at han havde forbrudt sin Værdighed ikke blot som Raadsherre men ogsaa som Hofmester. Forøvrigt ere de danske Rigsembedsmænd, saavidt vides, i dette Tidsrum forblevne i sine Embeder til sin Dødsdag, eller indtil de paa Grund af Alderdom selv toge Afsked.

Rigsembedsmændenes Uafsættelighed, deres Stilling som Rigsraadets første Medlemmer og den Omstændighed, at de altid toges blandt Rigets mægtigste Ætter, gav dem vistnok stor moralsk Indflydelse ligeoverfor Kongen. Men de havde i Egenskab af Rigsembedsmænd ingen Andeel i Kongemagten eller nogen af Kongen uafhængig Myndighed. I Beslutninger, som han udfærdigede uden i Forveien at have forelagt Sagen for Rigsraadet, paaberaabte han sig aldrig deres Samtykke. De vare pligtige til at efterkomme hans Befalinger, forsaavidt disse ikke stred mod Loven eller Haandfæstningerne. Styrelsen var dengang ikke bleven saa vidtløftig og indviklet, at Kongen var tvungen til i samme Grad som nu at overlade Regjeringsforretningernes Detaljer til andre, og Forretningsordenen var heller ikke saa streng, at den ufravigelig bandt Kongen til at lade alle sine Befalinger udføre ved den af Rigsembedsmændene, under hvem Gjenstanden efter sin Beskaffenhed egentlig henlaa, eller engang til at lade enhver Befaling gaa igjennem nogen af dem. Der haves en Mængde Exempler paa, at Kongen umiddelbart foreskrev sine Lensherrer eller endnu lavere staaende Embedsmænd, hvad de skulde gjøre og lade. Særligt berettes det om Christian IV, at han ofte benyttede Embedsmændene i sit tydske Cancelli i danske Sager. Paa Grund heraf blev det ved Frederik III.s Thronbestigelse aftalt, at dette Cancelli bestandig skulde forblive i Holsteen, saaledes at alene een af Secretærerne maatte opholde sig hos Kongen i Danmark[2]). Endelig maa det bemærkes, at Rigsembedsmændene ikke vare undergivne, hvad vi kalde const

[1]) Molbech Chr. IV.s Breve Side 316 og 486.
[2]) Suhms Samlinger II. 3die Hefte, Side 62.

tutionel Ansvarlighed. De svarede vel paa en vis Maade for Rigsraadet som Domstol. Kongen kunde utvivlsomt tiltale dem for Raadet i Anledning af deres Forseelser som administrative Embedsmænd. Den samme Adgang synes ogsaa at have staaet hvilketsomhelst af Rigsraadets Medlemmer aaben. Men denne Adgang benyttede de, saavidt vides, aldrig. Det er vel rimeligt, at Rigsembedsmænd, som viiste sig for eftergivende mod Kongen, kunde faa høre Bebreidelser derfor i Rigsraadet, selv om Sagen ei blev dette forelagt. Men der gives intet Spor til, at Rigsraadet som Heelhed har ført nogen juridisk Control med Rigsembedsmændene i deres Egenskab af Kongens daglige Raadgivere, og navnlig vides Raadet aldrig at have søgt at fjerne Rigsembedsmænd, der undlod at modvirke Forehavender, som Kongen vilde udføre, men som Raadet misbilligede. Og uden den Støtte, som ligger i at være en saadan Control undergiven, maa Rigsembedsmændene have havt vanskeligt for at modsætte sig en kraftig Konges Forsætter.

Hvorvidt Rigsembedsmændene vare constitutionelt ansvarlige.

Ligesom Rigsraadets Magt i de store Sager var forskjellig til forskjellige Tider, har udentvivl noget lignende været Tilfældet med Rigsembedsmændenes Indflydelse paa de daglige Forretninger. Fuldstændig har Ligheden dog ikke været. Frederik II har formodentlig besiddet den Evne at vælge duelige Tjenere. Han har i alt Fald været omgiven af saadanne, og han synes derfor at have overladt en stor Deel af den daglige Styrelse til dem. Men ligesom han i det hele forstod at gjøre sin Villie gjældende, saaledes har han heller ikke taalt, at engang Rigsembedsmændene satte sig ud over den eller forsømte deres Pligter[1]). Blandt de Mænd, hvem Christian IV ansatte i Rigets høieste Embeder, fandtes derimod ingen med fremragende Dygtighed, men flere, som viste sig aldeles uskikkede til sin Gjerning, og det selv om denne hørte til dem, paa hvilke Kongen selv forstod sig bedst. I fuldkommen Samklang hermed stod hans stærkt fremtrædende Hang til selv at ville gjøre alt og blande sig ind endog i de mindste Smaating. Uagtet han ligeoverfor

Rigsembedsmændenes Indflydelse under de forskjellige Konger.

[1]) Jacobsens Afhandling i Historisk Tidskrift V. 409—446.

det hele Rigsraad undertiden selv i sine kraftigste Aar, viste en Svaghed, der aldrig kom tilsyne hos Faderen, have saaledes Rigsembedsmændene i den længste Tid af hans Regjering paa den daglige Styrelses Omraade neppe været andet end hans ofte tilsidesatte Redskaber. I hans Alderdom blev ogsaa dette anderledes. Især viiste Ulfeld, der i 1643 blev Rigshofmester, som saadan stor Egenraadighed. Maaskee med Foranledning af de Opfordringer, Kongen flere Gange rettede til Rigsraadet om at paavise ham, hvorledes Rigets Indtægt og Udgift skulde bringes i Ligevægt, har Ulfeld taget sig fore, Kongen uadspurgt, ikke alene at disponere Kronens almindelige Indkomster, — noget ogsaa tidligere Hofmestere formodentlig have gjort —, men endog at give Anviisninger paa Sundtolden. Herover udtalte Kongen megen Misnøie. Ulfeld klagede paa sin Side over, at Kronens Midler udbetaltes uden hans Vidende og bemærkede ikke uden Føie, at han under saadanne Vilkaar ei kunde forestaa sit Embede forsvarligt. Han forbød derfor tilsidst Rentemesteren at gjøre Udbetalinger efter Anviisning fra nogensomhelst anden end ham selv, altsaa ikke engang om Anviisningen var udfærdiget af Kongen. Dette besvarede Kongen med et Forbud til Rentemesteren mod at udbetale noget efter Ulfelds Ordre. Ulfeld erklærede sig nu villig til at nedlægge sit Embede, men da Kongen dog ikke vilde undvære ham, blev Striden bilagt, formodentlig saaledes at Ulfeld i Gjerningen beholdt en vis Raadighed over Kronens Indtægter med Undtagelse af, hvad der ansloges til Hofholdningen[1]). I Begyndelsen af Frederik III.s Regjering var Rigshofmesteren, ihvorvel han langtfra havde det hele Raad paa sin Side, næsten almægtig. Han havde, medens Thronen stod ledig, forskudsviis udstedt Anviisninger paa en stor Deel af Aarets Indtægt, hvilke den nye Konge ei turde andet end stadfæste, uagtet han derved kom i den største Forlegenhed[2]). Rigshofmesteren forbød og negtede, hvad Kongen havde befalet og

[1]) Nordisk Tidskr. for Hist., Litt. og Kunst II. 433—434, Slange Side 1451.

[2]) Danske Mag. Række III. Bind 4 Side 122, 227 og 228.

lovet[1]). Hans Magt, der var en Uregelmæssighed og havde sin Rod ikke i Statsforfatningen, men i hans Familieforhold til den afdøde Konge og flere af Rigets anseeligste Ætter, varede dog ganske kort. Den ophørte egentlig allerede ved hans Afreise til Holland i Begyndelsen af 1649. Under hans Fraværelse overlod Kongen med sin characteristiske Forsigtighed Rigsraadets øvrige Medlemmer Styrelsen. Han fulgte den samme Fremgangsmaade, efterat Ulfeld var kommen hjem, og vandt derved den fornødne Understøttelse først til at hindre Rigshofmesterens Forsøg paa at tage Styrelsens Tøiler tilbage, dernæst til at styrte ham fuldstændigt i Fordærvelse. Da Kongen senere begyndte at regjere mere efter eget Tykke, opdagede Raadet og Rigsembedsmændene forseent, at de savnede den fornødne Magt til at holde ham i Ledebaandet, og ligeoverfor dem gjenvandt han saaledes for nogen Deel det Herredømme over de løbende Forretninger, som hans Forgjængere havde udøvet.

Det norske Statholderembede indtil Hannibal Sehesteds Tid.

Norge styredes fra 1536 indtil 1572 uden noget Mellemled mellem Regjeringen og Lensherrerne. I sidstnævnte Aar ansattes derimod en Statholder i dette Rige, og senere stod gjerne altid en saadan Embedsmand i Spidsen for dets Administration[2]). Instruxen af 10 Mai 1572, jfr. Instr. 27 Febr. 1574 og 9 Juli 1577 paalagde Undersaatterne her at

---

[1]) Beckers Samlinger til Danmarks Hist. I. Side 8 og 11.

[2]) Statholdere i Norge vare indtil 1660:

Paul Hvitfeldt til Snidstrup	1572—1577,
Ludvig Munk til Nørlund	1577—1582,
Axel Gyldenstjerne til Lyngby	1588—1601,
Jørgen Friis til Krastrup	1601—1608,
Enevold Kruse til Hjermisløv	1608—1618,
Jens Juel til Kjeldgaard	1618—1629,
Christopher Knudsøn Urne til Aasmark	1629—1642,
Hannibal Sehested til Nørager	1642—1651,
Gregers Krabbe til Tostelund	1651—1655,
Nils Trolle til Trolholm	1656—1661.

Hvorvidt Ove Juel til Kjeldgaard, der havde Akershuus i Forlening fra 1582 til 1588, tillige var Statholder, er høist tvivlsomt.

være ham hørige og lydige i alt, hvad han paa Kongens Vegne befalede dem. Det overdroges ham derhos at føre Tilsyn med Retspleien, med Oppebørselen og Indsendelsen af Skatterne, med Kronens Jordegods, med Lensherrerne og Fogderne, at de ikke undertrykte Almuen, samt med Kirken og Geistligheden. Ved Instrux af 5 Juli 1588 erholdt han ogsaa den øverste Befaling over den norske Folkevæbning. Hans Myndighed til at fatte selvstændige Beslutninger synes imidlertid at have været temmelig liden, hvorimod han nærmest kun var et Slags Overøvrighed over hele Riget, for i saadan Egenskab at paasee Lovenes og de kongelige Befalingers Efterlevelse. Og selv i denne Henseende svækkedes hans Virksomhed derved, at Kongen ofte sendte sine Bud umiddelbart til vedkommende Lensherre, uden at bringe dem til Statholderens Kundskab. Heller ikke synes den Omstændighed, at der var beskikket en Statholder i dette Rige, at have indskrænket de danske Rigsembedsmænds Forretningskreds til Danmark og de reent danske Anliggender. Idetmindste sees Hofmesteren i alt Fald undertiden at have befattet sig med norske Sager[1]). Kongen havde heller intet eget Cancelli i Danmark for disse, hvorimod de expederedes gjennem hans danske Cantsler. Derimod har Marsken neppe havt noget at skaffe med det norske Landsforsvar, og at Rigens Cantsler i Danmark kun førte Tilsyn med dette Riges Retspleie, er sikkert.

Statholderen aflagde som saadan særegen Eed. En Formular for samme er for enkelt Tilfælde bestemt ved Kongebrev af 6 April 1601.

Hannibal Sehesteds Styrelse. Hans Forhold til den danske Rigshovmester.

Først efterat Hannibal Sehested var ansat som Statholder, fik denne Embedsmand større Magt. Ved Forordn. af 25 April 1644 ratificerede Kongen ikke alene de Anordninger, Statholderen dengang havde truffet vedkommende Militien og „Staten“, det vil sige Kronens Indtægter og Udgifter, men ogsaa hvad han senere „i saadanne og andre Tilfælde videre maatte anordne“, hvorfor det paalagdes Lensherrerne at rette sig derefter. En lignende Myndighed synes ligeledes

---

[1]) See Norske Mag. I Side 423 og 442.

Frederik III at have overdraget ham, see Fr. 31 Aug. 1648. Heraf benyttede Sehested sig til at gribe kraftigt ind i Norges Styrelse og det paa en Maade, som vakte Harme hos hans Svoger, men personlige Fiende, Rigshofmesteren Ulfeld. I Skrivelse til Kongen af 23 October 1647 klagede saaledes denne over, at Sehested havde givet mange Befalinger om Kongens ordinære og extraordinære Indtægter i Norge af den Beskaffenhed, at de hindrede Hofmesteren i at udføre sine Embedspligter navnlig angaaende Flaaden, og det uagtet ingen i saadant Tilfælde retteligen kunde disponere noget uden Hofmesterens Segl og Samtykke, eller idetmindste uden at udvirke hos Kongen, at Hofmesteren derom blev underrettet. Andre Statholdere i Norge, paastod han, havde aldrig foretaget sig noget saadant eller ved sine Befalinger hindret Forretningernes Gang i samme Land [1]). Den svenske Gesandt Durell beretter endogsaa, at Sehested havde indrettet Regjeringen i Norge efter svensk Maade, saa at der var Admiralitet, Krigscollegium, Cancelli, Rentekammer og Bergcollegium, men at Styrelsen herved blev altformeget skilt fra den danske, hvorfor denne Regjeringsform blev afskaffet og regnet Sehested til en Forbrydelse [2]). Denne Beretning er imidlertid neppe ganske nøiagtig. Sehested udrustede vel deels ved Penge, han opdrev i Norge, deels ved Leverancer paa Credit, en Armee og en Flaade [3]). Han havde altsaa baade Værksteder og Magaziner. Udrustningen forestodes af Generalkrigscommissæren Nils Lange med Bistand af Krigscommissærerne Daniel Bildt, Vincents Bildt og Preben von Ahn [4]), der igjen havde en Deel underordnede Medhjælpere [5]). Men uagtet Sehesteds Copibog for Aaret 1645 endnu er i Behold, kan det ikke erfares, at der var oprettet faste Collegier engang for Styrelsen af Krigsmagtens Anliggender.

Hvorvidt Sehested oprettede særegne Regjeringscollegier i Norge.

---

[1]) Nordisk Tidskr. for Hist., Litt. og Kunst II. 436 ff.

[2]) Suhms Saml. II. 3 Hefte, Side 67.

[3]) See f. Ex. Sehesteds Indberetning til Kongen af 18 og Instrux for Peder Juel af 21 Febr. 1645 i Saml. til N. F. Sprog og Hist. III. 108—114.

[4]) Nysnævnte Saml. III. 136—140 og IV. 511.

[5]) Se Instruction 13 Oct. 1649 i disse Saml. IV. 15—18.

Tvertimod er det temmelig klart, at den hele Administration har været ordnet paa en reent midlertidig og alene efter de øieblikkelige Omstændigheder afpasset Maade. Det Contor, der senere kaldtes det Norske Cancelli, gaves vistnok allerede dengang, men var kun Statholderens „Skrivestue"[1]). Ligeledes fandtes der i Norge tvende Admiraliteter, men de vare Priseretter og havde intet at bestille med Flaadens Styrelse[2]). Sikkert er det dog under enhver Omstændighed, at Sehesteds Færd i Norge vakte Misnøie ikke blot hos Hofmesteren, men ogsaa hos det hele Rigsraad. Dette har øiensynlig med Begjærlighed grebet Leiligheden til at styrte ham. Gyldig Grund dertil gav han det ved de store Underslæb, hvori han selv maatte bekjende at have gjort sig skyldig[3]). Men det er desuden troligt, at man i Danmark har fundet ham baade for egenmægtig og for tilbøielig til at anvende de norske Statsindtægter til Norges Tarv, samt at begge Dele have bidraget til Rigsraadets Uvillie mod ham[4]).

Kongen havde tidligere efter eget Forgodtbefindende beskikket og tilbagekaldt Statholder i Norge. Efterat Sehested havde faaet sin Myndighed som saadan udvidet, blev man tilbøielig til at sætte ham ved Siden af Rigsembedsmændene. Fr. III.s Hdf. § 45 bestemte derfor, at ogsaa Statholderembedet skulde høre til dem, som Kongen alene maatte besætte med en af de tre Mænd, hvem Raadet bragte i Forslag. Statholderen blev dog ikke stillet ganske paa samme Fod som de danske Rigsembedsmænd. Haandfæstningen lader vel til at have tænkt sig, at han ligesom disse skulde beskikkes for Livstid, men da Gregers Krabbe i 1651 udnævntes til Sehesteds Efterfølger, og Raadet betingede sig, at han kun maatte afskediges med dets Samtykke, gjorde Kongen Indvendinger. Han paaviste, at dette Vilkaar stred mod tidligere Skik og Brug og henstillede til Raadets Overveielse, om det ikke medførte Betænkeligheder. Raadet til-

---

[1]) Sammesteds V. 197.
[2]) Sammesteds III. 411 og IV. 481.
[3]) Danske Mag. Række III. B. 4, Side 117—118.
[4]) Beckers Bidrag til Danmarks Hist. I. 30 og 33 34

lod da, at den allerede vedtagne Beskikkelsesmaade forandredes saaledes, at Kongen, „naar han fandt det fornødent eller Rigernes Velfærd udkrævede det“, kunde tilbagekalde Statholderen [1]). Ligeledes blev det ved samme Leilighed fastsat, at Statholderen skulde tage Sæde i Rigsraadet, ikke saaledes som de danske Rigsembedsmænd (Rigscantsleren undtagen), foran de øvrige Raadsherrer, men efter sin Anciennitet blandt disse. Formodentlig har saavel Gregers Krabbe som hans Eftermænd ogsaa maattet lade sig nøie med den mindre Myndighed, Sehesteds Forgjængere i Statholderposten havde udövet.

Norge beholdt fremdeles sin egen Cantsler, hvilket Embede i een Henseende endog vandt i ydre Anseelse, nemlig derved at det fra 1547 altid betroedes til en eller anden af Rigets mere fremragende Adelsmænd, istedetfor som tidligere til Provsten ved Mariekirken i Oslo [2]). Cantslerens fornemste Forretning var at lede Retspleien i Landet, see Instr. 22 Mai 1565. Han skulde deeltage i de almindelige Overlagthing, som aarligen holdtes i Bergen og Oslo, Fr. 18 Januar 1557, senere kun i det søndenfjeldske Overlagthing, see Instr. 19 Juli 1593. Han havde fremdeles Rigets Segl (Kongebrev 29 Mai 1565) og Brevskaber (Kongebrev 8 April 1564) under sin Forvaring. Stævninger til Herredage (Breve 24 Sept. 1567 og 5 Mai 1572) og Landsvistbreve skulde egentlig udfærdiges af ham, men til Lettelse for Undersaatterne overdroges dette til Lensherrerne, see Fr. 15 April 1572 og

[1]) Denne Redaction blev i Raadet senere foreslaaet forandret derhen, at Ordet eller skulde ombyttes med og, men Forslaget synes at være bleven forkastet. See Danske Mag. Række III, B. 4, Side 122—127.

[2]) Norske Cantslere vare:
Morten Krabbe til 1537.
Peder Hvitfeldt fra 1547.
Oluf Kalips fra 1565.
Johan Venstermand fra 1568—1572.
Hans Pedersen Little eller Basse 1591—1602.
Anders Lauritsen Green 1602—1614.
Jens Bjelke 1614—1659.
Ove Bjelke 1660.

Brev 25 Januar 1586. Indtil 1572 var han den eneste norske Embedsmand, hvis Myndighed strakte sig ud over hele Riget, og som Følge deraf var det gjerne ham, hvem Kongen overdrog særegne Hverv, som gjaldt dette i sin Heelhed eller nogen Landsdeel indbefattende flere Hovedlen. Saaledes blev det ham ved Kongebrev af 1549 [1]) paalagt at føre Tilsyn med Kirkens Gods i det Søndenfjeldske og tilbagesøge, hvad der af samme var forvendt. Kongebrevet af 18 Januar 1557, der paabød en Revision af Norges Lovbog, var ogsaa stillet til ham. Fra den Tid Norge fik Statholdere, blev det derimod deres Sag at forestaa deslige Foranstaltninger. Vel erholdt Cantslerne ogsaa senere af og til lignende Forretninger. Hans Basse skal saaledes have havt den fornemste Andeel i Udarbeidelsen af Christian IV.s norske Lovbog. Jens Bjelke, der formodentlig var den dygtigste og meest anseede Mand blandt Norges Adel i dette Tidsrūm, fik oftere Styrelsens Ærinder at udføre. Men naar Cantslerne saaledes sattes til Forretninger, som vare Retspleien uvedkommende, saa var det blot i Egenskab af Medhjælpere, der i den enkelte Sag tilforordnedes Statholderne. En Tidlang var endog Rigseglet Cantsleren frataget, men efter den norske Adels Begjæring erholdt han ved Priv. af 31 Juli 1591 § 3 dette tilbage.

Cantslerne ansattes og afskedigedes af Kongen uden Rigsraadets Medvirkning, jfr. Brev 10 Oktober 1572, hvorved Cantsleren Johan Venstermand afsattes. Ved de nysnævnte Privilegier bestemtes det, at Cantsleren skulde være født i Norge eller dog „der befriet og bosiddende“, samt at han skulde vælges af den norske Adel med Kongens Stadfæstelse. Han skulde opbevare dens Privilegier og paasee deres Opretholdelse. Han synes fra den Tid af væsentlig at have været betragtet som denne Stands Formand og Repræsentant. Hvorvidt Bestemmelsen om Cantslerens Valg senere iagttoges, bliver forøvrigt tvivlsomt, naar det bemærkes, at den norske Adel i 1656 forlangte Ret til at foreslaa tre, af hvilke Kongen skulde vælge een [2]).

[1]) Norske Rigsreg. I. 114.

[2]) Danske Mag. Række III, Bind 4, Side 285.

§ 28.

Stænderne.

Adelen blev nu, — forsaavidt man bortseer fra Rigsraadet, der undertiden betragtedes som en egen Stand, — den første i Rang, ligesom den allerede for længst var det i Magt. Den afsluttede sig fuldkommen ligeoverfor de øvrige Stænder. Fri Kvinde maatte ikke gifte sig med ufri Mand. Gjorde hun det, tabte hun sit Adelskab, Reces 1558 Art. 36, Fr. 29 Nov. 1641 § 1, Reces 1643, 2—2—1. Ved Fr. 19 Juni 1582 blev det endog bestemt, at Børn, avlede af Adelsmand i Ægteskab med ufri Kvinde, ikke skulde nyde adelige Rettigheder. Adelen i Danmark.

Adelens Eneret til Forleningerne vedblev. Herom udtalte Christian III.s Hdf. sig vistnok temmelig dunkelt. Den udelod nemlig det Tilsagn i Fr. I.s Hdf. § 32, som udtrykkelig hjemlede Adelen Privilegiet. Dette kom altsaa til at hvile paa Kongens almindelige Løfte i § 4 om at elske og fremdrage Raadet og Adelen og med dem styre og regjere Danmarks Rige. Fred. II.s og Chr. IV.s Hdf. gjenoptoge imidlertid i § 46 det ligefremme Forbud mod at give Slottene og de egentlige Len i Forlening lil andre end Raadsherrerne samt Rigernes Ædlinge og indfødte gode Mænd. I tilsvarende § af Fr. III.s Hdf. udvidedes deres Eneret ogsaa til mindre Forleninger navnlig af geistligt Gods. Herfra gjordes alene en Undtagelse til Fordeel for dem, som vare ansatte i Kongens Cancelli. At nogen uadelig fik en større Forlening, var i Virkeligheden ogsaa et Særsyn ikke alene i Danmark, men ligesaavel i Norge. Derimod hændte det noget hyppigere, at Kongen overdrog endog meget vigtige Len til udenlandske Adelsmænd, og det uden at man nogetsteds seer det omtalt, at han dertil i Overeenstemmelse med Haandfæstningernes § 5 erhrervede Raadets Samtykke. Efter Frederik II.s Død forlangte Adelen, at de Forleninger, denne Konge havde givet Udlændinger, skulde fratages dem. Men Raadet afslog denne Begjæring [1]). Den indfødte Adels Eneret til Forleningerne.

[1]) Slange 11—12. Exempler paa udenlandske Lensherrer i Danmark ere: Johan Rantzov, Danske Mag. IV. 66, Hans Barnekow, De la

Den danske Adels Skattefrihed.

Adelens Skattefrihed vedblev. Standen var ikke blot betingelsesviis fritagen for visse staaende Afgifter, men nød desuden ubetinget Frihed i alt Fald for enhver directe Skat, som den ikke havde samtykket i at udrede. Disse to Rettigheder var høist forskjellige og maa ingenlunde sammenblandes.

Friheden for de gamle staaende Skatter, eller som de nu kaldtes, Jordebogsafgifterne hvilede paa det ældre Grundlag og skulde saaledes tilkomme Adelen alene for den Jord, der allerede engang var bleven skattefri, jvfr. Christian III.s Hdf. § 21. Domstolene opretholdt ogsaa i dette Tidsrum den Regel, at ikke engang det skattepligtige Bondegods, som en Adelsmand arvede, derved blev frelst. Og selv af sin gamle skattefrie Jord kunde Adelen komme til at betale Jordebogsafgifterne. Den norske Forordning af 28 Sept. 1639 viser nemlig, at Friheden i Danmark strengt taget endnu var knyttet til det Vilkaar, at den adelige Eier holdt Dug og Disk paa Gaarden. Det er imidlertid antageligt, at ingen af de ovennævnte Betingelser for Skattefriheden iagttoges meget nøie. Til Adelens Sædegaarde henregnede man nemlig vistnok al Jord, som den adelige Eier drev for egen Regning, og paa hvilken han idetmindste af og til opholdt sig, see Chr. IV.s Hdf. § 37, de følgende Hdf. § 34. Ligeledes forblev den Jord skattefri, som Adelen bortfæstede til sine Ugedagsmænd. Som saadanne betragtedes dog fremdeles kun

---

Gardiska Arkivet III. 29, Peder Svave, Holbergs Danmarks Hist. II. 384 jvfr. Krags Chr. III.s Hist. I. 361, Peder Reedz, see Estrup om Thygestrup Gaard i hans samlede Skrifter, Borchardt von Papenheim, Annaler for Nord. Oldk. 1855. 81, 83, Jørgen Schult, sammesteds 181, Arnt von der Kuhla, sammesteds 157, Claus Sehested, Danske Mag. Række III, Bind 5, Side 150. Ved Undersøgelse af de haandkrevne danske Registranter vilde denne Fortegnelse vistnok kunne forøges betydeligt. Nogle af de nævnte Mænd saavel som andre Udlændinger f. Ex. Thomas de la Navetè, Achim von Breda, Preben von Ahn havde Forleninger i Norge. I det hele synes dog Kongen ikke hyppigere at have bortsat norske end danske Len til Udlændinger. Trykte Materialier til en fuldstændig Sammenligning mangle imidlertid endnu.

le hoveripligtige Bønder, der boede i det Sogn, hvor Herre-aarden var beliggende. Adelen fortsatte desuden at samle ine Jordeiendomme til større sammenhængende Godser og lk det derved stedse mere i sin Magt at opfylde Betingelserne or at beholde Skattefriheden.

Adelens Eneret til at besidde skattefrit Gods.

Det vedblev ligeledes at gjælde som Regel, at det skat-efrie Gods ikke maatte kjøbes eller tages i Pant af Kongen ller Kongehusets Medlemmer, Chr. III.s Hdf. § 21, de føl-ende Hdff. § 20, eller sælges eller pantsættes til uadelige, ee Recesserne af 1536 § 16, 1547 Art. 22, 1558 Art. 38. Senere ffattedes denne Sætning saaledes, at det vel ikke blev uade-ige forbudt at kjøbe eller tage Pant, eller dem og Kronen t tage Udlæg i adeligt Gods, men derimod paalagdes det aadanne Rettighedserhververe inden Aar og Dag at afhænde odset til Adelsmænd for billigt Værd, see Fr. 1 Juli 1623 1, Fr. 29 Nov. 1641 §§ 3 og 4 samt Recessen af 1643, 2—2—3. enne Forandring maa være foranlediget ved Chr. III.s Hdf. 42, de følgende Hdff. § 40 og Recessen af 1558 § 37, som llerede havde opstillet en lignende Regel med Hensyn til rit Gods, der ved Arv tilfaldt en uadelig. De anførte For-krifter angik dog neppe andet Gods, end det, der var fri-aget for de ordinære Skatter, Herre- eller Sædegaardene med Tilliggelser. Giftede en fri Kvinde sig med ufri Mand, g det skeede mod hendes Frænders Villie, forbrød hun alt t Jordegods til dem. Hvis de havde samtykket i Gifter-maalet, fik hun derimod Aar og Dag til at sælge det, Reces 558 § 36. De ældre Haandfæstningers Bestemmelser om, vorvidt Adelen kunde forbryde sin Jord, gjentoges.

Sædegaardes Udlæg paa Arveskifte. Stamhuse.

Om Sædegaardene blev det ved Recessen af 1558 § 39 estemt, at de tilligemed Ugedagsmændene og det nærmest iggende Fæstegods paa Arveskifte fortrinsviis skulde udlæg-es til Sønnerne. Enkelte danske Adelsmænd gjorde ogsaa orsøg paa at oprette Stamhuse, der udeelte skulde tilfalde ldste Søn, men uagtet de erhvervede Kongens og Rigsraa-ets Confirmation paa Oprettelsesbrevene, synes disse at være nseede som ugyldige. Paa denne Maade har i alt Fald en igsraads Dom af 1572 afgjort Spørgsmaalet [1].

[1] Nye danske Mag. VI. 163.

Tiendefriheden.

For sine Hovedgaarde fik Adelen Tiendefrihed, ikke blot ved Chr. III.s Kirkeordinants Blad 58, men i aldeles uforbeholdne Udtryk ved samme Konges Hdf. § 37, de følgende Hdff. § 34.

Selvbeskatningsretten.

At Adelen var fri for enhver Skat, den ikke selv havde paataget sig, indeholdt ei alene, at den havde Selvbeskatningsret, men ogsaa noget mere. Deri laa nemlig vistnok tillige den Forudsætning, at Standen i Almindelighed burde forskaanes for Opfordring til at deeltage i Skattebyrderne. Saavel af denne Grund, som fordi Adelens Selvbeskatningsret i Norge umulig kan løsrives fra sit Sammenhæng med Standens øvrige Privilegier, omhandles den bedre i nærværende Paragraph, end i den af de følgende, der har Beskatningen i sin Heelhed til Overskrift og Gjenstand.

Selvbeskatningsretten var i alle Henseender den vigtigste af Adelens Privilegier. Som før paapeget var den i Calmarunionens Tidsrum ikke fuldstændig anerkjendt, i alt Fald ikke før henimod dets Udløb. Efter 1536 haves der, saavidt vides, kun et eneste Exempel paa, at nogen Konge har forsøgt at opkræve en Skat hos Adelen, som den ikke i Forveien havde bevilget. For at faa Penge til Kjøbenhavns Befæstning, havde Christian III i 1558 formaaet de Adelsmænd, der eiede Gaarde i Staden, til at udrede en Skat af dem. Ved Brev af 30 Juni 1581 paalagde derimod Frederik II uden Samtykke af vedkommende Eiere eller engang af Rigsraadet, alle Gaarde i Kjøbenhavn, i hvilke der dreves borgerlig Næring, af hvilkensomhelst Stand eller Condition end Eieren var, at udrede Tyngsler og Udgifter til Istandsættelsen og Udvidelsen af Stadens Fæstningsværker. Han har imidlertid senere indseet, at han herved var gaaet for vidt og derfor i Brev af 12 Juli samme Aar til de adelige Eiere begjæret, at de godvilligen vilde yde et halvt Aars Huusleie i to Aar [1]).

Over Selvbeskatningsretten vaagede den danske Adel med den største Skinsyge, og som Vilkaar for at paatage sig extraordinære Skatter forlangte den ofte, at Kongen ve

[1]) Lassen, Kjøbenhavns Befæstnings Historie Side 102 og 106 ff.

Revers skulde bekræfte dens heromhandlede Frihed, hvilket derfor gjentagne Gange er skeet[1]).

Hvorvidt den danske Adels Fæstebönder vare frie for de extraordinære Skatter.

Naar Kongen uden Samtykke af andre end Rigsraadet paabød nogen saakaldt Landskat, var Adelen følgelig fritagen for at udrede samme endog af den Bondejord, som den havde arvet eller kjøbt, og som den selv brugte. Saalænge disse Landskatter virkelig vare extraordinære, blev det ikke engang middelbart nogen Byrde for Adelen, at de lagdes paa dens Fæstebønder. Men efterat de vare blevne saa hyppige, at de maatte komme i Betragtning ved Fastsættelsen af Fæstebøndernes Udredsler til Jorddrotterne, faldt de middelbart disse til Last, og en streng Gjennemførelse af Grundsætningen om Adelens Beskatningsret maatte altsaa lede til, at deslige Skatter heller ikke skulde paalægges Adelens Fæstebønder uden dens Samtykke. Men saalangt er Grundsætningen ikke bleven udstrakt, maaske fordi de extraordinære Skatter i Formen oprindelig vare personelle. Det var vistnok gjennem det hele Tidsrum sædvanligt, at Adelens Ugedagsmænd, forsaavidt de sad paa Jord, som fra gammel Tid havde været skattefri, undtoges fra disse Afgifter[2]). Men fra Begyndelsen synes dette at have været betragtet mere som en Begunstigelse, end som en Ret, thi ved et Par Leiligheder udskrev Fred. II saadanne Skatter alene med Rigsraadets Medvirkning. Som oftest indhentede han ligesom hans Fader dog selve Adelens Samtykke, og denne Skik fortsatte sig under deres Eftermænd[3]). Derimod er Rigsraadets Samtykke overeenstemmende med Chr. III.s Hdf. § 10 baade under hans,

[1]) See f. Ex. Reverserne af 12 Dec. 1542, Krags og Stephani Chr. III.s Hist. II. 132, af 15 Mai 1568 i Jacobsens danske Skattevæsen under Chr. III og Fr. II, Side 199 jvfr. 258, af 17 Mai 1642 i Lassens Kjøbenhavns Befæstnings Historie Side 137, jvfr. Beckers Samlinger til Danmarks Hist. I. 448—449.

[2]) See for de to første Kongers Tid Jacobsens Skattevæsen Side 33—37, og for Christian IV.s Tid, Jahns Chr. IV.s Krigshistorie II. 538 og Molbechs Chr. IV.s Breve Side 340.

[3]) Jacobsens Skattevæsen Side 77—78, Lassens Kjøbenhavns Befæstnings Historie Side 113 og 115.

Fr. II.s og Chr. IV.s Regjeringer anseet tilstrækkeligt til at skatlægge Adelens øvrige Bønder og Tjenere[1]).

I Lighed med alle uadelige Jorddrotters og Kronens Fæstebønder slap dog ogsaa Adelens med at betale halv Skat mod „jordegne Bønder“ eller Selveiere[2]). Det blev saaledes altid Kronen til Skade, at Adelen kjøbte Bondejord, selv om den ikke tilvendte sig fuld Skattefrihed for samme. Det er derfor sandsynligt, at Kongen i det før omtalte Forbehold, der i forrige Tidsrum indtoges i Adelsdiplomerne, har søgt Hjemmel ikke blot til at forlange Jordebogsafgifter af det Bondegods, Adelen kjøbte, men og til ganske at forbyde den at erhverve saadant ved Kjøb eller endog ved Mageskifte[3]). Og ved Frederik II.s Hdf. § 21, gjentagen i de følgende Hdff., blev et saadant Forbud omsider udtrykkelig opstillet. Men Dispensationer fra samme meddeeltes upaatvivleligt meget ofte. Adelen forøgede nemlig sit Jordegods saaledes, at det ved Tidsrummets Ende skal have udgjort omtrent to Femtedele af Danmarks Hartkorn[4]).

Ogsaa for de indirecte Skatter, Told og Accise, vidste Adelen at erhverve sig Skattefrihed. I Lovene fremtræder denne Frihed snarest som en vilkaarlig Undtagelse. Men at Samtykke fra de skattefrie Stænder, „Adelen og de høilærde“, var nødvendigt for at kunne udstrække indirecte Skattepaalæg til dem, blev dog tilsidst en anerkjendt Sag[5]). Toldfriheden nævnes allerede i Anordningen af 29 Januar 1556 paa saadan Maade, at den maa antages at være ældre[6]). Accisefriheden omtales desuden i Recessen af 1615 Art. 33, og i Forord. af 9 Juli 1623 fritoges Adelen ligesaavel for den der paabudte Indførselstold af Viin, Viin-

[1]) See Jacobsen Side 78—79, Skattebrev 28 Sept. 1596 i Friis Edvardsens Skjelskjørs Beskrivelse Side 427, Kgl. Brev 29 Mai 1600, Lassen Side 112, Skattebrev 4 Juli 1608 Nye Danske Mag II. 182 og Adelens Brev af 12 Nov. 1627, Danske Mag. Række III. B. 4, Side 72—74, jvfr. Side 8.

[2]) Jacobsen Side 81.

[3]) Jfr. Chr. III.s Hdf. § 20 og Jur. Tidskr., Bind 18, Side 231—132.

[4]) Historisk Tidskrift Række III Bind 2 Side 56—61.

[5]) Danske Mag. Række III, Bind 4, Side 8.

[6]) Nye danske Mag. VI. 171.

edikke og fremmed Brændeviin, som for Accisen paa indenlandske Drikkevarer. Grundsætningen havde vundet en saadan Styrke, at Adelen under den tydske Krig udtrykkelig fritoges saavel for den Indførselstold af visse Varer, der blev paabuden ved Fr. 25 Mai 1627[1]) og bestemt til Hovedstadens Befæstning, som for den i 1628 i Anledning af Krigen forhøiede Told, uagtet Bondens Skat dengang var stegen til det Nidobbelte[2]). Privilegiet var saameget skadeligere for Kronen og uretfærdigere mod de øvrige Samfundsclasser, som Adelen drev formelig Handel med sine „Zisesedler" eller de Erklæringer, i hvilke Adelsmanden forsikrede, at et opgivet Vareparti indførtes eller tilvirkedes til hans personlige Brug[3]).

Adelens Ret til at handle umiddelbart med fremmede Kjøbmænd vedvarede, Fr. II.s og de følgende Hdff. § 12. Desuden udvidedes dens Næringsret med Hensyn til den vigtigste Gjenstand for Udførselshandelen — Hornkvæg — til megen Skade for Borger og Bonde. Den fik Ret til at drive frit Fiskeri paa sine Strande. Jagtretten, der før havde været fri for alle Grundeiere, forbeholdtes den og Kronen. Mange af dens Medlemmer havde Ret til at kalde Præster, ligeledes Birkeret eller Ret til at beskikke Dommere i de dem af Kongen overdragne Jurisdictionskredse. Den Frihed for personlig Heftelse, som før tilkom alle, der ikke vare forvundne efter Loven eller grebne paa fersk Gjerning, indskrænkedes nu saaledes at den blev en Forret for Adelen, see Chr. III.s Hdf. § 12, de følgende Hdff. § 13[4]). Adelens Feideret anerkjendtes fremdeles i Haandfæstningerne. *Den danske Adels mindre Privilegier.*

Den Udvidelse af Adelens Privilegier i dette Tidsrum, paa hvilken den synes at have sat størst Priis, var, at den foruden Sagefaldsretten, som den allerede besad, *Den danske Adel fik Hals og Haand over sine Bønder.*

---

[1]) Lassen, Kjøbenhavns Befæstning, Side 129.

[2]) Chr. IV.s Breve 320—321.

[3]) Fr. 8 April 1629, Suhms nye Samlinger I. 202. Durells Relation i Suhms Samlinger II, Hefte 3, Side 72.

[4]) Chr. IV vovede dog at tilsidesætte denne Forskrift ved uden Beviis og uden Dom at indsætte en af Rigets fornemste adelige Damer i haardt Fængsel. Molbechs Chr. IV.s Breve Side 256—257.

tillige fik Hals og Haand over sine Bønder og Tjenere. Denne Ret, der indrømmedes den ved Reces 1536 § 14 og Chr. III.s Hdf. § 7, gjentagen i de følgende Hdff. § 6, bestod i fuld Øvrighedsmyndighed over dens Tjenere med Hensyn til Paatale og Afstraffelse af alle Forbrydelser, selv saadanne, som kunde medføre Lemlæstelse eller Livstraf. Den gav følgelig Adelen en forhen ukjendt Magt over dens Tjeneres og Fæstebønders Personer. Den antoges tillige at indbefatte Benaadningsretten og blev derved et særdeles brugbart Middel i Adelens Haand til alskens Udpresninger. Klagerne over disse og over, at de adelige Godseiere lod de uchristeligste Forbrydelser hengaa upaatalte eller ustraffede, naar Gjerningsmanden stod i deres Gunst eller formaaede at tilkjøbe sig Benaadning, vare ligesaa bitre, som de formodentlig vare beføiede.

Landcommissærerne.

Adelstandens Interesser vare saagodtsom gjennem det hele Tidsrum hovedsageligt anbetroede Rigsraadet. Men da dettes Medlemmer pleiede at tages af en Deel rige og mægtige Ætter, som kun udgjorde et Mindretal af Adelen, opstod der efterhaanden mellem denne Stand og Raadet en vis Spænding. Denne viste sig især henimod Slutningen af Christian IV.s Regjering, da hans Svigersønner vare blevne overmægtige i Rigsraadet. Adelen, som fandt sig misfornøiet med deres Formynderskab, tvang paa Rigsdagen 1645 Kongen til at indrømme Standen nye og kraftige Organer. Den fik nu Ret til provindsviis at vælge 12 saakaldte Landcommissærer, der skulde varetage Adelens Privilegier, føre Opsyn hver med sin Landsdeels Styrelse, Krigsvæsen og særskilte Casse eller Landskiste. Til Landcommissærer valgtes fornemmelig Lederne af Adelstandens Opposition mod Kongen og Rigsraadet. De grebe kraftigt ind i den provindsielle Styrelse, gave undertiden Rigsraadet Tilretteviisninger og have en enkelt Gang endog reentud negtet at lystre Kongens og Rigsraadets Befalinger [1]). Det er derfor ikke at undres over, at der i Rigsraadet 1649 blev vakt Spørgsmaal, om man burde tillade Adelen at besætte de Landcommissærposter, som efterhaanden vare blevne ledige. Adelen synes

[1]) Nyt historisk Tidskrift V. 356 og 364—367.

at have faaet Nys om, hvad der var i Gjære. Den paastod, at der nu, da Institutionen engang var istandbragt, ikke maatte voteres om dens Afskaffelse. Rigsraaden Christen Skeel, der selv havde været Landcommissær, tog sine forrige Colleger ivrigen i Forsvar. De havde, sagde han, gjort meget godt, afvendt meget skadeligt og ikke gjort sig skyldige i noget Overgreb. Mod sex Stemmer besluttede ogsaa Raadet i Kongens Nærværelse, at de ledige Landcommissærposter skulde besættes.

Om Meddelelse af nyt Adelskab og Naturalisation.

Det var efter Haandfæstningernes § 19 Kongerne forbudt uden Rigsraadets Bifald at ophøie nogen i adelig Stand, medmindre han som Kriger havde erhvervet sig saadanne Fortjenester, at han var det værd. Ved Udfærdigelsen af danske Adelsbreve iagttoges Forskriften. Til at omgaa den havde Kongen imidlertid en Udvei, som undertiden er bleven brugt. Det danske Rigsraads Samtykke kunde nemlig ikke være fornødent til Erhvervelse af det Adelskab, Kongen meddeelte i Egenskab af Hertug i Holsteen. En i den holsteenske Adelstand optagen Udlænding nød vistnok ikke Indfødsret i Danmark og var saaledes strengt taget udelukket fra dette Riges Forleninger. Men den Forestilling, at Adelskab var et personligt Forhold mellem Kongen og Adelsmanden, var ved Tidsrummets Begyndelse dog endnu ikke ganske forsvunden, og naar en i Holsteen hjemmehørende Adelsmand flyttede ind i Danmark, har man der ikke troet at kunne negte ham Adgang til at kjøbe frit Jordegods eller andre af Indfødsret uafhængige adelige Privilegier. Desuden have idetmindste enkelte af de Adelsbreve, Kongen udfærdigede i Holsteen, lydt paa adelig Frihed i alle Kongens Riger og Lande, og det uden at det danske Rigsraads Samtykke paaberaabes, selv om den nye Adelsmands Fortjenester ikke erklæredes at være erhvervede i Felten [1]. Adelsmænd, som vandrede ind fra ganske fremmede Lande, maatte nu naturaliseres for at nyde adelig Frihed. Men til saadan Naturalisation synes de tre første Konger at have anseet Rigsraadets Samtykke

[1] Saaledes f. Ex Adelsbrev af 17 Sept. 1643 for Peter Marsellius i Holms Samlinger, tilhørende det norske Univ.-Bibliothek.

ufornødent[1]). Fr. 29 Nov. 1641, gjentagen i Recessen af 1643 2—2—2, gaaer ogsaa nærmest ud fra samme Forudsætning. Den bestemte vel, at ingen indflyttende fremmed Adelsmand skulde nyde adelige Rettigheder, uden at han først godtgjorde sin adelige Herkomst for nogle af Rigsraadet, som Kongen dertil opnævnte, og derpaa efter særlig Ansøgning fik Naturalisation af Kongen. Men den antyder ikke, at der tilkom Rigsraadet noget Veto[2]). Adelstanden havde imidlertid langt større Grund til Frygt for at see sine Rækker overfyldte ved Naturalisation af fremmede Adelsmænd end ved indfødtes Optagelse, og i Fr. III.s Hdf. § 19 gjordes Rigsraadets Samtykke til Betingelse ogsaa for den førstnævnte Art af Naadeshandlinger. Saadant Samtykke udbad Kongen sig oftere, saaledes endog da han ønskede at naturalisere sin egen i Frankrig fødte uægte Søn. Adelen maa formodentlig have fundet, at Rigsraadet i dette Stykke var for eftergivende, thi i 1645 begjærede den, at ingen skulde adles uden paa Grund af Krigsbedrifter[3]).

Adelen i begge Riger dannede fremdeles en Eenhed.

Ligesom Adelsdiplomer, udfærdigede for Mænd, der vare bosatte i Danmark, efter sine Ord undertiden kun meddeelte „Frihed og Frelse i Danmark", saaledes gives der ogsaa Exempler paa Adelsbreve for norske Undersaatter, som alene lyde paa Adelskab i Norge[4]). Ikke destomindre er intet vissere, end at danske Adelsmænd, som boede i Norge, alene med Hjemmel af deres danske Adelskab nød adelige Rettigheder her og omvendt. Flere Adelsbreve indeholde uimodsigelige Beviser derpaa, saaledes det for Erik Munk

[1]) See saaledes Naturalisationsbrev af 20 Marts 1545 for Hans Barnekow i Wieselgrens De la Gardiska Arkivet III. 29.

[2]) Naturalisationsbrev af 8 Feb. 1643 (Annaler for nordisk Oldkyndighed 1855, Side 156) nævner heller ikke Rigsraadet.

[3]) Danske Mag. Række III. Bind IV. Side 48, 134, 221 og 270.

[4]) Dette er saaledes Tilfældet med Adelsbrevene af 2 Juli 1549 for Nils Lystrup, af 19 Juni 1550 for Oluf Kalyps, af 21 Juni 1582 for Peder Bagge, af 18 Sept. 1596 for Hans Offesens Døtre, — samtlige i Norske Rigsregistranter, — og af 1 Aug. 1622 for Thorbjørn Thorbjørnson Skaktavl i Saml. til N. F. Sprog og Hist. I. 409.

den 11 Aug. 1580 udstedte, der lyder blot paa adelig Frelse og Frihed i Danmark, uagtet han dengang havde Forlening og Godser i Norge samt boede der, og Meningen saaledes utvivlsomt var tillige at give ham adelige Rettigheder i dette Rige. I de den 18 Juli 1646 for Frederik og Alexander Rosenvinge udfærdigede Adelsbreve tillægges der dem kun „saadan adelig Frihed, som andre Riddere og Svende i vort Rige Danmark“, uagtet disse Mænd vare Officerer i den norske Armee og Brevene udstedtes paa Akershuus Slot. I flere andre Adelsdiplomer f. Ex. de for Peder Vibe af 7 Aug. 1643 og for Jacob Due af 18 Juli 1657 [1]) betegnes deres Adelskab udtrykkelig som gjældende for begge Riger, hvilket formodentlig har været det sædvanlige.

Om Rigsraadets Samtykke til Normænds Optagelse i adelig Stand.

Haandfæstningernes Bestemmelser om Nødvendigheden af Rigsraadets Medvirkning burde derfor have været iagttagne, naar en Normand skulde ophøies i adelig Stand. Peder Bagges Adelsbrev er ogsaa udfærdiget med Raadets Samtykke. Derimod paaberaabes intet saadant i de øvrige nu bekjendte norske Adelsdiplomer. Men herved er igjen at mærke, at de fleste af disse meddeeltes Mænd, om hvem det idetmindste kunde paastaaes, at de havde indlagt sig krigerske Fortjenester.

Adelstandens retlige Stilling var forskjellig i ethvert af Rigerne.

Et Slags Paaskud til at forbigaa Rigsraadet, naar Normænd skulde adles, kunne Kongerne maaske have søgt i den Omstændighed, at Adelen, uagtet den var en for begge Riger fælles Stand, fremdeles havde forskjellige Rettigheder i ethvert af dem.

Denne Forskjel havde en udvortes Grund deri, at de Bestemmelser i Haandfæstningerne, som angik Adelens Rettigheder, paa een vigtig Undtagelse nær, ikke ansaaes anvendelige i Norge. At man har befundet sig i nogen Uvished herom, er en Sjeldenhed, men dog ikke ganske uden Exempel. Saaledes kan det efter Udtryksmaaden i Brevet af 30 Mai 1560 muligens have været Frederik II.s Mening, at hans Haandfæstnings § 35 afgav Regelen om, hvorvidt norske Adelsmænd kunde faa det Gods tilbage, som deres Forfædre havde skjænket Kirken.

[1]) Samtlige siden foregaaende Note nævnte Breve findes i Holms Saml. paa det norske Univ.-Bibliothek.

Heller ikke de øvrige om Adelen gjældende Lovregler vare fælles for Danmark og Norge. Det fandtes derfor nødvendigt i de norske Adelsprivilegier af 31 Juli 1591 §§ 7 og 8 udtrykkelig at indføre Forskrift om, at Børn, avlede i blandede Ægteskaber, ikke skulde regnes til Adelen. I 1614 søgte den norske Adel at bringe Forskriften til Anvendelse mod de Børn, Cantsleren Anders Green havde avlet i Ægteskab med en Præstedatter. Christian IV siges at have været misfornøiet med denne under hans Umyndighed istandbragte Bestemmelse og at have anseet den „stridende mod Norges Lov". Det sidste maa være en Misforstaaelse, da Bestemmelsen i det væsentlige var bleven optagen i Christian IV.s Norske Lov, Arvebolken Cap. 7. Kongen vovede heller ikke ligefrem at negte den Gyldighed, men ophøiede Børnene i adelig Stand [1]).

Den norske Adels Rettigheder fastsættes ved særskilte Privilegier.

Forskjellen mellem Adelens Rettigheder i Danmark og Norge var gjennem hele Tidsrummet betydelig, men blev dog i visse Maader formindsket. Den norske Adel stræbte naturligviis efter at opnaa samme Stilling som sine danske Standsbrødre og benyttede ikke uden Held de Anledninger til at nærme sig dette Maal, Thronfølger- og Kongebyldingerne frembød. Det var Christian IV.s Hylding som Thronfølger, der skaffede den norske Adel sit første almindelige Frihedsbrev, Privilegierne af 14 Februar 1582. Ved hans Hylding som Konge fik den dem fornyede og udvidede, see Priv. 31 Juli 1591. Efter denne Konges sidste svenske Feide modtoge de ved Forordn. 18 Juli 1646 en ny Skikkelse. Paa det i Anledning af Fred. III.s Hyldning i Oslo 1648 sammenkaldte Stændermøde indgav Adelen en Ansøgning [2]), i hvilken den først og fremst begjærede at nyde samme Privilegier, Benaadninger og Haandfæstninger som i Danmark. Denne Ansøgning blev ikke indvilget, men bevirkede dog, at Kongen under 31 Aug. 1648 gav den norske Adel nye Privilegier, som bragte den adskillige Fordele. Disse Privilegier vare imidlertid saaledes affattede, at Kongen for-

---

[1]) Slanges Christian IV.s Hist. Side 369.

[2]) Budstikken IV. 762.

modentlig ved nærmere Overveielse har faaet Frygt for, at Adelen ved Mistydning af dem kunde tilvende sig større Frihed, end han havde meent at skjænke. Under 1 Januar 1649 udfærdigede han dem nemlig i en forandret og meget udførligere Redaction [1]). Uagtet det ikke skjønnes, at Priv. af 1649 berøvede Adelen nogen Ret, som ifølge Priv. af 1648 virkelig tilkom den, vakte dette Kongens Skridt dog dens Misnøie. Da Statholderen og Cantsleren i et af de paafølgende Aar paa en Herredag i Bergen efter Kongens Befaling forlangte en Contribution til Landskisten og Magazinerne, begjærede den nordenfjeldske Adel at maatte mainteneres i dens gamle og nye Privilegier, og at Kongen vilde forandre „hvad der i Privilegierne af 1649 maatte være stridigt mod det originale Hovedprivilegium af 1648". Efter dens Anmodning erhvervede vel Statholderen Kongens „naadigste Reso-

[1]) Privilegierne af 1582 ere trykte i Paus's Norske Forordninger og i Norske Rigsregistranter, Priv. af 1591 hos Paus, i Danske Mag. Bind III, Side 113 og i N. Rigsreg., Priv. 1648 hos Paus og i Danske Mag., samme Bind, Side 368, Priv. 1649 i Budstikken IV 775. Privilegiet af 18 Juli 1646 er hidtil utrykt, men saa vigtigt for den følgende Fremstilling, at det indtages her efter en Afskrift, som Rigsarkivar Birkeland har havt den Godhed at meddele. Privilegiet lyder saaledes:

Vi Chr. IV osv. Gjøre alle vitterligt, at eftersom Adelen her udi vort Rige Norge udi forleden Feidetid, saavelsom siden sig udi adskillige Maader saaledes forholdet have, at Vi synderligt Velgefald deraf haver havt, saa og sig bekvemmet deres forrige Privilegier med Skydsfærd og Accise efter Vores naadigste Villie godvilligen at afstaa, da have Vi naadigst forgodt anseet dennem, som nu ere, og deres Efterkommere paa det Gods, de nu haver, Hals og Haand med Sagefald og anden Herlighed, som Adelen udi vort Rige Danmark over deres Tjenere og Gods nyder, naadigst at forunde og bevilge, saa og hermed forunder og bevilger, dog andre deres forrige Friheder hermed i alle Maader uforkrænket og forbeholden og med slig Condition, at de skulle være tiltænkt derimod at gjøre af deres Gods alt, hvis Adelen i vort Rige Danmark af deres gjør og herefter bevilgendes vorder. Mens dersom de sig herefter mere ufri Gods tilforhandlendes vorder, og de saadanne forberørte Friheder derpaa begjærer, haver de derom underdanigst paany at lade anholde. Forbydendes alle og enhver osv.

lution og Consentering derpaa", men denne blev ikke paa tilfredstillende Maade Adelen meddeelt, og i en Skrivelse af 14 Juli 1653 anholdt derfor en Deel søndenfjeldske Adelsmænd om, at en formelig Confirmation maatte blive udfærdiget [1]). Ligesom de Anker, Adelen ved denne Leilighed fremførte, i Hovedsagen vare ugrundede, saaledes har Kongen vistnok ogsaa ladet dem upaaagtede. Thi baade i 1654 og i 1656 fremkom den norske Adel atter med „Gravamina", der forelagdes Rigsraadet. Men heller ikke disse vides at have ledet til nogen yderligere Udvidelse af dens Friheder [2]).

Vi skulle nu undersøge, hvad der dannede Forskjellen mellem Adelens Rettigheder i Norge og i Danmark.

Den norske Adels Ret til Forleninger.

Til Forleningerne saavel i Danmark som i Norge var den norske Adel efter Lovenes Bogstav ligeberettiget med den danske. Dette fremtræder tydelig endog i Frederik III.s Hdf. § 46. Det var heller ikke ganske uden Exempel, at norske Adelsmænd fik danske Len [3]). Men ligesom dette var en stor Sjeldenhed, saaledes bleve de norske Len og fortrinsviis de større i Almindelighed anbetroede danske Adelsmænd. Under Chr. III.s og Frederik II.s Regjeringer var

[1]) Budstikken IV. 790.
[2]) Holberg Danmarks Hist. III. 155, Danske Mag. Række III, Bind 4, Side 285 og 291.
[3]) Christopher Galde havde Lykaa Len i 1545, see Danske Magazin, fjerde Række, B. I. 92 og 147. Christopher Throndsøn Rustung erholdt, uagtet han tidligere havde staaet i Erkebiskop Olaf Engelbrektsøns Tjeneste og baaret Vaaben mod de Danske, ved Brev af 26 September 1544 Ebelholdt Kloster i Forlening, see Krags Chr. III.s Hist. III. 56. Man kunde fristes til at tro, at Kongen ei har turdet lade ham tage Bopæl i Norge. I Brev af 4 Marts 1556, hvorved Kongen skjænkede ham nogle Gaarde i dette Rige, paabandtes der ham nemlig den Forpligtelse, at han i hele sin Livstid skulde bo i Danmark og ikke andetsteds. Kongens virkelige Bevæggrund var sandsynligviis dog den, at han altid vilde have Christopher Throndsøn, der var en meget erfaren Søkriger og hyppigen havde Commandoen paa Orlogskibe, i sin Nærhed og rede til Tjeneste. Thi samme Forpligtelse blev i Brev af 9 Januar 1563 paalagt den danskfødte og dansksindede Mand Otto Stigsøn, der af Kongen ofte fik lignende Hverv som Christopher Throndsøn.

det alene tvende Gange, noget af Norges fire gamle Hovedlen for en kort Tid overdroges Normænd [1]). Over denne Tilsidesættelse har den norske Adel i 1591 ført Klage, og i de dengang udfærdigede Privilegier § 5 fik den paa sin Begjæring om at vorde forsynet med Norges Riges Len det Svar, at Kongen skulde have den i tilbørlig Agt og Opseende og deres Gavn og Bedste vide og ramme og sligt efter Leiligheden at skulle skee, hver efter sine Vilkaar og Tjeneste. Til nogen Forandring i Tingen ledede imidlertid dette Tilsagn ikke. Af samtlige norske Len var det i 1602 saaledes kun sex mindre, der lød under norske Undersaatter og af disse have nogle maaskee været indflyttede danske [2]). I 1611 var af de elleve større norske Len kun eet, nemlig Brunla, betroet en Normand, to derimod Tydskere, de øvrige havde danske Lensherrer [3]). I sin Ansøgning af 1648 § 4 forlangte den norske Adel derfor, at der ingen Forskjel skulde gjøres mellem den og den danske, men at norske Mænd lige med danske skulde forfremmes i Danmark og Norge til Digniteter, Hovedlen og andet. Denne Begjæring indrømmedes vel baade i Priv. af 1648 § 5 og Priv. 1649 § 14, men Løftet blev kun maadelig overholdt. Under Frederik III nævnes Normændene Vincents Bildt, Nils Lange, Jens og Ove Bjelke for kortere eller længere Tid som Lensherrer paa Tønsberg, Brunla, Agdesiden og Bergenhuus. Men forøvrigt stod de større Forleninger under danske Lensherrer. Omtrent samme Forhold fandt under denne Konge Sted med Hensyn til de mindre norske Len [4]).

Den Grundsætning, at nye Skatter ikke kunde paalægges Adelen uden dens Samtykke var, som før udviklet, efter den oprindelige norske Ret egentlig meget klarere end efter den danske. Den var dog i dette Tidsrum ikke engang i

Den norske Adels Selvbeskatningsret.

---

[1]) Christopher Galde havde Throndhjem i Forlening fra 1546—1552 og Hans Pedersøn Basse fra 1574—1578 Bergenhuus.

[2]) Samlinger til Norske F. Sprog og Hist. I. 259.

[3]) Sammesteds III. 255.

[4]) I Budstikken VI. 177—240 meddeles fuldstændigt eller nævnes 17 af denne Konge til Danske udstedte Breve paa større norske Len, jvfr. Side 657 ff.

Anvendelsen paa de directe Skatter fuldt saa sikker i Norge som i Danmark. Ved Instruction af 13 October 1565 for Erik Rosenkrands bemyndigede Kongen ham til at sætte og taxere enhver, ædel og uædel, hvor høit han skulde være pligtig efter Evne og Formue at tjene Kongen mod Rigets Fiender med Folk, Fetalje og i andre Maader. I 1569 udskrev Kongen med Rigsraadets Samtykke hos alle Norges Indbyggere, Adelen derunder indbefattet, samme Skat, som Stænderne i Danmark havde bevilget [1]. Vistnok har det herom udfærdigede Brev Formen af en Anmodning, men da det ikke byder Lensherrerne at sammenkalde Adelen eller engang at handle med dens Medlemmer om Anmodningens Opfyldelse, indeholdt det i Virkeligheden en Befaling. Ligeledes er det muligt, at den Kopskat, adelige Personer udrededе i 1646, har været paalagt dem uden deres Samtykke [2].

Men i det hele taget har Grundsætningen dog virkelig været anerkjendt. Naar Kongen vilde have nogen overordentlig Skat af den norske Adel, var det den regelmæssige Fremgangsmaade, at han underhandlede med den derom. De extraordinære Landskatter paalagdes kun „Bønder og menige Almue". Dette var Tilfældet saavel med Odelskatten, der allerede fra 1553 blev en reen Grundafgift, som med Leilændingskatten, der lige til 1645 maa siges at være udlignet paa Gaardbrugerne væsentlig efter deres Formue.

Hvorvidt den norske Adels Leilændinger vare frie for extraordinære Skatter.

Af Følgebrev 1 August 1545 sees, at den norske Adel dengang havde begyndt at holde sine Ugedagstjenere frie for de overordentlige Skatter. Dette har Kongen misbilliget, men indtil videre ladet gaa. Senere blev det imidlertid forandret, thi alle efterfølgende norske Skattebreve ere stilede

[1]) Norske Rigsreg. I. 630—631.

[2]) Samlinger til N. F. Sprog og Hist. III. 443. Forordningerne af 4 Juni 1627 og 21 Dec. 1640 (see nysnævnte Samlinger III. 405 og 421) ved hvilke der udskreves overordentlige Skatter af Jordegods, ere affattede i saadanne Udtryk, at alt adeligt Gods kunde antages indbefattet derunder. Men baade Følgebrevet af 4 Juni 1627 (Samlingerne III. 406) og Post 9 i en Memorial fra Jens Bjelke af 11 December 1637, hvoraf Rigsarkivar Birkeland velvillig har meddelt en Afskrift, tagen i det danske Geheimearkiv, vise, at disse Skatter kun erlagdes af Bønderne.

til: „Bønder og menige Almue, hvemsomhelst de tjene", og sige ubetinget, at ingen var undtaget fra Paalægget. I den Bevilgning af 29 Sept. 1559, som Erik Rosenkrands fik paa Skattefrihed for sine Bønder i Viken, toges der ogsaa udtrykkeligt Forbehold om, at den ei skulde gjælde de extraordinære Skatter. Den norske Adel stræbte dog fremdeles at skaffe sine Ugedagsmænd Frihed for de Skatter, Standen ikke vedtog. Derom søgte den i 1591, men Rigsraadet afslog Begjæringen, under Paaskud af, at den under Kongens Mindreaarighed ikke var berettiget til at indvilge den [1]). Et Skridt henimod Maalet var det, at Adelens Bønder i Akershuus Len ved Fr. 20 Juni 1610 erholdt Frihed for tvunget Arbeide til Akershuus Slot, forsaavidt de boede inden en Afstand af 6 Mile fra den Sædegaard, til hvilken de gjorde Hoveri. Ved Fr. 25 Mai 1636 § 2 erhvervede Adelens Livtjenere, Hof- og Ladegaardsfolk samt ved Fr. 28 Sept. 1639 § 3 de Strandsiddere, der boede paa dens Sædegaarde og Folkene ved de der beliggende Sagbrug Frihed for de extraordinære personelle Skatter [2]). Desuden havde Adelen i Viken allerede før 1645 skaffet sine Ugedagsmænd en lignende Fritagelse [3]). Men det var først ved Privilegierne af 18 Juli 1646, hele den norske Adel opnaaede den samme Frihed for sine Tjenere. Til disse henregnedes kun Bønder, boende inden det Sogn, hvor Sædegaarden var beliggende, og det nærmest tilgrændsende, samt paa det Gods, der i 1646 var i Adelens Eie, see Priv. 1648 §§ 2 og 3 samt Priv. 1649 § 8. At de skulde være hoveripligtige, opstilles ikke udtrykkeligt som en Betingelse for denne Skattefrihed, men var sikkerlig Meningen [4]).

Nogen Tvivl om, at indirecte Afgifter kunde paalægges den norske Adel uden dens Samtykke, synes der aldrig at

---

[1]) Ifølge Afskrift af Rigsraadets Svar, tagen i det danske Geheimearkiv af Rigsarkivar Birkeland.

[2]) Budstikken IV. 705, 727 og 748.

[3]) Samlinger til N. F. Sprog og Hist. III. 441.

[4]) Denne Skattefrihed ophævedes strax efter Souverænitetens Indførelse, see Skattebrev 25 April 1663 i Ugeblad for Lovkyndighed I. 32—33.

Hvorvidt den norske Adel nöd Frihed for indirecte Skatter.

have hersket. Medens de i Danmark bosatte Adelsmænd vare ubetinget frie for at erlægge Accise og Told, ikke blot i dette Rige, men endog naar de deeltoge i de norske Fiskerier og derfra udskibede Fiskevarer, see Kongebrev af 6 April 1581, var det den almindelige Regel, at den i Norge hjemmehørende Adel maatte betale saadanne Afgifter, see Priv. 14 Febr. 1582 § 5. Den norske Adel skal dog senere have tilegnet sig den samme Toldfrihed i Sildefisket, som den danske nød, jvfr. Brev 14 Sept. 1583. Ved Brev af 12 Septbr. 1585 fik den Toldfrihed for alle Slags Varer, som indførtes til Bergen, og som den behøvede til sine egne Huusholdninger. I 1591 forlangte den almindelig Fritagelse for at erlægge Told og Accise, men erholdt kun saadan Ret for fremmed Øl, see Priv. § 12. Den nysnævnte Forordn. af 4 Juni 1627 befalede uden videre Adelen at erlægge den ved Forordningen paabudne Accise af Malt og norsk Øl, og ved Forordn. af 25 Mai 1636 § 1 negtedes der Adelen i Norge enhver Toldfrihed. Den synes imidlertid i dette Stykke at have sneget sig til, hvad den ikke paa anden Maade kunde erhverve. I Jens Bjelkes Memorial af 11 December 1637 § 8 siges det, at Accisefriheden efter Privilegierne af 1591 uhindret fulgte Adelen, og at den (formodentlig med Hjemmel af Forordn. 25 October 1629) tillige i Almindelighed fritoges for Accise af Viin. Men Accisen af fremmede Drikkevarer var i Virkeligheden intet andet end en Indførselstold. Den Frihed for Accise (og Told), som den norske Adel saaledes havde vidst at forskaffe sig, betoges den tilsidst fuldstændigt ved Privilegierne af 18 Juli 1646.

De indirecte Skatter, for hvilke det i økonomisk Henseende var den norske Adel mest magtpaaliggende at blive fri, vare vistnok Afgifterne paa Sagbrug.

Disse Skatter vare af et dobbelt Slags. For det første den saakaldte Sagtiende, som erlagdes med hvert tiende Bord, der blev skaaret, et stedsevarigt Paalæg, der indførtes ved Kgl. Brev af 18 Marts 1545. Dette Brev gjør ingen Undtagelse for Adelens Vedkommende. Den synes imidlertid at have unddraget sig Afgiften og det for alle sine Sagbrug, uanseet hvor de vare beliggende. Dertil maatte den

vel ogsaa egentlig ansees berettiget. Christian III.s Kirkeordinants tilsagde nemlig ganske almindeligen Adelen Tiendefrihed, og denne Kirkeordinants var gjort gjældende ligesaavel for Norge som for Danmark. Kongen havde ogsaa, skjønt modstræbende, maattet erkjende den norske Adels Tiendefrihed, see Christian IV.s norske Kirkeordinants [1]). Forordningen af 25 Mai 1636 § 3 indrømmede imidlertid den norske Adel kun Frihed for Tiende af de Sagbrug, der stod paa dens egne rette Sædegaardsgrunde og dreves af Adelen selv. Den maatte altsaa nu betale Afgiften af Skuur paa sine andre Sagbrug. Herover beklagede den sig bittert, da den fandt det „disreputeerligt for sig at maatte gjøre Rede for en Landsfoged eller Bondelensmand".

Den anden Afgift paa Sagbrugene, den saakaldte Sagskat, var ligesom de extraordinære Landskatter egentlig et forbigaaende Paalæg og udskreves i samme Skattebreve som disse, første Gang den 25 Juli 1560. Hverken dette Skattebrev eller de følgende ligetil Aarhundredets Udgang omtale nogen Skattefrihed for Adelen. Skattebrevet af 9 Juli 1600 siger tvertimod baade om Sagskatten og Sagtienden, at den skulde erlægges af alle Brug, uanseet hvem der drev dem. Derimod fritog Fr. af 28 Sept. 1639 Adelen for Sagskatten af de Brug, der stod paa dens egne Sædegaarde og dreves af Eieren selv. Hvis en Adelsmand eiede Sædegaard, til hvilken der ei laa noget brugbart Vandfald, skulde han nyde Skattefrihed for een Aargangs Sag og tvende Flomsage, opsatte paa det Sædegaarden tilliggende Bondegods. Jvfr. Skattebrevene af 24 April 1646, 2 Juni 1647 og 20 December 1655 [2]).

Hvor beklippet nu end den norske Adels Selvbeskatningsret var i Sammenligning med den danskes, saa udgjorde den dog Standens meest characteristiske Privilegium. Ikke destomindre har den norske Adel frivilligen opgivet den. Dette foregik paa Herredagen 1646 ved et Revers, dateret 19 Juli og underskrevet af 15 Adelsmænd [3]). Den norske

---

[1]) Paus Side 495.

[2]) Ugeblad for Lovkyndighed I. 30—32.

[3]) Budstikken IV. 785—786.

Adel forpligtede sig heri til bestandigt i Fremtiden, naar den derom anmodedes, at bevilge Kronen, hvad den danske Adel maatte paatage sig at udrede.

Friheden for de gamle Skatter.

Som i forrige Afsnit omhandlet nød den norske Adel Frihed for at erlægge de gamle Skatter, Leding, Visøre og Foring, af sine egne Sædegaarde. Derimod vare dens Fæstebønder fremdeles forpligtede til at udrede disse Afgifter, see Brevene af 29 Sept. 1559, 8 April 1562, Ansøgningen af 1648 Post 2, Priv. 1648 § 8 og Priv. 1649 § 11 [1]).

Hvilke Eiendomme der i Norge ansaaes som Sædegaarde.

Hvilke Eiendomme der kunde henregnes til de adelige Sædegaarde, var et Spørgsmaal af Betydning ikke blot i denne, men, som det vil erindres, ogsaa i andre og for Adelen vistnok vigtigere Henseender.

At en skatskyldig Eiendom blev adelig Sædegaard, naar en Adelsmand kjøbte og tilflyttede den, erkjendes udtrykkeligt i Privilegierne af 14 Februar 1582, § 3, og heri vare altsaa den norske Adels Kaar bedre end den danskes. Adelens Ret til at oprette nye Sædegaarde var imidlertid stedse Kongerne en Torn i Øiet. I enkelte norske Adelsbreve, udfærdigede baade før og efter Privilegierne af 1582, forbeholdtes det, at den nye adelige Æt ikke skulde tilholde sig noget Kronens Bøndergods eller Kronens Rettighed i nogen Maade forkrænke [2]). Men om dette var mere end Fortsættelsen af en gammel Tankeløshed, saa vare de af Christian III og Frederik II udstedte Adelsbreve, hvori Forbeholdet optoges, for faa til at øve nogen Indflydelse paa hele Standens Retstilling. At man til Sædegaardene nu har henregnet de Eiendomme, hvilke Adelen engang havde gjort skattefrie og vedblev at eie og bruge, skjønt ikke at bebo, samt ligeledes de Gaarde, den drev som Underbrug under en Sædegaard (de saakaldte Avlsgaarde), maa vel ansees sikkert. Thi vel kom dette i Strid baade med Skattefrihedens historiske Oprindelse, og tillige med Privilegierne af 1582. Men Forordningen af 20 Juni 1610 sætter de Gaarde, paa hvilke

---

[1]) Jvfr. Holbergs Danmarks Hist. III, Side 155 No. 3.

[2]) See Adelsdiplomerne af 15 Juni 1550 for Oluf Kalyps, af 8 Juli 1560 for Pros Hørby og af 21 Juni 1582 for Peder Bagge.

Adelen „holdt Åvl og daglig Folk", ligefrem ved Siden af dem, paa hvilke den „holdt Huus". Og kun under Forudsætning af, at denne Anskuelse var gjældende Ret, lader det sig forklare, at den enkelte Adelsmand samtidigt kunde besidde mange Sædegaarde og fri Avlsgaarde rundt om i Landet [1]). Sagen ansaaes dog tvivlsom. Chr. IV.s Formynderregjering negtede i et enkelt Tilfælde ligefrem at anerkjende Adelens Ret til at frigjøre Bondegaarde ved at lægge dem som Underbrug under sine Sædegaarde, see Brev 25 Mai 1594. Heri maatte Regjeringen vel give efter, see Brev af 8 Juni 1594, jvfr. Brev 9 April samme Aar. Men Cantsler Jens Bjelke ytrede længe efter, i en Memorial af 11 December 1637, at Adelen i Norge muligens havde formange Sæde- eller Avlsgaarde frie, og at det maaskee egentlig forholdt sig saaledes, at ingen Adelsmand burde nyde mere end een Sædegaard fri, „skjønt det Privilegium om Sædegaarde anderledes forklarer og formelder om Sædegaarde og Avlsgaarde *in plurali*, og ikke om een Sædegaard eller Avlsgaard alene *in singulari*".

Ved Forordningen af 28 September 1639 § 1 gaves der efter Betænkning fra Statholderen og Cantsleren nye Forskrifter om det adelige Gods. Det bestemtes, at ingen Eiendom skulde holdes for Sædegaard eller Avlsgaard „uden sammesteds af Adelen holdes Dug og Disk ligesom i vort Rige Danmark, tilmed de Gaarde paa fyrgetyve Aars Tid have været holdte med Rette for frie adelige Sædegaarde og midlertid ei været udi ufrie Folks Værge enten til Pant eller Eiendom". Dette uklare Bud lod sig forstaa paa flere Maader. Det har formodentlig været Kongens Mening, at ingen Gaard skulde nyde adelig Frihed, medmindre begge Vilkaar vare tilstede. Adelen har vistnok gjort Indvendinger herimod. Misfornøiet har den under alle Omstændigheder været, thi i det Svar, som de ved et Stændermøde forsamlede Adelsmænd den 27 April 1643 afgave paa de kongelige Com-

---

[1]) Jens Bjelke eiede saaledes Østeraat og Stor Fosen i Throndhjem, Hovindsholm og Skridshoel paa Hedemarken, Veden, Kjølberg, Sande, Ellinggaard og Evje i Smaalenene samt Tøien i Aker.

missærers Forslag, udtalte de det Haab, at deres Friheder med Tiden maatte noget forbedres og ikke ved vrang Beretning for den høie og milde Øvrighed forringes, saaledes som det syntes Adelen anlangende Sædegaarde i nogen Maade at være skeet [1]). Sagen blev igjen tagen under Behandling paa Herredagen i Oslo 1646. De her udfærdigede Privilegier udtalte bestemt, at Adelen ikke skulde nyde Frihed paa det Gods, den senere kjøbte, men maa omvendt antages at have indrømmet den Frihed for de Gaarde, den endnu i dette Aar eiede og brugte. Vel synes et kongeligt Brev af 13 November 1646 [2]) fremdeles at tænke sig den norske Adels Ret til at oprette nye Sæde- og Avlsgaarde ophørt allerede ved Forordningen af 28 Septbr. 1639, men Privilegierne af 1648 § 2 og 1649 §§ 4 og 9 satte tydeligen Tidsgrændsen ved 1646, og desuden viser Bevilgningen af 8 Februar 1649 [3]), at det alene var for det Gods, Cantsler Jens Bjelke havde kjøbt efter Aaret 1646, han ansaa det nødvendigt at ansøge om Skattefrihed som en særlig Begunstigelse. Strax efter Souveræniteten forandredes atter Tidsgrændsen.

Den her omhandlede Indskrænkning i den norske Adels

---

[1]) Efter en Afskrift tagen af Hr. Rigsarkivar Birkeland.

[2]) Brev til alle Hovedlensmænd i Norge dateret Kjøbenhavn 13 Nov. 1646 lyder (ogsaa efter Afskrift tagen af Rigsarkivar Birkeland) saaledes:

Vi Chr. IV. Vi byde dig og naadigst ville, at du lader have god og flittig Indseende med, at udi dit Len ingen Herregaarde passerer for Sædegaard, uden de, som haver været af Arilds Tid, efter Vores forrige der om udgangen Mandat, saa at Ingen under nogen Prætext mere Frihed søger, end hvis Adelen udi vort Rige Danmark haver paa deres Ugedagsbønder, anseende Vi ei anderledes ville have forstaaet den dennem naadigst forundte Privilegie; er og derhos Vores naadige Villie og Befaling, at du inden Juul førstkommende skal fra dig til Vores Statholder levere rigtig Designation og Fortegnelse paa alle de Adel og deres Gods, der findes udi dit Len, med Forklaring derhos paa de rette Sædegaarde samt Hovedsogne- og Ugedagsbønder, som Adelen til sidst forleden Herredage selv havde, saa og derhos demonstrere, hvorvidt formedelst de nye givne Privilegier derudinden paa de sædvanlige Skatter udi dit Len monne afgaa.

[3]) Budstikken IV. 782.

Privilegier, der berøvede den en flere hundrede Aar gammel Ret, har efterladt sig et dybt Savn i dens Sind. I den Klage, som Adelen nordenfjelds indgav til Frederik III over Privilegierne af 1649, fremkom den med Paastand om, at Privilegierne af 1582 endnu stod ved Magt, og at der altsaa fremdeles tilkom den Frihed for de Sædegaarde, den byggede sig af skattepligtigt Gods, „hvilket var høit fornødent for dem, som havde mange Børn og faa Sædegaarde" [1]). Med større Berettigelse i Forholdets Natur androg Adelen i 1654 om, at ufri Mands Ret til at kjøbe frit Jordegods maatte blive indskrænket omtrent i Overeenstemmelse med den for Danmark gjældende Regel. En saadan Indskrænkning var uden overveiende Interesse for den norske Adel, saalænge den nød Frihed for al den Jord, den erhvervede og tog i Brug. Efterat Friheden var indskrænket til de Gaarde, som paa en given Tid allerede havde erhvervet den, blev derimod disses Bevarelse af største Vigtighed for Standen. Men Forlangendet stred mod Kongens Fordeel og blev ladet upaaagtet.

Det blev i Norge aldrig forbudt uadelige at kjöbe frit Gods.

Foruden sin Selvbeskatningsret, sin tidligere Toldfrihed og sin Adgang til at oprette nye Sædegaarde tabte den norske Adel ved Privilegierne af 1646 ogsaa den Ret til Friskyds, som tilkom den efter Priv. 1591 § 13, Fr. 14 October 1602, Chr. IV.s N. L. Udfarebolken Art. 15, Fr. 1 August 1622 og Anord. 29 Juli 1632 § 13.

Nærmere om Overeenskomsten af 1646 mellem Kongen og den norske Adel.

Paa den anden Side vandt Adelen foruden den før omhandlede Skattefrihed for sine Bønder, tvende andre Rettigheder, der i høi Grad laa den paa Hjerte, men som den tidligere fuldstændigen havde manglet. Den fik nemlig ikke alene Sagefaldet af sine Bønder, men ogsaa Hals og Haand over dem ligesom i Danmark. Disse Rettigheder erklæredes i Priv. 1648 § 2 og Priv. 1649 §§ 4 og 5 at skulle tilkomme Adelen over alle dens Tjenere og Bønder paa enhver Sædegaard og paa alt i samme eller nærmest tilstødende Sogn til Sædegaarden henliggende Gods. Begge Privilegier

[1]) Efter Afskrift, i Statholderskabets Arkiv, velvillig meddelt af Rigsarkivar Birkeland.

forbød imidlertid Adelsmændene, naar nogen af deres Bønder havde forbrudt sig, at tage høiere Bøder af ham, end Norges Lov tillod. Derover ankede Adelen i 1656, men forgjæves.

Den Forandring, Adelens Privilegier i 1646 undergik, istandbragtes ved en Overeenskomst med Kongen. Den norske Adel opnaaede ved denne Leilighed vistnok paa langt nær alt, hvad den attraaede, men det er sandsynligt, at de Rettigheder, den vandt, vare af større økonomisk Betydning, end de den opgav. At derimod Byttet for en Stand, der havde stræbt efter politisk Magt, var et Tab, lader sig ikke bestride, om end dette Tab neppe har været saa stort, som det ved første Øiekast kunde synes.

Et af de uvigtigste Privilegier, nemlig Retten til Friskyds, fik forøvrigt Adelen igjen allerede ved Priv. af 1648 § 6 og 1649 § 13. Hvorvidt det samme var Tilfældet med Accisefriheden, bliver tvivlsomt, naar man sammenholder denne Paragraph med Adelens før omtalte Gravamina af 1656 og Rigsraadets Svar paa disse.

Den norske Adels mindre Privilegier.

Den danske Adels Arrestfrihed efter Hdff. § 13 udvides først ved Priv. 1591 § 9 til Adelen i Norge. Af disse Privilegiers § 2 sees det, at Adelen i Norge havde opretholdt det i Danmark gjældende Privilegium ikke at skulle stande til Rette i Livs- og Æresager for andre end Kongen og Raadet. Om dens Handelsret see Priv. 1582 § 5 og Priv. 1591 § 12, som vise, at den maa have været mindre end den danske Adels. Enkelte norske Adelsmænd vare ogsaa i Besiddelse af Kaldsret, og i 1649 fik Hannibal Sehested Birkeret i flere af de Thinglag, hvori han havde Sædegaarde[1]).

Forholdet mellem Adelens Magt og Rigdom i Danmark og Norge.

Grundene til, at den norske Adel nød mindre Rettigheder end den danske, ere iøinefaldende. Den var faatalligere, neppe en Tiendedeel af den danske[2]). Den danske Adel

[1]) Budstikken IV. 460—462. See forøvrigt en Optegnelse af Cantsler Jens Bjelke i Budstikken IV. 751—753 om de øvrige mindre Rettigheder, Adelen i Norge tillagde sig.

[2]) Historisk Tidskrift Række III. Bind 2, Side 45—46. Den i Budstikken IV. 737 indtagne Fortegnelse omfatter flere i Danmark bosiddende Adelsmænd, som kun havde Gods i Norge. Antallet af norske Adelsmænd, der underskreve Adelens Forestilling af 1648 var kun 23, see Budst. IV. 767—768.

eiede to Femtedele af Danmarks, den norske kun en Ottendedeel af Norges Jordegods. Den danske Adels samlede Formue var altsaa meget større end den norskes[1]). Endelig boede denne baade for spredt og for langt borte fra Kongens og Regjeringens Sæde til at kunne øve nogen stor Indflydelse paa dem. Navnlig var det utvivlsomt til Skade for Adelen i Norge, at den ingen egentlig Repræsentant havde i Rigsraadet. Om det endog af og til traf, at en enkelt Raadsherre eiede norsk Jordegods, saa var dette sjeldent saa betydeligt, at det kunde bringe ham til at føle sig som Medlem af den norske Adel. Uagtet denne henimod Tidsrummets Slutning næsten udelukkende bestod af indvandrede danske Adelsmænd og deres Efterkommere, var den derfor, ifølge den samtidige svenske Gesandt Durells Indberetning til sin Regjering ringeagtet af Adelen i Danmark.

Geistligheden ophørte ved Reformationen at være en særegen Stand[2]). Bispeværdigheden ophævedes. De nye Superintendenter, hvem man efterhaanden rigtignok igjen begyndte at kalde Biskopper, indtoge en ganske anden og beskednere Stilling, end deres catholske Forgjængere. De mistede det Bispestolene tillagte Gods og den Andeel af Tienden, der forhen tilfaldt disse. Kongen og Rigsraadet bemægtigede sig i alle Retninger Kirkens Styrelse. De gave uden Geistlighedens Samtykke, i det høieste efter forud indhentet Betænkning fra Superintendenterne og de theologiske Professorer eller nogle iblandt dem, Love om kirkelige Sager, og skaltede efter eget Forgodtbefindende med Kirkens Gods og Indtægter. Kongen forbeholdt sig den *jus patronatus* til alle Prælaturer, Digniteter og andre geistlige Len, som Bisperne hidtil havde havt, medens Adelen og Ridderskabet skulde nyde *jus patronatus* til de Kirker og geistlige

Kirkens Styrelse gik over til Kongen.

[1]) I Lassens Kjøbenhavns Befæstnings Historie Side 55 oplyses det, at den af Danmarks Adel i 1642 bevilgede Skat udgjorde 33,605 Rdl., den af Norges bevilgede derimod kun 2,115 Rdl. Skattens Maalestok synes efter Udtrykkene at have været den samme i begge Riger.

[2]) See Engelstoft om Danmarks Geistlighed som Rigsstand i Nyt historisk Tidskrift IV. Bind Side 99 ff.

Len, som de havde Ret til, Recessen af 30 Oct. 1536 § 5 og Kirkeordinantsen Blad 34. Den kirkelige Jurisdiction indskrænkedes ved Ordinantsen til geistlige Sager, anlagte mod geistlige Personer. Alene i Ægteskabsager vedbleve Lægmænd at svare for de kirkelige Domstole. Klostrene bleve efterhaanden inddragne. Med Hensyn til Domcapitlerne blev det vel antaget, at de skulde holdes ved Magt, saalænge indtil Kongen og Raadet med flere vise og lærde Mænd, som de toge med sig, gjorde en anden Skikkelse derpaa, see Recessen af 1536 § 6 samt Fred. II.s og Chr. IV.s Hdff. § 36. Men Capitlernes Eiendomme bleve ikke destomindre undertiden afhændede af Kongen, og i Frederik III.s Hdf. § 36 optoges de ældre Haandfæstningers nys omhandlede Bestemmelse kun med det Tillæg, at det var tilladt Kongen at forlene ikke blot Cleresiet, men ogsaa andre, som i Staten eller Militien havde gjort Riget nogen god Tjeneste, med Capitlernes Gods. Paa samme Maade forholdtes der ogsaa i Norge[1]. Det var dog een af den catholske Geistligheds gamle Forrettigheder, som gik over paa den lutherske. Friheden for de staaende Skatter tilstodes ikke alene i Gjerningen Superintendenterne, men indrømmedes ved Kirkeordinantsen af 1538 Blad 55, Riber Artikler 1542 § 5 og Chr. IV.s norske Kirkeordinants, Paus Side 494, ogsaa Sognepræsterne og deres Degne. Det blev dem her tilsagt, at de ei skulde besværes mere end i Catholicismens Tid. Fuldstændig Fritagelse for samtlige borgerlige Skatter og Rigets Tyngsler blev ved Universitetsfundatsen af 10 Juli 1539 indrømmet Universitetet, dets Tjenere og alle Professorers, Præsters og andre Kirkens og Skolens Betjentes Enker. Capitlerne bleve derimod skattepligtige.

Geistlighedens Skattefrihed.

Nye Privilegier udfærdigedes aldrig for Geistligheden som Heelhed. Den blev i lang Tid heller ikke nævnt som nogen særskilt Stand. Dette er saaledes ikke Tilfældet, hverken i Christian III.s, Frederik II.s eller Christian IV.s Haandfæstninger, eller i Frederik II.s Reverser af 4 Juni 1542 og 1 Juni 1557, skjønt rigtignok i det norske Hyldingsbrev af 15

[1] Keysers Kirkehistorie II. 833—834 og Langes Klosterhistorie 1ste Udgave 768- 769.

Juni 1548. Først længere hen i det her omhandlede Tidsrum, da kostbare Krige tvang Regjeringen til at paalægge saa usædvanligt høie Skatter, at den maatte søge Stændernes Samtykke dertil, gjenvandt Geistligheden sin Stilling som Stand. Dens Indtægter vare nemlig saa forskjellige fra de øvrige uadelige Stænders, at den nødvendig maatte beskattes efter særskilt Maalestok. Fra 1608 af forekommer der ingen Opregning af Rigets Stænder, uden at Geistligheden nævnes iblandt dem, skjønt nu ikke længer som den første, men kun som den anden i Rang.

De geistlige Embedsmænds Beskikkelse.

Til at Geistligheden kunde gjenvinde sin Stilling som anerkjendt Stand, bidrog det, at dens Medlemmer i Almindelighed stode i en temmelig uafhængig Stilling. Superintendenterne udkaaredes i Danmark gjennem indirecte Valg af Sognepræsterne i Stiftets Kjøbstæder. Valget maatte imidlertid stadfæstes af Kongen, Kirkeord. Blad 72. Norge lovede Kongen (Blad 76) selv at besørge med Superintendenter, men han har i alt Fald ved enkelte Leiligheder under Forbehold af senere Approbation tilladt vedkommende Capitler at vælge dem [1]). Ved Chr. IV.s Kirkeordinants (Paus Side 543—544) blev dette lovbestemt, dog saaledes, at de nærmestboende Provster skulde deeltage i Valget. Sognepræsterne i de Landsmenigheder, hvor der ei var Patronatskirke, udvalgtes af Provsten og de bedste Mænd, i Byerne af Borgemester og Raad, Chr. III.s Ord. Blad 33—34 og Chr. IV.s Ord. 487—488. Afsættes kunde de af Lensherren efter Superintendentens og Provstens Skjøn, Chr. III.s Ord. Blad 38, Chr. IV.s Ord. Side 493—494. En Superintendent selv kunde afsættes af Kongen, dog alene efter at hans Sag var undersøgt i Overvær af to eller tre blandt hans Colleger, Chr. III.s Ord. Blad 71, Chr. IV.s Ord. Side 542—543.

Det er forøvrigt øiensynligt, at den danske Geistlighed som Stand har været meget stærkere end den norske. Allerede den Omstændighed, at Universitetet regnedes med til hiin, maa have givet den lidt mere politisk Betydning. Men desuden var den danske Geistligbed vistnok i sig selv den

[1]) Norske Rigsreg. I. 82, Danske Mag. VI. 294—295.

norske overlegen. Den stod det aandelige Livs Midtpuncter, Hovedstaden og Høiskolen, nærmere, og blandt de Mænd, der viede sig til Kirkens Tjeneste, synes de mest fremragende fortrinsviis at have søgt Ansættelse i Danmark.

Den Indflydelse, som Prælaterne tabte ved Reformationen, gik for Øieblikket i Arv til de verdslige Stormænd. I sine fjernere Virkninger blev imidlertid hiin Omvæltning i Kirken fordeelagtig for Middelclassernes Stilling i Samfundet. Disse gjorde efter Reformationen langsomme, men sikre Fremskridt i Oplysning og Dygtighed, og dette maatte igjen drage til Følge for Ligevægten mellem Stænderne. De politiske Fordele af den gradvise Forandring i Samfundets moralske Tilstand tilfaldt imidlertid mindre Geistligheden, der savnede Magtens materielle Grundlag, end

Borgerstanden i Danmark.

Borgerstanden. Denne Stands retlige Stilling forblev imidlertid endog i Danmark den længste Deel af Tidsrummet i Hovedsagen uforandret. Kjøbstæderne stode fremdeles under Borgermestere og Raad, havde ogsaa sine almindelige Borgermøder, men tabte dog noget i administrativ Selvstændighed, idet de i Christian III.s Tid stilledes under Lensherrernes Overtilsyn. Borgerstandens Næringsret hvilede paa de tidligere Grundsætninger. Den havde en, kun ved Adelens Frihed til at drive Handel med Udlændinger og Bønder indskrænket Eneret til denne Næringsvei, og endnu mere udelukkende tilhørte Haandværket Stæderne. Det er ikke destomindre paastaaet, at Fleertallet af de danske Kjøbstæder i dette Tidsrum snarere gik tilbage end fremad. Dette er imidlertid et Spørgsmaal, som neppe er tilstrækkelig udredet og som faaer staae derhen. Derimod er det vist, at Kjøbenhavn i alle Retninger gjorde store Fremskridt. Den blev Kongens sædvanlige Residents og Rigernes Hovedstad. Den var allerede Sædet for deres Universitet og var Hovedstationen for Søværnet, deres bedst udviklede Forsvarsmiddel. De Foranstaltninger, som Regjeringen, især under Chr. IV.s Tid, traf til kunstig Fremme af Byernes Næringsveie, Handelscompagnierne og Monopolerne, Indførselsforbudene og de høie Toldpaalæg paa fremmede Kunstflidsgjenstande, kom fornemmelig Kjøbenhavn til Gode. De skaffede Staden en

ikke ubetydelig Industri og en mangesidig Handelsvirksomhed. Den tiltog derfor baade i Folkemængde, Velstand og Dannelse. Paa samme Tid som Adelens Overvægt og Misbrug af denne til Indgreb i Kjøbstædernes Næring eggede disse til Modstand, fik de i Kjøbenhavns Borgerskab efterhaanden et Brændpunct for Bevidstheden om sit Fælleskab i Interesser og en kraftig Talsmand for sin Villie.

Borgerstanden i Norge.

De norske Kjøbstæders indre Retsforfatning led heller ingen Forandring, som her fortjener at omtales. Men Christian III havde i Grevefeiden ydmyget den mægtigste af Hansestæderne, Lybek, og omsider gjort Ende paa deres Overmagt i de nordiske Farvande. Dette var vistnok til Gavn for alle tre skandinaviske Riger, men fornemmelig for Norge. Hanseaternes langvarige Enevælde i Bergen brødes inden føie Tid, og fra dette Øieblik af begyndte Byens rige Handel at gaa over i norske Undersaatters Hænder. Omtrent samtidigt eller noget tidligere aabnede der sig især for de søndenfjeldske Kjøbstæder i Trælasthandelen en ny Næringskilde, som baade bragte stor umiddelbar Vinding og skabte en norsk Handelsflaade. Men medens de norske Byer sikkerlig vare i stærkere materiel Opkomst end de danske, gaves der uovervindelige Hindringer for, at de kunde erhverve nogen politisk Indflydelse. De vare adskilte ved store Afstande og ikke sjeldent tillige ved indbyrdes Tvistigheder, fremkomne derved, at enhver af dem vilde tilegne sig Eneretten til Handel i Landdistricter, der vare tilgjængelige ogsaa for Nabobyernes Kjøbmænd. De norske Kjøbstadsindvaanere havde saaledes kun en svag Følelse af, at de udgjorde nogen Eenhed. Hver enkelt Kjøbstad dannede sin egen lille Verden, uskikket og utilbøielig til Forbindelse med med de øvrige, opfyldt af Lokalpatriotisme, men uden Sands for det hele Samfunds Tarv. Christiania, der fra sit Anlæg i 1624 var Sædet for Statholderne og for Stændermøderne samt saaledes at regne for Landets Hovedstad, var altfor liden til at kunne spille samme Rolle i Norge, som Kjøbenhavn i Danmark. Bergen indtog i Udførselshandelen, men langtfra i Folkemængde, den første Plads blandt begge Rigers Stæder. Men den laa fjernt fra Norges bedste Bygder,

dens Handel var ved sin Eensidighed lidet skikket til at udvikle en almindelig Dannelse, og den forblev længe i Tænkemaade og Sædvaner en halv tydsk By. Den norske Adel gjorde Kjøbstadborgerne lidet Afbræk i deres Næring. Stod de i spændt Forhold til nogen anden Stand, var det snarere til Bønderne, hvis Næringsfrihed de søgte at indskrænke.

Bondestanden i Danmark.

Den Kamp, der endte med at bringe Chr. III paa Danmarks Throne, var tillige den sidste Bondekrig i dette Rige og hans Seir et afgjørende Nederlag for dets Bondestand, af uberegnelig Betydning for Landets politiske Udvikling. Den nærmeste Følge var, at Bondestanden gik tilbage i økonomisk Selvstændighed og endog led noget Tab i borgerlige Rettigheder. De jordegne Bønders Antal formindskedes, idet stedse flere af dem maatte afstaa sin Jord til Kronen eller Adelen. Den nys omtalte Skik, at Adelsmændene saavidt muligt samlede sit Jordegods, oprettede Herregaarde og paabandt sine nærmestboende Fæstebønder at gjøre Arbeide til disse, forøgede Hoveribyrden over hele Riget. Fæstebønderne ansaaes at skylde sine Jorddrotter en Hørighed og Lydighed, der var af meget ubestemt Omfang, og følgelig meget trykkende, medens de adelige Jorddrotters Birkeret og Hals og Haandsret gave dem Midler nok til i Lovens Former at tvinge deres Bønder til Eftergivenhed. Stavnsbaandet blev vel heller ikke i dette Tidsrum indført i Skaane eller Jylland, men strammedes i de Provindser, hvor det bestod, idet en Fr. af 31 Juli 1542 forbød at give nogen vorned Bonde Kjøbstadborgerskab uden hans Herres Samtykke[1]).

Christian IV.s Forsög paa at forbedre Böndernes Stilling.

Paa at forbedre Almuens Stilling tænktes der sjeldent. Det vigtigste, der i saa Henseende foretoges, var at Chr. III i sine Recesser af 1551 Cap. 9 og 1558 Cap. 42 gjentog det ældre Forbud mod, at Jorddrotterne uden skjellig Grund udsatte Bønderne af de dem tilfæstede Gaarde. Christian IV stræbte vistnok at afskaffe de tungeste Byrder, der paahvilede Almuen, men disse Forsøg faldt uheldigt ud. I 1633 foreslog han saaledes at ophæve Stavnsbaandet. Sagen be-

---

[1]) Danske Mag. Række III, Bind 6, Side 350.

handledes paa en Herredag i Kjøbenhavn Juni 1634, hvor Rigsraadet og en Deel af Adelen vel bifaldt Forslaget, men alene under det Vilkaar, at Samtykke dertil erhvervedes fra alle Standens Medlemmer i de Landsdele, hvor Vornedskabet herskede. Rigsraadet har formodentlig forudseet, at dette Vilkaar ikke lod sig opfylde, og ved den skriftlige Afstemning erklærede virkelig ogsaa 16 af de 38 stemmegivende Adelsmænd sig mod Stavnsbaandets Afskaffelse. Herved var altsaa Kongens Forslag forkastet [1]). Ligeledes var det sandsynligviis Kongens Mening at lette Almuens Kaar, naar han tilbød mod en aarlig Afgift at frafalde Kronens Ret til at kræve tvungne Kjørsler af Selveierbønderne og dens egne Fæstebønder samt at eftergive den disse paahvilende Hoveripligt til Kronens Avlsgaarde. Det første Forsøg hermed anstilledes i Aarene 1623—1625, det andet i Aarene 1635—1637. De mislykkedes som almindelige Foranstaltninger, da Kongen gjorde sig skyldig i det Misgreb at sætte Pengeafgiften høiere, end de ved overdrevne Skattepaalæg og en trykkende økonomisk Lovgivning forarmede Bønder saa sig istand til at vedtage [2]). Hoveriet blev imidlertid afskaffet paa en Deel af de Bøndergaarde, der laa længst fra Sæde- og Avlsgaardene, og det hvad enten disse tilhørte Kronen eller Adelen, men dette skeede ved Overeenskomster for hvert enkelt Tilfælde, og de Arbeidspenge, som det paalagdes Bønderne at svare til Vederlag for Hoverifriheden, ansattes meget høit, til det tre- eller firedobbelte af den aarlige Landgilde [3]).

De norske Bønders Tilstand var aabenbart bedre end de danskes. Selveiernes Antal var forholdsviis meget større. Af Danmarks Jordegods regnes kun en Tolvtedeel, af Norges derimod de to Femtedele at have tilhørt Bondemænd [4]). Bondestanden i Norge.

---

[1]) See en Afhandling i Skandinavisk Litteraturselskabs Skrifter for 1813 Side 30 ff., hvor denne Sags Documenter ere meddeelte.

[2]) Molbechs Chr. IV.s Breve Side 130 og 242, Danske Mag. Række III, Bind 4, Side 139 ff. og 241 ff., Bind 5, Side 17 og Nyerups Chr. IV.s Characteristik, Tillæg Side XVIII.

[3]) Arnt Berntsens Danmarks og Norges frugtbare Herlighed II. 155—157.

[4]) Hist. Tidsk. R. III, B. 2, Side 61—62. Beregningen er dog yderst løs.

Det maa vel herefter antages, at Fleertallet af Bønder ogsaa i Norge vare Leilændinger, skjønt det langtfra var saa overveiende som i Danmark[1]). Men der er ingen Grund til at tro, at Leilændingsgodset i Norge som i Danmark i nogen betydelig Grad udvidedes paa Odelsgodsets Bekostning. Det var Lensherrerne forbudt at kjøbe Gods af Bønderne. Dette Forbud havde fra Begyndelsen af kun til Hensigt at tvinge Lensherrerne til at indkjøbe det Gods, de kunne overkomme, for Kronens Regning, see Kgl. Breve af 21 April 1556 og 10 Juni 1557. Det blev, uagtet flere Gange gjentaget, saaledes i Statholdernes Lensbreve[2]), vistnok heller ikke strengt overholdt, og formodentlig har Kongen desuden undertiden dispenseret derfra[3]). Men det maa dog, især efter at det ved Fr. 29 Juli 1632 var udvidet til et Forbud mod, at Fogderne tilkjøbte sig Odelsgods, sikkerlig have dannet et Værn for Bondens Eiendomsret. Udenfor sine Len havde Adelsmænd vel samme Ret som alle andre til at afkjøbe Bønderne deres Jord, men ogsaa liden Evne til at tvinge dem dertil. Og endelig havde Eierens Slægt en trediveaarig Gjenløsningsret til det Odelsgods, han solgte.

Heller ikke var de norske Leilændingers Stilling saa slet som de danske Fæstebønders. Dette laa ikke deri, at Loven i Norge satte snevrere Skranker for Jorddrotternes Adgang

---

[1]) Durells Opgave, hvorefter der i 1657 skulde gives i Danmark 5291 Selveiere og 40,513 Fæstebønder, i Norge 4799 Odelsbønder og 32,824 Leilændinger (jvfr. Hist. Tidskr. paa anførte Sted Side 46) er for Norges Vedkommende aldeles utroværdig. Sandsynligviis har Durell blandt Odelsbønderne kun henregnet dem, som betalte Odelskat, men denne Skat erlagdes ei af de Bønder, der ikke eiede nogen anden Gaard, end den, de selv brugte, see Skattebreve af 2 Juni 1647 og 20 Dec. 1655 i Ugeblad for Lovkyndighed I, 30 ff.

[2]) Udateret Lensbrev af 1572 (Norske Rigsreg. II. 28), Lensbreve 9 Juli 1577, 25 Marts 1583 og 14 Juli 1588 (det sidste i Norske Samlinger I. 101).

[3]) Christian IV klager over, at Lensherrerne i Norge brugte Kronens Penge til at kjøbe sig Jordegods, istedetfor at indsende dem til Renteriet, Molbechs Chr. IV.s Breve Side 155 1mo (13 April 1624).

til contractsmæssigen at paabinde sine Leilændinger Forpligtelser af hvilkensomhelst Beskaffenhed og Størrelse, tvertimod maa det snarest siges, at Contractsfriheden i denne Henseende var større i Norge end i Danmark. Med Hensyn til Bygsel- eller Indfæstningsummen var der ikke i noget af Rigerne opstillet nogen Indskrænkning. I Norge var Tredieaarstagen og Landskylden bunden til en ved Loven udtrykkelig bestemt Maalestok, medens det er omtvistet, om ikke den danske Jorddrot i mange Forhold kunde betinge sig saa høi Landgilde, han fandt for godt[1]). Omvendt var den for Jordleieren mest byrdefulde Forpligtelse, det tvungne Arbeide, i Norge overladt til Parternes fri Overeenskomst, medens Herremændene i Danmark ikke maatte betinge sig mere Hoveri, end fra gammel Tid sædvanligt. Denne Frihed have de norske Jorddrotter vistnok undertiden misbrugt. Allerede af Recessen 1578 § 3 og K. B. 1 Oct. 1597 seer man, at Bønderne have klaget over, at de forarmedes ved at maatte udgive for høie Bygselsummer, og nogen Tid efter Enevældets Indførelse benyttede Kongen sin Myndighed til at sætte Contractsfriheden Grændser i denne Retning, see Fr. 9 Marts 1684 § 6 og 5 Febr. 1685 §§ 6 og 7. Heller ikke mangler der Exempler paa, at den norske Adel gik sine Bønder for nær ved at paabinde dem for meget Arbeide eller Pengeerstatning for samme. Saaledes seer man af K. B. 31 Januar 1633[2]), at den før omtalte Fr. 20 Juni 1610, der fritog en Deel af Adelens Bønder fra at gjøre Arbeide til Akershuus Slot, endog af den norske Cantsler blev brugt som Paaskud til at forlange mere Arbeide af hans Bønder i Throndhjems Len. Og af samme Jens Bjelkes ovenfor nævnte Memorial af 11 Decbr. 1637 § 7 erfares det, at Bønderne paa en strax i Forveien afholdt Herredag havde klaget over, at Pengeerstatningen for Hoveriet, den saakaldte Arbeidsleie, sattes for høit og derpaa havde faaet den Besked, at dermed skulde forholdes som af Arilds Tid, og efter hvis rigtig Besked, som Adelen for sig kunde have derom,

---

[1]) Hist. Tidskrift VI. 294 ff.
[2]) Budstikken IV. Side 726.

og Bønderne derover ikke at skulle besværes. Men det er dog neppe i nogen Maade tvivlsomt, at de norske Leilændinger langtfra vare saaledes betyngede med det for Bondens Selvstændighed saa trykkende Hoveri, som Tilfældet var med deres danske Standsbrødre. Et Vidnesbyrd herom indeholdes allerede i en fra dette Tidsrum hidrørende Vedtægt for Leilændingernes Ydelse af tvunget Arbeide, der synes at vise, at dette har bestaaet mindre i det for Bondens eget Brug hinderligste Slags, nemlig det egentlige Jordarbeide, end i Vedhugst, Opførelse af Gjærder, Spinding, Væverning og deslige [1]). Det laa ogsaa i Sagens Natur, at Hoveri af det førstnævnte Slags ikke kunde blive saa almindeligt i Norge som i Danmark. Agerbruget var i Norge ofte kun en Binæring. Den større Afstand mellem Sædegaardene og deres underliggende Gods og den kortere Aannetid gjorde det besværligere for den norske Leilænding at møde frem til Markarbeide paa Hovedgaarden, og de ugunstigere Betingelser for Jordbruget det tvungne Arbeide ved samme mindre lønnende for Jorddrotterne. Disse have derfor sandsynligviis ofte foretrukket at kræve større Bygselsum og lettere Hoveri. Og endelig maa det bemærkes, at Stavnsbaandet var ganske ukjendt i Norge, og at Leilændingsforholdet her ikke antoges at medføre den personlige Afhængighed af Jorddrotten som i Danmark. En høist trykkende Byrde, hvorover Almuen ideligt klagede, var den Friskyds, som alle Bønder, hvad enten de vare Selveiere eller Leilændinger, maatte yde ikke alene Kronen, men ogsaa Adelen og dens Tjenere, og som i Følge Stændernes Resolution af 27 April 1643 i Praxis endog udstraktes til Førsel af Varer, der tilhørte Adelen.

Det haardeste Tryk, hvorunder den danske Bondestand led, udgik fra Adelen. De Forpligtelser til Kronen, der paahvilede Almuen i Norge, vare ikke større end i Danmark, men maaskee i sig selv dog de tungeste, selv om de egentlige Skatter sættes ud af Betragtning. De norske Bønder plagedes med tvunget Arbeide til Slottene samt til Kronens og

---

[1]) Arnt Berntsens Danmarks og Norges frugtbare Herlighed II. 166.

Lensherrernes Avlsgaarde. Det befaledes dem at kjøre Tømmer og Ved til den Mængde Sagbrug og Bergværker, Kongerne anlagde og drev for egen Regning, og disse Arbeider paalagdes ikke blot Kronens Leilændinger, men endogsaa, idetmindste i visse Districter, Adelens Leilændinger og Odelsbønderne, hvilke sidste undertiden synes at have maattet levere Tømmer fra sine egne Skove. See herom et Kongebrev 1550 [1]), Art. for Hovedlensherrerne af 1 Marts 1558 § 14, K. B. 20 Sept. 1573, Reces 28 Mai 1574 § 19, K. B. 27 Januar 1575, Reces 1578 § 25, K. B. 5 Mai 1579, 14 Febr. 1582, 26 Aug. 1586, 26 Marts 1587, 15 Aug. 1590, 8 April 1594, 9 Juli og 2 Octbr. 1598, 30 Septbr. 1602, Fr. 20 Juni 1610 og K. B. 30 Juli 1634. Leverancerne og Kjørslerne af Tømmer ophørte imidlertid, eftersom Kronen afhændede sine Sagbrug og Bergværker, og for Hoveriet til dens Avlsgaarde satte Fr. 15 Marts 1633 § 15 og Chr. IV.s Reces af 1643, 3—29 en Grændse, idet de indskrænkede samme til de Avlsgaardene nærmest boende Bønder og Hoveriets Omfang til det sædvanlige.

§ 28.

Stændermøder og Rigsdage [2]).

Rigsdage vare fra först af ikke regelmæssige Institutioner.

Rigsdage eller Stændermøder omtales ikke som nødvendige, hverken i Recessen af 1536 eller Haandfæstningerne. Man har saaledes ikke tænkt sig dem som noget regelmæssigt Ledemod i Statsorganismen. Kongen og Raadet vare efter den Seir, de i Grevefeiden havde vundet over de lavere Stænder, for stærke til at ville dele sin Magt med nogen Rigsdag. Forsaavidt de fandt det hensigtsmæssigt at indhente Raad eller Samtykke hos Stænderne eller nogen enkelt

[1]) Norske Rigsreg. I. 119.

[2]) Om denne Gjenstand meddeles der Oplysninger i tre værdifulde Afhandlinger, een af C. T. Engelstoft i Nyt historisk Tidskrift IV. 99—185 og tvende af F. Hammerich, samme Tidskrift I. 403—469, og V., 340—415, af hvilke især den sidste er vigtig, fordi de færreste af Forfatteren benyttede Documenter, vedkommende de der omhandlede Rigsdage i 1645, 1648 og 1650, ere trykte.

af dem, skeede dette som oftest paa Møder, afholdte provindsviis, eller ved Underhandlinger med de enkelte Stæder eller Herreder. Denne Fremgangsmaade var vel ogsaa for en Deel begrundet i den provindsielle Selvstændighedsfølelse, der endnu overalt gjorde sig gjældende. Selv at en enkelt Stand samledes fra hele Riget, var en Sjeldenhed. Exempler derpaa forekomme imidlertid, endog fra Tidsrummets Begyndelse. Saaledes indkaldtes Borgerstandens Fuldmægtiger til et Møde i 1537, hvor de bevilgede Kongen en Skat, lige med den største, Kjøbstæderne havde erlagt under Grevefeiden [1]). Til Herredagen i 1540 forskreves Fuldmægtiger fra hele Danmarks Borgerstand for at underrette Kongen og Raadet om, hvilke Forandringer de til Kjøbstædernes Opkomst ønskede i Lovgivningen. Standen optraadte dog neppe ved denne Leilighed som en Heelhed. Der indgaves nemlig særskilt Forestilling fra hver enkelt Landsdeels Kjøbstæder. En Frugt af disse Forhandlinger var Recessen af 21 Oct. 1540. Men denne Lov siges kun at være besluttet af Kongen og Raadet. Derimod forkynder Reces 6 Decbr. 1547 sig at være besluttet og samtykt af Konge, Raad, Adel og Indbyggere. Den udkom paa en Tid, da der holdtes Herredag i Kjøbenhavn og har altsaa formodentlig været forelagt dem, der indfandt sig ved samme. Tilstrækkelig Grund til at tro, at der dengang har været indkaldt en formelig Rigsdag, er der ikke.

Provindsielle Stændermöder.

Nogle af Stænderne havde Ret til at holde aarlige provindsielle Forsamlinger eller Landemoder. For Adelen var dette bestemt ved den fyenske Adels Vedtægt af 1547, Cap. 18 og 19, og den jydske Adels Vedtægt af 29 Mai 1552 [2]). Ved Forordningen for Skaane af 29 September 1546 lovede Kongen at forordinere nogle af Rigsraadet til hvert Aar at samles med Fuldmægtiger fra Borgerskabet i Skaane, Halland og Bleking at overveie, hvis Brøst som fandtes paa Kjøbmandskab og anden Deel [3]), og i Privilegierne for de fyenske Kjøbstæder af 28 November samme

[1]) Danske Mag., Række III., Bind 6, Side 140.
[2]) Krag Chr. III.s Hist. II. 203 og III. 113.
[3]) Sammesteds II. 175.

Aar indtoges en lignende Forskrift[1]). Geistlighedens aarlige Møder synes derimod ikke at have havt et stændersk, men et reent embedsmæssigt Præg, idet de mødende Medlemmer ingen Fuldmagt havde fra sine fraværende Standsbrødre[2]). Vedkom en Sag samtlige Stænder og Kongen vilde høre deres Mening, forelagdes den dem, enten paa de almindelige Landsthing eller paa Stændermøder for de særskilte Provindser. Saaledes blev den førnævnte Forordning af 31 Juli 1542 om, hvorvidt Stavnsbaandet ophørte for dem, der fik Borgerskab, given paa Sjællands Landsthing.

Da Kongen og Raadet i 1569 ikke længer vovede paa egen Haand at udskrive Skatter af det ved Syvaarskrigen udtømte Land, berammede han ved Skrivelse af 20 April et Møde i Viborg af Jyllands og Fyens Stænder og forelagde dem Valget mellem den uhæderlige Fred, Sverige tilbød, eller at fortsætte Krigen og bevilge Skatter. Stænderne valgte det sidste som det mindste Onde. I dette Samtykke af Stænderne i Rigets vestlige Halvdeel have Kongen og Raadet fundet Støtte nok til at udskrive Skatter af hele Riget uden at tage Stænderne i Skaane og Sjælland paa Raad derom[3]). Næste Aar bragte ny Finantsnød. Det havde nok ogsaa denne Gang egentlig været Kongens Agt at underhandle med Stænderne paa Provindsmøder. Men han var forhindret fra personlig at indfinde sig ved saadanne og efter hans egen Forklaring var det af denne Grund, han indkaldte en almindelig Rigsdag. Den kom sammen i Kjøbenhavn den 26 Februar 1570. Ligesom ved det Aaret forud afholdte jydske Stændermøde har der formodentlig ogsaa paa denne Rigsdag været forhandlet ikke blot om, hvorledes de fornødne Skatter skulde tilveiebringes, men ogsaa om Øieblikkets Hovedspørgsmaal, hvorvidt Krigen skulde fortsættes eller ei[4]).

Sammenkaldelsen af den danske Rigsdag 1570 foranlediges ved en Tilfældighed.

---

[1]) Fyenske Actstykker I. 2—4.

[2]) Nyt hist. Tidskr. IV. 126 og 166.

[3]) Jacobsen, Skattevæsenet under Chr. III. og Fr. II., Side 80—81 og 202—206, hvor Documenterne findes.

[4]) Indkaldelsesbrevene af 22 Januar og Skattebrevene af 4 og 12 Marts 1570 findes i Jacobsens ovennævnte Skrift, Side 206—218. En samtidig Optegnelse i Suhms Samlinger, Bind II. Hefte 3,

Dette var den første egentlige Rigsdag, som vides at være afholdt siden 1536. At Stænderne denne Gang sammenkaldtes til fælles Møde for hele Riget, var imidlertid kun en Tilfældighed, og Mødet efterfulgtes derfor heller ikke paa meget lang Tid af nogen ny Rigsdag. Frederik II.s senere Regjering og Formynderstyrelsen foruroligedes hverken af fremmede Feider eller af indre Tvistigheder. Forsaavidt nogen anden Corporation end Rigsraadet blev spurgt, foregik det paa samme Maade som før 1570. Sandsynligviis har endogsaa dette kun sjeldent fundet Sted. Adelen tilkaldtes vistnok til Herredagene i Odense 1580 samt i Antvorskov og Roeskilde 1588. Derimod maa Borgerskabets aarlige Provindsmøder være gangne af Brug. Thi da Christian IV i 1604 paa egen Haand berammede saadanne, for Fyens Borgerskab til Bogense, for Jylland til Horsens [1]), saa vakte dette hos den jydske Adel en levende Frygt for, at Kongen søgte Borgernes Hjælp til at faa dens Privilegier indskrænkede. Adelen underrettede strax Rigsraadets Medlemmer i de forskjellige Landsdele om Kongens Forehavende og formaaede dem til at indfinde sig hos ham. Til at styrke Adelens og Raadets Mistanke har det udentvivl bidraget, at Kongen, uagtet han ingen saadan Hensigt skal have havt, som de tiltroede ham, ikke havde forordnet nogle af Rigsraaderne, men derimod sin Secretær i det tydske Cancelli, Dr. Jonas Charisius, til at lede Borgermødernes Forhandlinger. Det var imidlertid ei alene mod denne Tilsidesættelse af Lovens Forskrifter, men mod selve Mødernes Afholdelse, Rigsraadet gjorde Kongen Forestillinger. Og at disse have været af en meget alvorlig Beskaffenhed, kan man slutte deraf, at han, tiltrods for sin Vrede over, at Rigsraadet havde vovet at forsamle sig uden hans Befaling, og tiltrods for det ydmygende i at afsige de allerede berammede Møder, maatte bekvemme sig til at give efter. Ifølge sin egen Erklæring har han ogsaa senere flere Gange forgjæves gjort Forsøg paa at kalde disse Møder til Live [2]).

Christian IV.s Forsög paa at kalde Borgerstandens aarlige Provindsmöder til Live.

Side 4 udtaler sig dog, som om Forhandlingerne ikke kom til at omhandle alt, hvad man havde ventet.

[1]) Fyenske Actstykker I. 83, Slange 203—204.

[2]) Nyt. hist. Tidskr. V. 361.

Bedre Held til at sætte sin Villie igjennem havde Kongen i 1608 i en vigtigere Sag. Det lykkedes ham nemlig dengang at faa en Rigsdag sammenkaldt i Anledning af hans ældste Søns Valg til Thronfølger. Dansk Rigsdag 1608 i Anledning af Thronfølgervalget.

Efter Recessen af 1536 § 13 tilkom det, som allerede bemærket, alene Rigsraadet at vælge Thronfølger. Beslutningen om Frederik II.s Valg var imidlertid indtagen i selve denne af samtlige Stænder besluttede Reces, og Rigsraadet havde i 1580 tilladt Adelen at deeltage i Christian IV.s eget Valg, see Reverset af 24 April 1580 [1]), hvor det siges, at han var udvalgt, keiset og kaaret af Raadet og bevilget og samtykt af Adelen. Christian IV savnede saaledes ikke al Støtte for sin Paastand, naar han i 1608 fordrede, at Sønnens Valg skulde foregaa paa en Rigsdag. Rigsraadet nærede imidlertid Betænkeligheder herved og indrømmede først Kongens Fordring, efterat han havde afgivet en Forsikring om, at Stændernes Indkaldelse ikke skulde komme „Adelens Privilegier" til Forkrænkelse [2]). I en noget yngre Beretning siges de ufrie Stænder at have indskrænket sig til at bifalde Raadets og Adelens Valg [3]). Ligeledes tyder Udtryksmaaden i det til Rigsraadet og Adelen udstedte Revers af 25 Mai 1608 nærmest paa, at det alene var dem, der deeltoge i Valget [4]). Men paa den anden Side omtaler Reverset til Borgerstanden af 25 Mai 1610 [5]) dennes Fuldmægtiger og Indkaldelsesbrevet til den norske Hylding af 3 Januar samme Aar alle danske Stænder som Vælgere. Hvorledes det nu end hermed forholdt sig, saa har den Sætning, at Thronfølgervalg alene kunde foregaa paa Rigsdag, fra dette Tidspunct af været betragtet som urokkelig. Den blev hverken ved Frederik III.s Valg i 1648 eller Christian V.s Valg i 1650 dragen i Tvivl. Derimod gjorde Raadet fremdeles Paastand paa at være i Besiddelse af den egentlige Valgret [6]). Denne Paastand mødte Kamp om Retten til at deeltage i Kongevalgene.

---

[1]) Danske Geheimearkivs Aarsber. II. 101.
[2]) Slange 241.
[3]) Lyschanders Christian V.s Udvælgelseshistorie Side 35 ff.
[4]) Geheimeark. Aarsb. II. 109.
[5]) Fyenske Actstykker II. 13.
[6]) Nyt hist. Tidskrift V. 376.

imidlertid i 1648 bestemt Indsigelse ikke blot fra Adelen, men ogsaa fra Geistligheden, hvis Ordfører erklærede, at samtlige Stænder formeente sig at have deres Vota udi Valget og ikke at være forbundne til alene at samtykke den, hvem Raadet vilde udvælge. Dette maatte ogsaa finde sig i at modtage Valgbreve saavel fra Geistligheden og Borgerstanden som fra Adelen. Vel udstedte det senere, den 9 Mai, en Indkaldelse til Hyldingen og en Skrivelse til de norske Stænder, hvori det sagde, at Kongen var udvalgt og kaaret af Danmarks Riges Raad og Ridderskab og samtykt af Geistlighed og Borgerskab [1]), hvilke Udtryk ogsaa bruges i Fred. III.s foreløbige Hdf. af 8 Mai og den endelige Hdf. af 6 Juli. Ligeledes forsøgte det ved Rigsdagen 1650 at gjøre sin og Adelens udelukkende Ret til den egentlige Udkaarelse gjældende. Men i Gjerningen erkjendte det atter Geistlighedens og Borgerstandens Stemmeret ved Valget. Denne vandt altsaa omsider fuld praktisk Gyldighed, og herved havde de uadelige Stænder erhvervet den politiske Rettighed, der i ethvert Valgrige under fortsat Udvikling tilsidst maa vise sig at være den vigtigste af alle [2]).

Rigsdagens Indkaldelse i 1608 i Anledning af Thronfølgervalget danner derfor et Vendepunct i Institutionens Historie, om end Virkningerne deraf ikke strax kom tilsyne. Endnu i 1615 forklarede Cantsleren Christian Friis den svenske Rigsraad Johan Skytte, at Stænderne kun mødte paa Rigsdagene i Anledning af de Retstrætter, nogen af deres Medlemmer havde indstævnt for Kongen og Rigsraadet som Domstol, og at de forøvrigt intet andet havde at bestille der end at hylde og sværge Kongen [3]). Men denne Fremstilling passede bedre til Sagen, som den havde været, end som den var. Hvor godt Raadet allerede dengang var sig bevidst, at den høieste Magt i de allervigtigste Sager og under de farligste Omstændigheder maatte være at søge hos en

---

[1]) Hübertzs Actstykker vedkommende Aarhuus II. 125. Saml. til N. F. Sprog og Hist. I. 13—15.

[2]) Jvfr. Side 360 ovenfor.

[3]) Nyerups Chr. IV.s Characteristik Side 47.

Rigsdag, fremgaaer af det Svar, det netop i de samme Dage gav Kongen, da han begjærede, at det vilde træffe Foranstaltning til at forsørge hans yngre Sønner efter hans Død. Rigsraadet tilkjendegav nemlig Kongen, at en saadan Anordning var saa ukjendt, at det ikke kunde indlade sig derpaa uden Rigets Stænders Samtykke [1]). Uagtet Kongen hertil bemærkede, at han ingen Tvivl bar til „de ærlige Folk, Danmarks Riges Stænder“, sammenkaldte han dem dog ikke, men søgte ved fornyede Forestillinger at bevæge Rigsraadet til at bevilge en passende Sum Penge.

Christian IV.s Utilböielighed til at sammenkalde Rigsdage.

Mange Kjendsgjerninger fra Christian IV.s første Regjeringstid vidne om, at der var indtraadt en stærk Spænding mellem Kongen paa den ene Side, Rigsraadet og Adelen paa den anden. Under saadanne Omstændigheder pleier en Konge ved Forholdene at være henviist til de ufrie Stænder som sine bedste Støtter. Man skulde altsaa vente, at Chr. IV havde stræbt saa ofte som muligt at faa sammenkaldt Rigsdage, eller i alt Fald Stændermøder provindsviis. Dertil findes der imidlertid intet Spor. I de sytten Aar, som forløb mellem 1608 og 1625 afgjordes alle Sager enten af Kongen alene eller af ham og Raadet i Forening, ved enkelte Leiligheder med Tilkaldelse af Adelen [2]). End ikke under Krigen med Sverige 1611—1613 sammenkaldtes Stænderne enten til Rigsdag eller Provindsmøder. Krigen gik i det hele saa heldigt for Danmark, at Kongen og Raadet ikke følte sit Herredømme over Rigets indre Anliggender rokket. I Krigen mod Tydskland 1625—1629 kom derimod Danmark i saa stor Fare, at Kongen og Rigsraadet ikke længere dristede sig til at handle paa egen Haand. Men det synes fornemmelig at have været Rigsraadet og Adelen, ikke Kongen, som dreve paa at faa Stænderne indkaldte. Maaskee allerede i 1625 og i ethvert Tilfælde i 1626 vare Stænderne forsamlede, enten hver for sig eller provindsviis, raadsloge om Forsvarsvæsenet og bevilgede Skatter. Det var Kongen, som denne Gang lod dem indkalde [3]). Derimod er det sikkert,

Danske Stændermöder og Rigsdage under Krigen 1625—1629.

[1]) Molbech Chr. IV.s Breve, Side 32—33.
[2]) Saaledes maaskee ved Herredagen i Antvorskov 1618, Slange 404.
[3]) Suhms nye Saml. I. 206—207.

at det var Raadet, som i 1626 tog Initiativet til at faa en Rigsdag sammenkaldt [1]). Nogen saadan blev imidlertid ikke afholdt i dette Aar, thi efter at Kongen havde tabt Slaget ved Lutter am Barenberg, og Faren saaledes bleven overhængende, paalagde Rigsraadet af egen Magtfuldkommenhed de fornødne Skatter. I 1627 kom omsider Rigets Stænder virkelig sammen til Rigsdag, først i Odense i Februar Maaned [2]) og desuden i December i Kjøbenhavn, idetmindste den sidste Gang efter Adelens og Rigsraadets Begjæring [3]). Om Forhandlingerne paa disse Rigsdage haves der, saavidt vides, kun yderst sparsomme Efterretninger. De synes at have indskrænket sig til at bevilge Skatter og raadslaa om Forsvarsvæsenet. Noget Spor til at politiske Brydninger have fundet Sted ved disse Leiligheder, gives der ikke.

Kampen mellem Adelen og Middelclasserne begynder. Borgerskabets Möder 1629.

Strax efter Krigen begyndte derimod de første Tegn at vise sig til den Kamp mellem Middelclasserne og Adelen, der senere ledede til Forfatningens Omstyrtelse. Den 9 August 1629 samlede Befuldmægtigede fra en Deel af Jyllands Borgerskab sig, som det lader til, af egen Drift i Viborg og indgave et Andragende til Kongen om Landets ulykkelige Tilstand, om Adelens slette Forhold under Krigen samt om de fordærvelige Følger for Rigets Sikkerhed og øvrige Undersaatters Velvære, dens Privilegier medførte. Kongen modtog Andragendet naadigt og tillod Borgerskabet at holde en ny Forsamling for punctviis at begrunde og udvikle sine Klager. Paa et Møde i Rye den 19 October samme Aar forfattede Borgerskabets Fuldmægtiger en ny Forestilling, men ligesom de ikke selv forstode at paapege noget virksomt Middel til at afhjælpe de Samfundsonder, over hvilke de ankede, og navnlig ikke forlangte Sammenkaldelsen af nogen Rigsdag, saaledes beram-

---

[1]) See Rigsraadets Forslag i Skr. af 16 og 18 Juni, Nyt hist. Tidskr. I. 453, og Kongens Skr. af 28 Juni, hvori han samtykker, Molbechs Chr. IV.s Breve, Side 240.

[2]) Suhm paa anførte Sted. Danske Mag. Tredie Række Bind 4, Side 68—71.

[3]) Danske Mag. Række III. Bind 4, Side 66, Molbech Chr. IV.s Breve, Side 279, Nyt hist. Tidskr. IV. 151—152.

mede Kongen heller ikke ved denne Anledning nogen saadan. En Rigsdag afholdtes vel i 1631. Kongen behøvede nemlig dengang en betydelig Pengesum til Indkjøb af den Grund, paa hvilken Fæstningen Christianspriis blev opført. Han opfordrede da Rigsraadet til enten paa egen Haand at bevilge de fornødne Midler eller at indkalde Stænderne [1]), og Rigsraadet valgte det sidste. Men hverken Kongen eller Borgerstanden bragte ved denne Leilighed de jydske Kjøbstadmænds Klager paa Bane. Nogle Foranstaltninger til at forbedre Jyllands øconomiske Tilstand vare i Mellemtiden trufne eller i Begreb med at træffes, men i det store taget forbleve hine Besværinger uafhjulpne. Da baade Kongen og Borgerstanden saaledes gave tabt, vandt Adelen Mod. Paa Herredagen i 1632 anklagede den jydske Adel Borgerne for den Maade, hvorpaa de i 1629 vare optraadte. Det Medhold, disse havde faaet af Kongen, beskyttede dem vel for en Domfældelse, men ikke deres Ledere for senere hemmelige og aabenbare Forfølgelser fra Adelens Side [2]). Rigsdagen 1631.

Hermed var Kampen udsat for længere Tid. Seiren var foreløbigt tilfalden Adelen. Der fandtes sikkerligen ikke saa faa, der indsaa og harmedes over, at denne Stand forsømte de Forpligtelser, hvis Opfyldelse skulde danne Vederlaget for de store Rettigheder, den nød. Men det var vanskeligt og farligt at forsøge paa at udbrede en saadan Anskuelse. Den offentlige Discussion var lænkebunden. Christian III.s Kirkeordinants (Blad 74—75) paabød Censur ligesaavel for politiske som for religiøse Skrifter. Mod Aviser, der begyndte at udgives i Christian IV.s Regjering, anvendtes denne Tvang i fuldeste Mon [3]), og Skrifter, der angrebe Adelsvældet, paadroge sine Forfattere strenge Straffe. Selve Ytringsfriheden paa Rigsdage og i andre Stændermøder var, som Adelens nysnævnte Anklage paa Herredagen 1632 viser, ingenlunde uanfægtet. Borgerstanden, hvor Fiendskabet mod Adelen var størst eller i alt Fald mest fremtrædende, manglede po- Grundene til Adelens foreløbige Seir.

[1]) Nyt hist. Tidskr. IV. 153—154.
[2]) Suhms nye Samlinger I. 209—221.
[3]) Nyerups Afhandling i Skand. Selskabs Skrifter for 1805 Bind I., Side 228 ff.

litisk Erfaring og parliamentarisk Øvelse. Det var derfor endnu altid Adelen, ikke de ufri Stænder, som raadede paa Rigsdagene. Der gaves maaskee dem, der anede, at Adelens Evne til at forsvare sin Stilling mod et alvorligt Angreb var i Færd med at svigte, og hvis Kongen hyppigere havde sammenkaldt Rigsdage og ledet deres Forhandlinger med Klogskab, vilde dette rimeligviis efterhaanden være kommet tilsyne. Men paa de Egenskaber, der udfordredes til at stille sig og forfølge et saadant, fjernere liggende Maal, skortede det Christian IV.

Rigsdagene 1638 og 1645. Ny Rigsdag afholdtes ikke førend i 1638. Den samledes i Odense for at bevilge Skatter til Underhold af en Hær i Holsteen og til andre Foranstaltninger mod den truende Krigsfare. Den synes efter en Skik, som vandt mere og mere Indgang at være forberedt ved Afholdelse af Stændermøder i Provindserne [1]). Vigtigere vare de Stændermøder, der foranledigedes ved den i Slutningen af 1643 udbrudte Krig med Sverige. Adelen forlangte allerede den 1 Marts 1644, at Stænderne skulde sammenkaldes [2]). Kongen synes ogsaa nu at have været lidet stemt for Afholdelsen af en Rigsdag, men har givet sit Samtykke til Stændernes Sammenkaldelse provindsviis, idetmindste var Adelen og Superintendenterne samt sandsynligviis Borgerskabet samlede i Veile den 31 August for at raadslaa om Landets Forsvar og bevilge Skatter [3]). I det paafølgende Aar stod imidlertid en Rigsdag ikke længere til at undgaa. Da Sverige under Forhandlingerne om Freden havde forlangt nogle af Danmarks Provindser, søgte de danske Commissærer at slippe derfra ved at fremsætte den Paastand, at Kongen behøvede Stændernes Samtykke til Afstaaelsen [4]). Og under enhver Omstændighed var disses Medvirkning fornøden til med Kraft at fort-

---

[1]) See Brev fra Kjøbenhavns Fuldmægtiger i Nyt hist. Tidskr. I. 457. Om hvad Stænderne bevilgede, see Saml. til N. Folks Sp. og Hist. III. 416.

[2]) Nyt hist. Tidskr. I. Side 431.

[3]) See Kongens Indkaldelsesbrev og Stændernes Resolutioner i Fyenske Actstykker II. 114—117.

[4]) Slange 1337.

sætte Krigen. Kongen stræbte imidlertid ogsaa denne Gang at faa Sagen afgjort paa Provindsmøder, og indkaldte saadanne, først i Mai for at faa Skatter bevilgede og Landforsvaret ordnet [1]), dernæst formodentlig efter nyt Tryk fra Rigsraadet, til St. Hanstid. Paa de sidste Møder opfordredes Stænderne til at erklære sig over Sveriges ubillige Fordringer og om, hvorvidt Krigen skulde fortsættes. Stænderne i Sjælland, som sandsynligviis have deelt Rigsraadets tidligere udtalte Anskuelse [2]), at det var nødvendigt at slutte Fred paa hvilkesomhelst Vilkaar, men dog ikke ligefrem vilde paatage sig Ansvaret for en saadan Beslutning, skjøde Sagen fra sig og ind under Kongens og Raadets Afgjørelse. Adelen fremkom for det Tilfælde, at Krigen skulde fortsættes, med flere Forslag til at reise Penge og væbne Folket. For det Tilfælde, at der blev sluttet Fred, forlangte den Samlingen af en Rigsdag, til hvilket Forslag ogsaa Rigsraadet sluttede sig [3]). Rigsdagen afholdtes i Kjøbenhavn fra 11 August til midt i September 1645 og var den vigtigste, som hidtil havde fundet Sted siden 1536. I Mismod over den Riget overgangne Ulykke og i Følelsen af sin Afmagt opgav Kongen ethvert Forsøg paa at lede Stændernes Forhandlinger. Han opfordrede dem kun i de almindeligste Udtryk til at fremsætte Forslag om, hvorledes han selv kunde faa nok til sin Underholdning og sit Tilgodehavende af Riget dækket, Regjeringen føres Gud til Ære og den menige Mand til Gode, samt Forsvarsvæsenet bringes paa en tilfredstillende Fod. Baade Adelen og Borgerstanden fremkom med sine Forslag og bevilgede betydelige Skatter, men først efter at de havde aftvunget Kongen og Raadet en Deel Indrømmelser vedkommende Rigets Styrelse. Af disse ere Indskrænkningen i Kongens Ret til at vælge Rigsraader og Indførelsen af Landcommissærer allerede omtalte. Desuden erholdt baade Adelstanden og Borgerstanden Ret til under Landcommissærernes Forsæde at holde aarlige Landemoder. Borgerstanden fik

[1]) Fyenske Actstykker II. 126—128.
[2]) Slange 1331—1332.
[3]) Nyt hist. Tidskr. V. 344—347.

tillige Indkvarteringsfrihed og Tilsagn om, at et af de i 1629 fremsatte Forlangender, paa hvilket den havde lagt fortrinlig Vægt, nu skulde blive opfyldt, nemlig at de Stæder, som havde tabt noget af sine Privilegier, skulde erholde det tilbage [1]). Baade Adelen og Borgerstanden gjorde senere hyppigt Brug af sin Ret til at holde Landemoder [2]).

Rigsdagene 1648. I 1648 afholdtes tvende Rigsdage. Paa den første, der varede fra 18 April til 7 Mai, handledes der ikke blot om Kongens Valg, men ogsaa om Indholdet af hans Haandfæstning. Stænderne fravege denne Gang den Forretningsorden, der i 1615 havde skaffet deres Villie Indgang. De traf først sin Beslutning om den vigtigste foreliggende Sag, nemlig Kongevalget og berøvede sig derved Evnen til at gjøre sit Tarv og sine Ønsker gjældende under Haandfæstningens Affattelse. Anden Udvei stod dem imidlertid neppe aaben, hvis de vilde undgaa, at Rigsraadet overeenstemmende med den ældre Skik tog Valget i sin egen Haand. Geistligheden nøiede sig med at udtale sine Ønsker i selve Valgbrevet. Borgerstanden forlangte i sit Valgbrev kun Fornyelsen af sine Privilegier. Forøvrigt synes den at have stolet paa et Tilsagn, som Adelen uopfordret havde givet om at varetage dens Tarv. Adelen fremkom ogsaa med Forslag om flere vigtige Tillægsbestemmelser til den nye Haandfæstning og drev det dertil, at Rigsraadets Udkast til samme blev den forelagt til Betænkning [3]). Nogen sand Indflydelse paa Haandfæstningens Indhold fik Adelen imidlertid ikke. Borgerskabets Ønsker, der fornemmelig maa have gaaet ud paa, at det i 1645 givne Løfte om Gjenoplivelsen af de gamle Privilegier maatte blive opfyldt, lodes fuldstændigt upaaagtede. De gjentoges vel paa den anden i 1648, i Anledning af Hyldingen indkaldte Rigsdag, men uden bedre Udfald. Om denne Rigsdag er der forøvrigt intet at mærke [4]).

Rigsdagen 1650. Paa den i Anledning af Christian V.s Valg til Thronfølger udskrevne Rigsdag, der afholdtes i Juli 1650, bragtes

[1]) Sammesteds 347—364.
[2]) Sammesteds 364—368.
[3]) Sammesteds 368—388.
[4]) Sammesteds 389—392.

ogsaa en anden vigtig Sag paa Bane. Kongen opfordrede nemlig Stænderne til at gjøre Udvei til Dækkelse af Kronens Gjæld, der var stegen til en ængstende Høide. Hans Ønske var, at Midler dertil skulde tilveiebringes ved en Consumtionsafgift og ved en midlertidig Ophævelse af Adelens Accisefrihed. Men ligesom denne Plan strandede paa Rigsraadets Modstand, saaledes viste Rigsdagen sig uvillig til at tage Sagen i sin Heelhed under Behandling. Man indskrænkede sig til den egennyttige Foranstaltning at give en Deel af de indenlandske Creditorer, der fandtes baade blandt Adelen og Borgerskabet, Fyldest ved Udlæg af Kronens Gods [1]).

Skjønt alle og ikke mindst Raadet havde en Følelse af, at Riget befandt sig i en uholdbar Stilling, indkaldtes i de følgende syv Aar ingen Rigsdag. Stænderne vare vistnok ikke uden Indflydelse paa Styrelsen, men det var atter alene paa Provindsmøder, de raadspurgtes [2]). Først da der blev alvorlig Tale om at paaføre Sverige Krig, valgte man den tilforn ukjendte Fremgangsmaade at indhente Stændernes Formening, forinden Krigen begyndtes. Disse samledes da først i Provindsmøder, hvor Rigsraadet til foreløbig Overveielse lod fremlægge en vidtløftig Udvikling af de Farer, der truede Riget, og de Foranstaltninger, der agtedes trufne til dets Forsvar [3]). Derpaa mødte Stænderne den 23 Februar 1657 paa Rigsdag i Odense. I Formen synes de her vistnok blot at have fattet Beslutning om extraordinære Skattepaalæg [4]). I Virkeligheden afgjorde de tillige det skjæbnesvangre Spørgsmaal, om man skulde begynde Krigen.

Rigsdagen 1657.

Baade Adelen og Borgerskabet vare til alle Tider anerkjendte som Rigsstænder og afgave som saadanne Møde paa alle Rigsdage og Fællesforsamlinger af Stænderne for en enkelt Provinds.

Hvem der afgav Møde ved de danske Rigsdage og Stænderforsamlinger.

Af Adelen indkaldtes i Tidsrummets første Deel i Almindelighed samtlige dens voxne mandlige Medlemmer og

[1]) Sammesteds 399—404.
[2]) En Fortegnelse over et ikke ubetydeligt Antal saadanne Møder i hine Aar meddeles i Hist. Tidskrift Række III. Bind 2, Side 88.
[3]) Beckers Samlinger til Fr. III.s Hist. I. 145—151.
[4]) Sammesteds 447 og 173—175.

ligeledes de adelige Enkefruer, der dog kun mødte ved Fuldmægtiger. Saa omfattende vare f. Ex. Indkaldelserne til det jydske Stændermøde i 1569 og Rigsdagen i 1570. I de senere Provindsmøder har fremdeles hele Provindsens Adel været berettiget til at deeltage. Derimod blev det fra 1608 af Skik, at Standen paa Rigsdage, der ikke indkaldtes til Hylding, repræsenteredes ved Fuldmægtiger, valgte paa de forudgaaende Provindsmøder, og hvis samlede Antal ikke var særdeles stort. Dette foresloges saaledes i 1626 af Rigsraadet bestemt til 12 og udgjorde i 1645 omtrent 20, paa Valgrigsdagen 1648 33, men i 1650 maaskee noget mere.

Borgerstanden mødte baade paa Provindsmøderne og paa Rigsdagene altid ved Fuldmægtiger, i Almindelighed een Borgermester og een eller to Raadmænd, og ved Hyldingsrigsdagen 1648 tillige een Borger fra hver Kjøbstad. Disse Fuldmægtiger valgtes formodentlig af Borgemestere og Raad. I 1626 vilde Rigsraadet kun tilstede de større Kjøbstæder Ret til at sende særskilte Repræsentanter.

Geistligheden indkaldtes i Tidsrummets Begyndelse, førend den var bleven anerkjendt som Rigsstand, neppe til andre Stændermøder end ved Hyldingerne [1]). Først paa det jydske Stændermøde i 1569 og Rigsdagen i 1570 fik Geistlige Plads som Repræsentanter for sin Stand, men toge maaskee endnu ikke Deel i andre Overlægninger end om de Skatter, denne skulde udrede. I Hyldingen 1580, der foregik provindsviis, saavelsom i alle senere Rigsdage deeltog Geistligheden som Rigsstand. Den udgjorde imidlertid egentlig ingen samlet Corporation, men bestod af mindst tre Afdelinger, den egentlige Geistlighed, Universitetet og Capitlerne, hvortil senere kom Sorø Akademi. Hver af disse Afdelinger havde ikke alene sine særskilte Repræsentanter, men har som oftest optraadt uafhængigt af de øvrige og fattet Beslutninger for sig selv. Grunden hertil laa deels deri, at deres Indtægter vare ueensartede, saaledes at Maalestokken for deres Beskatning maatte blive forskjellig, deels vel ogsaa deri, at de ikke havde ligestor Skattefrihed. Geistligheden repræsenteredes i 1569—70

---

[1]) Larsens samlede Skrifter I. 1. 371—372.

af Superintendenterne og Herredsprovsterne, en Præst fra hver Kjøbstad og een eller to Præster fra hvert Herred, men ved senere Leiligheder undertiden (Valgrigsdagene 1648 og 1650) kun af Superintendenterne og Provster. Universitetet og Capitlerne sendte et vilkaarligt Antal Deputerede. Til Valgrigsdagen sendte Universitetet 4, Capitlerne 12.

Som Fuldmægtiger for Bondestanden indkaldtes baade til det jydske Stændermøde i 1569 og til Rigsdagen i 1570 Herredsfogderne samt i 1569 fire, i 1570 to Bønder af hvert Herred. Derimod kan det ikke af Kilderne med Bestemthed erfares, om Bønderne have deeltaget i Rigsdagen 1608, og i 1626 opstod der Tvivl, om de „skulde regnes for en Stand og med de andre forskrives", hvilket Spørgsmaal forelagdes Kongen til Afgjørelse. Kongen har formodentlig besvaret det bekræftende, thi i sit Udkast af 18 Juni 1626 opfører Rigsraadet Bønderne som en af de Stænder, der skulde indkaldes, men dog paa en saadan Maade, at det kun var i Skinnet, de vilde have faaet nogen Repræsentation. De skulde nemlig ikke samles til Valg af Deputerede, hvorimod Herredsfogderne efter Fuldmagt fra Lensherrerne skulde afgive Møde ved Rigsdagen paa Bondestandens Vegne. Ved Hyldingen 1648 mødte foruden Herredsfogderne ogsaa nogle Bønder, ligeledes maaskee paa Rigsdagen i 1657. Paa Rigsdagene i 1645, i April 1648 og i 1650 synes Bondestanden ei at have mødt. Spørgsmaalet er forøvrigt temmelig ligegyldigt, thi noget Spor af politisk Virksomhed fra dens Side findes der ikke engang ved de Leiligheder, hvor den har havt Fuldmægtiger, tagne af dens egen Midte.

Ved Rigsdagene mødte alle Stænder paa samme Tid og paa samme Sted, men hver Stand forhandlede og besluttede særskilt. Heller ikke blev enhver Sag forelagt samtlige Stænder. Dette fandt kun Sted, naar den ligefrem angik dem alle. Var dette ikke Tilfældet, behandledes Sagen kun af den Stand, for hvem den umiddelbart drog til Følge. Det kan dog ikke siges, at Rigsdagen kun i Navnet var en Eenhed, thi ligesom Stænderne stundom underhandlede med hverandre, deels gjennem Deputationer fra den ene Stand Forretnings-ordenen.

til den anden, deels gjennem Fællesudvalg, saaledes henvendte Kongen sig ofte til dem undereet.

Hvorvidt Fleertallet bandt Mindretallet.

Det var i alt Fald ikke ubetinget Regel, at Fleertallet inden hver enkelt Stand bandt Mindretallet. Hverken Adelstanden eller Universitetet kunde ved Fællesbeslutning paalægge sine Medlemmer nogen Skat. Man maatte opfordre hvert enkelt af disse til at erklære, hvad han vilde yde. Ligesaa uforbundet af Fleertallet var vistnok Mindretallet i enhver anden Sag, hvor der gjaldt at fatte nogen Beslutning, som rørte Standens Privilegier. I Sammenhæng hermed stod det, at den, der fremmødte i Egenskab af Fuldmægtig for andre, ikke kunde forbinde disse videre, end hans Fuldmagt gik, og dette antoges ikke blot om Fuldmægtiger for priviligerede Personer, men ogsaa om Præsternes og Kjøbstædernes Rigsdagsmænd. Heri laa udentvivl Grunden til den forhen omtalte Skik, at Rigsdage forberededes ved Afholdelsen af Landemoder. Paa disse Forsamlinger have Adelsmænd og Præster ikke blot valgt sine Fuldmægtiger, men ogsaa raadslaaet om Indholdet af deres Fuldmagter, medens de forskjellige Kjøbstæders Rigsdagsmænd under sine provindsielle Møder have sammenlignet sine allerede modtagne Valgbreve for senere at anmode sine Vælgere om den videregaaende Bemyndigelse, de maatte tiltrænge til at kunne fatte fælles Beslutning paa hele Standens Vegne. Ikke destomindre var det langtfra ualmindeligt, at enkelte Deputerede under selve Rigsdagen maatte søge ny Fuldmagt hos sine Vælgere, og, indtil saadan modtoges, afholde sig fra at stemme. Den Mistillid hos Stænderne endog til deres bedste Mænd, der aabenbarede sig heri, har sandsynligviis ikke savnet al indre Berettigelse. Men det er klart, at den har gjort saa stort et Skaar i Rigsdagens Evne til at rygte sit Kald, at Folket, saalænge det ikke kunde overvinde denne Mistillid, maa siges at have været umodent for en fri Forfatning.

Hver enkelt Rigsdagsmand var bunden ved sin Fuldmagt.

Rigsdagens Myndighed var af ubestemt Omfang.

Ligesaa mangelfuld som den danske Rigsdags Sammensætning var, ligesaa ubestemt var dens Myndighed. Den eneste Ret, Rigsdagen erhvervede sig saa fuldsændigt, at den ikke kunde udøves af nogen anden, var at vælge Thronfølger eller Konge. Den fattede ogsaa Beslutninger om andre

Ærinder, navnlig bevilgede den Skatter og forhandlede om Forsvarsvæsenet, men det faldt ingen ind, at den herved skulde have erhvervet saadan Raadighed over disse Anliggender, at Kongen og Rigsraadet ikke senere paa egen Haand skulde kunne paalægge Skatter eller omorganisere Hæren. Sammenkaldelsen af Stænderne var et Middel til at forvisse sig om den almindelige Mening, og til dette Middel tyede Kongen og Raadet under overordentlige Omstændigheder, naar det moralske Ansvar ved at handle paa egen Haand blev dem for tungt. Men derved opgave de intet af sin forfatningsmæssige Myndighed. Hvis Riget i længere Tid havde beholdt en Forfatning, der medførte Sammenkaldelsen af Rigsdage, maatte dette efterhaanden være blevet anderledes. Men Rigsdagen var endnu ingen færdig, kun en vordende Institution.

Dette Ufuldkommenhedens Præg kommer tilsyne ogsaa deri, at man har været i Uvished om, hvorvidt Rigsdagen havde en selvstændigt besluttende Myndighed eller kun en raadgivende Stemme. Forsaavidt angik Thronfølger- eller Kongevalg, er det, som før forklaret, neppe tvivlsomt, at Stænderne tilsidst erkjendtes som virkelig valgberettigede. Det Spørgsmaal, hvorledes man skulde forholde sig i Tilfælde af, at forskjellige Stænder udkaarede forskjellige Personer, fremkom aldrig og modtog saaledes heller ingen Løsning. Hvis Rigsdagen til Behandling erholdt nogen anden Sag, som vedkom hele Riget, f. Fx. om Forsvarsvæsenets Ordning, saa kunde de forskjellige Stænders Beslutninger blive indbyrdes afvigende, uden at der gaves nogen retlig Udvei til at tilveiebringe Overeenstemmelse mellem dem. Saadanne Beslutninger kunde ikke blive mere end en Veiledning for Regjeringen, aldrig binde den. De synes i Almindelighed ogsaa kun at have været meddeelte i Form af Betænkninger eller Forslag. Hvis derimod Sagen alene angik en enkelt Stand og altsaa kun blev forelagt denne, hvilket navnlig gjaldt om Skattepaalæggene, saa maa vel Beslutningens bindende Virkning have beroet paa, hvorvidt Regjeringen, selv om ingen Rigsdag havde været samlet, vilde have tiltrængt Standens Samtykke til Paalægget eller ikke. Mere end de

skattefrie Stænder paatoge sig at udrede, kunde Regjeringen selvfølgelig ikke paalægge dem. At en Stand, hos hvem Skat i Almindelighed uden dens Minde kunde udskrives, paa Stændermøde eller Rigsdag adspurgtes om, hvormeget den kunde taale eller var villig til at betale, betog derimod vel ikke egentlig Regjeringen Retten til at paalægge den mere. Den samme Frygt for Ansvaret, der havde bevæget Regjeringen til at sammenkalde Stænderne, maatte imidlertid vel ogsaa afholde den fra at bruge sin Ret i videre Udstrækning, end Stænderne havde tilraadet. Denne Betragtning har dog ikke altid været afgjørende. Uagtet Borgerstanden paa Rigsdagen 1570 havde besluttet, at den bevilgede Skat skulde udredes i fire Terminer, bestemte Kongen i Skattebrev af 12 Marts 1570, at hele Skatten skulde udredes i een eneste Termin, der udløb ganske kort Tid efter Skattebrevets Udfærdigelse, og derved forblev det tiltrods for Modforestillinger fra enkelte Kjøbstæder[1]). Og i den Skrivelse af 4 Aug. 1631, hvorved Rigsraadet bifaldt, at Kongen sammenkaldte en Rigsdag for at erholde bevilget de fornødne Penge til Indkjøb af den Grund, hvorpaa Fæstningen Christianspriis anlagdes, fremkom det med den mærkelige Ytring, at det, hvis Stænderne mod Formodning intet bevilgede, ei var uraadeligt at paabyde en dobbelt Skat[2]).

Forhandlinger mellem Regjeringen og Stænderne i Norge.

Til Deeltagelse i de danske Rigsdage kaldtes aldrig de norske Stænder. Dette forbød sig selv. Derimod har ogsaa det norske Folk inden Landets egne Grændser under forskjellige Former været spurgt til Raads eller endog om dets Villie.

Norske Rigsdage i Anledning af Hyldingerne.

Saadanne Forhandlinger fandt i den længste Deel af Tidsrummet Sted enten paa Thingene eller Herredagene, paa hine fornemmelig om Skatterne, paa disse om Lovene. Almindelige Stændermøder for hele Norge eller egentlige Rigsdage have derimod hverken været afholdte eller paatænkte i de første tre Fjerdedele af dette Tidsrum undtagen i Anledning af Hyldingerne. Ved disse skulde efter Chr. IV.s

[1]) Jacobsens Skattevæsen Side 111—112.
[2]) Molbechs Chr. IV.s Breve Side 470.

norske Lov Thingfarebolken Cap. 11 møde: Alle Riddersmænd og Adel, Biskopper, Prælater, Provster og Lagmænd, Borgermestere og nogle Raadmænd af hver Kjøbstad, der skulde opnævnes af Lensherren, og tolv af de forstandigste og bedste Bønder i hvert Len. Til Chr. IV.s foreløbige Hylding i 1582 indkaldtes kun Adelen og Lagmændene, men det forudsættes, at ogsaa Kjøbstadsmænd og Bønder vilde møde, see Kgl. Brev 30 Decb. 1581. Til de øvrige Hyldinger indkaldtes altid Adelen, Fuldmægtiger fra Kjøbstæderne, nemlig een Borgermester, to Raadmænd og to andre Borgere fra hver By, og endelig tre eller fire Bønder fra hvert Fylke (1548) eller Præstegjæld. Lagmændene og Superintendenterne indkaldtes til Hyldingerne i 1591, 1610 og 1648, i 1591 tillige en Prælat og to Kanniker af hvert Capitel, i 1610 og 1648 to Kanniker fra hvert saadant og Provsten og to Præster fra hvert Provsti, see de kongelige Skrivelser af 27 og 29 Sept. 1547, 30 Dec. 1581, 31 Dec. 1590, 3 Jan. 1610 og 9 Mai 1648[1]) Kongerne vare ved Regjeringens Tiltrædelse naturligviis tilbøielige til saavidt muligt at imødekomme sine Undersaatters Ønsker, og Hyldingerne afgave altsaa særdeles gunstige Leiligheder til at udtale disse. Deraf har en og anden Stand og da, som allerede før omtalt, fornemmelig Adelen benyttet sig. Men de ved Hyldingerne mødende Stænder vare saa langt fra at besidde nogen anerkjendt Myndighed, at de aldrig engang selv havde gjort Fordring paa en saadan.

Den paatænkte söndenfjeldske Rigsdag 1626.

Tale om noget norsk Rigsmøde i anden Anledning blev der ikke førend i 1626. I det ovenfor nævnte Brev af 18 Juni dette Aar foreslog Rigsraadet Indkaldelsen af et Slags Stænderforsamling for det søndenfjeldske Norge. Efter Brevets Ord skulde den alene have bestaaet af Cantsleren, Bispen i Oslo og Fuldmægtiger fra Christiania, Frederikstad, Marstrand og Tønsberg, een for hver By. At Adelen ikke er bleven nævnt, er imidlertid blot en Skjødesløshed. Forslaget ledede ligesaalidt for Norges som for Danmarks Vedkom-

[1]) De fem første i Norske Rigsregistranter, den sidste i Saml. til N. F. Sprog og Hist. I. 13—15.

Norsk Rigsdag 1628.

mende til noget Resultat. Først efterat de tvende danske Rigsdage i 1627 vare afholdte, befalede Kongen Statholderen og Cantsleren i Norge samt en af de norske Lensherrer paa beleiligt Sted at sammenkalde de norske Stænder. Ved Skrivelser af 26 Januar 1628 indkaldte de da Lensherrerne og Adelen med nogle af hvert Stifts Præster, to Borgere af hver Kjøbstad og to Bønder af hvert Fogderi, „dem, som bedst Forstand paa Landsens Leilighed have", til samtligen at deliberere om Landsens Defension, og hvad Contribution hans Majestæts Undersaatter vilde godvilligen bevilge og udgive"[1]). Rigsdagen, der samledes i Christiania den 8 Marts, synes at have indskrænket sine Overveielser til disse Gjenstande, thi andre omhandles ikke i den Skrivelse af 28 April 1628, hvori Kongen svarer Statholderen og Cantsleren paa en Betænkning, de havde afgivet i Anledning af Stændernes Beslutninger[2]). De havde alle bevilget Skatter, deriblandt en Qvægtiende, og med disse erklærede Kongen sig tilfreds.

Forhandlinger med de norske Stænder 1631.

Ligeledes henvendte Kongen sig til de norske Stænder, efterat Rigsdagen i Danmark havde paataget sig overordentlige Skatter til Udgifterne ved Anlægget af Fæstningen Christianspriis. Formodentlig paa Grund af den ubekvemme Aarstid afholdtes denne Gang ingen norsk Rigsdag, hvorimod Kongen ved Skrivelser af 28 October 1631[3]) paalagde Statholderen og Cantsleren at forhandle med Adelen og Capitlerne, Kjøbstæderne, Fogderne og Skriverne søndenfjelds, Statholderen og Biskoppen at handle med Geistligheden, samt Befalingsmanden paa Bergenhuus, Jens Juel, og Lagmanden i Throndhjem, Peder Alfsøn, at handle med Undersaatterne nordenfjelds. Kongens Forslag gik ud paa, at Adelen og Capitlerne skulde bevilge efter samme Maalestok som deres danske Standsbrødre, samt at Kjøbstæderne, Fogderne og Skriverne skulde skatlægge sig efter sin Formue. Til Bønderne synes ingen Anmodning om Skat at være rettet.

---

[1]) Nyt hist. Tidskr. I. 455—456 og Fuldmagt af 20 Febr. 1628 for Stavanger Stifts geistlige Deputerede i Stavanger Capitelsbog i Rigsarkivet.

[2]) Saml. til N. F. Sprog og Hist. III. 410—411.

[3]) I Rigsarkivets indbundne Samling af Kongebreve.

Derimod efterfulgtes den danske Rigsdag i Odense 1638 af en norsk. Dette laa dog egentlig udenfor Kongens Hensigt. Vel beordrede han ved Brev af 9 Sept. 1638 Statholderen til at indkalde Stænderne i dette Rige for at handle med dem om en overordentlig Bevilgning. Men Indkaldelsen siges at skulle skee „til beleilige Steder", og Kongen har altsaa kun havt provindsielle Stændermøder for Øie[1]). Statholderen har imidlertid sammenkaldt Stænderne til et fælles Møde, der holdtes i Christiania i Marts 1639. Bondestanden synes ikke umiddelbart at have deeltaget, men paa Forsamlinger, afholdte i Forveien for hvert Len eller Thingla, at have bestemt, hvad den vilde yde[2]). Fra enkelte søndenfjeldske og de fleste nordenfjeldske Len indløb dog ingen Underretning til Rigsdagen om, hvad Almuen der havde bevilget. Heller ikke mødte nogen Fuldmægtig fra Bergen, ligesaalidt som alle Lagmændene. Af Adelen mødte elleve paa egne Vegne, een tillige som Fuldmægtig for den nordenfjeldske Adel, samt to uadelige Personer som befuldmægtigede for sine adelige Huusbønder. Desuden mødte tre Bisper og Deputerede for alle Stifters lavere Geistlighed[3]). Stænderne fattede sine Beslutninger den 14 og 15 Marts[4]). To Dage derefter samledes de paa Akershuus Slot, hvor Kongens Commissærer besvarede Stændernes Tilbud. De erklærede paa Kongens Vegne at være tilfredse med, hvad Stænderne havde udlovet. Denne Erklæring stadfæstede Kongen i Skrivelse af 1 Juni, dog saaledes, at Rostjenesten ikke, som af Stænderne besluttet, skulde formindskes, men forblive ved, hvad den tilforn havde været[5]). Norsk Rigsdag 1639.

Det var fornemmelig medens Hannibal Sehested som Statholder forestod Norges Styrelse, de norske Stænder bleve Forhandlinger med de norske Stænder 1643.

[1]) Saml. til N. F. Sprog og Hist. III. 416—418.

[2]) Saaledes gik man tilværks i Bratsbergs Len, see Vincents Bildts Brev af 29 Januar 1639, Budstikken IV. 731, og saavidt man kan skjønne af en Optegnelse i Statholderskabets Arkiv af 10 Decbr. 1641, velvillig meddeelt af Rigsarkivar Birkeland, formodentlig ogsaa andetsteds i Riget.

[3]) Ifølge nyansævnte Optegnelse.

[4]) Nyt hist. Tidskrift I. 459 og Budstikken IV. 734—736.

[5]) Saml. til N. F. Sprog og Hist. III. 418.

raadspurgte. Der gives saaledes i et dansk Skrift en Antydning til, at den norske Adel allerede Aaret 1642 i Lighed med de danske har bevilget en Skat til Kjøbenhavns Befæstning[1]. Heraf findes dog, saavidt vides, intet Spor i de norske officielle Kilder. Disse indeholde derimod adskillige Efterretninger om et Stændermøde i Christiania i April 1643. De fire Aar i Forveien udlovede Skatter havde kastet mindre af sig end paaregnet og vare endnu ikke fuldstændigt indkomne. Rigernes politiske Stilling var i Mellemtiden bleven endnu betænkeligere, og Kongen forlangte derfor, at Stænderne paa nyt skulde bevilge en Landehjælp. Desuden bad Kongen dem ved samme Leilighed at være betænkte paa Afskaffelsen af den store og ulidelige Friskyds, samt om ikke Bønderne til Gjengjæld for den Lettelse, de derved vilde faa, kunde udgive en ny Skat. Af Adelen vare ni tilstede med Fuldmagt fra tre fraværende. Hvorvidt de øvrige Stænder have været tilstede, vides ikke. Fra Bergens Stift have de neppe engang været indkaldte, thi idet Lensherren paa Bergenhuus underretter Statholderen om, at de tvende rigeste Adelsmænd i Lenet vare hindrede fra at indfinde sig, tilføier han, at han selv havde handlet med Bergens By og Lagmændene samt tilskrevet Bønderne om Bevilgning. Til Bergens Stifts Geistlighed havde Biskoppen rettet en lignende Opfordring[2]. I sin Erklæring af 27 April indskrænkede den paa Akershuus forsamlede Adel sig ikke blot til de den forelagte Gjenstande, men fremkom, idet den fraraadede at bebyrde Bønderne med nogen ny Skat, tillige med Antydning til en Række Foranstaltninger, beregnede paa at forbedre disses Stilling. Desuden har Adelen indgivet særskilt og formodentlig udførligere Forslag om et enkelt Punkt, nemlig om at sætte høiere Priis paa Trælasten[3]. Om de fattede Beslutninger afgave Statholderen og Cantsleren en Betænkning til Kongen. Denne vides ikke at være forelagt

[1] Lassen, Kjøbenhavns Befæstnings Historie Side 55.

[2] Brev af 15 April 1643 fra Lensherren paa Bergenhuus, Henrik Thott, til Statholderen, i Afskrift meddeelt af Rigsarkivar Birkeland.

[3] Efter Rigsarkivar Birkelands Afskrift af en i Cancelliets Reg. Side 37 anført Protocol.

Rigsraadet, hvorimod Kongen i Breve fra Glücksborg af 1 og 7 Juni deels selv har fattet endelig Bestemmelse, deels har udbedet sig yderligere Betænkning af Statholderen og Cantsleren [1]).

Nyt norsk Stændermøde afholdtes igjen i 1645. Allerede i Skrivelse af 11 April, altsaa forinden det var besluttet at indkalde den danske Rigsdag, befalede Kongen Statholder Sehested og Rigsadmiralen, Ove Gjedde, som dengang befandt sig i Norge, eller efter hans Nedreise til Danmark, Cantsler Jens Bjelke, at overveie, hvorledes Kronens Indkomst af Norge kunde forøges, samt med alle Lensherrer og Stænder, saamange udi en Hast kunde samles, snarest muligt at give Erklæring derom [2]). Tvende Breve af 26 Septb. 1645 omtale, at et Stændermøde var berammet paa Halden den 5 October, men dermed kan neppe være tænkt paa andet, end en Forsamling af de nærmest boende Lensherrer og Adelsmænd [3]). Den egentlige Rigsdag kom først sammen den 24 October [4]). Indkaldte bleve foruden Adelen, som ikke særligen nævnes, men visselig ei er bleven forbigaaet, Lensherrerne, Lagmændene, Bisperne samt Fuldmægtiger for Geistligheden og Kjøbstæderne, derimod, saavidt kan sees, ikke Bondestanden. Adskillige udebleve paa Grund af den besværlige Aarstid. Statholderen har efter temmelig vidtløftige Undersøgelser og efter indhentet Betænkning fra den norske Cantsler selv bestemt, hvad der skulde forelægges Stænderne, og derom underrettet Kongen [5]). Forslagene omfattede Forsvarsvæsenet, Skatterne og Rigets økonomiske Tilstand, navnlig Næringsveiene, Skyds- og Veivæsenet. Lige- Norsk Rigsdag 1645.

---

1) Paus's norske Fr. Side 793—794.
2) Saml. til N. F. Sprog og Hist. III. 431—432.
3) Sammesteds V. Side 385. Formodentlig handledes der om de svenske Hvervninger i Norge, see Breve af 11 Oct. 1645, Side 397—399 samt om de fremmede Krigsfolk og Indkvarteringen, see Skr. 19 og 20 Oct. sammesteds 401—402 og 404—405.
4) See de tvende Indkaldelsesbreve sammesteds Side 396—397.
5) Statholderens Forslag og Cantslerens af 23 Juli 1645 findes i Samlingerne til N. F. Sprog og Historie III, 434—452, see ogsaa Memorial 8 Oct. og Brev til Kongen af 20 Oct. 1645, sammesteds V. 303—396 og 409—412.

som ved tidligere Leiligheder samt i Danmark have enkelte Stænder undladt at fatte fælles Beslutning, hvorimod hver enkelt Kjøbstads eller Capitels Fuldmægtiger have givet særskilt Erklæring. Af saadanne findes endnu en Deel opbevarede i Rigsarkivet, nemlig Erklæring af 3 Nov. fra Borgermesteren i Tønsberg, den fra Borgermesterne i Frederikstad og Skien i Fælleskab afgivne, af 5 Nov., Erklæring af 10 Nov. fra Christiania og af 26 Nov. fra Bergens Repræsentanter samt Lagmændenes af 6 November. Disse samt Christiania Fuldmægtiger have indladt sig mere eller mindre vidtløftigt paa samtlige eller de fleste af Statholderen fremsatte Forslag. Christiania Repræsentanter foresloge blandt andet Forhøielse i Tolden af Trælast, som udførtes i fremmede Skibe, og Forbud mod, at Leilændinger opsatte Sagbrug. Bergens Udsendinger indskrænkede sig derimod hovedsagelig til Klager over Byens Fattigdom og Fordring paa Erstatning for de Orlogskibe, Byen havde leveret. Derpaa have Statholderen, Cantsleren og sex af Lensherrerne taget de indleverede Erklæringer for sig og paa Kongens Behag fattet Resolutioner over hver enkelt Post. Disse indførtes i en saakaldt „Forretning“, der er dateret 10 December 1645 samt senere vedtagen af nogle andre Lensherrer og Adelsmænd. Denne Forretning blev forelagt Rigsraadet og Kongen [1]), hvilket derimod, saavidt skjønnes, ikke har været Tilfældet med selve Stændernes Erklæringer. Af Statholderens og Lensherrernes Forslag bleve de fleste enten bifaldte eller udsatte til Afgjørelse paa næste norske Herredag. Tvende af de vigtigste bleve fravegne. Kongen og Rigsraadet paabød nemlig blot sex istedetfor som foreslaaet syv Dalers Skat af hver fuld Gaard [2]), hvorhos et Forslag om skifteviis Indcommandering af de udskrevne Soldater, hvilket paa sit Sted nærmere skal omhandles, af Regjeringen blev ganske forkastet.

---

[1]) Sammesteds III. 452—465. Kongens og Rigsraadets Beslutninger ere som Anmærkninger i Randen tilføiede Forretningen, og en dermed overeenstemmende Forordning udfærdiget under 17 April 1646, see sammesteds 466—470.

[2]) Skattebrev af 24 April 1646 i Jur. Ugeblad I. 30.

I 1646 har Herredagen, hvor Spørgsmaalet om Adelens Privilegier samt om Landskattens Fordeling og i alt Fald nogle blandt de af Kongen og Raadet did henviiste Sager behandledes[1]), gjort Afholdelsen af noget egentligt Stændermøde overflødigt. I 1647 paabød derimod Kongen i Brev af 8 August[2]) et norsk Stændermøde af Lensherrerne, Ridderskabet, Bisper, Lagmænd og Kjøbstædernes Fuldmægtiger. Hensigten var, at Statholderen skulde foreslaa dem paa egne, Geistlighedens, Capitlernes og andre formuendes Vegne at bevilge Skatter udover den ordinære Rostjenesteskat og de øvrige allerede paabudne Contributioner. Bønderne skulde heller ikke indkaldes til dette Stændermøde. Naar og hvor det holdtes, vides ikke. I 1648 var der i Anledning af Hyldingen et Rigsmøde, hvor der handledes om Skatterne, see Forordn. af 29 Aug. 1648 (hos Paus), og da der tillige udkom flere andre Forordninger om særlige norske Forholde, vistnok ogsaa om disse.

Forhandlinger med de norske Stænder i Aarene 1646—1648.

Under Frederik III.s Regjering synes norske Stændermøder igjen at være blevne mindre hyppige. Vel indeholdt Instruction for Statholderen af 13 October 1649 § 22 en Forskrift, der maaskee har havt til Hensigt at paabyde aarlige Stændermøder i Norge. Det heder nemlig der: „Om aarlig Indtægt i Landskisten skal vor Statholder paa beleilig Tid og Sted forskrive alle Stænder i vort Rige Norge og med dem handle paa samme Maneer, som skeer her i vort Rige Danmark, efter derom særdeles Specification“[3]). Denne Bestemmelse er formodentlig fremkaldt af Hannibal Sehested selv. Han var aabenbart tilbøielig til at indhente Stændernes Raad og har netop paa den Tid, Instructionen affattedes, været tilstede i Danmark. Men han fik allerede i Juni 1651 Afsked, og senere findes der færre Spor til Forhandlinger med de norske Stænder. Det vides ikke, at Møde engang af nogen enkelt Stand har været holdt i Norge

[1]) Kgl. Breve 11 og 17 Juli 1646 i Saml. til N. F. Sprog og Hist. IV. 3—7.
[2]) Sammesteds Side 12—15.
[3]) Sammesteds Side 16—21.

fra 1648 til 1652. I sidstnævnte Aar have nogle nordenfjeldske Adelsmænd været samlede paa Herredagen i Bergen for at bevilge Skat, i det følgende Aar de søndenfjeldske i Frederikstad. I 1655 forhandledes der med Geistlighed og Borgere i Tønsberg om samme Gjenstand[1]), men formodentlig har intet almindeligt Stændermøde været holdt ved nogen af disse Leiligheder. I 1656 samledes et saadant i Anledning af Hyldingen. Ved Kgl. Brev af 3 Marts 1657, altsaa strax efterat den danske Rigsdag i Odense var afholdt, paalagdes det Statholderen, Cantsleren og Lensherren paa Baahuus at foreholde Stænderne i Norge at bekvemme sig til ligesom i Danmark at holde en lidelig Rostjeneste, samt til at yde overordentlige Skatter[2]). Til Følge heraf har der været sammenkaldt et Møde i Christiania, men sandsynligviis kun af de søndenfjeldske Stænder. Thi af samtidige Skrivelser erfares, at Stænderne i Stavanger Len have været sammenkaldte af Lensherren der og bevilget Skatter[3]).

Den norske Stænderepræsentation led af de samme Mangler som den danske.

De norske Rigsdage og Stændermøder led øiensynligt af alle de samme Mangler som de danske og det i endnu høiere Grad. Hverken Adelen eller Borgerstanden i Norge have engang forlangt den Ret til at holde aarlige Provindsmøder, som de i Danmark omsider tilkjæmpede sig, og selve Rigsdagene samledes i begge Riger kun til ubestemte Tider og som oftest med lange Mellemrum. Det Varsel, hvormed de sammenkaldtes, var i Norge ofte saa kort, at intet fuldstændigt Møde kunde komme istand. De norske Rigsdage adsplittede sig endnu mere end de danske i usammenhængende Smaadele. Navnlig var dette Tilfældet med Borgerstanden, der nok aldrig her som i Danmark fattede nogen Beslutning paa hele Standens Vegne. Inden Adelen var

[1]) Hist. Tidskr. III. Række, andet Bind Side 88.

[2]) Berg, Historisk Underretning om Landeværnet Side 21, Skr. fra Biskoppen i Stavanger, Marcus Homble, af 17 Juni 1657 i Statholderskabets Arkiv.

[3]) Skrivelser fra Stavanger Capitel af 9 Mai og 15 Juni, fra Stavanger Borgermester og Raad af 7 Mai, fra Lagmanden af 17 Juni og fra Lensherren H. Below af 12 Mai 1657, samtlige i Statholderskabets Arkiv.

Standsfølelsen og Medlemmernes indbyrdes Forbindelse stærkest. Naar hele Standen sammenkaldtes, forhandlede de derfor altid i Fælleskab og forenede sig ofte om en og samme Beslutning, og det uagtet det ogsaa i Norge anerkjendtes, at Fleertallet i Privilegiesager ikke bandt Mindretallet. Nogen Uvished herom synes der vel at have hersket endog med Hensyn til Skattebevilgninger og saa seent som i Slutningen af det 16de Aarhundrede. Thi efter Privilegierne af 31 Juli 1591 § 2 lader det til, at den norske Adel dengang har anseet Samtykke af Standens „bedste Mænd" tilstrækkeligt til at paalægge alle dens Medlemmer Skat. Senere hen blev Samtykke fra hvert enkelt af dem betragtet som nødvendigt. Herom vidner den Form, hvori Standens Bevilgning af 16 Marts 1639 er affattet [1]). Ligeledes have dens ved Stændermødet 1643 nærværende Medlemmer i sin under 27 April afgivne Erklæring kun bevilget Skat for sine egne Personer „og for de fraværende af Adel her i Landet paa deres gode Behag og formodelig Consentering". Og da de ved samme Leilighed negtede at opgive sin Ret til Friskyds, medmindre de fik en anden jævngod Frihed, forbeholdt de sig at fatte yderligere Resolution derom med sine øvrige ikke tilstedeværende Standsbrødre.

Hvorvidt Beslutning kunde fattes ved Stemmeflerhed.

Allerede Tidsforholdet mellem de danske og de norske Rigsdage røber noksom, at disse kun vare en Efterklang af hine. Alt var ogsaa til Hinder for, at de kunde vinde engang saamegen politisk Betydning som de danske, der vare Udtryk for den offentlige Mening i det Land, hvor Regjeringen havde sit Sæde, hvis Folkemængde var størst, og hvis Hjælpekilder de rigeste. Hver for sig vare baade Adelen, Geistligheden og Borgerstanden stærkere i Danmark end i Norge, navnlig udøvede den danske Adel en saa stor Indflydelse i Samfundet, at enhver Forsamling, hvori den deeltog, maatte faa en vis Magt, og naar de danske Rigsdage ei erhvervede denne i større Maal, saa var det alene, fordi Adelen i Rigsraadet havde et andet og endnu kraftigere Organ for sin Villie. Dens Selvbeskatningsret gav den en

De norske Stænder savnede al politisk Betydning.

[1]) Budstikken IV. 735—736.

Myndighed, af hvilken den hyppigen gjorde sand Brug, nemlig baade naar den ganske afslog Kongens Begjæring om Skatter, og naar den kun bevilgede saadanne under Vilkaar, hvis Opfyldelse den paasaa. Adelens Brug af sin Skattefrihed som Middel til at udvide sin Magt, alle Stænders Kamp for at erhverve Ret til at deeltage i Kongevalget og endelig Tvistighederne mellem Stænderne selv, bragte dog en Smule politisk Liv til Veie inden de danske Rigsdage. Paa de norske Stændermøder savnes dette ganske. De norske Stænder levede i det hele taget i Fred og god Forligelse med hverandre. Den norske Adels Selvbeskatningsret havde lidet at betyde, endogsaa førend den i 1646 forpligtede sig til at udrede samme Ydelser til Kronen, som den danske i Forveien paatog sig. Noget Spor af Opposition kom kun tilsyne i 1648 og 1656 mod Rigsraadet, i 1652 og 1653 mod Kongen. Forøvrigt indtoge de norske Stænder alene føielige Raadgiveres ydmyge Stilling.

§ 29.

Lovgivningen.

Efter i det foregaaende at have fremstillet de tre Statsmagter, Kongedømmets, Rigsraadets og Stændernes Organisation samt givet en Oversigt over deres indbyrdes Forhold, skulle vi nu nærmere undersøge Magtfordelingen i de vigtigste Henseender og derunder tillige, hvorvidt den var forskjellig i de Anliggender, der udelukkende vedkom Norge. Vi skulle begynde med Lovgivningen.

Rigsraadets Samtykke indhentedes til de vigtigere nye Love for Danmark.

Uagtet ikke i Haandfæstningerne udtrykkelig paabudt, var det stadig Skik, at Kongen til alle vigtigere Love, der udkom enten for Danmark alene eller for begge Riger i Fælleskab, indhentede Rigsraadets Samtykke. Dette gjælder saaledes om alle Christian III.s Recesser, hans Modbog eller Lov for Fiskerierne i Danmark [1]), Forordn. om Aager af 18 Februar 1547 og om Veies Udbedring af 17

[1]) Krag I. 366. Anm.

Januar 1548 [1]), Frederik II.s Kalundborgske Reces, hans Søret og Ordinants om Ægteskabsager, Christian IV.s Recesser af 1615 og 1643, Rigens Ret og Dele og hans Birkeret, ligeledes om en stor Mængde af disse Kongers øvrige Forordninger, og det endog om flere, hvis Indhold var temmelig ubetydeligt.

Det var imidlertid ikke Tilfældet med alle Forordninger. Baade fra Christian III.s og Frederik II.s Hænder kan der paavises adskillige, som de have udstedt af egen Magtfuldkommenhed. Af de ved Trykken offentliggjorte Forordninger, Christian IV efter 1615 udgav enten for begge Riger eller Danmark alene, er der et Antal af omtrent sexti eller paa det nærmeste Halvdelen, der ei nævne Rigsraadet som medvirkende, og i dette Forhold synes ingen synderlig Forandring at være indtraadt efter 1629. Det var saaledes ikke uden Anledning, Adelen paa Valgrigsdagen 1648 begjærede en Bestemmelse optagen i Haandfæstningen, ifølge hvilken ingen Forordning maatte udgives uden samtlige Rigens Raads Fuldbyrd og Samtykke [2]). Raadet tog imidlertid intet Hensyn til dette Forlangende, og Frederik III vedblev, skjønt indtil 1657 i mindre Omfång end Faderen, at benytte den Kongen herved stiltiende indrømmede Ret til at udstede mindre vigtige Lovforskrifter paa egen Haand.

Hvorvidt Nödvendigheden af Rigsraadets Samtykke beroede paa Lovens Gjenstand.

Udstrækningen af denne Ret har i nogen Grad beroet paa Arten af den Gjenstand, Forordningen skulde omhandle. I den egentlige Privatrets Kjerne greb Kongen saaledes i Almindelighed ikke ind uden Rigsraadets Medvirkning. De eneste bekjendte Tilfælde, hvori denne Grundsætning kan siges at være fravegen, ere Fr. 1 Juli 1619 om Værgers Fremgangsmaade ved Betaling af umyndiges Gjæld, Fr. 16 December 1646 om Udvidelse af Forbudene mod Ægteskab mellem Besvogrede, og Fr. 11 Sept. og 17 Dec. 1656 om Forfaldstiden for Renter og Capital, skyldige efter Gjældsbrev. Ogsaa til Forandringer i Rettergangsmaaden indhentedes regelmæssigen Rigsraadets Samtykke. Dog antages Kongen paa

Love vedkommende Privatretten.

[1]) Danske Mag. Fjerde Række I. 274 og 344.
[2]) Historisk Tidskrift III. 384.

egen Haand at have indført Udpantning for Skatter og Kronens Landgilde [1]). Forandringer i Lovgivningen om Myntvæsenet synes kun i sjeldne Tilfælde at være foretagne, uden at Rigsraadet blev spurgt, see Forordn. 16 Juni 1572 [2]), Fr. 8 April 1619.

Love vedkommende Adelen.

Forordninger, som umiddelbart vedkom Adelens Interesser eller indskrænkede dens Handlefrihed, ere næsten altid givne med Raadets Samtykke, og det endog om de vare af ringe Betydning, saasom Fr. 4 Juli 1616, der forbød enhver at sende sine Børn udenlands med nogen Hofmester, som ikke først var prøvet af Superintendenten. Det maa derfor antages sandsynligt, at Frederik II har faaet Rigsraadets Samtykke til sin Gaardsret, uagtet denne intet saadant omtaler. Der gives dog ogsaa Exempler paa Forordninger, hvori Kongen paa egen Haand har stræbt at sætte Skranke endog for Adelens Skjødesynder, saaledes Forbudet mod Dueller af 1 Mai 1618 og en Forordning mod overdreven Luxus af samme Dag, der dog for Adelens Vedkommende tildeels blev tilbagekaldt allerede ved Fr. 20 Mai 1622.

Kjøbstadlovgivningen.

Paa den anden Side lade Kongerne til fremdeles at have anseet sig i Besiddelse af en større Myndighed med Hensyn til Kjøbstædernes Anliggender. De brugte samtlige uden Raadet at stadfæste de Byerne forhen givne Privilegier, men i Vilkaarene, hvorpaa dette skeede, indtraadte der i Tidsrummets Løb en Forandring. I sin Stadfæstelse af Odenses Privilegier 1 Oct. 1537 [3]) forbeholdt Christian III sig selv at forandre dem. I hans senere Stadfæstelser af andre danske Byers Privilegier forbeholdtes Retten dertil Kongen og Raadet, see Priv. for Faaborg af 15 Septbr. 1538, for Kjerteminde af 17 Sept. samme Aar og for Skjelskjør af 8 December 1544. I Frederik II.s Stadfæstelser udelodes atter Bestemmelsen om, at Rigsraadets Samtykke skulde være nødvendigt til fremtidige Forandringer i Privilegierne [4]). Kongerne

---

[1]) Jacobsens Skattevæsen, Side 85 og Annaler for Nord. Oldkyndighed 1855 Side 147.

[2]) Friis Edvardsen Skjelskjørs Beskrivelse, Side 433.

[3]) Krag III. 202.

[4]) Fyenske Actstykker I. 151, II. 3—4, Friis Edvardsens Skjelskjør

udfærdigede ogsaa uden Rigsraadet mange andre Forordninger om Kjøbstædernes særegne Anliggender enten ganske paa egen Haand eller efter Forestillinger fra Borgerskabet [1]). Imidlertid er det heller ikke paa nogen Maade ukjendt, at Raadet deeltog i Overlægningerne om deslige Forordninger [2]).

394—395, Priv. for Varberg af 1 Juni 1573 i Richardsons Hallandia, Side 49, Artiklerne for Kjøbenhavn af 5 April 1581, Pontoppidans Origines Hafnienses, Side 470—497.

¹) See saaledes Priv. for Fyens Kjøbstæder af 28 Nov. 1546 (Fyenske Actstykker I. 3), Forordn. om Reenholdelse af Kjøbstæderne i Fyen af 1 Juli 1547 og om Taxter i Kjøbstæderne af 6 Januar 1548, (Danske Mag. Række IV., Bind I., Side 307 og 345), Stadfæstelse af Aarhuus Byes Vilkaar 1 Mai 1551, Forordn. 6 Febr. 1552, at Aarhuus Bythingsdomme skulde paaankes umiddelbart til Kongen og Raadet, Fr. 19 Sept. 1553 om Ophævelse af et Marked i samme By (Hubertz Actstykker vedk. Aarhuus I. 145, 150 og 153), Fr. 15 Januar 1556 om Indretning af et Gjældsfængsel i Kjøbenhavn (Krag II. 519—520), Fr. 1 Juli 1560 Ophævelse af et Marked i Skjelskjør (Friis Edvardsen 485), Fr. 2 Aug. 1605 om Vragning i Aarhuus og 28 Oct. 1609 om udenbyes Haandværkeres Salgsret sammesteds (Hubertz II. 5 og 17), Fr. 19 Juni 1613 om Ophævelse af alle Laug og Gilder i Danmark (Suhms Saml. I., første Hefte, Side 46), Fr. 1 Juni 1615 om Taxter i Kjøbstæderne, Fr. 16 Mai 1618 om Vragning af Øl, Forbud 15 Aug. 1618 mod at bruge Ild paa Skibene ved Kjøbenhavn, den vigtige Anordning af 7 April 1619 om Borgermestere, Overformyndere, Overkjøbmænd, Kæmnere osv, Fr. 16 Aug. 1622 om Søfart paa Spanien, Priv. 26 Aug. 1622 for Fremmede, som nedsatte sig i Kjøbstæderne, Fr. 21 April 1623 om Sagefald i Byerne, Fr. 18 Nov. 1623 om kongelige Tjeneres borgerlige Næring og Tynge, Luxusanordn. for Kjøbstæderne af 1 Mai 1624, Vagtordning for Kjøbenhavn af 18 Marts 1644. Endogsaa Frederik III. gav paa egen Haand en Deel saadanne Anordninger, see f. Ex. Fr. 29 Juni 1649 om, at Odense Bythingsdomme skulde indankes umiddelbart for Kongen og Raadet, Fr. 2 Januar 1650 om Marked i Holbek, Fr. 26 Marts 1650 om Expropriation af de til Befæstningens og Stadens Udvidelse fornødne Grunde, (Lassen Kjøbenhavns Befæstnings Historie, Side 164), Fr. 29 Mai 1650 om Kjøbenhavns Bebyggelse, Fr. 1 Februar 1651 om Guldsmedarbeide.

²) Saaledes udfærdigedes Artiklerne for de skaanske Kjøbstæder af 29 Sept. 1546 (Krag II. 175) med Raadet, ligeledes Fr. 29 Juni 1553 om Afhændelse og Pantsættelse af Kjøbstadgods (Krag II. 218), Fr. 10 Dec. 1621 om Haandværksvende og Drenge, Fr. af

Udförsels- og Indförselsforbud.

Hvad Udførselsforbud angik, foreskrev Haandfæstningerne, som før omtalt, at de hverken maatte gives eller ophæves uden Rigsraadets Samtykke. Dette er undertiden, men ikke altid bleven iagttaget [1]). Derimod synes Indførselsforbud, uagtet ikke omtalte i Haandfæstningerne oftest at være givne med Raadet [2]).

Kirkelige Love.

Kirkeordinantsen af 1537 saavelsom Riberartiklerne af 4 Mai 1542 bleve givne med Raadet. Kongen synes dog at have havt noget friere Haand over den kirkelige end over den verdslige Lovgivning [3]). Men ogsaa her gjælder det,

samme Dag om Salt- og Viinhandelen, Fr. 17 Marts 1623 om Haandværk og Manufacturer, Fr. 19 Nov. 1623 om Liggere og Kræmmere, Priv. for Fredericia 15 Dec. 1650, Fr. om Skattefrihed for dem, som nedsætte sig i Kjøbstæderne og indføre noget nyt Haandværk 1 Juni 1655.

1) K. B. 6 Nov. 1644, Danske Mag. Række IV. Bind I, Side 16, 29 Aug. 1645, sammesteds Side 139. Andre Exempler paa Udførselsforbud, givne uden Raadet, ere det udaterede Forbud af 1563 mod Udførsel af Fødevarer, Hubertz Aarhuus I. 175, Forbud mod Udførsel af Havre 9 Juni 1568 (sammesteds 187), Ophævelse af Forbudet mod at udføre Øxen 16 April 1623, Fornyelse af Forbudet mod at udføre Krud og Salpeter 19 Sept. 1628, Forbud mod Udførsel af Baandstager 3 Juli 1640, Forbud mod Udførsel af Heste 3 Juni 1643, Ophævelse af Forbudet mod at udføre Krud 28 Juni 1653.

2) See Forbud 16 Febr. 1621 mod Indførsel af Øl, 18 Febr. 1621 mod Indførsel af Rug, Meel og Brød, 20 Mai 1622 mod Indførsel af fremmede Bomulds- og Silkevarer, 18 April 1623 af fremmede Silketøier. Exempel paa Indførselsforbud, givet af Kongen alene, Fr. 24 Juni 1617 om Salt.

3) Uden Raadet har Kongen saaledes givet: Fr. 26 Juni 1550, der forbyder at eftertrykke den danske Bibeloversættelse, 24 August 1550 om Præste- og Degnesønners Frihed for Vornedskab, Pl. 11 Nov. 1553 og 29 Sept. 1555 om Gjendøbere (samtlige i Kraga Chr. III.s Hist.), Fr. 9 Mai 1564 om Bededage, 11 Juni 1580 om Boelskab, 24 Juli 1580 Forbud mod Concordiebogen, 23 Januar 1617 Forbud mod at indføre danske Bøger trykte i Udlandet, 1 Mai 1618 om Provstemøder, 16 Febr. 1621, at ingen yngre end 25 Aar maa ansættes som Præst, 15 Oct. 1622 om Markeder paa Helligdage, 28 Febr. 1624 om Munke og Jesuiter, 2 Sept. 1628 om Bededage, 26 Juni 1634 om Provstevisitatser, 6 Febr. 1651 Forbud mod Jøders Ophold i Danmark, 24 Novbr. 1655 Forbud mod fremmed Religions Udøvelse.

at Raadet har været med at istandbringe mange Forordninger [1]).

Af Forordninger vedkommende Administrationen har Kongen paa egen Haand givet flere meget vigtige, saaledes Fr. 12 Januar 1632 om Toldvæsenet samt Fr. 24 Dec. 1624, 9 Aug. 1650 og 30 November 1653, der først ordnede Postvæsenet. Love vedkommende Administrationen.

Forsaavidt Kongen overhovedet ansaa sig berettiget til at give en Lovforskrift, fastsatte han ogsaa de Straffe, der vare nødvendige til at fremtvinge dens Efterlevelse. Forøvrigt ere Straffelove i Regelen givne af Konge og Raad i Forening. En mærkelig Tilsidesættelse af denne Grundsætning var det, at Frederik II ved Fr. 27 April 1564 paa egen Haand fastsatte Dødstraf for dem, der negtede at modtage den slette Klippingemynt for dens paalydende Beløb [2]). Straffebud.

Det maa imidlertid gjenkaldes i Erindringen, at det fornemmelig, for ikke at sige udelukkende, er med Hensyn til de kongelige Forordninger, man kan nære Tvivl, om ikke Rigsraadets Samtykke har været indhentet, uden at det er blevet paaberaabt.

Kongen har i visse Tilfælde paa egen Haand dispenseret fra Lovene. Undertiden forbeholdt disse selv Kongen en saadan Ret, f. Ex. Fr. II.s Ægteskabsordinants, Capitlet om Hoer, No. 4, samt Fr. af 16 Febr. 1621 om Præsters Beskikkelse. Kongen dispenserede dog ogsaa fra andre Bestemmelser, saaledes fra Chr. III.s Hdf. § 42, fra Recessen af 1558 Art. 38, og fra Ægteskabsforbudene i Ordinantsen [3]). Den ovenfor [4]) omtalte Dom, der tilsidesatte en af Kongen confirmeret Op- Dispensationsmyndigheden.

---

[1]) Med Raadet ere givne: Fr. 23 Marts 1620 om Besættelse af Præstekald (vedkom Adelen), 12 Sept. 1621 om Kirkernes Indkomster, 20 Nov. 1623 om Helligbrøde, 27 Marts 1629 om Kirkens Embede og Myndighed mod ubodfærdige m. m., 16 Mai 1646 om Studenter, som forseer sig med Leiermaal, 23 Mai 1646 om Børnedaab.

[2]) Danske Mag. III. Bind, Side 111, Hubertz Actst. vedk. Aarhuus I. 176 ff.

[3]) See Kolderup Rosenvinge gl. danske Domme III. 170—171, Nye danske Mag. VI. 169 og Friis Edvardsens Skjelskjør, Side 417.

[4]) Side 397 ovenfor.

rettelse af et Stamhuus, viser dog, at han end ikke med Raadets Samtykke kunde dispensere fra ethvert Lovbud.

Til særlige norske Love indhentedes i Almindelighed ikke Raadets Samtykke.

At Kongen har indhentet Raadets Samtykke til Love givne særligt for Norge, er ikke uden Exempel. Dette var, som før oplyst, maaskee Tilfældet med Christian den Tredies Bergordinants. I sine Stadfæstelser af Bergens og Oslo Privilegier 1 Sept. 1537 og 10 Nov. 1538 [1]) samt i Stadfæstelsen af Erik Rosenkrands's Reces 13 October 1565 forbeholdt Christian III og Frederik II sig kun Ret til i Fælleskab med Rigsraadet at forandre dem. Chr. III.s Privilegier for Bergen af 16 Mai 1541 gaves med Rigsraadets Minde, ligeledes Anordningerne 11 Oct. 1551 (jvfr. Brev 4 Juli samme Aar) og 17 Marts 1605 om Mynten. Men om end de tvende sidste Love umiddelbart kun bleve givne for Norge, vedkom de en for begge Riger fælles Institution. Befalingen af 18 Januar 1557 om, at nogle Lensherrer og Lagmænd skulde samles for at rette paa Uovereenstemmelserne mellem de i forskjellige Landsdele brugelige Exemplarer af norske Lov, udgik efter Overveielse med nogle af Raadet, ligeledes Forordningen om Gaardfæstning af samme Dato. I Forordningerne om Indskrænkning af Retten til at udføre Trælast af Norge 31 Aug. 1562, Modbøgerne for Sildefiskerierne i Viken af 26 Octbr. 1575, 3 Sept. 1583 og 7 October 1585, Adelens Privilegier af 14 Februar 1582, Forord. 24 October 1634 om Skatternes Oppebørsel i Norge, 25 Mai 1636 om Adelens Skattefrihed, 18 Nov. 1640 om Tilsynsmænd ved Trælasthandelen i Norge [2]) samt den store Reces af 1643, hvis tredie Bog angaaer Norge, paaberaabes Raadets Samtykke. Men disse norske Love ere af ringe Betydning ved Siden af dem, i hvis Udgivelse det danske Rigsraad ikke ligefrem har taget Deel, og medens Indhentelser af Raadets Samtykke til vigtigere Love for Danmarks Vedkommende maa siges at have været Regel, gjælder altsaa for den særlige norske Lovgivning det modsatte.

Ogsaa paa denne udøvede imidlertid det danske Rigsraad en betydelig, skjønt noget mere skjult Indflydelse derigjen-

[1]) Paus og Norsk Dipl. Bind I.

[2]) Evensens Samlinger Bind II. Hefte 3, Side 81.

nem, at det altid var nogle af dets Medlemmer, der dannede den egentlige Kjerne i de norske Herredage. Paa disse bleve nemlig de vigtigste norske Love enten udgivne eller i alt Fald forberedte. Dette gjælder saaledes allerede om Herredagen i 1539, hvor Truid Ulfstands og Claus Bildes Reces blev udgiven og Christian III.s Kirkeordinants vedtagen [1]). Rigsraadet fik gjennem de norske Herredage Indflydelse paa den norske Lovgivning.

Fuldmagt til at afholde norsk Herredag medførte i Begyndelsen af dette Tidsrum gjerne en virkelig lovgivende Myndighed. Kongerne pleiede nemlig at give de Mænd, der erholdt saadan Fuldmagt, en ganske almindelig Bemyndigelse til at afhjælpe Undersaatternes Klager, see Herredagsinstruxerne af 2 Juni 1578, 5 Mai 1579 og 5 Mai 1580, og i Kraft heraf var det da, de Befuldmægtigede udgave sine saakaldte Recesser. Disse udtalte imidlertid alle den Forudsætning, at deres Gyldighed skulde bero paa Kongens (ikke paa Kongens og Rigsraadets) Behag. Nogle af disse Love have dog, som Fortalen til Christian IV.s norske Lov oplyser, aldrig erholdt nogen Stadfæstelse af Kongen, hvorfor de af enkelte Domstole bleve tilsidesatte.

Instruxerne af 30 December 1581, 18 Mai 1585, 28 April 1597 og 10 April 1599 indrømmede derimod ikke Herredagene nogen Ret til at give Love paa Kongens Behag, men paalagde de Befuldmægtigede at tage grundig Besked paa de synderlige Hverv, Anliggender, Klagemaal og Begjæringer, som bleve dem forebragte, og det med al Omstændighed optegne og tilkjendegive det ved deres Hjemkomst, da Kongen selv efter Leiligheden vilde afgjøre Sagerne. Under Christian IV have heller ingen Love været udgivne under selve Herredagene, medmindre Kongen personligen var tilstede, saasom i 1604, da hans norske Lov blev istandbragt og i 1607, da hans norske Kirkeordinants blev publiceret, i 1622, da han udgav Forordningen af 1 August om, at Salg og Pantsættelse af Odelsgods kun maatte foregaa til Thinge [2]), samt i 1646, da Adelsprivilegiet af 18 Juli blev givet. Var Kongen ei nærværende, udkom Lovene om de paa Herredagen for-

[1]) N. Dipl. I. No. 1091.
[2]) Evensens Samlinger II. Bind, 2 Hefte, Side 11.

handlede Sager, først efterat disse havde været Kongen forelagte, Exempler herpaa ere de vigtige Forordninger af 28 Juni og 29 Juli 1632.

Hvorvidt Udgivelsen af fælles Love bragte den norske Ret i Afhængighed af Rigsraadet.

I et endnu stærkere Afhængighedsforhold til det danske Rigsraad kom den norske Retsforfatning derved, at der for begge Riger og altsaa efter Overlæg med Raadet udgaves fælles Love. Begyndelsen dertil gjordes allerede af Christian III og Frederik II, hvis Kirkeordinants, Søret og Ægteskabsordinants, foruden enkelte af deres mindre Forordninger, sattes i Kraft baade i Danmark og Norge. Endnu større Udstrækning fik Fælleskabet i Lovgivning under Christian IV.s Regjering. Hvorvidt Rigsraadet har deeltaget i Beslutningen om, at en Lov skulde gjælde ikke blot for det første, men ogsaa for det sidste Rige, eller om Sagen alene beroede paa Kongens Forgodtbefindende, er et Spørgsmaal, som her ikke er uden Betydning, men som ei med Sikkerhed lader sig besvare. Det er imidlertid lidet sandsynligt, at Rigsraadet ofte har indladt sig paa at afgjøre, om Loven skulde udstrækkes til Norge. Den tiltagende Sammensmeltning af begge Rigers Lovgivninger hidrører forøvrigt mindre fra danske Autoriteters eller Kongernes Bestræbelser i den Retning, end fra Norges egen Mangel paa Evne til at bevare og udvikle sin nationale Ret. Dette viser sig tydeligst i den Kjendsgjerning, at selv Sætninger og Love, der oprindelig tilhørte den reent danske Ret, gjennem Sædvanen efterhaanden vandt Herredømme i Norge. I 1633 erklærede saaledes en af Kongen nedsat Commission, at man i alle Sager, hvorom der ikke fandtes fuldkommen Underretning i den norske Lov, skulde dømme efter den danske Lov samt i Danmark udgangne Recesser og Forordninger [1]). Især var det de tvende Danmark vedkommende første Bøger af Chr. IV.s store Reces, som paa denne Maade fik Indgang i den norske Retsbrug, og det udentvivl hovedsagelig af den Grund, at de stod i en Lov, hvis sidste Afsnit var ligefrem givet for Norge, og som altsaa fandtes i alle norske Dommeres Hænder. Den Anskuelse, at Recessen i sin Heelhed gjaldt ogsaa i Norge, var dog ikke fuldt

[1]) Ugeblad for Lovkyndighed IV. 257.

befæstet. Hannibal Sehested har i sin Memorial til Rigsraadet af 11 Mai 1648 Post 39 forlangt Besked derom, idet han gjorde opmærksom paa, at mange af Recessens Forskrifter stred mod Norges Lov og vare umulige at iværksætte i dette Land.

Om Folkets Indflydelse paa Lovgivningen.

Det staaer nu tilbage at undersøge, hvorvidt Folket eller de enkelte Stænder havde nogen Andeel i den lovgivende Myndighed. Af hvad der allerede er udviklet, fremgaaer det, at denne Andeel under ingen Omstændighed kunde være stor. Paa den anden Side vilde man dog feile ved at forestille sig, at Folket i dette Tidsrum var ganske uden Indflydelse paa Lovgivningen.

De stedlige Vedtægter.

For det første vedblev endnu i nogen Grad den gamle Sædvane, ifølge hvilken enkelte Byer eller Landsdele paa egen Haand ordnede sine særlige Anliggender gjennem Forskrifter, som for det meste hørte til det Slags, der nu finder sin Plads i Politilovene eller Communebestyrelsernes med Lovskraft gjældende Vedtægter, men som ogsaa grebe ind i reent privatretlige Forhold. De gaves som oftest af de locale Tjenestemænd med Samtykke af Byens eller Districtets Indvaanere. Hidhen høre for Danmarks Vedkommende de Beslutninger, der fattedes paa Kjøbstædernes Borgermøder, Gildeskraaerne og Laugsartiklerne samt de Byskraaer eller Vedtægter, som enkelte Landsogne eller Landsbyer med Hjemmel af Reces 6 Decbr. 1547 § 37 og Reces 1558 § 46 istandbragte om sit Landbo- og Communalvæsen [1]). For Norge haves flere saadanne Anordninger givne med Samtykke, deels af vedkommende Byes Borgerskab eller Magistrat, deels af Landdistrictets Almue eller Adel. De vigtigste ere Anordningen af 17 Juni 1551 for Bergens Stift, der er given paa Lagthinget, efter ældgammel Viis af Lensherren, Biskoppen, Lagmanden og Lagrettet, samt Erik Rosenkrands's Reces for Bergens Lagdømme af 22 Juni 1565, som omtaler en ældre Skik og Ordning om Jordbygsel og Ødegaarde, gjort 1561 og da samtykt af ædel og uædel, læg

[1]) Saadanne Byskraaer findes meddelte i Hist. Tidskr. I. 439—467, IV. 526—546 og V. 547—558.

og lærd, og som selv er vedtagen og udgiven paa en Forsamling, bestaaende af Lensherren, Lagmanden, Adelsmænd, Kannikerne, Borgermester, Raad og Fuldmægtiger fra ethvert Len, altsaa et formelig Stændermøde for Lagdømmet. Andre Exempler paa saadanne af Folket eller communale Autoriteter vedtagne locale Love ere Anordn. af 8 Januar, 24 og 26 August 1573, 28 Januar 1591, Bergens Raadmandskraa af 1598 samt Contract af 29 August 1617 om Grændserne mellem Tønsberg Borgeres og Tjømø Bønders Ret til Handel og Søfart [1]). Det var dog nok en almindelig Forudsætning, at saadanne Bestemmelser kun fattedes paa Kongens gode Behag. Anordn. af 29 Juli 1557 om Skifte mellem gjenlevende Ægtefælle og den afdødes Udarvinger gjælder hele Landet og er given af Cantsleren, Lagmændene, Magistraten i Bergen og formodentlig nogle Adelsmænd, men i Kraft af særlig kongelig Bemyndigelse i Brev af 18 Januar samme Aar.

Love, istandbragte efter Raadförsel med en eller flere Stænder.

Desuden have nye Love ofte været istandbragte efter Forestillinger fra enkelte Stænders eller mindre Samfunds Side, ja endog foreløbig overveiede paa Forsamlinger, hvor Regjering og Folk mødtes. I Norge har dette, som bemærket, især fundet Sted paa Herredagene, hvilket derimod ikke synes at have været Tilfældet i Danmark. Formodentlig have de, som i dette Rige androge om Forandring i Lovene, ogsaa fortrinsviis valgt den Leilighed dertil, som Herredagene frembød, fordi de der kunde faa Sagen hurtigst afgjort. Men forsaavidt de ikke mødte efter foregaaende Indkaldelse og paa sin Stands Vegne, ere de neppe tagne med paa Raad ved Lovenes Affattelse. De ere vistnok forsvundne ved Siden af det mægtige Rigsraad, hvis Medlemmer ved saadanne Leiligheder i Regelen samtlige vare tilstede. I de norske Herredage var det kun et lidet Antal danske Raadsherrer som deeltoge, og de savnede som oftest Kjendskab til Landets Love og Forholde. Dette maatte bevirke, at de søgte Veiledning hos de tilstedeværende Normænd, som befandt sig i en anseeligere Stilling, saasom Lensherrerne, Adelsmændene, Superintendenterne, Lagmændene og Magi-

---

[1]) Müller Beskrivelse over Tønsberg, Side 49.

straten i den By, hvor Herredagen holdtes, ja endog at der lyttedes noget mere til den Almue, som indfandt sig med Supplikker. Det maa imidlertid vel bemærkes, at ikke engang den ved de norske Herredage tilstedeværende Adel, medmindre der saaledes som i 1646 handledes om dens Privilegier, havde mere end en raadgivende Stemme. Den afgjørende Myndighed var alene hos Kongen, eller i den første Deel af Tidsrummet, hvis han ikke var tilstede, hos hans Fuldmægtiger.

Exempler paa Love, istandbragte med Stændernes Samtykke.

Endelig har Folkets eller enkelte Stænders Samtykke i ethvert af Rigerne ved nogle høist sjeldne Leiligheder været indhentet til nye Love, saaledes i Danmark, som allerede bemærket, til Recessen af 1547, i Norge til Kirkeordinantsen af 1539 [1]) samt til Truid Ulfstands og Claus Bildes Reces af samme Aar. Det fælles Alnemaal indførtes i Danmark med Almuens Samtykke, i Norge blot ved Kongebud, see Fr. 20 Marts 1541. Derimod blev Frederik II.s Søret forelagt for og bifaldt af Fuldmægtiger baade fra de norske og danske Kjøbstæder. Ligeledes lod Christian den IV i Aarene 1636—1639 for Kjøbstæderne i begge Riger forelægge et Udkast til den nye Stadsret, han agtede at istandbringe, men som aldrig udkom. De opfordredes til at erklære, hvorvidt noget deri syntes dem at kunne tillægges, fratages eller forandres Kjøbstæderne til Bedste, hvilket skulde optegnes med Tilføielse af Grundene [2]). Hvis Værket var blevet fuldbyrdet, vilde det saaledes antageligviis kun være skeet med Borgerstandens udtrykkelige Bifald.

Heraf kan ikke sluttes, at saadant Samtykke var nødvendigt.

Heraf kan imidlertid ingenlunde sluttes, at Folkets eller vedkommende Stands Samtykke efter den strenge Ret ansaaes fornødent engang til de vigtigere Love. Vistnok stod i Danmark Forbudet i Valdemar II.s jydske Lov mod at dømme efter anden Lov, end den Kongen havde givet og Landet vedtaget, fremdeles uophævet paa Papiret. Men Kon-

[1]) N. Dipl. I. No. 1091. Om Vedtagelsen er skeet efter Kongens Opfordring eller kun efter hans Commissærers Foranstaltning er ikke klart, men i Virkeligheden ogsaa ganske ligegyldigt.

[2]) See Breve af 9 Dec. 1636 og 3 Febr. 1639 i Nyt hist. Tidskr. I. 456—457.

gen og Raadet havde saa længe og saa ofte paa egen Haand givet Love, vigtige ligesaa vel som uvigtige, at denne Sædvane maa have tilintetgjort enhver Forestilling om, at Folket endnu havde nogen virkelig Andeel i den lovgivende Magt. Ligesaa sikker som Regjeringen maatte være paa, at det i Lovgivningsvirksomheden næsten aldeles uøvede Folk ikke vilde negte vidtløftige Love, der forelagdes det i fuldt udarbeidet Stand, sin Stadfæstelse, ligesaa tryg maatte den være for, at nogen vilde benegte Gyldigheden af en Lov, der udkom uden saadan Forelæggelse. At den ikke destomindre fandt Sted, maa derfor være foranlediget ved Hensyn, der vare den politiske Magtfordeling aldeles uvedkommende, navnlig ved Ønsket om at skaffe Loven den moralske Understøttelse, hvoraf den i hiin endnu lidet lovlydige Tidsalder stod høiligen i Behov. De foreløbige Overveielser, der fandt Sted med Borgerstanden om Søretten og Statsretten, ere heller intet Beviis paa, at Regjeringen har troet at tiltrænge Standens Samtykke til disse Love, men kun paa at den ikke har følt sig sagkyndig nok til selv at udfinde de hensigtsmæssigste Bestemmelser. Den brugte ogsaa ved Udarbeidelsen af andre Love at indhente Raad fra Fagmænd, saaledes om de vigtigere kirkelige Love fra Biskopperne og Professorerne, uden at det derfor kan siges, at disse havde nogen Andeel i den kirkelige Lovgivningsmyndighed. Hvor udelukkende denne laa i Regjeringens Haand, viser Istandbringelsen af den norske Kirkeordinants. Kongen lod i 1604 de norske Biskopper sammentræde i Bergen til en Committee, der udarbeidede det foreløbige Udkast. Dette gjennemgik Kongen, bragte det saavidt muligt i Overeenstemmelse med den danske Kirkeordinants, lod det derpaa prøve af de theologiske Professorer og traf saa endelig Bestemmelse om Ordinantsens Indhold. Den udkom under 2 Juli 1607 i Kjøbenhavn og blev først derefter offentliggjort paa Herredagen i Stavanger.

Kongen og Raadet vare dog uberettigede til at

Det høieste, som med Grund kan siges, er at Kongen og Rigsraadet vare uberettigede til at tilbagekalde eller formindske en Stands Privilegier uden med dens Samtykke, og at de

alene med hele Folkets Bifald kunde give noget af Rigerne en ny Lovbog.

formindske Standsprivilegier og give hele nye Lovböger.

Den første af disse Sætninger gjaldt kun, forsaavidt ikke Kongen, da Privilegiet blev givet, havde forbeholdt sig Retten til at forandre det. Og med denne Begrændsning kom Regelen i fuld Udstrækning næsten kun den danske Adel til Gode. For den norske Adel har den vel tjent til nogen, men dog til mindre Beskyttelse, thi Forordningerne af 25 Mai 1636 og 28 Sept. 1639 ere givne uden dens Samtykke, uagtet begge indskrænkede de Privilegier, den i Gjerningen nød, paa en saa følelig Maade, at Adelen i Danmark aldrig vilde have ladet sig nøie dermed. Hvad de øvrige Stænder angaaer, saa fik Geistligheden med Undtagelse af Universitetet, som bemærket, aldrig noget egentligt Privilegium, og ved Stadfæstelsen af Kjøbstædernes Privilegier brugte Christian III og Frederik II at betinge sig Ret til enten alene, eller i Forbindelse med Rigsraadet, at formindske eller forøge dem. Herved vandt sandsynligviis den Anskuelse Hævd, at Kjøbstædernes Privilegier i alle Tilfælde kunde forandres uden deres Samtykke. Dette maa idetmindste have været Christian IV.s og Frederik III.s Mening, thi deres Stadfæstelse af Kjøbstadsprivilegier har, saavidt vides, altid været givet uden hiint Forbehold, hvilket de utvivlsomt vilde have taget, hvis de havde anseet det fornødent. Paa den anden Side findes der endnu i disse Kongers Tid hos Borgerstanden selv Levninger af den Tro, at dens Privilegier egentlig vare ukrænkelige. Denne Mening kom under Rigsdagene 1645 og 1648 tilsyne i Borgerstandens Paastand paa, at de Kjøbstæder, hvem deres ældre Privilegier vare berøvede, skulde erholde disse tilbage, ligeledes 1650 i Kjøbenhavns Borgerskabs Klager over Acciseforordningen. Det er vistnok ogsaa den samme Forestilling, der om end dunkelt foresvævede Christiania Borgermestere, naar de i sin ved Stændermødet 1645 afgivne Erklæring stillede Borgerne i Classe med Adelen som priviligerede Personer og i Modsætning til Bønder og andre upriviligerede.

At Kongen ikke engang med Rigsraadets, men kun med samtlige Stænders Samtykke, kunde give nogen dansk Lands-

deel en heel ny Lovbog, synes at være anerkjendt af Rigets Cantsler Arild Hvitfeldt, som i Fortalen til de Oldenborgske Kongers Krønike opfordrer Christian IV til at udbedre den Jydske Lov og udvide den til hele Danmark, „dog intet udi de Maader at skulle skee og foretages uden med almindelig Bevilgning". Det var maaskee denne Indskrænkning i Kongens og Rigsraadets lovgivende Myndighed, som reddede de gamle danske Provindslove ligetil Enevældets Indførelse. Hvad Norge angaaer, saa var dets nationale Lov beskyttet gjennem det Løfte, Kongerne aflagde ved sin Hylding, hvilket Løfte efter Brevet af 15 Juni 1548 og Christian IV.s norske Lovbog Thingfarebolken Cap. 10 netop gik ud paa, at han skulde holde Undersaatterne ved Norges Lov. Selve denne Lovbog istandbragtes ogsaa under Former, som vidne om, at Kongen i usædvanlig Grad lagde Vægt paa sine Undersaatters Medvirkning. Efterat det første Udkast, der var udarbeidet af Statholderen, Cantsleren og Lagmændene, var gjennemseet af Kongen, blev det atter drøftet af Lensherrerne og Lagmændene i et Møde, der varede fra April Maaned til St. Hansdag. Ved Kongens Ankomst til Herredagen i Bergen 1604 overleverede de ham sin Betænkning, hvorpaa han ifølge Fortalen lod Loven oplæse paa Herredagen for menige Adel og Lagmænd, saa at de fik see, hvorledes de efter Magnus Lagabøters Tid givne Retterbøder bleve indførte, hvad som blev tilsat og udeladt og af hvad Aarsag saadant skeede, intet i nogen Maade undtaget. Meget, heder det, blev i adskillige Maader forandret og omsat efter disse gode Mænds Mening og Betænkning. Om nu end den Beretning, at Kongen selv besluttede, hvad der skulde staa og hvad der skulde udelades [1]), er rigtig, saa er det ikke destomindre ogsaa i Hovedsagen Sandhed, naar det i Fortalen end videre siges om Lovbogen, at den er udgaaet „efter de bedste Mænd, vore Undersaatters udi Norge, deres Begjæring, Vidskab og Villie". Først efter at den saaledes var vedtagen paa Herredagen, blev den trykt. Paa en lignende Maade begyndte Kongen i 1639 at forberede en ny Revision af Landsloven, idet han

Hvorledes Christian IV.s norske Lov istandbragtes.

[1]) Slange Side 205.

ved Skrivelse af 11 Juni paalagde Statholderen og Cantsleren fjorten Dage før Herredagen i Bergen at sammentræde med de fornemste og mest erfarne af Adelen, Bisper, Kanniker, Provster, Lagmænd, Borgermester og Raad for at overveie Manglerne i den norske Lov[1]. Udbyttet af disse Overveielser har sandsynligviis indskrænket sig til det Sammendrag af allerede udkomne norske Forordninger, som findes i Recessen af 1643, tredie Bog.

Den danske Adels Forsög paa at skaffe Stænderne större Andeel i den lovgivende Myndighed.

Først henimod Tidsrummets Slutning gjordes der i Danmark et Forsøg paa at kalde den Regel til Live, ifølge hvilken ingen Lov maatte udkomme uden Folkets Medvirkning. I det før omtalte Forslag til nye Bestemmelser i Haandfæstningen, som Adelen indgav paa Rigsdagen i April 1648, paastod den, at det stred mod Landsloven og adskillige Haandfæstninger, at Forordninger og Constitutioner udgaves uden Stændernes Vidskab og Samtykke. Den begjærede derfor, at saadant for Eftertiden ikke skulde skee, en Fordring, hvis Opfyldelse i overordentlig Grad vilde have formindsket Rigsraadets og forøget Stændernes Magt, tvunget disse til større Samvirken, og altsaa medført en saa gjennemgribende Forandring i Statsforfatningen, at den fuldkomne Omvæltning i 1660 maaskee kunde have været undgaaet. Under de følgende Forhandlinger slog Adelen betydeligt af paa sit Forlangende, saaledes at Stændernes Samtykke blot skulde erklæres nødvendigt til de nye Love, „hvorefter Landsens Fundamentalvæsen og Staten kunde lide Skade, hvorved ikke meentes nyttige Constitutioner, som nok uden Stændernes Vidskab kunde udgaa, item de som ingen Dilation kunde taale og ellers kunde være af slig Beskaffenhed, at det ei Behov gjordes med Stænderne derom at communicere“. Selv Indrømmelsen af den saaledes begrændsede Paastand vilde langtfra have været betydningsløs, thi hvorvidt Stændernes Samtykke derefter var blevet nødvendigt, vilde have beroet paa den moralske Indflydelse, de havde kunnet gjøre gjældende. Det var derfor fra Rigsraadets Standpunct naturligt, at det vægrede sig ved at optage nogen saadan Bestemmelse

---

[1]) Nyt hist. Tidskr. I. 459.

i Haandfæstningen. Det erklærede den betænkelig og umulig at overholde, men lovede at drage Omsorg for, at ingen skulde faa Anledning til at beklage sig over de Forordninger, som i Fremtiden maatte udkomme[1]). Rigsraadet, der, efter hvad Christian III.s og Frederik II.s Haandfæstninger vise, paa egen Haand havde truffet disse Overeenskomster med Kongerne, var, saalænge Frederik III ikke selv turde eller vilde blande sig i Sagen, Herre over dens Skjæbne, og Adelen maatte lade Forsøget paa at skaffe Stænderne nogen Andeel i Lovgivningsmyndigheden fare.

§ 30.

Beskatningen.

Oversigt over de forskjellige Slags Skatter.

De egentlige Skatter bestod i begge Riger deels af de gamle før nævnte staaende Afgifter af Landeiendomme, deels af de gamle Byskatter, der udrededes af hver Kjøbstad med et uforanderligt Beløb, deels af indirecte Skatter, Told og Accise, samt i Norge de føromtalte Skatter paa Sagbrugene, deels endelig af nye directe Skatter eller de saakaldte Contributioner, der paalagdes saavel Personer som faste Eiendomme.

Deres Varighed.

Medens Tolden og Accisen i Almindelighed bleve paalagte for en ubestemt Fremtid og altsaa forbleve staaende, indtil de ved en ny Forordning igjen udtrykkelig ophævedes, ansaaes derimod Udskrivning af Contributionerne som en overordentlig Foranstaltning. Afgiftspligten indskrænkedes derfor til den eller de i Skattebrevene udtrykkelig nævnte Terminer, der i Almindelighed ikke udstraktes over eet Aar. Hermed vedblev man gjennem det hele Tidsrum, meget længe efter at det havde viist sig nødvendigt stadigen at fornye de fleste og mest indbringende af disse Skattepaalæg. Men om end Skattepligten saaledes i Virkeligheden aldrig bortfaldt, forandredes dog disse Skatters Størrelse fra Aar til andet, idet man udskrev mere eller mindre efter Finantser-

[1]) See Documentet i Nyt hist. Tidskr. I. Side 460—462.

nes vexlende Behov. Ligesom der imidlertid gives Exempler paa, at Told og Accise have været paalagte eller modtaget Forhøielser for et forud bestemt Tidsrum, see for Norge Brevene af 25 Marts, 14 og 15 April 1572, for begge Riger eller Danmark alene Fr. 25 Mai 1627, 15 Mai 1628, 26 Jan. 1631, Brev 5 Dec. 1633 og Fr. 17 April 1634[1]), saaledes paalagdes directe Skatter stundom for et længere Tidsrum end eet Aar, f. Ex. i 1570 eller 1571 endog for syv Aar[2]), see endvidere for Danmarks Vedkommende Breve af 10 April 1611 og 19 Juni 1613 om Byskatterne[3]) samt Brev 10 Jan. 1652 om Adelens Bevilgning til Kjøbenhavns Befæstning[4]), for Norges Vedkommende Breve 4 Marts 1593, 27 Januar 1599 og 8 Januar 1600, 8 Juli 1603 og flere om Skatten til Befæstning af Akershuus samt Brev 10 April 1611, hvorved Contributioner paalagdes Norge, saalænge Krigen mod Sverige varede.

Den danske Adels Uvillighed til at paatage sig Skatter.

Om Adelens Beskatning er det vigtigste allerede ovenfor anført. Det er navnlig i § 27 omhandlet, hvorvidt denne Stands Samtykke udkrævedes til at skatlægge den, og i § 28 paaviist, at saadant Samtykke, hvor det overhovedet var nødvendigt, maatte indhentes fra hvert enkelt Medlem. Som Følge heraf blev enhver Forhandling om at faa Adelen til at paatage sig nogen ny Byrde meget besværlig.

Kongen pleiede først at henvende sig derom til Rigsraadet eller dets indflydelsesrigeste Medlemmer. Hvis de tilsagde ham sin Medvirkning, fremkom han med en Anmodning til Adelen paa Herredage, i Provindsmøder eller endog gjennem Underhandlinger med hver enkelt Adelsmand.

Efter den oprindelige Tanke var Skattefriheden kun et Vederlag for den Forpligtelse, der paalaa Adelsmændene til at gjøre personlig Krigstjeneste. Den Nytte, Kongen heraf kunde have, blev ved de Forandringer, der indtraadte i Krigsførelsen, stedse mindre, og som Følge deraf paasaacs

---

[1]) Lassen, Kjøbenhavns Befæstning Side 129—132, Molbechs Chr. IV.s Breve Side 320 og Friis Edvardsens Skjelskjør Side 481—483.

[2]) Jacobsens Skattevæsen Side 74.

[3]) Hubertz Actstykker vedkommende Aarhuus II. 20 og 29.

[4]) Lassen 152.

det ikke med stor Strenghed, at Forpligtelsen virkelig opfyldtes. I Følelsen heraf forudsatte Chr. III.s Hdff. § 7, de følgende Hdff. § 6, at Adelen i Feidetid nu burde paatage sig at udrede Skat. Dertil befandtes den danske Adel imidlertid som oftest særdeles uvillig.

Christian III og Frederik II forlangte kun sjeldent directe Skatter af den. Den hele Stand skal under disse Konger i Danmark ikke have erlagt Skat mere end sex Gange, nemlig i Aarene 1542, 1565, to Gange i Aaret 1567, i 1568 og 1569 [1]). I 1542 var det først efter nogen Modstand, Adelen bevilgede. Nogen stor Vanskelighed med at faa samtlige Medlemmer af Adelen til at deeltage i Udredelsen af de Skatter, Fleerheden bevilgede, vides ikke at have fundet Sted, og i et enkelt Tilfælde gik Frederik II temmelig alvorlig tilværks mod en Adelsmand, som negtede at følge sine Standsbrødres Exempel. Kongen truede nemlig med at fratage ham hans Len, hvis han ikke faldt til Føie [2]). Endnu hensynsløsere gik han frem ved Opkrævningen af den før omhandlede Skat til Kjøbenhavns Befæstning. Thi efterat de fleste Adelsmænd, som eiede Gaarde i Staden, havde erklæret sig villige til at udrede den, paalagde Kongen ved Brev af 15 Sept. 1582 [3]) Byfogden at gjøre Beslag i Huusleien af de Gaarde, for hvilke Skatten ikke var betalt, og det, som det lader, uden Hensyn til om Eierne havde udlovet den eller ikke. Under Christian IV vides Adelen at have paataget sig Udredelsen af Skatter tvende Gange i Begyndelsen af hans Regjering [4]), paa Rigsdagen i 1627 [5]), i 1642 [6]), paa Rigsdagen 1645 samt i 1647 [7]). Efter de Beslutninger, som fattedes derom i 1627 og 1642, er der liden Sandsynlighed for, at noget betydeligt Mindretal har unddraget sig fra at betale. Derimod har Kongen senere i denne

---

[1]) Jacobsens Skattevæsen Side 157.
[2]) Sammesteds Side 153.
[3]) Lassens Kjøbenhavns Befæstning Side 110.
[4]) Jahns Chr. IV.s Krigshistorie I. 12, jvfr. 14, Slange 156.
[5]) Danske Mag. Række III, Bind 4, Side 68—71.
[6]) Lassen Side 136.
[7]) Friis Edvardsens Skjelskjørs Beskrivelse Side 468.

Henseende havt Vanskeligheder at bekjæmpe[1]), og under Frederik III.s Regjering, da Adelens Selvraadighed og Egennytte steg til det høieste, ere disse blevne uoverkommelige. I 1650 siger Christen Skeel, at det vilde staa haardt at formaa Adelen og de øvrige Stænder til at contribuere til Forsvarsvæsenet, førend der blev tilveiebragt nogen Lighed i Skattebyrdernes Fordeling, thi medens nogle havde været villige og contribueret, havde andre ydet lidet eller intet, hvorover hine besværede sig. Selv gjorde han ogsaa ved samme Leilighed sit Samtykke til at betale Skat som Vederlag for Accisefriheden afhængigt af, at de øvrige Adelsmænd indgik derpaa[2]). Men den fuldstændige, af andres Forgodtbefindende uberoende Skattefrihed var Adelen et saa dyrebart Privilegium, at der ikke kunde gjøres noget alvorligt Forsøg paa at indskrænke den. Endnu i Skrivelse til Kongen af 3 Juli 1654 gjentager Rigsraadet Skeels Klage og foreslaaer efter Begjæring fra Adelens Deputerede, at de Medlemmer af Standen, som udebleve fra dens Forsamlinger og vægrede sig ved at befuldmægtige nogen til paa deres Vegne at samtykke, eller som endog ganske negtede at erlægge de Contributioner, Standens Fleertal vedtog, skulde indkaldes for Kongen og paalægges personlig at forklare, af hvad Aarsag de unddroge sig Deelagtigheden i de fælles Byrder[3]). Men selv om dette er blevet iværksat, synes det ikke at have frugtet. End ikke under den farefulde Tilstand, da Rigsdagen i Odense 1657 afholdtes, har Adelen ved sin Bevilgning af Skatter villet binde dem, som ei havde samtykt deri. Og dette var Tilfældet i alt Fald med nogle faa af dens Standsbrødre[4]).

Langt mindre Hensyn toges der til de norske Adelsmænds Ret til at undslaa sig for at betale Skatter, som de ikke hver for sig havde bevilget. Der gives intet Exempel engang paa, at den hele norske Adelstand har vovet ganske at af- Den norske Adel havde vanskeligt for at afslaa Kongens Opfordringer til at

[1]) Nyt hist. Tidskr. V. 354.
[2]) Danske Mag. Række III, Bind 4, Side 36.
[3]) Sammesteds 266—268.
[4]) Beckers Saml. til Danmarks Hist. I. 173.

bevilge Skatter.

slaa Kongens Opfordring til at paatage sig Udredelsen af extraordinære Skatter, og endnu vanskeligere maatte det være for det enkelte Medlem af Standen at unddrage sig fra at yde, hvad Fleertallet havde besluttet. Det er formodentlig af og til skeet, men i saa Tilfælde synes endog Christian IV i Norge at være gaaet adskilligt strengere tilværks mod de gjenstridige end i Danmark. I Skrivelse af 11 April 1645 bød han nemlig Statholderen uden Fordølgelse at opgive, hvem der negtede at bevilge, „paa det de og tilbørligen derfor maa haves udi Agt, som de der deres Herres og Konges og eget Fædrelands Velfærd ikke agte“ [1]. Naar den norske Adel i 1646 indgik paa at lade den danske Adels Skattebeslutninger blive forbindende for sig, saa er det derfor sandsynligviis skeet i den Tanke, at den derved skulde slippe lettere. Thi hvis den ingenlunde rundhaandede danske Adel negtede Kongen en begjæret Bevilgning, kunde det vanskelig tages den norske ilde op, at den fulgte Exemplet. Hiin Indrømmelse forstodes iøvrigt ikke saaledes, at den danske Adels Beslutninger udenvidere gjaldt for den norske. Dennes Selvbeskatningsret forblev i Formen ukrænket, og Kongen maatte fremdeles udtrykkelig anholde om, at den vilde bevilge. Men samtidigt med at Kongen fremsatte saadan Begjæring, har han i alt Fald en enkelt Gang paalagt Statholderen og Lensherrerne at udpante Skatten hos dem, som ikke vilde vedtage den eller udebleve fra det berammede Møde, see K. B. 8 August 1647 [2]. Hvis ikke Fleertallet af den danske Adel opstillede nogen fælles Maalestok for sine Ydelser, men som det undertiden traf, overlod det til enhver enkelt Mands eget Skjøn, hvormeget han burde bidrage, hvis altsaa Vedtagelsen fik Præg mere af en Subscription end en Skattebevilgning, maa den siges at have medført liden Indskrænkning i den norske Adels Selvbeskatningsret.

Hvorledes den danske Geistlighed skatlagdes.

Superintendenterne ere neppe nogensinde blevne beskattede uden deres Minde [3]. Ogsaa Universitetets Frihed for

---

[1]) Samlinger til N. F. Sprog og Hist. III, 431—432.
[2]) Sammesteds IV. 12—14.
[3]) Jacobsen 129 samt Brev 2 Sept. 1644 i Fyenske Actst. II. 115—116.

directe Skatter er i Gjerningen forsaavidt bleven agtet, at dets Professorer, saavidt vides, yderst sjelden bleve skatlagte af sin Embedsindtægt uden forud indhentet Samtykke fra hver enkelt. Med Hensyn til Skatter af deres Formue og private Indtægt samt af Universitetets Fæstegods synes Fremgangsmaaden at have været vaklende. Til enkelte Tider har Kongen paa egen Haand udskrevet saadanne Skatter, til andre har han forlangt Universitetets Samtykke [1]). Lignende gjælder om Skattepaalæg paa den lavere Geistlighed og Capitlerne. Til saadanne har Kongen undertiden erhvervet Rigsraadets Bifald [2]).

Udskrivning af directe Skatter hos de danske Kjöbstæder i de tre förste Kongers Tid.

Til Udskrivning af directe Skatter hos de danske Kjøbstæder maa Rigsraadets Samtykke efter Haandfæstningerne antages at have været unødvendigt. Det indhentedes ved saadanne Leiligheder i Regelen heller ikke af de to første Konger. Af og til er det dog skeet ogsaa under dem [3]). Af Christian IV.s Skattebreve til Kjøbstæderne er der trykt saa faa, at man ikke af dem med fuld Sikkerhed kan slutte sig til, hvorvidt han i Almindelighed paa egen Haand eller kun med Rigsraadets Samtykke har udskrevet Skatter hos Borgerstanden. Uagtet hans Haandfæstning ingen ny Indskrænkning opstiller med Hensyn til Kongens Beskatningsmyndighed, maa man snarest antage det sidste. Thi vel sees det, at han ved enkelte Leiligheder paa egen Haand har befalet Kjøbstæderne at modtage Krigsfolk i Kvarteer eller at skaffe Orlogsmatroser og Tømmermænd, see Breve 30 November og 21 December 1611 samt 9 December 1618 [4]). Ligeledes har han selv paalagt Kjøbenhavns Indvaanere Skatter til Stadens Befæstning, see Breve 18 Marts 1607 og 10 April 1608 [5]), men paa den anden Side er Rigsraadets Samtykke paaberaabt i alle de trykte almin-

---

[1]) See Breve 30 Juni 1581, 10 Febr. 1607 og 25 Mai 1647 i Lassens oftere anførte Værk samt Rørdams Afhandling i Nyt hist. Tidskr. VI, 453—567.

[2]) Jacobsen 130—132 og 140—141.

[3]) Jacobsen Side 108.

[4]) Friis Edvardsens Skjelkjør 480, Hübertz Actstykker vedk. Aarhuus II. 26 og Fyenske Actstykker I. 161.

[5]) Lassen Side 121—124.

delige Skattebreve til Kjøbstæderne, see Br. 28 Sept. 1596, 10 April 1611, 19 Juni 1613, 28 Sept. 1626, 1 Oct. 1629, 22 Juni 1633, 16 Mai 1647 [1]). I Brev af 31 Juli 1647 paalægger vistnok Kongen uden Raadets Deeltagelse Borgerstanden en Skat af 2 % af dens paa Rente udestaaende Capitaler, men først efterat Adelen havde paataget sig en lignende Afgift [2]).

Det er allerede omtalt, at den danske Borgerstand i 1537 var samlet for at bevilge Kongen en Skat. Dette synes dog at have været foranlediget alene derved, at den Afgift, Kongen forlangte, var usædvanlig stor. De almindelige Skattebreve til Kjøbstæderne henvendtes ellers umiddelbart til hver enkelt af dem. De indeholdt stundom efter sine Udtryk ingen Befaling, men kun en Anmodning, og det endog i Tilfælde, hvor Brevene vare udfærdigede efter Rigsraadets Beslutning. Men denne Form, der ikke var gaaet ganske af Brug i Begyndelsen af Frederik III.s Regjering [3]), var neppe mere end en tom Høflighed. Mange Skattebreve selv af dem, i hvilke Rigsraadet ingen Andeel synes at have havt, indeholde ubetingede og af Borgerstandens Forgodtbefindende uafhængige Paalæg, see foruden de nysnævnte Breve af 18 Marts 1607, 10 April 1608 og 31 Juli 1647, endvidere Brevene af 27 December 1551 samt 9 Juni 1568 [4]). Og endnu i 1629 udtrykker Borgerstanden sig, som om de Skatter, hvilke den paa Rigsdagen i Odense 1627 havde vedtaget, egentlig vare paalagte af Raadet og Adelen [5]).

Undertiden har der dog ogsaa udenfor Rigsdagen eller Borgerstandens Provindsmøder gjennem Lensherrerne været forhandlet med Kjøbstæderne om at bevilge Skatter [6]).

Udskrivning af directe Skatter hos

Til at beskatte Adelens Ugedagstjenere udkrævedes, som ovenfor sagt, Standens, til at beskatte dens øvrige Bønder

---

[1]) Friis Edvardsen Side 423, 452, 453, 456, Hübertz Actstykker vedk. Aarhuus II, 20 og 29, Lassen Side 149.
[2]) Friis Edvardsen Side 468.
[3]) Beckers Saml. til Danmarks Hist. I. 25.
[4]) Hübertz Actst. vedk. Aarhuus I. 149 og Lassen 103.
[5]) Suhms nye Samlinger I. 207.
[6]) See Hammerichs Afhandling i Nyt hist. Tidskr. I. 429 og 445.

og Tjenere Rigsraadets Samtykke. Nu var Adelens Fæstegods saa betydeligt, at Kongerne nødig vilde lade de der boende Bønder gaa skattefrie. Naar Kongerne agtede at udskrive Skat af den øvrige Almue, have de derfor i Almindelighed bedet om Raadets Tilladelse til at medtage Adelens Fæstebønder. Men naar Skatter undtagelsesviis bleve udskrevne alene hos Kronens Bønder, under hvilket Udtryk ogsaa Selveierne indbefattedes, saa have idetmindste Christian III og Frederik II ikke brugt at indhente Raadets Samtykke [1]). Den førstnævnte af disse Konger gik endog saavidt, at han paa egen Haand vilkaarligen forhøiede Jordebogsafgifterne for jordegne Bønder [2]). Hvorvidt Christian IV i Gjerningen har taalt nogen Indskrænkning i Kronens Ret til at udskrive Skatter hos Bønderne, maa lades staa derhen. Han har vistnok undertiden uden Raadet paatænkt Foranstaltninger eller givet Befalinger, som efter en streng Opfatning forudsatte, at Kronens selvstændige Beskatningsmyndighed var forbleven uforandret. I Brev af 29 Marts 1600, hvor han foreslog Rigsraadet at bevilge, at Adelens Tjenere i Sjælland, Ugedagsmændene undtagne, hver Sommer paa egen Kost skulde gjøre Arbeide paa Kjøbenhavns Fæstningsværker, erklærede han at ville gjøre en Forordning, hvorved samme Forpligtelse paalagdes Kronens Bønder. Ved Brev af 29 Januar 1607 paalagde han i samme Anledning ledige Karle tvunget Arbeide. Ved Brev af 22 Februar samme Aar udskrev han, ligeledes paa egen Haand, Skat af Kronens Bønder paa Sjælland og Smaaøerne til Dækkelse af Udgifterne ved Kjøbenhavns Befæstning, jvfr. Brev af 13 October 1629 [3]). Ved Fr. 16 Februar 1617 forbød han uden Raadets Samtykke Kronens Bønder at søge andre Møller end dennes egne. Men der kjendes intet Brev fra denne Konge, hverken med eller uden Raadet, hvorved den almindelige Landskat er bleven paalagt alene Kronens Bønder.

den danske Bondestand indtil 1648.

---

[1]) Jacobsen Side 73 samt Breve af 8 Sept. 1569 i Annaler for Nordisk Oldkyndighed 1855 Side 89.

[2]) Juridisk Tidskrift 18 Bind, Side 202.

[3]) Lassen Side 112, 117, 117 og 131.

Ogsaa om Bondestanden gjælder det, at Kongen en og anden Gang i Skattebrevene har brugt Anmodningsformen, eller endog at han først har ladet underhandle med Almuen herredsviis [1]).

Hvorvidt indirecte Skatter i Danmark kunde paalægges uden Rigsraadets Samtykke.

Til Paalæg af Told og Accise har Rigsraadets Samtykke nok været anseet nødvendigt. Det indhentedes vel ikke til den for begge Riger fælles Anordning om Sisen af 2 Marts 1563 (Norske Rigsreg.), men derimod allerede til Toldanordningen af 29 Januar 1566, der synes at have indeholdt den første almindelige Toldtarif for hele Danmark [2]), ligeledes til Fr. 14 Juni 1574 om Told og Accise paa Bornholm [3]) og til Fr. 16 Februar 1621, 9 Juli 1623, 15 Mai 1628, 22 Marts og 25 October 1629, den nysnævnte Fr. 26 Januar 1631 samt Fr. 29 Juli 1632, 18 Mai 1646 og 7 Sept. 1647, der alle paalægge eller forandre saadanne Afgifter. Hvorvidt det ogsaa har været meddeelt til den almindelige Toldrulle af 26 April 1643 og Tillægsforordn. af 18 Septbr. samme Aar, kan derimod ikke sees, da Indledningerne til disse Forordninger ikke ere meddeelte i de trykte Udgaver. At Fr. 3 Juni 1643 om Forhøielse i Tolden af Heste, der førtes fra den ene Provinds til den anden, er given uden Raadet, maa altsaa ansees som en Uregelmæssighed, og muligens gives der flere Exempler af denne Slags, eftersom det i Fr. III.s Haandfæstning § 54 er fundet fornødent udtrykkelig at negte Kongen Ret til uden Rigsraadets Samtykke at paabyde Told, Accise eller andet Paalæg. Efter Ordene blev altsaa Rigsraadets Samtykke nu en Nødvendighed til alle Slags Skattepaalæg, directe saavelsom indirecte. Frederik III holdt sig ogsaa denne Bestemmelse efterrettelig, forsaavidt angik det førstnævnte Slags. Derimod har han temmelig snart paa egen Haand paalagt Told, see Fr. 26 Nov. 1650.

Öxentolden.

Over en af de vigtigste Toldsatser, nemlig Udførselstolden paa Kvæg, der førtes landværts til Tydskland, manglede Rigsraadet i Virkeligheden fuldstændigt Herredømme. Den

---

[1]) Nyt hist. Tidskr. I. 428 og 430 samt Jacobsen 79—80.
[2]) Nye danske Mag. VI. 171.
[3]) Hübertz Actstykker til Bornholms Historie Side 442.

Afgift af saadant Kvæg, Kongen ikke kunde faa i Form af dansk Udførselstold, har han nemlig i Egenskab af Hertug i Slesvig og Holsteen taget som Indførsels- eller Transittold i disse Hertugdømmer. For at befrie den danske Handel fra saadan Byrde, har Rigsraadet idetmindste et Par Gange maattet paalægge eller forhøie Udførselstold i Danmark, see Brev 12 Decbr. 1542[1]) og Fr. 22 Nov. 1632[2]).

Medens det tilsidst erkjendtes, at der udfordredes Samtykke fra de skattefrie Stænder til at bebyrde dem med indirecte Skattepaalæg, er det ligesaa vist, at saadanne kunde paalægges Borger- og Bondestanden, uden at de derom adspurgtes. Henimod Tidsrummets Slutning begyndte Borgerstanden at drage denne Kongens og Rigsraadets Ret i Tvivl. I 1650 gjorde Kjøbenhavns Borgerskab skarpe Forestillinger mod en nylig i Forveien udkommen Acciseforordning, som paastodes stridende mod Christopher af Baierns Privilegium, Kongens egen Haandfæstning og Løfter. Klagerne vare rettede ikke alene mod selve Paalægget, men ogsaa mod Adelens og Geistlighedens Fritagelse og mod de for Controllens Skyld paabudne Huusundersøgelser. Kongen henviiste Klagen til Raadet. Begge Parter frygtede imidlertid for at indlade sig i nogen alvorlig Kamp. Borgerskabet gjorde ydmyge Undskyldninger og Rigsraadet indskrænkede sig til at lade Kongen give Borgerskabet en mild Irettesættelse. Forordningen blev ikke i sin Heelhed tilbagekaldt, men det lovedes, at Huusundersøgelserne skulde skee med Lempe, og at Byrderne, hvis de senere viste sig at være for tunge, skulde blive lettede[3]).

Hvem der besad Ret til at fastsætte Øresundstolden, er ikke fuldstændigen oplyst. Spørgsmaalet er af en ikke ringe historisk Vigtighed. Denne Told var nemlig, naar Kongeriget Danmarks Indtægtskilder toges hver for sig, den største. Den undergik i Tidsrummets Løb store Forandringer, idet den for det første i 1566 gik over fra en Afgift paa Skibe Sundtolden.

[1]) Fyenske Actstykker I. 155.
[2]) Jvfr. Molbechs Chr. IV.s Breve Side 467.
[3]) Danske Mag. Række III, Bind 4, Side 62, 64 og 107.

til en Afgift paa Ladningerne[1]) og desuden lidt efter lidt blev betydelig forhøiet. Den indviklede endelig flere Gange Riget i diplomatiske Stridigheder og endog i Krige med fremmede Magter. Tolden udrededes hovedsageligt af fremmede Landes Undersaatter. Disse synes Kongen at have anseet sig berettiget til paa egen Haand at beskatte, naar han dertil fandt et antageligt Paaskud. Saaledes har han i alt Fald for Norges Vedkommende ved en Fr. af 6 Aug. 1607 paa egen Haand paalagt fremmede, der her vare bosatte, at erlægge Tiendepenge til Kronen, naar de forlod Landet, jfr. Recessen 1615 Cap. 30. Ligeledes paabød han uden Raadet ved en Fr. 24 Febr. 1638 ethvert udenlandsk Skib, som beseilede Norge, at erlægge en Rosenobel i Told som Bidrag til Befæstningen af Flekkerø. Det kunde derfor synes rimeligt, at Rigsraadet, saalænge Udlændingerne ikke fremkom med alvorlige Klager, har anseet det sig mindre vedkommende, hvorledes Øresundstolden blev fastsat, og det saameget mere, som det i lang Tid intetsomhelst Indseende havde med Udbyttets Anvendelse, hvorom mere i det følgende. Det er desuagtet antageligt, at Rigsraadets Samtykke er blevet anseet nødvendigt til en Forhøielse ogsaa af denne Told. Hvorledes man gik tilværks ved Forhøielsen i 1611 samt ved Udfærdigelsen af Toldrullerne af 2 December 1640 og 9 Februar 1641 vides vistnok ikke, men i Anledning af den Forhøielse, der fandt Sted i 1629, har Kongen indhentet Samtykke fra Rigsraadet, ja endog meddeelt det skriftlig Forsikring om, at den skulde bortfalde, naar Freden blev afsluttet[2]). Efterat der om denne Told ved Tractaten til Christianopel af 13 Aug. 1645 var truffet en Bestemmelse, som forbandt Riget i Forhold til fremmede Magter, kan der endnu mindre have været Spørgsmaal om, at Kongen uden Rigsraadets Medvirkning skulde have Ret til at gjøre væsentlige Forandringer i Forskrifter vedkommende Afgiften[3]).

---

[1]) Holbergs Danmarks Hist. II. 491.

[2]) Molbechs Chr. IV.s Breve Side 336.

[3]) Det modsatte ligger heller ikke i Durells Udtryk saaledes som de ere gjengivne i Suhms Saml. II, tredie Hefte Side 61.

Magnus Lagabøters Lov, Landeværnsbolken Cap. 1 forbød, som det vil erindres, Kongen at paalægge nogen almindelig Told eller Byrde og i Fredstid at kræve mere end halv Leding uden de bedste Mænds Raad og med Ydernes gode Villie. Denne Forskrift behøvede egentlig ikke at være bortfalden ved den Forandring, Norges statsretlige Stilling led i 1536. Thi Forandringen gik ikke saameget ud paa at udvide Regjeringens Myndighed over Undersaatterne, som paa at bringe denne over i andre Hænder. Men hiin Forskrift var, som før oplyst, allerede under Calmarunionen i Færd med at tabe sin Virksomhed i Forhold til de upriviligerede Stænder og kunde ikke andet end blive yderligere svækket derved, at Norges Regjering heelt og holdent gik over til Kongen og det danske Rigsraad. Forskriften optoges vistnok i Chr. IV.s norske Lov, Udfarebolken Cap. 1, men med Ændringer, som viiste, at man ikke vilde vedkjende sig dens sande Mening. Thi vel blev det her paanyt forbudt Kongen og hans Ombudsmænd at paalægge Almuen nogen almindelig Told, Gaver, Gjæstebud, Hesteforing eller Vedhugst, men den Anviisning, Magnus Lagabøters Lov indeholdt om Maaden, hvorpaa extraordinære Skatter lovligen kunde tilveiebringes, blev udeladt. Da nu Christian IV.s norske Lov visselig ikke har villet spærre Kongen al Adgang til at erholde saadanne, maa den med Hensyn til Udøvelsen af den egentlige Beskatningsret have tænkt sig, at det skulde bero ved, hvad der dengang var blevet sædvansmæssig Ret. Hvorvidt Folkets Samtykke udkrævedes til Skattepaalæg i Norge.

Hvorledes Sagen i saa Henseende stod, er ikke tvivlsomt. Exempler kunne vistnok opvises paa, at der saavel før som efter Christian IV.s norske Lov har været pleiet Underhandlinger om Skattepaalæg ikke blot paa Stændermøderne med Geistlighed og Borgerskab — samt i 1628 tillige med Bønderne, — men ogsaa med Kjøbstæderne enkeltviis[1]) og Saadant indhentedes underliden.

[1]) See saaledes Kgl. Brev 16 October 1628, hvorved Kongen befalede Statholderen at handle og tractere med Kjøbstæderne i Norge om at komme Kjøbstæderne i Fyen til Hjælp, da disse til de danske Øers Forsvar vare betyngede med større Indkvartering, end de kunde taale.

31*

med alle Undersaatter paa de almindelige Thing. Navnlig var dette Tilfældet i Aarene 1571 og 1572. I Brev af 23 Febr. 1571 paalagde Kongen Lensherren paa Akershuus at handle med Bønderne søndenfjelds om at tilstaa ham en aarlig Hjælp i sex Aar paa den udtrykkelige Betingelse, at hvad de efter Overeenskomst med Lensherren maatte bevilge, skulde annammes for en godvillig Hjælp og ikke for nogen Pligt eller Sædvane. Som man af Breve 25 Marts og 15 April 1572 seer, havde de ogsaa bevilget en Udførselstold af 5 %, men kun paa fem Aar og ikke uden Modforestillinger, som understøttedes og maaskee endog foranledigedes af den norske Cantsler Johan Venstermand, see Brev af 10 Oct. 1572. I førstnævnte Brev samt tvende af 10 April og 15 Juli næstefter befalede Kongen Hovedlensherrerne nordenfjelds at handle med samtlige Undersaatter sammesteds om paa lignende Vilkaar at bevilge en Afgift af alle Varer, som førtes fra denne Landsdeel til Bergen eller Udlandet. Ligeledes har der, som før oplyst, været forhandlet lensviis med Bønderne om Skat, naar andre Stænder samledes til Rigsmøde.

Heri ligger intet Beviis for, at de alene kunde skatlægges med sit eget Samtykke.

Men i disse Kongens Anmodninger til de uadelige Stænder om Skat laa der ingen sand Indrømmelse af, at de havde Ret til at sige Nei. Allerede den 14 April 1572, fire Dage efterat han fra Danmark i det nysnævnte Brev af 10 April havde givet Vincents Juel Ordre til at handle med Undersaatterne i Bergenhuus Len, udfærdigede Kongen et Brev, hvori han siger, at det var skeet, og at de havde bevilget ham den forlangte Afgift, saa sikker var han paa, at et Afslag var umuligt. Da Lensherren paa Bergenhuus, Henrik Thott, i 1643 havde faaet Befaling til at anholde Lenets Odelsbønder om Skat, erklærede han i Skrivelse til Statholderen af 15 April[1], at der ikke kunde ventes stort af dem, eftersom de allerede paalagte Skatter medtoge hele deres visse Indkomst (Landskylden af deres Gaarde), men at han dog paa de mest formuende skulde udligne, hvad der var muligt. Og i det ovenfor nævnte Brev af 8 August 1647, hvorved Kongen paalægger Statholderen at sammen-

[1] Efter Afskrift, meddeelt af Rigsarkivar Birkeland.

kalde de norske Stænder for at handle med dem om at give Skat svarende til den extraordinære Rostjeneste, Soldaterhold og Arbeide til Fæstningerne, som var bevilget i Danmark, paalægger han dem uden nogen Forespørgsel at udrede en Afgift af 2 % af alle Capitaler, de havde udestaaende paa Rente. Saameget mindre Vægt kan der lægges paa, at Kongen i adskillige af de Breve, hvorved Skatter af en i Brevene selv bestemt Størrelse bleve udskrevne, i Norge ligesom i Danmark har sagt til Undersaatterne, at han „besøgte" eller „bad og besøgte" dem om Skat.

Regelen var nemlig, at Skatterne ogsaa i Norge paalagdes de uadelige Stænder ved ligefremme og ubetingede Paabud, der ingensomhelst Antydning indeholdt til, at de kunde negte at betale, men derimod undertiden ligefrem truede de gjenstridige med Straf. Efterat saaledes Kongen i Skattebrevet af 12 Juni 1603 havde ladet „søge sine kjære tro Undersaatter om en mulig Hjælp" og deri gjort Undskyldning, fordi han besværede dem med denne Skat, bragte han i Erfaring, at Bønderne i Helgeland, Lofoten og Vesteraalen „fortrykkede sig og ikke vilde udgive Skatten af den Aarsag, at Skattebrevene vare forkomne og ikke i rette Tid Almuen forkyndte". Ved Brev af 2 October 1604 befalede han da disse Almuer at betale, „hvis de derfor ikke vilde straffes som vedbør". En Præst i Throndhjem vægrede sig ved at udrede en Geistligheden i begge Riger paalagt Skat. Kongen bestemte i Skr. 25 April 1612, at han til Straf derfor skulde betale dobbelt, og hvis han viiste sig gjenstridig ogsaa heri, afsættes fra sit Embede. Som et Brev af 21 October 1570 viser, har Bergens Borgerskab gjort Indsigelser mod et Accisepaalæg, der paastodes at stride mod Byens Privilegier. Hertil tog Kongen imidlertid intet Hensyn, og saameget mindre kan der have været Spørgsmaal om at ansee de norske Kjøbstæders Samtykke nødvendigt til Paalæg af indirecte Skatter, mod hvilke de ingen særlig Fritagelsesgrund havde at gjøre gjældende.

Spor til den modsatte Forestilling.

Hos Folket har der dog sandsynligviis rørt sig nogen Mistanke om, at det egentlig blev forurettet, naar en ny og usædvanlig Skat udskreves uden Samtykke af nogensom-

helst paa dets Vegne. I Cantsler Jens Bjelkes før omhandlede Memorial af 11 December 1637 Post 9 indberetter han til Kongen, at Adelen paa enkelte Steder havde protesteret mod Garnisons- og Skibeskatten, som paalagt deres Bønder i Strid med Bestemmelsen i Chr. IV.s norske Lov, Udfarebolken Cap. 1. Denne Protest har aabenbart sat Cantsleren i nogen Forlegenhed. Han har, som det lader til, ikke ligefrem villet negte, at et Samtykke var nødvendigt til Paalæg af nye Skatter, men endnu mindre vovet at gjøre denne Sætning gjældende og erklære den omhandlede Skat ulovlig. Han søgte derfor alskens Udflugter. Protesten var, sagde han, ikke fremkommen strax Skatten blev paabuden, og Bønderne havde selv godvilligen consenteret. Hermed har han neppe meent andet, end at de uvægerligen havde betalt. Endelig ytrede han Tvivl om, at Forbudet mod at paalægge nogen ny almindelig Told kunde gjælde Skatter, som paa en lidelig og taalig Maade udlignedes til Landets Defension.

Folkets Indflydelse paa de offentlige Byrders Fordeling.

Naar Spørgsmaalet dreiede sig, ikke om hvorvidt Skat overhovedet skulde erlægges eller om dens Størrelse, men kun om dens Fordeling, eller naar man var i Tvivl om den Maade, paa hvilken nogen anden Forpligtelse til Kronen lettest kunde fyldestgjøres, have Undersaatternes Stemmer havt større Vægt. Saaledes traf Kongen efter Forslag fra Almuen i Oslo Stift Overeenskomst med den om at modtage Skat istedetfor Ledingskibe, see Skr. 10 Juni 1557, 1 og 4 Marts 1558, hvilken Overeenskomst efter Almuens Ønske igjen blev hævet ved Brev 23 September 1559. I Skr. 16 Januar 1631 foreslog Rigsraadet at handle med Kjøbstæderne og Almuen i begge Riger om at fritage den for Udskrivning til Flaaden, mod at den bevilgede Skat til Hvervning af Matroser. I Norge vare Overeenskomster derom allerede istandbragte i de fleste Kystdistricter [1]). og disse Overeenskomster stod tildeels ved Magt endnu i 1635 [2]). Da Udskrivning af Soldater i dette Rige paa Herredagen 1646 afskaffedes, gik Kongen imidlertid tilværks paa den Maade, at han uden Foresporg-

[1]) Molbech Chr. IV.s Breve, Side 456.
[2]) Saml. til N. F. Sprog og Hist. III, 414—415.

sel hos Almuen, undtagen maaskee hos den, som var tilstede paa Herredagen, paalagde hvert Soldaterlægd aarligt at udrede mindst en Maaneds Sold til en hvervet Krigsmand, men tillige befalede Lensherrerne at underhandle med Bønderne, om de ikke vilde give mere [1]). Et andet Exempel frembyder Skrivelsen af 30 Juli 1634. Bønderne i Akershuus Len klagede over den dem fra ældre Tider paahvilende Forpligtelse til at levere Tømmer fra deres egne Skove til Kongens Sagbrug. Han befalede da i den nævnte Skrivelse Statholderen at tilbyde dem Fritagelse, mod at de erlagde en Skat af 1¼ Rd. for hver fulde Gaard. I sin Resolution af 17 April 1646 § 8 angaaende de af Stænderne i 1645 fattede Beslutninger bestemte Kongen, at der inden Herredagen 1646 skulde tilveiebringes Oplysning om, hvorvidt Undersaatterne foretrak at udrede de gamle Smaaskatter fremfor den ene nye Skat, der lagdes paa Jordbrugene efter deres Inddeling i hele, halve og Fjerdings Gaarde. Og paa Stændermødet ved Hyldingen 1648 maa det antages at have været Almuen, som med Adelens Understøttelse formaaede Kongen til at opgive den i sig selv hensigtsmæssige, men for Skatteyderne tilsyneladende mindre fordeelagtige Fordelingsmaade af Leilændings- og Odelskatten, der var indført ved Skattebrevet af 2 Juni 1647 [2]).

Medens altsaa Adelstandens Indflydelse paa sin Beskatning har været høist forskjellig i Norge og Danmark, Geistlighedens og Borgerskabets omtrent den samme og den norske Bondestands maaskee en Smule større end den danskes, har Rigsraadets Andeel i Skattepaalæggene været paa det nærmeste ligestor i begge Riger. Hvorvidt Rigsraadets Samtykke indhentedes til norske Skattepaalæg.

Det sidste strider mod den gjængse Forestilling. I det udførligste Skrift, man har om Christian IV.s Regjering, fortælles det, at det var i 1595, Rigsraadet første Gang tiltog sig den Myndighed at bevilge og sætte Skat i Norge, medens Kongen før selv havde paabudt den, „og havde Danmarks Riges Raad ei noget at sige udi Norge udi de Tilfælde“ [3]).

[1]) Saml. til N. F. Spr. og Hist. IV. 6—7.
[2]) Juridisk Ugeblad I, 26—27.
[3]) Slange Side 83.

Dette er saa urigtigt, at de tvende første Konger snarere kunde siges ved Paalæg af directe Skatter at have medtaget Rigsraadet i større Udstrækning for Norges end for Danmarks Vedkommende. Thi medens Chr. III og Fr. II paa egen Haand skatlagde den Deel af Danmarks Bondestand, som boede udenfor Adelens Jord, paaberaabe alle af dem udfærdigede egentlige Skattebreve til de norske Bønder sig Rigsraadets Samtykke[1]). Uovereenstemmelsen er dog kun tilsyneladende, thi alle disse norske Skattebreve gjælde ligesaavel Adelens som Kronens Bønder og kunde følgelig heller ikke have været udgivne for Danmark uden med Rigsraadets Bifald. Det er forøvrigt nok muligt, at Raadet af egen Drift har blandet sig i Norges Beskatning, nemlig for at paasee, at dette Rige kom til at bære sin Andeel i Udgifterne. Norge maa dog under de tvende første Konger siges at have været skaanet for Skatter i Sammenligning med Danmark[2]). Hvorvidt Rigsraadet har givet sit Samtykke til de af disse Konger hos Geistligheden og Kjøbstæderne i Norge udskrevne Skatter, kan af Mangel paa tilstrækkelige Oplysninger ikke afgjøres. I enkelte Tilfælde er det skeet, see Brev af Nov. 1543[3]) og 29 Juni 1578, i andre derimod ikke, see Brev af 10 Aug. 1546[4]).

Christian IV har under Udøvelsen af sin Beskatningsmyndighed i Norge paa det nærmeste fulgt sine Forgjængeres Sædvane. Skattebrevene af 28 Sept. 1596, 16 Aug. 1602,

---

[1]) Det modsatte er kun Tilfældet med Brevene af 27de Sept. 1547, der anmode Almuen om overeenstemmende med Rigets gamle Skik at yde en Gjengjerd eller Madskat til Hyldingen, samt med de Breve, der i Feidetid paabød Naturalpræstationer af enkelte Len til Underhold for Krigsfolk, eller paalagde andre locale Byrder, saasom Arbeide til Slottene, see f. Ex. Brev 1 Juni 1542.

[2]) Sammenlign Fortegnelserne over de danske Landskatter hos Jacobsen Side 87—88 med Fortegnelserne over de norske i Juridisk Ugeblad I. 22. I Slutningen af Christian IV.s Regjering har Forholdet formodentlig stillet sig omvendt, noget, der ogsaa antages af en dansk Historiker. See Hist. Tidsk. Tredie Række, Bind 2, Side 105—106.

[3]) Norske Rigsreg. I, 67—68.

[4]) Danske Mag. Række IV, Bind I, Side 225.

10 April 1611, 19 Juni 1613, 28 Sept. 1626, 10 Oct. 1629, 22 Juni 1633 til Kjøbstæderne, 28 Januar 1639 til Geistligheden og Capitlerne ere alle udfærdigede med Raadets Samtykke. Ligeledes paaberaabes dette i alle de Breve, hvorved han paalægger de almindelige Landskatter, med Undtagelse af de tvende Skattebreve af 24 April 1646 og 2 Juni 1647. At Raadets Samtykke er meddeelt til hiint, var imidlertid allerede sagt i Forordningen af 17 April samme Aar, og det sidstnævnte er udentvivl Resultatet af de paa Herredagen i Christiania 1646 stedfundne Overveielser. Denne Konge har dog undertiden paalagt Norge Skatter uden Raadets Minde. Skatten til Befæstning af Akershuus, der oprindelig var paabuden af Formynderregjeringen med nogle af Raadets øvrige Medlemmer, see Brev 4 Marts 1593, har han oftere paa egen Haand fornyet, see Breve 27 Januar 1599, 8 Juli 1603 og endnu 24 Febr. 1631. Uden Raadet paalagdes Garnisonskatten, Brev 4 Juni 1627, og Skatten til Lønning af Underofficierer, see Breve 21 Dec. 1640 og 22 April 1642[1]). Ligeledes befalede Kongen i Fr. 30 Marts 1645 paa egen Haand Statholderen at lade alle Gaarde i Kjøbstæderne sætte i Taxt, hvad deraf i Krigstid skulde contribueres, mod at [Kjøbstæderne] skulde være fri for alle andre Skatter[2]).

Til Paalæg af indirecte Skatter i Norge pleiede de tvende første Konger ikke at indhente Raadets Samtykke, see Fr. 18 Marts 1545 om Trælasttienden, samt Kongebreve om Told af 11 April 1580, 12 Sept. 1585, 15 Sept. 1586 og 17 Juni 1587. En Undtagelse danner Brevet af 31 Aug. 1562, der imidlertid ved Siden af Toldsatser indeholdt meget vigtige Udførselsforbud. Efterat Formynderregjeringen i Forening i alt Fald med nogle af Raadets Medlemmer havde udfærdiget den første ordentlige Toldrulle for hele Norge af 31 Juli 1593 har Tingen tildeels stillet sig anderledes. Til Fr

[1]) Saml. til N. F. Sprog og Hist. 404, 421 og 428—430.

[2]) Af Statholderens Ytringer i nys nævnte Saml. III. 443—446 kunde man fristes til at tro, at Kongen uden Raadet havde paabudt den der omhandlede Kopskat. Dette bliver imidlertid uantageligt, naar det bemærkes, at det var med Raadets Bifald han foreslog de danske Stænder at bevilge den. Fyenske Actstykker II. 126—128

om Trælasttolden af 19 Mai 1602 og Toldrullerne af 10 April 1611, 19 August 1650 og 6 October 1655 har nemlig Rigsraadets Samtykke været indhentet. Christian IV gav dog ikke sjeldent paa egen Haand Bestemmelser om Toldafgifter, naar de angik Norge alene, see saaledes Fr. 2 Septbr. 1628, 12 Januar 1632, 6 Juni 1635, 8 Marts og 9 April 1643.

§ 31.

Finantsstyrelsen.

Kongens Raadighed over Kronens Indtægter.

Det er i forrige Afsnit udviklet, hvorledes Sveriges Forsøg paa at hindre Kongen fra at anvende dets Statsindtægter til Udgifter, der vare det uvedkommende, nær havde omstyrtet den gamle statsretlige Grundsætning, ifølge hvilken Kronens Indtægter betragtedes som Kongens Eiendom. Efter Sveriges Udtrædelse af Foreningen gjenvandt imidlertid denne Sætning i Danmark og Norge sin fulde Gyldighed, og Kongen blev paa det nærmeste eneraadig over Kronens Midler, saalænge han ikke angreb selve dens Indkomstkilder, navnlig Krongodset. Med denne Skjelnen for Øie var det Rigsraadet i 1631 under Forhandlingerne om Indkjøbet af den Grund, hvorpaa Fæstningen Christianspriis blev anlagt, bemærkede, at Grunden, hvis den blev erhvervet ved Mageskifte af Krongods, altid maatte forblive hos Kronen, men dersom Fæstningen blev bekostet af Kronens Indkomst, skulde forblive hos de efterfølgende Konger[1]). Til Salg og Gaver af Krongods skulde derfor egentlig Rigsraadets Samtykke altid have været nødvendigt. Saa strengt tog man imidlertid ikke Tingen. Der gives en Mangfoldighed af Exempler paa, at Kongen, Rigsraadet uadspurgt, har solgt eller bortskjænket Kronen tilhørende Eiendomme, og det lader næsten, som om dette har været Tilfældet med de fleste Forføininger, Christian III tog med Hensyn til det betydelige Jordegods, der ved Reformationen inddroges under Kronen[2]).

Hvorvidt Kongen kunde disponere over Krongodset i begge Riger.

[1]) Molbech, Chr. IV.s Breve Side 464.

[2]) See f. Ex. Breve af 12 Nov. 1541, 12 Oct. 1543, 23 Juni 1544, 13 Juli 1557, 17 Nov. og 6 Decbr. 1558 i Kragь Chr. III.s Hist. tredie Deel, Side 49, 55, 76, 160, 170 og 237, mange Breve i Falkmanns Uplysningar. D. M., Række IV. B. 1, Side 221, 237.

Dog have Kongerne ogsaa brugt at indhente Raadets Stadfæstelse, naar det var større Masser af dansk Krongods, de bortgave eller henlagde til offentlige Stiftelser [1]). Livgedinget for Dronningerne Dorothea og Sophia Amalia fastsattes med Rigsraadets Samtykke [2]). Saadant indhentedes ogsaa i 1650, da dansk Krongods udlagdes til Dækkelse af en Deel af den ved Krigen paadragne Statsgjæld [3]).

Derimod har Kongen neppe nogensinde fundet det fornødent at spørge Rigsraadet om Forføininger, han traf over norsk Krongods. I 1650 blandede imidlertid Rigsraadet sig uopfordret ind i dette Slags Anliggender ved at forlange, at der med Udlæg af Krongods i Norge til Gjældens Dækkelse skulde forholdes paa samme Maade som i Danmark [4]).

Kongen lod Kronens Indkomster oppebære ved sine Lensherrer, Fogder, Toldere eller andre Fuldmægtiger, der igjen indbetalte dem i Kongens Rentekammer (Renteri). Men Controllen med Oppebørselen og Indbetalingerne var slap og lidet virksom. Forsømmelse med i rette Tid at indbetale de indkomne Skatter eller forfaldne Afgifter af Lenene skulde vistnok efter den med Raadets Samtykke givne Forordning af 18 Sept. 1628 og den store Reces 2—1—2 have paadraget den skyldige Lensherre Straf af Lenets Forbrydelse, men dette Lovbud har, som Fr. af 23 Januar 1635 viser, langtfra svaret til sin Hensigt, blandt andet maaskee fordi Raadet var tilbøieligt til at gaa i Forbøn for de forsømmelige [5]). Desuden have Lensherrerne, som det synes, i stor Maalestok søgt at besvige Kronen ved at fremkomme med urigtige Opgaver over Udgifterne, hvilke i Almindelighed ikke bleve saa nøie undersøgte [6]). Oppebörselen.

---

[1]) See saaledes Fund. for Kjøbenhavns Universitet 10 Juni 1539 (Krag I. 637), Breve 29 Septbr. 1555 (Krag II. 513 og III. 154), Fundatsen for Communitetet af 25 Juli 1569 (Beckmanns Historia Communitatis Side 159).

[2]) Krag II. 54, Danske Mag. Række III. Bind 4, Side 3, 4, 6, 7, 19.

[3]) Danske Mag. Række III. Bind 4, Side 23, 26, 28 og 64.

[4]) See Danske Mag. sidstnævnte Side.

[5]) Sammesteds, jvfr. ogsaa Side 18.

[6]) Durells Relation i Suhms Saml. II. 60.

Renteriet, der indtil 1599 bestyredes af een og senere af tvende Rentemestere, og som stod umiddelbart under Rigshofmesteren, udbetalte Rigets Udgifter efter de Befalinger Kongen, uden Rigsraadets Medvirkning, enten selv eller gjennem Rigshofmesteren derom udstedte. Kongen fastsatte saaledes paa egen Haand, hvad der skulde anvendes til Hoffets Underholdning, til Flaaden eller hvilkesomhelst andre offentlige Øiemed, bestemte Embedsgager[1]) og udfærdigede Lønningsregulativer for de hvervede Krigsfolk, alt saalangt de ordinære Indtægter strakte til. At han hørte Rigsraadet om, hvorledes han i nogen Retning skulde anvende sine Indtægter, var i den første Deel af Tidsrummet en stor Sjeldenhed[2]). Ligeledes har Kongen paa egen Haand ikke alene eftergivet Kronens Fordringer, men ogsaa tilstaaet Frihed for at erlægge paabudne Skatter[3]).

Anvendelsen af de extraordinære Skatter.

At de ordinære Indtægter viste sig utilstrækkelige, og at Rigsraadet derfor efter Kongens Anmodning paalagde overordentlige Skatter, pleiede endnu ikke at medføre nogen Indskrænkning i Kongens Raadighed engang over de ved saadant Paalæg tilveiebragte Beløb. Først naar Skatterne vare bevilgede i et særligt og bestemt opgivet Øiemed, indtraadte der heri nogen Forandring. At Indtægten da alene maatte anvendes til samme, iagttoges ogsaa med Hensyn til de Skatter, som Rigsraadet paa saadan Betingelse havde tilladt Kongen at udskrive i Norge[4]). Undertiden vedtoges det, at des-

---

[1]) Saaledes f. Ex. for Rigshofmesteren (1440 Daler aarlig, Hofklædning for ham selv 12te og 12 Hestes Foder, see Brev 16 October 1596 i Rothes Chr. Walkendorphs Levnet Side 62), for Rentemesteren (560 Daler aarlig, see Friis Edvardsens Skjelskjør S. 632), for Fortificationsdirectøren og hans Medhjelpere (Lassen, S. 150 og 168), for Officierer i Norge (Brev 4 Aug 1624 i Saml. til N. F. Sprog og Hist. III. 403).

[2]) See Exempel i Danske Mag. Række IV. B. 1, Side 222.

[3]) See f. Ex. Brev 15 April 1567 og 2 Marts 1575 i Norske Rigsregistranter, 17 Juli 1579 i Thuras Bornholms Beskrivelse, Side 147, 28 Febr. 1582 i Annaler for Nordisk Oldkyndighed 1855 S. 95, 13 Mai 1640 i Hubertz Aarhuus II. Side 78, 18 Septbr. 1645, Fyenske Actstykker I. Side 11.

[4]) Jacobsen, Side 75—76.

lige, i særligt Øiemed bevilgede Skatter ikke skulde oppebæres af Kongens Ombudsmænd, men af særskilte Commissærer. Det i 1566 paalagte Krigstyr blev saaledes ikke indbetalt til Kongen, men til fire Adelsmænd, som havde paataget sig at besolde 12,000 Mand fremmede Fodfolk og 2000 fremmede Ryttere og at forstrække de til en Flaade af 25 Orlogskibe nødvendige Udgifter [1]. I 1628 foreslog Rigsraadet Ansættelse af en „Generalkrigs-Zahlcommissarius", der fra Toldere, Skrivere og andre skulde modtage de til Krigsudgifterne bestemte Toldafgifter og Skatter og igjen anvende Pengene efter fælles Disposition og Overlæg med Rigets Marsk, paa hvilket Forslag Kongen sandsynligviis er gaaet ind [2].

Den Adgang, der stod de bevilgende Myndigheder aaben til at berøve Regjeringen Raadigheden over de i særligt Øiemed bevilgede Skatter, gav i Slutningen af Christian IV.s saavelsom under Frederik III.s Styrelse Anledning til en iøinefaldende Uskik. Istedetfor at tvinge Regjeringen til at benytte de til Landforsvaret bevilgede Midler paa en hensigtsmæssig Maade, begyndte Stænderne fra 1638 af at bevilge Skatter til Forsvaret af hver enkelt Provinds. De saaledes tilveiebragte Midler indlagdes i Provindsens Casse (Landskiste), der stod under Forvaring og Bestyrelse af Provindsens Landcommissærer og Stænder [3]. I Rigsraadet bragtes det undertiden paa Bane at fratage Landcommissærerne disse Casser og henlægge dem under Marsken, men Raadet dristede sig dog ikke dertil [4]. I 1657, strax før Udbrudet af Krigen, vilde Marsken paa egen Haand tage sig til Rette, idet han endog forsøgte med Magt at sætte sig i Besiddelse af Jyllands Landskiste. Han blev imidlertid forhindret heri. Provindsens Bestyrelse vilde ikke give Slip paa disse Midler, „for at de ikke som i forrige Krig skulde bortødsles, uden

Provindsielle Bevilgninger.

---

[1]) Ryge Peder Oxes Levnet Side 207.
[2]) Molbech Chr. IV.s Breve Side 320.
[3]) Nyt historisk Tidskrift V. 362, Historisk Tidskrift, Tredie Række 2det Bind, Side 82—83.
[4]) Danske Mag. Række III. Bind 2, Side 15 og 233.

at der gjordes Fienden tilbørlig Modstand"[1]). Den paafølgende Krig viste, hvor fordærveligt for Landets Sikkerhed det var paa saadan Maade at splitte dets ringe Kræfter.

Revisionen.

Regnskab for Oppebørslerne aflagdes i Regelen kun for Kongen eller hans Embedsmænd. Undertiden deeltog vistnok et eller et Par Medlemmer af Rigsraadet i Revisionen, men det var, i alt Fald indtil i Slutningen af Christian IV.s Regjeringstid, som Kongens Fuldmægtiger ikke som Raadets Repræsentanter[2]). Christian IV skal endog have negtet Rigsraadet en af det forlangt Oplysning om, hvormeget Sundtolden indbragte[3]).

Derimod synes Rigsraadet undertiden at have modtaget Regnskab for Skatter, bevilgede i særligt Øiemed[4]).

Forskjellen mellem Kongens eget Kammer og Renteriet.

Allerede fra Christian III.s og Frederik II.s Tid skal der findes et og andet Spor til, at Kongerne have forbeholdt sig visse Indtægter til mere umiddelbar Disposition, formodentlig til reent personlig Brug. Det lader endog til, at Frederik II har betragtet disse Indtægter som saa fuldstændigt private, at han af dem betalte extraordinær Indkomstskat, naar saadan blev paabuden[5]). Under Christian IV.s Mindreaarighed tales der om et Kongens Kammer, forskjelligt fra Rentekammeret[6]). Sandsynligviis har Formynderstyrelsen til den umyndige Konges personlige Fornødenheder anslaaet enten de samme Indtægter, hans Forgjænger havde forbeholdt sig, eller noget andet Beløb og sat dem under en egen, fra Rentekammeret adskilt Bestyrelse. Denne Indretning kunde altsaa igjen været ophævet, da Christian IV selv overtog Regjeringen. Dette blev imidlertid ikke Tilfældet, Kongens Kammer vedblev at bestaa, men hvorledes man skjelnede mellem det og Rentekammeret, er temmelig dunkelt. Forskjellen laa ikke deri, at Kongen havde deelt sin Myndighed

[1]) Becker, Samlinger til Danmarks Hist. I. 152—153.
[2]) Danske Mag. I. 164—169, VI. 43, Danske Mag. Række IV. B. 1, Side 114, jvfr. Side 295 og 333.
[3]) Hammerich, Danmark under Adelsvælden IV. 99.
[4]) Molbech Chr. IV.s Breve 165—166.
[5]) Jacobsens Skattevæsen Side 160—161.
[6]) Historisk Tidskrift Række III. Bind 2, Side 81.

over de Rentekammeret forbeholdne Midler med Rigsraadet. Han vedblev tvertimod paa samme Maade som hans Forgjængere efter eget Forgodtbefindende at raade over alle Kronens Indtægter [1]. Heller ikke synes nogen bestemt Art af danske Statsindtægter at have været udelukkende forbeholdt Kongens eget Kammer, det skulde da være Sundtolden [2]. Forskjellen synes ikke engang at have lagt deri, at hvert af disse Kammere besørgede sine særegne Arter af Udgifter. Thi i saa Fald maatte Hofudgifterne været udbetalte af Kongens eget Kammer, men disse udrededes idetmindste for en Deel ogsaa af Rentekammeret. Snarest maa man sige, at Kongens eget Kammer var hans Haandcasse, hvoraf han tog, hvad han selv udbetalte, og hans Skatkammer, i hvilket han gjemte sine opsparede Beholdninger.

Der skjelnedes mellem Kronens og Rigets Finantser.

I sidste Egenskab spillede Kongens eget Kammer en ikke uvigtig Rolle i hine Tiders Finantshistorie. Af Kronens almindelige Indtægter ansaa Kongen sig ikke pligtig til at udrede andet eller mere end de almindelige Statsudgifter. Overskuddet blev i den Forstand hans private Eiendom, at han, hvis Krig indtraf eller Krigsfare truede, ikke behøvede at anvende det til de derved foranledigede overordentlige Forholdsregler. Gjorde han det ikke destomindre, saa betragtede han det Beløb, han af sit Skatkammer leverede Renteriet, som et Laan til Riget, der igjen skulde skaffes ham tilbagebetalt ved Rigsraadets Foranstaltning, altsaa ved Bevilgning af extraordinære Skatter. Paa denne Forestilling er Rigsraadet ogsaa gaaet ind. Et Spor til, at der skjelnedes mellem Kongens og Rigets Formue, er det allerede, naar Rigsraadet i 1623 vedtog at betale Hollændernes Gjæld til Kongen [3]. Senere fremtræder Sagen klarere. Da Kongen i Memorial af 13 April 1624 opfordrede Rigsraadet til at tilveiebringe Sold for de fremmede Krigsfolk, der skulde aftakkes, anmodede dette ham om at gjøre et Overslag over

[1] Nyt hist. Tidskrift IV. 319.

[2] Sammesteds 215—220, jvfr. dog Hist. Tidskr. Række III. Bind 2, Side 81, hvor det siges at Sundtolden indbetaltes i Rentekammeret.

[3] Slange Side 495.

Beløbet og forstrække Riget dermed indtil næste Herredag [1]). Et andet aldeles utvivlsomt Beviis afgive Forhandlingerne i 1629 mellem Kongen og Raadet i Anledning af Freden til Lybek. Kongen havde allerede i Skrivelse af 19 Marts 1629 Post 3 meddeelt Raadet, at alle hans Indkomster uden Forskjel vare brugte til Krigen, og da de Medlemmer af Raadet, der havde istandbragt Fredstractaten, forelagde ham denne til Ratification, forlangte han, at Raadet skulde bevilge ham de fornødne Contributioner af Riget til Erstatning for det, Krigen havde kostet Kronen, en Fordring, der var saameget mere ubillig, som det var mod Rigsraadets Villie, Kongen havde indviklet Danmark i Krigen. Kongen synes ikke at have været meget villig til at gaa ind paa den afsluttede Tractat, og sandsynligviis for saameget lettere at bevæge ham dertil gave de tilstedeværende Rigsraader ham Udsigt til en Erstatning af een Million Rdl., dog saaledes at Hertugdømmerne skulde bære sin Andeel deraf. Kongen fandt Summen for liden, men nøiede sig dog dermed. I 1631 havde Danmark i Kongens eget Kammer indbetalt omtrent 400,000 Rdl. i Afdrag paa denne Gjæld [2]).

At der gjordes saadan Forskjel mellem Kronens og Rigets Finantser, har vistnok for en væsentlig Deel havt sin Grund deri, at Kongen tillige var Hertug i Slesvig og Holsteen. Det var nemlig ganske rimeligt, at han af Danmark fik erstattet, hvad han til dets Nytte anvendte af Overskuddet fra Hertugdømmerne. Men de Indtægter, som tilflød Kongens eget Kammer sammenblandedes udentvivl saaledes, at det ikke var muligt at bestemme, i hvilket Forhold ethvert af Kongens Lande havde bidraget til den der opbevarede Beholdning eller til de Forskud, som han ved Hjælp af denne Beholdning gjorde det danske Rentekammer. Efter en udvortes Betragtning laa det da nær at ansee Beholdningen i Kongens Kammer som en Heelhed, der ikke vedkom noget enkelt af hans Lande. En anden Anledning til at skjelne mellem Kronens og Rigets Finantser laa i de for-

---

[1]) Molbech Chr. IV.s Breve, 155—158 1mo.

[2]) Molbech Chr. IV.s Breve, Side 341, 346—347 og 468.

skjellige Former, hvori Kongen optog Laan. Hvis man havde holdt strengt fast ved Følgesætningerne af det Princip, at den til enhver Tid regjerende Konge vel havde fuld Raadighed over de indbetalte Indtægter, men ikke maatte angribe selve Kronens Indtægtskilder, saa maatte hans Gjældsforpligtelser være blevne hans Eftermænd uvedkommende, medmindre disse tillige vare hans private Arvinger. Men da den regjerende Konges nærmeste Arving allerede i det foregaaende Tidsrum oftere og i det heromhandlede Tidsrum altid valgtes til Thronfølger, blev det Regel, at Kongernes Gjældsforpligtelser gik over paa deres Eftermænd. De tre sidste Kongers Haandfæstninger paabød dem i § 39 at holde deres Formænds Breve, hvorved man maaskee nærmest har tænkt paa deres Gjældsbreve og Lensbreve. Budet var ligesaalidt her som i de ældre Haandfæstninger betinget af, at Brevene vare udstedte med Rigsraadets Samtykke, og Kongerne vedbleve derfor paa egen Haand at optage Laan[1]). Men Gjælden blev i saa Tilfælde Kronens, det vil sige Kongens og hans Eftermænds, ikke Rigets. De havde altsaa ingen Ret til at forlange Hjælp af Undersaatterne til at betale den. Anderledes forholdt det sig, hvis ikke blot Rigsraadets Medlemmer for sine egne Personer og Arvinger, men selve Rigsraadet som saadant gik i Borgen for Gjælden, thi i saa Tilfælde erkjendte Rigsraadet, selv om det senere havde skiftet Medlemmer, Riget forpligtet til at sørge for Tilbagebetalingen[2]).

De Statsudgifter, der ansaaes Kronen uvedkommende, synes, ifølge hvad før er antydet, alene at have været saadanne, som medgik til Foranstaltninger i Anledning af Krig eller truende Krigsfare. Hvorvidt en Udgift var af saadan Beskaffenhed, at den til Følge heraf burde falde Kronen til Last, har undertiden været Gjenstand for Tvist mellem Kongen og

---

[1]) See f. Ex. Danske Mag. Række III. Bind 6, Side 282, jvfr 290, Ryges Peder Oxes Levnet Side 61, Falkmanns Upplysningar II. 20, Annaler for Nord. Oldkyndighed 1855 Side 195, Jacobsens Skattevæsen 165—166.

[2]) Molbech Chr. IV.s Breve Side 165—166.

Raadet[1]). I saa Tilfælde gik Kongen gjerne af med Seiren, thi det stod ikke i Raadets Magt at tvinge ham til paa egen Bekostning at træffe den Foranstaltning, som laa det paa Hjerte.

Paa den anden Side var der Meningsforskjel, om ikke Øresundstolden var en Kronen saa udelukkende tilkommende Indtægtskilde, at ikke engang hvad en af Rigsraadet besluttet Forhøielse i Afgiften indbragte, kunde berøves Kronen og beregnes Riget til Indtægt[2]).

Saa naturligt som det er at skjelne mellem Kongens Formue og Kronens eller Statens, ligesaa unaturlig var den heromhandlede Adskillelse mellem Kronens og Rigets Finantser samt de deraf udledede Følgesætninger. Det var i sig selv en Urimelighed, at Kongen skulde kunne kræve Refusion af Danmark for, hvad han til dets Nytte havde anvendt af den danske Krones opsparede Beholdning. Der var heller ingen tilstrækkelig Control med, at de Forskud, Kongen paastod at have gjort, virkelig vare udbetalte, og endnu mindre med, at Pengene vare anvendte paa hensigtsmæssig Maade. Forpligtelsen til at tilbagebetale saadanne Forskud kom altsaa i Strid med Rigsraadets og Stændernes Beskatningsret og maatte blive tilsidesat, naar dens Opfyldelse krævede Ofre, der vare større, end Riget var villigt eller istand til at bære. Saaledes gik det ogsaa i 1645. Kongen havde under den sidste Krig med Sverige, af hvad der betragtedes som hans Formue, gjort betydelige Udlæg, omtrent 2,560,000 Rdl. af hans eget Kammer, og af Sundtolden omtrent 830,000 Rdl. For disse Beløb fordrede han Erstatning og det endog fremfor andre, som samtidig havde givet Riget Forstrækninger. Rigsraadet gjorde ingen Indvending mod dette Krav, men bad blot Kongen ikke presse for haardt

[1]) Saadanne Tvistigheder opstod i 1624 om Lønning for Garnisonerne i Grændsefæstningerne, Molbech sammesteds Side 156 1mo. Kongen har heri maaskee givet efter, see samme Skrift Side 152 bis. I 1626 om Almuens Forsyning med Vaaben, sammesteds Side 242, 243 og 246. I 1631 om Opførelsen af Nyboder, sammesteds Side 466.

[2]) Molbech Chr. IV.s Breve Side 341.

paa. Rigsdagen synes derimod aldeles intet Hensyn at have taget til hans Forlangende[1]). Kongen udtalte bitter Misnøie herover og antydede i Skrivelse af 11 Sept. 1645, at han ikke længere som før vilde gjøre Rentekammeret Forskud[2]). Da Raadet i Slutningen af det paafølgende Aar anmodede ham om igjen at sætte Arbeidet paa Kjøbenhavns Befæstning i Gang, svarede han virkelig ogsaa, at han derpaa ikke vilde gjøre nogen Bekostning, førend han fik sine i samme Øiemed tidligere udlagte Penge igjen[3]). Hans Fordringer der senere aldrig omtales, bleve neppe nogensinde betalte[4]).

Finantsernes Bestyrelse var vistnok altid ordnet paa en utilfredstillende Maade, men de tvende første Konger indrettede sine Foretagender efter sine øconomiske Kræfter, og ingen af dem kom i nogen Forlegenhed, hvoraf han ikke kunde rede sig ud. Christian IV havde et Slags Talent for Statshuusholdningens Enkeltheder og indførte adskillige Forbedringer i samme. I den første Halvdeel af hans Regjering var Finantsernes Tilstand god. Hans Hofholdning kostede vistnok Summer, som efter vor Tids Begreb staa i et paafaldende Misforhold til Statsindtægterne[5]). Ligeledes ofrede Finantsernes Forfald i Christian IV.s Tid.

---

1) Nyt hist. Tidskr. V. 349—350. Kongen bruger her Udtrykket Kronen i samme Mening, hvori Ordet Riget tidligere er benyttet. Jvfr. Hist. Tidskr. Række III. Bind 2, Side 83—84.

2) Nye Danske Mag. V. 77—78.

3) Lassen, Kjøbenhavns Befæstning, Side 142—143.

4) Paa det ovenfor citerede Sted af Hist. Tidskr. III. Række er den Gisning antydet, at Kongen kan have faaet sit Erstatningskrav anerkjendt som indenlandsk Statsgjæld, og at det var denne Gjæld, om hvis Tilbagebetaling der under Frederik III.s Regjering førtes vidtløftige Forhandlinger. Den indenlandske Gjæld, som da paahvilede Riget, udgjorde nemlig samme Beløb, som Kongens Erstatningskrav, omtrent 3¼ Mill. Rdl. Efter Specificationen paa de Poster, hvoraf denne Statsgjæld bestod (Danske Mag. Række III. B. 4, Side 26) er dette dog lidet troligt.

5) I 1602 udgjorde Udgifterne til Hofholdningen 117,206½ Daler, medens den hele ordinære Indtægt fra begge Riger kun var 411,002½ Daler. See Schlegels Samlung zur dän. Geschichte I. 96—98. Dertil kom imidlertid de extraordinære Contributioner, der vel neppe have været over 150,000 Daler, samt Overskuddet fra Hertugdømmerne. Det maa forøvrigt erkjendes, at Misforholdet imel-

han betydeligt paa Byggeforetagender og paa Flaaden. Men Hæren forsømtes og kan ikke have kostet meget. I det hele kom Kongen ei alene ud med sine Indtægter, men opsparede endog, som før antydet, ikke saa lidet. Senere betragtedes derfor denne Tid som en gylden Periode for Finantserne, til hvilken Rigsraadet med Savn saa tilbage [1]). Krigen i Tydskland gjorde en brat Ende paa denne Velvære. Den jydske Halvø blev oversvømmet af Fienden, Rigets Velstand fik et haardt Stød og Finantserne kom i Uorden. Rigsraadet beregnede i 1627 Krigsudgifterne for eet Aar til 1,765,000 Rdl., medens Indtægten endog af en tredobbelt Skat ikke løb op til fuldt 300,000 Rdl. [2]). Freden til Lybek bragte ikke det gamle Forhold fuldstændigt tilveie. De Farer, hvormed Trediveaarskrigen ideligt truede, og den Politik, Christian IV fulgte ligeoverfor sine Naboer, foranledigede oftere kostbare Rustninger og Gesandtskaber, medens hans Hofholdning tiltrods for Kniberi i Smaating vedblev at være kostbar og ved enkelte Leiligheder endog var til det utrolige ødsel [3]). Selve Regnskabsførselen var saa uhensigtsmæssig anlagt, at der ingen, blot nogenlunde brugbar Oversigt gaves over Rigets Indtægter og Udgifter. Kongen vidste kun, at hine tilsidst ikke længer forsloge, og begjærede i et Brev af 17 Februar 1642 Opgaver, som vidne ikke alene om, hvor lidet han kjendte

---

lem Indtægterne og Udgifterne til Hofholdningen paa Grund af adskillige Omstændigheder, som det her vilde blive for vidtløftigt at udvikle, viser sig noget større, end det i Virkeligheden har været.

[1]) „Før Keiserens Tid" Chr. Skeel i danske Mag. Række III. B. 4, Side 34 og 35.

[2]) Molbech Chr. IV.s Breve Side 281 ff.

[3]) Indtægterne af begge Riger for 1642 er ved en Beregning, hvis Paalidelighed vi dog ei kunne controllere, anslaaede til omtrent 1,233,000 Rdl., de ordinære Udgifter til Hofholdningen til 260,000 Rdl., Hist. Tidskr. Tredie Række II. 95 og 98. Udgifterne ved Prinds Christians Bryllup i 1634, berettes at have udgjort omtrent 2 Mill. Daler (Nyerups Characteristik Side 83). Om dette er endog en stor Overdrivelse, saa efterlade de samtidige Beskrivelser ingen Tvivl om, at overordentlige Summer ved denne Leilighed bleve ødede.

til Udgifterne, men ogsaa om, at han ei længere forstod at skaffe sig noget sammenhængende Begreb om dem[1]). Da han under Krigen 1644—1645 saa sig istand til at gjøre Rentekammeret saa store Forskud, som de før omhandlede, maa han dog endnu have havt anseelige Beholdninger. Under denne Krig blev den finantsielle Tilstand saa mislig, at Kongen maatte gribe til de mest fortvivlede Midler for at tilveiebringe Penge. Ved Brev af 30 Marts 1645 befalede han saaledes Statholderen i Norge at inddrage og nedsende alle de Kjøbstædernes umyndige tilhørende Midler som tvungne Laan til Krigens Fortsættelse. I et andet Brev af samme Dag paalagde han Statholderen, Cantsleren og Nils Lange at handle med Undersaatterne om godvillig at overlade ham al den Trælast, de havde at sælge i Aarets Løb, mod at faa Likvidation i Skatterne eller Udlæg i Kronens Gods. Lasten skulde leveres Selius Marsellius i Betaling for Orlogskibe[2]). Ved denne Krig fik det dansk-norske Monarkis Finantser et Knæk, som de egentlig aldrig forvandt. Riget betyngedes med Gjæld, dets Landomraade og Indtægter formindskedes, og paa samme Tid viste en bitter Erfaring, at der maatte gjøres store Anstrængelser for at bringe Forsvarsvæsenet paa bedre Fod. De styrende Classer, Rigsraadet og Adelen vare tilbøielige til at skyde Skylden for Rigets Afmagt paa Kongen. Under saadanne Omstændigheder maatte det være ham en Lettelse at faa en Deel af Ansvaret for Statshuusholdningen flyttet over paa Rigsraadets Skuldre. Allerede i 1630 havde Kongen, der tiltrængte Penge til Udrustning af Flaaden og Udbedring af Fæstningerne, ladet et Overslag over Rigernes Indtægt og Udgift forelægge Rigsraadet og opfordret dette til at overveie, hvorledes Indtægten kunde fordeles paa de forskjellige Udgiftsposter, altsaa at afgive Forslag til et fuldstændigt Udgiftsbudget. Rigsraadet vilde dog ikke indlade sig herpaa og erklærede, at det ikke vidste at forhøie Indtægten eller fordele Udgiften anderledes, end Overslaget angav[3]). I 1645 bragtes Sagen atter paa Bane. I

Kongens Forsøg paa at formaa Raadet til at opgjöre et Budget.

1) Nyerup Chr. IV.s Characteristik Bilagene, Side XXVII—XXXIV.
2) Begge Breve findes i det Norske Rigsarkiv.
3) Molbech Chr. IV.s Breve Side 409—410.

sin før omtalte Skrivelse af 11 September dette Aar ytrede Kongen, at der vel fandtes dem, som indbildte sig, at Indkomsten ligesaavel da som i forrige Tider kunde strække til, men dette, paastod han, var umuligt. Han opfordrede derfor paanyt Rigsraadet til at opgjøre et Indtægts- og Udgiftsbudget. Det vides imidlertid ikke, at Raadet denne Gang var villigere end forhen til at paatage sig saa vanskeligt et Hverv. Senere modtog det fra en anden Kant den samme Opfordring, om end i en mindre bestemt Skikkelse. Ved Valgrigsdagen i 1648 forlangte Adelen, at der skulde gjøres aarligt Regnskab for Rigsraadet, hvormed Meningen sikkerlig var, at det skulde overtage Overtilsynet med Finantserne [1]). Rigsraadet optog desuagtet ingen saadan Bestemmelse i Haandfæstningen, hvis § 51 fremdeles tillod Kongen at anvende Kronens Indtægter til Rigernes Nytte og Gavn og sin Hofholdning, og ei paalagde ham nogen anden Indskrænkning i saa Henseende, end at han ikke uden Rigsraadets Samtykke maatte føre Indtægten ud af Riget. Haandfæstningen og den politiske Stilling overhovedet bragte dog Rigsraadet en saa overveiende Indflydelse paa Statstyrelsen og dermed tillige en saa stor Deel i det moralske Ansvar for dens Gang, at det ikke længere med Ligegyldighed kunde see paa Finantsernes Uorden. Kronregalierne vare pantsatte, der savnedes endog Opgave over Statsgjældens Størrelse, en stor Deel af Kronens Indtægter for Kongens første Regjeringsaar var allerede optagen ved forskudsviis udfærdigede Anviisninger [2]). Rigsraadet tog derfor, som det af Christen Skeels Dagbog kan sees, ideligen under Overveielse, hvorledes Udgifterne kunde indskrænkes. Det bestemte Udgifterne for Armeens forskjellige Afdelinger, forlangte at Kongen skulde inddrage Pensioner og Vartpenge [3]) og opnaaede virkeligt, at betydelige Besparelser for en Tid bleve indførte i Hofholdningen [4]). Rigsraadet begyndte endvidere at føre Tilsyn med, at Indtægterne indbetaltes, og det revide-

Rigsraadet blander sig under Frederik III mere ind i Finantsstyrelsen.

[1]) Nyt hist. Tidskr. V. 385.
[2]) Danske Mag. Række III. B. 4, Side 228.
[3]) Sammesteds Side 14, 16, 17 og 21.
[4]) Sammesteds Side 40, Beckers Samlinger til Danmarks Hist. I. 35.

rede oftere Lensherrernes og Commissærernes Regnskaber. Der gaves et Parti i Raadet, som vilde gaa endnu videre. Christen Skeel foreslog i 1650, at nogle af Raadets Medlemmer skulde anstille Undersøgelse om, i hvad Maade Rigets Indkomst igjen kunde komme Kongen og Riget til Nytte, — at de, der nøde større Lønninger eller Forleninger af Kronen, end dem billigt kunde tilkomme og deres Formænd havde havt, skulde taale Nedsættelser, — og endelig at der skulde forordnes et vist Deputat til hver Udgift, baade til Hofstaten, Militien, Flaaden, extraordinære Udgifter med Ambassader, Bygninger og andet saadant[1]). Rigsraadet gik imidlertid ikke ind paa disse Forslag. I sit Brev til Kongen af 9 August 1650 indskrænkede det sig til at henstille til Kongen, om han naadigst vilde lade sig det befalde af Rigernes gamle Regnskaber at lade eftersee, hvad Rigernes Indkomst og Udgift havde været paa den Tid, da de befandt sig i god Velstand og Flor, og hvad Forskjel deri nu var, og om nogen kunde befindes, som mere end deres Formænd vare benaadede, formodende, at enhver sig, eftersom tilforn og Fædrelandets besværlige Tilstand kunde taale, lod sig benøie[2]). Hvor langt Rigsraadet var fra at ville tiltage sig den bevilgende Myndighed, fremgaaer kanskee især af Forordningen om Formynderregjeringen af 9 Juni 1651 § 5, hvori det forbeholder denne, ikke sig selv, Retten til at raade over Rigernes Indtægt og Udgift. Skeel fornyede siden tvende Gange sit Forslag, men uden Nytte[3]). Rigsraadet gik aldrig videre end til at paaminde Kongen om at tilveiebringe Ligevægt mellem Udgift og Indtægt og synes efterhaanden at have tabt mere og mere af den Indflydelse paa Finantsstyrelsen, det under de første Aar af Kongens Regjering havde udøvet[4]). Forvirringen og Nøden vedvarede. Kongen tænkte ikke paa anden Udvei til at fylde Bristen end at paalægge nye Skatter. Det var alene med dette Formaal for Øie, han hen-

Rigsraadet afviser dog alle Forslag om at opgjöre et almindeligt Budget.

[1]) Danske Mag. Række III. B. 4, Side 35, 37 og 39.
[2]) Sammesteds Side 48—49.
[3]) Sammesteds Side 108 og 269.
[4]) Sammesteds Side 225, 229, 238 og 272.

vendte sig til Raadet. Dette følte Umuligheden af at opfylde Kongens Ønsker. Gjælden var saa stor og Nødvendigheden af at sætte Forsvarsvæsenet paa bedre Fod saa bydende, at Rigerne vistnok ikke hurtigt nok kunde have været bragte i en betrygget Stilling alene ved at indføre en større Orden og Sparsomhed i Statshuusholdningen. Men uden en saadan Forandring stod Tilstanden ikke til at forbedre. Dette indsaa Rigsraadet tilfulde. Det havde ogsaa tilstrækkelig Erfaring for, at Kongen ei af sig selv traf de fornødne Besparelser. Det kunde paa en let og fuldkommen lovlig Maade tvinge Kongen til at indrette sine Udgifter efter dets Villie. Hans faste Indtægter vare nemlig saa aldeles utilstrækkelige endog til de ordinære Udgifter, at han hvert Aar maatte anmode Rigsraadet om at fornye de Skattebreve, hvorved de føromtalte Contributioner paalagdes. At det ikke destomindre undlod ethvert Forsøg paa at erhverve sig en virkelig Control med Finantsstyrelsen, og ei engang var at formaa til at opgjøre Forslag til et Udgiftsbudget, viser, hvor lidet det nu var sin Stilling voxent.

Sammenblandingen mellem Norges og Danmarks Finantser.

Norges og Danmarks Finantser maa i Hovedsagen siges at have været sammenblandede. Der gaves ingen særskilt norsk Statscasse. Dets Lensherrer og Toldere indbetalte sine Beholdninger til det danske Rentekammer. Norge stod følgelig i et ganske andet finantsielt Forhold til Danmark, end Hertugdømmerne, hvis Overskud rigtignok gik til Kongens eget Kammer i Kjøbenhavn, men hvis Finantser forøvrigt holdtes aldeles adskilte fra Kongerigernes.

Rigsraadet ansaa heller ikke Indtægterne fra Norge sig mindre vedkommende, end Indtægterne fra Danmark. Forsaavidt det overhovedet befattede sig med disse, udstrakte det ogsaa sin Virksomhed til hine. Allerede i 1645 forudsatte den norske Statholder, at Regnskaberne for Norge kom under Rigsraadets Revision [1]). Under Frederik III sysselsatte Raadet sig ofte med disse, og Instruxen for den norske

[1]) Samlinger til N. F. Sprog og Hist. V. 259.

Statholder af 13 Octbr. 1649 §§ 6 og 23 bestemte udtrykkelig, at det skulde revidere de norske Commissærers Regnskaber. Det var under en saadan Revision, Raadet opsporede de Beviser for Hannibal Sehesteds Underslæb, der tvang ham til at søge Afsked, afstaa alt sit Gods i Norge til Kongen og desuden overtage et betydeligt Erstatningsansvar[1]).

Norges fjerne Beliggenhed fra Regjeringens Sæde medførte, at dets særskilte Udgifter maatte afholdes af Indtægterne, forinden disse sendtes ned til Danmark. Udgifternes Beløb fastsattes inden visse Grændser enten af Kongen alene, eller i Begyndelsen af Frederik III.s Tid af ham og Raadet i Forening. I 1649 opgjorde saaledes Raadet et Udgiftsbudget for Hæren og Fæstningerne i Norge[2]), hvilken Beslutning Kongen tog til Følge. Undertiden blandede Raadet sig ogsaa ind i Detailspørgsmaal vedkommende de norske Indtægters Anvendelse. Det klagede saaledes i nysnævnte Aar over, at Officiererne i den norske Hær fik høiere Lønning end i den danske[3]), hvilket Kongen derved lod sig bevæge til, i alt Fald for nogen Deel, at forandre, see Instr. 13 Oct. 1649 § 11. Derimod er Rigsraadets Fordring, at Pensioner og Vartpenge skulde afskaffes, nok ligesaalidt i Norge som i Danmark bleven opfyldt[4]).

Men medens de norske Udgifter i det store taget fastsattes i Danmark, har Myndigheden til at give de nærmere Bestemmelser om Anvendelsen af de anslaaede Summer været overladt Statholderen, idetmindste saalænge Sehested i saadan Egenskab forestod Rigets Styrelse. Da Kongen i 1649 vedtog det af Rigsraadet foreslaaede Budget for det norske Landforsvar, skeede det derfor alene med det Forbehold, at Statholderen ikke skulde være pligtig til at rette sig efter Rigsraadets Beslutninger om, hvad der maatte anvendes paa hver enkelt Conto, naar blot det samlede Udgiftsbeløb ikke blev større, end af Kongen og Rigsraadet be-

[1]) Danske Mag. Række III. B. 4, Side 21, 116 og 124.

[2]) Sammesteds Side 7, 15, 17 og 19—22.

[3]) Sammesteds Side 5.

[4]) Sammesteds Side 19 og 21 samt Instruxen af 13 Oct. 1649 § 6.

stemt, see Instrux 13 Oct. 1649 i Indledningen. Desuden havde Statholderen, en ganske almindelig Ret til at anvise paa de norske Casser, mod at han gjorde Kongen og Rigsraadet Rede for de Udgiftsordrer, han udfærdigede, see Instruxens § 24.

I Renteriet indflød alene, hvad der blev tilovers, efterat de af Statholderen eller umiddelbart fra Danmark anviste Udgifter vare dækkede. Hvad der saaledes nedsendtes til Danmark, udgjorde imidlertid meget betydelige Summer. At en Deel af Norges Indtægter anvendtes til Afholdelse af fælles Udgifter, saasom til Hofholdningen, Regjeringen og Flaaden, var ikke mere, end hvad Retfærdigheden tilsagde. Men Beløbet maatte holdes inden passende Grændse, og de, der særligen vare kaldede til at varetage Norges Interesser, kunde med samme Ret kræve, at det ikke blev for haardt betynget, og at der levnedes det tilstrækkelige Midler navnlig til at sørge for sit eget Forsvar. Hvor stor Deel af de norske Statsindtægter der skulde forblive inden selve Riget, var i den sidste Deel af Tidsrummet ofte Gjenstand for Forhandlinger mellem Kongen og Rigsraadet paa den ene Side, Statholderen og de norske Stænder paa den anden. I 1628 have saaledes de norske Stænder eller Statholderen forlangt, at de af Kongen og Rigsraadet i Norge udskrevne Contributioner skulde anvendes til dets eget Forsvar. Dette Rige var imidlertid dengang ikke saaledes som Danmark Gjenstand for fiendtligt Angreb og tiltrængte alene Beskyttelse for sin Skibsfart og sine Kyster. Kongen afslog derfor Anmodningen, men sendte Orlogsfartøier op og lovede, at de af Stænderne selv bevilgede Skatter skulde forblive i Riget til Hærens Underholdning[1]). Nogen særegen Landskiste for Norge er der imidlertid neppe ved denne Leilighed bleven oprettet. Dette siges derimod at have været Tilfældet i 1639, hvilket dog ikke er ganske nøiagtigt. Ved Skrivelse til Statholderen af 9 Sept. 1638 paalagde vistnok Kongen ham at formaa Stænderne til en Bevilgning af extraordinære Skatter, hvilke skulde anvendes til Forsvarsvæsenet og nedlægges i en Landskiste. Men der handledes i denne Skri-

Tvistigheder om, hvor stor Deel af de norske Indtægter der skulde anvendes til Norges egne Udgifter.

[1]) Saml. til N. F. Sprog og Hist. III, 410-411.

velse udtrykkeligt om begge Rigers Forsvar, og den paatænkte Landskiste skulde forvares paa et bekvemt Sted i Danmark[1]). Da Kongen i Slutningen af Brevet paalægger Statholderen at holde det hemmeligt „og ikke meddele det til nogen, „uden dem hver Post vedkommer og saavidt de bør at vide“, kunde det synes, som om Kongen vilde holde det skjult for Stænderne, at Pengene vare bestemte til Rigernes fælles, ikke til Norges særlige Forsvar. Men en saadan Mistanke, der ingen Støtte finder i Christian IV.s Characteer, vilde, som den norske Adels Erklæring af 15 Marts 1639 viser, være ugrundet. Adelen bevilgede nemlig virkelig til Forsvaret af begge Riger, hvilke den med Gjentagelse af Kongens Udtryk kalder „lovligt incorporerede“. Den oprettede Landskiste blev forøvrigt nok ikke nedsat i Danmark, men paa Baahuus[2]). Ved senere Leiligheder har den norske Adel fundet sig foranlediget til at indskrænke Øiemedet med sine Bevilgninger alene til Norges Forsvar. Dette har den neppe gjort ganske af egen Drift. Hannibal Sehested, der nu beklædte Statholderembedet, var baade skarpsynet, ærgjærrig og egennyttig. Han forudsaa sikkerlig en Krig med Sverige, ønskede som Fører for den norske Hær at indlægge sig de størst mulige Fortjenester og pleiede med en usædvanlig Dristighed at tilvende sig Fordeel af alle de Midler, som gik gjennem hans Hænder. Han lod sig det derfor altid være magtpaaliggende at forøge den Deel af de norske Indtægter, som levnedes til Anvendelse i Norge. Det er saaledes rimeligt, at det var efter hans Paavirkning, den norske Adel, da den i sin før omtalte Erklæring af 27 April 1643 tilbød sig at erlægge det samme, som den danske Adel havde bevilget, forbeholdt sig, at det alene skulde anvendes til Norges Forsvar, og at Landskisten skulde nedsættes paa Akershuus. Adelen forlangte imidlertid hverken nu eller senere, at der skulde beskikkes Landcommissærer til at forvalte den, og Forudsætningen var saaledes vistnok, at den skulde staa

[1]) Saml. til N. F. Sprog og Hist. III, Side 416—418.

[2]) Ifølge en Optegnelse af Statholder H. Sehested i det norske Rigsarkiv, meddeelt af Rigsarkivar Birkeland.

under Statholderens Bestyrelse. Da Sverige i Slutningen af 1643 angreb Danmark, paalagde Kongen i Brev af 21 Decb. Sehested at forblive i Norge og der at anordne alt, som han agtede gavnligst og bedst at være. Heraf benyttede Statholderen sig, som det synes, til at afkræve samtlige norske Lensherrer alle Indtægter af Lenene saavelsom de extraordinære Contributioner og Rostjenestepengene. Heri samtykkede Kongen ved Ratification af 25 April 1644[1]), hvori han bifaldt, at Statholderen til Krigsforetagenderne paa Norges Grændse, hvilke rigtignok gik videre end til det blotte Forsvar, anvendte hele Rigets Indtægt med Undtagelse af Tolden, der kun maatte røres i høieste Nød. Denne Indskrænkning er ogsaa bleven overholdt, og da Statholderen i Begyndelsen af Krigen savnede Midler til Hvervepenge, Indkjøb af Vaaben, Ammunition og andre Forraad, var det alene med Kongens Samtykke og blot som et paa de norske Stænders Vegne optaget Laan, han anviste den fornødne Sum af Toldcasserne[2]). Efter Krigen bleve de fleste hvervede Krigsfolk aftakkede og Landets Forsvar anbetroet dets egen lidet øvede Hær. Desuden havde Kronen under Krigen ogsaa i Norge paadraget sig en Gjæld, der vistnok var ringe i Sammenligning med den i Danmark stiftede, men dog altid løb op til over 400,000 Rdl. I disse Anledninger maatte der tages Forholdsregler og derom udspandt der sig lange Forhandlinger. Paa Stændermødet i Slutningen af Aaret 1645 besluttedes det, at hvad Adelen og Lensherrerne udredede som Vederlag for at slippe Rostjenesten, skulde indlægges i en Landskiste til Rigets Defension[3]). Dette bifaldtes af Kongen og Rigsraadet. De efter Stændernes Forslag paalagte Contributioner vilde Statholderen først og fremst have anvendt til at sætte Fæstningerne istand og til at skaffe Hæren Øvelse. Dette afslog derimod Kongen og Raadet, idet de ved Brev af 17 April 1646 Post 8[4]) kun tillod, at Halvparten af

[1]) Paus's Norske Forordninger 806 og 812.
[2]) Saml. til N. F. Sprog og Hist. V. 410.
[3]) Sammesteds III. 453—455.
[4]) Sammesteds III. 457—459 og 467—468.

Contributionerne forblev i Riget til dets Forsvar og Gjældens Afbetaling. Samtidigt lovedes det dog, at der paa førstkommende norske Herredag skulde fattes nærmere Beslutning om de norske Indtægters fremtidige Fordeling. Paa denne Herredag er Sagen ogsaa forhandlet. Kongen bestemte foreløbigt, at Halvparten af Contributionerne skulde nedsendes til Danmark, men befalede dog Statholderen at sammentræde med de øvrige tilstedeværende Medlemmer af Rigsraadet og den norske Cantsler, for at undersøge Gjældens Størrelse samt Udgifterne til Hæren og Fæstningerne og overveie, hvormeget af Contributionerne dertil skulde anvendes[1]). Statholderen og Cantsleren samt muligens ogsaa den tilstedeværende norske Adel have udentvivl paastaaet, at Halvdelen af Contributionerne var utilstrækkelig, og at disse heelt og holdent skulde anvendes til de angivne Øiemed. Denne Fordring have Kongen og de danske Rigsraader, som ledsagede ham, ikke kunnet indrømme. Men de synes heller ikke at have villet udtale Afslaget, medens Herredagen endnu var samlet. Dette fremkom nemlig først i et Brev til Statholderen, som Kongen udfærdigede fra Arendal den 27 Juli 1646, og hvori han, saavidt det kan skjønnes, fornyede den ældre Regel om, hvad der af de Contributioner, han med Raadet paalagde, skulde sendes til Danmark, men tillod, at de Contributioner, Stænderne selv bevilgede, skulde forblive i Landet[2]). I det paafølgende Aar lod derimod Kongen og Raadet sig, uvist af hvilken Grund, formaa til at indrømme Statholderens Ønsker. Det bestemtes nu, at samtlige i Norge paabudne Contributioner skulde anvendes til Hæren, Fæstningerne og Tilbagebetalinger af Gjælden i dette Rige, hvorimod alle andre Kronen der tilfaldende Indtægter, Commissarietolden, den almindelige Told, Lenenes Afgifter, Bergværkstienden og Foernødspengene, skulde aarligaars nedsendes til Renteriet for at bruges til Udgifterne i Danmark[3]).

---

[1]) Saml. til N. F. Sprog og Hist. IV. 3—5.

[2]) Kongebrevet findes i det norske Rigsarkiv.

[3]) Kongebrev 2 Juni 1647 i Saml. til N. F. Sprog og Hist. IV. 10—11, sammenholdt med Ratificationen af 23 Mai 1647 paa Hannibal Sehesteds Forslag til Budget for den norske Armee, i Rigsarkivet.

Paa den anden Side forandrede Kongen strax efter Regelen om Anvendelsen af, hvad den norske Adel og Lensherrerne bevilgede enten som Vederlag for Rostjenestens Ophør eller forøvrigt til Rigets Forsvar. Efterat den norske Adel i 1646 havde forpligtet sig til at bevilge det samme som den danske, synes nemlig Kongen at have anseet sig berettiget til frit at raade over, hvad den saaledes kom til at erlægge. I den før omtalte Skrivelse af 8 August 1647 har han derfor ikke blot forhøiet Afgiften, men ogsaa paabudt, at den skulde indbetales til Generalcommissærerne paa Akershuus for at anvendes efter hans nærmere Anordning, og i Henhold hertil har han senere befalet, at Indtægten skulde nedsendes til Rentekammeret. Hannibal Sehested forlangte derfor i sin tidligere nævnte Memorial af 11 Mai 1648 Post 26 „paa Rigets Vegne", at samme Penge skulde forblive i Landskisten til dets Defension. Den nys omhandlede for Norge gunstige Bestemmelse, at dets Contributioner skulde anvendes til dets særlige Udgifter, vedblev heller ikke at gjælde i lang Tid. Strax efter Frederik III.s Thronbestigelse maatte han i Brev af 15 Juni 1648 paabyde en Formindskelse af Hæren i Norge, paa det at Gjælden der kunde blive betalt og Danmarks „høie Fornødenheder det snareste muligt af Norges Skatter hjælpes og undsættes"[1]. Statholderen var sikkerlig ikke meget ivrig i at efterkomme den ham meddeelte Forskrift, thi endnu i Midten af 1649 klages der i Rigsraadet over, at Skatterne fra Norge udebleve[2], men dette lader til at have hjulpet, thi senere forekommer ingen saadan Klage. Af Statholderens Instrux 13 October 1649 § 19 synes det dog, som om det kun var en Femtedeel af den norske Contribution, der var bestemt til Nedsendelse i Renteriet. Ligeledes tillodes det igjen de norske Stænder ved egne Anstrængelser at opsamle en Reservecapital til Brug under fremtidig Krigsfare. Vel afslog Kongen den Begjæring, som den norske Adel ved Hyldingen 1648 i sit Andragende Post 6 fremsatte om, at en Deel af Kronens Indkomst, naar Gjælden var betalt,

[1]) Saml. til N. F. Sprog og Hist. IV. 15.
[2]) Danske Mag. Række III, Bind 4, Side 5.

kunde indlægges i en Landskiste til Rigets Forsvar. Men derimod fritog han Adelen for at erlægge Rostjenestepenge i Fredstid og samtykkede i, at de Afgifter, Stænderne godvilligt paatoge sig at udrede, henlagdes i Landskisten, see Adelspriv. 1648 § 8 og 9.

Hermed synes de norske Stænder at have ladet sig nøie. Det vides ikke, at de senere have gjort nogen Indvending mod den Maade, hvorpaa Kongen og Rigsraadet forføiede over de norske Statsindtægter. De nys skildrede Bestræbelser for at beholde saameget som muligt af disse Indtægter i Norge ophørte altsaa paa samme Tid, som Sehested fratraadte Rigets Styrelse. Dette er en Grund mere til at tro, at de snarere ere udgaaede fra ham end fra Normændene selv. Men Sehested havde for Skik at skræmme Magthaverne i Danmark med Stemningen i Norge[1]), og naar han virkelig opnaaede at faa en større Deel af de norske Indtægter stillet til sin Raadighed, saa er det ikke usandsynligt, at det har været netop ved Hjælp af dette Middel.

§ 32.

Forleningerne.

Hvorvidt Kongen uden Rigsraadets Samtykke kunde meddele Forleninger.

Naar Kongen kun iagttog, at Lenene ikke bortgaves til andre end Adelsmænd og ikke uden Rigsraadets Samtykke til Udlændinger, samt først og fremst forsørgede dettes egne Medlemmer med Forleninger, stod det ham iøvrigt frit for at anbetro dem, til hvem han vilde. Ligesaalidt som det i Haandfæstningerne var paalagt Kongen at høre Rigsraadet derom, ligesaalidt findes der udenfor et ganske kort Tidsrum Spor til, at han af egen Drift har brugt at gjøre det. Kongen paaberaaber sig aldrig i Lensbrevene Raadets Samtykke, og i Anordningerne om Formynderstyrelsen af 1588[2]) og af 9 Juni 1651 fandtes det derfor nødvendigt ved Siden af Regelen om, at Formynderregjeringen

---

[1]) Samlinger til N. F. Sprog og Hist. II. 547, 583 ff., III. 144, V. 223, 296, 317, 318 og 373.

[2]) Danske Mag. Række III, Bind 4, Side 57.

ikke skulle forrette eller forandre noget vigtigt uden samtlige Rigsraaders Consens, udtrykkelig at foreskrive, at heller intet Len maatte bortgives uden disses Samtykke. Kun i Begyndelsen af Frederik III.s Regjering synes Rigsraadet og navnlig Rigshofmesteren at have anmasset sig en afgjørende Indflydelse paa Valget af Lensherrer [1]. Men dette forandredes snart. Allerede i Midten af Aaret 1649 maa denne Konge have begyndt at bortgive Len efter sit eget Hoved, thi ved denne Tid hørtes der i Raadet ikke saa faa Klager over den Maade, hvorpaa Forleningerne uddeeltes [2]. Disse Klager frugtede intet. Kongen vedblev at bortgive Len ofte uden Afgift, til sine Yndlinger eller dem, han vilde vinde for sine Planer [3].

Forleningsvilkaarene fastsattes med visse Indskrænkninger af Kongen paa egen Haand.

Som en almindelig, skjønt ved visse Undtagelser indskrænket Regel, maa det fastholdes, at Forleningsvilkaarene bestemtes af Kongen paa egen Haand. De fornødne Forskrifter om Lensherrernes Pligter og Rettigheder gaves ikke blot i det Lensbrev, som ved Forleningen meddeeltes hver enkelt, men tillige i almindelige for alle Lensherrer gjældende Reglementer. Saadanne „Lensordninger“ eller „Lensartikler“ udfærdigedes af Christian III i 1556 for Norge [4], og under 2 Juni 1557 for Danmark [5]. De bleve, som det synes, begge givne uden Raadet.

Om Pantelenene.

Denne Kongens Raadighed over Lenene gik ogsaa i dette Tidsrum saavidt, at det tillodes ham paa egen Haand at pantsætte dem, og det endog ud over hans egen Regjeringstid, see Chr. III.s Hdf. § 39 og de følgende Hdff. § 37, der udtrykkelig forbeholdt Pantelensherrerne deres Rettigheder og bestemte, at Pantelen ikke skulde forbrydes uden i samme Tilfælde, som anden Arv og Eiendom. Saafremt

---

1) Beckers Samlinger til Danmarks Hist. I. Side 11 og 17.

2) Danske Mag. Række III, Bind 4, Side 5, 14, 16, 17.

3) Saaledes Bornholm i 1651 til Jochum Gersdorff, see Kofod Anchers Lensret Side 97, Abramstrup i 1651 til Nils Banner, see Annaler for nordisk Oldkyndighed for 1855 Side 187.

4) Norske Rigsregistranter I. 197—198.

5) Kofod Anchers Lensret Side 168 ff., Kragø Chr. III.s Historie II. 265 ff.

Haandfæstningerne i dette Stykke ogsaa vare gjældende for Norge, var det altsaa et Løftesbrud, naar Frederik II ved Brev af 21 Mai 1663 uden Rettergang fratog Fru Sophie Lykke hendes Pantelen, Lister, fordi hun havde udsuget Almuen, foragtet Kongens Advarsler og overtraadt hans Udførselsforbud. Maaskee har Rigsraadet ogsaa gjort Kongen Forestillinger derom, thi ved Brev af 8 August samme Aar blev Lenet hende tilbagegivet, dog med Forbehold af, at hun skulde staa Almuen til Rette for, hvad hun maatte have forbrudt mod den. Gjorde en Pantelensherre sig skyldig i saadant Forhold, at han vel ikke kunde dømmes til at have sit Gods forbrudt, men at det dog vilde være skadeligt for Riget at lade ham forblive i Besiddelse af Lenet, saa havde Kongen altsaa ingen anden Udvei end at udløse ham. Afskar Pantebrevet Kongen Adgangen dertil, f. Ex. fordi det udtrykkelig lød paa Pantehaverens Livstid, saa stod det Kongen aabent at tage Dom over den skyldige Panthaver til at taale Udløsning[1]). En vilkaarlig Indskrænkning i Pantelensherrernes Rettigheder var det, at Kongen, dog alene med Samtykke af Raadet, kunde paalægge dem at give sig nye Forstrækninger paa Pantet[2]). Laan mod Pant i Forleninger vare imidlertid saa fordeelagtige for Laangiverne, at disse, naar de blot kunde opdrive flere Penge, neppe have gjort Indvendinger mod at forøge Laanesummerne inden rimelige Grændser. At pantsætte Len gik forøvrigt i det her omhandlede Tidsrum mere og mere af Brug.

Rigsraadet og Adelen stræbte ligesom før at hindre Kongen fra at forøge Kronens og formindske Lensherrens Andeel i Indtægterne af Lenet, og de Indskrænkninger, Kongen paa Grund heraf maatte taale i sin Ret til at fastsætte Forleningsvilkaarene, vare eller bleve i Tidens Løb meget betydelige. *Om Fastsættelse af Lensafgifterne.*

Hvorvidt der i saa Henseende var nogen Tvist mellem Christian III og Raadet, vides ikke. Han blev fritagen for at fornye det Løfte, Frederik I i sin danske Hdf. § 57 havde *Under Christian III.*

1) Danske Mag. IV. 259—266.
2) Danske Mag. fjerde Række I. 210, 215, 224, 316 og 520.

maattet afgive, om igjen at forlene Adelen med de Len, som siden Kong Hans's Tid havde været lagte til Regnskabslotte, og i Virkeligheden har han havt Magt nok til at forandre Forleningsvilkaarene for en Deel danske Len saaledes, at de bleve bortsatte paa den Maade, Adelen tidligere havde betragtet som ufordeelagtigst for sig, skjønt den ikke nødvendigen behøvede at være det. Adskillige af de danske Len, der ifølge den ældre Sædvane skulde bortsættes paa Afgift, bleve nemlig i hans Tid satte paa Regnskab[1]). I Norge har han, formodentlig uden Indsigelse, forføiet over samtlige Hovedlen paa lignende Maade og tillagt Lensherrerne temmelig ringe Lønninger eller saakaldte Genanter. Af de mindre norske Len vare vel mange bortsatte paa Afgift, men dennes Størrelse synes Kongen enten selv at have fastsat efter eget Forgodtbefindende eller at have ladet fastsætte ved andre, paa hvem han kunde lide, f. Ex. nogen af Hovedlensherrerne eller den norske Cantsler, see Breve af 20 Oct. 1541 og 27 April 1552.

Under Frederik II.

Under Frederik II bleve flere vigtige Forandringer til Kronens Bedste foretagne med Forleningerne, navnlig berettes det, at denne Konge under Syvaarskrigen efter Rigshofmesteren Peder Oxes Raad forhøiede Lensafgifterne, hvilket netop var en af de Foranstaltninger, der regnes denne Statsmand mest til Fortjeneste[2]). Tillægget i Lensherrernes Afgifter vedblev ogsaa efter Freden[3]). Kongen synes ikke engang at have ladet sig nøie dermed, men ogsaa senere at have truffet nye Bestemmelser om Afgiften af ledige Len saavel i Danmark[4]) som i Norge, og i den tydelige Hensigt at forøge Kronens Indkomst. Han gav nye og for Lensherrerne ufordeelagtige Forskrifter om, hvor stor Andeel de kunde

[1]) Dette var idetmindste Tilfældet med Krogen, Roskildegaard, Tranekjær, Riberhuus, Skanderborg, Aarhuus, Hald og Gladsaxe, see Nye Danske Mag. VI. 274 ff. sammenholdt med Danske Mag. Fjerde Række, I. Side 96.

[2]) Resen, Frederik II.s Krønike Side 165, Ryge, Peder Oxes Levnet, Side 201.

[3]) Slange Side 1455.

[4]) Nye danske Mag. I. 147.

beholde af Indtægterne i de mindre norske Len[1]). Endelig har han i begge Riger truffet et Slags Forføininger, der vare Adelen særdeles forhadte. For at spare Lønninger har han nemlig undertiden henlagt et ledigt Len under Lensherren i et tilgrændsende, uden derfor at forøge hans Indtægter, eller givet en Hovedlensherre et mindre Len afgiftsfrit, mod at han uden Afkortning skulde indbetale Hovedlenets Indkomst i Rentekammeret[2]). Hvorvidt Kongen har havt Rigsraadets Samtykke til sine Forandringer i Forleningsvilkaarene, kan ikke med Sikkerhed afgjøres. De Forandringer, han foretog med de norske Len, vare saa hyppige, at Rigsraadet neppe kan have havt nogen Deel i dem. Om det samme gjælder med Hensyn til de danske Len, vides ikke, da kun et ringe Antal af de danske Lensbreve hidtil ere trykte. Man vilde imidlertid feile ved at antage, at Frederik II altid traf sine Forføininger over Lenene paa egen Haand. Tvertimod har han undertiden hørt Rigsraadet endog om Forleningsvilkaarene i Norge. Saaledes siger han i et Brev af 1 Dec. 1580 til Statholderen i Norge, at han forgangen Herredag havde overveiet med Raadet, at der paa Kronens Slotte og Gaarde i begge Riger medgik megen unyttig Bekostning og Fortæring, saa at der tilfaldt ham ganske ringe Indtægt af Lenene, og at han derfor vilde gjøre Forandring med dem. Det rimeligste er, at han har indhentet Raadets Samtykke til enhver Forføining, der udstraktes til et saa stort Antal Len, at den fik Præg af en almindelig Regel.

Under Formynderregjeringen.

Den Misnøie, som Adelen maatte føle med Kongens Dispositioner over Lenene, kom ved hans Død omsider til Orde og tvang Formynderregjeringen til idetmindste i nogen Grad at forandre Forleningsvilkaarene. Den maatte saaledes love at adskille de sammenlagte Len og desuden maatte den strax nedsætte Afgifterne[3]). Formindskelsen i de norske Lensherrers

[1]) See det udaterede Lensbrev af 1572 for Statholderen Paul Hvitfeldt i Norske Rigsregistranter II. Side 28 samt Brevene af 25 og 27 Februar 1574 i samme Værk.

[2]) See f. Ex. Breve 16 Marts 1586 i Norske Rigsreg.

[3]) Slange 11—12 og 1455, Annaler for nordisk Oldkyndighed for 1855 Side 99, Lensbreve for Akershuus 14 Juli 1588 og 27 Juli

Afgifter var imidlertid ikke stor, og Formynderregjeringen begyndte snart igjen at forhøie dem, see Lensbreve af 10 December 1591, 15 og 17 Juni 1592, men især Brevene af 31 August 1593. Hvorvidt den i større Udstrækning har vovet noget lignende i Danmark, kan ikke sees af de trykte Kilder. Et enkelt Exempel forekommer imidlertid derpaa[1].

Chr. IV bortsatte strax de störste danske Len paa Regnskab.

Christian IV synes allerede fra sin Regjerings Tiltrædelse at have sat sig det Maal at istandbringe en gjennemgribende Forandring med Forleningsvæsenet, saaledes at Kronens Indtægter af Lenene kunde blive forøgede og Lensherrernes Andeel indskrænket til en rimelig Løn for de dem paahvilende Embedsforretninger. Den Fremstilling, der kan gives af dette hans Forehavende og af hans Forsøg paa at sætte det i Værk, maa imidlertid blive ufuldstændig og usikker, saalænge de af ham, Formynderregjeringen og hans Forgjængere udfærdigede Lensbreve, af hvilke de allerfleste formodentlig endnu ere opbevarede, ikke ved Trykken er gjorte tilgjængelige, og adskilligt af, hvad der i det følgende vil blive anført, tør derfor tiltrænge nærmere Berigtigelse.

Det første Skridt henimod det Maal, til hvilket Christian IV her arbeidede, var at faa det opstillet som almindelig Regel, at de i Lenene faldende Indtægter skulde oppebæres for Kronens, ikke for Lensherrernes Regning. En god Begyndelse hertil var gjort allerede under Christan III.s og Frederik II.s Regjeringer, idet den danske Lensordning af 2 Juni 1557 §§ 5 og 6 og det norske Kongebrev af 25 Februar 1574 havde bestemt, at Lensherrerne skulde gjøre Regnskab for al uvis Rente, det vil sige for al Indtægt, som ikke erlagdes til vis Tid og med vist Beløb, men beroede paa tilfældige Begivenheder. Denne Bestemmelse var for de tvende indirecte Skatter, Toldens og Accisens Vedkommende

---

1589 sammenholdte med Lensbrev 25 Marts 1583, for Bergenhuus 29 April og 21 Juli 1589 sammenholdte med Lensbrev 1 Juni 1587, for Throndhjem 26 Juli 1589 sammenholdt med Lensbrev 20 Marts 1586.

[1]) Lensbrev for Bornholm af 31 August 1593 sammenholdt med det af 23 Sept. 1576, see Hübertz Actstykker til Bornholms Historie Side 468 og 519.

allerede fuldstændigt gjennemført, men led, hvad anden uvis Rente angik, den Indskrænkning, at Lensherrerne i Almindelighed fik beholde en Brøkdeel, der i Danmark egentlig var tænkt ikke at skulle overstige en Tiendedeel (Anord. 2 Juni 1557 § 7), men i Virkeligheden ofte var større, en Femtedeel, en Fjerdedeel eller endog en Halvdeel. Med den visse Rente forholdt det sig anderledes. Uagtet Christian III havde forandret en Deel danske Afgiftslen til Regnskabslen, skal det dog ligetil Christian IV.s Tid have været sædvanligt, at Lensherrerne i Danmark oppebar den visse Rente for egen Regning, mod at de deraf til Kronen erlagde en aarlig i Lensbrevet fastsat Pengeafgift [1]). Dette blev især efter Syvaarskrigen Skik ogsaa i Norge, og hermed lod Christian IV det for dette Riges Vedkommende bero. Han indskrænkede sig til at forhøie Afgifterne, saaledes at de kom til i Gjennemsnit at udgjøre omtrent to Femtedele af den visse Rente. Derimod siges det, at denne Konge nogen Tid, efterat han selv havde overtaget Regjeringen, har bortsat de fleste danske Len paa Regnskab, saaledes at Lensherrerne fik fast Løn eller saakaldt Genant samt en Tiendedeel af al anden uvis Rente end Tolden og Accisen [2]). Dette er ikke ganske nøiagtigt, naar man tager Hensyn til Forleningernes Antal, men vel naar man sammenligner Størrelsen af samtlige Regnskabslen med Størrelsen af alle Afgiftslen, Pantelen og frie Len tilsammentagne [3]). Hvorvidt denne Forandring skeede

---

[1]) Jacobsens Skattevæsen Side 4.

[2]) Kofod Anchers Lensret Side 93, Annaler for nordisk Oldkyndighed for 1855 Side 103 og 109.

[3]) I Schlegels Samlungen zur Dänischen Geschichte I. 1. 23 ff. meddeles der Opgaver over de danske og norske Forleninger i Aaret 1602. Disse Opgaver lide vistnok af nogen Unøiagtighed og Feil i Opstillingen. Iblandt Indtægterne medregnes saaledes i nogle norske Len den uvisse Rente, medens dette i Almindelighed ikke er Tilfældet. Opgaverne afgive formodentlig dog et brugbart Stof til en Oversigt. Ved et Sammendrag af dem faaer man ud, at den aarlige visse Rente udgjorde:

I Danmark (derunder indbefattet Gotland, men ikke Øsel, ei heller de Dronning Sophia som Liv-

med Raadets Samtykke, vides ei, men er antageligt, deels fordi det ikke omtales, at Rigsraadet eller Adelen har ført nogen

---

geding tillagte fire Len eller de mangfoldige smaa Forleninger, som blot bestod af enkelte Gaarde) 289,330 Daler,
I Norge (Island og Færøerne uberegnede) . . 62,313 —
Tilsammen 351,643 Daler.

Naar man til Lensherrernes Indtægt henregner ikke blot, hvad de erholdt i egentlig Løn, men ogsaa hvad de oppebar i Godtgjørelse for Folkehold, saa tilfaldt der af det ovenfor nævnte Beløb:

	Lensherrerne.	Kongen.
I Danmark:		
Af Regnskabslen	58,037 Daler.	135,737 Daler.
- Afgiftslen	42,289 —	23,865 —
- frie Len	25,300 —	- —
- Pantelen	4,102 —	- —
Tilsammen	129,728 Daler.	159,602 Daler.
I Norge:		
Af Regnskabslen	5,292 Daler.	8,028 Daler.
- Afgiftslen	25,383 —	17,728 —
- frie Len	5,882 —	- —
Tilsammen	36,557 Daler.	25,756 Daler.

I Danmark beholdt altsaa Lensherrerne 45 %, Kongen fik 55 %.
I Norge — — — 59 %, — - 41 %.

Herved maa imidlertid bemærkes, at den uvisse Rente, som i begge Riger hovedsageligt tilfaldt Kronen, var forholdsviis større i Norge end i Danmark.

Af de ovenfor medregnede Forleninger var der bortsat:

	paa Regnskab,	paa Afgift,	som frie Len,	paa Pant,	Tilsammen.
i Danmark	25	29	21	5	80.
i Norge	3	21	11	-	35.

Den visse Rente udgjorde i Gjennemsnit af

	et Regnskabslen,	et Afgiftslen,	et frit Len,	et Pantelen,	ethvert Slags Len overhovedet,
i Danmark	7751 Dl.	2281 Dl.	1205 Dl.	820 Dl.	3617 Dl.
i Norge	4440 —	2053 —	110 —	- —	1780 —

Af et Regnskabslen tilfaldt der i Gjennemsnit:

	Lensherren	Kongen
i Danmark	2321 Daler eller 30 %.	5429 Daler eller 70 %.
i Norge	1764 - — 40 %.	2676 — — 60 %.

Af et Afgiftslen tilfaldt der i Gjennemsnit:

	Lensherren	Kongen
i Danmark	1458 Daler eller 64 %.	823 Daler eller 36 %.
i Norge	1209 — — 59 %.	844 — — 41 %.

Klage over den stedfundne Foranstaltning, deels fordi denne synes at være foregaaet samtidigt for hele Riget eller i alt Fald for hele Provindser. Saaledes udfærdigedes nye Forleningsbreve for alle Sjællands Len under 12 April 1597.

Det var langt fra, at den Forandring i Forleningsvæsenet, der skeede i Begyndelsen af Chr. IVs Regjering, bragte Sagen i den ønskeligste Stilling. Lenenes Antal var for stort og deres Størrelse høist forskjellig. Man fik derved altfor mange og altfor ulige Overøvrighedsdistricter. De fleste Len vare bortsatte paa Afgift eller endog overdragne Lensherrerne, som det hed, kvit og frit. Og uagtet Afgifterne vare forhøiede, tilfaldt endog i Norge den største Deel af disse Lens Indtægter Lensherrerne, den mindste Deel Kronen. Den Lensherrerne paa Regnskabslottene tillagte Pengeløn var ikke overdrevent stor, undertiden endog meget ringe, men ved Siden af samme nød de tvende Fordele, som i høi Grad vare Kronen til Skade. Som Gjengjæld for den Forpligtelse, der paalaa dem til at holde Ryttere (Rostjeneste) eller andre Svende Kronen til Tjeneste, var der tilstaaet dem betydelige Beløb af Korn, Malt, Kjød, Flesk, Fisk og andre Varer, hvis samlede Værdi ikke stod i noget Forhold til det ringe Gavn, Kronen kunde have af Lensherrernes Krigsfolk. Dernæst havde Lensherrerne fri Brug af de store Hovedgaarde, der laa til Slottene eller Lenene. Christian IV lod dog i lang Tid Forleningsvæsenet forblive i den Skikkelse, det i 1597 havde havt. Han forandrede vel en og anden Gang Forleningsvilkaarene for enkelte Len. Nogle af disse, der i 1602 havde været bortsatte som frie eller paa Afgift, sees i 1630 at have staaet paa Regnskab. Men i det hele taget vare de mellem disse Aar foretagne Forandringer i Forleningsvilkaarene ikke store[1]), og de, som af og til gjordes, synes at være fremkaldte mindre af Hensyn til Kronens Vinding end til de vexlende Lensherrers forskjellige Fortjenester og Rang. Der gives dog Spor til, at Kongen i

Lensvæsenet vedblev dog at lide af flere Mangler.

---

[1]) Den i Budstikken V. 425 ff. indførte Beretning over Lensindtægterne i 1630, sammenholdt med den ovenfor nævnte Fortegnelse for Aaret 1602.

de nærmeste Aar før Krigen med Tydskland stræbte at faa de Lensherrerne tillagte Naturalydelser ombyttede med Betaling i Penge, og i 1635 sees han for et Øieblik at have tænkt paa at berøve dem Brugen af Hovedgaardene[1]). Men han synes dengang at have ladet begge disse Planer falde uden synderlig Kamp.

Kongens Forsög paa at gjöre Lensherrerne til almindelige Embedsmænd.

Det var først henimod Enden af sin Regjering, Christian IV alvorligen forsøgte ved en almindelig og gjennemgribende Foranstaltning at bringe Lensvæsenet paa ret Fod. Han besluttede sig for det første til at afskaffe den Lensherrerne paahvilende Rostjeneste, mod at de som Vederlag derfor aarlig erlagde en vis Sum Penge, for hvilke Kongen agtede at hverve Ryttere. Dernæst vilde han sammenlægge de mange Len og danne faa men store Forleninger. Allerede i 1642 traf Kongen Forberedelser til at iværksætte disse Planer[2]). Denne Gang har han dog, maaskee efter Paavirkning af Rentemesteren Jørgen Wind, stillet dem i Bero. Men efterat Krigen med Sverige havde fremkaldt den yderligste Finantsnød, bragte han dem igjen paa Bane i en Skrivelse af 2 April 1645, som han rettede til de i Kjøbenhavn tilstedeværende Medlemmer af Rigsraadet. Disse begjærede, at Sagen skulde udsættes, indtil hele Raadet kom sammen. Foreløbigt bemærkede Rigsraaderne, at de af Kongen foreslaaede Foranstaltninger intet vilde forslaa til at afhjælpe Kronens Behov, og de lovede derfor at tænke alvorligen paa andre og bedre Midler. Hermed erklærede Kongen sig tilfreds[3]), og da Rigsdagen Høsten derefter traadte sammen, undlod han, formodentlig i Tillid til det givne Løfte, at vække Forslag om nogen ny Forføining med Lenene, uagtet et saadant sandsynligviis vilde have fundet gunstig Modtagelse hos de uadelige Stænder. Rigsdagen skuffede ligesaavel som Rigsraadet hans Forventninger om tilstrækkelig Bevilgning, og under de paafølgende Forhandlinger med dette forlangte

---

1) Annaler for nordisk Oldkyndighed for 1855 Side 133 og Brev af 28 Oct. 1635 i Nyerups Characteristik, Bilagene Side XVIII.

2) See Breve af 13 Januar, 3 og 17 Februar i Nyerups Characteristik, Bilagene Side XXVI—XXVIII.

3) Saml. til N. F. Sprog og Hist. III. 431.

han derfor dets Samtykke ikke alene til at paabyde Rostjenestens Afløsning med en Pengeafgift, men ogsaa til at afskaffe de fleste Len, lade Lensindtægterne oppebære for Kronens Regning, sætte Lensbestyrerne paa fast Gage og bortforpagte de dem tillagte Kongsgaarde [1]). Lensherrerne vilde herved være blevne almindelige Embedsmænd og intet andet. Disse Forslag erklærede Raadet stridende mod Haandfæstningen og Adelens gamle Privilegier, hvorfor det negtede dem sit Bifald. For dog nogenlunde at stille Kongen tilfreds, indgik det paa en Forandring med Forleningerne, som vêl forsaavidt stemte med Adelens Ønske, at en Deel Len, der før havde staaet paa Regnskab, nu bleve satte paa Afgift, men dog tillige forøgede Kronens Indkomster [2]). Afgifterne sattes nemlig adskilligt høiere end før. Denne Beslutning iværksattes i 1646. Ogsaa med Statholderen og Cantsleren i Norge handledes der om Forhøielse i Afgiften af de norske Len [3]). Ligeledes har Kongen sandsynligviis baade før og siden brugt i stor Maalestok at lægge flere Len sammen [4]). Han slog sig imidlertid ikke tiltaals hermed. Paa Herredagen i Odense i Juli 1647, til hvilken Deputerede fra Adelstanden vare indkaldte, fremkom han atter med begge sine Forslag. De bleve igjen forkastede, men Kongen udfærdigede ikke destomindre mod Raadets Indsigelse en Befaling om, at Rostjenesten saavel af Lenene som af Kronens Gaarde skulde ophøre og en Pengeafgift i Stedet derfor erlægges. Raadets og Adelens Forbitrelse steg nu til det høieste. Paa en ny Herredag i November 1647 gjorde de Kongen meget nærgaaende Forestillinger. Adelens Commissærer ankede saaledes over den Aaret i Forveien paabudne Forhøielse i

---

[1]) Slange 1382, jvfr. 1453.

[2]) Kofod Anchers Lensret Side 124—125, Annaler for nordisk Oldkyndighed for 1855, Side 161.

[3]) Saml. til N. F. Sprog og Hist. III. 442—443 og 447.

[4]) Ved Rigsdagen i 1648 klagede Adelen i en Skrivelse af 25 April over „de understukne Len", som Rigets gode Mænd før havde nydt, men som da laa til Regnskab. Den opregner 83 saadanne i Danmark og begjærer, at de igjen maatte adskilles. Historisk Tidskrift III. 384.

Lensafgifterne, og Rigsraadet sagde Kongen reent ud, at han maatte give efter, hvis han ikke vilde forspilde Udsigten til at sætte sin Søn, Prinds Frederiks Valg til Thronfølger igjennem. Kongen vidste ingen anden Udvei end at falde til Fode. I Breve til Raadet af 19 og 23 November 1647 erklærede han, at det ikke anstod ham i hans høie Alderdom at lade nogen af Rigets Fundamentalstatuter violere eller forkrænkes, tilbagekaldte sin Forordning om Rostjenestens Afskaffelse og lovede at nedsætte Afgifterne af de Len, hvor Lensherrerne maatte befindes at være ubilligt betyngede[1]).

De ved Fred. III.s Valg trufne Bestemmelser om Lenene.

Endnu bedre Omsorg for, at Forleningerne skulde blive indrettede overeenstemmende med deres Interesser, droge Rigsraadet og Adelen ved Frederik III.s Valg. I sin Haandfæstnings § 46 maatte denne Konge forpligte sig til ikke uden Rigsraadets Samtykke at forhøie Afgiften paa noget Len eller forringe Genanten eller at sammenlægge Len i noget af Rigerne. Under Rigsdagen er Adelen desuden fremkommen med et Forslag om, hvorledes Lenene i begge Riger skulde deles og forlenes, og i Henhold til samme bestemte Rigsraadet, at alle Len skulde bortsættes paa samme Vilkaar som i 1645, saaledes at altsaa alle senere Forhøielser skulde bortfalde[2]). Hvorvidt denne Beslutning i Almindelighed blev tagen til Følge, kan ikke oplyses efter de trykte Kilder. I Danmark kan det sees at være skeet i et enkelt Tilfælde[3]). Ligeledes haves der Exempel paa, at forhen sammenlagte Len i Medfør af Haandfæstningens § 46 igjen ere blevne adskilte[4]). Kunde man stole paa senere Historieskrivere, bleve Lensafgifterne under Frederik III nedsatte betydeligt endog i Sammenligning med, hvad de havde væ-

---

[1]) Slange 1452—1459.

[2]) See Hannibal Sehesteds før omtalte Memorial af 11 Mai 1648 Post 25 og 27. Han forlanger nye Lensbreve paa de norske Len udfærdigede i Overeenstemmelse med denne Beslutning.

[3]) Nemlig for Bornholms Vedkommende, see Kofod Anchers Lensret, Side 97 Anm.

[4]) Kronborg, der siden 1604 havde været forenet med Frederiksborg og Abramstrup, skiltes igjen fra dem, see Annaler for nord. Oldk. 1855, Side 173.

ret ved Aarhundredets Begyndelse. Kronens Indtægt af de sjellandske Len skal saaledes fra 1603 til 1655 være sunken fra 35,787 Rdl. til 10,089 Rdl. Men til disse Opgaver kan man neppe uden videre Undersøgelser fæste fuld Tillid [1]).

En anden langt mindre vigtig Indskrænkning i Kongens Raadighed over Lenene var det, at Herredsfogder (og Herredskrivere) i Danmark skulde ansættes og afskediges af Lensherrerne, ikke af Kongen, see Chr. Hdf. §§ 34 og 35, de følgende Hdff. § 32. I Norge ansattes ogsaa Fogderne af Lensherrerne, see Paul Hvitfelds Lensbrev paa Akershuus af 1572 og Brev fra Hannibal Sehested af 3 Juli 1645 [2]). Men denne Regel hvilede her alene paa en Sædvane, som Kongen maatte have kunnet forandre. Lensherrernes Ret til at ansætte Fogder.

Forleningerne meddeeltes i dette Tidsrum i Almindelighed kun, „indtil Kongen derom anderledes tilsigendes vorder“ [3]), sjeldent paa Lensherrens Levetid. Selv om Forleningsbrevet lød paa Lensherrens Hustru og Arvinger, gik Lenet ikke over paa dem, med mindre det var stillet til Pant, Chr. III.s Hdf. § 40. Forleningernes Varighed.

Lenet forbrødes, hvis Lensherren var Kongens Befalinger overhørig eller saa igjennem Fingre med, at andre overtraadte dem, Fr. 19 Juni 1582 [4]), eller hvis han undlod i rette Tid at betale sin Afgift eller at indsende de Kongen tilkommende Indtægter af Lenet, Lensanordn. 2 Juni 1557, Fr. 18 Sept. 1628 og den store Reces 2—1—2.

Var Forleningen kun given, indtil Kongen anderledes bestemte, saa var han berettiget til at tage Lenet tilbage uden Rigsraadets Samtykke. Dette blev forandret ved Fred. III.s Hdf. § 46, som gjenoptog Kong Hans's Hdf. § 3, forsaavidt den forbød Kongen at afsætte nogen Lensherre uden Samtykke af Rigsraaderne i den Landsende, hvor Lenet var

[1]) Riegels Chr. V.s Hist. Side 712, jvfr. Hist. Tidskr. Række III. Bind 2, Side 91.

[2]) Saml. til N. F. Sprog og Hist. IV. 484.

[3]) Lenet sagdes da undertiden at være givet „ad gratiam“, et Udtryk, der dog hyppigere betegner, at Lensherren erholdt alle Indtægter af Lenet, uden deraf at svare Afgift.

[4]) Paus's norske Forordn. Side 390.

beliggende. Denne Bestemmelse sees Kongen en enkelt Gang i Begyndelsen af sin Regjering paa en vis Maade at have iagttaget ligeoverfor en dansk Lensherre[1]). For de norske Lens Vedkommende kunde den neppe ansees gjældende.

§ 33.

Forsvarsvæsenet.

Krigsmagten ved Tidsrummets Begyndelse.

I den første Deel af det heromhandlede Tidsrum var der ingen Tanke om at indrette en staaende Armee til Rigernes Forsvar. Man nærede endnu den Tro, at dette var tilstrækkelig betrygget ved de Krigsfolk, Kongen, Adelen og Lensherrerne havde i fast Tjeneste, samt den Styrke, som i Feidetid kunde bringes paa Benene ved almindeligt Opbud eller ved Hvervning.

Kongens egne Krigsfolk.

Det Antal Krigsfolk, som Kongen holdt i Fredstid, maa vel siges at have været saa lidet som muligt. Foruden hans Hofsinder med deres Tjenerskab, — hvilke forøvrigt mere henhørte til Hoffet end til Hæren, — og hans Drabanter eller Livvagt bestod det af de Landsknegte og Bøsseskytter, der udkrævedes til Garnison paa Slotte eller Fæstninger, der ei vare overdragne nogen Lensherre paa saadanne Vilkaar, at han for egen Regning skulde sørge for deres Bevogtning[2]). Desuden havde Kongen for Flaadens Behov en Deel Søfolk i fast Tjeneste.

Lensherrernes Rostjeneste og Svende.

Hvormange Krigsfolk, hver Lensherre skulde holde, lodes undertiden i Lensbrevet uomtalt, idet der kun paalagdes ham af Lenet, „at gjøre Kongen og Riget tilbørlig Tjeneste“[3]). Hvorledes Omfanget af denne Tjeneste i saa Tilfælde har været fastsat, er tvivlsomt. Der er dog Spor til, at det har beroet paa Kongens og Rigsraadets Beslutning[4]). Underti-

[1]) Danske Mag. Række III. Bind 4, Side 60 og 64.
[2]) See Jacobsens Afhandling i Nyt hist. Tidskrift I. 129 ff.
[3]) See f. Ex. Lensbreve af 30 April 1541 i Nye danske Mag. I. 27 og af 11 Dec. 1544, 20 Febr. 1555 og 4 Oct. 1566 i Peder Oxes Liv af Ryge, Side 61, 90 og 204.
[4]) See Brev af 4 Oct. 1537 i Danske Mag. Række III. B. 6, S. 182.

den blev derimod Antallet i Lensbrevet udtrykkelig bestemt, og dette synes efter Syvaarskrigen at have været den almindelige Brug[1]). Men det Antal Folk, en Lensherre forpligtedes til at holde Kongen til Tjeneste, var aldrig stort, i Almindelighed fra 4 til 8 fuldtvæbnede Ryttere, undertiden 12, en enkelt Gang ligetil 20[2]). I de Lensbreve, der i Aarene 1572—1602 udfærdigedes for de tvende vigtigste norske Len, Akershuus og Baahuus, fastsattes det altid, hvormange Folk Lensherrerne skulde have i sin Tjeneste. Nogen Forpligtelse til at holde Krigsfolk omtales derimod i hine Aar aldeles ikke for de øvrige norske Lensherrer, end ikke for nogen af dem, som sad paa Bergenhuus, Steenvigsholm eller Vardøhuus.

De Krigsfolk, der under fredelige Tider havdes i fast Tjeneste, vare efter det ovenfor udviklede altfor faa til at kunne udgjøre engang nogen betydelig Brøkdeel af den Hærstyrke, som udfordredes under en Krig. Under en saadan tog man derfor sin Tilflugt til et almindeligt Opbud. Det almindelige Opbud.

Forpligtelsen til at gjøre Krigstjeneste paahvilede for det første Adelsmændene for deres egne Personer. Den jydske Lov, der paalagde dem at vove sin Hals for Kongen, var endnu gjældende, og dette var ingenlunde glemt. Forpligtelsen udhævedes udtrykkelig i Recesserne af 1547 (Cap. 18) og 1558 (Cap. 2) og paaberaabtes af den jydske Borgerstand i 1629[3]). Det lider vel derfor ingen Tvivl, at Kongen inden de i disse Recesser opstillede Grændser, hvorom mere nedenfor, kunde paalægge enhver Adelsmand at overtage hvilketsomhelst militært Hverv. Han satte dem saaledes endog i Fredstid til Skibshøvedsmænd og befalede dem at mønstre Borgervæbningen. I Krig paalagde han dem at overtage Befalingsposter ved den hjemmeværende Landstorm, at indfinde Adelens personlige Værnepligt og Rostjeneste.

---

[1]) See Lensbrev af 1547 i Peder Oxes Liv af Ryge, Side 63, 15 Febr. 1559 i Danske Mag. VI. 319, 13 Oct. 1571, 26 August 1573 og 29 Juli 1583 i Falkmanns Upplysningar II. 40, 43 og 66, 23 Septbr. 1576, 20 Juni 1594 og 12 April 1597 i Hübertz Actstykker til Bornholms Historie, Side 468, 519 og 530.

[2]) Kofod Anchers Lensret, Side 112 og det nys citerede Lensbrev af 15 Febr. 1559.

[3]) Suhms Nye Samlinger I. 198.

sig personlig ved Hæren eller at lægge sig ind i en for fiendtligt Angreb udsat Fæstning [1]). Desuden var Adelen skyldig til at holde et passende Antal Svende, fornemmelig Ryttere, til Rigets Forsvar. Hvor mange enhver Adelsmand under almindelige Omstændigheder skulde stille, beroede paa en gammel Vedtægt, der skrev sig fra Kongerne Christian I.s og Hans's Tid. Nogen Forøgelse af dette Antal kunde i Danmark ikke beluttes engang af Kongen og Raadet i Forening, men maatte blive Gjenstand for Overeenskomst med Adelen [2]). Tjenestepligten strakte sig efter Chr. III.s Hdf. § 15 ikke udover Rigets Grændser, med mindre Kongen selv personlig gik i Feldt. Denne Bestemmelse var i den nysanførte Haandfæstning given som en Begrændsning af alle Undersaatters Værnepligt, men gjentoges i de ovenfor nævnte Capitler af Christian III.s Recesser kun for Adelens Vedkommende. At Forskriften i Anvendelse paa den Stand, for hvilken den vel ogsaa i Haandfæstningen egentlig var skreven, blev overflyttet til den almindelige Lovgivning, var formodentlig Grunden til, at den udelodes i de følgende Kongers Haandfæstninger. Ifølge de nysnævnte Love var Adelen pligtig til inden Riget at tjene paa egen Bekostning. Paa Tog udenfor Riget skulde den underholdes af Kongen. Denne Regel blev ved de Lensbreve, Fred. II og Christian IV — i alt Fald i Begyndelsen af sin Regjering, — meddeelte, udvidet ogsaa til det Rytteri, Lensherrerne skulde stille [3]).

De ufrie Stænders Værnepligt. De ufrie Stænder vare ogsaa værnepligtige. Alle vaabenføre Mænd skulde derfor være forsynede med forskjellige Slags Forsvars- og Angrebsvaaben, i Forhold til deres Stilling og Formue. De nærmere Bestemmelser herom gaves i Danmarks Kjøbstæder ved de saakaldte Taxationer, der holdtes af og til, maaskee aarligen. For at paasee, at denne Skyldighed blev efterkommet, lod Kongen Lensherren eller en anden Adelsmand mønstre Kjøbstadens „væragtige Karle".

[1]) See f. Ex. Brev af 9 Nov. 1566 til Adelsmændene i Viken, Fr. 5 Mai 1612 §§ 1 og 11 i Nye danske Mag. II. 172—173.

[2]) Brev 4 Oct. 1537 i Danske Mag. Række III. Bind 4, Side 182 og Revers 24 Sept. 1542 i Krags Chr. III.s Hist II. 131.

[3]) Jfr. Annaler for. Nord. Oldkynd. 1855, Side 111.

Disse dannede altsaa en Borgervæbning, der ikke skal have været ganske faatallig[1]). Den stod under Commando af Magistraten, var i de større Byer inddeelt i Faner og havde saaledes et Slags Organisation, men manglede formodentlig al militær Øvelse. Ogsaa over Bønderne i Danmark holdtes Mønstringer[2]). Sandsynligviis har der altsaa været nogen Regel for, hvilke Vaaben de skulde eie. Men Kongens og Adelens Eneret til Jagten gjorde disse utilbøielige til at paalægge Bønderne at have Skydevaaben.

For Norges Vedkommende gaves der Forskrifter om Folkevæbningen i By og paa Land i M. L. Bylov III—12 og 13, Landslov III—11 og 12 samt Chr. IV.s Lov II—11 og 12, der ikke alene bestemte, med hvilke Slags Vaaben enhver skulde være forsynet, men ogsaa foreskrev, at der i hvert Skibrede og hver By skulde holdes aarligt Vaabenthing. Undertiden udkom der desuden særlige Befalinger om, at Lensherrerne skulde holde Mønstringer, saaledes paabød Kongen i Brev af 23 Sept. 1559, at alle Undersaatter, adelige og uadelige, Kjøbstædsmænd, Bønder og menige Almue, fra hele Akershuus Len, hvert Aar skulde indfinde sig i Oslo den 29 Juni for at lade sig mønstre. Da Landeværnsbolkens Forskrifter med Hensyn til Væbningen, uagtet de vare langt lettere at efterkomme, ikke engang i Rigets største Stad, Bergen, bleve iagttagne, see Brev af 2 Juni 1561, maatte hiint Kongebud naturligviis saameget mere blive uvirksomt. Ved Instruxen for den norske Statholder af 5 Juli 1588 paalagdes det ham at lade Lensherrerne mønstre Borgerne i Kjøbstæderne og Bønderne paa Landet og lade forfatte Taxter over dem med særskilt Angivelse af, hvor mange gode Skytter der havdes, som vare forsynede med Geværer.

At hele Landets værnepligtige Mandskab opbødes til virkelig Krigstjeneste, er formodentlig aldrig indtruffet i noget

[1]) Den nøiagtige Historieforsker Etatsraad Jacobsen har beregnet, at Antallet af de Kjøbstadsindvaanere, som vare pligtige til at skaffe Vaaben, i det 16de Aarhundrede i Gjennemsnit har udgjort omtrent 15,000, hvilket er mere end man kunde formode. See Nyt hist. Tidskrift I. 203.

[2]) Sammesteds 204—206.

af Rigerne. I Almindelighed udskreves blot et saa stort Antal, som for Øieblikket behøvedes. Ved de fleste Udskrivninger i Danmark udtoges saaledes 1 af hver 10, men undertiden endog 1 af hver 5 Mandfolk af Bondestanden over 15 Aar. Hvormange Mænd enhver Kjøbstad skulde stille, fastsattes derimod ved et ligefremt bestemt Tal.

Kongens Forsög paa at gjenoplive det gamle Ledingsvæsen.

Der udskreves ikke blot til Landkrigstjenesten. Det gamle Ledingsværn stod efter Bogstaven uophævet i begge Riger og de ældre Bestemmelser derom bleve endog optagne i Chr. IV.s norske Lovbog. Kongerne gjorde ogsaa undertiden ligefremme Forsøg paa at kalde Ledingsvæsenet til Live i Norge. Saaledes paalagdes det ved Breve af 18 Januar 1557 de norske Kjøbstæder og Len at holde 28 Ledingskibe med en Besætning af 1740 Mand[1]). Naar noget Søtogt forberedtes, blev det ligeledes undertiden befalet Kjøbstæderne og Kystdistricterne i begge Riger, at stille fuldtudrustede og bemandede Skibe, hvilke de da maatte bygge eller kjøbe[2]). Allerede under Syvaarskrigen befandtes dette saa uhensigtsmæssigt, at Frederik II ophørte dermed. Derimod begyndte Christian IV atter at indskjærpe den norske Almues Forpligtelse til at stille Krigskibe, („Skjøtnings- eller Skyttebaade“, altsaa Kanonbaade), og som Fr. 1 Januar 1640 viser, have de norske Kjøbstæder paa den Tid tilbudt sig at stille Orlogskibe. Men alle Bestræbelser for at tilveiebringe et Søværn paa denne Maade mislykkedes. Kongen erklærede selv, at han i Krigen med Tydskland næsten havde havt mere Forhindring end Lettelse af de norske Pinker og Galeier[3]).

Udskrivning af Matroser.

De Skibe, Kongen for egen Regning byggede og udrustede, havde allerede længe været Rigernes væsentligste og bleve omsider deres eneste Søforsvar. Denne Flaade var saa betydelig, at den ikke kunde bemandes blot med hvervede Matroser. En stor Deel af Mandskabet maatte derfor

---

[1]) Garde, den dansk-norske Sømagts Historie fra 1535—1700, Side 46—47.

[2]) See Nyt historisk Tidskr. I. 130—136 og 139—160 samt Norske Rigsregistranter første Bind, Registret under Rubrikken „Orlogskibe“.

[3]) Molbech, Chr. IV.s Breve, Side 365.

tilveiebringes ved Udskrivning, ikke blot under Krig, men ogsaa i Fredstid, naar et større Antal Skibe af en eller anden Grund skulde sendes ud.

Udskrivningen var et utilstrækkeligt Middel endog til at skaffe upaaklagelige Orlogsmatroser. Magistraterne og Fogderne udtoge ofte udlevede og forkrøblede Folk, der ikke savnedes i deres Hjemstavn. Det var desuden vanskeligt at faa de udskrevne til at indstille sig, og det hændte, at over Halvdelen af dem undlod at fremmøde til Tjeneste[1]). Trods gjentagne strenge Forbud rømte Søfolkene til fremmede Lande for at undgaa Værnepligten, og under Tider, naar der maatte paabydes hyppige og stærke Udskrivninger til Flaaden, blev Afgangen af Matroser saa stor, at Kongen endog udtalte Frygt for, at de norske Kystdistricter aldeles skulde affolkes[2]). Det er allerede omtalt, at man af den Grund traf Overeenskomster med Almuen i Norge om at betale Skat istedetfor at stille Matroser[3]), hvilket dog ikke hindrede Regjeringen fra senere, da ingen længere vilde lade sig hverve, at udskrive Matroser i dette Rige[4]) og paa samme Tid tvinge de andre Bønder til at udrede Skatten[5]).

Efterat Orlogsværftet paa Holmen fornemmelig ved Christian IV.s Omsorg var blevet færdigt, Matrosboligerne i Nyboder opbyggede og en nogenlunde tilstrækkelig Stok af faste Søfolk hvervet, kom dog Flaaden i det hele taget i god Stand.

Efterlod endog de Søfolk, som udtoges ved Udskrivning hovedsageligt iblandt en søvant Befolkning, adskilligt at ønske, saa maatte dette i endnu høiere Grad være Tilfældet med den Landmagt, der kunde tilveiebringes ved et uorganiseret Opbud af uøvede Borgere og Bønder. Krigen med Ditmarsken førtes og Syvaarskrigen begyndtes derfor saa

Det udskrevne Landeværn var saa slet, at man maatte leie fremmede Tropper.

---

[1]) Brev 9 Dec. 1586 i Norske R. R., Nyt hist. Tidskrift I. 180—182 og Rigsraadets Erklæring af 16 Januar 1631, Molbech Chr. IV.s Breve, Side 456.

[2]) Sammesteds.

[3]) See foran Side 486.

[4]) Saml. til Norske Folks Sprog og Hist. IV. 454, 456, 472, 492. Garde, den dansk-norske Sømagts Hist. 1537—1700, Side 138.

[5]) Sammesteds Side 505—506.

godt som udelukkende med fremmede Leietropper, for en stor Deel anførte af holsteenske og andre tydske Generaler. Under den sidstnævnte Krig maatte Frederik II vistnok ty til Udskrivning i stor Maalestok, saaledes opbød han i Begyndelsen af Aaret 1565 ikke mindre end 12,200 Mand Landtropper af Jylland og de danske Øer[1]). I Norge var det hovedsageligt Matroser, som i denne Krig bleve udskrevne til Tjeneste udenfor Riget. Dog udtog Kongen undertiden ikke ganske ubetydelige Antal Normænd til Tjeneste i den danske Hær, see Breve af 22 Aug. 1566 og 7 Aug. 1568. Norges eget Forsvar overlodes for det meste til Grændselenenes Almuer med Understøttelse af de Leietropper, Kongen sendte op fra Danmark, og de Folk, som han enten lod udskrive i de øvrige Len (see Brev af 8 April 1568), eller som disse stillede efter Udbud af, eller efter frivillige Overeenskomster med sine Lensherrer[2]). Af og til sloges vel de ved Udskrivning eller Udbud tilveiebragte Tropper nogenlunde. Men som oftest viste de sig uduelige. I Brev af 9 April 1568 ytrede Kongen saaledes Frygt for, at de norske Ryttere skulde være mere til Skjemt og Spot, end til Gavn, og om de danske Herremænd, blandt hvilke Hærens Officiérer vel hovedsageligt toges, siger han i et Brev til Krigscommissærerne af 21 Sept. 1566, at de under Paaskud af Sygdom eller andre Forevendinger droge fra Fanerne uden Feldtøverstens Forlov. Ligesaa misfornøiet som Kongen var med den udskrevne Hær, ligesaa uvillig var Almuen over den tvungne Krigstjeneste. I Danmark ansaaes den som en næsten uudholdelig Byrde, og Kongen havde derfor allerede i Krigens tredie Aar for sidstnævnte Riges Vedkommende fattet det Forsæt at afskaffe Udskrivningen og paalægge større Skatter for at kunne antage desto flere hvervede Soldater. Denne Plan forelagde han Rigsraadet i Brev af 21 Sept. 1565. Hvis man antog den, sagde han, vilde Undersaatterne blive bedre

---

[1]) Jacobsens Skattevæsen Side 69.

[2]) Jvfr. Norske Samlinger I. 22—24, der berette, hvorledes det gik til i Bergen ved Udrustningen af det Tog, som i 1564 afgik derfra for at erobre Throndhjem tilbage fra de Svenske.

tilfreds og Fienden lide mere Skade. Forkastede man den, vilde Skaane, Halland og Bleking saavelsom Norge komme i stor Fare. Rigsraadet negtede denne Gang sit Samtykke, men saa sig inden føie Tid nødt til at give efter og ved Brev af 1 Marts 1568 blev Almuen i Danmark fritagen for Udskrivning mod at udrede de til Hærens Besoldning fornødne Skatter[1]).

Frederik II.s Forsög paa at oprette et Corps hvervet dansk Infanteri.

Syvaarskrigens Udfald var ikke uheldigt for Danmark. Den havde heller ikke viist de fremmede Leietropper i deres værste Skikkelse. Men den havde dog givet Kongen en Lærdom, som bragte ham til at tænke paa Oprettelsen af en indenlandsk staaende Hær. Ved aabne Breve af 3 Juli 1574 tilkjendegav han, at det var hans Hensigt at holde et Antal Knegte af danske Undersaatter, i hvilket Øiemed han bestemte, at der rundt om i Landet skulde udtages gode Hageskytter, som vilde tjene for Sold. Hver 40 Bønder, endog Adelens Ugedagstjenere derunder indbefattede, skulde udrede det til Sold og Underholdning for een saadan Skytte fornødne Pengebeløb. Regner man, som Kongen selv ved en anden Leilighed gjorde, at der gaves 100,000 bosiddende Bønder i Danmark, saa vilde altsaa den hele Styrke af disse Skytter ikke løbe op til mere end 2500 Mand. Hvorledes den skulde forsynes med Officierer, inddeles og øves, vides ikke at være bestemt. Almuen skal have været misfornøiet over den herved foranledigede Skat, Adelen, med hvis Privilegier det kom i Strid, at Hovbønderne maatte deeltage i Byrden, formodentlig ikke mindre. Kongen, hvis hele Politik efter Syvaarskrigen var afgjort fredelig, synes i den senere Tid af sin Regjering overhovedet at have bekymret sig lidet om Forsvarsvæsenet og ved Brev af 12 Februar 1576 blev Skyttercorpset igjen ophævet[2]).

Arild Hvitfeldt opfordrer Chr. IV til at danne en national Hær.

Rigerne forbleve altsaa fremdeles blottede for Landforsvar. Der manglede ikke paa Mænd, som vare opmærksomme herpaa og ængstedes for Følgerne. Danmarks Riges Cantsler, Arild Hvitfeldt, har i den Fortale, hvormed han i

[1]) Jacobsens Skattevæsen Side 70 og 193—196.

[2]) Sammesteds Side 71—72.

1599 ledsagede sin Danmarks Historie under det Oldenborgske Huus, udtalt sig meget eftertrykkeligt herom. Han paapegede, at Kongen aldrig kunde gjøre Regning paa noget bestemt Antal af Ryttere, fordi Adelens Rostjeneste var uorganiseret, at Almuen udenfor Kjøbstæderne var ubevæbnet og uøvet, og at Leietropper baade vare kostbare og upaalidelige. Han raadede derfor til at indrette en ordentlig Hær af Fodfolk, som maatte inddeles paa passende Maade, forsynes med lønnede Officierer, øves i at skyde, at marschere, at træde i Slagordning og at skjærmydsle. Han indsaa altsaa ganske rigtigt baade de Mangler, af hvilke Landforsvaret led, og ved hvilke Midler disse Mangler kunde afhjælpes. Sin Opfordring rettede han til Christian IV, der nylig var kommen paa Thronen, men allerede havde vist ikke saa faa Prøver paa Foretagsomhed og Iver for Rigernes Vel.

Sagens politiske Betydning.

Til at skaffe sig en paalidelig Hær havde Kongen ogsaa en anden Tilskyndelse. Det Afhængighedsforhold, hvori han stod til Aristokratiet, hvilede paa den Omstændighed, at de mægtigste Ætter, der optoge Pladserne i Rigsraadet og sad med de største Len, tidligere havde været Rigets virkelige Krigsherrer. En velordnet Hær, der stod umiddelbart under Kongens Befaling, førtes af ham hengivne Officierer og engang var vænnet til ubetinget militær Lydighed, vilde snart have gjengivet ham sin Uafhængighed af Raadet og gjort ham til Rigernes virkelige Hersker.

Til en fuldstændig Opfatning af hiin Tids politiske Muligheder hører det derfor, at man gjør sig Rede for, hvorvidt det stod i Kongens Magt paa egen Haand at iværksætte den Plan, som nu omsider var bragt alvorlig paa Bane.

Kongen maatte have Rigsraadets Samtykke til at hverve fremmede Tropper.

Den Tanke, at man maatte hindre Kongen i at skaffe sig en væbnet Styrke af den Beskaffenhed, at han kunde paaregne dens Hjælp til at udvide sin Myndighed, havde ingenlunde været Forfatterne af de ældre Haandfæstninger fremmed. Men deres Frygt gjaldt blot udenlandske Leiesvende, og mod dem ansaa de sig betryggede ved det Forbud, at Kongen ei maatte drage nogen fremmed Magt ind i Riget uden Raadets Samtykke. Bestemmelsen udgik vistnok, som før bemærket, af Christian III.s Hdf., men denne Konge sy-

nes ikke destomindre selv at have anseet Raadets Samtykke nødvendigt til at hverve eller holde fremmede Tropper til Tjeneste i Danmark, og det samme har formodentlig ogsaa senere altid været erkjendt.

Derimod har man førend Christian IV.s Tid neppe tænkt sig Muligheden af, at Kongen hos en indenlandsk Krigsmagt skulde kunne finde nogen for Raadets og Adelens Magt farlig Støtte. Haandfæstningerne ere derfor ikke blevne saaledes affattede, at de lagde nogen afgjørende Hindring i Veien for, at Kongen paa egen Haand skabte sig en Hær af danske Undersaatter. Navnlig er det klart, at han maatte have kunnet holde saamange indenlandske hvervede Tropper, som han selv vilde og som han formaaede at lønne af Kronens almindelige Indtægter. Men derpaa tænkte de danske Konger hverken for godt eller for ondt. Deres Hofholdning var for kostbar, og ingen af dem var saaledes Kriger med Liv og Sjæl som de Konger, der skabte Sveriges og Brandenborgs Armeer. Dersom Christian IV havde havt samme Øie for Hærens som for Flaadens Behov, saa vilde han neppe forsømt at skaffe Landforsvaret en lignende Kjerne, som Søforsvaret fik i Holmens faste Stok. Og at han anvendte Overskuddet af sine Indtægter til Bygning af Slotte, til Udlaan mod Rente eller endog til Flaaden fremfor til at holde de faa Regimenter af indfødte hvervede Tropper, der vilde have sat ham istand til at gjøre Rigsraadet og Adelen til sine Tjenere, er Beviis paa, at der hos ham fandtes enten en streng Samvittighed eller en stor Kortsynethed.

Kongen maatte paa egen Haand have kunnet hverve en Hær af Indlændinger.

Hvorvidt Haandfæstningerne tillod Kongen uden Rigsraadets Medvirkning at indrette en Milits af udskrevne Soldater, der i Fredstid kunde indkaldes til militær Øvelse og Tjeneste, er vistnok tvivlsommere.

Haandfæstningerne gjorde neppe Rigsraadets Samtykke nödvendigt til Udskrivning.

Sandsynligviis beherskedes man ved Tidsrummets Begyndelse endnu af den Forestilling, at Kongen egentlig ikke behøvede at opbyde sine Undersaatter til militær Tjeneste, uden naar han enten vilde angribe et fremmed Land eller selv blev angreben. I første Tilfælde maatte han efter Chr. III.s Hdf. § 14, de to følgende § 15, indhente Rigsraadets Tilladelse. I sidstnævnte var det endog hans Pligt at opbyde

sine Undersaatter eller udskrive saamange af dem, som der udfordredes til Landets Forsvar. Dette var ikke mere, end hvad der paalaa enhver Lensherre, jvfr. Instruxen for den norske Statholder af 5 Juli 1588, og er ligefrem forudsat i de anførte Paragrapher af Haandfæstningerne samt i Recesserne af 1547 § 18 og 1558 § 2. Disse Bestemmelser vise, at Kongen uden at spørge Rigsraadet i saadant Tilfælde endog kunde udbyde baade Adelen og dens Rostjeneste.

Men den omhandlede Forestilling var allerede dengang bleven feilagtig. Det var under mange Omstændigheder nødvendigt at udskrive Krigsfolk, før Beslutning fattedes om Krig, eller endog i fuld Fredstid. Flaaden maatte oftere sendes til Søes enten for at vise, at Rigerne vare forberedte paa Krig, eller for at rense de nærmeste Farvande fra den Mængde Fribyttere, der stadigt foruroligede Skibsfarten. Og heller ikke kunde Rustninger til Landforsvaret under Krigskunstens stigende Udvikling uden Fare udsættes, lige indtil en fremmed Magt angreb. Der opstod derfor Spørgsmaal, hvorvidt Kongen i deslige Tilfælde paa egen Haand kunde udskrive Matroser eller Tropper. Men derpaa var man ved Haandfæstningernes Affattelse ikke opmærksom. Ligeledes lod disse det uafgjort, hvorvidt Kongen, naar Rigsraadet havde tilladt ham at erklære Krig, derved blev fuldkommen eneraadig over Opbudet, saa at han senere under Krigens Løb kunde udskrive saamange Skibe, Søfolk eller Soldater, han selv vilde.

I nærmest Overeenstemmelse med Haandfæstningernes Forskrifter og de hævdede Sædvaner vilde det maaskee have staaet, hvis Kongen, naar han indskrænkede sig til at udskrive Krigsfolk blandt Kjøbstadmænd og Kronens Bønder, havde handlet paa egen Haand. Thi den personlige Værnepligt betragtedes som en med den almindelige Skattepligt aldeles ligeartet Byrde. Derimod var det ved Chr. III.s Hdf. § 7, de følgendes § 6, udtrykkelig forbudt Kongen, selv under aabenbar Feide, uden Rigsraadets Samtykke, at paalægge Adelens Bønder nogen Besværing. Den heraf flydende Indskrænkning i Kongens Ret til at udbyde Krigsfolk paasaaes strengt overholdt. Adelens Ugedagsmænd undtoges ordent-

ligviis ganske fra Krigstjeneste[1]), og under Krigen 1625—1629 paastod den endog, at Kongen og Raadet vare uberettigede til at udskrive Soldater blandt dens øvrige Bønder. Men denne Paastand blev tilbageviist[2]).

Christian III har dog oftere indhentet Raadets Samtykke til Rustninger og Udskrivninger, saaledes da han ved Brev af 8 April 1545 paalagde Kjøbstadborgerne at ruste sig[3]), ligeledes da han ved Brev af 23 Mai 1555 befalede de danske Kjøbstæder at stille Krigskibe[4]). Det Spørgsmaal, hvorledes de med en saadan Udrustning foranledigede Byrder skulde fordeles mellem de norske Kjøbstæder, har han ved en enkelt Leilighed forelagt Raadet, see Brev 7 Dec. 1555. Hvis fiendtligt Anfald endnu ikke havde fundet Sted, men vel var at befrygte, har han sandsynligviis ogsaa ved mange Leiligheder hørt Raadet, om han end ikke har paaberaabt sig dets Samtykke til de Rustninger, han derefter paabød[5]). Da han i 1547 befalede alle Kronens Bønder i Danmark at holde hver tiende Mand rede med Vaaben og Værge samt at lade de saaledes udrustede fremmøde til Mønstring, skeede det med udtrykkelig Tilkjendegivelse af, at Beslutningen var fattet i Forening med Rigsraadet[6]). Men denne Forordning, der nok havde til Hensigt at træffe en staaende Regel, tænktes udstrakt ogsaa til de Bønder, der lød under Adelen. Dette kan muligens have været Grunden til, at Kongen her indhentede Rigsraadets Samtykke, ligesom han derom underhandlede med selve Adelen. Ved mange Leiligheder har han nemlig paa egen Haand paabudt Udskrivning, og under hans Eftermand synes dette at have været det sædvanlige, thi

Saadant Samtykke indhentedes undertiden.

---

1) Jacobsens Skattevæsen Side 67.
2) Brev 12 Nov. 1627 i Danske Mag. Række III. Bind 4, Side 72—74 og Molbechs Chr. IV.s Breve, Side 287.
3) Danske Mag. Række IV. Bind 1, Side 62.
4) Nyt historisk Tidskrift I. 140.
5) Danske Mag. Række IV. Bind 1, Side 102, 137—139 og 232. Ved alle de der anførte Breves Udstedelse var enten Rigsraadet nærværende hos Kongen, eller det havde strax i Forveien været samlet med ham.
6) Sammesteds Side 321—323.

blandt alle de trykte Befalinger, hvorved Frederik II anordnede Udskrivninger af Søfolk eller Soldater, gives der neppe en eneste, hvori han paaberaaber sig Rigsraadets Samtykke eller engang omtaler, at det er blevet hørt. I Sammenhæng hermed staaer det, at denne Konge paa egen Haand traf Bestemmelser om andre Byrder vedkommende Forsvarsvæsenet, f. Ex. naar han foreskrev, hvor store Kostpenge Kjøbstæderne skulde give de Baadsmænd og Bøsseskytter, der vare lagte i „Borgeleie“ eller Indkvartering hos dem, eller paalagde Borgere og Bønder at modtage store Mængder Korn til Forbagning for Krigsfolket.

Rigsraadets Medvirkning til Oprettelse af en Milits kunde ikke undværes.

Christian IV.s Forgjængere havde følgelig raadet med saamegen Frihed over Udbudet af værnepligtige Mandskaber, at han under Haandfæstningens Taushed vel kunde havt adskillig Opfordring til at forsøge af egen Magtfuldkommenhed at oprette den nationale Milits, til hvilken hans Riger saa høiligen trængte. Han har heller ikke ganske opgivet Retten til at udskrive Mandskaber paa egen Haand. Navnlig synes han aldrig at have betænkt sig paa at træffe saadan Foranstaltning, naar det var Flaaden, der skulde forsynes med Besætning. Men i Sagens Natur og de forhaandenværende Forholde laa der sikkerlig Grunde, der ligefrem tvang ham til at søge Rigsraadets Medvirkning til Oprettelsen af en Hær. Foranstaltningen maatte fra mange Kanter støde paa store Vanskeligheder. Hvorvidt han uden Rigsraadets Samtykke kunde ansætte fremmede Officierer til at opøve og befale de indfødte Tropper, ansaaes idetmindste som tvivlsomt. Paa indfødte krigskyndige Officierer var der stor Brist. Kongen havde vel ved sin Omdannelse af Sorø Akademi tænkt at afhjælpe Savnet, men denne Læreanstalt blev lidet besøgt. Den Smule Krigskyndighed og Vane til at befale, der overhovedet var at opdrive inden Rigets egne Grændser, fandtes hos Adelen, og allerede af den Grund maatte Kongen, naar han ei vendte sig til Udlandet, vælge sine Officierer blandt denne Stand, og Lydighed hos Adelsmænd kunde han ikke paaregne uden Rigsraadets Understøttelse. Denne Vanskelighed var imidlertid for lidet at regne i Sammenligning med en anden. Tvungen Udskrivning til regelmæssig militær Tje-

neste har altid vist sig at være en af de Institutioner, hvis Indførelse møder den største og almindeligste Uvillie. Det er kun gjennem lang Sædvane, et Folk nogenlunde forsoner sig med Løsrivelsen fra Hjemmet, den strenge Tugt og de øvrige Indskrænkninger i den personlige Frihed, der følge med Indtrædelsen i en staaende Hær eller endog i en Milits, der skal holdes i krigsdygtig Skik, og det tog i alle tre skandinaviske Lande hele Menneskealdere, inden de udskrevne ophørte i stort Antal at rømme til Skovs og til Fjelds, til andre Provindser eller fremmede Lande for at undgaa den forhadte Byrde. Til at forøge Uvillien mod Udskrivningen bidrager ogsaa den Ulighed i Byrdens Fordeling, som ei staaer til at undgaa, hvor man ikke har Raad til at optage alle vaabenføre Mænd af den bestemte Alder i Militsen. Og denne Ulighed vilde i Danmark være bleven meget større og mere iøinefaldende, hvis Kongen havde forsøgt paa egen Haand at oprette en Milits. Thi han havde da maattet lade alle Adelens Bønder gaa fri. Rigsraadets Medvirkning var følgelig ønskelig som moralsk Støtte ligeoverfor den Modstand, selve Foranstaltningen maatte vække, og fornøden til dens Udførelse paa en retfærdig Maade.

Hvad Chr. IV før 1611 foretog til Landforsvarets Fremme.

Kongen havde saaledes langtfra frie Hænder til at sørge for Landforsvaret. Men dets Udvikling maatte udgaa fra ham, og for dets Skjæbne bærer han derfor det fulde Ansvar, forsaavidt det ikke kan paavises, at Raadet virkelig lagde ham Hindringer i Veien. Christian IV omfattede i Begyndelsen af sin Regjering Landforsvaret med adskillig Interesse. Han anlagde nye Fæstninger, udvidede og forbedrede de gamle. I 1598 ordnede han Kjøbstadvæbningen i Danmark, paabød, at den tvende Gange maanedlig skulde samles til Øvelse, og ansatte Mønsterherrer. I 1601 blev Adelen taxeret til Rostjeneste ikke blot af sine Forleninger, men ogsaa af sit Arvegods, og dette Rytteri bragtes derved til en Styrke af 2000 Mand. I 1609 inddeelte Kongen det i Compagnier, gav det Officierer og befalede, at det skulde fremmøde til Mønstring to Gange om Aaret. Ogsaa i Norge har der paa denne Tid været paalagt saavel Adelen som Selveierbønderne at holde Rostjeneste, see Kongeligt Brev af

28 April 1611. Ligeledes har Kongen idetmindste leiligheds-viis holdt Mønstring over „Fodfolket“ i Danmark [1]). Men noget Skridt til at organisere og opøve dette vides han ikke at have gjort før Calmarkrigen. Ved Udbruddet af denne Feide siges han vel at have havt en Hær i Danmark af 20,000 Mand, hvoraf blot 4000 Leietropper, samt en Hær i Norge, bestaaende af lutter indfødte, 8000 Mand Søndenfjelds og 4000 Nordenfjelds [2]). Hvorledes det imidlertid forholdt sig med den nordenfjeldske Afdeling af den norske Hær, erfares af den Sag, Kongen siden reiste mod Lensherren i Throndhjem, Steen Bilde, i Anledning af hans Forhold under Krigen [3]). Det Brev, i hvilket Kongen befalede Lensherren at udskrive 2000 Mand, er dateret den 4 Marts 1611 og altsaa først udstedt, efterat Rigsraadet (den 9 Februar) havde opgivet sin Modstand mod, at Krigen erklæredes, samt kun een Maaned førend Krigsherolden afsendtes. Tilliden til de saaledes udskrevne Tropper var saa liden som muligt. I Breve af 28 Marts og 21 August 1611 androge Lagmanden og Magistraten i Throndhjem hos Kongen om, at han vilde opsende nogle erfarne Krigsfolk og en Capitain eller to, som paa en Tidlang kunde noget afrette og undervise det ubrugte og uvante Folk, efterdi deroppe aldeles ingen fandtes, som havde nogen Forfarenhed i saadanne Sager. Knegtene vare udskrevne i de fire langs Havet liggende Len, ikke blandt de indre Bygders til Skydevaaben mere vante Bønder. Hvad den Almue, som sad hjemme, pligtede at udrede til Underholdning, leverede den umiddelbart til de udskrevne Knegte, som bortødslede det til Unytte, og da de af den Grund senere kom i Nød, gjorde de Mytteri. Dette Corps var saaledes kun en i samme Øieblik, som Krigen udbrød, opbudt Landstorm. En lignende Mistillid til de udskrevne Tropper nærede man ogsaa i det Søndenfjeldske. Lensherrerne havde foreslaaet Kongen at opsende 1200 hvervede Soldater for at

Hærens Tilstand ved Calmarkrigens Udbrud.

---

[1]) Slange Side 141, 171 og 253, jvfr. Friis Edvardsens Skjelskjør Side 431.

[2]) Slange Side 275—276.

[3]) Samlinger til Norske Folks Sprog og Hist. III. 219—261 og Norske Samlinger I. 362—384.

vogte Landets Grændser, hvilke Tropper Bønderne skulde besolde. I det nysnævnte Brev af 28 April 1611 vægrede Kongen sig dog ved at indgaa paa dette Forslag, „eftersom det var imod Norges gamle Lov og Sædvane“. Af Brev 7 Novbr. 1612 sees imidlertid, at det siden blev taget til Følge, idet Bønderne havde tilbudt sig at ville betale de fremmede Knegte, naar de kun selv maatte blive forskaanede for Udskrivning. Den Hær, hvormed Kongen fra Skaane rykkede ind i Sverige, har, forsaavidt den ei bestod af Leietropper og Rostjeneste, formodentlig heller ikke været organiseret, førend efterat Krigen var besluttet. Derimod har den rimeligviis paa Grund af Kongens Nærværelse og umiddelbare Tilsyn været bedre udrustet og styret, end den i Norge opbudne Styrke kunde være. Imidlertid fornyedes ogsaa i Skaane Erfaringen om, hvor upaalidelige de udskrevne Tropper vare, og Antallet af de hvervede blev af denne Aarsag forøget[1]).

Kongens første Forsøg paa at oprette en Infanterimilits i Danmark.

Kongen vandt ved Calmarkrigen den Fordeel, at han fik adskillige krigsvante Officierer til sin Raadighed. Heraf benyttede han sig strax efter Freden til et første Forsøg paa at organisere en Milits. I enhver af Danmarks Landsdele lod han ved de der hjemmehørende Rigsraader udlægge Gaarde, deels af Kronens Fæstegods, deels af Selveiergods, hvilke forpligtedes til at stille og underholde Militssoldater, mod at de til Gjengjæld erholdt Skattefrihed. Den saaledes oprettede Milits var 4 eller 5000 Mand stærk. Dens Indretning bestemtes nærmere ved en af Kongen under 27 Decbr. 1615 udfærdiget Krigsordinants, der ikke kan sees at have været Rigsraadet forelagt. Militsen inddeeltes i ni Faner eller Compagnier, hver under en Capitain og Lieutenant, der fik baade Embedsgaarde og Pengeløn. Hele Styrken commanderedes af tvende Oberster, den ene i Jylland, den anden i Skaane. For Opøvelsen af denne Milits droges imidlertid kun høist ufuldstændig Omsorg. Den synes blot at have været exerceret i Corporalskaber eller Afdelinger paa 50 Mand. Hvorofte og hvorlænge Øvelser skulde finde Sted,

[1]) Jahns Chr. IV.s Krigshistorie I. 180 og 182.

var ikke fastsat. Capitainerne og Lieutenanterne skulde vel være øvede Krigsfolk, men Fændrikerne og de øvrige underordnede Befalingsmænd kunde, heder det i Ordinantsens § 2, tages af det gemene Bondefolk. Soldaterne vare ikke pligtige til at tjene i mere end eet Aar [1]). Samtidig forsøgte Kongen ogsaa at indrette en Milits i Norge. Ved Instruction af 17 Nov. 1614 befalede han Rigsadmiralen og Lensherren paa Baahuus at befare alle Norges Len og der udskrive blandt Odelsbønderne de bedste Folk, hvilke altid skulde være rede til Rigets Tjeneste, 1500 Søndenfjelds og 600 Nordenfjelds [2]). Med disse Forskrifter var dog lidet udrettet. De nyskabte Militser maatte forblive usammenhængende Hobe af uøvede Bønder, medmindre der førtes strengt og uafladeligt Opsyn med deres militære Uddannelse, og til at anordne og lede dette Opsyn var alene Kongen istand. Men paa ethvert saadant synes Christian IV at have ladet det mangle. Det er tvivlsomt, hvorvidt der i Norge engang gjordes Forsøg paa at iværksætte Kongens Befaling. I Danmark blev vel Militsen oprettet, men dens Øvelser forsømtes. Hvor lidet Kongen interesserede sig for disse, fremgaaer klarest af hans Dagbøger for Aarene 1618—1620. I dem brugte han at optegne endog de mindste Smaating, han tog sig fore, men de indeholde kun Efterretning om, at han en eneste Gang har mønstret nogen af Militsens Afdelinger [3]). Derimod søgte han at forøge dens numeriske Styrke. I 1618 foreslog han forgjæves Rigsraadet at indrette en Milits paa 24000 Mand [4]). Især bestræbte han sig dog for at faa Institutionen saaledes forandret, at han kunde undgaa det Tab i Indtægter, han led ved at have maattet tilstaa Soldatergaardene Skattefrihed. Paa Herredagen i Antvorskov 1620 forelagde han derfor Rigsraadet det Spørgsmaal, hvorledes Militsen kunde underholdes med mindst Byrde for Landet. Rigsraadet foreslog at fordele Soldaterholdet paa samtlige Bønder-

---

[1]) Slange Side 374, Nye Danske Mag. II. 161 ff., Jahns Chr. IV.s Krigshistorie II. 11—14.

[2]) Norske Samlinger II. 316—317.

[3]) Nyerup Chr. IV.s Dagbøger Side 24.

[4]) Slange Side 404.

gaarde, Adelens Arvejord og Officiersgaardene undtagne, og derefter skulde da Skattefriheden for de til Soldaterkvarterer forhen udlagte Gaarde ophøre. I Overeenstemmelse hermed foreskreves det ved Fr. 12 April 1621, at hver ni Gaarde skulde udgjøre et Soldaterlægd, samt desuden at Soldaterne skulde udtages ved Udskrivning og tjene 3 Aar[1]).

Den danske Milits i Krigen 1625—1629.

Hvorvidt denne Milits senere blev bragt i saadan Stand, at den kunde bruges i Krig, er imidlertid efter de hidtil trykte Kilder at dømme temmelig tvivlsomt. Den omtales ikke i 1624, da Kongen forberedte sig paa et Angreb fra Sveriges Side, opbød Rostjenesten og hvervede fremmede Tropper[2]), heller ikke i det paafølgende Aar, da han rustede sig til Krigen mod Keiseren og ved Forordningen af 1 April 1625 søgte at sætte begge Rigers Rostjeneste i bedre Skik. I den Hær, hvormed Kongen strax efter gik over Elben, var ingen dansk Milits med. Hæren bestod af lutter hvervede Tropper, commanderedes af tydske Generaler og kan, uagtet Hvervinger havde fundet Sted ogsaa i Danmark, ikke kaldes dansk. Efterat Krigen havde begyndt at tage en for Kongen betænkelig Vending, blev vel Forstærkninger til denne Hær udskrevne i Danmark, saaledes 2500 Mand allerede i Høsten 1625, efter Tibagetoget fra Hameln, og 4000 Mand i Høsten 1626, efter Slaget ved Lutter am Barenberg[3]), men i Operationerne paa tydsk Grund toge danske Tropper liden Deel. Kongen selv ansaa sin Milits som utilstrækkelig endog til Landets Forsvar. Paa de Herredage, som afholdtes i 1625 og 1626 forestillede han Rigsraadet, i hvor stor Nød Riget vilde komme, hvis de katholske Magter fik Overhaand, og hvor nødvendigt det var at have en Hær af indfødte. Han foreslog at anskaffe Vaaben og Ammunition, ansætte duelige Officierer ved Landfolket og træffe andre Foranstaltninger mod et fiendtligt Indfald. Rigsraadet, som betragtede Krigen med Uvillie, har i alt Fald efter det

[1]) Nye danske Mag. II. 167, Jahns Krigshistorie II. 14—16.
[2]) Slange Side 510—511, Jahns Krigshistorie II. 110—111, jvfr. Molbechs Chr. IV.s Breve 156—158 1mo og 152 bis.
[3]) Jahns Krigshistorie II. 253 og 258.

jydske Borgerskabs Paastand, ikke i Tide villet bekvemme sig hertil. Efter Kongens Nederlag ved Lutter bevilgede det vistnok Penge [1]), men det viste sig nu, hvor utilstrækkelige de tidligere Foranstaltninger til Landforsvarets Fremme havde været, og hvor bitre Følgerne af Kongens og Rigsraadets fælles Forsømmelighed i denne Henseende kunde blive. De fremmede Leietropper, til hvilke man fremdeles havde sat sin fornemste Lid, vare ved sin Selvraadighed for en ikke ringe Deel Skyld i Krigens uheldige Gang. Efterat være drevne ind paa den jydske Halvø sprængte de alle Disciplinens Baand og hærjede Landet saa frygteligt, at endog de Afdelinger af den Wallensteinske Hær, der forfulgte dem, af Indvaanerne modtoges som Befriere. Rygtet om de kongelige Troppers Ugjerninger spredte sig ud over hele Riget og vakte saadan Skræk, at Raadet protesterede mod, at Kongen førte Levningerne af sit Rytteri over paa Øerne. De fremmede Tropper vare Landet til Skade, dets indfødte Krigsmagt ubrugbar. Adelens Rostjeneste mødte ikke frem. Paa en Herredag i Kolding havde man vel efter megen Modsigelse fra Adelen besluttet at udskrive 12,000 Mand Fodfolk, men da den forhen oprettede Infanterimilits var inkomplet, sandsynligviis lidet øvet og i ethvert Fald altfor faatallig til at tjene som Stamtrop, maatte man bestemme sig til at danne særegne Afdelinger af det Folk, der saaledes skulde udskrives [2]). Foranstaltningens Iværksættelse standsede ved Tabet af Jylland, og Rigsraadet havde da intet andet at ty til, end paa gammelt Viis at opbyde Almuen. Det foreslog Kongen at forsyne den med Vaaben og at ansætte 100 Capitainer til Anførere. Kongen ventede sig liden Hjælp af disse Forholdsregler. Han bifaldt vel Rigsraadets Forslag og tillod det at antage dygtige Officierer, „hvis de kunde findes", men han forbeholdt sig, at ikke Kronen alene skulde bære Udgifterne [3]). Af denne Landstorm havde man heller ikke anden Nytte, end at den maaskee har hjulpet til at holde de fremmede

---

1) Sammesteds, see ogsaa Suhms Nye Samlinger I. 206—207.
2) Jahns Krigshist. II. 303.
3) Molbech Chr. IV.s Breve Side 267—274.

Tropper nogenlunde i Ave. Hvor fuldstændig man havde forsømt at drage Omsorg for, at Rigets egne Undersaatter kunde bidrage til dets Landforsvar, fremlyser klarest af det Svar, Kongen i Brev af 30 Novbr. 1627 gav Rigsraadet paa dets Forslag om at anvende danske Tropper til Garnison i Helsingøer. Det han vidste, fandtes der, sagde han, ikke saamange danske Folk i den hele Armee, at de kunde danne et eneste Compagni[1]).

Ogsaa i Norge oprettedes under denne Krig, formodentlig efter kongelig Befaling, en Infanterimilits, for hvilken Statholderen udfærdigede en Ordinants, der under 18 Januar 1628 blev confirmeret af Kongen, uden at Rigsraadet nævnes som samtykkende. Hver fire fulde Gaarde skulde stille og paa egen Bekostning underholde een Soldat. Den hele Styrke af menige Stridsmænd skulde udgjøre 6243 Mand, fordeelte i 17 Compagnier og fem Regimenter samt tvende udenfor denne Inddeling staaende Fænniker. Ved hvert Regiment ansattes en Oberstlieutenant, ved hvert Compagni en Capitain, en Lieutenant og sex Underofficierer. Officiererne skulde efter Statholderens Forslag lønnes af Kronen, men i Virkeligheden faldt deres Lønning, som senere Bestemmelser vise, nok Almuen til Last. Desuden omtales det i Ordinantsen, at Kjøbstæderne stillede 14 Compagnier[2]). Ordinants om en norsk Infanterimilits.

Danmarks forsvarsløse Tilstand havde under Krigen udsat Folket for store Lidelser, og dette var derfor ogsaa efter Freden tilbøieligt til at underkaste sig den Opofrelse, der udfordredes til at forebygge deres Fornyelse i Fremtiden. Den jydske Borgerstand begjærede i sine før omtalte Forestillinger til Kongen af 2 Sept. og 19 Oct. 1629, at han med Rigsraadets Betænkning vilde oprette en lidelig Forsvars Krigsordinants, saaledes at der foruden den Rostjeneste, Adelen skulde holde, kunde være Fodfolk og Dragoner, og at Mandskabet i Tide maatte væbnes og øves. Hertil lovede Borgerskabet at ville bidrage af yderste Formue. Denne Efter Freden blev Landforsvaret i begge Riger igjen ganske forsömt.

[1]) Molbech, Chr. IV.s Breve Side 297.
[2]) Samlinger til N. F. Sprog og Hist. III. 407 ff. Justitiarius Berg om Landeværnet Side 7 ff.

Opfordring vides imidlertid ikke at have baaret nogen Frugt. Kongen har, som det lader til, i lang Tid tabt Landforsvaret af Syne. Strax efter Freden til Lybek befalede han af egen Drift og Rigsraadet uadspurgt, ved Breve af 1 Juni og 3 October 1629 Statholderen i Norge til Lettelse for Almuen at aftakke Officiererne ved den norske Milits, „efterdi vi eragte Riget af dem mere Besvær end Gavn at have“[1]). Da Indretningen ikke strax svarede til sin Hensigt, har altsaa Kongen med sit sædvanlige utaalmodige Hastværk i Virkeligheden igjen ophævet den. Ved den danske Landmilits gjorde han intet. Rigsraadet forstod godt, i hvilken „Impotents“ Rigerne befandt sig. Det ytrede i 1630, „at man saa at sige levede af Kongen af Sveriges Naade“[2]). Det indskrænkede sig dog til i 1631 at foreslaa Kongen at bygge Fæstninger i Jylland og sætte Landfolket saavel til Hest som til Fods i forrige Beredskab, hvorved det formodentlig har havt til Hensigt at faa den paa Herredagen i Kolding tagne Beslutning om at udskrive 12,000 Mand bragt til Udførelse. Kongen svarede, at han ansaa det nyttigt at beskikke Officierer for Landfolket, naar man blot ansatte saadanne, som kunde være Riget til Ære og Gavn og ingen befordredes til nogen Bestilling for Vild og Venskab[3]). Han syntes altsaa at have overladt den hele Sag til Rigsraadet eller Marsken.

Foranstaltninger til at ophjælpe Landforsvaret i Danmark, besluttedes i 1638.

Først da Rigerne i 1638 kom i spændt Forhold baade til Sverige og Holland, begyndte Kongen igjen at vise større Iver. Paa den i hiint Aar samlede Rigsdag formaaede han Adelen til at love af hvert 150 Td. Hartkorn at holde en Soldat[4]) og han tilkjendegav i Skrivelse af 29 Dec. 1638 Rigsraadet, at han formedelst Tidsomstændighederne ansaa det magtpaaliggende, at Landfolket til Hest og til Fods baade i Danmark og i Norge blev flittig exerceret og forsørget med de bedste Officierer, som kunde findes. Hertil gav Raadet sit Samtykke, hvorhos det foreslog at lade Marsken indforskrive Officierer

---

[1]) Saml. til N. F. Sprog og Hist. III. 412.
[2]) Molbech Chr. IV.s Breve Side 412.
[3]) Molbech, Chr. IV.s Breve Side 467.
[4]) Saml. til N. F. Sprog og Hist. III. 416.

fra Nederlandene eller andre Steder, hvor de vare at bekomme[1]). I Norge blev efter flere forberedende Foranstaltninger igjen en Infanterimilits indrettet omtrent paa samme Maade som i 1628 og inddeelt i sex Regimenter, ligeledes et Dragon- og et Arkebuseercorps[2]), og for denne Styrke udfærdigede de danske Rigsraadsmedlemmer, der vare opsendte til Herredagen, i Forening med den norske Statholder og Cantsler en Ordinants af 10 Juli 1641, confirmeret af Kongen under 19 September næstefter[3]). Strax før Krigen med Sverige udbrød, blev denne fuldt forsynet med Befalingsmænd, idet Jørgen Bjelke i Holland hvervede ikke mindre end 272 Officierer, som sendtes til Norge[4]), og fra denne Tid af er altsaa Oprettelsen af den norske Armee at datere. Den var imidlertid for ny, for slet udrustet og for fremmed for sine Befalingsmænd til at kunne vise sig fuldt brugbar i denne Krig, og det var kun ved Hjælp af en Deel fremmede Leietropper, den nogenledes værgede sit Land. Den danske Hær, som stod lige over for Sveriges Hovedstyrke, blev dreven næsten ganske ud af de skaanske Provindser og den jydske Halvø, og ved Freden til Brømsebro den 13 August 1645 maatte Christian IV afstaa ikke blot Øsel, Gotland og Halland, men ogsaa de af Fienden ikke erobrede norske Provindser, Jæmteland og Herjedalen. Den norske Hær oprettedes i 1641.

Endogsaa denne Krigs sørgelige Erfaringer vare spildte paa den alderstegne og svækkede Konge saavelsom paa Rigsraadet, der nu bar det egentlige Ansvar for Rigernes Skjæbne. I Norge selv var man omsider bleven fuldt opmærksom paa Vigtigheden af et velordnet Landforsvar, ligesom man ogsaa var kommen paa det rene med Midlerne til at tilveiebringe et saadant. I den før omtalte Betænkning, som Statholderen, Cantsleren og de norske Lensherrer under 10 Dec. 1645 afgave i Anledning af de norske Stænders Resolutioner, foresloge de vel, at Adelens Rostjeneste, der var for spredt til i Fredstid at kunne danne noget eget Corps, skulde afløses De sörgelige Erfaringer fra Krigen 1643—1645 virkede ikke paa Regjeringen. Forslaget om Indkommandering af de udskrevne norske Tropper.

[1]) Slange 931—933.
[2]) Berg, om Landeværnet, Side 11—17.
[3]) Saml. til N. F. Sprog og Hist. III. 423 ff.
[4]) Nye Danske Mag. II. 129.

med en Pengeafgift, men den udskrevne Liniearmee foresloges beholdt og forstærket, saaledes at den kom til at udgjøre omtrent 7300 Mand, fordeelte i Compagnier paa 200 Mand og sex Regimenter. Soldaterne skulde udtages ved Udskrivning, være skattefrie og eneberettigede til at bygsle Gaarde, naar de havde tjent i mindst to eller tre Aar. Armeen skulde forsynes med et saa stort Antal Officierer, at den altid kunde være færdig til Udrykning. Hvert Regiment skulde commanderes af en Oberstlieutenant og en Major, hvilke dog begge skulde have sit Compagni. Hvert Compagni skulde foruden sin Capitain have en Lieutenant, en Fændrik og to Sergeanter, som dengang synes at have været regnede blandt Officiererne, desuden tre Corporaler, der skulde tages af de bedste Soldater, som havde været med i Krigen. Officiererne skulde lønnes med Gaarde og Penge. Desuden foreslog man en Bestemmelse, der efter hiin Tids Maalestok vilde have været tilstrækkelig til at bibringe Armeen den fornødne Disciplin og Øvelse, nemlig skifteviis Indkommandering til Garnisonstjeneste. Det paatænktes nemlig at indkalde den fjerde, femte eller sjette Part af Soldaterne til Fæstningerne, hvor saadanne havdes, og ellers til den Kjøbstad, der laa nærmest Lensherrernes Residens. Efter to eller tre Maaneders Forløb skulde de afløses af andre, saaledes at hvert Compagni kom til at blive indkommanderet een Gang aarlig. I den Tid, Soldaterne stod under Fanen, skulde hver Dag den ene Halvdeel exerceres, den anden Halvdeel anvendes til Arbeide paa Fæstningsværkerne eller paa anden Maade til Kronens Gavn. De skulde i Indcommanderingstiden underholdes af Kronen.

Forslaget forkastedes af Kongen og Raadet.

Forslaget blev, saavidt Indcommanderingen angik, strax forkastet af Kongen og Rigsraadet, saavidt skjønnes under det Paaskud, at Bønderne allerede vare formeget betyngede med Skatter. De forhen omtalte Tvistigheder mellem Kongen og Rigsraadet paa den ene Side, Statholderen og de norske Stænder paa den anden om Anvendelsen af Norges Indtægter gjøre det imidlertid rimeligt, at dette ei har været den egentlige Grund til Afslaget. Statholderen forlangte ikke, at der skulde paalægges nogen ny Skat til Dækkelse

af Udgiften, men at denne skulde afholdes af de Indtægter, Kronen allerede oppebar. At disse vare tilstrækkelige dertil, lader sig neppe betvivle, men det er klart, at Iværksættelsen af de foreslaaede Foranstaltninger, navnlig Indcommanderingen, vilde have gjort et føleligt Skaar i det Overskud af de norske Indtægter, som Kongen og Rigsraadet vilde inddrage til Fordeel for de fælles Finantser. Statholderens og Lensherrernes øvrige Forslag bifaldt Kongen for et Syns Skyld[1]). Hans sande Tanke kom imidlertid frem paa den norske Herredag i 1646. Her befalede han først Statholderen at afgive Betænkning, om ikke den tvungne Udskrivning ganske kunde afskaffes, og strax efter besluttede han, maaskee efter Overlæg med den tilstedeværende Almue, at Afskaffelsen nu skulde finde Sted, mod at Bønderne til Vederlag for Fritagelsen erlagde Skat til Aflønning af et hvervet Regiment paa 900 Mand. Samtidigt paalagdes det dog Almuen at skaffe sig Geværer og at møde frem til Mønstring, hvorhos det besluttedes, at den skulde inddeles i Regimenter efter Lenene og i Compagnier efter Sognene. Officiererne bibeholdtes i Tjenesten[2]). Sandsynligviis er det lykkes Hannibal Sehested at hindre Udførelsen af denne ukloge Foranstaltning, thi under 3 Marts 1647 fik han af Kongen ny Instrux om Indretningen af den norske Hær og i Mai Maaned samme Aar pleiede han under sin Nærværelse i Kjøbenhavn Forhandlinger med Kongen og Rigsraadet om Budgettet for denne Krigsmagt. Først vedtoges det til Hæren og Fæstningerne i Norge aarlig at anvende 126,112 Daler, men under Forhandlingernes Løb nedsattes denne Sum til 100,950 Daler[3]). Enten Troppestyrken eller Cadrerne maatte altsaa formindskes. Man bestemte sig for det sidste og ved Brev af 2 Juni 1647 nedsattes Regimenternes Antal til tre. Alle Kystdistricterne fra Tønsberg og vestover vare ligesaavelsom det Nordenfjeldske med Und-

Kongen var i 1646 i Færd med at opløse den norske Hær.

[1]) See Brev 17 April 1646 i Saml. til N. F. Sprog og Historie III. 466 ff.

[2]) See Breve 11, 17 og 28 Juli 1646 i de ovenfor nævnte Samlinger IV. 1—10.

[3]) Ifølge Dokumenter, velvillig meddeelte af Rigsarkivar Birkeland.

tagelse af Throndhjems Len fritagne for anden Udskrivning end til Flaaden[1]).

Forhandlinger paa den danske Rigsdag 1645 om Landforsvaret.

Paa den danske Rigsdag i 1645 henstillede vel Kongen til Stænderne at træffe Foranstaltninger til Rigets Forsvar. Men noget Forslag om, hvad der burde gjøres, fremlagde ligesaalidt han som Rigsraadet, og Følgen deraf var, at de forskjellige Stænder gik hver sin Vei. Adelen paatog sig at forstærke Rostjenesten med een Rytter for hvert 400 Tønder Hartkorn, den eiede. Den foreslog derhos, at Udskrivningen af Bondesoldater skulde forandres til et Skattepaalæg for derved at skaffe Midler til at lønne en staaende Hær, medens Bønderne dog fremdeles skulde opexerceres til et Landeværn[2]). Til Officierer maatte kun danske Mænd anvendes[3]). Derimod foreslog Borgerstanden i Indlæg af 19 August 1645 at bibeholde og udvikle Militsen. En General skulde beskikkes i hver Provinds, under ham Oberster, der skulde lønnes med Kronens Len. I hvert Herred skulde der ansættes en Capitain, Mandskabet skulde exerceres hver Søndag og almindelige Mønstringer afholdes nogle Gange aarlig. Desuden vilde Borgerstanden, at der i hver Provinds skulde dannes en mobil Styrke under egne Officierer, og saaledes indrettet, at den altid skulde være fuldtallig og beredt til Rigets Forsvar hvorsomhelst. Endelig foreslog denne Stand, at hver Kjøbstad og hvert Sogn skulde stille et vist Antal Landeværnsryttere[4]). Kongen lovede at tage disse Forslag under Overveielse med Rigsraadet[5]), men synes først efter mere end et Aars Forløb at have fattet sin endelige Beslutning. Under 12 December 1646 udgik der Breve til alle Lensherrer i Danmark, hvorved han for det Første bestemte, at der for hvert 400 Td. Hartkorn Krongods skulde udlægges en Ryttergaard, og dernæst befalede at omregulere Infanterilægderne saaledes, at der stilledes en Soldat af hver fem, i Stedet for som tidligere af hver ni fulde Gaarde. Infante-

[1]) Saml. til N. F. Sprog og Hist. IV. 10—11.
[2]) Nyt historisk Tidskrift V. 355.
[3]) Sammesteds Side 362.
[4]) Sammesteds 407—411.
[5]) Sammesteds Side 361.

riets Styrke i Tal blev altsaa næsten fordoblet. Men dette var en Bisag. Det sees ikke, at der blev truffet nogensomhelst Anstalt til, som Borgerstanden havde foreslaaet, at forsyne det med duelige Officierer eller at faa det udrustet og opøvet[1]).

Forsvarsvæsenet under Frederik III.

Blandt Magthaverne var det sandsynligviis faa, om overhovedet nogen, der skuffede sig selv med Hensyn til Landforsvarets Brøst. Hvorledes disse skulde afhjælpes, var ligefra Begyndelsen af Frederik III.s Regjering Gjenstand for idelige Underhandlinger, saavel mellem Kongen og Rigsraadet, som inden dette selv. Der gaves blandt Raadsherrerne enkelte, som vilde lægge kraftig Haand paa Værket, fornemmelig Hannibal Sehested og Christen Skeel. Men selv disse Mænd vare uenige. Det var for Norges Hær, den norske Statholder interesserede sig. Skeel, der var udelukkende dansk Magnat, vilde derimod spare paa Udgifterne i Norge og drage Omsorg for Forsvarsvæsenet i Danmark. Begges Bestræbelser mislykkedes, skjønt ikke i samme Grad.

Bevilgningen til den norske Hær nedsættes.

I Norge gaves der allerede en Hær, utilstrækkelig øvet, men nogenlunde organiseret og forsynet med krigskyndige Officierer. Den kunde ikke bevares usvækket, hvis Rigsraadet formindskede de til dens Underholdning anslagne Midler, og at hindre dette, blev derfor Sehesteds første Maal. Dette faldt ham imidlertid saameget vanskeligere, som han tilligemed Christian IV.s øvrige Svigersønner stod i Ugunst baade hos Raadet og idetmindste tildeels hos Kongen. Til Fæstningerne og Hæren i Norge anvendtes i 1649 efter Statholderens egen Opgave 91,862 Daler[2]). Efterat det i Rigsraadet var bragt paa Bane, at denne Sum skulde nedsættes, fremlagde Statholderen et Overslag over, hvad der udfordredes, lydende paa 87,584 Daler. Raadet nedsatte først dette Beløb til 67,697 Daler, men under Overlægningernes senere Gang, som det synes, til et endnu lavere Beløb, idet i alt Fald Christen Skeel gik ud fra, at der til den norske Hær ikke burde bevilges mere end Halvdelen af, hvad der medgik

---

[1]) Annaler for Nord. Oldkyndighed 1855, 167—169.
[2]) Danske Mag. Række III, Bind 4, Side 15.

til den danske[1]). Statholderen har ivrigen modsat sig denne Formindskelse af Udgifterne til det norske Forsvarsvæsen. Han truede endog med at frasige sig Commandoen over den norske Hær[2]). Hos Kongen fandt han imidlertid lidet Medhold, og ved den før nævnte Instruction af 13 Oct. 1649 paalagdes det ham at indskrænke hine Udgifter til 50,000 eller i det høieste 60,000 Daler aarlig. Herefter synes Regjeringen indtil Krigen i 1657 at have ophørt med at skjænke Norges militære Institutioner nogen særlig Opmærksomhed. Men den norske Hær vedblev dog at bestaa, og hvormeget dens Tilstand end efterlod at ønske, gjorde den i nysnævnte Krig dog Fyldest for sig.

Christen Skeels Forslag om den danske Milits. Dens Reduction i 1649.

Langt mere beskjæftigede Rigsraadet sig med den danske Hær. Danmark, sagde Christen Skeel, der i 1649 var bleven Medlem af Raadet, brugte ikke sin Styrke, som bestod i godt, trofast og mandigt Landfolk, og det var derfor høiligen fornødent at tilveiebringe en stor Mængde indfødt Rytteri og Fodfolk, som kunde bruges, naar Nød var forhaanden. Men medens Hannibal Sehested og de norske Lensherrer havde indseet, at det først og fremst kom an paa at skaffe Hæren stærk Organisation og tilstrækkelig Øvelse, svævede Skeel i den Vildfarelse, at dens Styrke fornemmelig beroede paa dens Antal. Han foreslog, at der af hver heel Gaard i Danmark skulde stilles en Soldat, men at man, for at formindske Omkostningerne, skulde danne store Compagnier og holde saa faa Officierer som muligt. Compagniet skulde derfor deles i tre Afdelinger og kun det Antal Officierer ansættes, som udfordredes til at commandere en enkelt af disse. Afdelingerne skulde exerceres skifteviis, hver af dem een Dag om Maaneden. Skriftligt Forslag til de nærmere Bestemmelser skulde udarbeides, forelægges Kongen til Stadfæstelse og iværksættes af Marsken[3]).

Rigsraadets Fleerhed synes at have mistvivlet om at kunne udrette nogetsomhelst. Finantsernes Tilstand gjorde

[1]) Danske Mag. Række III, Bind 4, Side 17, 20 og 21.
[2]) Sammesteds Side 22.
[3]) Sammesteds Side 8, 10, 12 og 14.

det umuligt at tilveiebringe de fornødne Midler uden at forandre Forleningsmaaden og ophæve eller formindske Adelens Skattefrihed. Derpaa vilde eller turde Rigsraadet ikke indlade sig. Det nærede desuden saadan Mistillid til Kongen, at det ikke, selv om man havde formaaet at skabe en Hær, vilde have vovet paa at give Kongen et saa stærkt Redskab til at udvide sin Magt. Den skarpsynede og velunderrettede svenske Gesandt Durell angav ved flere Leiligheder denne Mistillid som den egentlige Grund til, at man ikke holdt nogen Hær [1]). Selv Christen Skeel bekjendte i sine sidste Dage, at han altid havde gruet mere for Forfatningens Kuldkastelse og den Indflydelse, som fremmede Lykkeriddere derved vilde faa paa Styrelsen, end for Rigets ydre hadske Fiende [2]). Dertil kom, at Raadet som Heelhed havde tabt al Evne til at beslutte og iværksætte. Uagtet Landforsvaret var en Gjenstand, der i særegen Grad trængte til at ordnes ved udførlige og bestemte Regler, fremkom saagodtsom enhver af Raadets Beslutninger derom i Skikkelse af løse Antydninger og utilstrækkeligt bearbeidede Udkast, medens Udførelsen strandede paa Efterladenhed og manglende Control.

Paa Skeels Forslag blev der under disse Omstændigheder lidet agtet. Rigsraadets Hu stod til at indskrænke Udgifterne, og det kan ikke erfares, at Raadet traf anden Beslutning end at reducere ikke blot de hvervede, men ogsaa de udskrevne Tropper, saaledes at de kunde underholdes af, hvad Landskatten i Danmark og Commissarietolden indbragte. Til at commandere de udskrevne Tropper sattes indfødte Adelsmænd, der skulde tjene uden anden Godtgjørelse end Brugen af Officiersgaardene [3]).

I det paafølgende Aar bragte Kongen Spørgsmaalet om Rigets Værn paa Bane. Skeel havde da tabt Haabet om at kunne faa noget udrettet. Det eneste Middel, siger han, vilde være, om alle eendrægtigen og engang for alle ret

Forhandlinger om det danske Landforsvar i 1650—1653.

---

[1]) Suhms Samlinger, Bind II, Hefte 3, Side 77 og Beckers Samlinger til Danm. Hist. I. 142.

[2]) Suhms Nye Samlinger I. 308.

[3]) Danske Mag. Række III, Bind 4, Side 22 og Becker I. 27.

greb denne Sag an, hvorved de saa ofte havde rørt og saalænge discurreret uden Frygt, men saalænge man ikke var indbyrdes enig og saalænge den ene contrecarrerede den anden og nedbrød, hvad han opbyggede, kunde intet nyttigt udvortes foretages [1]). Forhandlingerne i Rigsraadet svarede til disse Forudsigelser. Istedetfor at tænke paa Hærens Udvikling, handlede man om at formindske og svække den. Den 4 April fremlagdes der formodentlig af Marsken et Forslag, hvori den daværende Styrke (Adelens og Lensherrernes Rostjeneste derunder ikke beregnet) opgives til:

Cavalleri . . .	2,111	Mand,	som kostede	38,666	Daler,
Udskrevet Infanteri	7,248	—	- —	74,924	—
Hvervede . . .	946	—	- —	47,289	—
	10,305	Mand,		160,879	Daler.

Styrken og Udgiften foresloges nedsat til:

Cavalleri . . .	1,872	Mand,	som skulde koste	22,670	Daler,
Udskrevet Infanteri	6,205	—	- — —	33,572	—
Hvervede . . .	762	—	- — —	32,359	—
	8,839	Mand,		88,601	Daler.

Besparelsen tilsigtedes i Hovedsagen opnaaet ved en Formindskelse af Cadrene, idet Compagnierne skulde nedsættes fra 72 til 38. Dette Forslag blev dog ikke bifaldt. Derimod antog man den 14 November et andet, der var udarbeidet af fire Medlemmer, men om hvis Indhold intet andet vides, end at det medførte en Besparelse af 30,454 Rdl. Rigsraadet har imidlertid selv indseet, at man ikke kunde lade Landforsvaret blive beroende hermed. Det havde allerede den 9 August foreslaaet Kongen at paalægge dets Medlemmer i hver Provinds at samle Landcommissærerne og andre (Adelsmænd) for i Fælleskab med dem at betænke og foreslaa de bedste Midler til Provindsens Forsvar [2]). Skeel var nu selv kommen til den Overbeviisning, at man maatte indskrænke sig til at samle Midler til i paakommende Tilfælde at hverve fremmede. „Have vi kun Penge“, siger han, „faa vi altid

---

[1]) Danske Mag. Række III, Bind 4, Side 23—24.
[2]) Sammesteds Side 29—30, 46, 49 og 60.

Folk“ [1]). I December 1651 mindede Kongen atter Rigsraadet om Sagen, idet han ankede over, at de i foregaaende Aar paabudne Conferentser i hver Provinds ikke vare blevne afholdte. Rigsraadet gjentog sin Beslutning og fremkom baade i dette Aar og under 16 Sept. 1652 med Betænkninger om at bringe Militsen paa Fode. Kongen klagede i Skrivelse af 6 October næstefter over, at disse Betænkninger vare „saa generaliter affattede“ og forlangte et udførligt Forslag. Først ved Brev af 25 April 1653 kunde Raadet melde Kongen, at de omhandlede Provindsmøder endelig vare afholdte, og at der i hver Provinds var gjort nogen Anstalt til Hest og til Fods, og at Beslutningerne derom skriftlig vare opsatte. Antallet af de Stridsmænd, der enten stilledes af Adelen og andre eller skulde udskrives, er ved denne Leilighed sandsynligviis blevet ikke lidet forøget, thi det opgives af Durell til 13,600 Mand Fodfolk og 9,000 Ryttere. Denne Styrke kunde efter Raadets Mening ved continuerlig Exercitie vel blive Riget til Tjeneste, og det begjærede derfor, at Anordning derom maatte træffes der, hvor det ikke allerede var skeet [2]). Til Følge heraf udgav Kongen de tvende Forordninger af 5 Mai og 28 Juli 1653 om Landmilitsen, Landmønstring, Vagt og Værn. Men de indeholdt hovedsagelig kun Straffebestemmelser for Brud paa den militære Disciplin og lidet til Bod paa de Mangler, hvoraf selve Hærens Sammensætning led. Den vedblev, som Skeel erkjendte [3]), at være lige slet bevæbnet, uøvet og utilstrækkelig forsynet med Officierer. Ogsaa Durell siger, at der ikke fandtes fremmede Officierer, at de indenlandske vare uerfarne, og at alle fra Generalen til Soldaten manglede militær Uddannelse. Baade Indlændinger og Udlændinger forstod saaledes, at denne Hær kun var til paa Papiret. Men Rigsraadets Fleerhed stod endnu i 1657 i den Tro, at man med et saadant Opbud af uøvede Bønder under Commando af lige-

---

[1]) Danske Mag. Række III, Bind 4, Side 41.
[2]) Sammesteds Side 137—138, 227 og 229—231.
[3]) Sammesteds Side 270 og 285.
[4]) Suhms Samlinger II, 63 og 77—78.

saa uøvede Adelsmænd kunde møde Sveriges krigsvante Hære[1]).

Fred. III.s Hdf. indskrænker Kongens Raadighed over Krigsmagten.

Sluttelig skal det her tilføies, at den Kongen tilkommende Befalingsret over Krigsmagten blev ikke saa lidet beklippet ved Frederik III.s Haandfæstning. Dennes § 15 forbød ham uden Rigsraadets Samtykke at opbyde eller samle Rigets Rostjeneste i anden Anledning end til den aarlige Mønstring, medmindre noget fiendtligt Indfald paakom saa hastigt, at Rigsraadet ikke kunde forsamles. Forbudet omfattede ikke de udskrevne Tropper og havde mere til Hensigt at skaane Adelen end at binde Kongen. Af større politisk Betydning vare Paragraphens Bestemmelser om Flaaden. Over denne havde Kongerne tidligere forføiet med stor Frihed. Vel indhentede Christian IV undertiden Rigsraadets Betænkning, naar han havde i Sinde at sende den ud paa Tog, f. Ex. i 1623, 1630 og 1635, men til at undlade et saadant Forehavende, fordi Rigsraadet modsatte sig det, har han ikke anseet sig forbunden. Saaledes lod han i 1630 trods Rigsraadets Indvendinger Flaaden foretage en Demonstration mod Sverige[2]). Frederik III.s Haandfæstning forbød ham derimod udtrykkelig at udruste eller udsende den hele eller halve Flaade uden Rigsraadets Samtykke.

Forøvrigt vedblev Kongen at føre den egentlige Commando over Krigsmagten. For det Tilfælde, at Hæren blev opbudt eller noget Foretagende mod Fienden skulde finde Sted, foreskrev Fred. III.s Hdf. § 15, at ingen skulde commandere Rigets Marsk uden Kongen alene eller i hans Fraværelse hele Rigsraadet. Bestemmelsen viste paa den ene Side, at Marsken havde at lyde Kongen. Paa den anden Side forstodes den saaledes, at Kongen ikke kunde sætte nogen anden end Marsken til at anføre Hæren. Frederik III synes i 1657 at have villet gjøre et Forsøg derpaa, men ikke at have vovet det[3]). Christian IV overlod, som vi have seet, undertiden Rigsraadet eller Marsken at beskikke un-

[1]) Beckers Samlinger til Danm. Hist. I. 149.

[2]) Slange, Side 494—495 og 824, Molbech, Chr. IV.s Breve, Side 398—402.

[3]) Beckers Bidrag til Danmarks Historie I. 171 og 188.

derordnede Officierer, men det var hans Ret selv at gjøre det. Rigsraadet var vel i 1657 i Begreb med at foreskrive Frederik III, hvem han skulde sætte til Generaler over Rytteriet og Fodfolket, men maatte afstaa derfra [1]).

§ 34.

De udenrigske Anliggender.

Om Behandlingen af Sager vedkommende Forholdet til fremmede Magter opstillede Tidsrummets tre første Haandfæstninger ingen anden særlig Forskrift, end den flere Gange ovenfor nævnte, at Kongen ikke maatte begynde Krig uden med Rigsraadets Samtykke. I Overeenstemmelse med Haandfæstningernes almindelige Regel brugte imidlertid Kongen selv angaaende diplomatiske Sager, der ei medførte Fare for Fredsbrud, at indhente Raadets Betænkning. Dette var Tilfældet allerede under Christian III, f. Ex. ved Underhandlingerne med Hanseaterne 1537, med Hertugen af Preussen 1538 om Gotland, med Skotland 1551 angaaende Ørkenøerne [2]), men fremfor alt i de gjentagne Forhandlinger med Sverige. Disse vedbleve ofte at føres paa den under Calmarunionen brugelige Maade, saaledes at et større eller mindre Antal Medlemmer af Rigernes Raad personligen kom sammen i en eller anden Flekke paa Grændsen med Fuldmagt til at afgjøre de mange Tvistemaal, som deels den tidligere Forening, deels Naboskabet, stadigen affødte. Paa lignende Viis har ogsaa Frederik II adspurgt Raadet i Anledning af og under Syvaarskrigen, muligens ogsaa senere, skjønt udtrykkelige Vidnesbyrd herom, saavidt vides, ikke ere opbevarede. Christian IV sees oftere at have henvendt sig til Rigsraadet om Stillingen ikke blot til Sverige, men ogsaa til andre Magter, og det allerede i den første Halvdeel af sin Regjeringstid, f. Ex. angaaende Forholdet til Storbritanien og Holland 1611, angaaende et Forbund med den førstnævnte

Hvorvidt Kongen hørte Raadet om de udenrigske Anliggender.

[1]) Danske Mag. Række III. B. 4, Side 293.
[2]) Krag og Stephani I. 176, 196 og 359.

Magt i 1615, med Polen i 1617[1]) o. s. v. Især synes han i saadanne Sager at have søgt Støtte hos Raadet efter 1629. Og denne Skik maatte Frederik III naturligviis følge.

Hvorvidt Raadets Stadfæstelse var Vilkaar for en Tractats Gyldighed.

Hvorvidt formelig Stadfæstelse fra Rigsraadets Side var nødvendig, for at en med fremmed Magt indgaaet Overeenskomst skulde ansees forbindende for Rigerne, er ikke ganske klart. Christian III.s Tractater med Sverige afsluttedes vistnok med Raadets Samtykke, navnlig baade Tractaten til Kjøbenhavn af 30 November 1536 og Tractaten af 15 Sept. 1541[2]). Derimod gives der andre Overeenskomster med fremmede Magter fra denne Konges Tid, som hverken paaberaabe sig Samtykke af Raadet eller kunne sees at være stadfæstede af dette, saaledes Forbundene med de nordtydske Fyrster af 5 Oct. 1536 og 9 April 1538 samt med Frankrige af 29 Nov. 1541, uagtet de paalagde Kongen Forpligtelser, som kunde styrte Rigerne i Krig. Heller ikke vides Rigsraadet at have ratificeret Fredstractaten til Speyer af 23 Mai 1544[3]).

Recessen til Odense af 25 Juli 1560, ved hvilken Hansestædernes Privilegier saavel i Norge som i Danmark nærmere bestemtes, er given af Frederik II med Rigsraadet[4]). Dette deeltog ligeledes i Overeenskomsten af 25 Marts 1579 mellem Frederik II og hans Brødre angaaende Slesvig[5]). Og da den samme Konge i 1575 forlangte Bornholm tilbage af Lybekkerne, paastod han, at den Tractat, hans Fader i 1536 havde afsluttet med dem, og ifølge hvilken de skulde besidde Øen i 50 Aar, var ugyldig, ei blot fordi Christian III dengang endnu ikke var kronet til Konge, men ogsaa fordi Tractaten, „som den indtagne Condition og trængende Nødtørft vel fordrede“, ei var fuldbyrdet af Rigsraadet. Men da Lybekkerne til et Slags Vederlag, fordi de frafaldt sine Rettigheder til Øen, havde erholdt en ringe Toldfritagelse i

[1]) Molbech, Chr. IV.s Breve Side 23, 31, 51.
[2]) Krag og Stephani II. 33 og 116.
[3]) Sammesteds 560 ff.
[4]) Dumont Corps Diplomatique T. V. P. I. 67.
[5]) Sammesteds Side 341.

Øresund og forlangte Rigsraadets Ratification derpaa, svarede Kongen dem, at den var unødig, da denne Fritagelse alene var en Eftergivelse af, hvad der tilkom Kongen personligt, og man maatte gjøre Forskjel paa deslige Indrømmelser og saadanne, som vedkom Rigets Rettigheder og paa anden Maade kunde være det og Kongen skadelige[1]).

Fredstractaterne til Stettin[2]), til Knærød[3]), og til Brømsebro[4]) ere eller forudsættes efter sit eget Indhold, at skulle blive ratificerede af Raadet. Hvorvidt det samme har været Tilfældet med Fredstractaten til Lybek, kan ikke sees, medens det er sikkert, at det for en stor Deel var Raadets Forestillinger, som bragte Kongen til at antage den[5]). Heller ikke Tractaterne med Holland af 14 Mai 1621, med Holland og England af 9 Dec. 1625[6]), med Holland af 13 Aug. 1645[7]) eller med Frankrige af 25 Nov. 1645 paaberaabe sig Rigsraadets Samtykke, medens det om dem alle deels vides, deels kan formodes, at det deeltog i Overlægningerne[8]). Det er ogsaa meget muligt, at det, hvis man havde de med den danske Konges Ratification forsynede Exemplarer af Tractaterne, vilde see, at Raadet havde deeltaget med ham i samme. Overeenskomsten af 9 Mai 1623 mellem Kongen og Hertug Frederik af Holsteen om Udvidelsen af den saakaldte Union, hvorved Kongerigerne og Hertugdømmerne forpligtedes til i Tilfælde af fiendtligt Anfald at komme hinanden til Hjælp, omtaler vel ikke det danske Rigsraad som samtykkende deri, men da den senere Overeenskomst af 1 Mai 1637 udtrykkelig kræver Ratification fra dettes Side, er

---

[1]) See Breve af 29 Sept. 1575 og 18 Febr. 1576 i Hübertz Actstykker til Bornholms Historie, Side 450 og 457.
[2]) Resens Frederik II.s Krønike Side 395.
[3]) Slange Side 344.
[4]) Sammesteds Side 1508.
[5]) Sammesteds Side 663—664.
[6]) Dumont Corps Diplomatique T. V. P. 2, Side 399 og 482.
[7]) Slange Side 1516.
[8]) Dumont Corps Dipl. VI. Side 328, jvfr. Slange Side 454 og 1376 og Molbech Chr. IV.s Breve, Side 160—165 og 184.

det neppe tvivlsomt, at en saadan har været meddeelt paa det danske Exemplar af det tidligere Forbund[1]).

I Frederik III.s Hdf. § 50 blev det omsider udtrykkelig forbudt Kongen at oprette, bryde eller forandre Forbund, uden med menige Rigens Raads Fuldbyrd og Samtykke. Alt saadant angaaende Rigernes Velstand skulde sluttes og forrettes med Rigsraadets Raad. Denne Bestemmelse har dens egen Ophavsmand, Corfits Ulfeld, været den første til at bryde. I den Tractat af 9 October 1649, som han sluttede med Holland om Sundtolden, forbeholdt han vistnok Raadet dets Ret til at ratificere, men om det Grundlag, hvorpaa den var bygget, nemlig at Sundtolden skulde afløses, havde Rigsraadet aldrig været spurgt. Det forkastede derfor Tractaten og i alt Fald et enkelt Medlem forlangte, at der skulde protesteres mod en saadan Fremgangsmaade[2]).

Undertiden forhandlede Rigsraadet i eget Navn med fremmede Magter.

Rigsraadet har ikke blot deeltaget med Kongen i Behandlingen af udenrigske Anliggender, men er undertiden optraadt ligeoverfor fremmede Magter i eget Navn. Dette var fornemmelig Tilfældet under Tvistighederne med Sverige, men havde som oftest sin Grund deri, at det svenske Rigsraad henvendte sig med Forestillinger umiddelbart til det danske. Dette gjorde ved disse Leiligheder heller ingen selvstændig Politik gjældende, men stillede sig ganske paa sin Konges Side[3]). Et andet Præg kunde man falde paa at tillægge dets Adfærd, da det i 1627 tilskrev Wallenstein og opfordrede ham til at skaane Danmark og Slesvig for Fiendtligheder, fordi disse Lande efter Raadets Paastand ikke paa nogensomhelst Maade havde deeltaget i Krigen, der alene havde angaaet den nedersachsiske Kreds. Men da Kongen selv senere paaberaabte sig dets Skrivelse, er der vel ingen

---

1) Dumont Corps Dipl. T. IV. P. 2, Side 109 og VI. 148.

2) Dumont Corps Diplom. VI. 535, danske Mag. Række III. Bind 4, Side 27.

3) Slange Side 211, 233, 238—240, 249, 271—273, Breve af 21 Juli og 25 Nov. 1642, 1 Juli og 24 Oct. 1643 i det svenske Manifest „förklarandes orsakerna, som K. Maj. til Sverige beveckt hafva att resolvera til krigs, Fol. LIII. ff.

Tvivl om, at den blev udfærdiget med hans Minde, noget der ogsaa udtrykkelig berettes [1]).

Det var imidlertid ikke alle diplomatiske Sager, som forelagdes det hele Rigsraad. Efterat det politiske Samkvem med fremmede Magter var blevet livligere, og især efterat Fyrsterne havde begyndt at holde faste Sendebud eller Residenter ved hinandens Hoffer, maatte Kongen nødvendig, deels paa egen Haand, deels efter Raadførsel alene med Rigshofmesteren og Cantsleren, eller i Frederik III.s Tid ogsaa med de øvrige tilstedeværende Rigsraader, afgjøre mange Spørgsmaal af underordnet Vigtighed, meddele Svar paa Forespørgsler fra fremmede Gesandter og udfærdige Instructioner for sine egne.

Den løbende diplomatiske Correspondentse.

Allerede dette maatte give Kongens personlige Anskuelser stor Indflydelse paa den ydre Politik. Hans Evne til at sætte sin Villie igjennem mod Rigsraadet blev paa dette Omraade endnu mere forøget derved, at han tillige var Fyrste i Holsteen, et af Danmark aldeles uafhængigt Land, der havde sit eget Raad. Medens det danske Rigsraad øiensynligen havde samme Myndighed i Norges særskilte diplomatiske Anliggender, som i de fælles eller særligt danske, savnede det al Ret til at modsætte sig, hvad Kongen besluttede i Egenskab af Hertug i Holsteen. Men de fremmede Magter, med hvem Kongen kom i Berørelse, vare, hvad enten han handlede som Regent i Danmark eller i Holsteen, tilbøielige til at betragte ham som Repræsentant for begge Lande, og den Politik, han fulgte som holsteensk Hertug, maatte derfor i mange Retninger blive afgjørende ogsaa for Danmarks Forhold til sine Naboer. Selv om det danske Rigsraad i noget herhen hørende Spørgsmaal begyndte med at negte Kongens Planer sit Bifald, endte det, saafremt han kun standhaftigen forfulgte dem, gjerne med at give dem et uvilligt og halv nødtvungent Samtykke.

Foreningen med Holsteen gav Kongen en vis Uafhængighed i den ydre Politik.

[1]) Raadets Skrivelser skulle være optagne i et Statskrift kaldet „Der Königl. May. zu Dannemarken Declaration etc.“, udgivet i 1628 og citeret i Regesta Diplom. Hist. Danicæ II. 752, 755 og 756. See ogsaa Slange Side 603.

Kongerne tilsidesatte flere Gange Forbudet mod at begynde Krig uden Rigsraadets Samtykke.

Denne Svaghed hos Rigsraadet traadte tydeligst frem just i det allervigtigste Punkt. Rigsraadet nærede altid stor Forkjærlighed for Freden, en Følelse, der i den sidste Deel af Christian IV.s Regjering endog kan siges at være stegen til en afgjort Rædsel for ethvert fiendtligt Sammenstød med Udlandet. Da nu Haandfæstningerne forbød Kongen at begynde Krig uden dets Samtykke, skulde man tro, at han maatte have fundet det umuligt eller i alt Fald særdeles vanskeligt at bryde Freden. Saa forholdt det sig imidlertid ikke. Naar nogen af Kongerne for Alvor havde fattet et saadant Forsæt eller bestemt sig for en Politik, som kunde frygtes at lede til Krig, maatte Rigsraadet altid tilsidst give efter. Frederik II satte sig endog ligefrem udover hiint Forbud. Hvorvidt han begyndte Krigen med Ditmarsken, Rigsraadet uadspurgt, er vistnok ikke udtrykkelig omtalt i de historiske Kilder. Men der findes heller intet Spor til, at han ved denne Leilighed indhentede dets Samtykke. Navnlig paaberaabes intet saadant i den Tractat af 29 April 1559, ved hvilken Krigen aftaltes med de andre Hertuger i Slesvig og Holsteen [1]). Den ansaaes formodentlig Danmark uvedkommende, en Synsmaade, som alene kunde retfærdiggjøres ved det heldige Udfald. At han begyndte Syvaarskrigen uden at have forelagt Sagen for Rigsraadets Fleerhed, og at der herover herskede Misnøie, erkjender han selv i Skrivelse til Raadet af 1 Jan. 1570 [2]). Paa en saa hensynsløs Maade forbigik ikke Christian IV Raadet. Da han i Aarene 1603—1604 havde i Sinde at paaføre Sverige Krig, æskede han gjentagne Gange Raadets Bifald dertil og lod sig indtil videre nøie med, at dette negtedes ham [3]). Men da Sverige vedblev med sine Fornærmelser, forlangte Kongen i 1611 igjen Raadets Samtykke til at sætte dem Skranker med Vaabenmagt. Og uagtet disse Fornærmelser fornemmelig vare rettede mod Danmark og Norge, tilkjendegav han nu i Skrivelse af 30 Januar 1611 Rigsraadet, at han, selv om dette fremdeles vilde sondre sig

[1]) Michelsens Urkundenbuch zur Gesch. des Landes Ditmarschen Side 189.

[2]) Danske Mag. Række III. Bind 5, Side 2.

[3]) Molbech Chr. IV.s Breve Side 3—8.

fra ham og negte sit Samtykke, havde besluttet for sin egen Person og som Hertug i Slesvig og Holsteen at begynde Krigen. Vandt han saa nogen Fordeel, vilde han selv tilegne sig den og ikke lade den komme Riget tilgode. Raadet nærede stor Bekymring for Krigen, men kunde ikke fragaa, at Kongen havde lovlig Aarsag til at gribe til Vaaben. Det erklærede i Skrivelse af 9 Februar, at da *Caput propositionis* nu var den, at Kongen, hvad enten det bevilgede Feiden eller ikke, dog vilde fulddrive den, saa vilde det, saafremt Kongen blev ved sit Forsæt, ikke undfalde ham, men efter hans naadigste Begjæring eenstemmigen bevilge og samtykke samme Feide[1]). Paa lignende Maade gik det i 1623—1625. Kongen havde i det førstnævnte af disse Aar ikke alene paa den nedersachsiske Kredsdag i Brunsvig forpligtet sig til at stille 3600 Mand som Contingent til Kredsens Forsvar, men ogsaa afsendt en Deel af denne Styrke, forinden han i September Maaned forelagde Sagen for det danske Raad. Dette lovede ham vel Understøttelse til at holde disse Tropper, men fraraadede ham at sætte sine Riger i Fare ved saadan Rustning og henstillede til ham paa en god Maade at trække sin Krigsmagt tilbage over Elben[2]). Kongen fulgte denne Gang tildeels Raadets Advarsel og kaldte sine Tropper hjem. Men han vedblev med diplomatiske Indblandinger i Tydsklands Anliggender, og i det paafølgende Aar bragte han atter Spørgsmaalet om at gribe til Vaaben mod Keiseren paa Bane og udviklede i Skrivelse af 22 Juli sine Grunde, idet han navnlig paaberaabte sig sit Svogerskab med den af Keiseren afsatte og forjagne Churfyrste af Pfalz. I sit Svar af 25 Juli henholdt Raadet sig til sin forrige Betænkning, men ytrede tillige, at det da Kongen vedblev sin Mening, og i Betragtning af hans Familieforhold ikke ganske vilde erklære sig mod al Understøttelse til Churfyrsten. Dog tilraadede det, at man først skulde forsøge at mægle et Forlig mellem denne Fyrste og Keiseren, og at Kongen, hvis han foraarsagedes til at føre offentlig Krig vilde forsikre sig om Subsidier

---

[1]) Molbech Side 18—22.
[2]) Slange Side 498 ff.

fra England[1]). I Begyndelsen af 1625 indgav Kongen igjen en Forestilling til Rigsraadet, hvori han formodentlig har udtalt det som sin Hensigt med væbnet Haand at forsvare den nedersachsiske Kreds mod Keiseren. Raadet blev, da det omsider saa Krigen med Tydskland lige for Døren, med Rette forfærdet og erklærede, at det fandt det øiensynlig forbundet med den høieste Fare, om Kongen indlod sig i noget Forbund eller nogen aabenbar Krig mod Keiseren og den catholske Liga. Det kunde derfor ikke understaa sig at raade dertil eller vide saadant og forsvare for Gud, Kongen og Fædrelandet. Det paastod at der ingen tilstrækkelig Aarsag fandtes til Krig, da Keiseren ikke havde truffet noget fiendtligt Skridt mod Kongens Riger og heller ikke ligefrem havde lagt an paa at undertrykke den protestantiske Religion. Det gjorde med rigtigt Fremsyn Kongen opmærksom paa, hvor ufuldstændige de diplomatiske Forberedelser til Foretagendet vare, og hvor liden Tillid de tydske Fyrster og Frankrige fortjente som Forbundsfæller. Men det vovede ligesaa lidt ved denne som ved tidligere Leiligheder at minde Kongen om, at han i Kraft af sin Haandfæstning var forpligtet til at holde sig rolig, saalænge det ikke tillod ham at indlade sig i Krigen[2]). Rigsraadet havde kun Øie for de Ulykker, en Krig maatte medføre for en saa slet rustet Stat som det dansk-norske Monarki, Kongen kun for Betænkelighederne ved at overlade sine Troesfæller i Tydskland til Catholikernes Vilkaarlighed. Ingen af dem begge forstod som Sverige paa een Gang at føie sig efter Stillingens Nødvendighed og overvinde dens Farer.

End ikke denne Krigs uheldige Udgang skaffede Rigsraadet moralsk Styrke nok til at standse Kongen i krigerske Foretagender, som det misbilligede, eller i diplomatiske Indblandinger, som det fandt farlige. Det protesterede forgjæves saavel mod hans Feide med Hamborg i 1630[3]), som mod de Forsøg, han gjorde paa at hindre Sverige fra at erhverve

---

[1]) Molbech, Chr. IV.s Breve, Side 160—165.
[2]) Molbech, Chr. IV.s Breve, Side 183—184.
[3]) Molbech Side 412—414.

Pommern, og som mere end noget andet bragte dette Rige til i 1643 at angribe Danmark[1]).

Under Frederik III havde Forholdet vistnok omsider forandret sig. Men mod den sidste og ulykkeligste af de Krige, hvori de danske Konger i dette Tidsrum indlod sig, vides intet Medlem af Rigsraadet at have protesteret, i det de alle synes at have staaet i den feilagtige Tro, at Sverige dengang var for dybt indviklet i Krigen med Polen og Rusland til at kunne blive Danmark farligt.

[1]) Skr. af 7 Mai 1642 i Badens Danmarks Hist. IV. 136.

Fjerde Afsnit.

Statsforfatningen fra 1660—1814.

§ 35.

Enevældet[1]).

Grundlaget for Aristokratiets Indflydelse var efterhaanden tilintetgjort.

Krigene med Sverige i Aarene 1657 til 1660 fremkaldte omsider den længe forberedte Omvæltning i Rigernes Forfatning. Det Aristokrati, som mere og mere havde tilrevet sig Styrelsen, havde ogsaa lidt efter lidt tabt enhver anden Adkomst til den politiske Magt end den, som hvilede paa Haandfæstningernes Bogstav og den blinde Sædvane. Adelen havde forlængst udspillet sin Rolle som en Stand af selvstændige Krigere. Den kunde have vedligeholdt sin militære Betydning, hvis den ligesom i Sverige havde dannet Officierkorpset i en velordnet Hær. Men derpaa tænkte den danske Adel ikke. Dens enkelte Medlemmer vare optagne af sine private Sysler. Dens Bestræbelser som Stand gik fornemmelig ud paa Opretholdelsen og Udvidelsen af dens Privilegier. Disse Bestræbelser vare lykkede i fuldt Maal, men paa de lavere Samfundsclassers Bekostning. Og Forarmelsen mellem dem virkede ufordeelagtig tilbage paa deres Herrers Kaar. Den danske Adel besad med Undtagelse af nogle faa Slægter, ikke længere nogen stor Rigdom[2]). Rigsraadet havde aldrig forstaaet at holde Orden i Statens Finantser, Rigerne vare trykkede af en uoverkommelig Gjældsbyrde, de ufrie Stænder af haarde Skatter. Borgerskab og Geist-

[1]) Hammerich i Nordisk Universitets-Tidskrift III. 55 ff., hvor Kildeskrifterne findes nævnte.

[2]) Durell i Suhms Samlinger II. 3. 71.

lighed havde under den stigende Oplysning lært at indsee, i hvor høi en Grad baade Statens og deres egne Interesser tilsidesattes. De styrende Classer betragtedes med Mistillid og Forbitrelse. I Følelsen heraf og Bevidstheden om, hvor afmægtigt det stod ligeoverfor enhver indre eller ydre Fare, havde Rigsraadet endog tabt Tilliden til sig selv[1]).

Rigsraadets Magt forsvandt ved Krigens Udbrud.

Rigsraadets Indflydelse forsvandt næsten i samme Øieblik, Krigen udbrød. Efter gammel Sædvane skulde de fleste af dets Medlemmer under en saadan Begivenhed reise til de Provindser, hvor de hørte hjemme, og sørge for disses Forsvar. Førend Raadet adskiltes, indsatte det imidlertid et Udvalg af sex Medlemmer, der skulde forblive i Kjøbenhavn, saalænge Krigen varede, fatte Beslutninger paa hele Raadets Vegne, og naar Kongen var fraværende, efter hans Fuldmagt drage Omsorg for Rigernes Forsvar. Men dette Udvalg viste sig snart saa raadvildt og magtesløst at et af dets Medlemmer, Christen Skeel, i sin Fortvivlelse endog truede med at ville forlade Staden[2]). Han forblev dog i Kjøbenhavn under hele den første Krig og deeltog i Underhandlingerne om Freden til Roeskilde[3]). Efter at denne var sluttet, gjorde Raadet strax et Forsøg paa igjen at constituere sig[4]). Det blev ogsaa under den korte Fred og den igjen udbrudte Krig af og til raadspurgt, saaledes angaaende Kjøbenhavns Privilegier af 10 Aug. 1658 og om de Forhandlinger med Sverige, der fulgte efter den nysnævnte Fred. Men de fleste vigtige Befalinger udfærdigedes nu af Kongen paa egen Haand og Raadet var allerede i October 1658 saa vant til at forbigaaes, at det følte sig overrasket ved at modtage en kongelig Proposition til Behandling. Et af dets Medlemmer foreslog derfor i denne Anledning at takke Kongen for, at han ikke ganske havde afsondret sig fra det, og bede ham, at han vilde være det bevaagen, maintenere det i tilbørlig Respect og betro det de Sager, som vedkom Riget[5]). Hvor-

[1]) See Chr. Skeels Ytringer i D. Mag. Række III. Bind 4, Side 295.
[2]) Danske Mag. Række III. Bind 4, Side 314—317.
[3]) Nyt Hist. Tidskrift VI. 471—479 og flere Steder.
[4]) Danske Mag. Række III. Bind 4, Side 318.
[5]) Sammesteds Side 322.

vidt en saadan Forestilling blev indgiven, vides ikke. Den lodes i alt Fald upaaagtet. Rigsraadet formaaede ikke at skaffe Kongen noget af, hvad han tiltrængte. Det raadede hverken over øvede Officierer, Soldater eller Penge. Det var naturligt. at Kongen henvendte sig til andre, i hvis Magt det stod at yde ham kraftigere Understøttelse. Denne fandt han først og fremst hos Kjøbenhavns Befolkning, hvis politiske Indflydelse voxede i samme Grad som Rigsraadets aftog.

Det kjøbenhavnske Borgerskab og de fremmede Raadgivere.

Privilegierne af 10 Aug. 1658 lovede enhver af Stadens Indvaanere lige Adgang med Adelen til alle Embeder og Værdigheder, indrømmede dem Ret til at kjøbe og besidde adeligt Gods, Frihed for alle Skatter, som de ikke selv havde samtykket, og erklærede dem for en fri Rigsstand, der skulde have Stemme og Samtykke i alt, hvad der kunde delibereres til Rigets Bedste. I Overeenstemmelse med dette Tilsagn sammenkaldtes senere meget hyppigt Deputerede for Kjøbenhavns forskjellige Stænder til Overlægninger om Troppernes Indkvartering, Fæstningsværkernes Udbedring og Tilveiebringelse af Midler til Forsvar mod Fienden[1]). Men desuden maatte Rigsraadet i November 1658 efter Forlangende fra Kjøbenhavns Borgerskab indrømme dette, Adelen i Kjøbenhavn, de kongelige Betjente og Universitetet Ret til at udnævne hver en Deputeret, som skulde have Adgang til Kongen og Rigsraadet og høres i vigtigere Sager[2]). Denne Foranstaltning kom forsaavidt ogsaa til Udførelse, at disse Deputerede oftere raadspurgtes i Anledning af Fredsunderhandlingerne[3]). Dette skeede dog kun, efterat Spørgsmaalene foreløbigen vare forhandlede i Rigsraadet og neppe mere end for et Syns Skyld. Endnu meget mere krænkende var den Tilsidesættelse, Kongen viste Rigsraadet ligeoverfor sine hemmelige Raadgivere. Syv af dets Pladse stode ledige, Cantsler Chr. Sehested var død, Marsken Anders Bilde var falden med Udygtighedens Plet paa sit Minde. Begges Embeder forbleve tiltrods for Rigsraadets Paamindelser ubesatte. Kon-

---

[1]) Nyt hist. Tidskr. VI. 474 ff. jfr I. 436.
[2]) Sammesteds I. 466—467.
[3]) Danske Mag. Række III. Bind 5, Side 246 ff.

gen brugte i Rigsembedsmændenes Sted sine Secretærer og Generaler, der tildeels vare Udlændinger. Rigsraadet var „uden Trøst og uden Raad“, „i ingen Consideration“. Fremmede trængte sig ind i dets Møder. Raadsherrerne ytrede selv, „at de kom sammen i deres Raadstue mere for at høre, hvad der passerede og for at klage deres Nød for hverandre, end for at raadslaa om, hvad der hørte til deres Fædrelands Forbedring“. Christen Skeel nedlagde i Græmmelse sit Embede og rettede i sin sidste Sygdom tvende Skrivelser, een til Raadet og een til Kongen, hvori han fremførte de bitreste Klager og besvor denne om at vende tilbage til den gamle forfatningsmæssige Forretningsorden og at betro sig til Rigets indfødte Mænd [1]).

Følelsen af, at Rigsraadets Rolle var udspillet og Forfatningens Grundvold saaledes svundet, har vistnok gjort sig gjældende i stedse videre Kredse. Det forlangtes derfor fra flere Kanter, at hele Rigets Stænder skulde sammenkaldes. Rigsraadet havde først i Skrivelse til Kongen af 4 Mai 1658 udtalt det Ønske, at Stænderne maatte høres i alle magtpaaliggende Sager angaaende Udgifter og Paalæg, og herom vilde det have gjort „en vis Constitution“. Det haabede, sagde det, herved at opnaa større Villighed fra Stændernes Side og for sin egen Deel at undgaa Had og Eftertale. I November samme Aar henstillede det atter til Kongen at indkalde Stænderne for at ordne Riget, naar det fik Fred [2]). Den 6 Februar 1660 gjentog det endnu en Gang sin Anmodning [3]). Kongen var imidlertid ikke særdeles villig til at opfylde den. Men strax efter begyndte Kjøbenhavns Borgerskab under Paaberaabelse af sine Privilegier, ikke alene at fordre at det skulde tages paa Raad i alle Statsager, men ogsaa at protestere mod, at der afkrævedes det Told efter den ældre Ordinants, hvilken det aldrig havde vedtaget [4]). Disse Forlangender fra en Corporation, der nu var den mægtigste i Riget, kunde ikke uden videre indrømmes, men hel- Rigsdag sammenkaldes i 1660.

[1]) Suhms nye Samlinger I. 299—310.
[2]) Hist. Tidskr. I. 465—467.
[3]) Nord. Univ. Tidskrift III. 82.
[4]) Hist. Tidskr. Række III. Bind 1, Side 208 ff.

ler ikke henlægges eller afslaaes, og Indkaldelsen af en Rigsdag var saaledes den eneste Udvei, som stod Kongen aaben. Rigsdagen blev udskreven ved Kongeligt Brev af 5 August, mødte i Kjøbenhavn den 8 og aabnedes den 10 September. Der indfandt sig 95 Adelsmænd, 31 Geistlige og 65 Deputerede for Kjøbstæderne [1]), Bondestanden var ikke indkaldt.

Kongens Forslag.

Rigsdagen gav sig ikke strax i Færd med at omdanne Forfatningen. Noget Forslag dertil fremkom hverken fra Rigsraadet eller Kongen. Raadet var, som dets nysnævnte Skrivelser til Kongen vise, ikke blindt for Nødvendigheden af at lægge en Deel af sin Magt og sit Ansvar i stærkere Hænder, og navnlig ikke utilbøieligt til at indrømme Rigsdagen større Rettigheder. Men det nærede sandsynligviis dyb Mistillid til Kongen og var sikkerlig uvilligt til at fritage ham for nogen af de Indskrænkninger, Haandfæstningen paalagde ham. Det havde under enhver Omstændighed tabt den Kraft, der udfordredes til at istandbringe en stor politisk Reform. Kongen anede formodentlig allerede dengang, at Begivenhedernes Gang kunde bringe ham Enevældet eller i alt Fald en større Magtforøgelse, end han selv kunde foreslaa. Fra hans Standpunkt var det Klogskab at lade Forfatningsspørgsmaalet uberørt, og han indskrænkede sig derfor til af Stænderne at begjære Bevilgninger til Hof, Hær, Fæstninger, Flaade og Statsgjældens Afbetaling. Til at dække Forøgelsen i Udgifter foresloges Paalæg af Stempel- og Consumtionskatter. Derhos opfordredes Stænderne til selv at fremkomme med Andragender om, hvad der kunde tjene til Rigets Bedste.

Geistlighed og Borgerskab slutte sig sammen.

Under Forhandlingerne om disse Forslag blev Geistlighedens og Borgerstandens Opmærksomhed stærkt henledet paa deres egen Forretningsorden. De indsaa snart, hvor meget deres Indflydelse maatte svækkes ved den før omtalte Sædvane, at den førstnævnte Stand sondrede sig i flere Afdelinger, og at det i Borgerskabet tillodes Mindretallet, ubun-

[1]) Nord. Univ. Tidskr. III. 85. Tallene angives anderledes og meget mindre i Schlegels Statsret Side 139—140, jvfr. Larsens samlede Skrifter I. 2, 286—288, nemlig til 35 Adelsmænd foruden Raadets Medlemmer, 20 Geistlige og 38 Borgere.

det af Fleertallet, at fatte særkilte Beslutninger. Enhver af disse Stænder vedtog nu at optræde som Eenhed og at fatte fælles Beslutning efter de fleste Stemmer. De gik imidlertid strax efter et stort Skridt videre, idet de begge den 17 September enedes om at slutte sig sammen. Hver af dem skulde vistnok foreløbigen tage sin særskilte Beslutning, men den i en Stand fattede Beslutning skulde strax meddeles den anden Stand, og i Tilfælde af Meningsulighed mellem dem skulde Sagen behandles i fælles Møder. Naar Enighed saa var opnaaet, skulde begge Stænders samstemmige Beslutning ved Deputationer meddeles Rigsraadet og Adelen. De uadelige Stænder optraadte ikke blot i Gjerningen, men ogsaa i Navnet som Eenhed, idet de kaldte sig „de Conjungerede under Kjøbenhavns Frihed", en Benævnelse, der var et heelt politisk Program. Den antydede nemlig, at Rigets Geistlighed og Borgerskab stræbte at blive deelagtige i de Rettigheder, som allerede vare Kjøbenhavns Indvaanere tilstaaede.

Imidlertid havde disse Stænder den 15 Sept. for en Tid af 3 Aar samtykket i Consumtionspaalægget, men alene under Betingelse af, at alle andre, altsaa ogsaa Adelen, svarede samme Skat. Adelen indgik vel paa at lade sine Bønder, endog sine Ugedagstjenere, betale Consumtion, men paastod Frihed for, hvad den selv forbrugte paa sine Hovedgaarde. Dette Træk af haardnakket Egennytte vakte Harme hos Geistligheden og Borgerstanden, især hos den sidste. Den besluttede at gjøre et endnu alvorligere Angreb paa Adelens Privilegier og vedtog den 17 September et udførligt Andragende, hvori det blandt andet foresloges, at Skatterne skulde fordeles ligeligt paa alle Undersaatter og Adelens Skattefrihed bortfalde, Lenene bortsættes paa Regnskab eller bortforpagtes til den høistbydende, Rigsraaderne og andre høie Embedsmænd erholde fast Løn, Kronens pantsatte Jordegods, hvoraf de adelige Panthavere høstede en altfor stor Fordeel, indløses, Hoveriet paa Kronens Gods ophæves mod passende Vederlag og Bønderne gives Ret til at frikjøbe sig for Vornedskabet, fremdeles at der skulde udnævnes tvende adelige og tvende borgerlige Commissærer til at føre Tilsyn med Rigets Indtægter og Udgifter, og endelig at intet vigtigt

Forhandlingerne om Consumtionen og Lenene.

vedkommende det almindelige Bedste i Fremtiden maatte besluttes uden samtlige Stænders Deliberation og Samtykke [1]). En Forandring af Forfatningen og Styrelsen i Overeenstemmelse med disse Grundsætninger vilde fornemmelig være kommen Folket tilgode, men kun i ringe Grad have forøget Kongemagten. Den maa formodentlig derfor have stødt paa stærk, om end hemmelig Modstand fra Kongens Side. Denne Mistanke hviler navnlig paa den Omstændighed, at Geistligheden, der ledede af Hoffets Tilhænger, Biskop Svane, ikke tiltraadte Borgerskabets Andragende. Dette var imidlertid tilstrækkeligt til at gjøre Adelen ængstelig. Den vidste, at de uadelige Stænder under et Angreb paa dens Privilegier vilde finde Medhold ikke alene hos Kongen, som havde en Deel hvervede Tropper til sin Raadighed, men ogsaa hos Kjøbenhavns Borgerskab, der var stærkt ved sin militære Organisation, stolt over sine Bedrifter i den nys tilendebragte Krig, Kongen meget hengivent, men fuldt af Had og Foragt for Adelen, og desuden stod under Befaling af Borgerstandens fornemste Ledere, Borgermester Hans Nansen og Stathauptmand Frederik Thuresen. Adelen bekvemmede sig derfor omsider til nogen Eftergivenhed med Hensyn til Consumtionssagen. Hermed lod de uadelige Stænder sig dog ikke længere nøie. De vedtog den 25 Sept. begge i Forening, et Andragende, der vel for en Deel faldt sammen med Borgerskabets Beslutning af 17 Septbr., men dog ikke gik videre end til at forlange Lenene inddragne og Hoveriet afløst. Navnlig udelodes Fordringerne om, at Stændernes Samtykke skulde indhentes til vigtigere Beslutninger, og om at der skulde vælges Commissærer til at føre Tilsyn med Finantserne [2]). Herved opgav altsaa Borgerstanden, efter dens egen Mening sandsynligviis kun foreløbigt, men som det senere viste sig, for bestandigt, Forsøget paa at omdanne Forfatningen i frisindet Retning. Andragendet, som nu var blevet Kongen behageligere, indleveredes ikke efter gammel

---

[1]) Suhms nye Samlinger II, 3 og 4 Hefte Side 115—129.

[2]) Holbergs Danmarks Historie III, det tredie upaginerede Blad efter Side 464.

Skik til Rigsraadet, hvorimod de tvende Stænder i høitideligt Optog overrakte det umiddelbart til Kongen selv. Han modtog dem naadigt, men erklærede, at han efter Haandfæstningen maatte overlægge Sagen med sit Raad. Opmærksomheden rettedes derved paa en Indskrænkning i dettes Myndighed. Raadets Magt viste sig fornemmelig i det overveiende Andeel i Kongevalget og navnlig i dets deraf betingede Adgang til at aftvinge Kongerne saadanne Haandfæstninger, som stemte med dets Ønsker. Det havde ved Hjælp af denne Ret paa Valgrigsdagen i 1648 sat sin Villie igjennem baade mod Kongen og mod Stænderne, og det var derfor efter Tingenes eget Medfør, Angrebet mod Raadet nu antog Skikkelse af et Angreb paa Thronens Besættelse ved Valg. I hemmelige Møder mellem Kongens Haandlanger, Kammerskriveren Gabel, samt de uadelige Stænders indflydelsesrigeste Medlemmer, Biskop Svane og Borgermester Nansen forberedtes den Plan at gjøre Kongedømmet arveligt. Vagterne i Kjøbenhavn forstærkedes, det forbødes Adelens Tjenere at gaa bevæbnede, og de yngre adelige Officierer beordredes til deres Garnisonssteder udenfor Kjøbenhavn. Rigsraadet, der holdtes i Uvidenhed om, hvad der var i Gjære, begik under disse spændte Forholde den Feil at foreslaa Kongen Udfærdigelsen af en ny Stempletpapirsforordning, der stod i Strid med Borgerstandens Beslutning i Sagen. Kongen føiede sig efter Rigsraadets Begjæring og udstedte den 1 October en saadan Forordning, men lod samtidigt de uadelige Stænders Ledere vide, at det alene skeede for ikke at vække Raadets Mistanke. Forordningen var en ligefrem Tilsidesættelse af den Selvbeskatningsret, som utvivlsomt tilkom Kjøbenhavns Borgere, og dette Retsbrud gav de uadelige Stænder en bekvem Anledning til at fremkomme med Forslag til en Forandring i selve Forfatningen. Under Paavirkning af Svane og Nansen besluttede Geistlighed og Borgerskab i Fælleskab at opfordre Raadet til at tilbyde Frederik III og hans Æt Kongedømmet som arveligt[1]). Raadet afslog i Begyndelsen denne Opfordring. Men fra Hoffets Side toges

Arveret Kronen overdrages Kongehuset.

[1]) Riegels Chr. V.s Hist. Side 79.

der Skridt, som tydede paa, at man i fornødent Fald vilde bruge Magt. Kjøbenhavns Borgerskab tilsagdes at holde sig rede, saasnart Stormklokken klemtede og Stadens Porte lukkedes. Efter nogle Beretninger skal Kongen omsider have tilkjendegivet Raadet, at han uden Hensyn til dets Afslag agtede at lade sig udraabe til Arvekonge af de uadelige Stænder. Raadet indsaa nu, at det ikke længere formaaede at gjøre Modstand. Det søgte først at slippe med at indrømme Kongens Efterkommere paa Sværdsiden Arveret til Thronen. Han forlangte den tillige for sine Efterkommere paa Spindesiden, og end ikke i dette Punkt kunde Rigsraadet undgaa at give efter[1]).

Spörgsmaalet om Forandring i Kongens Magt.

Danmark var ved disse Beslutninger kun ophørt at være Valgrige, ikke at være et indskrænket Monarki. Der havde selv fra Geistlighedens og Borgerstandens Side hidtil aldrig været Tale om at gjøre Kongen enevældig. Det var vistnok Meningen, at Thronens Arvelighed maatte medføre en Forøgelse af Kongens Magt, men hvor langt man i saa Henseende skulde gaa, stod sikkerlig uklart for de fleste. Spørgsmaalet herom kom paa Bane i et Udvalg, Kongen allerede

Undergives Behandling i et Udvalg.

den 13 October, samme Dag Rigsraadets og Stændernes Tilbud om Arveretten høitidelig overraktes ham, havde nedsat med Paalæg om at foreslaa, hvad der var fornødent til at bringe Beslutningen om Kronens Arvelighed i endelig Skik og Orden[2]). Dette Udvalg bestod af fire Rigsraader og 16—17 blandt Stændernes indflydelsesrigeste og Kongen meest hengivne Medlemmer. De bleve strax enige om, at han nu maatte løses fra sin Haandfæstning, der kun var bleven til derved, at han havde maattet lade sig vælge, og desuden indeholdt udtrykkelig Bestemmelse om, at Thronen fremdeles skulde besættes ved Valg. Hermed vilde imidlertid ogsaa Rigets eneste virkelige Grundlov blive ophævet. Recessen af 1536 skulde efter sit Indhold vel egentlig være det faste Grundlag for Statsordenen, men dens væsentligste Bestemmelser vare optagne i de senere Haandfæstninger, og derved

[1]) Riegels Chr. V.s Hist. Side 84 og 87.
[2]) Sammesteds Side 85.

var Recessen selv gaaet i Glemme. Under Forhandlingerne skal Professor Willum Lange have henvendt Opmærksomheden paa, at det nu blev nødvendigt at give en ny Grundlov. Han fandt imidlertid liden Understøttelse, og blev strax af Kongen berøvet sit Sæde i Udvalget. Hermed faldt dog ikke Spørgsmaalet. De fleste af Udvalgets adelige Medlemmer fremsatte Forslag om, at det skulde paalægges Kongen at udfærdige en ny Forsikring, og til dem har idetmindste een af de jydske Borgermestere sluttet sig.

Hvorvidt det havde været muligt at undgaa Enevældet.

Dette Øieblik var det afgjørende for Forfatningens Fremtid. Hvorvidt Indførelsen af Enevældet ved nogetsomhelst Middel havde staaet til at forebygge, er vistnok tvivlsomt. Tidsalderen var Folkefriheden ugunstig. De gamle Indskrænkninger i Kongemagten forsvandt overalt paa Europas Fastland, inden Aarhundredets Slutning endog i Sverige. Kun i England lykkedes det Folket at vedligeholde og udvide sin Deelagtighed i Afgjørelsen af Statens Anliggender. Men dette foregik under afskrækkende Kampe, af hvilke den længste og haardeste nylig var endt dermed, at Riget vendte tilbage til en monarkisk Forfatning med en Organisation af Statsmagterne, der vanskelig lod sig efterligne i noget andet Land, og med en temmelig usikker Magtfordeling. Man savnede saaledes ethvert brugbart Mønster for et constitutionelt Monarki. Den danske Geistlighed og Borgerstand, der nu ved Kongens Hjælp havde knækket Adelsvældet, besad hverken den fornødne politiske Erfaring eller tilstrækkelig Indflydelse i Samfundet til selvstændigen at udvikle de Spirer til borgerlig Frihed, der laa i den ældre Forfatning. De havde taget ringe Deel i det offentlige Liv, de udgjorde det mindste Antal af Rigets Indvaanere og de eiede en forholdsviis liden Deel af dets Formue. Ingen kraftig Nationalrepræsentation kunde være kommen istand, medmindre Landbefolkningen og Grundbesiddelsen der havde faaet den vægtigste Stemme. Efter gammel skandinavisk Sædvane, der endnu vedligeholdt sig i Sverige, burde Bondestanden have havt særskilt Repræsentation, valgt af dens egen Midte. Dette var i Danmark vistnok blevet en Umulighed. Det var i 1660 Følgerne af Bondestandens Nederlag i 1536 viste sig fordær-

veligst for den politiske Udvikling. Selv Geistligheden og Borgerstanden, som ofte tænkte paa at lette Bondestandens Byrder, forlangte aldrig, at den skulde indkaldes til Rigsdagene. Efter Englands Forbillede skulde Landbefolkningens Interesser været varetagne af Godseierne, i Danmark altsaa af Adelen, og hvis der overhovedet havde været nogen Mulighed for at bevare Undersaatternes Indflydelse paa Statsstyrelsen, vilde det alene have kunnet finde Sted, hvis Adelen havde sluttet Forlig med de øvrige Stænder og i Fælleskab med dem fordret, at Rigsdagen for Fremtiden sikredes en anerkjendt Stilling, og at dens Samtykke erklæredes nødvendigt til de vigtigste Beslutninger, navnlig til Skattepaalæg. Men Adelens Privilegier, især dens Skattefrihed samt Eneretten til Forleningerne, havde skabt en Kløft mellem denne og de øvrige Stænder, der i Øieblikkets Ophidselse og Forvirring ei lod sig udfylde. Under den lange Kamp om disse Privilegier havde Adelen vænnet sig til at betragte deres Opretholdelse, Middelclasserne deres Tilintetgjørelse som det vigtigste af alle politiske Formaal.

Det overlades Kongen at give en ny Forfatningslov.

I det Brev af 13 October, hvori Rigsraadet samtykkede i Beslutningen om Kronens Arvelighed, havde det udtrykkelig forbeholdt alle Stænder deres Privilegier. Formodentlig med Hjemmel heraf forsøgte de adelige Medlemmer af det nedsatte Udvalg at redde sin Stands Friheder, og da der i Udvalget opstod Spørgsmaal om Indholdet af den nye Forsikring, Kongen skulde tilpligtes at udfærdige, krævede de først og fremst Fornyelsen af disse. Dette foranledigede saa lidenskabelige Tvistigheder mellem dem og Borgerstandens Repræsentanter, at man maatte opgive Haabet om at bringe noget Forslag istand. Biskop Svane, der i sit Hjerte var en Tilhænger af Enevældet, greb med stor Behændighed denne Anledning til at bringe det frem i den mindst frastødende Form. Han foreslog at overlade det til Kongen selv at give Riget en ny Forfatning. Herpaa gik Udvalget ind. Det henstillede til Stænderne at løse Kongen fra sin Eed og at tilbagelevere ham Haandfæstningen, „i al Underdanighed formodende, at Hans Majestæt lader formere en Reces, saaledes som det kan være Hans Kongelige Majestæt, Riget og enhver

Stand især til Gavn og til almindeligt Bedste" [1]). Dette Forslag bifaldtes af Raadet og Stænderne, idet de den 16 October tilbageleverede Kongen Haandfæstningen med en Paategning, hvorved de erklærede den tilintetgjort og magtesløs samt Kongen kvit og fri for sin derpaa aflagte Eed i alle Maader og uden nogen Exception [2]). Den 18 October hyldede Stænderne Frederik III høitideligt som Arvekonge, hvilken Hylding den 14 Novbr. gjentoges af Deputerede fra dem, der ei havde været repræsenterede paa Rigsdagen, navnlig fra Bondestanden.

Hvad der herved var overdraget Kongen, var i Navnet endnu ikke et Enevælde, men Retten til efter eget Forgodtbefindende at give Riget en ny Forfatning, uden at engang dennes fornemste Grundsætninger vare saameget som antydede. Stænderne, navnlig Borgerskabet, havde ingenlunde opgivet den Tanke, at de skulde beholde Andeel i Statstyrelsen. Rigsdagen vedblev at være samlet indtil Midten af December Maaned, bevilgede Skatter og indgav Andragender til Kongen, der forudsatte, at Rigsdage fremdeles skulde holdes [3]). Kongen gav sig i denne Tid ogsaa Mine af at ville regjere under Medvirkning af Rigsraad og Stænder. I Forordningerne af 5 Nov. 1660 om Hovedskatten, 18 Nov. om Consumtionen og 28 Nov. om det stemplede Papir, paaberaabte han sig udtrykkelig deres Samtykke. I Provisionalordinantsen af 4 Nov. 1660 udtaltes der om alle de Sager, der foredroges i det ved Ordinantsen oprettede Geheimeconseil, at de skulde afgjøres af dette Raads Medlemmer efter Stemmefleerhed, dog saaledes at Kongen havde et Veto. Dette saa ud, som om han kun skulde have Ret til at negte, hvad Raadet antog, ikke til at paabyde, hvad det forkastede. Endvidere erklærede Kongen i samme Ordinants, at han i Sager, der angik Krig og Fred, Tractater og Allliancer, nye Contributioner og Paalæg først vilde høre et større Raad, bestaaende ikke blot af Geheimeraadets, men ogsaa af Re-

Kongen giver sig Mine af at ville regjere i Forening med Raad og Rigsdag.

[1]) Suhms ny Saml. I. 243—249.
[2]) Riegels Chr. V.s Hist. Side 88.
[3]) Sammesteds Side 90—105.

gjeringscollegiernes Medlemmer, samt naar dette var skeet, ogsaa sammenkalde alle Rigets Stænder. Men denne Provisionalordinants var kun en foreløbig Regjeringsinstrux, ikke den nye Grundlov, som det var overladt Kongen at forfatte. Nogen saadan blev heller ikke given inden Stænderne strax før Juul, sandsynligviis uden formelig Opløsning gik fra hverandre. Allerede dette kunde vække Mistanke. Men der var desuden, endnu medens Rigsdagen sad, fremkommet enkelte Antydninger til, at Kongen ikke vilde lade sig nøie med noget mindre, end det fulde, ubegrændsede Enevælde. I den officielle Beretning om Arvehyldingen[1]) betegnedes paa et enkelt Sted den nye Regjering som absolut, og i Provisionalordinantsen sagdes det, at denne Lov blev given i Kraft af Kongens Arverettighed og Souverænitet. Det var dog først en kort Tid efterat Stænderne havde adskilt sig, han aabenlyst traadte frem med sin Plan. I Begyndelsen af 1661 lod han alle adelige Familiefædre og Præster samt en Deel Repræsentanter for Kjøbstæderne underskrive et Dokument, hvori de erklærede at have overdraget ham og hans ægte Efterkommere ikke alene Arveret til Danmark, men ogsaa alle „*jura majestatis*, absolut Regjering og alle Regalia". Derhos gjentoges den tidligere Renunciation paa Haandfæstningen og alt, hvad samme indeholdt, som billigen kunde hentydes at være mod „denne Arverettighed, Souverænitet og absolute Regjering". Endelig fornyedes i denne Act Bemyndigelsen til at foreskrive, „hvorledes Regjeringen skulde anstilles" og Arvefølgen ordnes[2]). Udfærdigelsen af Dokumentet foregik ikke paa noget almindeligt Møde, men saaledes at Underskrift indhentedes fra enhver enkelt paa hans Hjemsted. Det var altsaa en Umulighed at gjøre nogen virksom Forestilling imod Indholdet. Denne saakaldte Arve-Enevoldsact er dateret 10 Januar 1661 og det er den, der i Frederik IV.s Befaling af 4 Sept. 1709 fremstilles som Enevældets egentlige Hjemmelsbrev.

Den danske Arve-Enevoldsact.

---

[1]) Trykt i Gødes Samling af Forordninger.
[2]) Geheimearkivets Aarsberetninger II. 125.

Den norske Arve-Enevoldsact.

Frederik III havde som før omtalt stadig gjort Fordring paa at være arveberettiget til Norges Throne. Det er derfor ikke urimeligt, hvad der af enkelte berettes, at han havde tilkjendegivet den danske Rigsdags Ledere, at den ikke skulde befatte sig med Norges Anliggender. Rigsraadet traf vel i sit første Samtykke til Stændernes Beslutning om Thronens Arvelighed et Forbehold om „Rigernes“ Udelelighed, men Udtrykket forandredes i det andet og endelige Samtykke til „Rigets“. Først i den danske Arve-Enevoldsact lod Kongen sig af Raadet og de danske Stænder overdrage Arveret og Souverænitet ogsaa til Norges Rige, men dette kunde nu, da Sagen for Danmarks Vedkommende var endelig afgjort, ikke være ham til Skade. Han havde imidlertid allerede ved aabent Brev af 16 Novbr. 1660 underrettet Stænderne i Norge om, at Arveretten til den danske Throne var ham overdragen, og erklæret, at det var hans eneste Forsæt at indrette en saadan Regjeringsform, som for ham og hans Arvinger kunde forsikre hans Arve-Undersaatter om et mildt og christeligt Regimente. Under 18 Decbr. indkaldte han de norske Stænder til ny Hylding i Christiania den 27 Mai 1661. Da Øieblikket kom, var han dog hindret fra selv at indfinde sig. Hyldingen udsattes derfor til Slutningen af Juni eller Begyndelsen af Juli, men heller ikke da kunde Kongen forlade Danmark, og han maatte omsider i sit Sted sende Kronprinds Christian, ledsaget af Hannibal Sehested og fem andre Commissærer. De medbragte fra Danmark et Udkast til en norsk Arve-Enevoldsact, som den 7 August blev underskrevet af Stænderne.

I denne Act stadfæstede og bekræftede de norske Stænder Kongen som en absolut, souveræn og Arve-Herre, hans Arveret til Norges Rige samt alle *jura majestatis*, absolut Regjering og alle Regalia, ligesom de renuncerede paa alt, hvad der i fleres forrige Privilegier, Landsloven, Recessen og Ordinantsen kunde være i Strid med Enevældet. Derhos overdroge de ham samme Ret, som han havde faaet i Danmark, til at bestemme Regjeringsformen og Arvefølgen. Acten er underskreven af 17 Adelsmænd, 3 Biskopper, 82 Præster og Kanniker, 9 Lagmænd, 36 Borgermestere, Raadmænd og

Borgere samt 408 Bønder, nemlig 144 fra Akershuus med underliggende Len, 9 fra Brunla, 14 fra Tønsberg, 20 fra Bratsberg, 20 fra Agdesiden, 23 fra Stavanger, 88 fra Bergenhuus, 70 fra Throndhjem og 20 fra Nordlandene. Samtlige Stændermedlemmers Antal var altsaa 555[1]).

Forhandlinger paa det norske Stændermöde.

Acten vedtoges af Stænderne, som det synes, uden at der gaves dem Adgang til nogen Forhandling, og uden at de knyttede nogensomhelst Betingelse til sit Samtykke. Dette var saameget mærkeligere, som de under den lange Tid, de havde været samlede før Hyldingen fandt Sted, hver for sig havde raadslaaet om Rigets Anliggender[2]). Stænderne indskrænkede sig overeenstemmende med Forudsætningen i den kongelige Instrux for de Kronprindsen ledsagende Commissærer af 19 Juli 1661 til at indgive Andragender om Forbedringer i Lovgivningen og deres Privilegier. Adelens Andragende er ikke kjendt. Geistligheden kunde ikke forene sig om nogen fælles Beslutning, hvorimod Fleertallet (43) den 8 August indgav en Forestilling, der dog næsten udelukkende holdt sig til, hvad der vedkom Standens særlige Interesser. Det forudsatte Muligheden af, at der kunde blive oprettet særskilte Regjeringscollegier for Norge, og udtalte et Ønske om, at geistlige Medlemmer i saa Fald maatte faa Sæde i dem[3]).

Borgerstanden forlanger Oprettelsen af et norsk Universitet og et Commercecollegium.

Borgerstandens Deputerede fremtraadte denne Gang, tvertimod tidligere Sædvane, som en Eenhed. Den Ansøgning, de samtidigt med Geistlighedens Fleertal indleverede, har et stærkere politisk Anstrøg. Den indeholder vel hovedsageligt Forlag, sigtende til Kjøbstædernes Opkomst, men andrager dog tillige om Oprettelsen af en Hofret og et Universitet i Norge, om at indfødte maatte blive ansatte som Officierer fremfor Udlændinger, og om at norske Undersaatter maatte nyde lige Frihed med danske, see Art. 19, 32, 36 og 37[4]). Den af deres Begjæringer, som havde størst

---

1) Acten er trykt i det danske Geheimearkivs Aarsberetninger II. Side 143 ff. og i Juridisk Arkiv I. 1 ff. samt i Wessel Bergs Rescripter, jvfr. Saml. til N. F. Sprog og Hist. II. 597.

2) Meddelelser fra det norske Rigsarkiv I. 53 ff.

3) Daa, Throndhjems Stifts geistlige Historie Side 222.

4) Meddelelser fra det norske Rigsarkiv I. 28 ff.

politisk Betydning, var, at der i selve Norge maatte blive oprettet et Commerce-Collegium (Art. 18). Meningen var nemlig vistnok, at dette Collegiums Medlemmer skulde vælges af Kjøbstæderne, og hvis det var kommet istand, vilde Borgerstanden altsaa have faaet en Repræsentation, vistnok kun med raadgivende Stemme, men ganske vist med adskillig Indflydelse. Andragendet foranledigede Udfærdigelsen af Privilegierne for de norske Kjøbstæder af 30 Juli 1662, der vel i mange Henseender imødekom deres Ønsker om Beskyttelse mod Indgreb i deres Næringsret, men ganske forbigik saavel de Punkter i Andragendet, der vare af almindelig Interesse for det hele Rige, som Forslaget om Oprettelse af et Commerce-Collegium. Tanken om en Repræsentation af Kjøbstæderne dukkede dog atter op i Norge, og var engang nær ved at blive til Virkelighed. Ved et hidtil utrykt Rescript af 25 Marts 1720 tillod nemlig Kongen den saakaldte Slotslov, der i Statholderens Sted midlertidigt forestod Norges Styrelse, hvert Aar at indkalde Deputerede fra alle Kjøbstæder, der dreve udenrigsk Handel, til at møde i Christiania ved Markedstid for med hinanden at overveie, hvad der kunde tjene til Commerciens Forbedring. De af denne Forsamling vedtagne Forslag skulde gjennem Slotsloven forelægges Kongen. De Deputeredes Antal skulde imidlertid være ganske lidet, en for hver By. Nogen saadan Forsamling vides ikke at have fundet Sted, og ethvert Spørgsmaal om at indkalde den er udentvivl bortfaldt, da Slotsloven i 1722 blev ophævet.

Rescript af 1720 om raadslaaende Forsamlinger af Deputerede fra alle Norges Byer.

Den nye Regjeringsform berøvede vel det norske Folk den sidste svage Rest af politisk Frihed. Men den indførtes paa en Maade, hvorved Norges Stilling som selvstændigt Rige erholdt en utvivlsom Anerkjendelse, og den befriede det fra al Afhængighed af særlige danske Autoriteter. Medens det tidligere Rigsraad, der havde udøvet en saa stor Magt over Norges Anliggender, i sin Sammensætning var udelukkende dansk, maatte ikke alene Kongen, men efter Souverænitetens Indførelse ogsaa hans Ministre og Collegier, statsretsligt betragtede, siges at være ligesaameget norske som danske, og enhver af Kongens indfødte Undersaatter kunde, uden Hen-

Norge ophörte ved Enevældets Indförelse at være et Lydrige under Danmark.

37*

syn til sin Nationalitet, ansættes i hvilketsomhelst endog af de høieste Embeder.

Kongel ovens Istandbringelse.

Efterat Kongen ved Arve-Souveraænitetsacterne havde erhvervet en i Formen uangribelig Adkomst til Enevældet i begge Riger, gav han sig i Færd med Udarbeidelsen af den nye Grundlov, som han havde faaet Fuldmagt til at give. Betænkninger bleve vel indhentede baade fra indenlandske og udenlandske Statsmænd, men det antages at have været Kongens daværende Geheimeskriver, senere Rigscantsler Griffenfeldt, der egentlig forfattede Loven. Den er dateret den 14 November 1665, kalder sig selv Kongeloven og erklærer sig i Art. 3 for Kongedømmets rette og uforanderlige Grundlov. Den blev længe holdt hemmelig. End ikke den Commission, hvem det var overdraget at gjøre Udkast til Christian V.s danske Lov, fik Tilladelse til et see den, men maatte lade sig nøie med en Afskrift af de Artikler, der skulde optages i Lovbogen. Offentliggjort blev den først ifølge en Kgl. Befaling af 4 September 1709.

Dens væsentligste Indhold.

Kongelovens væsentligste Indhold angaaer:

1) Statsreligionen. Den forbandt Kongen og hans Efterkommere til at bekjende sig til den Augsburgske Confession, holde Landsens Indbyggere ved den rene og uforfalskede Tro og haandhæve den i begge Riger. Art. 1.

2) Den kongelige Magt. Kongen skulde staa over alle menneskelige Love og ikke have andet Hoved og Dommer over sig i geistlige og verdslige Sager end Gud alene. Art. 2.

Desuden tillagde den ved særskilte Bestemmelser Kongen den lovgivende Magt og en uindskrænket Dispensationsmyndighed (Art. 3), Beskatningsretten (Art. 5), Ret til at ansætte og afskedige alle Tjenestemænd (Art. 4), den høieste Myndighed i kirkelige Anliggender (Art. 6), Væbnings Ret og Magt til at føre Krig, slutte og ophæve Forbund (Art. 5).

Alle disse Rettigheder vare dog kun nævnte som Exempler. Kongeloven erklærede nemlig i Art. 6, at Kongen ene skulde have Ret til at bruge alle Regalia og *jura majestatis*

af, hvad Navn nævnes kunde, og i Art. 26, at alt, hvad der om en absolut, souveræn christen Arvekonge til Bedste kunde siges eller skrives, ogsaa om ham skulde udi den yndeligste og bedste Mening forklares og udtydes.

Og denne Magt maatte Kongen ikke i nogen Maade lade sig betage eller formindske. I Art. 3 blev det Kongen forbudt at forandre Kongeloven, i Art. 17 at give nogen Eed eller Forpligt fra sig, da han som fri Arvekonge ikke skulde kunne lade sig binde af sine Undersaatter. Derhos bestemte Art. 26, at enhver, der udvirkede eller forhvervede noget, som i en eller anden Maade kunde være Kongens Enevoldsmagt til Afbræk og Forfang, skulde straffes for Majestætsforbrydelse, og at det, han havde forhvervet eller tilsneget sig, skulde holdes for usagt og ugjort.

3) Arvefølgen. Rigerne maatte ikke adskilles, men skulde udeelte tilfalde den nærmeste arvberettigede, Art. 19 og 20. Arveretten tilkom alene dem, der nedstammede fra Frederik III og vare avlede i ret, lovligt Ægteskab, Art. 27 og 40. Arvefølgen var lineal, agnatisk-cognatisk med Førstefødsels- og Repræsentationsret, saaledes at ogsaa Kvinder kunde arve Thronen, Art. 27 og følgende. Arvereglerne vare i visse Stykker, navnlig med Hensyn til, hvorvidt kvindelige Agnater havde Fortrinnet for Cognaterne, meget utydelige, men ingen af de herved foranledigede Spørgsmaal fik nogen practisk Betydning, saalænge Kongeloven var gjældende for Norge.

4) Kongens Tiltrædelse af Regjeringen. Kronen gik ved Kongens Død strax og umiddelbart over paa den nærmest arvberettigede, Art. 15. Opholdt denne sig udenfor Danmark, maatte han under Straf af Kronens Fortabelse indfinde sig der inden tre Maaneder, Art. 23. Kongens Myndighedsalder var fastsat til det fyldte 13de Aar, Art. 8. Enhver Konge havde Ret til at anordne Formynderregjering for sin umyndige Eftermand. Var ingen saadan Forordning truffen, skulde Formynderregjeringen bestaa af Enkedronningen, hvis hun var den umyndige Konges Moder, i Forening med syv af de høieste kongelige Raad og Betjente. Hvis der ingen Enkedronning gaves, eller hun ei var Kongens Moder,

skulde den nærmeste myndige arveberettigede Prinds træde i hendes Sted, Art 9 og 10.

Kongeloven maatte efter sit Indhold egentlig altid forblive Rigernes eneste Grundlov, eftersom alle andre Love altid af Kongen skulde kunne ophæves og forandres, naar han fandt forgodt. Ikke desto mindre erklærede den under

Indfödsretten.

15 Januar 1776 udkomne Forordning om Indfødsretten sig som Grundlov, idet den tilsagde de i Monarkiet indfødte og de fremmede Personer, som opfyldte visse i Forordningen selv foreskrevne Betingelser, en Eneret til Statens Embeder og Tjenester, der ikke skulde kunne betages dem engang af Kongens Efterfølgere paa Thronen. Men det Baand, Kongen herved paalagde sig og sine Eftermænd, var kun en moralsk Forpligtelse, og Forordningens Bestemmelser bleve virkelig ogsaa senere i visse Stykker afændrede.

Om Formerne for Udövelsen af den kongelige Myndighed.

Om Kongens Udøvelse af sin Myndighed indeholdt Kongelovens Art. 7 den Bestemmelse, at alle Regjeringens Ærinder, Breve og Forretninger alene skulde udgaa i Kongens Navn og under hans Segl samt altid af ham underskrives. Derimod paalagde den ham ikke at indhente Raad eller Betænkning af nogensomhelst, forinden han traf sin Beslutning. Det ansaaes imidlertid allerede ved Enevældets Indførelse stemmende med Statens Tarv, at Kongen kun afgjorde de offentlige Anliggender, efterat disse havde været forberedte af det Embedsværk, under hvilket de henlaa, og idetmindste hvad de vigtigere Sager angik, efterat han havde hørt flere

Collegierne og Geheimeconseillet.

af de høieste Embedsmænds Raad. Byggende paa denne Synsmaade oprettede den omtalte Provisionalordinants af 4 Novbr. 1660 fem Regjeringscollegier, mellem hvilke Styrelsens forskjellige Grene fordeeltes, og desuden et Geheimeconseil, som skulde bestaa af de fem høie Rigsembedsmænd samt de Medlemmer af Collegierne, der til enhver Tid tjenstgjorde som deres Præsidenter. I dette Raad, hvem det var paalagt at holde daglige Møder, skulde Kongen, ifølge den ved Provisionalordinantsen grundlagte Forretningsorden, selv i Regelen være tilstede. Meningen har altsaa været, at Kongen i Almindelighed skulde fatte sin Beslutning i selve Conseillet, noget, der var af overveiende Betydning for dets Ind-

flydelse. Det blev derved vanskeligere for Kongen at fravige dets Raad og umuligt for andre at paavirke ham i det afgjørende Øieblik.

Til saa strenge Former lod imidlertid Enevældet sig ikke binde. Ligesom Collegierne ikke bleve indrettede ganske paa den i Provisionalordinantsen bestemte Maade, saaledes blev Geheimeconseillet ogsaa noget anderledes sammensat. Det blev heller ikke ufravigelig Skik, at alle Sager forberedtes gjennem Collegierne og afgjordes i Conseillet. Selve Provisionalordinantsen antydede, at Kongen undertiden paa egen Haand vilde afgjøre Andragender, som indleveredes til ham umiddelbart. Kongens Cabinet. Til at modtage og expedere disse havde han sit saakaldte Cabinet, der undertiden var indrettet som et ordentligt Contor med Protocoller og Registre. Mange af de Sager, som indkom til dette, bleve vistnok derfra oversendte Collegierne til Behandling, men i andre fattede Kongen sin Beslutning, uden at høre Collegierne og endnu mindre Geheimeconseillet, alene efter eget Skjøn eller efter de Indskydelser, han modtog af Cabinettets Chef, Kammer- eller Cabinetsecretæren. Den Adgang, der var aabnet Undersaatterne til at henvende sig umiddelbart til Kongen, medførte sin Nytte. Den var, naar et Collegium tilfældigviis stod under en slet Bestyrelse, et Middel til at faa Andragender frem, som ellers vilde være blevne begravede i Collegiet, til at afværge Forurettelser fra dettes Side, og overhovedet til at bryde Bureaukratiets slette Sædvaner. At Kongerne forbigik sine offentlige Raadgivere og behandlede Statens Ærinder som private Anliggender, maatte dog i det hele taget være skadeligt. Kongerne vare heller ikke altid blinde for de Ulemper, der fulgte med Cabinetsregjeringen, saaledes klagede Frederik IV i Fr. af 20 Febr. 1717 over, at han bebyrdedes med flere Sager, end han uden Bistand kunde overkomme, og det uagtet næsten alle af dem vare af den Beskaffenhed, at de meget vel kunde afgjøres efter Lands Lov og Ret og paa den sædvanlige Maade.

En anden Indskrænkning led Geheimeraadets Indflydelse derved, at Kongen brugte at afgjøre Regjeringsager alene efter Forestilling fra det Collegium, hvorunder de efter sin Art henhørte. Denne Forretningsorden var mere betryggende

end den rene Cabinetsregjering, thi selv om Ærindet foredroges for Kongen af Collegiets Præsident eller Oversecretær, uden at dets øvrige Medlemmer vare tilstede, afgave dog disse i Regelen Betænkning derom. Det var dem paalagt „at overveie Sagen med alle dens Omstændigheder, hvad Loven i dette eller lige Tilfælde tilholdt, om særegne Privilegier eller andre udgangne Breve kunde være samme Sag med eller mod, og hvad Expedient bedst og billigst kunde være", see Instruxen for det danske Cancelli af 21 April 1670 § 6[1]). Enhver Sag blev altsaa embedsmæssigen drøftet af en Fleerhed af Mænd, der vare fortrolige med alle Anliggender af samme Slags og bekjendte baade med Lovgivningen og tidligere Afgjørelser af lignende Tilfælde. Denne Behandlingsmaade var tilstrækkelig til at give Styrelsen det Præg af regelbunden Betænksomhed, som man ikke kan frakjende det danske Enevælde. Men under Konger, som selv savnede overlegen personlig Dygtighed, og heller ikke vare heldige nok til at have nogen enkelt udmærket Raadgiver, til hvem de heelt og holdent kunde betro sig, var den fornødne Eenhed i Regjeringen alene at opnaa gjennem Geheimeconseillet.

Hvorvidt Regjeringen førtes i Conseillet eller fra Cabinettet.

Den Udstrækning, i hvilken Geheimeconseillet blev forbigaaet og den regelmæssige Forretningsorden altsaa fravegen, har været meget forskjellig til forskjellige Tider. Men Forholdet er utilstrækkeligt oplyst og adskillige af de trykte Efterretninger, man har derom, neppe paalidelige. Hvad der i det følgende anføres, kan derfor ikke udgives som fuldstændigt, eller forsaavidt angaaer Tiden indtil 1770, engang som ganske nøiagtigt.

Under Frederik III.

Den sædvanlige Fremgangsmaade var vistnok allerede under Frederik III, at ikke alene enhver Forestilling fra underordnede Embedsmænd, men ogsaa Andragender fra private Borgere indsendtes til vedkommende Collegium. Geheimeconseillet skal være blevet lidet brugt. Der fandtes, siges det, neppe engang Skin af det senere Statsraad, idet

[1]) Trykt i den Samling af Instruxer, der findes i det danske Geheimearkivs Aarsberetninger II. 151—326.

Kongen alene i Overvær af de Geheimeraader, han yndede, lod Brevene fra de udenlandske Ministre og Hofferne oplæse, medens de indenlandske Sager, efterat Forestillinger derom vare afgivne af Collegierne, ved disses Præsidenter bleve forelagte Kongen, som enten strax fattede sin Beslutning eller henviste Sagen til Betænkning af det saakaldte *Collegium status*, Rigsdrostens Raad [1]). Men heraf fremgaaer det dog, at dette Collegium, i hvilket adskillige af Rigets anseeligste Mænd havde Sæde, i alt Fald ved visse Leiligheder, blev benyttet som et almindeligt Statsraad. I den strax efter Frederik III.s Død udkomne Instrux for det danske Cancelli af 21 April 1670 § 6 bestemmes det, at Cancelliets Sager, der vare de vigtigste Regjeringsanliggender, skulde foredrages Kongen ikke alene i Paahør af Collegiets egne Medlemmer, men ogsaa i Overvær af Kongens andre Geheimeraader, hvis Sagen kunde være af den Vigtighed, at han burde høre fleres Betænkning. Men Geheimeconseillet tabte udentvivl snart sin Betydning. Kongen skal nogen Tid derefter have tilkjendegivet Collegiepræsidenterne, at han vel havde forordnet et Geheimeraad, i hvilket der under hans eget Forsæde skulde handles om Statsager, men at dette Raad ikke skulde bestaa af faste Medlemmer, hvorimod han dertil vilde sammenkalde, hvem han fandt forgodt [2]). Det var Griffenfeldt, der i Egenskab af Kammersecretær, Oversecretær i Cancelliet og endelig Rigscantsler, udøvede størst Indflydelse paa Kongen. Efter den for Rigscantsleren udfærdigede Instrux af 3 August 1674 § 1 synes det, som om alle Regjeringsager ere blevne foredragne for Kongen af ham alene, medens foreløbig Betænkning over de vigtigere dog forudsættes at være indhentet fra *Collegium status*, i hvilket alle Geheimeraader nu havde Sæde, see samme Instr. §§ 6—8. Kongens Cabinet vedblev ogsaa efter Griffenfeldts Fald at spille en betydelig Rolle. Det bestemtes ved Instrux for det danske Cancelli af 23 Mai 1676 § 3, at alle Supplikker skulde indleveres did. Men det var dog Forudsætningen, at i alt

Under Christian V.

---

[1]) Riegels Chr. V.s Hist. Side 165.

[2]) Riegels sammesteds, Side 194.

Fald de fleste Sager derfra skulde oversendes Collegierne, og Geheimeraadet kom idetmindste for en Tid igjen i Virksomhed. Den nysnævnte Instrux § 6 samt Instruxen for Cantsleren af 30 Mai 1676 vise, at baade indenlandske og diplomatiske Sager i Almindelighed skulde foredrages Kongen i dette Raad. Geheimeconseillet bestod nu af 16 Medlemmer, men det var neppe Skik at tilkalde dem alle eller at høre det i andre Sager, end de vigtigste. Efterhaanden synes det atter at være skudt noget til Side. I Cancelliinstruxen af 16 April 1680 er der ikke længere Tale om, at nogen Sag skulde foredrages i Geheimeconseillet, ihvorvel dette fremdeles bestod og undertiden afæskedes sin Betænkning [1]).

Under Frederik IV.

Frederik IV har i Begyndelsen af sin Regjering gjennem sit Cabinet grebet kraftigt ind i Styrelsen. Senere blev han, som allerede antydet, mere tilbøielig til at opretholde den regelmæssige Forretningsorden, og ved Fr. 20 Februar 1717 § 6 blev det endog forbudt at henvende sig umiddelbart til Kongen selv, medmindre nogen havde lovlig Aarsag at besvære sig over et Collegium eller andre overordnede, eller at angive noget, der stred mod Kongens ***absolutum dominium***. Alle andre Forestillinger skulde indleveres til vedkommende Collegium. Adgangen til at henvende sig til det kongelige Cabinet blev dog igjen noget udvidet ved Patentet af 24 Februar 1725.

Ogsaa i en anden Retning vendte denne Konge tilbage til den bedre Statskik. Han maa nemlig, idetmindste i sine første Regjeringsaar, i meget stor Udstrækning have benyttet Geheimeraadets Veiledning. Vidnesbyrd derom har man i den Omstændighed, at han i Aarene 1700 og 1703 udfærdi-

---

[1]) Riegels Chr. V. Hist. Side 306, 430—438, og 616—621 skildrer Styrelsen saaledes, som om den førtes hovedsagelig gjennem Kongens Kammersecretær og Oversecretæreren, men den vistnok troværdige Beretning om Cancelliet i Suhms Nye Saml. I. 23 godtgjør dog, at Kongen, naar han ei fandt Collegiets Betænkning ret, brugte at foretage Sagen i Geheimeconseillet. Det synes først at have været efter 1687, at Forretningsordenen gled ud af sit regelmæssige Spor.

gede Instruxer for dette Raad[1]). Den første indeholder fornemmelig Bestemmelser om, hvem der skulde foredrage Sagerne i Geheimeconseillet. Dette overdroges Præsidenterne eller Oversecretærerne i vedkommende Collegier, dog saaledes, at Statholderen i Norge, naar han var tilstede, skulde foredrage alle norske Ærinder. Instruxen forudsatte imidlertid, at Kongen stundom kun indhentede Betænkning fra nogle af Conseillets Medlemmer eller endog lod sig Sagen foredrage udenfor Raadet (Art. 8), hvilket sidste synes at have været den almindeligste Fremgangsmaade i Forsvarsvæsenets Anliggender (Art. 5). Instruxen af 1703 anordnede faste Møder af Conseillet. Samtlige Breve og Forestillinger til Kongen skulde først fremlægges i samme (Art. 2). Det bestemte da, hvilke af de indkomne Sager der alene skulde behandles af vedkommende Collegium og af dets Chef foredrages Kongen udenfor Raadet, og hvilke der skulde forelægges ham i dets egen Nærværelse, (Art. 2, 3, 8 og 9). Ethvert Medlems Votum skulde i Sager af Vigtighed føres til Protocols, (Art. 4). Expeditionen af allerede i Conseillet afgjorte vigtigere diplomatiske Sager skulde foregaa i dette Raad, for at det kunde faa Anledning til igjen at tage Sagen under Overveielse og hvis det behøvedes bringe Kongen „til i Tide at forandre sin Befaling", (Art. 5). Senere gaves der i Anordningen af 2 Marts 1708 No. 35 og 41 en bestemt Forskrift om, hvilke under det danske Cancelli hørende Sager der bleve at foredrage i Conseillet. Denne Behandlingsmaade blev paabuden blandt andet, naar der var Spørgsmaal om at udfærdige Instruxer for Collegier og Embedsmænd, nye Forordninger, der ikke angik de kongelige Intrader, ligeledes alle Privilegier samt Memorialer fra Commercecollegiet og den norske Slotslov.

Af det kort efter Christian VI.s Thronbestigelse udkomne Rescript 11 Dec. 1730 synes det, som om alle Sager, idetmindste fra Cancelliet, regelmæssigen skulde refereres i Geheimecon- Under Christian VI og Frederik V.

[1]) Den første, der ikke er dateret, er trykt i Riegels Fred. IV.s Hist. I. 202—207, den anden, der er dateret 9 Januar 1703 sammesteds Side 197—202.

seillet, hvilken Tanke gjenfindes endnu i Rescript 26 Febr. 1768. De historiske Efterretninger gaa imidlertid ud paa, at det ogsaa efter Frederik IV.s Tid kun var de vigtigere Sager, der enten ifølge Kongens egen eller ifølge Cancellicollegiets Bestemmelse behandledes paa denne Maade [1]). Geheimeconseillet var forøvrigt under Christian VI og Frederik V samt i Begyndelsen af Christian VII.s Regjering meget faatalligt. Efter Statscalenderne har det i Aarene 1735—1737 kun havt tvende og senere, indtil 1751, tre Medlemmer. Det fik derpaa et fjerde og i 1766 et femte Medlem. Det var næsten altid alene de vigtigste Collegiers Chefer, som der havde Sæde, og det blev under den svage Frederik V særdeles mægtigt. Det fik imidlertid, strax efterat Christian VII havde modtaget Kronen, en farlig Medbeiler i den bekjendte Struensee, der som Kongens Livlæge og Cabinetsecretær stod Magtens Kilde endnu nærmere end hans Raader. Struensee vandt hurtigt et fuldstændigt Herredømme over den sindsyge Monark og benyttede sig deraf til at tilintetgjøre Geheimeconseillet. Først blev der efter hans Foranstaltning ved Rescript 24 Sept. 1770 nedsat en Commission for at overveie, paa hvilken Maade det bedst kunde indrettes, navnlig saaledes at det kun fik at meddele Kongen Betænkninger, uden at Expeditionerne udfærdigedes i dets Overvær [2]). Dernæst blev det ved en Kgl. Act af 27 Dec. 1770 fuldstændigt ophævet [3]). Som Grund angaves, at de offentlige Forretningers Gang ved de i Conseillet deeltagende Personers høie Rang og deres i Tidens Løb erhvervede Anseelse var gjort besværlig og forvirret. Dagen efter oprettedes vel en Geheimeconferentscommission, der blot skulde afgive Betænkning om de Sager, der forelagdes den, men den skal aldrig være traadt i Virksomhed. Struensee blev strax efter Geheimecabinetsminister og ved Rsc. 15 Juli 1771 bemyndiget til i Kongens Navn at

Under Christian VII. Struensee.

[1]) Holbergs Danmarks og Norges Stat 3 Udgave Side 545—546, Riegels Christian den Sjettes Historie Side 383 og I. K. Høst Mærkværdigheder i Frederik den Femtes Regjering Side 27.

[2]) I. K. Høst: Struensee og hans Ministerium III. 7—10. Uddrag i Wessel Bergs Rescriptsamling.

[3]) Trykt i Kvartudgaven af Forordningerne.

udfærdige Cabinetsordrer, der skulde adlydes, som om de vare udgangne fra Kongen selv. Dette var igjen Cabinetsregjeringen i sin største Yderlighed.

Det Parti, som styrtede Struensee, lagde i Modsætning til hans dristige og uoverlagte Reformer, an paa at vende tilbage til de gamle Regjeringsformer, saavidt Hensynet til Kongens Sindstilstand tillod det. Dette skeede ved Forordningen af 13 Februar 1772. Den gjenoprettede Geheimeconseillet under Navn af Geheimestatsraad. Ingen, der havde noget at søge eller indberette, skulde dog henvende sig umiddelbart til Geheimestatsraadet, men til det Collegium, under hvilket Sagen hørte. Dette skulde da indhente de fornødne Oplysninger og fremkomme med Forestilling angaaende Sagen. Alle Forestillinger fra Collegierne skulde foredrages Kongen i og igjennem Statsraadet, hvor Sagerne afgjordes og Expeditionerne underskreves af ham. En ny og i Kongens Udygtighed til at føre Regjeringen begrundet Forskrift var det, at ingen, der udenfor Statsraadet havde erhvervet nogen kongelig Resolution, maatte betjene sig af samme, førend han havde meldt sig hos vedkommende Collegium, for at dette kunde gjøre Forestilling derom til Erholdelse af formelig Expedition. Nyt var det ligeledes, naar Forordningen forbød enhver af Statsraadets Medlemmer at være Præses i noget andet Collegium end det udenrigske Departement. Geheimestatsraadet bestod af syv Medlemmer. Kongens Cabinet blev ikke ophævet ved Forordningen af 1772, der aldeles ikke omtaler det. I Virkeligheden kom baade Cabinettet og Statsraadet til at blive Organer for een og samme Villie, idet Guldberg, der var Sjælen i den nye Styrelse, blev Secretær i dem begge. Det var derfor et unødvendigt Brud paa Formerne, naar mange kongelige Befalinger i hans Styrelsestid udgik som Cabinetsordrer. Guldbergs Styrelse.

Guldberg fjernedes fra Regjeringen, da Frederik VI i 1784 var bleven confirmeret og som Kronprinds indtraadte i Statsraadet. Ved Rsc. 14 April 1784 blev Forordningen af 13 Februar 1772 igjen sat i fuld Kraft og det kongelige Cabinet ophævet, idet det bestemtes, at aldeles intet angaaende Statens publike Sager derfra maatte expederes. Senere ud- Frederik VI.s Styrelse.

øvedes den kongelige Myndighed i lang Tid regelmæssigen gjennem Geheimeraadet. Fra 1803 af begyndte Kronprindsen dog at gaa det mere og mere forbi, og kort Tid efter sin Thronbestigelse bestemte han ved Rescript 19 Marts 1808, at ethvert Collegium, som havde umiddelbar Forestilling til Kongen, i alle Sager, til hvis Afgjørelse kongelig Resolution var fornøden, skulde indsende skriftlig Forestilling til ham, hvorpaa han da enten strax vilde afgjøre Sagen eller befale, at den skulde foredrages ham i Geheimestatsraadet[1]). Han frigjorde sig saaledes igjen for det strammeste men gavnligste Baand, Bureaukratiet havde vidst at paalægge Enevældet.

§ 36.

Foreningens Nødvendighed, dens Nytte for Norge.

Hvorvidt Stemningen i Norge var Foreningen ugunstig.

Det glemtes aldrig i Norge, at Landet engang havde havt sin egen Konge og styret sig selv. Endnu mindre ophørte Normændene at betragte sig som et særeget Folk, forskjelligt fra det danske. Det er tvertimod klart, at de især henimod Foreningens Slutning fik en stærkere Følelse af sine nationale Eiendommeligheder og større Tillid til sine Kræfter. Der gaves saaledes formodentlig altid enkelte, som helst havde seet Foreningen hævet, og flere, som ønskede, at den aldrig var indgaaet. Den danske Regjering synes heller aldrig ganske at have kunnet frigjøre sig for en vis Mistanke til Normændenes Troskab.

Denne Mistanke var imidlertid i det hele taget ubeføiet. Foreningen var, efter 1536 og saalænge den bestod, neppe nogensinde Gjenstand for almindelig Uvillie i Norge. Af og til sporedes der vistnok Tegn til, at Normændene fandt sit Lands Interesser tilsidesatte for Danmarks, eller til Misnøie med Styrelsen. Dette var navnlig Tilfældet under flere af Krigene med Sverige, naar de paalagde Norge altfor tunge

---

[1]) Jvfr. Ørsteds „Af mit Livs og min Tids Historie“ II. 310 ff. og 339 samt „Prøvelse af de Rigsforsamlingen forelagte Udkast“ Side 147—148 Noten.

Byrder. Men denne Misnøie antog aldrig nogen for Foreningen farlig Characteer. De svenske Konger søgte flere Gange i saadanne Tider at vække Oprør i Norge, og Krigslykken var oftere Danmark saa ugunstig, at Normændene maatte have havt det i sin Magt med Sveriges Bistand at rive sig løs, hvis deres Hu havde staaet dertil. Saadanne maa vel Forholdene siges at have været under Syvaarskrigen, allerede forinden de gjentagne Krige hos Normændene havde avlet noget Had til Svenskerne. Dengang fandt ogsaa disse adskillige Tilhængere i det Nordenfjeldske. Frafaldet fra Danmark var der, især mellem Præsterne ikke saa lidet. I det Vestenfjeldske gaves der ogsaa enkelte, som indlod sig med Fienden, men baade der og i det Søndenfjeldske synes Troskaben mod Foreningen i Almindelighed at have været urokket. Endnu lettere vilde det have været for Norge at afbryde Foreningen i 1643—1645 og i 1657—1660. Men noget Forsøg paa at benytte endog den gunstigste Leilighed dertil blev aldrig gjort. Baandet mellem det norske og det danske Folk voxede sig i en vis Henseende altid stærkere. Thi om end ikke det lange Samliv, det fælles Sprog, den fælles Culturudvikling og de mange Forbindelser imellem begge Landes dannede Classer bragte begge Folk til at føle sig som en Eenhed, gjorde de dem dog mere og mere utilbøielige til at skilles ad. Norges Tilstand forandredes vel efterhaanden saameget, at en Ophævelse af Foreningen maatte blive til dets Gavn. Men det var neppe mere end et lidet Antal skarpsynede Mænd, der før 1814 havde tilegnet sig en bestemt Overbeviisning derom.

Det var først, efter at Adskillelsen fra Danmark mod Normændenes Villie havde fundet Sted, den Opfatning med nogen Styrke begyndte at gjøre sig gjældende mellem dem, at Foreningen havde været dem baade en Ulykke og en Forurettelse. Man vilde gjøre Danmark eller i alt Fald Foreningen med dette Rige ansvarlig for, at Norge i det lange Tidsrum hverken havde været saa stærkt og anseet som i dets Oldtid eller saa lykkeligt, som det blev under sin nye frie Forfatning og Foreningen med Sverige. Heri laa der en stor Uretfærdighed.

Det er visselig sandt, at den Beslutning, der paa Rigsdagen i 1536 toges om Norges Indlemmelse i Danmark, var en Krænkelse af Norges Ret, og selv den mindre gjennemgribende Forandring i Norges statsretlige Stilling, der ved denne Tid virkelig fandt Sted, kan siges at have været haard i sin Form, fordi den foretoges uden noget Samtykke fra det norske Folk.

Foreningens Nödvendighed for begge Riger.

Men paa den anden Side maa det ikke lades af Syne, at Danmark, efterat Reformationen var indført der og Sverige var udtraadt af Unionen, mindre end nogensinde kunde opgive Foreningen med Norge. Dersom Christian III havde overladt dette Rige til sig selv, vilde Prælaterne, der dannede den eneste Magt i den norske Stat, sandsynligviis have forsøgt at besætte Thronen med en catholsk Fyrste. Dette kunde ikke have været til Gavn for Norge selv, og maatte i de øvrige nordiske Riger medført en Fare for Reformationen, som ethvert af dem vistnok vilde have stræbt at fjerne. Norge havde desuden, som allerede forhen udviklet, dengang tabt Evnen til at styre og forsvare sig selv. Det kunde vanskelig i Længden have bestaaet som selvstændig Stat, og vilde hvis Danmark havde undladt at bemægtige sig det, efter al Rimelighed være tilfaldt Sverige. Dette Rige maatte derved have vundet en afgjort og for Danmark endnu farligere Overlegenhed end det senere, endog uden Norge, viste sig at besidde. Ingen kan fortænke Christian III og de Danske i, at de under disse Omstændigheder af al Magt søgte at bevare Foreningen med Norge. Heller ikke er det sikkert, at vort Fædreland paa hiin Tid vilde have havt større Gavn af en Forening med Sverige, end med Danmark. Man behøver ikke her at opkaste sig det Spørgsmaal, hvorvidt Normændene under en Forening med Sverige vilde have kunnet bevare sin Nationalitet ligesaagodt som under Foreningen med Danmark. Thi medens der herom kan tænkes Meningsforskjel, er det klart, at Foreningen med Danmark i flere Henseender var den naturligste for Norge. For at kunne tilegne sig de store Fremskridt, Menneskeheden fra det sextende Aarhundrede af begyndte at gjøre, trængte Norge til kraftig Paavirkning fra andre Lande, medens det dog, som Forhol-

det til Hanseaterne viste, var for svagt til at værge sig mod den Undertrykkelse, en saadan Paavirkning maatte medføre, naar den udgik fra en fremmed Stat. Af alle Nabolande var imidlertid Danmark dengang øiensynligt det, der lettest kunde tilføre Norge Civilisationens Goder. Forbindelsen mellem Kjøbenhavn og de fleste Dele af Norge var meget bekvemmere end mellem Stockholm eller hvilketsomhelst andet Sted, Sveriges Konge paa hiin Tid kunde tænkes at have valgt til sin stadige Bopæl. Den danske Regjering maatte følgelig blive istand til at føre et meget virksommere Tilsyn med Norges Styrelse, end den svenske vilde kunne have gjort. En Forening med Danmark var ogsaa bedre forberedt derved, at mange Danske, men vistnok kun saare faa Svenske vare bosatte i Norge.

Foreningens Fortsættelse krævede en Forandring i Norges Forfatning.

Foreningen med Danmark kunde imidlertid ikke fortsættes i sin tidligere Skikkelse. Dette vilde have været til Skade for Danmark. Hvad der tildrog sig i den nærmeste Tid efter Frederik I.s Død, viste hvor farligt det var for dette Rige, at det ikke paa lovmæssig Maade kunde vælge sig en Konge uden i Forening med det norske Rigsraad. Heller ikke vilde Opretholdelsen af den tidligere Forfatning have været til Gavn for Norge. De to Myndigheder, der efter denne i Fælleskab skulde styre Riget, nemlig Kongen og det norske Rigsraad, opholdt sig i hvert sit Land og kunde ikke virke sammen. Selve Tilværelsen af et norsk Rigsraad, med hvilket Kongen var pligtig, men dog ude af Stand til at overlægge, hindrede ham i at træffe de til Rigets Tarv fornødne Foranstaltninger. Uden Kongens Medvirkning kunde Rigsraadet ikke handle. Fra Calmarunionens Stiftelse indtil 1536 foretoges derfor saagodtsom intet til Landets Opkomst. De nye Love, der udkom, vare saa faa og saa ubetydelige af Indhold, at Lovgivningsvirksomheden maa siges næsten at være standset. Tilsynet med den underordnede Styrelse var paa det nærmeste ophørt. Norge manglede saaledes under Calmarunionen egentlig al Regjering. Paa denne Maade kunde det ikke vedblive at gaa uden den største Skade for Samfundets indre Udvikling. Dertil kom, at Sverige for bestandigt var udtraadt af Unionen og havde faaet en dygtig

og ærgjærrig Konge. Man maatte forudsee Muligheden af Krige med dette Rige og være forberedt paa fiendtlige Indfald derfra.

En Forandring i Norges Statsforfatning var saaledes, naar Foreningen skulde vedblive, baade ønskelig og nødvendig, og denne Forandring kunde, især naar den ledsagedes af en kirkelig Omvæltning, der afskaffede Bispeværdigheden, ikke bestaa i noget mindre end Tilintetgjørelsen af det norske Rigsraad. Dette blev ikke hævet ved noget udtrykkeligt Kongebud, men ethvert saadant var ogsaa overflødigt. Det norske Rigsraad forsvandt ligesom af sig selv ved Reformationens Indførelse. Thi ved denne Foranstaltning tilintetgjordes Raadets geistlige Bestanddeel, den eneste som endnu besad en Smule Styrke. De faa Lægmænd, som i 1536 havde Plads i det norske Rigsraad, viste senere intet Tegn til at ville hævde dets Tilværelse. Hvis Christian III af egen Drift skulde have kaldt et norsk Raad til Live, saa maatte han have truffet særegen Forføining dertil, og han vilde da neppe havt anden Udvei, end at fylde det med de danske Adelsmænd, til hvem de norske Len anbetroedes. Thi i Norge selv vare de Kræfter, der fordredes hos et Rigsraad, ikke tilstede. Og under denne politiske Umyndighed vedblev Norge at lide, saalænge Samfundets Tilstand krævede en Adel til at styre det. Bedre Beviis derpaa kan man vanskelig tænke sig, end at de senere danske Konger, navnlig Christian IV og Frederik III, gjentagne Gange vovede at sammenkalde Norges Stænder, uden at disse nogensinde søgte at tage sit Fædrelands Skjæbne i sine Hænder.

Norge fik i 1536 atter en virkelig Regjering.

Hvad Norge vandt ved Begivenhederne i 1536, var at det fik en virkelig Regjering. Kongen og det danske Rigsraad erholdt paa een Gang den fulde Raadighed over dets Anliggender og det hele Ansvar for dets Skjæbne. Fra dette Øieblik begynder man atter fra Styrelsens Side at spore Bestræbelser for at forbedre dets Tilstand. Reformationens Indførelse var disse Bestræbelsers første og vigtigste Frugt. Allerede de tvende danske Commissærer, hvem Christian III sendte herop for at underlægge sig Landet, Truid Ulfstand og Claus Bilde, udgav en Reces, der dannede det fornemste

Tillæg, Norges private Lovgivning havde faaet siden Haakon V.s Tid. Den danske Lensherre Christopher Walkendorf tvang i Aarene 1557 og 1558 Hanseaterne i Bergen til at underkaste sig Rigets Love, og deres Privilegier bleve efterhaanden bragte i Overeenstemmelse med dets egne Undersaatters Tarv. Følgerne heraf udeblev ikke. Næringsveiene udviklede sig. Trælasthandelen begyndte at tage Opsving og dens Afkastning kom under de forandrede Forholde Landets Børn til Bedste. Det fik efterhaanden atter en Handelsflaade. Der anlagdes Bergværker. Og allerede i den paa Bergens Lagthing udgivne Reces af 1565 (Art. 7) siges det, at Folket formerede sig saaledes, at byggede Jorder ei længere vare at faa, saa at man nu maatte bygge de Jorder, der i lang Tid havde lagt under andre Gaarde og for Fæfod.

Det var saaledes fra 1536 Norges Fremskridt toge sin Begyndelse[1]). De fortsattes under hele den paafølgende Deel af Foreningen med Danmark, vistnok ikke uden Afbrydelser navnlig under Krigene, men i det store taget dog nogenlunde stadigt, ikke meget hurtigt, men naar Landets afsides Beliggenhed og Fattigdom paa naturlige Hjælpekilder bringes i Modregning, heller ikke meget langsommere end i Naborigerne. Det mest iøinefaldende Beviis herfor ligger i Folkemængdens Tilvæxt. Det tidligste Tidspunkt, fra hvilket man har Efterretninger, som tillade nogen Beregning af Norges Befolkning, er Aaret 1665. Den kan antages dengang at have udgjort omtrent 450,000 Mennesker, og var i 1815 stegen til 885,431, altsaa omtrent til det dobbelte. De bedste historiske Forfattere ansætte Folkemængden i det egentlige Sverige i Begyndelsen af Carl X.s Regjering til henimod en Million og i 1660, efterat det havde erhvervet Baahuus, Skaane og Bleking til 1,200,000 eller maaskee lidt mere, Englands i 1685 til noget under 5½ Million. Den var i Sverige i 1815 forøget til 2,465,000, i England i 1811 til 10,150,000. Sverige fordoblede altsaa sit Indvaanerantal omtrent i samme Tidsrum som Norge, England noget hurtigere. At Danmarks

Landet begyndte fra den Tid at gjøre Fremskridt.

---

¹) Jevnfør I. E. Sars's Afhandling „Om Norge under Foreningen med Danmark" i Nordisk Universitets-Tidskrift.

Folkemængde i disse halvandethundrede Aar voxede meget langsommere end Norges, er aldrig draget i Tvivl.

De Fremskridt, Norge gjorde fra 1536 til 1814, kunne vistnok ikke udelukkende eller engang hovedsageligt skrives paa Regjeringens Regning. De vare nærmest en Følge af den Forbedring i Vilkaarene for al aandelig og materiel Udvikling, Tiden selv medførte i ethvert af Nord- og Mellemeuropas Lande. Der kan ogsaa med fuld Ret gjøres Danmarks og Norges fælles Regjering Bebreidelser af det alvorligste Slags. Den greb ofte feil i Valget af sine Midler. Dens Foranstaltninger til Næringsveienes Fremme paalagde Samfundet store Byrder og virkede ofte imod sin Hensigt. Finantsforvaltningen var, som vi have seet, slet allerede før Enevældets Indførelse, og den blev heller ikke efter denne Forandring i Regjeringsformen nogensinde engang taaleligt tilfredstillende. Der indførtes vistnok en større Orden, men aldrig tilbørlig Sparsommelighed i Statshuusholdningen. Skatterne vare som Følge deraf altid trykkende, Statsgjælden forøgedes og tilsidst bragte Ødselheden i Udgifter hele Pengevæsenet i den yderligste Forvirring. I sin ydre Politik var Regjeringen baade svag og kortsynet. Den paadrog sig selv mange Ydmygelser og begge Riger betydelige Tab i Landomraade. Den bar vistnok ikke den hele Skyld for det fiendtlige Forhold til Sverige, der paaførte alle tre Riger saa store Ulykker, men dens Deel af Ansvaret derfor kan paa den anden Side neppe heller siges at være den mindste.

Den Danske Regjerings Feil og Misgreb.

Gjør man Regjeringens Adfærd mod Norge til Gjenstand for særlig Betragtning, kan den ligesaalidt paa nogen Maade udgives for dadelfri. Den begunstigede undertiden ligefrem Danmark paa Norges Bekostning. Saaledes forbød Frederik II og det danske Rigsraad ved Fr. 31 Aug. 1562 Normændene at udføre Planker og Egetømmer andetsteds end til Danmark, hvilket Forbud dog snart igjen sattes ud af Kraft. I Aarene 1683—1691 og 1744—1771 var det forbudt at indføre Korn til Norge eller til dets to sydlige Stifter fra andre Lande end Broderriget. Rigernes høieste Embeder betroedes for den allerstørste Deel til Danske eller Tydskere. Norge havde dog mindre Aarsag til at klage over, hvad

der gjordes, end over hvad der undlodes. For den høiere Dannelse sørgedes der slet. Det lærde Skolevæsen var altid tarveligt udstyret, og medens Sverige uden Betænkelighed gav Finland sit eget Universitet, mødte det norske Folks levende Ønske om at erholde et saadant i lang Tid en afgjort Uvillie hos Regjeringen. Det opfyldtes ikke førend i 1811, paa en Tid da Styrelsen begyndte at frygte mere for Følgerne af den fortsatte Negtelse end af Indrømmelsen. For Middelskoler var Landet, til stor Skade for Oplysningen mellem dets næringsdrivende Classer, næsten ganske blottet. Norge fik trods gjentagne Forestillinger aldrig nogen særegen Creditanstalt, og først i 1813 en Filialafdeling af den fælles Bank. Endnu i 1814 manglede det vestenfjeldske Norge næsten ganske Kjøreveie. Der gaves ingen saadan engang mellem Christiansand og Stavanger. Paa lignende om end mindre vigtige Savn, som Regjeringen lod uafhjulpne, kunde der anføres en Mængde Exempler.

Der er saaledes nok at lægge hine Tiders Regjering til Last. Men dens Feilgreb vare mere Følger af Samtidens almindelige Vildfarelser og af Mangel paa den overlegne Dygtighed, som ingen kan give sig selv, end af ond Villie eller en usædvanlig Forsømmelighed. Blandt alle dem, som styrede Danmark og Norge fra 1536 til 1814, var der ingen Regent eller Statsmand af første Rang og faa, som hævede sig over Middelmaadigheden, ingen Carl Gustav eller Carl den Ellevte, meget mindre nogen Gustav Wasa, Gustav Adolph eller Axel Oxenstjerna. Styrelsen førtes saaledes aldrig med nogen Forening af stor Klogskab og stor Kraft. Men Regjeringen vedligeholdt næsten altid en jævn, efter Tidernes Maalestok ganske forstandig Virksomhed for Undersaatternes Vel, og i Sammenligning med andre Landes Herskere udmærkede den sig baade ved Mildhed og Retfærdighed. Man kan derfor ikke frakjende den endog meget væsentlige Fortjenester af de Fremskridt, Samfundet gjorde.

Disse Misgreb havde sin Grund mere i Svaghed end i ond Villie.

Dette viser sig som uimodsigeligt, strax man undersøger, naar og ved hvem Norge erholdt de almeennyttige Indretninger, som paa een Gang ere Civilisationens Affødninger og Hjælpemidler. Almueskoler oprettedes i Landdistricterne i

1739, det offentlige Fattigvæsen i 1741. Det ældste Spor til offentlige Læger og Apotheker træffes i den største norske By allerede i Slutningen af det sextende Aarhundrede. I 1672 fik man en almindelig Lov derom. Den første offentlige Brandassurance-Indretning i nogen enkelt af Rigets Kjøbstæder stiftedes i 1753. Strax efter fik man saavel en almindelig Brandordning som en almindelig Brandforsikrings-Indretning. Det første offentlige Fyr nævnes allerede i 1655, Navigationsexamen blev indført i 1705, med Ordningen af det offentlige Lodsvæsen begyndtes i 1720, om Havnevæsenet udgaves en almindelig Forordning i 1735. Foranstaltning til at skaffe enhver privat Reisende Skyds mod Betaling, var truffen allerede i 1632. I 1650 blev offentlige Poster satte i Gang. Fra gammel Tid førtes der vel et Slags Tilsyn med Vedligeholdelsen af de Rideveie, der indtil Midten af det syttende Aarhundrede dannede de eneste landværts Samfærselslinier i Riget. Men med deres Oparbeidelse til Kjøreveie er man neppe for Alvor begyndt, førend der i 1674 ansattes en Generalveimester, og især efterat det i 1753 var blevet tilladt at udligne Penge til Anlæg af nye Veie.

Retssikkerheden. Saa vigtige som alle disse Indretninger vare for Forbedringen af Samfundets Tilstand, danne de dog ikke den dansk-norske Regjerings væsentlige Adkomst til at paaskjønnes af Normændene.

Det store Onde, hvorunder Folket idetmindste fra Calmarunionen af og sandsynligviis i enhver foregaaende Tidsalder i mere eller mindre Grad havde lidt, var Retsusikkerheden. Selv var det efter alt, hvad vi vide om dets Tilstand, paa Reformationens Tid raat og vildt. Det var høist utilstrækkelig indøvet i at adlyde Lovene. Sikkerheden paa Eiendom var liden, Sikkerheden paa Person endnu mindre. At rette herpaa var Styrelsens vigtigste, men ogsaa dens vanskeligste Opgave. Under den lidet udviklede Lovgivning og Mangelen paa Sammenhæng mellem Institutionerne maatte de Mænd, der sattes til at sørge for Retsordenen, nødvendigen udrustes med en temmelig vilkaarlig Myndighed. Loven straffede haardt og brugte hovedsagelig Formuestraffe, der ved sin Art fristede selve Retsikkerhedens Haandhævere

baade til Undertrykkelse og Underslæb. Embedsmændene havde sin Deel af Tidsalderens Feil og kunde ikke staa meget høit over sine Medborgere i Agtelse for de Love, hvis Overholdelse de skulde paasee. De vare derfor ofte de første til at krænke disse. Vidnesbyrd herom foreligge i stor Mængde fra det sextende Aarhundrede. Det var ikke uden Exempel, at Lensherrer, Fogder og andre Embedsmænd paalagde Undersaatterne ulovlige Afgifter [1]). For at kunne kjøbe Landalmuens Varer til Spotpriis, forbød de den at sælge disse til andre [2]). De negtede Bønderne at hugge i deres egne Skove uden først at indhente Tilladelse dertil, udskreve deres Drenge til sin private Tjeneste og fratoge egenmægtigen Kirkevægerne deres Kvitteringer for indbetalte Afgifter [3]). De toge sig til Rette uden Dom eller tvang Lagmændene til at dømme mod Lovene [4]). Selve Dommerstanden var partisk og bestikkelig. Denne tøilesløse Egennytte har gjort sig gjældende i et Omfang, hvorom man nu har vanskeligt for at danne sig fuldt Begreb. End ikke den mindste Smule offentlig Myndighed kunde betroes nogensomhelst uden Fare for, at han skulde misbruge den til sin egen Fordeel. Saaledes have endog Præsternes Medhjælpere, formodentlig ved Trudsler om at anmelde alskens Smaaforseelser, benyttet sin Stilling til at udsuge Almuen, og dette Uvæsen tog saamegen Overhaand, at Adelen under Stændermødet i 1643 i sin Erklæring af 27 April fremkom med formelig Klage derover, og at Statholderen i 1645 af den Grund foreslog Medhjælperinstitutionen afskaffet [5]).

At Regjeringen allerede i det sextende Aarhundrede har været besjælet af Iver for at ophjælpe Retsikkerheden og navnlig har stræbt at hemme de Udsugelser, hvori den offent-

---

[1]) Truid Ulfstands Reces af 1539 § 8, Statholderinstruxen af 10 Mai 1572 og Herredagsinstruxerne af 2 Juni 1578, 5 Mai 1579 og 5 Mai 1580.

[2]) See Kgl. Breve af 1544 (Norske Rigsreg. I. 73) og 10 Juni 1557 samt Recessen af 1578 §§ 12 og 13.

[3]) Samme Reces §§ 18, 28 og 30.

[4]) Reces 13 Marts 1568.

[5]) Samlinger til N. F. Sprog og Historie III. 441.

lige Myndigheds Udøvere kun altfor ofte gjorde sig skyldige, er umiskjendeligt. Derom vidne ikke alene de mange til dette Øiemed sigtende Lovbud og kongelige Befalinger, som udgik i dette Tidsrum, men ogsaa den Strenghed, hvormed Styrelsen gik frem mod mægtige og ellers fortjente Mænd, naar de undertrykkede Almuen, saaledes mod Lensherrerne i Nedenæs og Throndhjem, Erik og Ludvig Munk. Instruxen af 5 Juli 1588 befalede Statholderen at undersøge og indberette, om der fandtes Lagmænd, som ikke vare duelige eller skikkelige til sine Embeder, og i Herredagsinstruxerne af 28 April 1597 § 9 samt 10 April 1599 paalagdes det de Mænd, som sattes til at holde Herredag i Norge, at undersøge Lagmændenes og Borgermesternes Forhold og dømme dem, der havde gjort sig skyldige i større Forseelser eller vare uduelige, fra deres Embeder. I Løbet af de følgende Aar bleve ogsaa de fleste Lagmænd afsatte [1]). Kampen mod det største af alle Retsordenens Brøst, Fordærvelsen mellem selve Dommerstanden, begyndte altsaa for Alvor. At vinde Bugt med Embedsmændenes Misbrug af deres Magt, lykkedes efterhaanden. Navnlig maa en paatagelig Forbedring være indtraadt i Christian IV.s Tid. Dette fremgaaer temmelig sikkert ved en Sammenligning mellem de Embedsforbrydelser, hans Formand havde at bekjæmpe, og dem, mod hvilke Christian IV selv fandt det nødvendigt at optræde. Af de Forseelser, Recessen af 1578 paa den ene Side, Forordningerne af 29 Juli 1632 og 15 Marts 1633 paa den anden, søgte at afskaffe, ere hine aabenbart de grovere. Det var imidlertid langtfra, at Christian IV med al sin Nidkjærhed for Lovenes Overholdelse formaaede at standse alle de gamle Misbrug. Ved Enevældets Indførelse vandt derimod Regjeringen omsider tilstrækkelige Kræfter til at føre Kampen til Ende. Dens Tilsyn med sine Embedsmænd blev stedse virksommere, dens egen Forretningsførelse mere regelbunden. Den gav Riget en ny Lovbog, der, hvilke dens Mangler end vare, dog endnu findes brugbar som Grundlag for vor Ret

[1]) Jvfr. Hallagers og Brandts Fortale til Chr. IV.s Norske Lov Side XIV—XVII.

og under enhver Omstændighed var meget fuldstændigere, mere sammenhængende og hensigtsmæssigere end den ældre Lovgivning. Retstilstanden blev derfor altid bedre. Allerede rum Tid førend Foreningen opløstes, kom man saavidt, at ingen længere frygtede for vilkaarligen at berøves Frugterne af sin Flid og dermed var den første og væsentligste Betingelse for al menneskelig Fremgang tilstede. Det tør vel siges, at ingen samtidig Styrelse i noget andet Land skaffede Lovene større Agtelse inden Samfundet eller opdrog Folket til Lovlydighed ved mildere Midler. Dette var den fælles dansk-norske Regjerings største Fortjeneste.

Ligheden for Loven.

I nøie Sammenhæng hermed stod den heldige Forandring, der foregik i de forskjellige Samfundsclassers indbyrdes Forhold. Der skjelnedes vel fremdeles mellem Adelsmænd og Geistlige, Borgere og Bønder. Hver af de tre førstnævnte Stænder fik strax efter Souverænitetens Indførelse særegne Privilegier. Men Standsforskjellen ophørte at have politisk Betydning, og Forskjellen mellem Stændernes Rettigheder formindskedes mere og mere. Alle bleve lige for Loven, der var den souveræne Konges Bud. De Privilegier, der tilstodes enkelte Stænder, betragtedes ikke længere som Rettigheder, der tilkom dem i Kraft af deres Stilling, men enten som Begunstigelser, de skyldte Kongens Naade, eller som hensigtsmæssige Midler til at fremme det hele Samfunds Tarv og der altsaa kunde ombyttes med andre, naar Øiemedet fordrede det. Navnlig blev Adelens Stilling meget forandret. Den beholdt sin Rang fremfor de øvrige Undersaatter, men dens Privilegier indskrænkedes og dens Indflydelse tabte sig mere og mere. Adelskab uddeeltes hyppigere til nye Slægter og tillagdes ved Lov enhver. som udnævntes til noget af de i Rangforordningen optagne Embeder. Uadelige ansattes ofte i den høiere Statstjeneste. Overhovedet gik den største Vægt i Samfundet over fra Adelen til Embedstanden, noget der i alt Fald for Norges Vedkommende var en Vinding. Eneværldets Embedsmænd vare vel egentlig kun Styrelsens Redskaber, men uden at tale om, at denne nødvendigen maatte overlade meget til Embedsmændenes endelige Afgjørelse, fik de inden Embedstanden raa-

Embedstanden.

dende Anskuelser naturligviis stor Indflydelse paa selve Regjeringens Beslutninger. Der var paa denne Embedstand visselig mangt og meget at sige. Den var ingenlunde fri for smaalig Egennytte, og dens Medlemmer optraadte ligeoverfor Statens øvrige Borgere paa en temmelig myndig Maade. Men den var den eneste Samfundsclasse, som besad nogen Erfaring i offentlige Anliggender. Den var de øvrige overlegen i videnskabelig Dannelse. Dens økonomiske Stilling, især de civile Embedsmænds, maa idethele taget have været ganske fordeelagtig. Den nød saaledes stor Anseelse. Paa den anden Side var den ved Fælleskab i Herkomst og Livsvaner sammenbunden til Eenhed med den meest oplyste og formuende Klasse af Næringsdrivende, navnlig med Byernes Handelstand. Da det norske Folk ved Foreningens Opløsning henvistes til egne Kræfter, fandt det i denne Embedstand et tilstrækkeligt Antal Mænd skikkede til at lede dets Skridt paa den første og vanskeligste Deel af Selvstyrelsens Bane.

Forbedringerne i Almuens Kaar.

Samfundets Fremskridt og navnlig den større Orden og Lovmæssighed i Statstyrelse og Retspleie kom fremfor alle andre Samfundsclasser Almuen tilgode. Dennes Kaar undergik en meget betydelig Forbedring. Mere og mere Leilændingsgods gik over til Selveiendom. Før Souveræenitetens Indførelse var Fleerheden af Norges Bønder, som vi have seet, Leilændinger. Hvorledes Forholdet for hele Rigets Vedkommende stod ved Adskillelsen fra Danmark, er endnu ikke fuldstændigt oplyst, men vi vide [1]), at Antallet af Leilændinger i de Landsdele, hvor Selveiendommen rigtignok var almindeligst, nemlig i Smaalenenes, Hedemarkens, Christians, Budskeruds, Grevskabernes og Akershuus Amter (Akers Fogderi undtaget) i 1815 kun udgjorde omtrent en Sjettedeel af samtlige Gaardbrugeres, og der er ingen Grund til at antage, at Forholdet for hele Riget dengang i Gjennemsnit har stillet sig meget forskjelligt fra det, der fandtes i 1825, da Antallet af Selveiere var 59,464 og af Leilændinger 30,921.

---

[1]) Af Tabellerne i Krafts Topographisk-statistisk Beskrivelse over Kongeriget Norge, første Udgave.

Uagtet Forskjellen i Dannelse og Livsvilkaar opstillede en kjendelig Skillemuur mellem Embedsclassen og de formuende Byindvaanere paa den ene Side, samt Bondestanden paa den anden, erhvervede denne sig dog saaledes en Stilling, der maatte sikre dens Mening og Villie stor Indflydelse, naar Folket engang kaldtes til at styre sig selv. I denne Henseende var det ogsaa af megen Betydning, at Landalmuen i Norge i det store taget bevarede sin personlige Frihed. Denne led vistnok nogen Indskrænkning ved Militær- og Tyendelovgivningen, som forbød enhver at tage Tjeneste udenfor det Sogn, hvor han hørte hjemme, medmindre Tjeneste ikke der var at faa. Men dette Forbud satte ingen i Afhængighed af nogen enkelt Mand og gjorde derfor intet Skaar i Almuens Selvstændighedsfølelse.

Tilsidst maa det nævnes, at Enevoldsregjeringen omsider skaffede Norge, hvad det i mere end trehundrede Aar til sin Ydmygelse og Ulykke havde savnet, en stærk og nogenlunde øvet Hær. Liniearmeen bragtes i Slutningen af det 17de Aarhundrede op til 12,000, senere endog til henimod 24,000 Mand. Hertil kom der fra 1747 af et Landeværn paa omtrent 9,000 Mand. Alene Liniearmeens Styrke udgjorde endog i Tidsrummets sidste Deel mellem 2½ og 3 % af Folkemængden. Tjenestetiden maatte saaledes udstrækkes meget langt. Efter den Regel, der gjaldt næsten gjennem hele det attende Aarhundrede, var Tjenestetiden i Linien aldrig under ni Aar, men i Virkeligheden ofte meget længere, da de engang udskrevne Soldater først kunde afskediges, eftersom der voxte op et tilstrækkeligt Antal af yngre Mandskaber til at erstatte Afgangen. Senere bestemtes Tjenestetiden i Linien ved Cavalleriet til 12 Aar og ved Infanteriet til 10 Aar. Opstillingen af denne Hær paalagde altsaa Landet en meget tung Byrde. Men uagtet Hæren i Almindelighed var temmelig slet udrustet, hævdede den overalt sin Plads ligesaavel paa de store europæiske Valpladse, hvorhen Christian V og Frederik IV sendte dens Regimenter til Kamp for fremmede Interesser, som i de hyppige Grændsekrige med Sverige. Efter mange Menneskealderes Forløb vandt Nationen atter krigerske Laurbær og Bevidsthed

Hæren.

om, at den ikke længer var uden Evne til at værne om sit eget Omraade. Uden en saadan Hær vilde det norske Folk dengang, da Foreningen sønderreves og dets fremtidige Stilling skulde afgjøres, neppe have vovet at forlange og endnu mindre formaaet at erhverve sig nogen Indflydelse paa sin Skjæbne.

Norge kom saaledes i Tidsrummet fra 1536, men fornemmelig efter 1660 i Besiddelse af et civiliseret Samfunds Goder, opnaaede atter saavidt Styrke, at det kunde indtræde i de selvstændige Staters Tal, erhvervede aandelig Dygtighed nok til, da den gunstige Leilighed kom, at give sig en hensigtsmæssig Forfatning og Klogskab nok til at bruge sin gjenvundne Frihed paa en værdig Maade. Disse Fremskridt ledsagedes af megen Lidelse, og vort Folk deler Fortjenesten af at have naaet frem til et saadant Udviklingstrin med den fremmede Styrelse, hvorunder det dengang levede. Vi have derfor ingen Grund til at skue tilbage paa hiint Tidsrum med nogen Stolthed eller Forkjærlighed, men ligesaalidt til at mindes det med Uvillie og Sorg.
